

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická
Ústav historických věd

OBRAZ PRAHY V RANÉM NOVOVĚKU
IKONOGRAFIE JEDNOHO EVROPSKÉHO MĚSTA

Mgr. Eva Chodějovská

Školitel: prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

Disertační práce

2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v poznámkách pod čarou a v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše. Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 6. 2014

Eva Chodějovská

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala svému školiteli prof. PhDr. Petru Vorlovi, CSc., jakož i prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc. z Univerzity Pardubice.

Prof. PhDr. Evě Semotanové, DrSc., děkuji za možnost věnovat se historické geografii a kartografii a rozvíjet nápady a výzkum v Historickém ústavu AV ČR. Těm kolegům na pracovišti, kteří se o mou práci zajímali a pomohli mi vyřešit některé problémy, patří také můj dík.

Velké poděkování patří mé mamince za opravdu všestrannou pomoc a podporu, a dále Zdeňkovi, Honzovi a Sáře a všem přátelům, kteří projevili mimořádnou trpělivost a fakticky i morálně mě podporovali!

Za technickou spolupráci děkuji Ing. Jiřímu Krejčímu, doc. Ing. Jiřímu Cajthamlovi, PhD., a Ing. Janu Pacinovi, PhD.

Velké díky patří všem správcům mapových sbírek, archivářům a knihovníkům, kteří s velkou obětavostí řešili mé často nestandardní badatelské požadavky, zejména PhDr. Hedvice Kuchařové, PhD., a PhDr. Janu Pařezovi ze Strahovské knihovny, Mgr. Filipu Paulusovi z Národního archivu, PhDr. Janu Sobotkovi z Národní knihovny, RNDr. Tomáši Grimovi, PhD., z Ústředního archivu zeměměřictví a katastru a PhDr. Kristině Uhlíkové, PhD., z Ústavu dějin umění AV ČR; Mgr. Janu Mokremu a Dr. Peteru Barberovi děkuji za vstřícné přijetí a cenné rady, kterých se mi dostalo v Mapové sbírce Österreichische Nationalbibliothek ve Vídni, resp. v Mapové sbírce British Library v Londýně.

Děkuji také Ing. Ivetě Němcové za flexibilitu a pomoc se zvládnutím administrativních obtíží celého doktorského studia!

Tato práce by nemohla vzniknout v této podobě bez zahraničních pobytů, které mi umožnil Historický ústav AV ČR a také stipendia poskytnutá Aktion Österreich-Tschechien pro pobyt ve Vídni a vláda Italské republiky pro pobyt v Římě (zde se patří poděkovat mému tamnímu školiteli prof. Paolo Micalizzimu z Fakulty architektury, Università Roma Tre a jeho kolegům z Urbánní laboratoře). Velké díky za skvělé zázemí a mnoho cenných rad patří také prof. Peteru Johankovi a Dr. Danielu Strackemu, PhD. i jejich kolegům z Institutu für vergleichende Städtegeschichte při Westfälische Wilhelms-Universität v Münsteru.

ANOTACE

Práce se zabývá raně novověkými vizuálními reprezentacemi města. Na tyto historické prameny ikonografické – staré mapy, plány a veduty – je nahlíženo jako na kategorie *portrétu města* určené pouze měřítkem a úhlem pohledu, pod kterým je na město shlíženo. Zvolený přístup usiluje o oproštění od metod a přístupů tradičních disciplín (kartografie, dějiny umění apod.). Autorka se snaží popsat okolnosti vzniku, účel a celkový kontext cirkulace všech sledovaných dokumentů a chápat je ve vzájemných souvislostech. V první části práce autorka rekapituluje českou i zahraniční sekundární literaturu a shrnuje stoletou snahu o sepsání pramenů k tomuto tématu. Je popsána navrhovaná databáze propojená s internetovým mapovým portálem <http://towns.hiu.cas.cz>. Nejrozsáhlejší kapitola je prvním pokusem o popsání vývoje a proměn *portrétu* Prahy. Na závěr této mezioborově pojaté práce se autorka snaží definovat „ikonické“ pohledy na Prahu nejrůznější povahy a popsat jejich historii.

KLÍČOVÁ SLOVA

Praha, raný novověk (16. – 18. století), *portrét* města, urbánní dějiny, historická kartografie, dějiny umění, *digital history-spatial history*

TITLE

Image of Prague in the Early Modern Period. Iconography of a European City

ANNOTATION

The study deals with visual representations of a town (city) that originated in the early modern period. These historical iconographical sources – old maps, town plans and vistas – are discussed as different categories of *portrait of a city*. They are defined by scale and viewer's angle, not by methodologies and approaches of traditional disciplines (cartography, art history, etc.). The author aims to understand the circumstances of the origin, the purpose and wide context of use of every single document and, at the same time, shows the mutual links among discussed documents. In the first part of the present paper, the author summarizes the secondary literature, both Czech and foreign, and offers an overview on state of knowledge and lists of sources. The newly designed database connected with web map portal <http://towns.hiu.cas.cz> is described. The longest chapter aims to be the first sketch of the development of the *portrait* of Prague during centuries. Finally, this interdisciplinary paper concludes with defining the “iconic” views of Prague and describing their roots.

KEYWORDS

Prague, early modern period (XVI – XVIII centuries), portrait of the city, urban history, historical cartography, history of arts, digital history-spatial history

SEZNAM ZKRATEK

AMP	Archiv hlavního města Prahy
ČVUT	České vysoké učení technické
HÚ AV ČR	Historický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i.
MMP	Muzeum hlavního města Prahy
MS UK	Mapová sbírka Univerzity Karlovy
MŠANO	Ministerstvo školství a národní osvěty
MZA	Moravský zemský archiv
MZK	Moravská zemská knihovna
NA	Národní archiv
NK ČR	Národní knihovna České republiky
NPÚ	Národní památkový ústav
NTM	Národní technické muzeum
ÖNB	Österreichische Nationalbibliothek
ÖStA	Österreichisches Staatsarchiv
SMP	Sbírka map a plánů
SOA	Státní oblastní archiv
SokA	Státní okresní archiv
ÚDU AV ČR	Ústav dějin umění Akademie věd České republiky, v.v.i.
VÚGTK	Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický, v.v.i.

V poznámkách pod čarou byl uplatněn citační úzus podle Českého časopisu historického; citování kartografických dokumentů se řídí – tam, kde to bylo možné dodržet – pravidly užívanými v Historickém atlasu měst České republiky.

Studované dokumenty (tištěné mapy, plány a veduty a knihy a alba /staré tisky/) se zpravidla vyskytují ve více exemplářích v různých sbírkách a fondech v řadě institucí. Současný stav zpřístupnění neumožňuje systematické využití všech sbírek. Proto byly pro potřeby této práce jako hlavní referenční sbírky zvoleny Královská kanonie premonstrátů na Strahově, Praha (Strahovská knihovna a Grafická sbírka), Národní knihovna České republiky a Sběrka map a plánů Archivu hlavního města Prahy, pouze s přihlédnutím k fondům dalších institucí.

OBSAH

Poděkování	(3)
Anotace	(4)
Abstract	(5)
Obsah	(6)
Seznam zkratek	(10)
I. ÚVOD: MĚSTO A JEHO VIZUÁLNÍ REPREZENTACE	12
Téma	12
Pojmy	16
Prostorové a časové vymezení a základní otázky	17
II. PŘEHLED BĀDÁNÍ V OBORU URBĀNNÍCH DĚJIN	20
Studium urbĀnních dĚjin v evropskĚm kontextu	26
MĚsto v ěeskĚ odbornĚ literatuře	53
HistorickĀ ikonografie	56
VĚzkum historickĚ kartografie	59
Studium dĚjin Prahy	68
HistorickĀ kartografie Prahy	72
Studium vedut Prahy	73
III. POZNATKY O POHLEDECH NA PRAHU POSTUPUJÍ DOSTI POMALU.	
DĚJINY SNAH O SOUPISY PRAŽSKÝCH PLĀNŮ A VEDUT	75
Soupis VĀclava VojtĚška	79
<i>Atlas plĀnŮ a pohledŮ Prahy</i> . ZdenĚk Wirth	
a praŹskĀ kartografie a ikonografie	81
<i>V pĚedsĚni Źkatule Paldus</i>	89
<i>Monumenta Cartographica Bohemiae, Moraviae,</i>	

<i>Silesiae atque Slovaciae?</i>	93
Dva největší soupisy první poloviny století	94
Boj o místo na slunci Jana Hofmana – peripetie vydávání knihy o jednom ze zásadních plánů Prahy	99
<i>Monumenta cartographica Pragae</i>	101
<i>Revize Vojtíškova seznamu je nanejvýš potřebná</i>	104
Veduty – syntézy a soupisy	106
IV. SPATIAL HUMANITIES. METODY PRO SOUPIS, ANALÝZU A PREZENTACI PORTRÉTŮ PRAHY	
Mapové a grafické sbírky	111
Digitalizace starých map	112
<i>Digital humanities – spatial humanities</i>	116
HIS-GIS jako metoda	118
Portál http://towns.hiu.cas.cz a databáze starých map a plánů Prahy jako jeho neveřejná součást	119
Vize dalšího rozvoje mapového portálu	124
V. PROMĚNY TIŠTĚNÝCH VIZUÁLNÍCH REPREZENTACÍ PRAHY OD KONCE 15. DO POČÁTKU 19. STOLETÍ	
První období: do roku 1620	133
Veduta jako knižní ilustrace	135
Dobová publicistika a grafické jednolisty	138
<i>Zásluhou Münsterovou se nesmírně rozšířila v tehdejším vzdělaném světě znalost naší země...</i>	
Obraz Prahy a Čech v zahraničních kosmografiích a prvních atlasech	143
Praha jako zastávka na cestě	151
Praha ve Florencii, Praha v Madridu	152
<i>Lapis pretiosior Vaccii</i>	154
Kartografie v době vlády Rudolfa II.	154

Druhé období: od roku 1620 do počátku dvacátých let 18. století	165
Rukopisné mapy a plány Prahy první poloviny 17. století	165
Čechy a Praha v centru pozornosti – příběhy v obrazech	165
Václav Hollar	169
Praha v dílech vydaných Matthäusem Merianem	170
<i>Bohemia in suas partes geographice distincta</i>	
– mapy a plány z druhé poloviny 17. století	181
Tištěné veduty z druhé poloviny 17. století	
a intelektuálně náročná grafika s topografickými náměty	185
Knihy měst druhé poloviny 17. století	190
Mapy Čech přelomu 17. a 18. století a dílo Mauritia Vogta	192
Třetí období: od mapy Čech Johanna Christopha Müllera	
do počátku 19. století	203
Müllorovy mapy Čech	203
<i>Tiré d'une Carte faite p. M. Müller. Praha na mapách</i>	
odvozených od Müllorovy mapy Čech	208
Jan Josef Dietzler	218
Praha v grafice první poloviny 18. století a tvorba	
Friedricha Bernharda Wenera	224
<i>Nouveau plan de la ville et des environs de Prague</i>	226
I. vojenské mapování	231
Podrobné plány Prahy druhé poloviny 18. století	234
Katastry a II. vojenské mapování	236
Mapy Čech a plány Prahy vzniklé ve Vídni	
po polovině 18. století	238
„Moderní“ plány Prahy	242
Profesionalizace kresby a malby a vedutová alba	246
VI. POHLEDY NA PRAHU – ZÁVĚR	250
„Genealogie“	252
Panoramatické pohledy na Prahu do konce 18. století	256
Série vedut a definování klíčových pohledů na Prahu	259
Korunovační alba ke slavným rokům 1743 a 1791	261

<i>Welt-berühmt Prager Bruck</i>	266
Hlavní soubory dílčích vedut dokumentující Prahu na přelomu 18. a 19. století – proměna vybraných míst	273
Morfologie Pražské kotliny jako klíč k povaze celkových pohledů na město	280
Charakteristický pohled na Prahu	282
Mapový znak pro Prahu	286
Definování mapy, plánu a veduty	290
Seznam literatury	296
Obrazové přílohy v samostatném svazku	

ÚVOD – MĚSTO A JEHO VIZUÁLNÍ REPREZENTACE

Téma

Cílem této práce není zkoumat město jako takové, ale jeho zachycení – reprezentaci (*representation*), která se ze tří století raného novověku dochovala v podobě grafického záznamu. Je třeba si uvědomit, že „staré“ *vizuální reprezentace* měst jsou v první řadě „svědectvím o vnímání (recepti) podoby města, duchovním „střetnutím“ autora (umělce) s realitou, ovlivněným dobovým pohledem a zobrazovací technikou.“¹ Dodejme ještě také: účelem pořízení, pokyny zadavatele, očekávaným publikem a v neposlední řadě schopnostmi autora. Jako z definice mapy vyplývá, že není teritoriem samotným, ale jeho obrazem, tak ani jakékoli jiné vyobrazení části zemského povrchu není sebou samým, ale právě jeho vizuální reprezentací. Ze všech těchto důvodů je třeba při *čtení vizuálního textu* dochovaného z minulosti uplatňovat historickou kritiku.² Nejčastějším přístupem k „obrazům města“ je „dotazování se“ na podobu toho či onoho sídla v minulosti.³ Hledání podoby zmizelé reality – pátrání po umístění a podobě jednotlivých objektů i po jejich prostorových vztazích. Neodpovídají-li dokumenty nárokům na topografickou přesnost, jsou považovány za nedokonalé. Bývá kladeno rovnítko mezi topografickou přesností a „fotografickou věrností“. Kořeny realistického, tj. „věrného“ zachycení reality jsou spjaty s objevem (centrální) perspektivy v době renesance; s rozvojem geodetických a kartografických metod (Mercatorovo zobrazení). Umělec / kartograf byl posléze nahrazen technologií a médii fotografie (a na něj navazujícím filmem a televizí). Jakkoli je známa jejich manipulovatelnost i technické limity, jsou považovány za objektivní.

Člověk je schopen okolní realitu zachytit mnoha způsoby – médii, z nichž nejvýznamnější jsou pro nás slovo a obraz jako specifické jazyky vyjádřené graficky.⁴

¹ Michael SCHMITT, *Das Stadtbild in Druckgraphik und Malerei. Neuss 1477–1900* (= Städteforschung C/5), Köln – Wien 1991, s. X.

² Bernd ROECK, *Das historische Auge. Kunstwerke als Zeugen ihrer Zeit. Von der Renaissance zur Revolution*, Göttingen 2004, zejm. kapitola o *Realienkunde*, s. 145–190; ke kritice vizuálních reprezentací měst především německého kulturního okruhu *Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800*, edd. Wolfgang Behringer – Bernd Roeck, München 1999.

³ Srov. např. definici veduty Josefa Polišenského uvedenou zde níže. Komplikovanější pohled v širších filozoficko-sociologických souvislostech aplikují v pozn. 2 uvedená Roeckova práce a Peter JOHANEK, *Bild und Wahrnehmung der Stadt. Annäherungen an ein Forschungsproblem*, in: *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= Städteforschung řada A, sv. 63), ed. Peter Johaneck, Köln – Weimar – Wien 2012, s. 1–23.

⁴ Stranou zůstane zvukový projev, i když hudba má taktéž svůj znakový systém a je nesporné, že svým vlastním způsobem „zachycuje“ i prostor – krajinu. Krajina se stala tématem v hudbě ale až v pozdější

Přijmeme-li sémiotickou terminologii,⁵ pak je slovo verbálním textem a obraz textem vizuálním. Každý jazyk (i text) je systémem znaků. V centru naší pozornosti bude stát text vizuální: reprezentace města, které jsou konvenčně nazývány mapami, plány, vedutami. V rámci klasifikace na základě významu, který přisoudíme znakům, se vizuální text dělí na *abstract imagery*, *figurative imagery* a *graphics*. Tato klasifikace nám pomůže pochopit rozdíl mezi vedutou a mapou (plánem), neboť první používá umělecký jazyk (*figurative imagery*), jehož znakový systém je mnohoznačný, výklad znaků závisí na zkušenosti vnímatele; druhý oproti tomu užívá grafickaci (*graphics*), která stojí na logickém principu (s nímž pracuje i matematika), kde mají znaky „dohodnutý“, jediný význam, čtení se odehrává na úrovni chápání vztahů mezi znaky.⁶ Obrazové reprezentace města tak spadají tradičně do sféry dvou disciplín, které používají vlastní terminologii i metody: dějiny umění hovoří o *vedutě*, kartografie o *mapě (plánu města)*; oba „žánry“ si přisvojuje v podobě *historických pramenů obrazových historie*.⁷

Veduta bývá v českém kontextu asociována s grafikou, popřípadě kresbou. Topografické náměty v malbě – krajinářství bylo po významnou část studovaného období považováno za nízký styl.

Rozdělení studia vizuální reprezentace *townscape* mezi dva obory spadá do 18. století, do doby konstituování moderní kartografie a geodézie, kdy byly zároveň vedeny odborné spory o tom, zda je mapa dekorativním předmětem či praktickou pomůckou, zda je uměleckým nebo vědeckým dílem. A odsud je možné vrátit se zpět k prvnímu bodu. Půdorysné vyobrazení města spadající do sféry kartografie bývá asociováno

době, než je zde sledována – v období romantismu, v českém prostředí v dílech Bedřicha Smetany, Josefa Bohuslava Foersterera apod.

⁵ Josef MACEK, *Historická sémantika*, Český časopis historický 89, 1990, 1, s. 1–30, zde zejm. s. 4–5, jinak se autorovy úvahy ubírají směrem ke zkoumání proměn významu znaků; s odkazy na starší literaturu; Martin FORET, *O interpretaci vizuálního textu*, 2008. Citováno podle: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/foret.pdf.

⁶ V rámci kartografie jej rozpracoval Jacques BERTIN, *Sémiologie graphique*, 1. vyd. 1967, cit. podle angl. vyd. *Semiology of Graphics*, Medison 1983, s. 2–13.), v případě map se označuje jako *jazyk mapy*, který se skládá ze znaků vysvětlených legendou (znakový klíč) a jejich kombinací. Kartografické sémiotice se teoreticky věnoval zejm. Ján Pravda (srov. lit. cit. v 6. kap.).

⁷ Josef PETRÁŇ a kol., *Úvod do studia dějepisu III. Nauka o historických pramenech*, Praha 1983, s. 17 a 37nn; k pramenné výpovědi vedut Ralph ANDRASCHKE HOLZER, *Zur wissenschaftlicher Nutzung Topographischer Ansichten*, in: Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 56, 2002, s. 336–343; TÝŽ, *Topographische Ansichten und Wahrnehmungsgeschichte: eine Erkundung*, St. Pölten 2011 (= Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 51) a TÝŽ, *Topographische Ansichten Österreichs (in den Grenzen der Republik) 1500–1800*, in: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. – 18. Jahrhundert), edd. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer, Wien 2004, s. 1048–1059 (a práce cit. v kap. 2) a Frank-Dietrich JACOB, *Historische Stadtansichten als Quelle für Kunstwissenschaft und Geschichtswissenschaft*, disertační práce obhájená na univerzitě v Lipsku 1990.

s přesností, vědeckostí, technickými postupy. Naopak veduta je sice tradičně umělecký žánr, ale v očích historika nejsou jejímu autorovi žádné umělecké postupy dovoleny, jako by nesměla odrážet stav a hnutí mysli, pocity, vyjadřovat osobitý náhled na svět, ale nutně musela být v každé době realistická. Výtvarná zkratka či abstrakce není v rámci „obrazu města“ v minulosti hodnocena pozitivně. To, co je obecně přijímáno u moderního umění (dnes nikdo nepopírá, že Antonín Slavíček i Karel Malich zachycovali krajinu excelentním způsobem, jen jinými prostředky), do minulosti příliš promítnout nedokážeme. (Umělecké) dílo může být navíc různým způsobem komponováno, ke všem jeho částem nemuselo být přistupováno stejně – nemuselo být uplatněno stejné měřítko, úhel pohledu apod. –, což mohlo odpovídat dobovému zvyku a vkusu. Přitom topografická přesnost jednak nemusí být vždy ambicí autora, jednak „nepřesnost“ může způsobit řada jiných faktorů než jen nedostatek talentu nebo vzdělání. Před snadným odsudkem a jednostranným posuzováním by měla „obrazy města“ zachránit snaha o pochopení jejich společenské role – okolností jejich vzniku, zejména účelu pořízení, distribuce, ale také jejich působení na diváka a uživatele a v další rovině snaha o rozkrytí, jak byly vnímány a pochopeny (*archeologie vidění*).⁸ Druhou, nejlépe paralelní cestou může být nahlédnutí problematiky z většího odstupů, snaha o překročení hranic tradičních disciplín. Společenská funkce konkrétního „obrazu města“ se pak také stane zřetelnější.

Pozdní 20. století chápalo striktně vymezené tradiční disciplíny tváří v tvář novým badatelským tématům jako svazující – v oblasti studia vizuální reprezentace města byl jedním z kroků k mezioborovosti program časopisu *Speculum orbis*, který vycházel v Německu v letech 1985–1993 a vymezoval se jako společná platforma pro kartografii a „Vedutenkunde“. Problém překonal zavedením pojmu *portrét města* přibližně ve stejné době italský historik Cesare De Seta. Termín byl akceptován a je užíván ve stejném významu i dalšími vědci v Itálii i v zahraničí (*ritratto di città, portrait of the city, Stadtpotrait*).

Jako „klíč k portréту města“ zvolil Cesare De Seta v intencích Erwina Panofského⁹ ikonografickou metodu a na mnoha příkladech rozpracoval *ikonografii města*. V jejím rámci vymezil následující typy:

⁸ B. ROECK, *Das historische Auge*, zejm. kap. *Das Kunstwerk in der Welt*, s. 253–286, k *archeologii vidění* s. 253–256. V češtině k tomu souhrnně Jiří KROUPA, *Školy dějin umění. Metodologie dějin umění*, Brno 1996, 2. díl, s. 202–206.

⁹ *Tamtéž*, zejm. 1. díl, s. 236–243, 2. díl, s. 189–190, kde je také shrnuta další literatura k Panofského metodě.

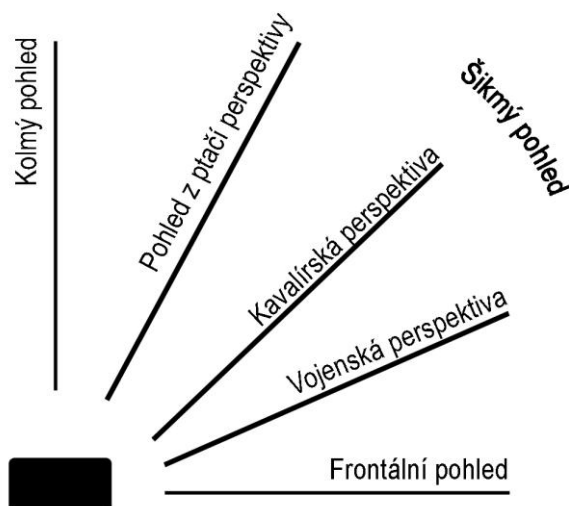
- Perspektivní *veduta* (*veduta in prospettiva, perspektivische Vedute*) – pohled na město z vyvýšeného, ale reálného místa pod úhlem $60^\circ - 90^\circ$.

- *Pohled z ptačí perspektivy* (*veduta a volo d'uccello, Vogelschauansicht*) – pohled z výšky z nereálného bodu nad městem. Základem bývá plán města, který autor natočí tak, jak potřebuje. Nad ním axonometricky vykreslí každou budovu. Často jsou významné budovy větší – mimo měřítko.

- Profil (*profilo, Profilansicht*) – pohled z roviny či vodní hladiny (moře, vodního příkopu) – úhel pohledu, z něhož autor shlíží na město, je blízký 0° . Výsledkem je *skyline*, plochý pohled.

- Plán (*pianta, Plan*) – planimetrické zobrazení všech budov ortogonální nebo zenitální projekcí. Přesně jsou zachyceny rozměry budov, ulic a náměstí a vztahy mezi nimi. Plán se zakládá na objektivním vědecky podloženém „čtení reality“ a je omezen pouze stupněm vědeckého poznání doby svého vzniku.

Pro první tři je možné použít pojem *veduta*. Zjednodušeně vyjadřuje další pojmy používané v souvislosti s vyobrazeními města následující schéma. Zejména kavalířská a vojenská perspektiva souvisí se způsobem zobrazení jednotlivých budov:¹⁰

¹⁰ Přehledně a speciálně v souvislosti s vyobrazeními měst Hans FERSCHKE, *Militärperspektive – Kavalièrperspektive*, Allgemeine Vermessungs-Nachrichten 1953, s. 122–129; heslo *Darstellungen, perspektivische* v Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, Band 2, Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (edd.) = Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, Band C 2, Erik Arnberger (ed.), Wien 1986, 1. svazek, s. 152–158, autorem hesla je Werner Stams.

Pojmy

Plán města bývá definován jako „zobrazení sídla městského typu v relativně velkém měřítku kartografickými metodami zpravidla za účelem orientace“;¹¹ *mapou* se rozumí podle *International Cartographic Association* „zmenšené zevšeobecněné zobrazení povrchu Země, ostatních nebeských těles nebo nebeské sféry, sestavené podle matematického zákona na rovině a vyjadřující pomocí smluvených znaků rozmístění a vlastnosti objektů vázaných na jmenované povrchy.“ *Staré mapy a plány* jsou pak takové mapy (a plány), jejichž mapový obsah již neodpovídá realitě.¹² Pojem *veduta* je odvozen od italského archaického přičestí *veduto* (od *vedere* = vidět, tedy *to spatřené*). Z řady dostupných definic veduty¹³ je nejbližší mému pojetí heslo v *Encyclopedia Britannica*, kde je definována jako „detailní, výrazně věcná malba, kresba nebo rytina zobrazující (velko)město nebo jiné místo.“ Pojem *veduta* je možné podle mého soudu vztáhnout na šikmé pohledy na celek města, jeho části – veřejné prostory i jednotlivé budovy, ale také volně stojící objekty: hrady, zámky, kláštery, průmyslové podniky, hospodářské dvory a lokální panská sídla a správní centra a vsi (malované urbáře). Podstatné je, že hlavním námětem vyobrazení musí být výsek kulturní krajiny, zpravidla urbanizované.

Všechny vizuální reprezentace města (mapy, plány i veduty) můžeme členit z řady hledisek. V kartografii je jedním z nejčastějších kritérií pro klasifikaci měřítko, respektive velikost území, které mapa či plán zachycují. V případě veduty lze hovořit o celku města – zpravidla se používá pojem panorama – a o vedutách „městského interiéru“ – jednotlivých budov či veřejných prostranství. Často uplatňované je také hledisko tematické. To můžeme aplikovat nejen na mapy, ale také na šikmé pohledy. V mnoha případech je užitečné rozlišení na černobílé, barevné a kolorované dokumenty. Následující tabulka zachycuje kombinaci několika dalších hledisek, jejichž aplikace na veškerý studovaný materiál jako celek ukazuje mnohé souvislosti. Prvním kritériem je médium (nosič), na němž se příslušná vizuální reprezentace města nachází. S tím úzce

¹¹ Heslo *Stadtansicht* v Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, Band 2, Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (edd.) = Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, Band C 2, Erik Arnberger (ed.), Wien 1986, 2. svazek, s. 768–771, autorem hesla je Hans Musall; heslo *Stadtplan*, tamtéž, s. 772–775, autory hesla jsou Ingrid Kretschmer, Wilhelm Leitner.

¹² Eva SEMOTANOVÁ, *Kartografie v historické práci*, Praha 1994, s. 11, 24.

¹³ Josef POLIŠENSKÝ, *Veduta jako historický a etnografický pramen*, Umění 31, 1983, č. 5, s. 377–380: *Veduta je historickým pramenem pro dějiny 16. a 17. století za předpokladu, že obsahuje věcně přesnou reprodukci obrazu krajiny nebo města a jestliže ji a její obsah můžeme časově a místně lokalizovat.* Srov. také lit. cit. v pozn. 11.

souvisí technika, jíž bylo dílo vytvořeno. Třetí hledisko nazveme kontext dochování. Nejčastější podoby jsou zachyceny v následující tabulce:

MÉDIUM (NOSIČ)	TECHNIKA		KONTEXT DOCHOVÁNÍ
Papír	kresba (rukopis)	kresba tuší / inkoustem / rudkou / křídou apod.	jednolist / ilustrace v rukopisné knize / knižní miniatura / součást sbírkového atlasu (<i>sammelatlasu</i>) / kresba v cestovním deníku / kresba v itineráři
	tiskařské techniky	dřevořez	Jednolist / ilustrace v knize / knižní miniatura / součást atlasu / součást cyklu (série / alba) / součást sbírkového atlasu (<i>sammelatlasu</i>)
		mědiryt	
		lept	
		litografie	
		oceloryt, fotografie aj. mimo sledované období	
plátno, dřevo	malba		samostatné dílo / cyklus
Zed'	fresky, nástěnné malby		
porcelán, sklo			
Kámen	<i>commesse in pietre dure</i> (mozaiky z drahých kamenů)		
Dřevo	řezbářská práce – reliéf apod.		

Tab. I.1: Způsob vyhotovení vizuálních reprezentací města. Vztah média (nosiče), techniky a kontextu dochování.

Prostorové a časové vymezení a základní otázky

Práce sleduje vývoj zobrazení města Prahy jako celku. Zkoumané území nelze ovšem vymezit dnešní hranicí z roku 1974, protože před vznikem velkých soustavných mapových operátů, které zobrazovaly rovnoměrně celé vytýčené území (I. vojenské mapování – v českých zemích 1763–1768), se vývoj zobrazení města a venkovské krajiny vyvíjel odlišně. Důvodů k mapování a zobrazování venkovské krajiny, za jakou označujeme všechny dnešní pražské čtvrti mimo tehdejší pražská města, bylo podstatně méně. Vedle vojenských potřeb (plány akcentující hradební pásmo) byl hlavním důvodem pro vznik map velkých měřítek důvod majetkový – vznikaly mapy malých území jako podklad pro soudní řízení, které mělo rozhodnout o sporné hranici, mapy

panství, popř. mapy komplikovaných úprav v krajině – např. vltavských břehů a ostrovů. Nenacházíme zde téměř žádná jiná vyobrazení. Naopak nepoměrně většímu zájmu se těšilo město. I zde hrála roli zmíněná potřeba evidence majetku, důvody správní a přirozená lidská potřeba získání přehledu o svém okolí, ale dalším důvodem byla reprezentace, propagace, potřeba informovat o významném místě. Město bylo také zastávkou na cestě.

Praha byla až do roku 1784 souměstím, konurbací administrativně samostatných měst. Ta ovšem na sebe z urbanistického pohledu bezprostředně navazovala a tvořila tak dojem (velko)města.¹⁴ Ve sledovaném období raného novověku – v 16. – 18. století – hustě zastavěná pražská města (s výjimkou periferních oblastí Nového Města pražského) kontrastovala s okolní krajinou, převážně zemědělského charakteru. K výraznějším změnám začalo docházet až na sklonku 18. a zejména v 19. století, kdy se jednak za hradbami začala formovat zástavba městského charakteru (ať už nově založená /Karlín/ nebo častěji navazující na jádra původních vesnic), jednak se několikrát posunula administrativní hranice města.¹⁵

Z uvedených důvodů se soustředím na urbanizované jádro dnešní Prahy (do poslední třetiny 19. století uzavřené v hradbách) pouze s přihlédnutím k jeho zázemí.

Časové vymezení je determinováno předmětem studia: nejstarší dochovanou vizuální reprezentací Prahy – vedutou ve světové kronice Hartmanna Schedela (1493) – a přibližně rokem 1820. Horní časová hranice je dána souborem faktů. Na přelomu 18. a 19. století se uzavírá jedno období ve vývoji kartografie i veduty. Autoři map jsou téměř výhradně odborně školení měřiči a vojenští inženýři, také kreslíři a rytci dostali v podobě vídeňské a od roku 1799 rovněž pražské Akademie možnost specializovaného vzdělání. S novými tiskařskými technikami, zlevněním tisku a růstem počtu gramotného a obecně vzdělaného obyvatelstva, proměňujícím se životním stylem a rostoucí mobilitou stoupá celkově objem vytištěných *portrétů města*.

¹⁴ Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000; Zdeněk HOJDA, *Prag um 1600 als multikulturelle Stadt. Hof – Adel – Bürgertum – Kirche*, in: *Metropolen im Wandel. Zentralität in Ostmitteleuropa an der Wende vom Mittelalter zur Neuzeit*, edd. Evamaria Engel – Karen Lambrecht – Hanna Nogosseck, Berlin 1995, s. 225–232; *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740*, edd. Olga Fejtová et al. (= sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách, Praha 24.–27. 9. 2001), Praha 2004; Ondřej BASTL, *Spojení pražských měst v roce 1784: edice rukopisu č. 322*, Praha 2003 (= Documenta Pragensia – monographia 18).

¹⁵ Jiří PEŠEK, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920*, Praha 1999 (= Documenta Pragensia – monographia 9); heslo *Praha* v Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, 5. díl, Praha 2002, s. 429–650.

Hlavním tématem práce je snaha zodpovědět otázku, jakou vizuální informaci měla raně novověká zahraniční i domácí veřejnost o Praze k dispozici. Dříve, než na tuto otázku v šesté a sedmé kapitole odpovím, shrnuji na úvod v první kapitole českou i zahraniční literaturu k urbánním dějinám, kam zkoumání ikonografie města řadím. Ve třetí kapitole následuje výklad o snahách inventarizovat dochovaná vyobrazení, ve čtvrté kapitole s odkazem na databázi navrhuji řešení, jakým způsobem odstranit postupně nedostatky v evidenci některých typů pramenů. Aby bylo možné zodpovědět položenou otázku, bylo třeba pro kontext rámcově charakterizovat podoby a proměny vizuálních reprezentací Prahy ve sledovaném období, což je náplní páté kapitoly. Oporou pro hledání odpovědi se nutně staly především tištěné *portréty města*, jimiž se zabývám v šesté kapitole.

PŘEHLED BĀDÁNÍ V OBORU URBĀNNÍCH DĚJIN

Studium ikonografie města, jeho vizuální reprezentace, není v České republice systematicky rozvíjeno, nezabývá se jím žádné pracoviště ani pracovní skupina. Nejblíže tématu je *Historický atlas měst České republiky*, který je zpracováván v Historickém ústavu Akademie věd. *Historický atlas měst České republiky* je součástí celoevropského projektu historických atlasů měst. Pojetí atlasů podléhá sice regionálním variantám a jedním z pilířů komparativního základu všech atlasů jsou mapy rekonstrukční, přesto řada redaktorů klade důraz na kvalitní reprodukce systematicky shromážděných ikonografických historických pramenů. To je vedle například Maďarska či nově Ukrajiny také případ České republiky. Ikonografie města nespádá jednoznačně na pole historiografie, geografie, sociologie či urbanismu, i když fenomén města každá z těchto tradičních disciplín v různých kontextech studuje. Má blízko k mezioborové disciplíně nazývané urbánní dějiny (*urban history*). V rámci nich můžeme vysledovat dva směry bádání – jeden zaměřený spíše topograficky a historicko-kartograficky (město pojímané jako lidské sídlo určitého charakteru – *urbs*) a druhý orientující se sociálně-demograficky (město jako společenství lidí – *civitas*). Zjednodušeně můžeme říci, že první reprezentuje na mezinárodní vědecké scéně Evropská asociace urbánních dějin (*European Association for Urban History*, EAUH),¹ druhý Mezinárodní komise pro dějiny měst (*International Commission for the History of Towns*).² Na mezinárodních kongresech, které jsou hlavní náplní činnosti EAUH, jsou téměř vždy sekce zaměřené na vizuální reprezentaci města.³ Členové Mezinárodní komise pro dějiny měst a její speciální skupiny *Historic Atlas Working Group* zpracovali národní bibliografie k tématu a pečují o vydávání ikonografických pramenů a jejich interpretaci v podobě historických atlasů měst.⁴ Kromě užší spolupráce a pravidelného setkávání

¹ <http://www.eauh.eu>. Speciální internetové stránky má pak každý kongres Asociace pořádaný jednou za dva roky – poslední dva se konaly v roce 2012 v Praze: <http://www.eauh2012.com>, a v roce 2014 v Lisabonu: <http://www.eauh2014.fesh.unl.pt>.

² http://www.historiaurbium.org/english/home_en.html. Stručné dějiny Mezinárodní komise zpracoval Ferdinand OPLL, *The International Commission for the History of Towns. A short history (1955–2011)*, příspěvek přednesený na III. výročním zasedání Irish Historic Towns Atlas team of the Royal Irish Academy in Dublin, 20. května 2011, a je dostupný na http://www.historiaurbium.org/english/attivita_en.html. K činnosti srovnej níže.

³ Z posledních ročníků vzešla kolektivní monografie *Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe* (= *Studies in European Urban History* 31), edd. Katrien Lichtert – Jan Dumolyn – Maximilian P. J. Martens, Turnhout 2014.

⁴ Konkrétně HAM je věnována sekce http://www.historiaurbium.org/english/atlanti_en.html, všech více než 500 dosud vydaných svazků je k dispozici v knihovně *Institut für vergleichende Städtegeschichte*

vědců zabývajících se dějinami měst je cílem vydávat koordinovaně prameny pro studium dějin měst tak, aby mohly být základem pro komparativní přístup ve výzkumu urbáních dějin. Vznikl tak vedle atlasů *Elenchus fontium historiae urbanae* (antologie pramenů k dějinám měst do roku 1250 publikovaných podle regionů). Komise se schází jednou ročně na pravidelných konferencích věnovaných konkrétnímu tématu. Téma obraz a vnímání města (*Bild und Wahrnehmung der Stadt*) bylo předmětem zájmu na zasedáních čtyřikrát. Vzešly z nich čtyři sborníky.⁵ Téma shrnul v úvodní studii k poslednímu z nich Peter Johaneček.⁶

Ikonografie měst nespadá jednoznačně do žádného z uvedených proudů, může pomoci jak výzkumu „vidění“ či (sebe)reprezentace města, tak jeho topografické a architektonicko-urbanistické podoby. Úzký vztah má potom ke krajinářství, které jako jeden z oborů výtvarného umění studují dějiny umění. *Portrét města* zahrnuje i mapy a plány, které jsou tradičně zkoumány historickou kartografií. Postupně tedy věnuji v této kapitole pozornost výzkumu realizovanému v rámci těchto oborů, a to jak v České republice, tak v evropském kontextu. Na úvod vedle již zmíněného projektu Historických atlasů měst uvedu ještě několik vědeckých projektů a publikací, které se zaměřily speciálně na ikonografii města.

Základní zahraniční repertoria vedut vydaná do roku 1983 shrnuje první ze sborníků vzešlých z konferencí o vedutě konaných v německém Lüneburgu.⁷ Mezi nimi náleží přední místo přehledu vyobrazení měst ve velkých kosmografických a topografických dílech z 15. – 17. století Friedricha Bachmanna, který vyšel poprvé roku 1939.⁸

v Münsteru, kde je dostupný také jejich přehled v podobě interaktivní mapy a databáze na *Portal Städtegeschichte.de*, o němž bude systematicky pojednáno ještě níže:

<http://www.staedtegeschichte.de/staedteatlanten/datenbank.html>. Mapu zpracovala Sarah Gaerty na pracovišti zabývajícím se historickými atlasy irských měst v Royal Irish Academy v Dublinu, které vede Annagret Simms. Mapa je průběžně aktualizována. Dostupná je rovněž na vstupní webové stránce mapového portálu Historického atlasu měst ČR towns.hiu.cas.cz.

⁵ *Imago urbis. L'immagine della città nella storia d'Italia*. Atti del convegno internazionale, Bologna 5. – 7. 9. 2001, Roma 2003; *Das Bild und die Wahrnehmung der Stadt und der städtischen Gesellschaft im Hanseraum im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, ed. Roman Czaja, Toruń 2004; *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 19), Linz 2004; *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= Städteforschung řada A, sv. 63), ed. Peter Johaneček, Köln – Weimar – Wien 2012.

⁶ Peter JOHANEK, *Bild und Wahrnehmung der Stadt. Annäherungen an ein Forschungsproblem*, in: *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= Städteforschung řada A, sv. 63), ed. Peter Johaneček, Köln – Weimar – Wien 2012, s. 1–23.

⁷ *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung*, ed. Eckhard Jäger (= sborník přepracovaných referátů z I. Veduten-Colloquium zum Rahmenthema „Die Rolle der Vedute in der Kultergeschichte“), Lüneburg 1983.

⁸ Friedrich BACHMANN, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian*, Leipzig 1939, 2. nezměněné vyd. Stuttgart 1965.

Bachmann se věnoval vedutám po několik desetiletí. Již v polovině dvacátých let mu vyšla kniha o Meklenbursku a později připravil na žádost nakladatele několik svazkovou populárně zaměřenou publikaci o pohledech na města celého Německa. (Jde o pět dílů rozdělených do deseti svazků, které zahrnují geograficky utříděné kvalitní reprodukce vedut a jsou doplněny rejstříky.⁹) Bachmann se mohl opřít o starší práce o vedutách některých německých měst (Kolín nad Rýnem, Würzburg aj., uvádí také Basilej). Kromě studia vlastních starých tisků vycházel také z nabídkových katalogů antikvariátů.¹⁰ V této souvislosti je třeba připomenout, že Bachmann není zakladatelem vědeckého zájmu o vedutu v německém prostředí. Tím je pravděpodobně Wilhelm Eduard Drugulin, který kromě nabídkových katalogů vydal v letech 1862 a 1867 dva svazky *Historischer Bilderatlas* a „tím položil základy *Bilder- und Flugblattforschung*“.¹¹ Bachmannova práce je rozdělena na tři části, první pojednává o velkých topografických dílech a kronikách od Schedela po Meriana. Vyobrazení Prahy zde eviduje několik desítek.¹² Druhá část je zaměřena na ranou Merianovu produkci, kde nenašel ani jediný pohled na Prahu, a třetí část je věnována dalším, již méně systematicky shromážděným pohledům na města, které vznikly po roce 1640. Excerpoval pouze několik publikací a přiznává, že neeviduje ani následovníky a napodobitele Meriana. K Praze shromáždil Bachmann pro toto období jedenáct položek, zpravidla letáků týkajících se vpádu pasovských do Prahy, vlády Fridricha Falckého, pražské defenestrace a bitvy na Bílé hoře.¹³ Každá část má narativní úvod a katalog ve formě tabulky.

Poslední díl Bachmannovy práce *Die alte deutsche Stadt* vydal v roce 1961 z jeho pozůstalosti Max Schefold, autor několika rozsáhlých monografií o vedutách určitého regionu¹⁴ a především přehledné bibliografie prací o vedutách.¹⁵ Příručka postihuje

⁹ *Die alte deutsche Stadt. Ein Bilderatlas der Städteansichten bis zum Ende des 30jährigen Krieges*, ed. Friedrich Bachmann, 1. díl: Der Nordwesten, sv. 1: Die Hansestädte. Oldenburg und Lippe. Hannover. Westfalen, Leipzig 1941; sv. 2: Die Rheinlande, Leipzig 1941; 2. díl: Der Südosten, sv. 1: Bayern, Leipzig 1942; sv. 2: Alpen- und Donaugau, Leipzig 1944; 3. díl: Mitteldeutschland, sv. 1: Braunschweig und Harzgebiete, Anhalt, Provinz Sachsen, Leipzig 1949; 4. díl: Baden-Württemberg v roce 1961 ve Stuttgartu vydal Max Schefold.

¹⁰ Uvádí zejm. W. Drugulin v Lipsku, Heinrich Lempertz – majitel Heberlesche Buchhandlung v Kolíně, Frederick Muller v Amsterdamu, Wilhelm Scholz v Braunschweigu, K. W. Hiersemann v Lipsku, Rosenthal v Mnichově, atd.

¹¹ Jeho dvousvazkové dílo bylo znovu vydáno v roce 1964: Wilhelm Eduard DRUGULIN, *Historischer Bilderatlas. Verzeichnis einer Sammlung von Einzelblättern zur Kultur- und Staatengeschichte vom fünfzehnten bis in das neunzehnte Jahrhundert*, Hildesheim 1964.

¹² F. BACHMANN, *Die alten Städtebilder*, č. 1710, s. 200.

¹³ *Tamtéž*, č. 883–893 na s. 334–335.

¹⁴ Katalogy *Alte Ansichten aus Württemberg*, Stuttgart 1957, a *Alte Ansichten aus Baden*, s. l. 1971; a dále např. *Der Schwarzwald in alten Ansichten und Schilderungen*, Sigmaringen 1981.

literaturu do poloviny sedmdesátých let 20. století a zahrnuje krátkou předmluvu s definicí veduty. Eviduje i česká města včetně Prahy.¹⁶ Odkazuje na 12 položek, většinou drobnějších článků, zná práce o Václavu Hollarovi, přehlednou práci Antonína Novotného a umělecko-historické studie Zdeňka Wirtha či Jana Morávka. Upozorňuje i na několik drobnějších německých článků, dnes v českém prostředí zapomenutých.

Bachmannovu práci antikvovalo *Repertorium älterer Topographie* Aloise Fausera, které ji překonalo jak časovým vymezením, tak množstvím excerpovaných knih a podchycených jednolistů.¹⁷ Cenné je především hutným popisem jednotlivých knih a jejich částí s daty vydání.

Obdobný přehled pro Švýcarsko sestavili Walter Hermann Achtnich a Christiane Staudenmann.¹⁸ Jde o vyloženě knihovědný přehled bez vědecké studie. Pro země habsburské monarchie sestavili *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten* v polovině osmdesátých let Ingo Nebhay a Robert Wagner.¹⁹ Těžiště jejich zájmu spočívalo ve druhé polovině 18. a v 19. století, takže tento soupis do jisté míry vyrovnává nedostatky předchozích uvedených repertorií.

Výjimečným pracovištěm, které se věnuje přímo ikonografii měst v mezinárodním kontextu, je Výzkumné meziústavní centrum ikonografie evropského města (*Centro Interdipartimentale di Ricerca sull'Iconografia della città Europea*) při Università Federico II v Neapoli.²⁰ V programu Výzkumného centra stojí, že se zaměřuje na „sběr, třídění a popis ikonografické dokumentace k evropským městům středověku a raného novověku; dále na provádění historického výzkumu – analýzu a kritiku těchto dokumentů vzhledem k jejich výpovědní hodnotě k topografii, urbanismu a architektuře, který je nezbytný pro poznání evropského města atd.“ Díky sepětí s univerzitou jsou výsledkem činnosti Výzkumného centra četné monografie o ikonografii jednotlivých evropských měst, pořádá také konference, z nichž vzešlo dosud pět sborníků obsahujících jak studie zaměřené na konkrétní město či dílo, tak

¹⁵ Max SCHEFOLD, *Bibliographie der Vedute*, Berlin 1976.

¹⁶ *Tamtéž*, s. 104.

¹⁷ Alois FAUSER, *Repertorium älterer Topographie*, 2 díly, Wiesbaden 1978, Praha ve 2. díle na s. 626–629.

¹⁸ Walter Hermann ACHTNICH – Christiane STAUDENMANN, *Schweizer Ansichten. Verzeichnis der Ortsansichten in Chroniken und Topographien des 15. bis 18. Jahrhunderts 1477–1786*, Bern 1978.

¹⁹ Ingo NEBEHAY – Robert WAGNER, *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten. Die Monarchie in der topographischen Druckgraphik von der Schedel'schen Weltchronik bis zum Aufkommen der Photographie*, Graz 1984, Praha: Register s. 177–178 + dodatky s. 186.

²⁰ <http://www.iconografiacittaeuropea.unina.it>.

metodicky inspirativní příspěvky.²¹ Výzkumné centrum založil v roce 2000 Cesare De Seta, sám autor řady publikací a především teoretik oboru. Rozpracoval ikonografickou metodu Erwina Panofského a aplikoval ji na *portrét* města, hovoří tedy obecně o *ikonografii města*, která je mu nástrojem k prozkoumání jeho *portrétu*.²²

Na konci osmdesátých let 20. století se během jednání na mezinárodních konferencích pořádaných Istituto Gramsci v Parmě zrodil nápad vybudovat korpus *portrétů* evropských měst za účelem jejich komparativního studia.²³ Cesare De Seta a Jacques Le Goff tento projekt nazvali „Atlas měst ‚ancien régime‘“. Pro německý prostor jej realizovali a v podobě velké kolektivní knihy *Das Bild der Stadt* publikovali Wolfgang Behringer a Bernd Roeck. V první části objemného svazku se autoři jednotlivých kapitol vyrovnávají s prameny a metodickými aspekty studia „obrazu města“, v druhé části pak najdeme analýzy ikonografického materiálu k celkem čtyřiceti šesti německým městům.²⁴

Pomineme-li na tomto místě monografické práce věnované jednotlivým autorům map, plánů a vedut a konkrétním jednolistům, je třeba uvést alespoň několik příkladů z bohaté ediční činnosti zaměřené na faksimile a reprinty topografických knih, atlasů a vedutových alb.

Německé vydání Schedelovy kroniky je k dispozici v reprintu z roku 1990 s doslovem Elisabeth Rücker, která se této knize předtím dlouhodobě věnovala,²⁵ a nejnověji faksimile s rejstříkem a odbornou studií zpracované Stephanem Füsselem.²⁶ *Civitates orbis terrarum* poutají dlouhodobě pozornost vydavatelů faksimilí²⁷ i popularizačních

²¹ *Città d'Europa. Iconografia e vedutismo dal XV al XIX secolo*, ed. Cesare De Seta, Napoli 1996; *L'Europa moderna. Cartografia urbana e vedutismo*, edd. Cesare De Seta – Daniela Stroffolino, Napoli 2001; *Tra Oriente e Occidente. Città ed iconografia dal XV al XIX secolo*, ed. Cesare De Seta, Napoli 2004; *Le città dei cartografi. Studi e ricerche di storia urbana*, edd. Cesare De Seta e Brigitte Marin, Napoli 2008; *L'iconografia delle città svizzere e tedesche nel contesto europeo: dai prototipi alla fotografia*, edd. Cesare De Seta – Daniela Stroffolino, Napoli 2012.

²² Nejnověji italsky podrobně *Ritratti di città*, německy v úvodu k *Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800*, edd. Wolfgang Behringer – Bernd Roeck, München 1999, s. 11–12.

²³ Srov. Daniela ROMAGNOLI, *Storia e storie della città*, Parma 1988; *La città e le mura*, edd. Cesare De Seta – Jacques Le Goff, Bari 1989. O projektu „Atlas měst ‚ancien régime‘“ v kontextu dalších databank map, plánů a vedut a publikací zaměřených na analýzu „obrazu města“ srov. P. JOHANEK, *Bild und Wahrnehmung der Stadt*, s. 1–23.

²⁴ W. Behringer – B. Roeck (edd.), *Das Bild der Stadt in der Neuzeit*, passim.

²⁵ Hartmann SCHEDEL, *Weltchronik Nürnberg 1493: Einmalige limitierte Weltauflage*, Leipzig 1990, naposledy Elisabeth RÜCKER, *Hartmann Schedels Weltchronik: das größte Buchunternehmen der Dürer-Zeit: mit einem Katalog der Städteansichten*, München 1988.

²⁶ *Hartmann Schedel, Weltchronik. Kolorierte Gesamtausgabe von 1493*, ed. Stephan Füssel, Augsburg – Köln 2005.

²⁷ *Städte der Welt: 363 Kupferstiche revolutionieren das Weltbild*. Gesamtausgabe der kolorierten Tafeln 1572–1617 nach dem Original des Historischen Museums Frankfurt = *Civitates orbis terrarum* / Georg

(umělecko)historických knih. V nich je k reprodukcím připojen novodobý komentář, který stručně popisuje geografii města a jeho dějiny do současnosti – uplatněn je tedy stejný přístup, s jakým koncipoval a v řadě případů sám vytvářel texty pro *Civitates* sám Georg Braun.²⁸ Výbory z různých děl vydávaných Matthäusem Merianem a jeho dědici s krátkými úvody vycházely v nakladatelství Deutscher Bücherbund, Hoffmann und Campe Verlag v Oldenburgu (popř. v Hamburgu) v šedesátých letech 20. století. Především *Matthaeus Merian, Die schönsten Schlösser, Burgen und Gärten*²⁹ a *Matthaeus Merian, Die schönsten europäischen Städte* ad.³⁰ Rejstříkem zpracovaným Lucasem Heinrichem Würthrichem, předním odborníkem na produkci Merianova nakladatelství, se v roce 1967 uzavřela šestnáctisvazková faksimilová edice Merianových Topografií vydávaná v letech 1959–1966.³¹ *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae* vydaná v roce 1960 patří mezi ty svazky z této řady, které postrádají jakýkoli vědecký aparát, dokonce není ani uvedeno, podle kterého exempláře prvního vydání byla faksimile pořízena.³² Naopak vědecký úvod jednoho z předních nizozemských historických kartografů má výpravné vydání *Atlasu maior* Joana Blaeua z roku 1665, kterou pořídilo v nedávné době nakladatelství Taschen.³³ Pozornost byla a je věnována také méně známým titulům: již na počátku sedmdesátých let vycházely v německém Unterschneidheimu reprinty obrazových publikací raného novověku.

BRAUN und Franz HOGENBERG, ed. Stephan Füssel, Hong Kong – Köln [u.a.] 2008 – edice nakladatelství Taschen s odborným úvodem Stephana Füssela; v roce 2011 vyšlo u Taschenu znovu.

²⁸ Starší výběrové edice: *Alte europäische Städte-Bilder. 24 farbige Blätter nach Georg Braun und Franz Hogenberg*, úvod Ruthard Oehme, Stuttgart 1954 (zde Praha zastoupena – část textu a nekvalitní barevné vyobrazení Pražského hradu a pohledu z Letné (nestr.); *Alte europäische Städtebilder. 32 Darstellungen auf 27 farbigen Blättern nach Georg Braun und Franz Hogenberg*, úvod Ruthard Oehme, Hamburg 1965 (Praha na s. 89, stejný obr. jako v předchozí publikaci). Nejnověji *Alte Städte. Karten und Ansichten*, Wien 1991 a Michael SWIFT – Angus KONSTAM, *Städte der Renaissance. Civitates orbis terrarum*, [Potsdam] 2008 a 2. něm. vyd. tamtéž 2012 (podle anglického originálu z r. 2008; Praha v něm. vyd. z r. 2008 na s. 200–203, pouze obr. z 5. svazku).

²⁹ *Aus den Topographien und dem Theatrum Europeum*, mit einer Einleitung von Elisabeth Höpker-Herberg, Hamburg 1965.

³⁰ *Aus der Archontologia Cosmica und den Topographien*, mit einer Einleitung von Friedrich Schnack, Oldenburg 1963, zde Praha na s. 19 s vyobrazením; Matthaeus MERIAN, *Die schönsten Städte Niedersachsens. Aus den Topographien*, mit einer Einleitung von Christian Ferber, Oldenburg 1964; *Geographische Bilder-Lust von der Schweiz*, Faksimiliendruck nach der Nürnberger Originalausgabe von 1751 mit 39 Stichen hauptsächlich nach Matthaeus Merians Topographien, ed. Lucas Heinrich Würthrich – Willy Fischer, Kassel – Basel 1968.

³¹ Lucas Heinrich WÜTHRICH, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“. Verzeichnis der abgebildeten Orte, der Ausgaben und der Künstler*, Kassel – Basel 1967.

³² Martin ZEILLER, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae, das ist Beschreibung und eigentliche Abbildung der vornehmsten und bekandtesten Städte und Plätze in dem Königreich Boheim und einverleibten Landern Mähren und Schlesien*. Podle Merianova vydání z r. 1650 nové vydání Kassel – Basel 1960, podruhé 2005.

³³ Joan BLAEU, *Atlas maior of 1665. The greatest and finest atlas ever published*, úvod Peter van der Krogt, Hongkong – Köln a. R. – London atd. 2005.

Zpočátku šlo o nekomentované faksimile,³⁴ později o faksimile doplněné úvodní studií a vědeckým aparátem.³⁵ V Bärenreiter Verlag vyšla v šedesátých letech 20. století faksimile s krátkým doslovem a rejstříkem pětisvazkového díla Johanna Hieronyma Lochnera *Geographische Bilder-Lust* (1750–1752), které v padesátých letech 18. století vydávalo norimberské Riegelovo nakladatelství. Vycházel z Merianovy *Topographia Germaniae* a *Topographia Galiae*. Jednotlivé svazky jsou věnovány Německu (včetně Čech), Švýcarsku, Alsasku, Francii a Lotrinsku.

Studium urbánních dějin v evropském kontextu

Nejaktuálnější přehled o trendech ve studiu dějin měst ve středoevropském prostoru přinese sborník z konference *Města ve středověku a raném novověku jako badatelské téma posledních dvou desetiletí* konané v roce 2011 v Praze.³⁶ Pro oblast Německa, Rakouska a Švýcarska velmi stručně pojednal vývoj bádání o dějinách měst Heinz Schilling v základní příručce *Die Stadt in der Frühen Neuzeit* v rámci řady *Enzyklopädie deutscher Geschichte*.³⁷ Tuto příliš stručnou stať rozšiřují bilancující studie o výzkumu dějin měst ve střední Evropě k roku 2005 otištěné ve svazku *Stadt und Region. Internationale Forschungen und Perspektiven* jako soubor příspěvků přednesených na zasedání věnovaném Peteru Johankovi.³⁸ Systematický přehled bádání o dějinách měst v Rakousku s obsáhlými přesahy na mezinárodní pole především

³⁴ Petri SCHENKII *Hecatompolis sive Totius orbis Terrarum oppida nobiliora centum; exquisite collecta atque eleganter depicta*, 1702, Unterschneidheim 1971; Abraham SAUR, *Theatrum Urbium*, Unterschneidheim 1971; Christoph RIEGEL, *Der Curieuse Passagier*, Unterschneidheim 1972 (tyto publikace a publikace uvedené v následující poznámce vyšly ve Verlag Walter Uhl, respektive Verlag Dr. Alfons Uhl).

³⁵ Pro ikonografii Prahy méně podstatné dílo Francesco VALEGIO – Martin ROTA, *Raccolta di le piu illustri et famose citta di tutto il mondo*. Mit einer Einführung, einem Register und Quellennachweisen von Traudl Seifert, Unterschneidheim 1978, a naopak významná kniha Daniel MEISNER – Eberhard KIESER, *Politisches Schatzkästlein*. Faksimile frankfurtského vyd. z let 1625–1626 a 1627–1631, ed. Klaus Eymann, 2 sv., 3. vyd. Unterschneidheim 1979.

³⁶ Program, abstrakty příspěvků a přehled doprovodných akcí je k dispozici na <http://www.ahmp.cz/index.html?mid=89&wstyle=0&page=%27%27> [cit. 17. 3. 2014]; sborník, který by měl být součástí řady *Documenta Pragensia*, dosud nevyšel.

³⁷ Heinz SCHILLING, *Die Stadt in der Frühen Neuzeit* (= *Enzyklopädie deutscher Geschichte*, sv. 24), 2. vyd. München 2004, s. 113.

³⁸ *Stadt und Region. Internationale Forschungen und Perspektiven. Kolloquium für Peter Johank*, edd. Heinz Duchardt und Wilfried Reininghaus, Köln – Weimar – Wien 2005 (= *Städteforschung*, řada A, sv. 65). Starším shrnutím byl 12. svazek *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas. Stadtgeschichtsforschung: Aspekte, Tendenzen, Perspektiven*, ed. Fritz Mayrhofer, Linz 1993.

v oblasti historických atlasů měst zde představil Ferdinand Opll,³⁹ Roman Czaja shrnul studium měst v Polsku.⁴⁰ Zprávu o bádání o dějinách měst v České republice omezil Josef Žemlička na oblast medievistiky.⁴¹

V německojazyčné oblasti střední Evropy výzkum dějin měst a projekty týkající se ikonografie a vidění (obrazu) města realizují zejména *Institut für vergleichende Städtegeschichte* v Münsteru, *Österreichischer Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung* působící v Linci a ve Vídni a *Südwestdeutscher Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung* sídlící v Sigmaringen. Kromě pořádání konferencí a publikování monografií či atlasových řad vydávají tyto společnosti také časopisy zaměřené na dějiny měst.

Dějiny bádání o dějinách měst v **Rakousku** shrnuli v roce 2000 Ferdinand Opll, Peter Johaneck, Karl Vocelka a Walter Schuster⁴² a přehledně je podává také pečlivě udržovaná webová stránka Rakouského pracovního kruhu pro výzkum dějin měst (*Der Österreichische Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung*), který byl založen roku 1969.⁴³ Pracovní skupina navazuje na činnost *Ludwig Boltzmann Institut für Stadtgeschichtsforschung*, který fungoval v letech 1975–1994 v Linci. V roce 1977 vznikla pobočka ve Vídni, kam se soustředila činnost po roce 1994 a definitivně po roce 2012. Hlavními úkoly, kterými se ústav zabýval, bylo vedení bibliografie rakouských měst,⁴⁴ *Elenchus fontium historiae urbanae* a dokumentace prací k dějinám měst.⁴⁵ S vídeňským pracovištěm přibyla práce na rakouském Historickém atlasu měst a na Historickém atlasu Vídně.⁴⁶ Předmětem zájmu pracovní skupiny jsou srovnávací dějiny

³⁹ Ferdinand OPLL, *Zur österreichischen Stadtgeschichtsforschung. Bilanz und Perspektiven*, in: *Stadt und Region: internationale Forschungen und Perspektiven; Kolloquium für Peter Johaneck*, edd. Heinz Duchhardt und Wilfried Reininghaus, Köln, 2005 (= *Städteforschung*, řada A, sv. 65), s. 43–72.

⁴⁰ Roman CZAJA, *Bilanz und Perspektiven der polnischen Städteforschung*, tamtéž, s. 13–30.

⁴¹ Josef ŽEMLIČKA, *Die mittelalterliche Stadt in Böhmen un Mähren als Objekt der mediävistischen Forschung. Bilanz und Perspektiven*, tamtéž, s. 127–138.

⁴² Ferdinand OPLL, *Standortbestimmungen zur österreichischen Stadtgeschichtsforschung. Vorbemerkung zu den Beiträgen von Peter Johaneck, Karl Vocelka und Walter Schuster*, *Pro Civitate Austriae* 5, 2000; Peter JOHANEK, *Die österreichische Stadtgeschichtsforschung zur mittelalterlichen Epoche. Leistungen – Defizite – Perspektiven*; Karl VOCELKA, *Die österreichische Stadtgeschichtsforschung zur frühneuzeitlichen Epoche. Leistungen – Defizite – Perspektiven*; Walter SCHUSTER, *Die österreichische Stadtgeschichtsforschung zum Nationalsozialismus. Leistungen – Defizite – Perspektiven*.

⁴³ <http://www.stgf.at/geschichte.html>. Srov. také Ferdinand OPLL, *Der Österreichische Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung (1969–2009)*, *Pro Civitate Austriae* 15, 2010, s. 27–41. Zakladatelem byl Wilhelm Rausch, vídeňskou pobočku vedl Felix Czeike.

⁴⁴ <http://www.stgf.at/bibliografie.php>.

⁴⁵ Nashromážděná veřejně přístupná knihovna zůstala po uzavření institutu i nadále v Linci, roku 2002 ji převzal Archiv der Stadt Linz.

⁴⁶ Historický atlas měst Rakouska přesměruje na stránky městského archivu, resp. města Vídeň: <http://www.wien.gv.at/kultur/archiv/kooperationen/lbi/staedteatlas/index.html>.

měst. Pořádá odborné exkurze a kolokvia a vydává monografické práce⁴⁷ a časopis *Pro Civitate Austriae*,⁴⁸ kde byly publikovány zmíněné shrnující stati. Nejpodstatnější pro tuto práci byla monotematická čísla: z roku 2007 – věnované vedutám (*Stadtansicht*)⁴⁹ a z roku 2010 – zaměřené na historickou kartografii.⁵⁰ Příspěvky z konferencí vycházejí v řadě *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*. Pro téma mé práce jsou nejvýznamnější *Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert*,⁵¹ *Städtische Kultur in der Barockzeit*⁵² (zde především studie o vyobrazeních měst coby historických pramenech),⁵³ studie Wilfrieda Lippeho ve svazku *Stadtkultur – Kultur(haupt)stadt*⁵⁴ a především celý svazek *Bild und Wahrnehmung der Stadt*.⁵⁵

⁴⁷ V řadě *Forschungen zur Geschichte der Städte und Märkte Österreichs*. Mezi publikovanými pracemi není žádná významná pro téma práce.

⁴⁸ Časopis vychází od roku 1985, nová řada od roku 1996. Od roku 2000 vycházejí tematická čísla s bibliografií prací k dějinám měst za příslušný rok.

⁴⁹ Ralph ANDRASCHKE-HOLZER – Gerhard DAFERT, *Eggenburg-Ansichten der Frühen Neuzeit: eine Bestandsaufnahme*, *Pro Civitate Austriae* 12, 2007, s. 5–24; Francesca BOCCHI, *Die italienische Stadt – Modell der europäischen Stadtentwicklung?* *Pro Civitate Austriae* 12, 2007, s. 25–35. Tematicky souvisí i studie Ralph ANDRASCHKE-HOLZER, *Niederösterreichische Städteansichten der Frühen Neuzeit. Versuch einer Systematisierung anhand der „Topographia“ Georg Matthäus Vischers*, *Pro Civitate Austriae* 5, 2000, s. 63–76.

⁵⁰ Většina příspěvků se zabývala projektem historický atlas měst v souvislosti s metodami digitální kartografie: Renate BANIK-SCHWEITZER, *Die Generierung von Karten mit Hilfe georeferenzierter Daten für den Historischen Atlas von Wien*, *Pro Civitate Austriae* 15, 2010, s. 5–7; Ferdinand OPLL, *Der Europäische Historische Städteatlas. Projekt – Ziele – Leistungen*, *Pro Civitate Austriae* 15, 2010, s. 9–20; Andreas WEIGL – Susanne Claudine PILS, *Der Österreichische Städteatlas auf DVD: ein Werkzeug für vergleichende Stadtgeschichtsforschung*, *Pro Civitate Austriae* 15, 2010, s. 21–25.

⁵¹ *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*, sv. 5, ed. Wilhelm Rausch, Linz 1981.

⁵² *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*, sv. 6, ed. Wilhelm Rausch, Linz 1982.

⁵³ Georg WACHA, *Stadtansichten als historische Quelle*, in: *Städtische Kultur in der Barockzeit. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*, sv. 6, ed. Wilhelm Rausch, Linz 1982, s. 53–78.

⁵⁴ Wilfried LIPP, *Stadt – Image – Identität*, in: *Stadtkultur – Kultur(haupt)stadt. Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas*, sv. 23, edd. Ferdinand Opll und Walter Schuster, Linz 2012, s. 105–112.

⁵⁵ *Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas* sv. 19, ed. Ferdinand Opll, Linz 2004. Obsahuje tyto příspěvky: Ralph ANDRASCHKE-HOLZER, *Österreichische Stadtansichten in der frühen Neuzeit*; Mary E. DALY, *Images of Dublin – the capital of a nation with a falling population 1850–1966*; Gerhard FOUQUET, *Mit dem Blick des Fremden: Stadt und Urbanität in der Wahrnehmung spätmittelalterlicher Reise- und Stadtbeschreibungen*; Jean-Pierre KINTZ, *Strassburg, die wunderschöne. Der Schauplan von Conrad Morant*

Werner MATT, *Arbeiten an der Kenntnis des Stadtbildes – die Formung der Fotodokumentation in einem Stadtarchiv*; Darja MIHELIČ, *Siegel erzählen – Fallbeispiel: Mittelalterliche Städte auf slowenischem Gebiet*;

Paul NIEDERMAIER, *Gepräge im Wandel: Die mittelalterliche Stadt im Südosten Europas*; Alois NIEDERSTÄTTER, *Das Stadtsiegel: Medium kommunaler Selbstdarstellung. Eine Annäherung anhand von Beispielen aus dem habsburgisch-österreichischen Alpen- und Donaauraum*; Ferdinand OPLL, *Wiener Stadtansichten im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit (15.–17. Jahrhundert)*; Bernd ROECK, *Die Säkularisierung der Stadtvedute in der Neuzeit*; Mirela SLUKAN ALTIČ, *Cadastrs as sources of the analysis of urban development. Experiences based on the example of Zagreb Lower Town (Donji Grad) 1862–1914*

Martina STERCKEN, *Kartographische Repräsentation von Herrschaft – Jos Murers Karte des Zürcher Gebiets von 1566*; Katalin SZENDE, „Innen-“, und „Außenansicht“. *Das Bild der ungarischen Städte vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 16. Jahrhunderts*; Kaoru UGAWA, *Town Planning and Townscape of Japanese Historic Towns: Kyoto and Edo [Tokyo]*; Josef ŽEMLIČKA, *Die böhmisch-mährische Stadt in den Bild- und Quellenzeugnissen des Mittelalters und der Frühen Neuzeit*; Sylvain MALFROY, *Der*

Starým mapám a plánům Vídně se dlouhodobě věnuje Ferdinand Opll.⁵⁶ Samostatně publikoval *Wien im Bild historischer Karten. Die Entwicklung der Stadt bis in die Mitte des 19. Jahrhunderts* s kvalitními reprodukcemi. Nedlouho předtím byly základní staré plány představeny na výstavě, kterou doprovázel katalog s názvem *Das ist die Stadt Wien*.⁵⁷ Na výstavu přispěly exponáty dvě hlavní vídeňské instituce, které uchovávají staré mapy a plány města: vídeňské městské muzeum (*Historisches Museum der Stadt Wien*), kde je řada zásadních kartografických děl dlouhodobě součástí stálé expozice, a městského archivu (*Stadt- und Landesarchiv Wien*). Podstatné plány Vídně jsou ovšem uloženy minimálně ještě v *Österreichische Nationalbibliothek* (Rakouské státní knihovně) a v soukromých šlechtických sbírkách (zejména Liechtensteinské, která ale utrpěla jednak válečné ztráty a jednak ji v posledních letech postihly rozprodeje⁵⁸).

Své znalosti z dějin historické kartografie promítl Ferdinand Opll také do velkých přehledných dějin Vídně vydaných v roce 2003.⁵⁹

Rakouská historická kartografie má obecně dlouhou tradici. Jako moderní věda byla pěstována zejména na pracovištích, kde jsou uchovávány staré mapy. V 19. a na počátku 20. století především v Mapovém oddělení Válečného archivu (v dnešním Rakouském státním archivu).⁶⁰ Z činnosti Mapového oddělení vznikly mnohé faktograficky bohaté, pozitivistickou metodou zpracované dějiny jednotlivých válečných operací Rakouska, jakož i práce o nejdůležitějších mapových dílech pořízených armádou a zahrnujících samozřejmě i české země. Mezi nimi vynikají práce o Müllerově mapě Čech a vojenských mapováních 18. a 19. století.⁶¹ Výraznou osobností byl plukovník Josef Paldus, český Němec, který zde v letech 1895–1917 pracoval jako historik a posléze vedoucí oddělení a od roku 1919 se podílel na

Blick auf die Stadt und ihre geographische Lage. Zur Genese des Stadtpanoramas aus dem Geiste der „Kosmographie“.

⁵⁶ Ferdinand OPLL, *Wien im Bild historischer Karten. Die Entwicklung der Stadt bis in die Mitte des 19. Jahrhunderts*, 2. vyd. Wien – Köln – Weimar 2004.

⁵⁷ „*Das ist die Stadt Wien*“ : *Wanderung durch ein halbes Jahrtausend Wiener Stadtkartographie: vom Albertinischen Plan bis zur Computerstadtkarte*. Ausstellung des Wiener Stadt- und Landesarchivs und des Historischen Museums der Stadt Wien, Wien 1995.

⁵⁸ Za možnost studovat v Liechtensteinských sbírkách ve Vídni děkuji Dr. Arthuru Stögmannovi. Bohužel veduty a plány Prahy, u nichž Zdeněk Wirth uvádí uložení v těchto sbírkách, dnes již neodpovídá a dokumenty se nepodařilo dohledat (Dietzlerův pohled na Hradčany s Karlovým mostem).

⁵⁹ Pro časové vymezení této práce je podstatný druhý svazek: Ferdinand Opll – Karl Vocelka – Peter Csendes (edd.), *Wien: Geschichte einer Stadt 2. Die frühneuzeitliche Residenz (16. bis 18. Jahrhundert)*, Wien 2003.

⁶⁰ *Quellen zur Militärgeschichte. 200 Jahre Kriegsarchiv (= Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 49, 2001), Wien 2002; Erich HILLBRAND, *Die Kartensammlung des Kriegsarchivs Wien*, in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 28, 1975, s. 183–196 a také internetové stránky <http://www.onb.ac.at/sammlungen/karten/index.htm>.

⁶¹ K dílům Josefa Palduse podrobněji níže.

československo-rakouské archivní a spisové rozluce v oblasti kartografie a po celá dvacátá a třicátá léta spolupracoval se Zdeňkem Wirthem. Paldus byl ve své době pravděpodobně největším znalcem kartografických bohemik uchovávaných ve vídeňských a dolnorakouských sbírkách a spolu s Erichem Winklerem měl také velmi dobrý přehled o vedutách a dalším ikonografickém materiálu.

Významné osobnosti působily také v Rakouské státní knihovně, kam byly do specializovaného oddělení *Kartensammlung und Globenmuseum* převedeny nejen kartografické, ale také ikonografické fondy řady institucí. Nejzásadnější publikace vyšly péčí historika a geografa Franze Wawrika (ředitele Sbírký v letech 1986–2000) v poslední třetině 20. století. Kromě výstav z fondů Sbírký a výstavních katalogů, z nichž nejvýznamnější je doprovodná publikace a katalog *Austria picta. Österreich auf alten Karten und Ansichten* z roku 1989,⁶² spolu s J. Dörflingerem a R. Wagnerem vydal přehledné zpracování starých map území dnešního Rakouska s přihlédnutím k sousedním zemím od počátků až do 19. století *Descriptio Austriae*.⁶³ Wawrik pojednal v několika studiích dějiny mapové sbírký i sbírký glóbul⁶⁴ a zabýval se atlasy.⁶⁵ Na sérii Wawrikových článků o dějinách a fondech mapové sbírký a o sbírce glóbul navázal současný ředitel Mapové sbírký Jan Mokre. Ten se mimo to věnuje speciálně historické kartografii osvícenského období. Z hlediska starých plánů Prahy je velmi významná jeho práce o Josefu Danielu Huberovi, která ovšem zůstává nepublikována;⁶⁶ tiskem vyšla řada jeho teoretických terminologických a metodologických studií k historické kartografii měst.⁶⁷

⁶² *Austria picta. Österreich auf alten Karten und Ansichten*, edd. Franz Wawrik – Elisabeth Zeilinger, Graz 1989 (doprovodná publikace a katalog k výstavě uspořádané Kartensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek, Wien 11. 5. – 8. 10. 1989).

⁶³ Johannes DÖRFLINGER – Robert WAGNER – Franz WAWRIK, *Descriptio Austriae: Österreich und seine Nachbarn im Kartenbild von der Spätantike bis ins 19. Jahrhundert*, Wien 1977.

⁶⁴ *Kartographische Zimelien. Die 50 schönsten Karten und Globen der Oesterreichischen Nationalbibliothek*, edd. Franz Wawrik a kol., Wien 1995; Franz WAWRIK, *Zur Vorgeschichte und Entstehung der Kartensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek*, in: *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* 47/48, 1993, s. 141–161.

⁶⁵ Franz WAWRIK, *Berühmte Atlanten. Kartographische Kunst aus fünf Jahrhunderten*, Dortmund 1982; Franz WAWRIK, *500 Jahre Atlanten*, Wien 1986 (= Katalog zur Ausstellung im Prunksaal der Österreichischen Nationalbibliothek).

⁶⁶ Jan MOKRE, *Joseph Daniel von Huber. Leben und Werk eines österreichischen Militärkartographen des 18. Jahrhunderts basierend auf Forschungen in Wiener Archiven und Sammlungen*, Geisteswissenschaftliche Fakultät der Universität Wien, Diplomarbeit, Wien 1990.

⁶⁷ Jan MOKRE, *Grundriss contra Aufriss. Die Stadt in der Kartographie*, in: *Kartographische Zimelien. Die 50 schönsten Karten und Globen der Oesterreichischen Nationalbibliothek*, edd. Franz Wawrik a kol., Wien 1995, s. 19–27; Jan MOKRE, *The Environs Map: Vienna and Its Surroundings c.1650–c.1850*, in: *Imago mundi* 49, 1997, s. 90–103.

Jak už bylo naznačeno, vrcholné období zažila novodobá historická kartografie v Rakousku v poslední třetině 20. století a na počátku století následujícího. V rámci Rakouské akademie věd bylo v roce 1978 ustaveno pod vedením Ingrid Kretschmer oddělení řešící projekt *Geschichte der Kartographie*. Podíleli se na něm historičtí kartografové, geografové, historici a historici umění nejen z Rakouska a výsledkem byly zásadní příspěvky do ediční řady *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie*, která se dělila tak, jak ji koncipoval profesor vídeňské univerzity v oboru historie a kartografie Erik Arnberger, na dvě řady – obecné otázky kartografie a dílčí oblasti tohoto oboru⁶⁸ – a po dokončení projektu se skládala z pěti dílů, zpravidla o více svazcích. Zásadní význam pro téma práce má vedle dílu věnovaného kartografickému obrazu města *Stadtkartographie*⁶⁹ dvousvazkový slovník k dějinám kartografie redigovaný právě Ingrid Kretschmer. *Lexikon zur Geschichte der Kartographie*⁷⁰ je dodnes v evropském měřítku výjimečné dílo svého druhu – svým záběrem, koncepcí i pečlivostí zpracování jednotlivých hesel, kterých čítá přes 600. Ingrid Kretschmer⁷¹ působila celý život na vídeňské univerzitě a věnovala se mimo jiné dějinám kartografie.⁷² Stejně jako Franz Wawrik byla aktivní členkou *Geographische Gesellschaft* a při příležitosti 150. výročí založení této vlivné společnosti kromě řady článků⁷³ vydala také samostatnou publikaci *Das Jubiläum der Österreichischen Geographischen Gesellschaft: 150 Jahre (1856–2006)*.⁷⁴ Byla hlavní organizátorkou mezinárodní konference k dějinám kartografie, kterou Vídeň hostila v roce 1996.⁷⁵ Na ní, stejně jako na *Lexikonu* a dalších publikacích spolupracovala kromě Franze Wawrika

⁶⁸ Orientace ve svazcích této jinak pro středoevropskou historickou kartografii základní příručky je problematická a mnohdy jsou jednotlivé svazky či jejich díly v literatuře citovány zmatečným způsobem. Ujasnění celkové koncepce projektu a struktury jeho výstupů umožnila předmluva E. Arnbergera k *Lexikon zur Geschichte der Kartographie*, předmluva autorů slovníku tamtéž a zpráva publikovaná ve *Speculum orbis* 1, 1985, s. 36. Dvazky zabývající se obecnými otázkami kartografie byly označeny písmeny, tituly řešící dílčí oblasti kartografie římskými číslicemi.

⁶⁹ Hans Friedrich GORKI – Heinz PAPE, *Stadtkartographie* (= *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie*, sv. III/1–2), Wien 1987.

⁷⁰ *Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg*, edd. Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (= *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie*, sv. C/1–2), Wien 1986.

⁷¹ Johannes DÖRFLINGER, *Ingrid Kretschmer (1939–2011)*, in: *Imago Mundi* 64, 2012, s. 108–111.

⁷² Ingrid KRETSCHMER, *Kartographieggeschichte als wissenschaftliche Teildisziplin*, in: *Vorträge und Berichte, Kartographiehistorisches Colloquium Wien '86*, edd. Wolfgang Scharfe – Ingrid Kretschmer – Franz Wawrik, Berlin 1987, s. 1–10.

⁷³ Ingrid KRETSCHMER, *150 Jahre Geographische Gesellschaft in Wien*, in: *Österreich in der Welt, die Welt in Österreich*, ed. Ingrid Kretschmer, Wien, 2006, s. 67–112.

⁷⁴ Ingrid KRETSCHMER, *Das Jubiläum der Österreichischen Geographischen Gesellschaft: 150 Jahre (1856–2006)*, Wien 2007.

⁷⁵ *16th International Conference on the History of Cartography: Vienna, Austria, 11–16 September 1995 ; curricula vitae, abstracts*, ed. Ingrid Kretschmer, Vienna 1995.

se svým kolegou z univerzity Johannesem Dörflingerem. Johannes Dörflinger se coby profesor raně novověkých dějin zaměřil kromě dějin věd, zejména kartografie (sem kromě zmíněné práce a studií o vydavatelích a nakladatelích map v Rakousku v 19. století či tematických mapách tohoto období patří zásadní monografie *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts*⁷⁶) na dějiny atlasové produkce – v roce 1995 vydal spolu s Helgou Hühnel základní dvousvazkovou práci *Atlantes Austriaci*.⁷⁷ Okrajově se zabýval i městskými plány, konkrétně Vídně.⁷⁸ Ze spolupráce Ingrid Kretschmer, Franze Wawrika a Johannese Dörflingera vyšly v roce 2004 také souborné dějiny kartografie v Rakousku,⁷⁹ které vydal *Institut für Geographie und Regionalforschung* vídeňské univerzity.⁸⁰ K pracím těchto tří předních osobností rakouské historické kartografie je třeba připojit minimálně ještě řadu pramenných kvalifikačních prací vzniklých ze spolupráce vídeňské univerzity s pracovníky Mapové sbírky Rakouské státní knihovny.⁸¹

Velkému badatelskému zájmu v Rakousku se těší také veduty. Téměř všechny rakouské spolkové země mají zpracovanou ikonografii,⁸² některé i kartografii;⁸³ byla uspořádána také řada výstav – aktuálně například výstava z rozsáhlých ikonografických fondů Dolnorakouské zemské knihovny v Sankt Pölten.⁸⁴ Tuto výstavu a katalog, který se

⁷⁶ Johannes DÖRFLINGER, *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Privatkartographie zwischen 1780 und 1820* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 427. und 515. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Mathematik, Naturwissenschaften und Medizin, Heft 42 und 47), 2 sv., Wien 1984 a 1988.

⁷⁷ Johannes DÖRFLINGER – Helga HÜHNEL, *Atlantes Austriaci. Österreichische Atlanten 1561–1918*, Band 1: *Österreichische Atlanten 1561–1918*. Band 2: *Österreichische Atlanten 1919–1994*, Wien 1995.

⁷⁸ Johannes DÖRFLINGER, *Stadtpläne von Wien und Pläne der Wiener Weltausstellung aus dem Jahr 1873*, in: *Studien zur Wiener Geschichte* 47/48, 1991–1992, s. 123–139.

⁷⁹ Ingrid KRETSCHMER – Johannes DÖRFLINGER – Franz WAWRIK, *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, Wien 2004.

⁸⁰ Ingrid KRETSCHMER, *25 Jahre Lehre und Forschung in der Kartographie an der Universität Wien*, in: *25 Jahre Studienzweig Kartographie / Institut für Geographie der Universität Wien*, Ordinariat für Geographie und Kartographie, ed. Ingrid Kretschmer, Wien 1999, s. 11–31.

⁸¹ Pod vedením Johanna Dörflingera tak napsal svou diplomovou práci i současný ředitel Mapové sbírky Jan Mokre, viz pozn. 67; k tématu práce například ještě Rudolf KINAUER, *Der Atlas des Freiherrn Philipp von Stosch der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1950 a mnohé další.

⁸² Přehled těchto publikací přináší R. Andraschek-Holzer in: *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert)*, edd. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer, Wien 2004, s. 1059 (např. Franz Fuhrmann, *Salzburg in alten Ansichten*, 1963; Justus Schmidt, *Linz in alten Ansichten*, 1965; Alfred Marks, *Oberösterreich in alten Ansichten* 1966).

⁸³ Příkladem kvalitního katalogu výstavy o starých mapách regionu je Gebhard KÖNIG, *Niederösterreich im alten Kartenbild*. Eine Ausstellung aus den Sammlungen der NÖ Landesbibliothek. 21. 9. 1995 – 5. 6. 1996, Wien 1995.

⁸⁴ Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER – Gebhard KÖNIG (edd.), *Topographische Ansichten als Landschaftsbilder: Architektur und Natur in Niederösterreich 1650 – 1850*. Eine Ausstellung aus den Sammlungen der NÖ Landesbibliothek, 18. Juni bis 29. August 2008 im Ausstellungsraum der NÖ Landesbibliothek, St. Pölten 2008.

svým členěním i nadhledem autora (jde spíše o samostatnou rozsáhlou studii, kde vystavené exponáty slouží jako příklady, resp. základ pro výklad) vymyká podobným publikacím, připravil Ralph Andraschek-Holzer. Tento badatel napsal na téma ikonografie měst, jednotlivých objektů (zejména klášterů) i řeky Dunaj řadu studií a sestavil mnohé katalogy výstav,⁸⁵ včetně několika podstatných z hlediska interpretace vedut a jejich využití jako historického pramene⁸⁶ a zpracoval také příslušnou kapitulu do *Quellenkunde der Habsburgermonarchie*;⁸⁷ přehledovou studii o vedutách rakouských měst přispěl do zmíněného sborníku *Bild und Wahrnehmung der Stadt*.⁸⁸ Samostatnou monografii věnovanou vedutám a starým mapám a plánům mají také největší rakouská města. Zajímavým příkladem je Salcburk, kde kromě klasickými postupy více či méně komplexně a pečlivě zpracovaných přehledů ikonografie⁸⁹ je k dispozici také monografie *Mythos Salzburg*. Robert Hoffmann pracuje s „obrazem města“ v nejširším možném smyslu. Využívá (a také v hojném množství reprodukuje) raně novověkou i mladší ikonografii, ale město Salcburk je symbolem, místem paměti...⁹⁰

Tradiční přehledy vedut Vídně pocházejí z první třetiny 20. století. Jejich autory jsou Max Eisler⁹¹ a Hans Tietze.⁹² V poslední době se dostalo systematické pozornosti dílu

⁸⁵ Zejména Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Ortsansichten der Frühen Neuzeit: Komposition, Kontinuität und Rezeption*, in: Plus ultra: die Welt der Neuzeit, edd. Friedrich Edelmayr a kol., Münster 2008 (= Festschrift für Alfred Kohler zum 65. Geburtstag), s. 765–792; k Dunaji naposledy Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER – Martin SCHMIDT, *Umweltgeschichte und Topographische Ansichten: Zur Wahrnehmung und Transformation der österreichischen Donau 1650–1950*, in: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 120, 2012, s. 80–115. Věnoval se také ikonografii vesnice v raném novověku: Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Dorfansichten der Frühen Neuzeit: Fiktionen oder Quellen?* In: Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 25, 2009, s. 231–258. Srov. dále jeho bibliografii na

https://www.noel.gv.at/Bildung/Landesbibliothek/Publikationen/Publikationen_Landesbibliothek.html.

⁸⁶ Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Historische Bildkunde – Geschichte, Methoden, Ausblick*, in: *Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit* 6, 2, 2006, s. 6–20; Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Methodische Überlegungen zur wissenschaftlichen Auswertung topographischer Ansichten*, in: *Die Städte und Märkte Niederösterreichs im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit*, St. Pölten 2005, s. 247–267; Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Zur wissenschaftlicher Nutzung Topographischer Ansichten*, in: *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* 56, 2002, s. 336–343 a Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Topographische Ansichten und Wahrnehmungsgeschichte: eine Erkundung*, St. Pölten 2011 (= Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 51).

⁸⁷ Viz pozn. 83.

⁸⁸ Ralph ANDRASCHKEK-HOLZER, *Österreichische Stadtansichten in der Frühen Neuzeit*, in: *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 19), Linz 2004, s. 1–25.

⁸⁹ Nejnověji *Stadt Salzburg: Ansichten aus fünf Jahrhunderten*, ed. Erich Marx, Salzburg 2008, předtím *Salzburg in alten Ansichten. Die Stadt*, ed. Franz Fuhrmann, Salzburg – Wien 1981.

⁹⁰ Robert HOFFMANN, *Mythos Salzburg. Bilder einer Stadt*, Salzburg – München 2002.

⁹¹ Max EISLER, *Historischer Atlas des Wiener Stadtbildes* (= Arbeiten des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien, sv. 16), Wien 1919.

⁹² Hans TIETZE, *Alt-Wien in Wort und Bild: vom Ausgang des Mittelalters bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts*, Wien 1924.

významného vedutisty 18. století Salomona Kleina,⁹³ jinak ovšem Vídeň systematické moderní zpracování vedut města postrádá.

V **Německu** je nejdůležitějším pracovištěm s rozsáhlou oborovou knihovnou Institut pro srovnávací dějiny měst působící při *Westfälische Wilhelm-Universität* v Münsteru. Institut má pravděpodobně nejrozsáhlejší oborovou knihovnu v Evropě, kromě dvou řad historických atlasů měst *Deutscher Atlas* a *Westfälischer Städteatlas*, mj. zde bylo zpracováno nové vydání historicko-topografické encyklopedie *Handbuch der Historischen Stätten* pro spolkovou zemi Nordrhein-Westphalen.⁹⁴ Ústav vydává další publikace⁹⁵ a realizuje projekty zaměřené na dějiny měst. Aktuálně byl spuštěn *Portal Städtegeschichte.de*, který podává komplexní informace o dějinách měst v německém kulturním okruhu včetně bibliografií, interaktivní mapy historických atlasů měst, přehledné historie evropského města jako fenoménu a podává úvod do studia města v minulosti formou představení základních badatelských okruhů.⁹⁶ Ikonografii měst se zde ale příliš pozornosti nevěnuje. K ní měl výzkumný program Institutu nejbliže v době, kdy zde byl realizován projekt *Westfalia picta. Erfassung westfälischer Ortsansichten vor 1900*. Institut jej na sebe převzal počínaje šestým svazkem.⁹⁷ Cílem projektu bylo „shromáždit pokud možno všechny obrazový materiál k topografii celého Vestfálska z období před rozšířením fotografie. Nashromážděno bylo přibližně 7500 kreseb, maleb, tisků, maleb na porcelánu a podobně nacházejících se v asi 340 sbírkách.“ Vyšlo celkem deset svazků soupisu opatřeného komentáři s ukázkami

⁹³ Dvě práce Petera Prangeho: Peter PRANGE, *Salomon Kleiner zum 300. Geburtstag: 1700–1761. Meisterwerke der Architekturvedute*, Salzburg 2000 (= katalog výstavy v Salzburger Barockmuseum, 19. 7. – 27. 8. 2000; v Architekturmuseum Schwaben v Augsburgu 7. 9. – 22. 10. 2000 a v Österreichische Nationalbibliothek, Wien 19. 1. – 28. 2. 2001) a Peter PRANGE, *Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts*, Augsburg 1997.

⁹⁴ *Handbuch der Historischen Stätten. Nordrhein-Westfalen*, edd. von den Landschaftsverbänden Rheinland (LVR) und Westfalen-Lippe (LWL) durch Manfred Groten, Peter Johaneck, Wilfried Reininghaus und Margret Wensky (= Kröners Taschenbuchausgabe 273), 3. vyd. Stuttgart 2006. Série těchto abecedně podle lokalit uspořádaných historických topografií vydávaných v nakladatelství Kröner ve Stuttgartu od r. 1958 zahrnuje celkem 21 svazků k německým a s Německem sousedícím zemím, většinu z nich v několika aktualizovaných vydáních.

⁹⁵ Do řady A: „Darstellungen“ jsou zařazovány monografie a sborníky z konferencí ústavem pořádaných i další kolektivní práce. Časově se dotýká zde sledovaného období zejména *Europäische Städte im Zeitalter des Barock. Gestalt – Kultur – Sozialgefüge*, ed. Kersten Krüger, Köln – Weimar – Wien: Böhlau 1988; řada B: Handbücher (Příručky) zahrnuje především bibliografii německých měst „Bibliographie zur deutschen historischen Städteforschung“. Příslušné svazky byly vydány v letech 1986 (severní, východní střední Německo) a 1996 (pro západ a jih Německa), ale bibliografie je v ústavu vedena průběžně dále; řada C: Quellen (Prameny) je věnována pramenům, a to jak psaným, tak obrazovým, které dokumentují vývoj evropského města od středověku po 19. století.

⁹⁶ <http://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/portal/>

⁹⁷ *Westfalia picta. Erfassung westfälischer Ortsansichten vor 1900*, edd. Jochen Luckhardt – Michael Schmitt – sv. 1–5, Michael Schmitt ed. sv. 6–9, Michael Schmitt – Patrick Schuchert edd. sv. 10, Bielefeld – Münster 1987–2007.

(doplňených jedním CD),⁹⁸ plánovaná je digitalizace nashromážděného materiálu. Přístup k utřídění vyobrazení v jednotlivých svazcích se proměňoval. Mimořádně početné jsou sebrané vizuální reprezentace města Münster. Kromě Jochena Luckhardta se na projektu, zejména v jeho druhé etapě, podílel Michael Schmitt. Pro téma mé práce je navíc velmi přínosná jeho monografie věnovaná ikonografii porýnského města Neuss;⁹⁹ metodologicky zajímavé jsou i jeho další teoretické a případové studie založené na pečlivé heuristice, systematickém utřídění materiálu a pojímané v úzké souvislosti s topografií a stavebními dějinami.¹⁰⁰ Autor se věnoval soustavně také ikonografii Porýní jako kulturní oblasti¹⁰¹ a je rovněž spoluautorem hesla *Stadtansicht und Stadtbild* v *Lexikon des Mittelalters*.¹⁰²

Od roku 1957 působí *Südwestdeutscher Arbeitskreis für Stadtgeschichtsforschung*.¹⁰³ Kromě vydavatelské činnosti pořádá kruh každoročně kolokvia¹⁰⁴ a z nich vydává

⁹⁸ 1. Hochsauerlandkreis, Kreis Olpe, edd. Jochen Luckhardt unter Mitarb. von Kristin Püttmann, Bielefeld 1987; 2. Ennepe-Ruhr-Kreis, Märkischer Kreis, Stadt Hagen, edd. Jochen Luckhardt unter Mitarb. von Kristin Püttmann, Bielefeld 1987; 3. Kreis Siegen-Wittgenstein, edd. Jochen Luckhardt – Michael Schmitt, Bielefeld 1988; 4. Kreis Soest, Kreis Unna, Stadt Hamm, edd. Jochen Luckhardt unter Mitarb. von Kristin Püttmann, Ulrich Reinke und Michael Schmitt, Bielefeld 1989; 5. Kreis Höxter, Kreis Paderborn, edd. Jochen Luckhardt unter Mitarb. von Michael Schmitt und Birgit Schulte, Bielefeld 1995. V rámci činnosti Institutu: 6. Münsterland: Kreis Borken, Kreis Coesfeld, Kreis Steinfurt, Kreis Warendorf, ed. Michael Schmitt, Münster 2002; 7. Minden-Ravensberg: Stadt Bielefeld, Kreis Gütersloh, Kreis Herford, Kreis Minden-Lübbecke, ed. Michael Schmitt, Münster 2002; 8. Münster, ed. Michael Schmitt, Münster 2003 + CD: Ansichten einer Stadt vom 16. bis 19. Jahrhundert; 9. Westfälisches Ruhrgebiet: Stadt Bochum, Stadt Bottrop, Stadt Dortmund, Stadt Gelsenkirchen, Stadt Herne, Kreis Recklinghausen, ed. Michael Schmitt, Münster 2005; 10. Lippe, edd. Michael Schmitt – Patrick Schuchert, Münster 2007.

⁹⁹ *Das Stadtbild in Druckgraphik und Malerei. Neuss 1477–1900*, Köln – Weimar – Wien 1991 (Städteforschung, řada C, sv. 5).

¹⁰⁰ Michael SCHMITT– Jochen LUCKHARDT, *Realität und Abbild in Stadtdarstellungen des 16. bis 19. Jahrhunderts. Untersuchungen am Beispiel Lippstadts* (= Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland 31), Münster 1982; Michael SCHMITT, *Vorbild, Abbild und Kopie. Zur Entwicklung von Sehweisen und Darstellungsarten in druckgraphischen Stadtabbildungen des 15. bis 18. Jahrhunderts am Beispiel Aachen*, in: Civitatum Communitas. Studien zum europäischen Städtewesen. Festschrift für 65. Geburtstag von Heinz Stoob (= Städteforschung, řada A, sv. 21), edd. Helmut Jäger – Franz Petri – Heinz Quirin, Köln – Wien 1984 s. 322–354; Michael SCHMITT, *Soest – Kein Bildthema für Druckgraphik und Malerei? : die Überlieferung 1581 – 1900*, in: Soest. Geschichte der Stadt, sv. 3, Soest 1995, s. 421–463; Michael SCHMITT, *Lippstadt in Abbildungen des 16. bis 19. Jahrhunderts : Eine quellenkritische Untersuchung zur Stadtgeschichte*, in: Lippstadt: Beiträge zur Stadtgeschichte, ed. Wilfried Ehbrecht, Lippstadt 1985 (= Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Lippstadt 2), s. 347–374; Michael SCHMITT, *Town views seen as a source of urban history: more art than true depiction*, in: Universitas 27, 1985, 2, s. 125–130.

¹⁰¹ Michael SCHMITT, *Die illustrierten Rheinbeschreibungen. Eine Dokumentation der Werke und Ansichten von der Romantik bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*, Köln – Weimar – Wien 1996 (= Städteforschung – řada C, sv. 7).

¹⁰² Michael SCHMITT – Marcell RESTLE, *Stadtansicht und Stadtbild*, in: *Lexikon des Mittelalters*, sv. 8. Lfg 1. München 1996. Sp. 8–12.

¹⁰³ <http://www.stadtgeschichtsforschung.de/>

¹⁰⁴ Přehled <http://www.stadtgeschichtsforschung.de/tagungsarchiv.htm>. Z posledních čtyř kolokvií doposud nevyšly. 2010: *Stadt zwischen Erinnerungsbewahrung und Gedächtnisverlust*; 2011: *Stadtträume – Traumstädte*; 2012: *Städtische Gartenkulturen im historischen Wandel*, 2013: *"Städte im Krieg" – Erlebnis, Inszenierung und Erinnerung des Ersten Weltkriegs*

v nakladatelství Jan Thorbecke v řadě *Stadt in der Geschichte* sborníky.¹⁰⁵ Pro téma práce jsou nejvýznamnější svazek *Stadt und Kultur*,¹⁰⁶ *Stadt und Repräsentation*¹⁰⁷ a především *Stadtbilder der Neuzeit*,¹⁰⁸ svazek, redigovaný Berndem Roeckem. Roeck sám v Historickém semináři na Univerzitě v Curychu vedl v letech 2006–2011 projekt *Die Ikonographie der Schweizer Stadt (15. –19. Jh.)*. Tištěný výstup se objevil až ve chvíli, kdy nebylo možné závěry výzkumu zohlednit v této práci.¹⁰⁹ Na tomto pracovišti vznikla také disertační práce Evy Menk publikovaná v roce 2008.¹¹⁰ Autorka se zaměřila na *reprezentaci* Prahy a Vídně v období vrcholného baroka, a na první pohled by tedy měla mít velmi blízko k této práci. Většina jejích analýz se ale týká textů – verbálních popisů. Pokud jde o *vizuální reprezentace*, zajímají ji především panoramatické pohledy na město (při jejich věcném popisu i v interpretaci se ovšem dopouští řady chyb). Výstižně naopak popisuje trend, kdy na konci 17. století celková panoramata ustupují do pozadí jednak ve prospěch půdorysného plánu, jednak sérií dílčích vedut. Studuje zejména *popisy* města vytvořené cizinci, v jejím pojetí mentální reprezentace města. Většina autorů podléhá v jejích očích tomu, co četli či viděli předtím, než přijeli do města. V případě vedut pak hledají ta místa, odkud by se dalo město přehlédnout jako celek, respektive byly by zároveň k dispozici všechny důležité monumenty studovanou literaturou zmíněné či na vedutě zdůrazněné. Svou práci teoreticky opírá o stati Wolfganga Behringera o cestování a vnímání cizích krajín a míst cestovatelem¹¹¹ a zastřešující je pro ni Leibnizova teorie o rozvinuté percepci – jeho monády.

¹⁰⁵ Přehled kolokvií viz <http://www.stadtgeschichtsforschung.de/tagungsarchiv.htm>. Dosud vyšlo v řadě *Stadt in der Geschichte* 36 svazků.

¹⁰⁶ *Stadt und Kultur*, ed. Hans Eugen Specker (= *Stadt in der Geschichte*, sv. 11, 21. Arbeitstagung in Ulm 1982), Sigmaringen 1983. Především Hans Koepf, *Das Stadtbild als Ausdruck der geschichtlichen Entwicklung*, s. 9–28.

¹⁰⁷ *Stadt und Repräsentation*, edd. Bernhard Kirchgässner – Hans-Peter Becht (= *Stadt in der Geschichte*, sv. 21, 31. Arbeitstagung in Pforzheim 1992), Sigmaringen 1995. Především Grit ARNSCHIEDT, *Vom Prospectus zum Prospekt: Die graphische Stadtdarstellung zwischen Repräsentation und Werbung*, s. 9–23 a Walther LUDWIG, *Die Darstellung südwestdeutscher Städte in der lateinischen Literatur des 15. bis 17. Jahrhunderts*, s. 39–76.

¹⁰⁸ *Stadtbilder der Neuzeit*, ed. Bernd Roeck (= *Stadt in der Geschichte*, sv. 32, 42. Arbeitstagung in Zürich 2003, Ostfildern 2006).

¹⁰⁹ Bernd ROECK (ed.), *Schweizer Städtebilder: urbane Ikonographien (15.–20. Jahrhundert / Portraits de villes suisses / Vedute delle città svizzere*, Zürich 2013.

¹¹⁰ Ève MENK-BERTRAND, *L'image de Vienne et de Prague à l'époque baroque (1650–1740). Essai d'histoire des représentations*, Strasbourg 2008, zejm. s. 296–300. Autorka se dopouští zásadních chyb, když uvádí, že Joris Hoefnagel zvolil pro vytvoření svého pohledu na Prahu otištěného v *Civitates orbis terrarum* za své stanoviště svahy nad Smíchovem. Nelze také souhlasit s interpretací Škrétoých vedut kreslených z Vinohrad, které měly údajně demostrovat zdůrazněním městských hradeb nedobytnou Prahu, apod.

¹¹¹ Zejm. *Die grossen Städtebücher in Das Bild der Stadt in der Neuzeit*.

K těmto skupinám a pracovištím je třeba vzhledem k tématu práce doplnit ještě další platformy. Okrajově s tématem souvisí i výzkum rezidenčních měst, zejména pozdně středověkých, který je rozvíjen *Residenzen-Kommission* při *Akademie der Wissenschaften zu Göttingen*. Kromě pořádání konferencí, z nichž ve spolupráci s nakladatelstvím Thorbecke ve Stuttgartu vychází sborníková řada *Residenzenforschung* (v přípravě je aktuálně 26. svazek), vydává Komise *Mitteilungen*, které mají také monografickou řadu.¹¹²

Především na veduty jednotlivých objektů coby „záznamů“ o moderní architektuře a vedutě jako žánru coby médiu prostředkujícímu aktuální informace je zaměřena kniha Haralda Kellera *Das alte Europa: Die hohe Kunst der Stadtvedute*.¹¹³ Dělí se na dvě části – textovou a obrazovou, která sestává z reprezentativního výběru kvalitně reprodukováných vedut, a každá je rozčleněna geograficky: první oddíl se věnuje Itálii jako „pravlasti“ veduty, další Francii, Nizozemí a Anglii, následuje obsáhlý oddíl *Das alte Deutschland*, kam je zahrnuto Rakousko, Slezsko (ale i Polsko zastoupené Varšavou) a Čechy, které reprezentuje Praha. Závěrečná kapitola pojednává o zemích severní Evropy a Rusku. Jestliže Keller sleduje vedutu jako médium vázané na rozkvět barokní architektury v evropském měřítku (postrádám pak výrazně Španělsko!), pak se nutně musel opřít o již vydané práce k jednotlivým městům či albům autorům vedut nebo o detailní studium grafických a mapových sbírek. Bibliografie v závěru jeho knihy je ovšem dosti chudá, zahrnuje spíše než práce z oblasti vedutistiky obecná kunsthistorická pojednání a vydané studie o jednotlivých umělcích a překvapivě málo např. katalogů výstav. Středo- a východoevropská města nemají uvedeny žádné zdroje. Výpovědní hodnotou veduty jako žánru obecně, nikoli s omezením na architekturu jako předchozí zmíněná publikace, se ve své práci *Historische Stadtansichten* zabývá obsáhle Frank-Dietrich Jacob. Studii v přepracované podobě předložil v roce 1989 jako disertaci na univerzitě v Lipsku.¹¹⁴ I když je práce zatížena dobovými metodologickými přístupy a teorií marxismu-leninismu, představuje významný pokus analyzovat vedutu jako žánr pohledem nejen historika, ale i historika umění.

¹¹² <http://resikom.adw-goettingen.gwdg.de/index.php>

¹¹³ Harald KELLER, *Das alte Europa. Die hohe Kunst der Stadtvedute*, Stuttgart 1983.

¹¹⁴ Frank-Dietrich JACOB, *Historische Stadtansichten. Entwicklungsgeschichtliche und quellenkundliche Momente*, Leipzig 1982; disertace nesla název *Historische Stadtansichten als Quelle für Kunstwissenschaft und Geschichtswissenschaft*, předložena byla 1989, obhájená na univerzitě v Lipsku 1990. O jeho životě a díle srov. Ralph ANDRASCHKE-HOLZER, *Frank-Dietrich Jacob (1944–2007) – ein Pionier der Ansichtenforschung*, in: *Unsere Heimat* 78, 2007, s. 343–347.

Tři významná kolokvia o vedutách uspořádal v letech 1981–1985 *Institut Nordostdeutsches Kulturwerk* v Lüneburgu zabývající se kulturní geografii. Institut pořádal výstavy, vydával publikace a organizoval konference. Měl ve svém programu výzkum vedut zejména středoevropského a německého prostoru, který pojímal systematicky od základního výzkumu – rešerší v archivech a knihovních sbírkách. První svazek sborníkové řady vzešlé z konferencí, *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung*,¹¹⁵ obsahuje výběrovou bibliografii k vedutám německých měst a měst středovýchodní Evropy.¹¹⁶ Tradice konferencí ani sborníková řada ovšem neměly dlouhého trvání: publikovány byly dva sborníky, druhý společný pro druhé a třetí¹¹⁷ kolokvium. Obsahují ovšem i několik bohemikálních příspěvků¹¹⁸ a především řadu metodologicky zajímavých textů.¹¹⁹ Spolueditorkou druhého svazku a autorkou dvou významných příspěvků byla Angelika Marsch, která své četné stati o Friedrichu Bernhardu Wernerovi a jeho díle v závěru života shrnula do obsáhlé monografie.¹²⁰ V letech 1985–1993 vycházel v Německu časopis *Speculum orbis*, který se vymezoval jako „časopis pro kartografii a *Vedutenkunde*. Měl být obdobou anglického *Map Collector* (hlavní vydavatel Roland V. Tooley) a byl tak určen odborné veřejnosti i sběratelům. Motivací pro založení časopisu byl vzrůstající zájem o staré mapy a veduty jak mezi laickými sběrateli, tak v řadách vědců v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století. Mezi odbornými periodiky byla pocíťována právě pro tuto oblast mezera, neboť obdobně zaměřený časopis – *Imago mundi*, který založil v roce 1935 Leo

¹¹⁵ *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung*, ed. Eckhard Jäger (= sborník přepracovaných referátů z I. Veduten-Colloquium zum Rahmenthema „Die Rolle der Vedute in der Kulturgeschichte“), Lüneburg 1983; *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II. Beiträge zum II. Veduten-Colloquium in Lüneburg 7. – 9. 10. 1983 und III. Veduten-Colloquium in Regensburg 3. – 6. 10. 1985, edd. Angelika Marsch – Eckhard Jäger, Lüneburg 2001.

¹¹⁶ *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung*, ed. Eckhard Jäger, Lüneburg 1983, s. 211–217.

¹¹⁷ O třetím kolokviu konaném v Řezně v roce 1985 srov. Josef H. BILLER, *Bericht vom Dritten Veduten-Colloquium in Regensburg*, *Speculum Orbis* 1, 1985, č. 2, s. 65.

¹¹⁸ Krystyna SZYKUŁA, *Veduten-Unica und seltene nichtschlesische Veduten in der Kartensammlung der Universitätsbibliothek zu Woclaw*, in: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* ed. Eckhard Jäger, Lüneburg 1983, s. 19–32 mj. o tzv. Vratislavském prospektu Prahy; František SPURNÝ, *Die Veduten-Sammlung „Hoferiana“ in Brünn*, in: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II., s. 35–37, František SPURNÝ, *Johann Willenberger [! – ECH] und seine Veduten mährischer Städte*, in: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II., s. 177–185, Sigrid CANZ, „*Prag und seine nächsten Umgebungen in malerischen Original-Ansichten*“. *Ein Reisebuch aus dem Darmstädter Verlag Gustav Georg Lange und seine Nutzung* in: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II., s. 199–209; Jana KYBALOVÁ, *Reale Veduten auf böhmischem Steingut und Porzellan*, in: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II., s. 417–433.

¹¹⁹ Především oddíl *Sonderformen der Vedute* obsahující osm příspěvků o vedutách na netradičních „psacích“ látkách či materiálech: *Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung* II., s. 353–457.

¹²⁰ Angelika MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776; Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*, Weißenhorn 2010.

Bagrow, přesídlil do Nizozemí a posléze do Velké Británie a stal se nadnárodně uznávaným periodikem v oboru historické kartografie.¹²¹

Speculum orbis měl bohatou recenzní rubriku, která reflektovala vyšlé publikace, ediční projekty, konference a výstavy v oboru nejen v německy mluvících zemích, ale také v Polsku,¹²² Nizozemí a Francii. Do časopisu přispívali zejména Peter H. Meurer a Josef H. Biller. Zprávy o dění v Československu či o pracích českých autorů nejsou nijak významné ani početné.¹²³ Mezi vesměs kvalitními studiemi jsou důležité jednak „portréty“ mapových sbírek z celého světa a popis jejich materiálu týkajícího se německého prostoru v širokém slova smyslu (zahrnující tedy i řadu bohemik) přinášené pravidelně v příslušné rubrice¹²⁴ a analytické studie o sbírkových atlasech (*Sammelatlanten*) a historických mapových sbírkách¹²⁵ či na primárních pramenech založené zevrubné portréty nakladatelských a vydavatelských domů a významných kartografů a autorů vedut.¹²⁶

Historická kartografie má v Německu dlouhou tradici. Kromě Bavorské státní knihovny, která uchovává rozsáhlou mapovou sbírku, je badatelským centrem především *Staatsbibliothek zu Berlin*. Předním badatelem je dlouholetý ředitel zdejší mapové sbírky Lothar Zögner. Zpracoval vedle výstavních katalogů¹²⁷ přehledy berlínských¹²⁸ i německých mapových sbírek,¹²⁹ monografie o mapách Německa¹³⁰ i plánech Berlína¹³¹ aj.

¹²¹ Peter H. MEURER – Dietrich PFAEHLER, *Editorial: Was Speculum Orbis will und soll*, *Speculum orbis* 1, 1985, č. 1, s. 2 a srov. níže.

¹²² Zevrubně je představen projekt *Imago Poloniae*, *Speculum orbis* 2, 1986, č. 1, s. 63–64.

¹²³ Srov. např. Walter SPERLING, *Johann Amos Comenius und seine Maehren-Karte von 1627*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 144–150.

¹²⁴ Zejm. Peter BARBER, *Deutsche Cartographica und Topographica in Department of Manuscripts der British Library*, *Speculum orbis* 2, 1986, č. 2, s. 117–129; Rodney W. SHIRLEY, *Germanic atlas material in the British Library*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 131–135, ale také Josef H. BILLER, *Jemniště ist einer Reise wert. Kostbarkeiten holländischer Kartographie und Vedutenkunst in Böhmen*, *Speculum orbis* 1, 1985, č. 2, s. 39–52.

¹²⁵ Peter H. MEURER, *Ein Kartensammelband der Universitätsbibliothek Würzburg*, *Speculum orbis* 2, 1986, č. 1, s. 41–62; Wolfgang REINIGER, *Forschungen zu den Ansichten deutscher Städte bei Beaulieu und zu ihrer Systematik*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 1–20.

¹²⁶ Louis LOEB-LAROCQUE, *Karten deutscher Gebiete aus der Produktion französischer Verleger des 17. Jahrhunderts*, *Speculum orbis* 1, 1985, č. 1, s. 3–23; Peter H. MEURER, *Bertius-Kaerius-Veduten deutscher Städte mit niederländischem Rückentext*, *Speculum orbis* 1, 1985, č. 2, s. 53–55; Peter H. MEURER, *Karten und Topographica des Nürnberger Kupferstechers Balthasar Jenichen*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 35–62; Klaus STOPP, *Landkarten und topographisch-historische Flugblätter aus dem Verlag von Johann Georg Walther in Frankfurt am Main*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 63–73; Josef H. BILLER, *Das Städtebuch von Nicolaes Visscher und Pieter Hendricksz. Schut*, *Speculum orbis* 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 91–116.

¹²⁷ Např. Lothar ZÖGNER, *Von Ptolemaeus bis Humboldt. Kartenschätze der Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz*. Ausstellung zum 125jährigen Jubiläum der Kartenabteilung, Berlin 1984.

¹²⁸ Lothar ZÖGNER, *Kartographische Sammlungen in Berlin. Geschichte, Standorte, Informationen*, Gotha 2001.

Sérii kolokvií o historické kartografii pořádal v osmdesátých letech 20. století *Arbeitskreis „Geschichte der Kartographie“* (ustaven byl v r. 1980) Německé kartografické společnosti (*Deutsche Gesellschaft für Kartographie*). Hlavním organizátorem byl Wolfgang Scharfe. Vyšlo celkem pět objemných sborníků *Vorträge und Berichte*. Konference konané postupně v Bayreuthu (1982),¹³² Lüneburgu (1984),¹³³ Vídni (1986),¹³⁴ Karlsruhe (1988)¹³⁵ a Oldenburgu (1990)¹³⁶ se neomezily na problematiku historické kartografie střední Evropy pouze v německy mluvících zemích. Pravidelně přispíval např. původem český historický kartograf působící v Mnichově Ivan Kupčík. Podstatný je jak organizační, tak vědecký podíl rakouských historických kartografů, zejména Ingrid Kretschmer, Johannese Dörflingera a Franze Wawrika. Témata jednotlivých konferencí nebyla nijak vymezena a speciálně plánů měst či vedut se týká menší část příspěvků. V pěti svazcích sborníků ovšem nalezeneme řadu statí s obecně bohemikální tematikou a také dílčí i přehledové studie o problémech evropské historické kartografie, o jednotlivých osobnostech a jejich dílech,¹³⁷ jakož i metodologické a teoreticko-interpretace zaměřené práce.¹³⁸

V souvislosti s tištěnými mapami, plány a vedutami jsou podstatné monografie a sborníky věnované důležitým nakladatelům a rytcům a předním kartografům působícím na německém území zejména v 18. století.¹³⁹

¹²⁹ Lothar ZÖGNER – Egon KLEMP – Gudrun MARER, *Verzeichnis der Kartensammlungen in Deutschland*, Wiesbaden 1998.

¹³⁰ Lothar ZÖGNER – Gudrun K. ZÖGNER, *Imago Germaniae. Das Deutschlandbild der Kartenmacher in fünf Jahrhunderten*, Weissenhorn 1996; Lothar ZÖGNER, *Preussens amtliche Kartenwerke im 18. und 19. Jahrhundert*, Ausstellungskatalog, Berlin 1981.

¹³¹ Paul CLAUSWITZ – Lothar ZÖGNER, *Die Pläne von Berlin von den Anfängen bis 1950*, Berlin 1979. Literatura o kartografii a o vedutách jednotlivých německých měst je velmi bohatá a lze ji nalézt na zmíněném portálu *Städtegeschichte.de*.

¹³² *Kartenhistorisches colloquium Bayreuth '82*, 18. – 20. 3. 1982. *Vorträge und Berichte*, edd. Wolfgang Scharfe – Hans Vollet – Erwin Herrmann, Berlin 1983.

¹³³ *Kartographiehistorisches Colloquium Lüneburg '84*, 15. – 17. 3. 1984. *Vorträge*, edd. Wolfgang Scharfe – Eckhard Jäger, Berlin 1985.

¹³⁴ *Kartographiehistorisches Colloquium Wien '86*, 29. – 31. 10. 1986. *Vorträge und Berichte*, edd. Wolfgang Scharfe – Ingrid Kretschmer – Franz Wawrik, Berlin 1987.

¹³⁵ *4. Kartographiehistorisches Colloquium Karlsruhe 1988*, 17. – 19. 3. 1988. *Vorträge und Berichte*, edd. Wolfgang Scharfe – Heinz Musall – Joachim Neumann, Berlin 1990.

¹³⁶ *5. Kartographiehistorisches Colloquium Oldenburg 1990*, 22. – 24. 3. 1990. *Vorträge und Berichte*, edd. Wolfgang Scharfe – Hans Harms, Berlin 1991.

¹³⁷ Erwin ROTH, *Tobias Mayer (1723–1762)*, *Kartograph der Wendezeit*, in: 4. *Kartographiehistorisches Colloquium*, s. 211–219; Otto STOCHDORPH, *Abraham (v.) Hölzl (1577/78–1651), ein Tübinger Kartograph aus Oberösterreich*, in: 4. *Kartographiehistorisches Colloquium*, s. 221–223.

¹³⁸ Jürgen LAFRENZ, *Historische Ortspläne als kognitive Repräsentationen*, in: *Kartographiehistorisches Colloquium Lüneburg '84*, s. 73–86.

¹³⁹ Jako nejpodstatnější uvádím výběrem Christian SANDLER, *Johann Baptista Homann, die Homännischen Erben, Matthäus Seutter und ihre Landkarten. Beiträge zur Geschichte der Kartographie*,

Velkému zájmu se již několik desetiletí těší téma obrazu města jako takové v **Itálii**. Tradice urbánních dějin v nejšířším slova smyslu je zde silná. Čerpá z dějin urbanismu, historické geografie, historické kartografie i dějin umění; zpracovávány jsou historické atlasy měst a velmi brzy začaly být využívány digitální technologie.

V roce 1967 bylo v Luce založeno *Centro Internazionale per lo Studio delle Cerchia Urbane* (Mezinárodní centrum pro výzkum městských hradeb); hlavními osobnostmi byli Pietro Pierotti a Giovanni Martinelli. Centrum pořádalo konference, výstavy, vydávalo publikace a hlavně pořizovalo a shromažďovalo obrazovou dokumentaci k městům na Apeninském poloostrově. Konference, potažmo publikace se ovšem netýkaly pouze fenoménu hradeb, ale dějin měst obecně. Významná je v kontextu práce zejména první konference, resp. sborník z ní vydaný v roce 1976. Ten je rekapitulací bádání v oblasti urbánních dějin v Itálii do poloviny sedmdesátých let.¹⁴⁰ V polovině sedmdesátých let vyšla poprvé monografie *Storia della città* historika architektury Leonarda Benevola. Ta byla přeložena i do jiných jazyků včetně němčiny a angličtiny.¹⁴¹ Benevolo také řídil pro nakladatelství Libri Scheiwiller (pro společnost Credito Italiano) ediční řadu *Civitas europea*.¹⁴² Urbánní dějiny pojímal jako vědu o plánování lidských sídel v minulosti, tedy de facto jako historii urbanistiky, která přesahuje přelom 18. a 19. století hlouběji do minulosti.¹⁴³ Městu z urbanistického pohledu byla v té době sice věnována pozornost v rámci tradičních disciplín a na stránkách mnoha odborných časopisů (*Al-Andalus, Annales, Palladio, Quaderni storici, Kwartalnik architektury i urbanistyki, Urban History Yearbook*),¹⁴⁴ ale právě v Itálii byla nejintenzivněji pocíťována potřeba vlastní publikační platformy mladého oboru. Z iniciativy Enrica Guidoniho, původem architekta, předního historika urbanismu a

Amsterdam 1979; Hans WOLFF (ed.), *Vierhundert Jahre Mercator. Vierhundert Jahre Atlas. „Die ganze Welt zwischen zwei Buchdeckeln“. Eine Geschichte der Atlanten*, Weibenhorn 1995; John Roger PAAS (hg.), *Augsburg, die Bilderfabrik Europas. Essays zur Augsburger Druckgraphik der Frühen Neuzeit*, Augsburg 2001.

¹⁴⁰ *La storiografia urbanistica: atti del I. convegno di Storia Urbanistica "Gli Studi di Storia Urbanistica: confronto di metodologie erisultati"*, Roberta Martinelli – Lucia Nuti (edd.), Lucca 1976 (= sborník z konference uspořádané v Luce 24. – 28. 9. 1975).

¹⁴¹ 1. vyd. Roma – Bari 1993, zatím poslední italské 7. vyd. Roma – Bari 2008; *Die Geschichte der Stadt*, 9. něm. vyd. Frankfurt am Main 2007; *The history of the city*, London 1980.

¹⁴² V ediční řadě vyšlo v letech 1993–1999 sedm svazků: Leonardo Benevolo, *Principi e forme della città*, Milano 1993; *La città e il sacro*, Franco Cardini (ed.), Milano 1994; Benno Albrecht et al., *Metamorfosi della città*, Milano 1995; *La città gioiosa*, Carlo Bertelli (ed.), Milano 1996; *La città e la parola scritta*, Giovanni Pugliese Carratelli (ed.), Milano 1997; *La città europea fuori d'Europa*, Leonardo Benevolo – Sergio Romano (edd.), Milano 1998; *La città dell'utopia. Dalla città ideale alla città del Terzo Millennio*, Lucio Rondelli – Leonardo Benevolo (edd.), Milano 1999.

¹⁴³ Srov. Leonardo BENEVOLO, *Le origini dell'urbanistica moderna*, 1. vyd., Roma – Bari 1963.

¹⁴⁴ *Storia della città* 1, 1976, s. 3 (úvod od E. Guidoniho).

autora syntetických prací,¹⁴⁵ považovaného dodnes za nejvýznamnější osobnost v oboru,¹⁴⁶ byl nově založen časopis *Storia della città*.¹⁴⁷ Retrospektivu studia urbáních dějin v Itálii přednesou coby příspěvek na zmíněné konferenci zde publikoval Luigi Piccinato.¹⁴⁸ Guidoni stál dlouho v čele redakční rady časopisu (v jeho vědecké radě působili Maurice Aymard, André Chastel, Christian Norberg-Schulz aj.). Ten vycházel zpočátku několikrát za rok a přinášel články v řadě světových jazyků také o mioevropské kartografii a dějinách měst (Asie, Latinská Amerika), v oddíle *Schede* vycházely krátké studie zaměřené na stavební a územní vývoj menších italských měst a měl rozsáhlou rubriku shrnující obsahy odborných regionálních časopisů. Náplní časopisu bylo prezentovat výzkum „dějin měst i krajiny v minulosti“ (*storia delle città e del territorio*). *Storia della città* vycházela do roku 1991, zpravidla třikrát ročně. Řada čísel byla monotematických. Pro téma obraz města je zásadní zejména číslo věnované kartografii a jejímu významu pro dějiny měst.¹⁴⁹ Pozornost je věnována nejen italskému, ale také nizozemskému prostředí v raném novověku. Navíc se zde rubrice *Techniche, opinioni e teorie* pravděpodobně poprvé v rámci urbáních dějin dostávají

¹⁴⁵ Je nejvýznamnějším autorem *Storia dell'urbanistica* – řady deseti chronologicky řazených svazků, pojednávajících o vývoji města od antického Řecka až po 20. století: Emanuele Greco – Mario Torelli, *Storia dell'urbanistica: il mondo greco*, Roma – Bari 1983; Pierre Gros – Mario Torelli, *Storia dell'urbanistica: il mondo romano*, Roma – Bari 1988; Paolo Cuneo, *Storia dell'urbanistica: Il mondo islamico*, Roma – Bari 1986; Enrico Guidoni, *Storia dell'urbanistica: Il Duecento*, Roma – Bari 1989; Vittorio Franchetti Pardo, *Storia dell'urbanistica: Dal Trecento al Quattrocento*, Roma – Bari 1982; Enrico Guidoni – Angela Marino, *Storia dell'urbanistica: Il Cinquecento*, Roma – Bari 1982; Enrico Guidoni – Angela Marino, *Storia dell'urbanistica: Il Seicento*, Roma – Bari 1979. Nejvýznamnějším dílem věnovaným Římu je *L'urbanistica di Roma tra miti e progetti*, Roma – Bari 1990; dále spolu s Giulio PETRUCCI, *Urbanistica per i Giubilei: Roma, via Alessandrina: una strada tra due fondali nell'Italia delle corti (1492–1499)*, Roma 1997; posmrtně vydaný sborník *L'urbanistica di Roma dal Medioevo al Novecento: atti del primo Convegno di ricerca sulla storia urbanistica di Roma dal Medioevo al Novecento*, Enrico Guidoni (ed.), Roma 2007 (= sborník z konference 10. – 12. 10. 2002 v Římě), na němž se podílela většina jeho nejvýznamnějších a v oboru dodnes působících žáků.

¹⁴⁶ E. Guidonimu bylo věnováno mnoho nekrologů a bio-bibliografický statí, napsaných většinou jeho žáky a blízkými spolupracovníky (kteří také krátce po jeho smrti uspořádali několik seminářů a konferencí k jeho počtě – *Giornata di studio su Enrico Guidoni*, Napoli, Facoltà di Architettura, 18. 1. 2008 (T. Colletta), *Storia, città, arte, architettura: studi in onore di Enrico Guidoni*, Roma 2008 (P. Micalizzi). Nekrology napsali a jeho práci zhodnotili např. Alessandro Camiz, *Pubblicazioni di Enrico Guidoni* – dostupné na WWW stránkách International Study Centre for Urban Design: http://www.progettazioneurbana.it/pdf/bib_guidoni.pdf [cit. 2. 10. 2013]; Teresa Colletta, *La storia dell'urbanistica come arte di progettare la città: l'insegnamento di Enrico Guidoni*, dostupné na WWW stránkách Università degli Studi di Federico II a Napoli: <http://www.federica.unina.it/architettura/storia-della-citta-paesaggio/storia-urbanistica-progettare-citta-enrico-guidoni/> [cit. 2. 10. 2013]; anonymní text in: *Antropologia Museale* 17, 2007, s. 58–60.

¹⁴⁷ *Storia della città*. Rivista internazionale di storia urbana e territoriale. International review of town planning history, vychází od roku 1976.

¹⁴⁸ Luigi PICCINATO, *Urbanistica e storia in Italia negli anni Trenta*, *Storia della Città* 1, 1976, s. 35–39.

¹⁴⁹ *Storia della città* (13/14), 1979.

do centra pozornosti digitální metody.¹⁵⁰ Inspirativní studii zaměřenou na „image“ města obsahuje monografické číslo věnované Bari.¹⁵¹

Časopis zaštiťovala paralelně založená *Associazione Storia della Città*, která vyvíjela i další aktivity. V roce 1981 začaly vycházet jednotlivé svazky ediční řady *Storia dell'Urbanistica*, která má řadu národních a několik řad regionálních.¹⁵² V rámci celoitalské-obecné sekce byly publikovány (kolektivní) monografie věnované konkrétním tématům ať již z oblasti morfologie měst, dějin urbanismu či právě ikonografie měst: Dvojdílná publikace *I punti di vista e le vedute di città*, která je souborem studií několika autorů, na konkrétních příkladech ukazuje metodu vnitřního rozboru veduty, určování místa, odkud byl pohled na město pořízen, a analýzu postupu práce autora.¹⁵³

Členové Asociace se zabývali také zpracováváním Historických atlasů měst (*Atlante Storico delle Città Italiane*). Území Itálie bylo pracovně rozděleno na severní část, kde práce koordinuje Francesca Bocchi, a část střední a jižní – do roku 2006 pod vedením Enrica Guidoniho. V rámci těchto oblastí jsou jednotlivé svazky uspořádány podle historických regionů. Od roku 1985, kdy se Itálie připojila k tomuto projektu koordinovanému Mezinárodní komisí pro dějiny měst, vyšlo více než třicet svazků.¹⁵⁴ Některé z nich zahrnují více městských center, která se vyvíjela obdobným způsobem (např. malá sídla na důležitých komunikacích)¹⁵⁵. Oproti tomu při zpracování velkých měst (Firence,¹⁵⁶ Bologna,¹⁵⁷ Řím – 18. století¹⁵⁸) je – na rozdíl od České republiky –

¹⁵⁰ *Storia della città* (13/14), 1979 *Technica di rilievo dei centri storici e metodi di restituzione con impegno di apparecchiature elettroniche*, s. 184–186.

¹⁵¹ *Storia della città* (51), 1990 – monografické číslo o Bari, kde je také jedn ze studií věnována moderní ikonografii tvořící „image“ města: Luciana ZINGARELLI, *L'immagine della città „moderna e industriale“*, s. 125–136.

¹⁵² http://www.storiadellacitta.it/collane_riviste/storia_urbanistica/storia_urbanistica_serie_reg.htm

¹⁵³ *I punti di vista e le vedute di città. Secoli XIII–XVI (2.I/2010); I punti di vista e le vedute di città. Secoli XVII–XX (2.II/2010)*.

¹⁵⁴ Přehled je k dispozici na http://www.storiadellacitta.it/collane_riviste/atlanti/atlanti.htm. Pro území Sicílie byly již od konce sedmdesátých let 20. století vydávány monografie o jednotlivých městech zpracované metodami velmi blízkými těm užívaným ve sledovaném projektu. Ediční řada *Atlante di storia urbanistica siciliana* byla v polovině osmdesátých let včleněna do *Atlante storico delle città italiane*.

¹⁵⁵ *Siena a města v jejím teritoriu ležící na Via Francigena* (edd. Enrico Guidoni – Paolo Maccari = *Atlante storico delle città italiane – Toscana 8*, Roma 2000). Svazek sleduje stavební vývoj Sieny a dalších menších blízkých center, jimiž procházela dálková trasa – via Francigena, která determinovala jejich založení a v dlouhém časovém údobí i vývoj.

¹⁵⁶ *Firenze nei secoli XIII e XIV*. Ed. Enrico Guidoni (= *Atlante storico delle città italiane – Toscana 10*), Roma 2002.

¹⁵⁷ *Bologna*, Francesca Bocchi (ed.), svazek I: *Da Felsina a Bononia. Dalle origini all XII secolo*, Bologna 1996; svazek II: *Il Duecento*. Bologna 1995; svazek III: *Da una crisi all'altra (secoli XIV–XVII)*. Bologna 1997. *Atlante storico delle città italiane – Emilia Romagna 2*. Bologna 1996.

¹⁵⁸ *Roma nel Settecento*, Paolo Micalizzi (ed.) = *Atlante storico delle città italiane – Roma 3*, Roma 2003.

nejčastěji zpracováno město jako celek po jednotlivých časových úsecích.¹⁵⁹ Tímto způsobem bylo shromážděno velké množství ikonografických pramenů ke konkrétnímu sídlu. Většina autorů má architektonicko-urbanistické vzdělání, takže nashromážděné ikonografické a kartografické prameny byly také zároveň podrobně analyzovány.

Jestliže Asociace představuje topograficko-kartografický přístup ve výzkumu měst, *Associazione Italiana di Storia Urbana* reprezentuje především socio-ekonomický přístup v rámci urbánních dějin. AISU¹⁶⁰ je svázána s *European Association of Urban History*. Byla založena v roce 2001 a vyvíjí pestrou organizační a vydavatelskou činnost, zejména v oblasti pořádání vědeckých konferencí, pracovních workshopů a seminářů. Od roku 2006 pravidelně vydává dvakrát ročně časopis *Città e storia*.¹⁶¹ Časopis akcentuje srovnávací studium urbánních dějin – a to jak v rámci Itálie, tak v mezinárodním kontextu (některá čísla jsou vydávána anglicky, redakční rada je mezinárodní a tradičně i autoři studií).¹⁶² Vydáván je v Římě na Facoltà di Economia Università Roma Tre, s níž je spjato i výzkumné centrum CROMA. To bylo založeno za účelem rozvíjení bádání o městě Řím v roce 1995. Vydává časopis *Roma moderna e contemporanea* a byla zde s využitím digitálních technologií zpracována monografie o plánu Říma Giovanniho Battisty Nolliho (jako součást řady *Atlante di Roma moderna e contemporanea*)¹⁶³ a také mnoho dalších publikací přibližujících v rámci jednotlivých edičních řad pozoruhodné ikonografické prameny či analyzující konkrétní čtvrti města. Členové obou asociací působí na řadě italských i zahraničních univerzit, ale existují i další pracoviště po celé Itálii, kde jsou urbánní dějiny a speciálně ikonografie měst

¹⁵⁹ Výjimku představují dva samostatné svazky věnované konkrétním oblastem Říma, které si při zvolené metodě mikropohledu individuální přístup vyžádaly. První pojednává o židovskému ghettu *Il Ghetto*, Carla Benocci – Enrico Guidoni (edd.) = *Atlante storico delle città italiane – Roma 2*, Roma 1993, druhý je věnován obasti Foro Italico (*Foro italico*, Antonella Greco – Salvatore Santuccio (edd.), *Atlante storico delle città italiane – Roma 1*, Roma 1991).

¹⁶⁰ www.storiaurbana.it/.

¹⁶¹ Podrobné informace na <http://www.storiaurbana.org/index.php/it/citta-storia>. Číslo 1, 2006, 2: *La città allo specchio*; 2, 2007, 1: *La città cosmopolita*; 2, 2007, 2: *Shopping and Housing. Shops, Merchants' Houses and the Market Place in Europe in the Early Modern Age*; 3, 2008, 1–2: *I musei della città*; 4, 2009, 1: *Lo sguardo della storia economica sull'edilizia urbana*; 4, 2009, 2: *Spazi e cultura militare nella città dell'Ottocento*; 5, 2010, 1: *Studi di storiografia urbana*; 5, 2010, 2: *Burocrazie tecniche*; 6, 2011, 1: *L'Aquila oltre i terremoti. Costruzioni e ricostruzioni della città*; 6, 2011, 2: *La città dei letterati*; 7, 2012, 1: *Tales of the City. Outsiders' Descriptions of Cities in the Early Modern Period*; 7, 2012, 2: *La città che cambia. Riconversioni e metamorfosi*; 8, 2013, 1: *The Mega Event. New Research Perspective in Economics, Exhibitions, Urban Transformation*; 8, 2013, 2: *Il passato conteso. Metamorfosi di alcune „città di confine“ nel Mediterraneo orientale tra Ottocento e Novecento*.

¹⁶² Program časopisu v čísle 1, 2006, 1: *La cifra della città. Architetture ed economie in trasformazione*, s. 3–5.

¹⁶³ Ketí LELO – Carlo TRAVAGLINI et al., *Roma nel Settecento. Immagini e realtà di una capitale attraverso la pianta di G. B. Nolli*, 2 sv., Roma 2013. Srov. také TÍŽ, *Rome in the 18th century: a GIS application in the field of urban history*, *Historická geografie* 39, 2013, 2, s. 167–187.

pěstovány. Nejvýznamnějším je, jak už bylo zmíněno, *Centro Interdipartimentale di Ricerca sull'Iconografia della città Europea* při Università Federico II v Neapoli.¹⁶⁴ Rozvíjí výzkum na poli dějin urbanismu, ikonografie a kartografie. Cílem je „sbírat, třídit a popisovat ikonografickou dokumentaci k evropským městům středověku a raného novověku; dále provádět historický výzkum – analýzu a kritiku těchto dokumentů vzhledem k jejich výpovědní hodnotě k topografii, urbanismu a architektuře, který je nezbytný pro poznání evropského města atd.“ Mimo jiné Centrum pořádá konference, z nich vzešlo dosud pět rozsáhlých sborníků.¹⁶⁵ Poslední z nich je i přes svůj název významný hlavně pro Švýcarsko; německých měst se dotýká menší množství příspěvků a z hlediska Střední Evropy je podstatný pouze článek Massima Visoneho o „trojrozměrných“, tj. sochařských vyobrazeních dobytých evropských měst, kde na náhrobku Carlo Spinelliho (+1634), který absolvoval úspěšnou vojenskou kariéru na středoevropských bojištích třicetileté války a účastnil se bojů v Čechách a na Moravě včetně bitvy na Bílé hoře, je vyobrazena Praha, pravděpodobně podle *Civitates orbis terrarum*.¹⁶⁶

Zakladatelem Centra byl v roce 2000 Cesare De Seta, v současné době jej řídí Alfredo Buccaro. Významně se na činnosti podílí také Daniela Stroffolino,¹⁶⁷ která začala s výzkumem ikonografických pramenů digitálními metodami.¹⁶⁸ Vzhledem k úzkému sepětí vědecké a pedagogické činnosti vzniklo v souvislosti se zaměřením Centra velké množství magisterských i doktorských prací pojednávajících o ikonografii (jiho)evropských měst. Cesare de Seta je pravděpodobně nejvýznamnějším italským badatelem v oblasti ikonografie měst.¹⁶⁹ Mezi jeho hlavní teoretické práce patří úvod ke

¹⁶⁴ <http://www.iconografiacittaeuropea.unina.it>.

¹⁶⁵ *Città d'Europa. Iconografia e vedutismo dal XV al XIX secolo*, Cesare De Seta (ed.), Napoli 1996; *L'Europa moderna. Cartografia urbana e vedutismo*, Cesare De Seta – Daniela Stroffolino (edd.), Napoli 2001; *Tra Oriente e Occidente. Città ed iconografia dal XV al XIX secolo*, Cesare De Seta (ed.), Napoli 2004; *Le città dei cartografi. Studi e ricerche di storia urbana*, Cesare de Seta e Brigitte Marin (edd.), Napoli 2008; *L'iconografia delle città svizzere e tedesche nel contesto europeo: dai prototipi alla fotografia*, Cesare De Seta – Daniela Stroffolino (edd.), Napoli 2012.

¹⁶⁶ Massimo VISONI, *Raffigurazioni scolpite di città sotto assedio tra Napoli e Venezia*, in:

L'iconografia delle città svizzere e tedesche, s. 319–342 (vyobrazení Prahy obr. č. 13, s. 340).

¹⁶⁷ Kromě ediční přípravy řady publikací Centra srov. zejm. monografie Daniela STROFFOLINO, *La città misurata: tecniche e strumenti di rilevamento nei trattati a stampa del Cinquecento*, Roma 1999; TÁŽ, *L'Europa „a volo d'uccello“: dal Cinquecento ad Alfred Guesdon*, Napoli 2012, a mezi zásadní studie patří TÁŽ, *L'immagine urbana nel XVI secolo. Gli Atlanti di Antoine Lafléry*, in: *Città d'Europa*, s. 183–202; TÁŽ, *Rilevamento topografico e processi costruttivi delle „vedute a volo d'uccello“*, in: *L'Europa moderna*, s. 57–67.

¹⁶⁸ Cesare DE SETA, *Ritratti di città. Dal rinascimento al secolo XVIII*, Torino 2011, s. XIX.

¹⁶⁹ Stručné shrnutí svých aktivit podal v *Ritratti di città. Dal rinascimento al secolo XVIII*, Torino 2011.

sborníku *Città d'Europa: iconografia e vedutismo dal XV al XVIII secolo*;¹⁷⁰ shrnutím italské problematiky je katalog výstavy *L'immagine delle città italiane dal XV al XIX secolo* konané v roce 1998/9 v Neapoli s rozsáhlými úvodními texty¹⁷¹ a zejména dvě publikace encyklopedického charakteru z řady *Storia d'Italia* nakladatelství Einaudi.¹⁷² Na svazku o krajině, který De Seta redigoval, je jasně patrné prolínání dvou hlavních směrů jeho výzkumu: vyobrazení krajiny (města) a její poznávání a zachycení slovem i obrazem. Ponecháme-li stranou několik dalších oblastí zájmu C. De Sety (architektura první poloviny 20. století), je další, související oblastí jeho výzkumu zájem cizinců o Itálii, počátky turistiky v období grand tour (v italském pojetí především osvícenské cesty 18. století), vnímání Itálie v zahraničí.¹⁷³

Kromě pedagogické a organizační činnosti vedl C. De Seta od roku 1980 ediční řadu *Le città nella storia d'Italia* v nakladatelství Laterza, v níž bylo vydáno téměř padesát urbanisticko-historických monografií o jednotlivých italských městech. Pokud jde o jeho publikační činnost, v počátcích stála v centru jeho pozornosti kartografie a později ikonografie Neapole¹⁷⁴ a jihoitalských měst;¹⁷⁵ jeho zájem se ale rozšířil obecně na ikonografii italských¹⁷⁶ a dále i evropských měst. C. De Seta se – jak už naznačil zásadním podílem na encyklopedické knize z řady *Storia d'Italia* – neomezoval pouze na krajinu města.¹⁷⁷ Vedle kartografie a ikonografie jej zajímaly různé aspekty urbánních dějin;¹⁷⁸ z dlouholeté spolupráce s francouzskými kolegy vzešla mj. kniha o městských hradbách pojednaných z různých úhlů pohledu včetně interpretace jejich významu a doprovazené bohatou ikonografií.¹⁷⁹ Publikoval texty v katalogích výstav o vedutách určitého místa či konkrétních vedutistech, přičemž „čestné místo“ zaujímá

¹⁷⁰ *L'iconografia urbana in Europa dal XV al XVIII secolo*, in: *Città d'Europa*, s. 11–48. Stručněji pak in: W. Behringer – B. Roeck (edd.), *Das Bild der Stadt*, úvod na s. 11–12.

¹⁷¹ *L'immagine delle città italiane dal XV al XIX secolo*, Cesare de Seta (ed.), Roma 1998 (= katalog výstavy v Palazzo Reale v Neapoli 30. 10. 1998 – 17. 1. 1999).

¹⁷² *Il paesaggio*, ed. Cesare De Seta, Torino 1982 (= *Storia d'Italia: Annali* 5) a srov. také *Atlante*, edd. Ruggiero Romano – Corrado Vivanti, Torino 1976 (= *Storia d'Italia* 6).

¹⁷³ Z četných prací k této problematice uvádím pouze na pomezí tématu práce stojící Cesare DE SETA, *Vedutisti e viaggiatori in Italia tra Settecento e Ottocento*, Torino 1999 – soubor textů propojujících obě hlavní oblasti bádání C. De Sety.

¹⁷⁴ *Cartografia della città di Napoli: lineamenti dell'evoluzione urbana*, 3 sv.: 1: testo, 2: Tavole, 3. Pianta Carafa, Napoli 1969; *Storia della città di Napoli dalle origini al Settecento*, Roma 1973; Publikace z řady *Le città nella storia d'Italia* Napoli, Roma (aktualizované vyd.) 1999.

¹⁷⁵ Monografii v rámci řady *Le città nella storia d'Italia* věnoval např. Palermu: v novém vydání Cesare DE SETA – Leonardo DI MAURO, *Palermo*, Roma 2002.

¹⁷⁶ Římu věnoval publikace *Imago urbis Romae: l'immagine di Roma in età moderna*, ed. Cesare De Seta, Milano 2005 (katalog výstavy v Kapitolských muzeích v Římě v roce 2005) a monografii *Roma: cinque secoli di vedute*, Napoli 2006.

¹⁷⁷ Např. *Il Golfo di Napoli da una serie di gouaches del primo Ottocento*, Milano 1995.

¹⁷⁸ *Le città capitali*, ed. Cesare De Seta (ed.), Roma 1985.

¹⁷⁹ *La città e le mura*, edd. Cesare De Seta – Jacques Le Goff, Roma 1989.

opět Neapol.¹⁸⁰ Přesah neapolského výzkumného centra, a především Cesare De Sety samotného, do záležitostí Střední Evropy dokládají zejména kniha *Das Bild der Stadt in der Neuzeit* a sborník z páté konference Centra *L'iconografia delle città svizzere e tedesche nel contesto europeo* citované výše.

Dvě zásadní monografie k tématu publikovala Lucia Nuti,¹⁸¹ která aktuálně působí na *Università di Pisa* a podílela se příspěvky i redakčně na několika číslech časopisu *Città e storia*. Druhá ze zmíněných knih *Cartografie senza carte* se věnuje vztahu textu a obrazu, resp. „popisu“ města ve vlastním slova smyslu – tedy textem, nikoli kartografickými výrazovými prostředky. Tomuto tématu autorka již před vydáním knihy věnovala řadu studií v ní citovaných. V dalších rozsahem menších textech se zabývala zejména způsobem vytváření map a konstrukcí vedut¹⁸² a také nástěnnými cykly vyobrazení měst.¹⁸³ Mezi těmito pracemi je i významná stať o výzdobě dvora v Palazzo Vecchio ve Florencii, kde se nachází také veduta Prahy.¹⁸⁴ L. Nuti přispěla i do knihy *Prag um 1600*, kde publikovala jednu z řady svých studií o Jorisu Hoefnagelovi.¹⁸⁵

Významným centrem výzkumu dějin měst a jejich ikonografie je *Istituto Universitario di Architettura di Venezia* v Benátkách. Donatella Calabi, autorka řady knih z oblasti dějin měst, italské syntézy dějin evropských měst v raném novověku,¹⁸⁶ spolupracovnice časopisu *Città e storia* a vedoucí řady *Storia della città* vydávané v nakladatelství Laterza, se podílela na projektu *Visualising Venice* – postupně vytvářené digitální topografii a digitálním třírozměrném modelu Benátek.¹⁸⁷

¹⁸⁰ Zejm. na texty v katalogu *All'ombra del Vesuvio: Napoli nella veduta europea dal Quattrocento all'Ottocento*, Napoli 1990 (= katalog výstavy v Castel Sant'Elmo v Neapoli 12. 5. – 29. 7. 1990) odkazuje sám De Seta i v mladších textech; *Luigi Vanvitelli e la sua cerchia* (Comitato Nazionale per le Celebrazioni del III Centenario della Nascita di Luigi Vanvitelli (1700–2000) – katalog výstavy v Casertě 16. 12. 2000–16. 3. 2001), ed. Cesare De Seta, Napoli 2000.

¹⁸¹ Lucia NUTI, *Ritratti di città: visione e memoria tra Medioevo e Settecento*, Venezia 1996; TÁŽ, *Cartografie senza carte: lo spazio urbano descritto dal Medioevo al Rinascimento*, Milano 2008.

¹⁸² TÁŽ, *The perspective plan in the sixteenth century: the invention of a representational language*, in: *The Art Bulletin* 76, 1994, 1, s. 105–128.

¹⁸³ TÁŽ, *Bologna e le città dipinte nei palazzi del papa*, in: *La Sala Bologna nei Palazzi Vaticani*, Venezia 2011, s. 64–71.

¹⁸⁴ TÁŽ, *Le città di Palazzo Vecchio a Firenze*, *Città e storia* 1, 2006 (2007), 2, s. 345–358.

¹⁸⁵ TÁŽ, *The urban imagery of Georg Hoefnagel*, in: *Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.*, Freren 1988, s. 211–217. Dále k němu srov. TÁŽ, *The mapped views by Georg Hoefnagel: the merchant's eye, the humanist's eye*, in: *Word & image*, London 1988, s. 545–570.

¹⁸⁶ Donatella CALABI, *Storia delle città. L'età moderna*, Venezia 2001.

¹⁸⁷ V rámci referátu „*Visualizing Venice*“. *The Urban History Using New Technologies* ho na konferenci EAUH Association v roce 2012 v Praze představila Alessandra Ferrighi. Srov. od tytéž autorky *Giornale edito in occasione della mostra „Visualizing Venice – new technologies for urban history“*, 2012, dostupné na

Ikonografie italských měst, zejména Říma se tradičně těší mimořádné pozornosti nejen italských, ale i zahraničních institucí v Itálii působících. V Biblioteca Hertziana je realizován projekt CIPRO (*Catalogo illustrato delle piante di Roma online*).¹⁸⁸ Jeho cílem je zpřístupnit on-line základní plány Říma. V pokročilém zobrazení jsou k dispozici Nolliho plán a panoramatický pohled Giuseppe Vasiho, na nichž je možno vyhledávat, ostatní v chronologickém přehledu v aplikaci zoomify. V několika případech jde bohužel o skeny reprodukcí, což není rozhodně ideálním a metodicky správným řešením. V budoucnu se plánuje propojení s rozsáhlou, po desetiletí v Bibliotheca Hertziana budovanou databankou zahrnující údaje o stavebních výkresech a plánech vztahujících se k objektům v Římě. Cílem projektu CIPRO není tedy systematické zpracování vedut a kartografie Říma jako celku, ale mají být základem, na něž budou připojena vyobrazení zachycující dílčí městský prostor či jednotlivé budovy. Řím ovšem dlouhodobě postrádal moderní zpracování své kartografie. Zatímco vedutám byla věnována velká pozornost především u příležitosti výstav, pro mapy a plány neexistovalo od roku 1962, kdy vyšla poslední syntetická práce Amata Pietra Frutaze,¹⁸⁹ souhrnné zpracování. Tím byl pravděpodobně také motivován zájem různých pracovišť a pracovních skupin o jednotlivé plány Říma i o experimentování s jejich zpřístupněním alternativními formami. V roce 2012 vydalo *Centro di Studi sulla Cultura e l'immagine di Roma* rozsáhlou publikaci o plánech Říma od doby renesance po 19. století. Jde o kolektivní monografii, která ve svém celku poskytuje komplexní pohled na vývoj římské kartografie; shrnuje starší literaturu a řadu plánů staví do nového světla díky aktuálním badatelským poznatkům.¹⁹⁰ Centrum vyvíjí pestrou činnost nejen publikační, ale je také vědeckým pracovištěm, které se konstitovalo již v roce 1980, organizuje výstavy a konference.¹⁹¹

Několik nakladatelství založilo ediční řady, v rámci nichž vycházejí jak populárně, tak vědecky zaměřené publikace o vizuálních reprezentacích italských měst. Příkladem, kromě výše zmíněných, může být Dino Audino *Roma* a jeho řada *Vedute d'Italia*, v níž vycházejí monografie zaměřené na ikonografii italských měst 16.–19. století.¹⁹²

http://www.academia.edu/2242547/Visualizing_Venice_new_technologies_for_urban_history [cit. 10. 10. 2013].

¹⁸⁸ Ikonografii Říma shromažďuje Biblioteca Hertziana-Max Planck Institut für Kunstgeschichte v rámci projektu CIPRO: <http://fmdb.biblhertz.it/cipro/default.htm>.

¹⁸⁹ Amato Pietro FRUTAZ, *Le piante di Roma*, 3 sv., s. I. 1962.

¹⁹⁰ Mario Bevilacqua – Marcello Fagiolo (edd.), *Piante di Roma dal Rinascimento ai Catasti*, Roma 2012.

¹⁹¹ <http://www.culturaimmagineroma.it/italiano/menu/immagine/centro.htm>.

¹⁹² Luca Carlevarijs, *Vedute di Venezia alla fine del '600*, Roma 1990; Giovanni Battista Falda, *Vedute di Roma nel '600*, Roma b. d.; Giovanni Battista Falda – Alessandro Specchi, *Palazzi di Roma nel '600*,

Město jako podstatný a opakující se námět ve výtvarném umění se stalo badatelským tématem až v poslední třetině 20. století. Stručné shrnutí tématu a staršího bádání představuje publikace Stefana Susinna *La veduta nella pittura italiana*.¹⁹³ Nejde o soustavný přehled vývoje, ale spíše o sebraná témata, která byla staršími autory zpracována do poloviny sedmdesátých let 20. století. Vývoj, jakým prošlo téma v rámci dějin umění, ukazuje publikace nakladatelství Silvana Editore *La natura e il paesaggio nella pittura italiana*¹⁹⁴ a zejména našemu tématu ještě bližší *La rappresentazione della città*.¹⁹⁵

Rozsáhlé shrnutí bádání na poli urbánních dějin ve **Velké Británii** z poslední doby přináší Peter Borsay ve svazku *Städtelandschaft – Réseau urbain – Urban Network. Städte im regionalen Kontext in Spätmittelalter und Früher Neuzeit* münsterské ediční řady *Städteforschung*.¹⁹⁶ Významným pracovištěm zaměřeným na urbánní dějiny je *Centre for Urban History* při *University of Leicester*.¹⁹⁷ Při tomto centru působí také *Urban History Group*, která sdružuje badatele zaměřené na dějiny měst z celé Velké Británie. Mezi její nejvýznamnější aktivity patří pořádání konferencí¹⁹⁸ a vydávání periodik. *Urban History Newsletter* založil v roce 1963 Harold James Dyos, jehož rozsáhlou pozůstalost zahrnující řadu materiálů k dějinám měst Centrum spravuje a podstatné části z ní publikovalo. O deset let později začal vycházet *Urban History Yearbook*, který se – částečně až pod současným názvem *Urban History* – stal jednou z nejprestižnějších evropských a významných světových publikačních platforem v oboru dějin měst.¹⁹⁹ Časopis vydává Cambridge University Press. Má nejen nejširší možný geografický záběr, ale reflektuje oba hlavní proudy ve výzkumu urbánních dějin a je otevřen novým technologiím a médiím. Při časopise je také zpracovávána oborová bibliografie reflektující nejen anglicky mluvící svět.

Roma b. d.; Marc Antonio Dal Re, *Vedute di Milano nel '700*, Roma b. d.; Cassiano de Silva – Petrini – Giraud, *vedute di Napoli nel '700*, Roma b. d.; Pio Panfili, *Vedute di Bologna nel '700*, Roma b. d.

¹⁹³ Stefano SUSINNO, *La veduta nella pittura italiana*, Firenze 1974.

¹⁹⁴ Pierluigi De Vecchi – Graziano Alfredo Vergani (edd.), *La natura e il paesaggio nella pittura italiana*, Milano 2002.

¹⁹⁵ Pierluigi De Vecchi – Graziano Alfredo Vergani (edd.), *La rappresentazione della città nella pittura italiana*, Milano 2003.

¹⁹⁶ Peter BORSAY, "Urban network" as a concept in English urban history, in: *Städtelandschaft – Réseau urbain – Urban Network. Städte im regionalen Kontext in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*, edd. Holger Th. Gräf und Katrin Keller, Köln – Weimar – Wien 2004 (= *Städteforschung*, řada A, sv. 62), s. 7–15, zde s. 1–2 s rozsáhlými poznámkami.

¹⁹⁷ <http://www.le.ac.uk/urbanhist/>.

¹⁹⁸ Nejblíže k tématu práce mělo zasedání uskutečněné v roce 2005: *Landscape, Environment and Human Agency in the City since 1700*.

¹⁹⁹ První ročník *Urban History* vyšel r. 1974.

Mezi nejvýraznější osobnosti ve výzkumu dějin měst na mezinárodní úrovni spjatých s Centrem v Leicesteru patří Peter Clark.²⁰⁰ Za významné práce jsou v oboru urbánních dějin považovány jím redigované sborníky o evropských raně novověkých městech²⁰¹ – ty jsou ovšem zaměřeny na malá sídla městského typu, navíc jejich ikonografii se věnují jen zcela okrajově –, rozsáhlé práce o britských městech,²⁰² syntéza *European Cities and Towns: 400–2000*²⁰³ a nejnověji kolektivní práce *The Oxford Handbook of Cities in World History*,²⁰⁴ které redigoval.

Ve Velké Británii sídlí také společnost *Imago Mundi Ltd.*, která ve spolupráci s nakladatelstvím Routledge vydává již zmíněný časopis zaměřený na dějiny kartografie *Imago mundi. The International Journal for the History of Cartography*. Od poloviny šedesátých let 20. století společnost koná každé dva roky *International Conference on the History of Cartography* a především pečuje o aktuální informace o mapových sbírkách i badatelích a projektech realizovaných v oblasti historické kartografie.²⁰⁵ Studium historické kartografie se tradičně rozvíjí v Mapové sbírce British Library²⁰⁶ a nemalý podíl na výzkumu starých map a hlavně jejich autorů má zakladatel časopisu *The Map Collector* a sběratel Ronald V. Tooley – autor slovníku kartografů, který se aktuálně dočkal druhého vydání.²⁰⁷

V posledních letech je metodologicky, zejména v oblasti GIS, vůdčím pracovištěm *University of Portsmouth*.²⁰⁸ Především její projekt *Vision of Britain* propojující kartografické a ikonografické prameny s písemnými je ukázkou dokonalého zvládnutí

²⁰⁰ Nejprve působil na univerzitě v Oxfordu a v letech 1985–1999 byl ředitelem *Centre for Urban History*, University of Leicester. Od roku 2000 působí na univerzitě v Helsinkách a věnuje se dějinám měst mladšího období – 19. a 20. století.

²⁰¹ *The Early Modern Town*, ed. Peter Clark, 1. vyd. London 1976 a *Small towns in early modern Europe*, ed. Peter Clark, 1. vyd. Cambridge – New York 1995.

²⁰² *Cambridge Urban History of Britain*, 3 díly, Cambridge – New York 2000.

²⁰³ Peter Clark, *European Cities and Towns: 400–2000*, Oxford 2009. Kniha s širokým časovým záběrem je členěna chronologicky a v rámci jednotlivých oddílů tematicky. Pro období let 1500–1800 je nejbližší tématu mé práce kapitola *Culture and Landscape*, přesto jde vzhledem k mému zaměření o příliš obecný text.

²⁰⁴ *The Oxford Handbook of Cities in World History*, ed. Peter Clark, Oxford 2013. Kapitulu o evropských městech raného novověku zpracovali belgičtí historikové Bruno Blondé a Ilja van Damme z *Centrum voor Stadsgeschiedenis* univerzity v Antverpách. Kvůli danému rozsahu a celkové koncepci knihy zabývající se sídly městského typu v globálním srovnání nemohla být dvacetistránková kapitola nijak podrobná.

²⁰⁵ <http://www.maphistory.info/imagen.html>

²⁰⁶ Přehledné dějiny fondu Mapové sbírky British Library: Helen Wallis, *The Map collections of the British Museum Library*, in: *My head is a map. Essays and memoirs in honour of R.V.Tooley*, ed. Helen Wallis, London 1973, s. 3–20.

²⁰⁷ *Tooley's dictionary of mapmakers*, Tring 1979, a nově ve čtyřech svazcích Riverside, CT 1999–2004.

²⁰⁸ Great Britain Historical Geographical Information System: www.port.ac.uk/research/gbhgis/;

<http://www.port.ac.uk/research/gbhgis/aboutthehistoricalgbhgis/>;

<http://www.port.ac.uk/research/gbhgis/abouttheproject/currentactivities/visionofbritain/>. Srov. také dále v kap. 4.

digitálních technologií a využitím internetu jako publikační platformy. Na tomto pracovišti se zabývají do hloubky GIS s historickou náplní, na svých internetových stránkách publikují terminologické pomůcky a návody, tzv. *Historical gazetteers*, které sjednocují podoby osobních a místních jmen pro potřeby databází v rámci GIS, řeší problém kartografického zachycení proměňujících se hranic států i správních celků apod. Členové pracovní skupiny *Historical Geography and Spatial Analysis* při *Department of Geography Faculty of Science* se podílejí vedle spolupráce s *International Geographical Union* např. na výzkumu *Land Use/Land Cover changes*. Dlouhodobě přispívají do kolektivního mnohasvazkového díla *The History of Cartography* vydávaného od roku 1987 The University of Chicago Press. Příslušné období raného novověku dosud nevyšlo, připravováno je období osvěcenské vědy. Spolu se společností *Klokan Technologies* zpracovávají projekt *Old Maps Online*.²⁰⁹

Z mimoevropských periodik je tématu nejbližší svým zaměřením na souvislost textu (slova) a obrazu čtvrtletník *Word & Image: A Journal of Verbal/Visual Enquiry*.²¹⁰ Aktuálně je vydáván nakladatelstvím Tylor and Francis, v redakční radě převažují američtí odborníci, nicméně evropské zastoupení je významné. Začal vycházet v roce 1985. Početné a inspirativní jsou teoretické texty o vztahu textu a obrazu přesahující do psychologie²¹¹; přesto převažují pojednání o konkrétních problémech; některá čísla jsou monotematická.

Townscape jako předmětu vyobrazení ve sledovaném období se věnuje významným způsobem David Smith, neboť upozorňuje na řadu publikací k tématu vyobrazení města v nizozemské malbě a grafice 17. století.²¹² Klasickým propojením slova a obrazu je mapa. Historické kartografii bylo věnováno monotematické číslo *Maps and Mapping* v roce 1988.²¹³ Zásadní je zejména text o mapové semiotice – typologii, původu a povaze mapových znaků²¹⁴ a studie G. N. G. Clarka, který nahlíží na barokní mapu s nezbytnou kartuší jako na kulturní text. K tématu mapy, tentokrát jako

²⁰⁹ <http://www.oldmapsonline.org> a srov. podrobněji níže. Humphrey SOUTHALL – Petr PŘIDAL, *Old Maps Online: Enabling global access to historical mapping*, in: e-Perimtron 7, 2012, 2, s. 73–81, dostupné na www.e-perimtron.org.

²¹⁰ http://www.routledge.com/catalogs/art_design_and_visual_culture/

²¹¹ Word & Image 21, 2, 2005: *Boundaries of visual images*.

²¹² David R. SMITH, *Jan van der Heyden's urban prose*, Word & Image 26, 1, 2010, s. 83–99.

²¹³ Word & Image 4, 2, 1988: *Maps and Mapping*.

²¹⁴ Stephan BANN, *The truth in mapping*, Word & Image 4, 2, 1988, s. 498–509.

ikonografickému námětu – mapa jako objekt, který je někým studován – se vrací v roce 1993 Eileen Reeves.²¹⁵

Speciální číslo časopisu založené na příspěvcích z konference *Printing Matters: The Materiality of Print in Early Modern Europe* (konané v roce 1998 v *Harvard University Art Museums*) pojednává inovativním způsobem proces vzniku, šíření a přijímání čtenáři tj. vnímání vytištěných knih a letáků. V úvodu Graham Larkin a Lisa Pon načrtávají formou schématu vztahy jednotlivých rolí vztahujících se k informaci šířené tiskem (od autora předlohy po čtenáře) a uvádějí mezioborovou bibliografii k tématu.²¹⁶

Vrací se také téma přejímaných, napodobovaných vyobrazení, rekonstrukce tzv. genealogií jednoho konkrétním způsobem zpracovaného ikonografického námětu.²¹⁷

²¹⁵ Eileen REEVES, *Reading maps*, *Word & Image* 9, 1, 1993, s. 51–65.

²¹⁶ *Word & Image* 17, 1–2, 2001, s. 1–6.

²¹⁷ Z hlediska vymezení práce zejm. *Word & Image* 19, 1–2, 2003 – dvojčíslo věnované opakovaným, přetiskovaným portrétům v raněnovověkých tiscích.

Město v české odborné literatuře

Základní bibliografickou příručkou k dějinám měst do roku 1997 je v České republice *Bibliografie k dějinám měst České republiky*, kterou zpracoval kolektiv bibliografů v Moravské zemské knihovně pod vedením Jaromíra Kubička.²¹⁸ Nejsou zde zahrnuty žádné publikace speciálně věnované ikonografii měst. Výběrová bibliografie, průběžně aktualizovaná, je uváděna také v jednotlivých svazcích Historického atlasu měst České republiky.

Studie zabývající se problematikou měst obecně se objevují na stránkách všech odborných historických periodik. Jako periodikum zaměřené na urbání dějiny se profiluje časopis *Lidé města/Urban people*, který vydává Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Texty k ikonografii měst se častěji nacházejí v *Historické geografii*, *Zprávách památkové péče* a časopise *Umění*.

Syntetická práce o fenoménu města založená mezioborově doposud v Čechách nevznikla. O celosvětový nadhled usiloval ve svém díle architekt-urbanista Jiří Hrůza, jehož práce, ve starší době zatížené poněkud oficiálně uznávanými teoriemi a dobovým slovníkem socialistického Československa, se vyznačovaly širokým záběrem a mezinárodním nadhledem – jak v případě vysokoškolských skript a základních příruček, tak monografických prací.²¹⁹ Oporami při studiu měst se v nejnovější době staly základní příručky Karla Kuči *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*²²⁰ a Štěpána Mlezivy,²²¹ přepracovanou starší syntézu o městech ve středověku vydal nově František Hoffmann,²²² dějiny měst jsou tématem v pracích Josefa Žemličky, často ve spolupráci s archeology Janem Klápštěm či Tomášem Velímským, z právního pohledu se jimi zabýval Jiří Kejř. Na poli pomocných věd historických byly ve starší době publikovány stále platné práce z oboru sfragistiky a heraldiky,²²³ dlouhodobě je

²¹⁸ Jaromír KUBÍČEK, *Bibliografie k dějinám měst České republiky*, Brno 1997 (recenzoval Ivan Hlaváček v Český časopis historický 97, č. 1. 1999 s. 139–141).

²¹⁹ Jiří HRŮZA – Josef ZAJÍC, *Vývoj urbanismu*, 2. vyd. Praha: Vydavatelství ČVUT, 2002–2007, 2 sv.; Jiří HRŮZA, *Stavitelé měst*, Praha 2011; Jiří HRŮZA, *Urbanismus světových velkoměst*. I. díl: *Praha*, Praha: Vydavatelství ČVUT, 2003; Jiří HRŮZA, *Charty moderního urbanismu*, Praha 2002; Jiří HRŮZA, *Slovník soudobého urbanismu*, Praha 1977; Jiří HRŮZA, *Československá města*, Praha 1976 a dále srov. jeho bibliografii k Praze níže.

²²⁰ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1996–2011, 8 sv.

²²¹ Štěpán MLEZIVA – Karel KUČA, *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*, Praha 2006.

²²² František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009.

²²³ Na práce Václava Vojtíška z oblasti sfragistiky a heraldiky navázal např. Jiří ČAREK, *Městské znaky v českých zemích*, Praha 1985.

pěstováno vydávání pečlivých edic městských knih.²²⁴ Základní práci pro raně novověké české město, které bylo starší historiografií poněkud opomíjeno²²⁵ ve srovnání s intenzivním studiem středověkého města, se stala kolektivní monografie *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*.²²⁶ Vedle ní je třeba uvést také sborník *Česká města v 16.–18. století*,²²⁷ monografie Jaroslava Millera s přesahem do celé oblasti středo-východní Evropy²²⁸ a na specifické typy raně novověkých měst zaměřené knihy Petra Vorla²²⁹ a Vladimíra Kupky.²³⁰ Osmnáctému století se věnoval Pavel Bělina;²³¹ města období průmyslové revoluce, masivní urbanizace a obecně modernizace od pozdního 18. století jsou předmětem výzkumu na Univerzitě v Ostravě.²³² Řada publikací věnovaných městům vznikla v oblasti památkové péče a dějin umění. Tyto mají daleko blíže zaměření této práce, častěji jejich autoři v porovnání s historiky pracují s vizuálními reprezentacemi města jinak než jako s pouhou ilustrací. Aktuálně publikující odborníci v oblasti památkové péče mohou stavět na tradici založené Zdeňkem Wirthem, protože některé jeho práce měly náběh k široce pojatým urbánním dějinám,²³³ jiné pojmenovaly základní otázky formování sídel městského typu a jejich designu.²³⁴

²²⁴ Z období raného novověku Ivana Ebelová, pro starší období Ludmila Sulitková aj. navazující na práce Rostislava Nového.

²²⁵ Jednou z výjimek byly práce Zikmunda Wintera k předbělohorskému období.

²²⁶ Pavla HORSKÁ – Eduard MAUR – Jiří MUSIL, *Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa*, Praha – Litomyšl 2002.

²²⁷ *Česká města v 16.–18. století*, ed. Jaroslav Pánek. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991.

²²⁸ Jaroslav MILLER, *Uzavřená společnost a její nepřátelé: město středovýchodní Evropy (1500–1700)*. Vyd. 1. Praha 2006.

²²⁹ Petr VOREL, *Rezidenční vrchnostenská města v Čechách a na Moravě v 15.–17. století*, Pardubice 2001.

²³⁰ Dlouhodobě se věnuje pevnostním městům a pevnostem. Obecně Vladimír KUPKA a kol., *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002; z poslední doby Vladimír KUPKA a kol., *Pevnost Terezín: kulturní statek České republiky navrhovaný k zápisu na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO*, Praha 2010 a dále srov. literaturu k Praze.

²³¹ Pavel BĚLINA, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985.

²³² Např. Pavel Kladiwa – Aleš Zářícký (edd.), *Město a městská společnost v procesu modernizace 1740–1918*. Výstup z vědeckého semináře ..., pořádaného katedrou historie a Centrem pro hospodářské a sociální dějiny Filozofické fakulty Ostravské univerzity v Ostravě ve spolupráci s Historickým ústavem Akademie věd České republiky v Praze ve dnech 6. a 7. listopadu 2008 v prostorách auly Ostravské univerzity, Ostrava 2009.

²³³ Jaroslav VANĚČEK – Zdeněk WIRTH, *Stavba měst v Čechách* (= zvl. otisk ze sborníku SIA Z vývoje české technické tvorby, Praha 1940).

²³⁴ Jan MORÁVEK – Zdeněk WIRTH, *Valdštejnův Jičín: příspěvek k dějinám barokního stavitelství v Čechách*, Praha 1946 a již předtím studie v časopise *Styl*, který redigoval (*Styl* malého města 1909; *Stavební rytmus malého města*) a *Za starou Prahu* (*Regulace starých měst – Za starou Prahu XII*). Některé práce zůstaly v rukopise či v podobě prvních náčrtů a poznámek – srov. ÚDU AV ČR.

Péče o historická jádra českých měst přesahuje dlouhodobě evropský průměr.²³⁵ V souvislosti s metodou stavebně-historického průzkumu prováděnou v měřítku celých čtvrtí či městských jader a obecně s památkovou ochranou českých měst je třeba zmínit především Dobroslava Líbala, díky němuž se stal fenomén československého města a jeho studium znám v sedmdesátých až devadesátých letech 20. století v zahraničních odborných kruzích,²³⁶ a dále Ivo Hlobila ad.²³⁷

Z hlediska sociologa přistupoval k urbánním dějinám Jiří Musil,²³⁸ demografickým otázkám se věnovali Pavla Horská a Eduard Maur. V rámci sociální geografie je aktuálně výzkum rozvíjen na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze v rámci Urbánní a regionální laboratoře Martina Ouředníčka.²³⁹

Inspirativní úhly pohledu nabídli ve svých pracích Jiří Kotalík, když hodnotil město jako kulturní fenomén 19. století,²⁴⁰ či beletristické i literárněvědné texty Daniely Hodrové. V neposlední řadě je nutné uvést překlady významných děl zahraničních autorů dotýkajících se původním způsobem bohemikální tematiky – na prvním místě, z hlediska filosoficko-urbanistického *Genius loci* norského teoretika architektury a urbanismu Christiana Norberga-Schulze.²⁴¹

²³⁵ K vymezení pojmu z pohledu urbánních dějin Luďa KOBYLKOVÁ [Klusáková], *Proměna středověkého města v „historické jádro“ v období průmyslové revoluce. Příspěvek k metodickým otázkám studia vývoje městského prostředí v českých zemích*, in: Sborník historický 26, 1979, s. 61–108 a také příručka *Handbuch der historischen Stätten. Böhmen und Mähren*, edd. Joachim Bahlcke – Winfried Eberhard – Miloslav Polívka, Stuttgart 1998.

²³⁶ Z obecných syntéz zejm. Dobroslav LÍBAL, *Starobylá města v Československu: stavba jako obraz dějin*. Praha 1970, anglicky Dobroslav LÍBAL, *The Towns and Cities of Czechoslovakia*. Prague 1970; německy Dobroslav LÍBAL, *Alte Städte in der Tschechoslowakei*, [Praha] 1971; francouzsky Dobroslav LÍBAL, *Les Belles heures des villes tchécoslovaques: Gothique, renaissance, baroque, classique: le triomphe de l'architecture*, Prague 1970.

²³⁷ Ivo HLOBIL, *Teorie městských památkových rezervací (1900–1975)*, Praha 1985; *Paměť měst. Městské památkové rezervace v českých zemích*, Praha 1981.

²³⁸ Jiří MUSIL, *Sociologie pro architekty a urbanisty: určeno pro stud. fak. arch.* [Díl] 1., 2. vyd. Praha 1986; Jiří MUSIL – Zdeněk RYŠAVÝ – Libuše VELÍŠKOVÁ, *Dlouhodobý vývoj aglomerací v ČSR*, Praha 1985 a především Jiří MUSIL, *Vývoj a plánování měst ve střední Evropě v období komunistického režimu. Pohled historické sociologie*, Sociologický časopis 37, 2001, 3, s. 275–296.

²³⁹ Kromě aktuálních problémů (Martin OUŘEDNÍČEK a kol., *Suburbanizace.cz*, Praha 2008) se věnuje jeho tým i otázkám jdoucím hlouběji do minulosti. Srov. bibliografii na <http://www.urrlab.cz/publikace>.

²⁴⁰ Jiří KOTALÍK, *Město v českém umění 19. století*, in: *Město v české kultuře 19. století*, ed. Milena Freimanová, (= Sborník symposia poř. Nár. galerií v Praze ve spolupráci s Ústavem teorie a dějin umění ČSAV u příležitosti 2. roč. Smetanova festivalu v Plzni ve dnech 4. – 6. března 1982), Praha 1983, s. 9–33.

²⁴¹ Christian NORBERG-SCHULZ, *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vyd., Praha 2010.

Historická ikonografie

Předcházející odstavce měly podat základní představu o tom, jak je českými vědci zabývajícími se převážně humanitními obory, studován fenomén města. Až na výjimky zůstává ovšem stranou pozornosti ikonografie města. To je také případ monografií o jednotlivých městech v ediční řadě Nakladatelství Lidové noviny. K výzkumu ikonografie, i když hlavně jen 19. a 20. století, významně přispívá naopak edice *Zmizelé Čechy* nakladatelství Paseka.

Jiný obrázek bychom získali, kdybychom analyzovali bibliografie jednotlivých měst, kde nezřídka soupis nebo i analytické zpracování ikonografie a kartografie nechybí a rukopisné i tištěné mapy, plány a veduty byly představeny na výstavách, jsou součástí muzejních expozic, zařazeny do katalogů i publikovány v monografiích, i když v tomto případě v drtivé většině velmi výběrově a bez přihlédnutí k pravidlům pro reprodukování ikonografických (a ještě speciálněji kartografických) dokumentů.²⁴² Jak už bylo zmíněno, o systematický přístup se pokouší autorský kolektiv *Historických atlasů měst České republiky*.²⁴³

Jednotlivé veduty měst jsou v České republice studovány zejména historiky umění, popřípadě odborníky na památkovou péči. Výjimkou je systematické studium vedut českých lokalit v zásadních kosmografických a topografických dílech 17. století, kterému se věnují archeologové zabývající se raným novověkem pod vedením Václava Matouška ve spolupráci s kartografy z ČVUT²⁴⁴ a geofyzik Jan T. Kozák, jehož sbírka grafických listů ilustrujících zeměměření o 875 vyobrazeních byla ve spolupráci

²⁴² Konkrétním regionům (městům) a osobnostem majícím podíl na utváření či dokumentování raněnovověké krajiny se věnují regionální časopisy a sborníky vydávané okresními a oblastními archivy a místními muzei. Jako příklad monografie o vedutách konkrétního města srov. Jan MERGL, *Plzeňské pohledy a veduty čtyř století 1500–1900*, Plzeň 1995. Uceleným souborům mapových náčrtů, jakým je třeba soubor map vzdáleností židovských obydlí od křesťanských kostelů v jednotlivých městech, věnoval pozornost František ROUBÍK, *Plánky židovských obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727*, ČSPSČ 39, 1931, s. 49–68.

²⁴³ Přehledy obsahů jednotlivých svazků jsou dostupné na <http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr.ep/>.

²⁴⁴ Václav MATOUŠEK – Tereza BLAŽKOVÁ, *Česká, moravská a slezská města v ikonografických pramenech ke třicetileté válce*, *Historická geografie* 37, 1, 2011; Václav MATOUŠEK – Růžena ZIMOVÁ, *Rytina Kolína z roku 1640 v díle Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, *Archeologie ve středních Čechách* 14/2, 2010, s. 915–927; Václav MATOUŠEK – Jaromír BOHÁČ, *Plány obléhání Chebu v roce 1647 v díle Theatrum Europaeum*, *Archeologie ve středních Čechách* 14/1, 2010, s. 449–466; Václav MATOUŠEK – Tereza KLEČKOVÁ, *Rytina bitvy u Přisečnice 17. března 1641 v Theatru Europaeu*, *Archeologie ve středních Čechách* 13/1, 2009, s. 509–516; Blanka ALTOVÁ – Jaroslav ALT – Václav MATOUŠEK – Jan ŠIMEK, *Krajinná panoramata bitvy u Jankova v Theatru Europaeu*, *Archeologie ve středních Čechách* 11/2, 2007, s. 589–633; Václav MATOUŠEK – Jan ŠIMEK – Blanka ALTOVÁ – Petr KARLÍK, *Pohled na zámek Brandýs nad Labem a opevnění švédského tábora v prostoru Staré Boleslavi z roku 1640 v díle M. Meriana*, *Historická geografie* 34, 2007, s. 93–148; Václav MATOUŠEK, *Bitva u Třebele v roce 1647 – obraz a realita. Příspěvek ke studiu vedut v díle Theatrum Europaeum*, *Historická geografie* 33, 2005, s. 249–280.

s *Earthquake Engineering Research Center Library of the University of California* v Berkeley naskenována a tvoří součást *The Earthquake Engineering Online Archive* a je on-line přístupná k prohlížení.²⁴⁵ Publikoval náměty k úvahám o soupisech pražských vedut²⁴⁶ a spolupracoval na tematických soupisech vedut a jiného ikonografického materiálu.²⁴⁷

Evidence vedut je výrazně lepší než v případě starých map. Sice se mi nepodařilo zjistit konkrétnější informace o nedokončeném soupisu Otto Plachta, který vznikl v šedesátých letech 20. století,²⁴⁸ nicméně základní informace o rámcovém počtu a zdrojích vedut jednotlivých českých měst lze získat nejen ze zahraničních publikací,²⁴⁹ ale také z původních českých, i když rozdílně zaměřených přehledů. Evidují ovšem v drtivé většině grafické listy.²⁵⁰ Lenka Bártová-Blažková zpracovala topografické motivy na tiscích registrovaných v knihopisu jako diplomovou práci a posléze vydala jako samostatný soupis knižně ve spolupráci s Anežkou Baďurovou.²⁵¹ Ve dvou dílech bylo podchyceno 395 lokalit, některé opakovaně, což je také případ Prahy. Nedostatkem práce je fakt, že není založena na studiu konkrétních exemplářů a navíc zahrnuje pouze veduty. Nicméně při neexistenci jiných než autorských katalogů ke starým tiskům v knihovnách České republiky, kdy mohou být oporou při hledání podle věcného hlediska pouze dvě národní retrospektivní bibliografie *Knihopis českých a slovenských*

²⁴⁵ <http://nisee.berkeley.edu/kozak/index.html>. Srov. také Petr JAKEŠ – Jan KOZÁK, *Vlny hrůzy. Zemětřesení, sopky a tsunami*, Praha 2005, kde je Kozák autorem kapitol o historických vyobrazeních těchto přírodních jevů.

²⁴⁶ Jan T. KOZÁK, *Jak je to se soupisy předfotografických pražských vedut?* PSH 32, 2003, s. 229–242.

²⁴⁷ Jan Kozák – Klaus Stopp, *Obrazy českých a slovenských měst (na řemeslnických dokladech z let 1755–1865)*, in: Umění a řemesla, č. 1/87, Praha 1987, s. 27–28 a k tomu srov. např. Ivo ŠULC, *Veduty měst na tovaryšských listech z fondů Státního okresního archivu v Chrudimi*, Chrudim 1996 nebo Renata MAYEROVÁ, *Veduty měst na řemeslnických dokladech – tovaryšských listech z fondů Státního okresního archivu v Rakovníku* – www.soapraha.cz/rakovnik/veduty.php.

²⁴⁸ Marie MŽYKOVÁ, *Díla moravského vedutisty Johanna Venuta z auersperských sbírek*, Zprávy památkové péče 66, 2006, č. 4, s. 310–317.

²⁴⁹ Friedrich BACHMANN, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian*, Leipzig 1939; Alois FAUSER, *Repertorium älterer Topographie*, 2 díly, Wiesbaden 1978; Ingo NEBEHAY – Robert WAGNER, *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten. Die Monarchie in der topographischen Druckgraphik von der Schedel'schen Weltchronik bis zum Aufkommen der Photographie*, Graz 1984.

²⁵⁰ Speciální soupisy grafických jednolistů – například univerzitních tezí Anna FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, díl I–V, Praha 1984, č. 47, 50, 62, 266, 437, 511. K tomu je vhodné doplnit Klaus STOPP, *Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten*, 17 sv., Stuttgartu 1982–1992. Část týkající se českých materiálů se nachází ve sv. 6–8 (vyšly v letech 1984–1985).

²⁵¹ Lenka BLAŽKOVÁ, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*, I. Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, předmluva a úvod Anežka Baďurová, Praha 2002; Lenka BARTOVÁ – Anežka BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*, II. *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501 – 1800*, Praha 2008.

tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století²⁵² a nepublikovaná *Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800*, která je interní pomůckou pracovníků Knihovny Akademie věd ČR, je zmíněná publikace, do níž byly tyto dvě bibliografie excerpovány, výrazným ulehčením práce.

Nově byla spuštěna databáze *Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1850* zpracované pod záštitou Archivní správy Ministerstva vnitra České republiky Michalem Wannerem a založené na soupisové akci.²⁵³ Původní česká teoretická práce o vedutě jako žánru ovšem chybí. K významnějším obecným textům patří stati v *Dějínách českého výtvarného umění*, které dávají žánr veduty do souvislostí s krajinomalbou, kresbou a uměleckým řemeslem,²⁵⁴ a rozsáhlejší soubor textů publikovaný časopise *Časopis Umění* v roce 1983, který přinesl referáty z konference *Evropská veduta 17. století. Obraz proměny světa v uměleckém díle*.²⁵⁵

Podstatné jsou katalogy některých výstav pořádaných zejména *Národní galerií v Praze*.²⁵⁶ V kontrastu k tomu pravděpodobně nejrozsáhlejší ikonografická sbírka v České republice, kterou galerie uchovává, zůstává digitálními technologiemi nepřístupná.

²⁵² *Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, 2. díl: Tisky z let 1501–1800*, edd. Zdeněk Tobolka – František Horák, Praha 1939–1967.

²⁵³ <http://veduty.bach.cz/veduty/> Knižní podoba obsahuje řadu chyb a nepřesností. *Soupis vedut vzniklých do roku 1850 1/1*, Praha 2006; *Soupis vedut vzniklých do roku 1850 1/2*, Praha 1999; *Soupis vedut vzniklých do roku 1850 2*, Praha 2001; *Soupis vedut vzniklých do roku 1850 3*, Praha 2003.

²⁵⁴ *Dějiny českého výtvarného umění II/1*, Praha 1989 a *Dějiny českého výtvarného umění III/1*, Praha 2001.

²⁵⁵ *Časopis Umění* 31, 1983 č. 5 a 6 přinesl referáty z konference *Evropská veduta 17. století. Obraz proměny světa v uměleckém díle*, kterou uspořádal v Praze 27. – 29. 10. 1982 Ústav teorie a dějin umění ČSAV (dnes Ústav dějin umění AV ČR), zprávu o konferenci publikovali Zdeněk HOJDA – Jiří PEŠEK, *Symposium o evropské vedutě v 17. století*, *Folia Historica Bohemica* 5, 1983, s. 543–546.

²⁵⁶ Z posledních let srov. zejména katalogy a s nimi související publikace: Eliška Fučíková a kol. (edd.), *Rudolf II and Prague: the court and the city*, London – New York 1997, Jaroslava Hausenblasová – Michal Šroněk (edd.), *Urbs Aurea: Praha císaře Rudolfa II.*, Praha 1997 (vydána také německá verze); Ivan Muchka – Lubomír Konečný – Beket Bukovinská (edd.), *Rudolf II, Prague and the world: papers from the international conference, Prague, 2 – 4 September, 1997*, Prague 1998; Vít Vlnas (ed.), *Sláva barokní Čechie: umění, kultura a společnost 17. a 18. století*, Praha 2001; týž (ed.), *Sláva barokní Čechie: stati o umění, kultuře a společnosti 17. a 18. století*, Praha 2001 a sborník z konference Olga Fejtová a kol. (edd.), *Barokní Praha – barokní Čechie 1620–1740: sborník příspěvků z vědecké konference o fenoménu baroka v Čechách*, Praha, Anežský klášter a Clam-Gallasův palác, 24. – 27. 9. 2001, Praha 2004; *Václav Hollar 1607–1677 a Evropa mezi životem a zmarem* (= katalog výstavy Národní galerie v Praze), ed. Alena Volrábová, Praha 2007 (vydána také anglická verze); Olga Kotková (ed.), *Roelandt Savery: malíř ve službách císaře Rudolfa II. = a painter in the services of emperor Rudolf II.*, Praha 2010; Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta 1610–1674: his work and his era*, Prague 2010 a sborníky Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), *Karel Škréta: 1610–1674: studie a dokumenty*, Praha 2011 a Lenka Stolárová (ed.), *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23. – 24. 3. 2010*, Praha 2011, či méně zdařilá komorní výstava o *Civitates orbis terrarum*, z níž vzešel útlý katalog: *Knih měst pana Francise = Mr. Francis's book of cities*, Praha 2011.

Výzkum historické kartografie

Velkému zájmu se staré mapy v Československu těšily po celé 20. století. Od roku 1891 vedl Geografický ústav české univerzity Jan Palacký, s nímž obtížné prostorové i materiální zázemí pracoviště sdílel jeho žák a asistent Václav Švamberský,²⁵⁷ jeho nástupce ve vedení ústavu coby mimořádný profesor geografie. Ideální podmínky pro výzkum starých map se zázemím rozsáhlé knihovny a účelovými prostory pro uchovávání sbírek se povedlo Švamberskému zajistit po založení Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v roce 1920 (oddělila se z Filozofické fakulty a sloučila se s Geografickým ústavem Univerzity Karlovy, který již v roce 1914 získal nové účelové prostory pro geografickou knihovnu a sbírku map v nové budově v plánovaném univerzitním kampusu na Albertově). Mapová sbírka byla koncipována jako „státní sbírka mapová“. Kartografové a geografové spjatí s tímto pracovištěm, zejména Václav Švamberský, Bedřich Šalamoun a Karel Kuchař, nejen uspořádali stále se rozrůstající fondy sbírky, ale hojně publikovali. Ve spolupráci s archivářem a historikem Františkem Roubíkem vydávali edici starých map *Monumenta Cartographica Bohemiae*,²⁵⁸ v rámci níž bylo v letech 1931–1938 publikováno devět sešitů zpřístupňujících nejstarší mapy Čech středních měřítek. Ze soukromé kartografie to byly zejména Klaudyánova mapa z roku 1518, o půl století mladší Crigingerova a Vogtova mapa z roku 1712 i na pomezí oficiální kartografie stojící mapa Müllerova, aj. Edice měla mezinárodní ohlas,²⁵⁹ jistě také díky tomu, že všichni jmenovaní se aktivně účastnili mezinárodního vědeckého života v oboru. Ve stejné době Německá univerzita v Praze vydávala, především péčí Bernharda Brandta, konkurenční edici

²⁵⁷ Ke Geografickému ústavu srov. Bedřich ŠALAMON, *Geografický ústav Karlovy university*, in:

Sborník zeměpisných prací věnovaných prof. Václavu Švamberskému, ed. Jiří Král, Praha 1926, s. 11–15.

²⁵⁸ V chronologickém pořádku 9 sešitů (většinou s německým a francouzským resumé): Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Mapa Čech z 2. poloviny století XVI. typu Crigingerova*, Praha 1930; Karel KUCHAR, *Une carte de la Bohême de la deuxième moitié du 16ème siècle, du type Criginger*, Praha 1932; Karel KUCHAR, *Mappa Geographica Regni Bohemiae & Regni Bohemiae Conspectus generalis a Joh. Christ. Müller a. c. MDCCXX*, Praha 1934; Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae*, Praha 1934; Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Paulus Aretinus ab Ehrenfeld: Regni Bohemiae nova et exacta descriptio MDCXIX (renov. Daniel Wussin MDCLXV)*, Praha 1936; Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Nova totius regni Bohemiae tabula (1712)*, Praha 1937, text k mapě připravil I. Honl; Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Mapa zemských stezek a celních stanic v Čechách (1676)*, Praha 1937 (text k mapě vyšel in: Sborník archivu Ministerstva vnitra 6, Praha 1933, s. 319–341; Václav Švamberský – Bedřich Šalamoun (edd.), *Reprodukce nejstarších map Čech*, Praha 1938 (= Monumenta cartographica Bohemiae). První část obsahuje mapy z let 1518 (autor Mikuláš Klaudyán), 1568 (Johann Criginger), 1665 (Pavel Aretin), 1676 (Johann Stich), 1712 (Mauritius Vogt). Druhá část obsahuje Müllerovu mapu Čech z roku 1720; Ivan HONL – Karel KUCHAR, *Mapa Čech z roku 1518*, Praha 1936 (= Monumenta cartographica Bohemiae 1).

²⁵⁹ Pochvalná recenze vyšla v *Imago mundi* 1, 1935, s. 79.

Kartographische Denkmäler der Sudetenländer,²⁶⁰ kam byly ovšem zařazeny s výjimkou v Praze a Olomouci dochovaných středověkých map světa a panství Uhříněves většinou mapy malých území v českém pohraničí. V oblasti historické kartografie publikovaly i další osobnosti působící na německé univerzitě: Franz Spina aj.²⁶¹

Po 2. světové válce se zájem přenesl na studium map velkých a středních měřítek celého území Čech, Moravy a Slezska (Müllerových, resp. Wielandových map a I. a II. vojenského mapování). Vyčerpávajícím a dosud v mnoha ohledech nepřekonaným způsobem o nich pojednali autoři příslušných dílů řady *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky*, pro sledované období je to zejména první díl této ediční řady vydávané Ústřední správou geodézie a kartografie *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* Karla Kuchaře.²⁶² Tyto svazky obsahovaly ve své době neocenitelné barevné reprodukce jednotlivých děl nebo jejich vybraných částí. Rovněž nepřekonaná je dosud studie Karla Kuchaře *Mapové podklady ke geografii Československa* zaměřená na tato mapová díla a jejich autory.²⁶³ Tematickým mapám českých zemí ve středoevropském kontextu se věnoval historický kartograf působící nejprve v Praze a od roku 1980 v Mnichově, spolupracovník časopisu *Imago mundi* Ivan Kupčík.²⁶⁴

²⁶⁰ V chronologickém pořádku sedm sešitů s německými komentáři: Gerhard Just (ed.), *Zwei Grenzstreitkarten des 16. Jahrhunderts aus Niederschlesien*, Prag 1930 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 1); týž, *Zwei Egerländische Karten großen Maßstabes aus dem 16. Jahrhundert*, Prag 1931 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 7); Anton Mayer (ed.), *Mittelalterliche Weltkarten aus Prag*, Prag 1931 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 5); Bernhard Brandt (ed.), *Karte der Herrschaft Aurzeniowes bei Prag, 1719*, Prag 1931 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 6); Richard Klier (ed.), *Die älteste Karte des Egerlandes*, Prag 1931 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 3); Anton Mayer (ed.), *Mittelalterliche Weltkarten aus Olmütz*, Prag 1932 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 8); Richard Klier (ed.), *Egerisch-Bayreuthische Grenzkarten aus dem 16. Jahrhundert*, Prag 1932 (= *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer* 9).

²⁶¹ Franz SPINA, *Tschechischer Buchdruck in Nürnberg am Anfang des 16. Jahrhunderts*, in: *Prager Deutsche Studien* 9, 2, 1908, s. 43–44.

²⁶² Karel KUCHAR, *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* (= *Vývoj mapového zobrazení Československé republiky* I), Praha 1959; dále pak vyšel svazek František BOGUSZAK – Josef CÍSAŘ, *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století* (= *Vývoj mapového zobrazení Československé socialistické republiky* III), Praha 1961.

²⁶³ Karel KUCHAR, *Mapové prameny ke geografii Československa*, in: *AUC – Geographica* 2, Praha 19[67], s. 57–97.

²⁶⁴ Ivan KUPČÍK, *Vývoj mapového zobrazení českých zemí na mapách poutnických cest do poloviny 16. století*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 8, 1995, s. 34–39; TÝŽ, *Tschechische Länder auf den Karten der Pilgerstrassen aus der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*, in: *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Tagungsband Příbram, 26. – 29. Mai 2004, Frankfurt am Main 2006*, s. 121–137 a k pražským plánům TÝŽ, *Půdorysný plán Prahy ze šedesátých let 18. století ve vídeňské Národní knihovně*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 13, 2007, s. 35–59. K jeho životu a dílu nejnověji V. ARAZIM – J. MAZÁČ, *Životní jubileum RNDr. Ivana Kupčíka*, ČGS, č. 1, 2013, s. 93–96.

V poválečné době také vyšla dvě syntetická zpracování dějin příbuzných oborů: v řadě ohledů dosud nepřekonané mezi původními českými pracemi zůstávají *Dějiny zeměpisu* Bohuslava Horáka.²⁶⁵ Nejvýznamnější je z hlediska této práce třetí díl, a to nejen svým časovým vymezením, ale také závěrečnou částí, kde je podán přehled geografických společností, kongresů, časopisů, další oborové literatury, map a atlasových děl. Na tomto díle spolupracovali historický geograf Dušan Trávníček a historický kartograf Ivan Honl. Dějiny geodézie a kartografie v České republice (v Československu) v podobě pětídílných vysokoškolských skript Českého vysokého učení technického připravili Ivan Honl a historik zeměměřictví Emanuel Procházka.²⁶⁶ Na stránkách této příručky je věnována pozornost řadě témat úzce souvisejících s tématem práce – od vzdělávání kartografů až po základní mapová díla pokrývající území Čech a významné plány Prahy. V mnoha případech se jedná o nejobsáhlejší studie k tématu (např. o Josefu Jüttnerovi).

Komplexní pohled na dějiny kartografie českých zemí, tedy na vývoj mapového obrazu Čech, Moravy a Slezska, nabízejí v současné době dvě publikace, které staví na právě nastíněných kvalitních výsledcích českého bádání v oboru historické kartografie a příbuzných disciplín, které byly učiněny ve 20. století. K nim je třeba připočítat ještě snahy o komplexní podchycení mapového bohatství českých zemí formou soupisu, o nichž je pojednáno samostatně, ale na tomto místě se nelze vyhnout zmínce o zásadní knize české historické kartografie *Soupis map českých zemí* Františka Roubíka z počátku padesátých let 20. století.²⁶⁷ Rozsáhlé úvodní studie k oběma svazkům této práce by se daly taktéž označit za syntézu vývoje kartografického obrazu českých zemí a jejich částí. Brilantním shrnutím vývoje kartografie na území Československa s mnoha vyobrazeními, určeným ovšem pro širší publikum a bez poznámkového aparátu, byla pak dlouho pouze kniha Karla Kuchaře *Naše mapy odedávna do dneška*.²⁶⁸

²⁶⁵ Bohuslav HORÁK, *Dějiny zeměpisu*, 1. díl: *Starověk a středověk*, Praha 1954; 2. díl: *Doba velkých objevů (15. a 16. století)*, Praha 1958; 3. díl: *Novověk od 17. století*, Praha 1968.

²⁶⁶ Ivan HONL – Emanuel PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřictví*, celkem 5 dílů vycházelo v Praze v letech 1976–1992.

²⁶⁷ František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, Praha 1951, s. 3–80; František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 2, Praha 1955, s. 9–30 (týká se Moravy a Slezska).

²⁶⁸ Karel KUCHAR, *Naše mapy odedávna do dneška*, Praha 1958. Kniha je koncipována bez poznámkového aparátu. Autor odkazuje na Roubíkův *Soupis map* a na Horákovy *Dějiny zeměpisu*; obecněji o dějinách kartografie Kuchař pojednal ve vysokoškolských skriptech *Vývoj a dnešní stav zobrazení světa*, 1. vyd., Praha 1969.

Obě aktuální syntézy se svým pojetím významně liší. První z nich je elektronická publikace dostupná na internetu, která je výsledkem práce kolektivu geografů-kartografů pod vedením Milana V. Drápely v Geografickém ústavu Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity v Brně.²⁶⁹ Obsah učebnice *Dějiny kartografie*²⁷⁰ je rozčleněn do pěti kapitol, přičemž druhá je věnována světové kartografii a třetí kartografii domácí. V chronologickém sledu je pojednáno zobrazení území dnešní České republiky na mapách většího území i samostatné mapy Čech, Moravy a Slezska včetně jejich odvozenin. Odlišena je striktně soukromá a úřední²⁷¹ kartografie a chronologická linka je dovedena až k počátkům státního mapového díla. Podrobně jsou vyloženy dějiny katastrů, ale plánům měst se autoři nevěnovali. *Dějiny kartografie* přes svou inovativní formu zpracování, která usnadňuje práci, ovšem svou koncepcí vykazují značnou závislost na starších publikacích a obsahují i některé nepřesnosti. To bohužel trochu zastiňuje řadu nových poznatků, které do nich byly promítnuty.²⁷²

Odlišným způsobem je koncipována rozměrná výpravná kniha Evy Semotanové *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*,²⁷³ v níž jsou staré mapy pojednány z pohledu historika (historického geografa). Publikace s kvalitními reprodukcemi map a plánů, jejichž výběr je založen na fondech *Mapové sbírky Historického ústavu AV ČR* a na materiálech shromážděných při zpracovávání jednotlivých svazků Historického atlasu měst České republiky. Hlavní část knihy pojednávající o starých mapách je členěná chronologicky. Předchází jí stručné pasáže o dějinách kartografie. Druhá část je věnována otázkám historické geografie, zejména územnímu vývoji českého státu a proměnám krajiny a obrazu těchto jevů na starých mapách. Těžiště knihy spočívá především v popisu mapových děl a map středního a malého měřítko. Plány měst se zabývá speciálně pouze krátká kapitola.²⁷⁴ K první části knihy odkazuje i užitečný Přehled nejvýznamnějších map Čech, Moravy a Slezska od 16. do 19. století (s. 219–

²⁶⁹ Milan V. DRÁPELA a kol., *Dějiny kartografie*. Multimediální učebnice, dostupné on-line <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/oprojektu.php> a Milan KONEČNÝ a kol., *Kartografie a geoinformatika*. Multimediální učebnice, dostupné on line na <http://www.geogr.muni.cz/ucebnice/kartografie/>.

²⁷⁰ Šestá kapitola této učebnice přináší přehled starších učebních pomůcek pro obor historické kartografie: <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php>.

²⁷¹ Státní či vojenská – katastry a vojenská mapování jsou pojednána odděleně v kap. 3.6, viz <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/obsah.php>.

²⁷² Srov. zejména studie Milana V. Drápely o Komenského mapě Moravy.

²⁷³ Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001.

²⁷⁴ E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 130–137; stejně tak je tomu v dalších dvou v oboru historické geografie zásadních prací Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, 2. vyd., Praha 2002, v rámci pojednání o pramenech historické geografie jsou mapy a veduty shrnuty s mnoha vyobrazeními na s. 37–61; Eva SEMOTANOVÁ, *Atlas zemí Koruny české*, Praha 2002.

220), který může posloužit pro první orientaci chronologické linky vývoje kartografického zachycení Čech a českých zemí. Nepostradatelnou pomůckou je rozsáhlý seznam literatury zachycující mnohé zahraniční tituly a také řadu drobných českých, mnohdy obtížně dohledatelných a dostupných článků. Oproti starším pracím přibližuje navíc v samostatných kapitolách výzdobu map a otázku současného laického zájmu o staré mapy – sběratelství.

K jednotlivým osobnostem je zásadní příručkou slovník již renomovaného historika oboru geografie, biografa Jiřího Martínka,²⁷⁵ terminologii sleduje a oborovou bibliografii vede *Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický* ve Zdíbech ve spolupráci s *Terminologickou komisí Českého úřadu zeměměřického a katastrálního*.²⁷⁶

Pomineme-li *Kartografické centrum* ve Velkých Opatovicích, ojedinělé muzeum zaměřené ovšem především na mapy Moravy,²⁷⁷ je v současné době výzkum starých map moderními metodami rozvíjen na několika zejména univerzitních pracovištích a zpravidla realizován většími týmy. Analýzou mapového obsahu a geodetických základů zásadních kartografických děl pro poznání raně novověké krajiny českých zemí: mapy Čech (1720) a Moravy (1716) Jana Kryštofa Müllera i mladších tzv. srovnávacích kartografických pramenů (tedy map pokrývajících velké území), jakož i nejvýznamnějších nejstarších děl české soukromé kartografie se dlouhodobě zabývají zaměstnanci i studenti Katedry mapování a kartografie Fakulty stavební ČVUT v Praze.²⁷⁸ Zde také vzniklo v posledním zhruba desetiletí několik kvalifikačních prací, jejichž autoři se věnovali možnostem publikování starých map na internetu a analyzovali za použití různých softwarů kartografické prvky těchto map.²⁷⁹ Celkově

²⁷⁵ Jiří MARTÍNEK, *Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník)*, Praha 2008.

²⁷⁶ Terminologický slovník zeměměřictví a katastru nemovitostí. Dostupný on-line na <http://www.vugtk.cz/slovník>.

²⁷⁷ http://www.ntm.cz/expozice/dalsi-expozice/moravske_kartograficke_centrum_velke_opatovice.

²⁷⁸ Výzkum starých map byl realizován v rámci řešení série projektů Grantové agentury České republiky: *Georeferencování a kartografická analýza historických mapování Čech, Moravy a Slezska a Kartometrická a semiotická analýza a vizualizace starých map českých zemí z období 1518–1720*, na nichž pracovalo ČVUT ve spolupráci s Univerzitou Karlovou v Praze a Univerzitou J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, a *Komplexní studium, analýza a zpřístupnění Müllerových map Čech a Moravy pomocí technologie GIS*, který probíhá aktuálně a jehož součástí je také sestavení bibliografie k Müllerově mapě. Hlavním řešitelem grantů byl Bohuslav Veverka, přehled výsledků včetně publikací viz <http://projekty.geolab.cz/>. K analýzám Müllerovy mapy Čech např. Miroslav MIKŠOVSKÝ – Růžena ZIMOVÁ, *Müllerovo mapování a první vojenské mapování českých zemí (se zřetelem k digitalizaci a centrální evidenci map v Česku)*, in: *Historická krajina a mapové bohatství Česka. Prameny, evidence, zpřístupňování, využívání*. Praha 2006, s. 14–25 a práce Jiřího Cajthamla pojednané níže.

²⁷⁹ Filip ANTOŠ, *Problematika skenování historických map a jejich následné prezentace na internetu*, kvalifikační práce FSV ČVUT v Praze, Praha 2006, aplikace na základě diplomové práce dostupná na <http://www.staremapy.cz/antos/index.html>, dále např. Aneta Pomykaczová popsala postup přenesení

autoři dospívají například ohledně měřítka map k odlišným závěrům, než jaké byly dosud v literatuře uváděny. Práce ovšem vedle těchto užitečných poznatků obsahují z hlediska historika řadu chyb a nepřesností (jak v reáliích, tak v terminologii), mnohdy není dokonce jasné, s jakým konkrétním exemplářem byly testy prováděny, postrádají kvalitní poznámkový aparát. Plánům Prahy se věnoval ve velmi přínosné práci Jiří Krejčí.²⁸⁰ Ve spolupráci s vědci z humanitních oborů na tomto pracovišti dlouhodobě probíhá výzkum vedut zachycujících bojiště třicetileté války²⁸¹ a vznikla zde pod vedením Jiřího Cajthamla kartografická podoba Akademického atlasu českých dějin.

Na srovnávací kartografické prameny, ovšem na mapy velkého měřítka, se zaměřila *Laboratoř geoinformatiky Umiverzity Jana Evangelisty Purkyně* v Ústí nad Labem, jejíž pracovníci zpřístupnili na portálu <http://oldmaps.geolab.cz> v aplikaci ZoomiFy všechny sekce základních map vojenských mapování uchovávané v Rakouském státním archivu ve Vídni, což na začátku tisíciletí znamenalo první úspěšný pokus odborně pracovat se starými mapami v prostředí internetu.²⁸² Sledovaného období se týká zejména I. vojenské mapování, realizovaného v letech 1764–1767 v Čechách (rektifikace proběhla v letech 1780–1783),²⁸³ na Moravě v letech 1763–1764 (rektifikace sevné části území byla provedena v letech 1779–1781) a v rakouském Slezsku (rektifikované sekce jsou z roku 1780). Müllerovy mapy a také řadu dalších starých map a plánů měst zpřístupnil veřejnosti *Výzkumný ústav geodetický, topografický a kartografický* ve Zdíbech ve spolupráci s *Historickým ústavem AV ČR*. Mapy jsou k dispozici nejen v aplikaci ZoomiFy, ale také v prostředí mapového serveru, který umožňuje jejich

Klaudyánovy mapy Čech do prostředí GIS a provedla základní analýzy přenosti. Libuše Vejrová provedla kartometrickou analýzu Klaudyánovy, Crigingerovy, Aretinovy, Vogtovy a Müllerovy mapy pomocí softwaru MapAnalyst. Aneta POMYKACZOVÁ, *Analýza Klaudyánovy mapy v prostředí GIS*, kvalifikační práce FSV ČVUT v Praze, Praha 2007. Dostupné na <http://projekty.geolab.cz/gacr/b/files/pomykaczova.pdf> a Libuše VEJROVÁ, *Vizualizace kartometrických charakteristik našich nejstarších map v software MapAnalyst*, kvalifikační práce FSV ČVUT v Praze, Praha 2008. Dostupné na http://maps.fsv.cvut.cz/gacr/student/2008_Bc_Vejrova.pdf.

²⁸⁰ Jiří KREJČÍ, *Vizualizace a kartometrická analýza historického plánu Prahy z let 1842–1845*, kvalifikační práce FSV ČVUT v Praze, Praha 2006. Dostupné na

http://projekty.geolab.cz/gacr/a/files/krejci_dp.pdf pojednává o Jüttnerově plánu Prahy a zejména o jeho mladší odvozenině, plánu Carla hraběte Vasquez de Pinase.

²⁸¹ Srov. práce cit. výše v pozn. 248.

²⁸² Vladimír BRŮNA, *Cesta do Vídně aneb http://oldmaps.geolab.cz osm let poté*, *Studia Oecologica* 4, č. 2, Ústí nad Labem 2010. Srov. zejména studie analyzující mapové prvky I. a II. vojenského mapování: Vladimír BRŮNA – Ivan BUCHTA – Lenka UHLÍŘOVÁ, *Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování*, in: AUP 81, *Studia Geoinformatica II*, Ústí nad Labem 2002 a *tíž, Interpretace prvků mapy prvního a druhého vojenského mapování*, *Historická geografie* 32, 2003, s. 93–114.

²⁸³ K I. i II. vojenskému mapování byly paralelně s mapou pořízeny i podrobné topografické popisy území. V současné době probíhá projekt na zpřístupnění textového operátu k I. vojenskému mapování Čech formou edice a jeho publikace v návaznosti na mapu 1:28 000 na portálu <http://oldmaps.geolab.cz>.

srovnání a pokročilejší studium,²⁸⁴ připravována je databáze zahrnující metadata o digitalizovaných starých mapách. Výzkum se soustředí jednak na kompletní mapových děl, zejména speciálních map odvozených ze základní mapy II. vojenského mapování (tzv. staré speciálky) a speciálních i topografických map III. vojenského mapování. Ty sice učinili dostupnými pracovníci Laboratoře geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně, ovšem nebyla příležitost zabývat se jednotlivými vydáními konkrétních sekcí map, které od sebe mohou být časově vzdálené několik desetiletí. Tento nedostatek by měl právě probíhající projekt *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví* odstranit. Při poskytování takto utříděných sekcí veřejnosti je v plánu využití předností, které poskytuje oproti aplikaci ZoomiFy mapový server (např. spojení v souvislou mapu porovnatelnou s jinými starými mapami).

Výzkum starých map z období raného novověku za využití moderních technologií realizuje také Oddělení geomatiky Katedry matematiky Západočeské univerzity v Plzni.²⁸⁵ Zde vzniklo díky Martině Vichrové několik novodobých pojednání o II. vojenském mapování²⁸⁶ a táž autorka se zabývala analýzou mapového jazyka základních kartografických děl pokrývajících území České republiky.²⁸⁷ Zkoumání rukopisných podkladů pro Müllеровu mapu Čech se věnovala společně s Václavem Čadou.²⁸⁸

K těmto publikacím je třeba přiřadit práce již zmíněného Josefa Palduse. Mezi jeho základní studie patří jednak rozsáhlé pojednání o Janu Kryštofu Müllerovi,²⁸⁹ z něhož dodnes vycházejí všichni, kdo se zabývají mapováním v habsburských zemích v první

²⁸⁴ Mapový portál VÚGTK: <http://mapy.vugtk.cz>. Na portálu www.chartae-antiquae.cz jsou postupně zveřejňovány digitalizované mapy zejména z fondů velkostatků uchovávaných v českých a moravských archívech.

²⁸⁵ Václav ČADA, *Kartometrická kvalita Müllеровy mapy Čech aneb Vychází Müllеровy mapy Čech z astronomicky určených zeměpisných souřadnic?* In: *Z dějin geodézie a kartografie* 14, 2010, s. 14–20.

²⁸⁶ Martina VICHROVÁ – Václav ČADA, *Kartografické vyjadřovací prostředky a interpretace obsahu map druhého vojenského mapování*, in: *Historické mapy. Zborník referátov z vedeckej konferencie*, Bratislava 2005, s. 246–255; Martina VICHROVÁ, *Rekonstrukce digitálního modelu terénu druhého vojenského mapování (Františkova)*, kvalifikační práce Západočeské univerzity, Plzeň 2010; Martina VICHROVÁ, *Významné osobnosti druhého vojenského mapování (Františkova). Vybrané významné osobnosti z řad vojenských důstojníků, topografů a kartografů podílejících se na technické realizaci druhého vojenského mapování*, nepublikovaná práce, Plzeň 2011; Martina VICHROVÁ, *Katalog objektů II. vojenského mapování (Františkova)*, nepublikovaný rukopis, s. l., s. d., dostupné na http://home.zcu.cz/~vichrova/clanky/Katalog_objektu_VII.pdf.

²⁸⁷ Martina VICHROVÁ, *Katalog objektů stabilního katastru*, nepublikovaný rukopis, s. l., s. d., dostupné na http://home.zcu.cz/~vichrova/clanky/Katalog_objektu_SK.pdf.

²⁸⁸ Václav ČADA – Martina VICHROVÁ, *Rukopisné mapy krajů Jana Kryštofa Müllera. Krajina a sídla v Čechách na počátku 18. století*, in: *Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové*, edd. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek, Praha 2012, s. 123–142.

²⁸⁹ Josef PALDUS, *Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländ. Kartographie*, in: *Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs* 3. Folge, 5. Bd., Wien 1907, s. 1–121.

polovině 18. století, jednak stejně oceňovaná studie o I. vojenském mapování.²⁹⁰ K těmto pramenným a pozitivistickým způsobem pojednaným textům je nutné ovšem přiřadit Paldusovy dosud neznámé, nepublikované a stejně pečlivě zpracované stati uchovávané v osobním fondu Zdeňka Wirtha v Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky.²⁹¹

Pozornost byla věnována také stabilnímu katastru,²⁹² i když soustavné zhodnocení tohoto díla z hlediska využití pro historika zůstává stále desideratem.

Aktuální a zároveň komplikovanou otázkou je zpřístupňování starých map. Zmíněna zde byla základní ediční řada *Monumenta cartographica* a upozornila jsem na ty práce, které přinášejí kvalitní reprodukce zásadních map. Nároky na vědeckou edici kartografického díla jsou ale nemalé a ilustrace v knihách, ani neodborně zdigitalizované a později vytištěné reprodukce je nemohou plně nahradit. Tuto otázku otevřely v České republice právě publikace Marka a Barbory Lašťovkových o stabilním katastru Prahy. Limity tištěné publikace pro edici kartografického díla ukázala názorně kniha zpřístupňující I. vojenské mapování území dnešního Slovinska.²⁹³

Pro mnoho, zejména rozměrných map se jeví jako vhodné publikování v digitální podobě. Ať již na CD-ROMu²⁹⁴ či jiném nosiči nebo na internetu. Touto formou jsou dostupné v České republice dnes již nejen uvedené mapy vojenských mapování a nejstarší mapy Čech či Moravy nebo jejich správních celků, ale také mnoho rukopisných map malých území či plánů měst. O formách zpřístupnění map na internetu

²⁹⁰ TÝŽ, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburg. Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. in den Jahren 1763–1785. Ein Beitrag zur hist. Landeskunde von Josef Paldus*, Wien 1919 (= Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 63. Bd., 2. Abhandlung). V českém překladu autora dochováno jako rukopis „*Vyměřování zemí nynější Republiky Československé v letech 1763–1783. Přeloženo z Die militärischen Aufnahmen...*“ Paldusův vlastní překlad práce. ÚDU AV ČR, Odd. dokumentace, osobní fond Zdeňka Wirtha, kart. 150-W-A, sv. 2, dochováno také v knihovně Státního okresního archivu Jablonec nad Nisou, sign. B194/16 s věnováním jabloneckému starostovi Gustavu Petrovskému ze 4. dubna 1937.

²⁹¹ „*Františkovská výměra býv. rak. uher. mocnářství v letech 1806–1869 zahrnující země Československé republiky na základě původního výměrného materiálu zpracoval plk. Josef Paldus. Vídeň 30. IV 1926.*“ Paldusovou rukou označené desky se strojopisnou studií o II. vojenském mapování, 120 listů s úvodem o kartografii habsburské monarchie do II. vojenského mapování. Paldus dodal práci údajně vč. seznamu vyobrazení, ten zde ovšem není. ÚDU AV ČR, Odd. dokumentace, osobní fond Zdeňka Wirtha, kart. 150-W-A/4, německý strojopis tytéž práce tamtéž, kart. 157-W-A, sv. 1; druhá desetistránková strojopisná studie, nejspíše také Paldusova: „*Speciální a generální mapy zemí bývalého mocnářství v měřítku 1:144.000 a 1:288.000 na základě II. všeobecné výměry 1:28.800 v letech 1806–1869.*“ Je uchovávána tamtéž, kart. 150-W-A, sv. 4.

²⁹² Kromě prací Barbory a Marka Lašťovkových cit. zde níže; srov. Martin EBEL, *Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb*, in: *Dějiny staveb 2004*, s. 5–14.

²⁹³ *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787 (1804): Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 (1804) für das Gebiet der Republik Slowenien*, ed. Vincenc Rajšp, Ljubljana [2000].

²⁹⁴ Eva Semotanová vydala takto v roce 2002 Müllerovu mapu Čech ze sbírek HÚ AV ČR. *Müllerova mapa Čech z roku 1720*, CD-ROM, Praha 2002.

bude pojenáno níže, zde uvedu pouze dva nejvýznamnější aktuální projekty, v rámci nichž jsou staré mapy všech měřítek týkající se území dnešní České republiky digitalizovány. Jednu digitální sbírku založenou na fondech více než dvaceti institucí v České republice buduje VÚGTK. Již zmíněný projekt *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví*²⁹⁵ má vedle utřídění a uživatelsky příjemné zpřístupnění jednotlivých vydání zásadních mapových děl v rovině digitalizace za cíl pořídit archivní (záložní) kopie a formou náhledů zpřístupnit mapy z Národního archivu (v rámci rozsáhlé mapové sbírky výběrově) a státních oblastních archivů. Druhým je projekt TEMAP iniciovaný a vedený Petrem Přidalem, který získal zkušenosti při budování digitálního katalogu Mollovy sbírky uchovávané v Moravské zemské knihovně a vyvinul několik užitečných nástrojů při práci s digitalizovanými mapami (timemap apod., odečítání souřadnic pro katalogizaci map v systému Aleph apod.). Je průkopníkem tzv. vizuálního vyhledávání v mapových sbírkách, pro nějž je předpokladem prostorové umístění (georeference) zdigitalizovaných starých map. Skrze webovou stránku www.staremapy.cz a ve spolupráci s několika institucemi v České republice i v zahraničí²⁹⁶ se jeho firma Klokan Technologies snaží zdigitalizovat, georeferencovat a poskytnout uživatelům na internetu co největší množství starých map. Zvolený postup a důraz na kvantitu ovšem představuje jistá úskalí v podobě obtížné kontroly nad metadaty, postupem práce při zpracovávání jednotlivých map apod. Do projektu TEMAP jsou bezprostředně zapojeny *Moravská zemská knihovna*, *Geografický ústav Masarykovy univerzity v Brně* a *Mapová sbírka Univerzity Karlovy* a vedle zdigitalizování jejich fondů je cílem vývoj dalších technologií pro práci se starými mapami.²⁹⁷ Rozdíly mezi oběma hlavními „digitalizačními“ projekty je možné spatřovat především ve dvou ohledech. První z nich zpřístupní velké množství rukopisných starých map, především z fondů státních oblastních archivů, čímž byla iniciována i jejich inventarizace (výjimečně i katalogizace), TEMAP je naopak více zaměřen na tištěné mapy. VÚGTK vyvíjí nad shromážděnými mapami nástroje na jejich analýzu – např. na automatické rozpoznávání objektů obsahu mapy (mapových symbolů). TEMAP je zaměřen v této oblasti na nástroje pro práci se starými mapami jako objekty v rámci sbírek, na jejich utřídění a vyhledávání.

²⁹⁵ <http://naki.vugtk.cz/>.

²⁹⁶ <http://www.staremapy.cz/>, www.oldmapsonline.org. Spolupracuje např. s British Library či švýcarskou národní knihovnou. Užitečným nástrojem je <http://www.georeferencer.org/>.

²⁹⁷ <http://www.temap.cz/>.

Výsledkem obou ale bude zpřístupnění fondů několika desítek mapových sbírek a archivů v České republice včetně těch hlavních, takže po roce 2015 bude většina mapového bohatství České republiky, i když ne zcela shodným způsobem, přístupná online. Stranou ovšem zůstávají – až na výjimečné jednotliviny – z hlediska této práce zásadní sbírky *Archivu hlavního města Prahy*²⁹⁸ a *Muzea hlavního města Prahy* a stejně tak *Plánový archiv Národního památkového ústavu* či *Archiv Pražského hradu*.

Platformu pro publikování dílčích materiálových studií z oblasti historické kartografie poskytovaly zpočátku *Památky archeologické* či *Časopis společnosti přátel starožitností českých* a *Sborník České společnosti zeměvědné*.²⁹⁹ Po druhé světové válce byl založen *Kartografický přehled*, vydávaný v letech 1946–1961 a redigovaný Karlem Kuchařem,³⁰⁰ v obou posledně zmíněných periodikách vyšla řada článků k historické kartografii období raného novověku, zároveň bylo reflektováno zahraniční bádání a vědecké dění. Od konce sedmdesátých let 20. století se konají každoroční symposia *Z dějin geodézie a kartografie* v Národním technickém muzeu v Praze, které příspěvky posléze vydává ve stejnojmenném sborníku.³⁰¹ Již od roku 1968 vychází také časopis *Historická geografie*, kde nejsou stati pojednávající o starých mapách či vedutách výjimkou. Ovšem až do poloviny osmdesátých let se tento časopis zaměřoval na jiná dějinná údobí a ranému novověku se autoři studií vyhýbali.

Studium dějin Prahy

Soustavná pozornost dějinám měst se zvláštním zřetelem k Praze ve středoevropském kontextu je věnována na každoročních konferencích pořádaných Archivem hlavního

²⁹⁸ V AMP probíhá digitalizace fondů díky projektu hromadné digitalizace *Ad fontes*. Přístup k digitalizovaným archiváliím viz <http://www.ahmp.cz/index.html?wstyle=2&catalogue=1>. Mapy ani veduty (Grafické sbírka) nejsou ovšem jednoznačnou prioritou a jejich digitalizace zatím, zejména v případě Sbírk map a plánů, vzhledem k jejímu celkovému objemu příliš nepokročila. K 5. 4. 2014 bylo zveřejněno ze Sbírk map a plánů 240 záznamů.

²⁹⁹ Časopis začal vycházet s vročením 1895 (první číslo však vyšlo již v listopadu 1894); název se několikrát proměnil, vychází dodnes, nyní s názvem *Geografie – Sborník české geografické společnosti*. Většinou vycházela čtyři čísla ročně, minimální hiáty způsobily světové války. Podrobně srov.: Leoš JELEČEK – Jiří MARTÍNEK, *Nástin dějin České geografické společnosti*, Klaudyán: internetový časopis pro historickou geografii a environmentální dějiny/Klaudyán: Internet Journal of Historical Geography and Environmental History, vol. 4/2007, No. 2, pp. 42–48; autoři také vypracovali přehled vývoje názvu Společnosti.

³⁰⁰ Tento specializovaný časopis byl oficiálním orgánem Státní sbírky mapové, redigoval jej Karel Kuchař.

³⁰¹ První konference se konala v roce 1979, od roku 1981 vycházejí sborníky. Jsou zaměřeny na historickou kartografii a na dějiny geodézie včetně vývoje těchto oborů v 16.–18. století. Jednotlivým starým mapám Čech ze studovaného období byly věnovány studie Vladimíra SLADKÉHO, *Crigingerova a salzburská mapa Čech*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 2, Praha 1982, s. 21–33 a též, *K autorství třetího mapového obrazu Čech*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 4, 1985, s. 32–51 a některé další studie, např. o dílčích plánech Prahy.

města Prahy. Příspěvky z konferencí vycházejí ve sborníkové řadě *Documenta Pragensia*.³⁰² Studie k dějinám města Prahy jsou publikovány v *Pražském sborníku historickém*.³⁰³ V pražském městském archivu byly také zpracovány nejnovější souborné dějiny města, které vyšly péčí Václava Ledvinky a Jiřího Peška v roce 2000 také v německé mutaci.³⁰⁴ Druhý z autorů nedlouho poté zpracoval monograficky administrativní slučování Prahy se sousedními městy a obcemi na přelomu 19. a 20. století.³⁰⁵ Tematicky souvisí s tímto tématem edice Ondřeje Bastla *Spojení pražských měst v roce 1784*,³⁰⁶ která je časově vymezení této práce bližší. Obě publikace vyšly v rámci ediční řady *Documenta Pragensia Monographia*, z níž je třeba uvést ještě obě publikace Barbory a Marka Lašťovkových ke stabilnímu katastru³⁰⁷ a práci Jany Pažoutové o požáru Prahy v roce 1689.³⁰⁸ Vedle publikační činnosti a pořádání konferencí se archiv věnuje – ve spolupráci s Muzeem hlavního města Prahy a často i dalšími institucemi – také pořádání výstav s historickou tematikou. Cenné studie a zejména reprodukce vystavených map, plánů a vedut přináší hlavně dva katalogy k 18. století,³⁰⁹ katalog

³⁰² Sborník vychází od roku 1980 dosud 1–2x ročně, některá čísla shrnují příspěvky z konferencí. Krajiny a jejich proměn v raném novověku se týkaly zejména studie v *Documenta Pragensia* 24: *Město a voda. Praha, město u vody* (= Sborník příspěvků z 22. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy konané ve dnech 7. a 8. října 2003 v Praze, edd. Olga FEJTOVÁ – Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, Praha 2005).

³⁰³ *Pražský sborník historický* vychází od roku 1964 dosud, přináší mj. přehledy vyšle pragensiální literatury a zprávy o archeologických výzkumech na území Prahy. Ke sledovanému tématu srov. zejména ročník 3, 1966 a ročník 4, 1968–1969 a kromě dalších ročníků citovaných na jiných místech v této studii srov. také např. František HOLEC, *Zaniklé vesnice na území hlavního města Prahy*, PSH 29, 1996, s. 117–150.

³⁰⁴ Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*. Praha 2000. Tato kniha nahradila některé starší syntézy, zejm. kolektivní *Dějiny Prahy*, Praha 1964 (práce kolektivu autorů pod redakcí Josef Janáček) a další kolektivní *Dějiny Prahy I–II*, Praha – Litomyšl 1998. Dále srov. Josef JANÁČEK, *Malé dějiny Prahy*, Praha 3 1983, nebo Oskar SCHÜRER, *Prag: Kultur, Kunst, Geschichte*, 1. vyd. Prag 1935.

³⁰⁵ Jiří PEŠEK, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středoevropské metropole 1850–1920*, Praha 1999.

³⁰⁶ Ondřej BASTL, *Spojení pražských měst v roce 1784: edice rukopisu č. 322*, Praha 2003 (= *Documenta Pragensia* – monographia 18).

³⁰⁷ Barbora Lašťovková – Marek Lašťovka (edd.), *Plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru (1840–1842)*, Praha – Dolní Břežany 2005 (= *Documenta Pragensia* – monographia 20). Barbora a Marek LAŠŤOVKOVI, *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)*, Praha – Dolní Břežany 2008 (= *Documenta Pragensia* – monographia 23). Kritiku metodiky srov. výše.

³⁰⁸ Jana PAŽOUTOVÁ, „*Francouzský*“ *požár Prahy (1689)*, Praha 2011 (= *Documenta Pragensia* – monographia 27).

³⁰⁹ Hana Svatošová (ed.) *Praha Mozartova: kulturní a společenský život v Praze 1780–1800*: publikace k výstavě, Clam-Gallasův palác 21. 11. 2006 – 28. 1. 2007, Praha 2006; Jaroslava MENDELOVÁ – Pavla STÁTNÍKOVÁ – Jana BĚLOVÁ, *Pražské rokoko: kulturní a společenský život v Praze 1740–1791*: publikace k výstavě: Clam-Gallasův palác 16. 11. 2011 – 22. 1. 2012, Praha 2011.

zaměřený na dějiny samosprávy³¹⁰ a dvě publikace zařazující Prahu do širšího kontextu střeoevropských měst.³¹¹

Vedle monografických zpracování dějin Prahy a rozsáhlého hesla v *Lexikonu* Karla Kuči patří mezi základní texty o Praze příslušné svazky *Uměleckých památek Čech*.³¹² Urbanismus Prahy je prostudován zejména pro 20. století,³¹³ svoji výstavnickou činností v Sále architektů na Staroměstské radnici k tomu přispívá také *Útvar rozvoje hlavního města Prahy*.³¹⁴ Velké množství ikonografie s obsáhlými texty o vývoji jednotlivých čtvrtí velkoměsta obsahují například publikace o historii pražské hromadné dopravy – příkladem z nedávné doby je monografie o pražském metru.³¹⁵ Moderní monografie založená na systematickém archivním výzkumu s řadou reprodukcí existuje k pražské fortifikaci.³¹⁶

Pro Prahu a její jednotlivé části byly vydány v posledních třiceti letech rozměrné obrazové publikace s reprodukcemi mnoha vedut a starých plánů, které zároveň obsahují i původní historicko-urbanistické studie. O jednotlivých historických pražských městech vyšly výpravné publikace Viléma Lorence o Novém Městě pražském,³¹⁷ Jiřího Vančury o Hradčanech a Pražském hradu,³¹⁸ Václava Hlavsy a Jiřího Vančury o Malé Straně³¹⁹ a s určitým časovým odstupem Dobroslava Líbala a Jana Muka o Starém Městě.³²⁰ Vedle této urbanisticko-historické řady byly v nedávných letech péčí Kateřiny Bečkové zařazeny do edice *Zmizelá Praha* tři knihy zaměřené

³¹⁰ Václav Ledvinka a kol. (edd.), *Osm století pražské samosprávy: výstava o vývoji pražské městské správy od 13. století do roku 2000*, Glam-Gallasův palác 4. 5. – 6. 7. 2000: průvodce výstavou, Praha 2000.

³¹¹ Michaela Freemanová – Václav Ledvinka (edd.), *Praha – Vídeň: dvě evropské metropole v běhu staletí*: Clam-Gallasův palác, 26. 10. 2004 – 9. 1. 2005, Praha 2004; Václav Ledvinka (ed.), *Praha – Čechy – Evropa: 1100 let kulturní, hospodářské a politické metropole střední Evropy*: publikace k výstavě Clam-Gallasův palác 7. 4. – 1. 6. 2003, Praha 2003.

³¹² Pavel Vlček a kol. (edd.), *Umělecké památky Prahy. Pražský hrad a Hradčany*, Praha 2000; Pavel Vlček a kol. (edd.), *Umělecké památky Prahy. Malá Strana*, Praha 1999; Růžena Baťková a kol. (edd.), *Umělecké památky Prahy. Nové Město, Vyšehrad, Vinohrady (Praha I)*, Praha 1998; Pavel Vlček a kol. (edd.), *Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov*, Praha 1996. Pavel Vlček a kol. (edd.), *Umělecké památky Prahy. Velká Praha*, Praha 2012 (pokračování dosud nevyšlo).

³¹³ Jiří HRŮZA, *Urbanismus světových velkoměst*, I. díl: *Praha*, Praha 2003 a dále Jiří HRŮZA, *Praha v plánech a projektech: od středověku po současnost: katalog výstavy*, Praha 1999; před tím Blahomír BOROVIČKA – Jiří HRŮZA, *Praha: 1000 let stavby města*, Praha 1983; Jiří HRŮZA, *Město Praha*, Praha 1989 a starší Jiří HRŮZA – Blahomír BOROVIČKA, *Praha – socialistické velkoměsto* [fot. publ.], Praha 1985, přeložená do řady jazyků.

³¹⁴ Jiří HRŮZA, *Praha v plánech a projektech*, viz předchozí pozn.

³¹⁵ Evžen KYLLAR et al., *Praha a metro*, Praha 2004.

³¹⁶ Vladimír KUPKA, *Pražská opevnění*, Praha 2008, předtím Vladimír KUPKA, *Pevnost Praha*. 2. opr. vyd. Dvůr Králové nad Labem 1998.

³¹⁷ Vilém LORENC, *Nové Město pražské*, Praha 1973.

³¹⁸ Jiří VANČURA, *Hradčany, Pražský hrad*, Praha 1976.

³¹⁹ Václav HLAVSA – Jiří VANČURA, *Malá Strana – Menší Město pražské*, Praha 1983.

³²⁰ Dobroslav LÍBAL – Jan MUK, *Staré Město pražské*, Praha 1996.

topograficko-historicky, s větším zastoupením ikonografie.³²¹ K uvedeným publikacím lze přiřadit ještě obrazovou knihu o Židovském městě.³²² Až na výjimky zde nemůže být věnována pozornost monografiím o jednotlivých budovách, uveďme alespoň nedávno vydané a komplexně pojaté práce o komplexu Černínského³²³ nebo Valdštejnského paláce.³²⁴

Speciálně, ale zdá se, že v Praze na rozdíl například od italských měst výjimečně, byla věnována z hlediska urbanismu a ikonografie pozornost Staroměstskému náměstí.³²⁵ Monografické zpracování, kde hraje velkou roli historická ikonografie, se dočkaly také Karlův most³²⁶ a samozřejmě Pražský hrad.³²⁷ Stranou vzhledem k časovému vymezení práce zůstává přebohatá literatura k pražské fotografii, kde na jednom pólu stojí monografie Zdeňka Wirtha *Stará Praha: obraz města a jeho veřejného života v 2. polovici XIX. století podle původních fotografií* poprvé vydaná 1940³²⁸ a na opačném pólu v současné době stále po jednotlivých dílech vycházející řada obrazových publikací doprovázejících výstavy v Muzeu hlavního města Prahy.³²⁹ Sledováno bylo vidění Prahy návštěvníky z ciziny v jejich záznamech. S výjimkou kresleného deníku ze třicátých let 16. století, o němž se zmíníme níže, jde vesměs o slovní popisy.³³⁰

³²¹ Kateřina BEČKOVÁ, *Nové Město* (= Zmizelá Praha, sv. 1), Praha 1998; táž, *Hradčany a Malá Strana* (= Zmizelá Praha, sv. 2), Praha 2000; táž, *Staré Město* (= Zmizelá Praha, sv. 3), Praha 2005.

³²² Edmund Orián (ed.), *Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích*, Praha 2003.

³²³ Mojmir HORYNA – Pavel ZAHRADNÍK – Pavel PREISS, *Černínský palác v Praze*, Praha 2001.

³²⁴ Eliška FUČÍKOVÁ – Ladislav ČEPIČKA (edd.), *Valdštejn: Albrecht z Valdštejna Inter arma silent musae?* (katalog k výstavě Albrecht z Valdštejna a jeho doba, Praha, Senát Parlamentu České republiky, Valdštejnská jízdárna 15. 11. 2007 – 17. 2. 2008), Praha 2007; Mojmir HORYNA et al., *Valdštejnský palác v Praze*, Praha 2002.

³²⁵ *Srdce města: historický, urbanistický a architektonický vývoj Staroměstského náměstí a soutěže na přestavbu a dostavbu radnice 1899–1988*, texty Eva Skalická, Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy, 2008.

³²⁶ Pavla STÁTNÍKOVÁ – Ondřej ŠEFCŮ – Zdeněk DRAGON, *Kamenný most v Praze: obrazové svědectví historie Juditina a Karlova mostu*, Praha 2013.

³²⁷ Existuje řada Pražský hrad ve fotografii: Eliška FUČÍKOVÁ et al., *Pražský hrad ve fotografii 1856–1900 / Prague Castle in photographs 1856–1900*, Praha 2005; Pavel SCHEUFLER et al. *Pražský hrad ve fotografii 1900–1939 / Prague Castle in photographs 1900–1939*, Praha 2006; Klára HALMANOVÁ et al., *Pražský hrad ve fotografii 1939–1989 / Prague Castle in photographs 1939–1989*, Praha 2007.

³²⁸ Zdeněk WIRTH, *Stará Praha: obraz města a jeho veřejného života v 2. polovici XIX. století podle původních fotografií*, Praha 1940.

³²⁹ Jan JUNGSMANN, *Libeň – zmizelý svět. Pražský hrad ve fotografii*, Praha 2010; Jan JUNGSMANN, *Smíchov: město za Újezdskou branou*, Praha 2007; Jan JUNGSMANN, *Zaniklé Podskalí; Vory a lodě na Vltavě*, Praha 2005; Pavla STÁTNÍKOVÁ, *Vinohrady: dobrá čtvrť pro dobré bydlení*, Praha 2012, jakož i starší, rozsahem menší katalogy.

³³⁰ Výběrem srov. Pavel EISNER – Vincy SCHWARZ, *Město vidím veliké... Cizinci o Praze*, Praha 1940; osef V. POLIŠENSKÝ, *Tisíciletá Praha očima cizinců*, Praha 1999; Pravoslav KNEIDL, *Setkání s Prahou. Vztahy mezi městem a zahraničními umělci a vědci od Francesca Petrarce po Allena Ginsberga*, Praha 2005.

Historická kartografie Prahy

O staré plány Prahy se řada odborníků i laiků zajímá již mnoho desetiletí, počátky vědeckého zájmu o pražské plány lze hledat v 19. století.³³¹ Odborná publikace srovnatelná s monografiemi o kartografickém zachycení významných evropských měst Praze dosud chybí. K dispozici jsou pouze nevydané práce (Gustav Hofmann, Tomáš Hokův), monografie Jana Hofmana³³² pojednávající sice primárně o plánu Prahy Josefa Daniela Hubera, ale úvodní kapitoly jsou solidním shrnutím kartografie Prahy, a taktéž jinak zaměřená, ale množstvím starých map a plánů, které podchycuje, významná výše uvedená kniha Viléma Lorence o Novém Městě pražském. O definování korpusu základních plánů Prahy a jejich interpretaci pro danou městskou část se pokouší *Historický atlas měst České republiky* ve svazcích věnovaných hlavnímu městu.³³³ Syntézy pražských dějin mnoho starých map neobsahují a jejich výběr budí dojem nahodilosti. Velmi stručné shrnutí poskytuje článek Evy Semotanové,³³⁴ která se ovšem tématu dále nevěnovala. Zpracování takového díla je do značné míry podmíněno pořízením soupisu relevantních map a plánů, které jsou roztroušeny v řadě institucí. Této problematice je věnována v této práci samostatná kapitola.

Několik plánů Prahy se dočkalo také samostatných edic s komentářem. Takto byly zpřístupněny rukopisné plány celé Prahy³³⁵ i jejích jednotlivých čtvrtí: Hradčan,³³⁶ Malé Strany,³³⁷ Starého a Židovského Města.³³⁸ Studie o starých plánech Prahy se objevují kromě periodik uvedených v předcházející podkapitole i v řadě odborných časopisů s celorepublikovým zaměřením. O speciálních pragensiálních periodikách bude zmínka

³³¹ Julius Max SCHOTTKY, *Prag, wie es war und wie es ist*, Prag 1831–1832; Josef Alexander HELFERT, *Drei Stadtpläne und eine Stadtansicht vom alten Prag*, Mitteilungen der Zentralkommission 19, Wien 1893 (vyšlo i samostatně v Praze 1893); František Xaver HARLAS, *Z pražských pokladů*, Praha [1901], kap. *Praha v obrazech*.

³³² Jan HOFMAN, *Obráz barokní Prahy: plán Josepha Daniela Hubera 1769*, Praha 1944.

³³³ Srov. Eva CHODĚJOVSKÁ a kol., *Historický atlas měst České republiky – sv. 24: Praha – Smíchov*, Praha 2013.

³³⁴ Eva SEMOTANOVÁ, *Prague – the Town, Space and Society in Cartographic Representation*, *Historická demografie* 18, 1990, s. 247–273.

³³⁵ Ota Pokorný (ed.), *Plán Prahy z roku 1791*, Praha 1980.

³³⁶ Milada Vilímková – Ota Pokorný (edd.), *Plán Pražského hradu a části Hradčan z poloviny 18. stol.*, Praha 1985.

³³⁷ Cyril Beer – Pavel Křivský (edd.), *Mapový obraz Malé Strany a Strahova ze 17. století*, Praha 1977.

³³⁸ Karel Kuchař (ed.), *Plán Starého a Židovského Města pražského*, Praha 1969 (2. vyd. 1971, 3. vyd. 1976, 4. upravené vyd. potom Karel Kuchař – Olga Kudrnovská (edd.), *Plán Starého a Židovského Města pražského*, Praha 1983.

níže v souvislosti s vedutami, zde zmíníme ještě ediční řadu Univerzity Karlovy *Acta universitatis Carolinae*, řadu *Geographica*.³³⁹

Výzkum vedut Prahy

V kontrastu s kartografií se ikonografie Prahy těší tradičně velké pozornosti. K dispozici jsou spolehlivé soupisy vedut³⁴⁰ i několik souhrnných pojednání s mnoha kvalitními reprodukcemi.³⁴¹ V roce 2002 vydali Jiří Lukas a Markéta Lazarová první díl pozoruhodného velkoformátového katalogu vedut Prahy s řadou kvalitních reprodukcí založený na systematickém studiu v pražských grafických sbírkách. Druhý díl, který by měl přinést veduty 18. století, se dosud neobjevil.³⁴² Z hlediska historika umění značně prohloubil výše zmíněné kapitoly v *Dějinách českého výtvarného umění* Jiří Kropáček a v polovině devadesátých let publikoval monografii přeloženou do řady jazyků.³⁴³ Obecnějším úvahám se v kontextu pražských panoramatických vedut věnoval Zdeněk Hojda.³⁴⁴ O řadě konkrétních vedut, stejně jako například o Langweilově modelu Prahy,³⁴⁵ existují samostatné analýzy,³⁴⁶ komplexně bylo zpracováno dílo Václava Hollara³⁴⁷ a Karla Škréty³⁴⁸ i řady vedutistů konce 18.³⁴⁹ a počátku 19. století,³⁵⁰

³³⁹ Karel KUCHAR, *Jüttnerův plán Prahy a některé předcházející i následující pražské plány*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 1–2, 1971, s. 81–88.

³⁴⁰ Václav HLAVSA, *Obrazy barokní Prahy. Soupis grafických listů druhé poloviny 18. století*, Pražský sborník historický [4], 1967–1968, s. 167–212; TÝŽ, *Praha a její život do poloviny 17. století v grafických listech*, Pražský sborník historický 6, 1971, s. 145–183; TÝŽ, *Pražská barokní veduta (Tvář a život města Prahy 1650–1750)*, Pražský sborník historický 9, 1975, s. 19–77.

³⁴¹ Zdeněk WIRTH, *Praha v obraze pěti století*, Praha 1932; Antonín NOVOTNÝ, *Grafické pohledy Prahy 1493–1850*, Praha 1945; Václav HLAVSA, *Praha očima staletí*, Praha 1984; *Praha na nejstarších grafických listech 1493–1757*, Praha 1996; Miroslava PŘIKRYLOVÁ, *Nové Město pražské v grafických listech*, *Documenta Pragensia* 17, 1998, s. 327–351.

³⁴² Jiří LUKAS – Markéta LAZAROVÁ, *Praha. Obraz města v 16. a 17. století*, Praha 2002.

³⁴³ Jiří KROPÁČEK, *Pražské veduty. Proměny města (1493–1908)*, Praha 1995.

³⁴⁴ Zdeněk HOJDA, *Obraz a text na pražských vedutách 17. století*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 5, *Z pomocných věd historických* 14 (= Sborník k 70. narozeninám Jaroslava Kašpara), Praha 1999, s. 85–91.

³⁴⁵ Kateřina BEČKOVÁ, *Langweilův model Prahy 1826–1834*, Praha 1986; předtím Alois KUBIČEK – Petr PAUL, *Praha 1830. Model Antonína Langweila*, Praha 1961.

³⁴⁶ Jan KOZÁK – Krystyna SZYKUŁA, *Prag 1562. Das Prager Stadtpanorama aus dem Jahre 1562 von Jan Kozel und Michael Peterle nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Wrocław/Breslau*, Weissenhorn 1994; Zdeněk HOJDA, *Obraz a text na pražských vedutách*; Zdeněk HOJDA, *Švédové před Prahou a Karel Škréta*, in: *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23.–24. března 2010*, Lenka Stolárová (ed.), Praha 2011, s. 139–145; Zdeněk HOJDA, *Osvicenský příspěvek k dějinám veduty (edice rukopisu J. Q. Jahna)*, *Umění* 31, 1983, s. 468–472.

³⁴⁷ Václav Hollar 1607–1677 a Evropa mezi životem a zmarem (= katalog výstavy Národní galerie v Praze), ed. Alena Volrábová, Praha 2007.

³⁴⁸ *Karel Škréta: 1610–1674: doba a dílo* (= katalog výstavy Národní galerie v Praze), edd. Lenka Stolárová – Vít Vlnas, Praha 2010.

³⁴⁹ Marcela PÁNKOVÁ, *Ludvík Kohl (1746–1821)* (= katalog výstavy Národní galerie v Praze), Praha 1984.

pozornosti se dočkalo i dílo Jana Willenberga.³⁵¹ Z prací zahraničních autorů je proveduty Prahy významná zejména rozsáhlá monografie Angeliky Marsch o Friedrichu Bernardu Wernerovi³⁵² a v neposlední řadě její objev kresleného cestovního itineráře s mnoha do počátku 21. století neznámými vedutami českých měst včetně Prahy.³⁵³

³⁵⁰ Zdeněk MÍKA, *Zapomenuté obrazy: Praha 19. století*, Praha 2007; Jana PASÁKOVÁ, *Josef Šembera: (1794–1866): Praha a památná místa Království českého v grafice a kresbách*, Praha 1995; Eva Bužgová (ed.), *Vincenc Morstadt: popisný seznam grafického díla*, Praha 1958; Václav HLAVSA, *Praha v obrazech Vincence Morstadta*, Praha 1973; Kateřina Bečková – Jana Pasáková (edd.), *Pocła Vincenci Morstadtovi / A homage to Vincenc Morstadt / Zu Ehren von Vinzenz Morstadt*, Praha 2002, a dále zejména katalogy výstav v Muzeu hlavního města Prahy.

³⁵¹ Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRADNÍK, *Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku 17. století*, Praha 1901, a Helena DOMANJOVÁ – Miloslav TRUC, Jan Willenberg, *Pohledy na česká města z počátku 17. století*, Praha 1987.

³⁵² Angelika MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reiseumskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*, Weißenhorn 2010 a katalog velké výstavy a sborník z konference konané v roce 2002: *Friedrich Bernhard Werner (1690–1776). życie i twórczość / Leben und Werk*, ed. Jan Harasimowicz, Legnica, 2004.

³⁵³ Angelika Marsch a kol. (edd.), *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537: von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig*, 2 sv., Weißenhorn 2001 a Angelika PABEL – Eva PLETICHA-GEUDER – Anne SCHMID – Hans-Günter SCHMIDT, *Reise, Rast und Augenblick. Mitteleuropäische Stadtansichten aus dem 16. Jahrhundert*. Ausstellung der Universitätsbibliothek Würzburg, Dettelbach 2002. K objevu kresleného cestovního deníku Ottheinricha Falcko-Neuburského, který cestoval z jihoněmeckého Neuburgu přes Čechy do Polska (listopad 1536 – únor 1537) srov. též Jarmila BROŽOVÁ, *Neznámý pohled na rudolfínskou Prahu*, *Historická geografie* 31, 2001, s. 11–29, a Jiří PEŠEK, *Pohled na Prahu 11. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky*, *Pražský sborník historický* 33, 2004, s. 7–23.

POZNATKY O POHLEDECH NA PRAHU

POSTUPUJÍ DOSTI POMALU.¹

DĚJINY SNAH O SOUPISY PRAŽSKÝCH PLÁNŮ A VEDUT

Základní chronologie

- 1794 *Etwas weniges über Prospekte, Grundrisse der Städte und Ortschaften des Königreichs Böhems* Jana Quirina Jahna
- 1896 Výzvy ke shromáždění kartografických bohemik (Česká společnost zeměvědná)
- 1907 ve Vídni vyšla zásadní studie Josefa Palduse o J. Ch. Müllerovi
- 1911/1912 Václav Vojtíšek, *Staré plány pražské*
- 1919 ve Vídni vyšla zásadní studie Josefa Palduse o I. vojenském mapování
- 1910 – cca 1950 *Vývojový atlas plánů, panoramat a modelů hlavního města Prahy* Zdeňka Wirtha a jeho spolupracovníků včetně soupisu Josefa Palduse a jeho nevydaných prací (před 1935)
- 1919–1927 Probíhá československo-rakouská archivní rozluka a v jejím rámci vzniká soupis českých kartografických a obrazových bohemik ve vídeňských institucích
- 1920 Bohuslav Horák na I. sjezdu čsl. geografů vyzval k soupisu map, založení moderní mapové sbírky a k vydávání těch nejvýznamnějších v podobě edic (30. léta *Monumenta cartographica Bohemiae* a *Kartographische Denkmäler der Sudetenländer*)

¹ Jan HOFMAN, *Obráz barokní Prahy*, Praha 1944, s. 5.

- počátek 20. let František Fiala vydal katalog mapové sbírky Technického muzea a publikaci o J. Ch. Müllerovi s úvodem o starších mapách Čech
- 1930–1933 opakované výzvy k soupisu a shromažďování map na II. sjezdu čsl. geografů; probíhá soupisová činnost v GÚ AV v Brně a GÚ UK v Praze (V. Švambera, K. Kuchař), která pokračuje v 60. letech iniciativou k soupisu plánů Prahy (K. Kuchař)
- 1930 vyšla studie o pražské ikonografii Antonína Novotného v Památkách archeologických
- 1932 poprvé vyšla kniha Zdenka Wirtha, *Praha v obraze pěti století*
- 1940–1945 pokusy V. Hlavsy a J. Pudra o soupis plánů Prahy
- 1940 Zdeněk Wirth vydal první monografii o pražské fotografické vedutě
- 1944 Jan Hofman, *Obraz barokní Prahy – monografie o plánech Prahy J. D. Hubera s rozsáhlým úvodem o vývoji plánů Prahy*
- 1945 Antonín Novotný vydal poprvé knižně *Grafické pohledy Prahy 1493–1850*
- 1951 Gustav Hofmann dokončil disertaci *Monumenta Cartografica Pragae* se soupisem pražských plánů
- 1951/1955 František Roubík vydal *Soupis map českých zemí*, sv. 1–2, s **obsáhlým úvodem** jako završení soupisové akce probíhající od roku 1940
- 1958 Karel Kuchař, *Naše mapy odedávna do dneška*
- 1958 Eva Bužgová, *Vincenc Morstadt: popisný seznam grafického díla*, Praha 1958 – první ucelenější zpracování pražské veduty 19. století

- 1959/61 vyšly dva díly edice *Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky*: Karel Kuchař, *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* a František Boguszak – Josef Císař, *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století*
- 1960 **poprvé vyšla monografie Václava Hlavsy *Praha očima staletí***
- 1964 vydána krátká studie Karla Kuchaře, *Staré plány pražské* ve sborníku pro učitele spojená s výzvou k přispívání do soupisu starých plánů Prahy pořádaného *Oddělením pro kartografii Geografického ústavu ČSAV*
- 1967 vyšla přehledná studie Karla Kuchaře o vojenských mapováních: *Mapové podklady ke geografii Československa*
- 1967/8 vydána první ze studií Václava Hlavsy v PSH spojená se soupisem vedut Prahy
- 1970 ***Ikonografie města Prahy 1801–1880*, nevydaná studie Václava Hlavsy**
- 1971/75 vydány další dvě studie Václava Hlavsy v Pražském sborníku historickém spojené se soupisem vedut Prahy
- 1974 vyšel soupis plánů Prahy v 19. století Václava Hlavsy publikovaný ve Sborníku archivních prací
- 1988 nevydaná diplomová práce Tomáše Hokův o Janu Lothovi s rozsáhlým úvodem o pražské kartografii
- 1994 skripta Evy Semotanové *Kartografie v historické práci*
- 1995 **poprvé vyšla syntéza Jiřího Kropáčka *Pražské veduty***
- 2001 vyšla obrazová monografie o mapách českých zemí Evy Semotanové

2003 vydán moderní soupis pražských vedut s četnými reprodukcemi J. Lukase a M. Lazarové pro 16. a 17. století

Drápela, Milan V. a kol., *Dějiny kartografie*. Multimediální učebnice, dostupné on line <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/oprojektu.php>

2005–2008 vydány knihy Barbory a Marka Lašťovkových o stabilním katastru

Legenda k přehledu:

soupisy

základní kartografické práce vyšlé tiskem

základní pragensiální kartografické a ikonografické publikace

nerealizované či nepublikované práce

Česká společnost zeměvědná se v polovině devadesátých let 19. století rozhodla zasadit o záchranu starých map a založit velkou centrální mapovou sbírku. Její iniciativa souzněla s podobnými snahami na záchranu map tak, jak se později objevily například ve výzvě IX. sjezdu geografů, který se uskutečnil roku 1908 v Ženevě.² Výzvy k dobrovolnému odevzdávání starých map či alespoň k jejich evidenci byly ale v první fázi spíše neúspěšné. Jedinou větší sbírkou starých map tedy zůstávala sbírka v Muzeu Království českého.³ Tam byly uchovávány i veduty měst na českém území. V roce 1909 Čeněk Zíbrt uvažoval o obměně jednoho sálu expozice, kde by umístil „pohledy na Prahu“.⁴

Na přelomu 19. a 20. století byly základní informace o mapách českých zemí známy z prací jezuity Bernardina Erbera,⁵ který se kriticky v roce 1760 vyrovnal ve svém nedokončeném spise s dílem Bohuslava Balbína, z úvodu k prvnímu dílu Schallerovy

² *Sbírka českých geografik*, Časopis Společnosti přátel starožitností 4, 1896, s. 100; Srov. také František ROUBÍK, *Soupis map a plánů území Čech a Moravy*, Zprávy památkové péče 3, 1939, s. 50.

³ Josef HŮRSKÝ, *K 60. výročí mapové sbírky Národního musea*, Kartografický přehled 10, 1956, s. 23–27.

⁴ Základ muzejních sbírek grafiky byl položen nákupem bohemiak ke sbírky Františka ze Štenberka. Referát o výstavě české grafiky ze sbírek muzea konané v roce 1909: Rudolf KUČYHNKA, *Sbírka české grafiky v Muzeu Království českého*, Časopis Společnosti přátel starožitností 17, 1909, s. 127–128, zde s. 128.

⁵ *Notitia illustris Regni Bohemiae scriptorum geographica et chorographica collecta a Bernardino Erber S. J. ...* Vindobonae 1760.

Topografie,⁶ Dobrovského studie v Riegerových *Materialien*⁷ a z prací statistika a geografa Josefa Erbena⁸ a Františka Dvorského.⁹ Z Schottkyho průvodce po Praze,¹⁰ kapitoly o vedutách Prahy v knize Františka Xavera Harlase¹¹ a několika drobnějších článků, publikovaných nejčastěji na stránkách *Časopisu společnosti přátel starožitností českých* nebo v *Památkách archeologických*,¹² se vědělo o některých pražských plánech a vedutách. V rukopise zůstal pravděpodobně první český pokus o vědecké uchopení žánru veduty (kam v jeho očích spadaly i plány města) z pera Jana Quirina Jahna z roku 1794.¹³ Ten přinesl nejspolehlivější údaje o svých současnicích, jen kusé informace získal o rudolfínské vedutě a zcela opominul dílo Friedricha Bernharda Wenera. Jinak mu neuniklo nic podstatného, vizuální reprezentace Prahy, které stojí v centru jeho pozornosti, podchytil včetně umělecky méně hodnotných grafických jednolistů. Vrcholná díla v rámci veduty Prahy podle něho vytvořili Aegidius Sadeler, Václav Hollar, Michael Rentz a Jahnův současník Ludvík Kohl.

Soupis Václava Vojtíška

Jednou z odpovědí na výzvu České společnosti zeměvědné byl soupis plánů Prahy, který sestavil archivář Václav Vojtíšek.¹⁴ Soupis vycházel nejprve časopisecky,¹⁵ v roce

⁶ Jaroslav SCHALLER, *Topographie des Königreichs Böhmen*, 1. díl, Praha 1785, předmluva. Srov. také František ROUBÍK, *Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940, s. 26–27.

⁷ [Josef DOBROVSKÝ], *Beytrag zur nähern Untersuchung über die ältern Landkarten Böhmens*, in: *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen I*, ed. Joseph Anton Riegger, Prag – Leipzig 1787, vyšlo 1788, s. 189–203. Srov. také F. ROUBÍK, *Přehled vývoje*, s. 28–29.

⁸ Josef ERBEN, *Historický přehled kartografie země české*, *Památky archeologické* 4, 1861, s. 136–140; heslo *Kartografie česká* v *Ottově slovníku naučném* 6, 1893, s. 4–9.

⁹ František DVORSKÝ, *Historické zprávy o kartografii české*, *Sborník historický* 2, 1884, s. 321–331.

¹⁰ Julius Max SCHOTTKY, *Prag, wie es war und wie es ist*, 2 sv., Prag 1831–1832.

¹¹ František Xaver HARLAS, *Z pražských pokladů*, Praha [1901], kap. *Praha v obrazech*.

¹² Např. Josef TEIGE, *Osada sv. Petra v Rybářích na Menším Městě Pražském a její nejbližší okolí*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 12, 1904, s. 84–90 a 137–143; Vladimír ZÁKREJS, *Mapa Prahy z konce 18. století*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 15, 1907, s. 55–58 a 98–101 a 160–164 a pokračování *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 13, 1905, s. 23–29, 62–65 a 86–93; Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRADNÍK, *Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku 17. století*, Praha 1901; Josef Alexander HELFERT, *Drei Stadtpläne und eine Stadtansicht vom alten Prag*, *Mitteilungen der Zentralkommission* 19, Wien 1893 (vyšlo i samostatně v Praze 1893).

¹³ *Etwas weniges über Prospekte, Grundrisse der Städte und Ortschaften des Königreichs Böhems*. O tomto nevydaném díle Zdeněk HOJDA, *Osvícenský příspěvek k dějinám veduty (edice rukopisu J. Q. Jahna)*, *Umění* 31, 1983, s. 468–472 s edicí. Rukopis je uložen v Archivu Národní galerie v Praze, sign. AA 1222/8f/2.

¹⁴ V. Vojtíšek v úvodu přiznává, že jej k práci na soupisu podnítil Jiří Čermák, asistent geologického ústavu české univerzity. Zajímavou paralelou je fakt, že v oblasti elektronické evidence a zpřístupnění svých kartografických sbírek byla i v 90. letech 20. století na špici Česká geologická služba. O V. Vojtíškově odkazy na bibliografii heslo *Vojtíšek Václav*, in: Jaroslava HOFFMANNOVÁ – Jana

1912 byl publikován v podobě útlé brožury.¹⁶ Vojtíšek vytěžil řadu pražských sbírek a archivů, z čehož je patrný dobrý přehled o fondech tehdejších institucí. Výsledky této náročné práce mírně snižuje fakt, že v soupise uvedl dochování jednotlivých titulů jen formou příkladů, nikoli vyčerpávajícím přehledem exemplářů. Omezení na pražské knihovny a sbírky způsobilo, že stranou zůstalo vojenské mapování, katastrální mapy i všechny pro vojenské potřeby pořízené či z jiných důvodů ve Vídni uchovávané plány, které tehdy ostatně tvořily většinou ještě součást živých registratur, nikoli archivních fondů. Zvolené geograficko-chronologické uspořádání (ovšem bez rejstříků) není třeba zcela odsuzovat. Soupis zahrnující 134 položek je rozdělen do sedmi kapitol podle jednotlivých částí Prahy a v rámci každé z nich chronologicky:

I. Plány celkové (chronologická linka končí Hergetem a Jüttnerem)

II. Plány Starého a Židovského Města pražského

III. Plány Nového Města pražského

IV. Plány Malé Strany a Hradčan

V. Plány Vyšehradu

VI. Plány Vltavy, břehů a ostrovů

VII. Plány okolí pražského

V první kapitole eviduje převážně tištěné plány z velkých atlasových děl zařazené již tehdy jako samostatné listy do jednotlivých sbírek; v dalších částech sepisuje především plány rukopisné. Ze soupisu byly vyloučeny veduty, i když si Vojtíšek – jak v úvodu naznačuje – uvědomuje jejich význam a zpravidla odlišné okolnosti vzniku. Eviduje všechny plány s výjimkou plánů jednotlivých budov. *Ovšem že úplnosti není možno dojíti naráz, materiál je příliš roztráštěný, že se mnohdy tam, kde by se mnoho čekalo, najde jenom málo, jinde pak nálezy až překvapí a mimo to některé sbírky zůstávají nepřístupny a uzavřeny.*¹⁷

Brožura byla doplněna několika vyobrazeními. Byť jsou černobílá a kvalita tisku není valná, jsou tato vyobrazení cenná především proto, že řada reprodukováných plánů se do dnešního dne nedochovala nebo jsou nezvěstná.¹⁸

PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů českých zemí*, Praha 2000, s. 698, autorem hesla je Stanislav Petr.

¹⁵ Vyšlo nejprve časopisecky na pokračování: Václav VOJTÍŠEK, *Staré plány pražské*, Sborník české společnosti zeměvědné 17, 1911, s. 145–162, 236–255, 134 položek v seznamu + vyobrazení.

¹⁶ Václav VOJTÍŠEK, *Staré plány pražské*, Praha 1912.

¹⁷ Tamtéž, s. 3.

¹⁸ Pět ukázek celých plánů (G. Bodenehr, J. J. Dietzler, F. L. Herget – 2 detaily, plán Starého a Židovského Města z doby okolo roku 1650, břehy Vltavy v Praze z doby kolem roku 1690 – snad S. Globic), 2 výřezy (dva Globicovy plány).

Vojtíšek si uvědomoval nekompletnost svého soupisu: *Podaný soupis starých plánů pražských může být pokládán pouze za základ k úplnému jejich inventáři, jehož sestavení bude předpokládati co možná nejpravděpodobnější jistotu, že všechny sbírky jsou již vyčerpány. Je zcela snadno, že se pak objeví vlastně tento seznam nepatrnou částí v počtu celkovém, a proto bylo by nejlépe, aby byl považován za popud a počátek soustavného pátrání po plánech pražských nejen ve sbírkách domácích, nýbrž i cizích.*¹⁹ Přesto se jeho práce stala na mnoho desetiletí jedinou veřejnosti přístupnou oporou při studiu a využívání starých plánů Prahy.

Atlas plánů a pohledů Prahy.

Zdeněk Wirth a pražská kartografie a ikonografie

Vydání Vojtíškovy soupisu ještě na počátku druhého desetiletí 20. století podnítilo zájem o staré plány Prahy. Kolem Zdeňka Wirtha, tehdy zaměstnance pražského Uměleckoprůmyslového muzea a již zkušeného památkáře, redaktora dvou vlivných periodik (*Věstník Klubu za starou Prahu* a *Památky archeologické*) a aktivního člena *Klubu za starou Prahu, Společnosti přátel starožitností*²⁰ a *Památkového sboru hl. m. Prahy*²¹ se začala formovat skupina, která měla zájem staré plány Prahy shromáždit, analyzovat a využít jako jeden z typů pramenů pro popsání urbanistického a umělecko-historického růstu a vývoje Prahy. Výsledkem měl být *Atlas plánů a pohledů Prahy*. V průběhu času se měnil název, koncepce i uvažovaný rozsah tohoto díla, ale Zdeněk Wirth se myšlenky na komplexní podchycení a zpracování pražské ikonografie a kartografie nevzdal minimálně dalších třicet pět let. V roce 1914 mu adresoval například dopis, který musel navazovat na předchozí, snad ústní jednání, pražský městský archivář Josef Teige:²² *Chci přejati úkol vydati a zpracovati vědecky plány Prahy starší než rok 1784 (neb dle dohody starší než 1811), a to celkové neb jednotlivých čtvrtí ... Vylučuji tedy pohledy a nebude mi nijak proti mysli, převezme-li*

¹⁹ V. VOJTÍŠEK, *Staré plány pražské*, s. 35–36.

²⁰ Při příležitosti zvolení Z. Wirtha starostou Společnosti přátel starožitností českých v roce 1933 shrnul jeho činnost v této oblasti Emanuel POCHE, *Zdeněk Wirth a práce na umělecko-historické topografii Čech*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 46, 1938, s. 129–132.

²¹ Starých map a plánů se kratičce dotkl již v roce 1911 v článku *Kartografie pražská*, *Za starou Prahu* 2, 1911, s. 53; *Pohledy na Prahu*, tamtéž s. 55, aj.

²² Josef Teige dosvědčil několika publikacemi, že měl k tomuto tématu blízko: *Základy starého místopisu Pražského: (1437-1620)*. Oddíl I: *Staré město pražské 1–2*, Praha 1910–1915, příloha; kromě článku cit. v pozn. 12 také Josef TEIGE, K vydání nejstaršího plánu Starého Města Pražského, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 18, 1910, s. 6–10.

tyto kupř. pan inž. Herain. Velmi zaneprázdněný městský stavební archivář, architekt Jan Herain zemřel již roku 1914,²³ do své smrti v roce 1921 se nestihl významně angažovat ani Josef Teige.²⁴ V té době patřil mezi Wirthovy blízké spolupracovníky Antonín Novotný.²⁵ Do roku 1920 měl Wirth zajištěny oba významné plány Prahy druhé poloviny 18. století: Hergetův plán pro něj zkopíroval A. Masák a nafotografoval Jan Štenc a plán Josepha Daniela Hubera zprostředkoval ve Vídni Josef Paldus. Posledně jmenovaný, čerstvě penzionovaný plukovník a emeritní ředitel Kartografického oddělení Kriegsarchivu se stal klíčovou osobností, která zastala nejen nepředstavitelné množství heuristické práce, ale zprostředkovala Wirthovi utříděné poznatky z oboru kartografie a v nemalé míře i ikonografie.²⁶ Dalšího spolupracovníka získal od roku 1922 v roudnickém archiváři Františku Brožkovi.

Mezitím se Wirth stal úředníkem a od roku 1923 přednostou V. oddělení (tzv. osvětového odboru) ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) a postupně členem dalších kuratorií a rad mnoha, dnešním jazykem řečeno, paměťových institucí. Vytvořil si tak výborné podmínky pro přístup k fondům. Od roku 1920 se také naplno rozběhla československo-rakouská archivní rozluka, díky níž přicházely do Prahy a začínaly být dostupnější klíčové dokumenty včetně map, plánů a vedut. Ve Vídni českým úředníkům a archivářům poskytovalo zázemí vyslanectví, resp. komise podléhající ministerstvu zahraničí. Kontrolu nad rozlukou alespoň v některých otázkách si ale nárokoval právě Wirth a obě ministerstva vedla mezi sebou kompetenční spory.²⁷ Od roku 1919 totiž měla podnikat soupisové akce a dokumentaci bohemik nejen ve

²³ Kristina UHLÍKOVÁ: *Herain, Jan*, in: Biografický slovník památkové péče, on-line: <http://www.npu.cz/biograficky-slovník-pamatkaru-I/herain-jan/>, publikováno: 19. 10. 2013, ověřeno: 9. 5. 2014.

²⁴ V pozdějších konceptech předmluv a obsahů díla jim ale Wirth hodlal děkovat. Teigeho topografické dílo považoval vedle Vojtíškova seznamu za předstupeň, východisko svého projektu. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W.

²⁵ Jeho úkol není přesně znám, 1918 v prosinci vstoupil za spolupracovníka p. A. Novotný (hotov do 192...), 1919–20 kopíroval mapu Hergetovu A. Masák a fot. J. Štenc; 1919 první styky s pluk. J. Paldusem ve Vídni, I. 12. fotografován Huber Huber a plány, až se z toho vyvinula pravidelná soupisová činnost ve Vídni. I. – IV. později (...) díl V. Pracoval na tom od 1. 1. 1919. 1922 přistoupil archivář roudnický dr. Brožek (+ 1930); 1930 Lenz (L. Sachs) sepsal katalog. Poznámky Z. Wirtha, viz předchozí pozn.

²⁶ Korespondence Z. Wirtha a Josefa Palduse o reprodukcích vedut z Vídne z počátku druhé poloviny 20. let. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 6 a kart. 151-W-A, sv. 6.

²⁷ Úřad reparačního komisaře byl rozhodnutím ministerstva zahraničí z 27. 4. 1921, čj. 11002/1921, přičleněn jako tzv. mírový odbor k vyslanectví ČSR ve Vídni. Po zrušení odboru k 15. 1. 1921 přešla většina agend přímo na vyslanectví (především spisová rozluka). Československá likvidační komise byla přičleněna k Úřadu plnomocníka ČSR ve Vídni (vznikl k 23. 1. 1919). Agenda spisové rozluky přešla později na rakouskou sekci pařížské reparační komise. Po jejím zrušení mělo organizaci spisové rozluky na starosti vyslanectví a od roku 1923 kulturněhistorická komise při vyslanectví řízená přímo ministerstvem zahraničí.

Vídni, ale také v Římě či Miláně, nově založená instituce podléhající MŠANO, osobou Zdeňka Wirtha coby ředitele s ním propojená: *Státní ústav fotoměřický* (SÚF). Ten převzal oficiálně vedení soupisu bohemik ve Vídni až v roce 1933.²⁸ Zaměstnanci SÚF i odborníci najatí na provedení konkrétního – i dlouhodobého – úkolu byli placeni z prostředků tzv. *státní akce pro podporu nezaměstnané inteligence*. Jinak se instituce potýkala s nedostatkem zaměstnanců, prostředků i prostor, na což doplatily zejména fondy jednoho z jejích oddělen, Památkového archivu, kam měly být mj. ukládány reprodukce pořízené v rámci československo-rakouské archivní rozluky. Podle Pražské úmluvy, která konkretizovala saint-germainskou mírovou smlouvu v oblasti archivní a spisové rozluky,²⁹ byl materiál ve vídeňských institucích rozdělen na tři části. Na dokumenty vzniklé do roku 1749 byl uplatňován provenienční princip, materiál z let 1749–1888 měl podle úmluvy zůstat automaticky v Rakousku. Z dokumentů spadajících do tohoto období byly v případě aktového a listinného materiálu pořizovány opisy; veduty, mapy a plány musely být podrobně popsány a ze zvlášť zásadních pramenů byly pořízeny fotografické reprodukce. Na soupisu hmotných památek pracoval ve Vídni Erich Winkler a pořízení soupisu kartografických a ikonografických bohemik z vídeňských (dolnorakouských) sbírek a zajištění reprodukcí z nich vybraných připadlo Josefu Paldusovi.³⁰ Rodák z Jablonce nad Nisou nastoupil již ve dvanácti letech vojenskou dráhu a poté, co vystřídal řadu působišť, byl v roce 1895 přidělen do Válečného archivu ve Vídni, kde od roku 1913 až do svého penzionování v roce 1917 vedl kartografické oddělení. Měl mimořádné jazykové znalosti, ovládl bezpečně kartografii i její dějiny, ač tento obor nevystudoval. Stejně tak se dobře orientoval

²⁸ Rok 1933 se jeví jako mezník ve vývoji ústavu (SÚF). Získal prostory v Klementinu a Z. Wirth se snažil o jeho efektivnější činnost a pevnější a systematictější zakotvení v síti státních institucí. SÚF převzal 20. 4. 1933 dosavadní měsíční zprávy o činnosti Josefa Palduse (příloha k č. j. 46520, *Seznam měsíčních zpráv plukovníka v. v. Josefa Palduse o soupisu bohemik ve Vídni z let 1921–1933* podchycuje v seznamu o 139 položkách Paldusovy měsíční zprávy zasílané v letech 1921–1933) i Ericha Winklera (č. j. 46519, seznam 93 měsíčních zpráv z let 1921–1932). NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3246. Z. Wirth zároveň žádal velvyslanectví ČSR ve Vídni, aby zprávy nadále zasílalo přímo SÚF.

²⁹ Úmluva mezi Československou republikou a republikou Rakouskou v příčině provedení jednotlivých ustanovení státní smlouvy uzavřené v Saint-Germain-en-Laye. K ní srov. Jan OPOČENSKÝ, Archivní úmluva RČS s republikou Rakouskou. *Časopis archivní školy* 1, 1923, s. 51–141, zde s. 103–130, a dále k archivní rozluce Jana Simkovičová, Mezinárodní vztahy československého a českého archivnictví po roce 1918 do současnosti, *Sborník archivních prací* 59, 2009, 2, s. 315–440 a nejnověji Eva DRAŠAROVÁ, *Československo-rakouská archivní a spisová rozlučka. Archívy ve věcném pohybu, aneb časy se mění*, in: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo: referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně, Semily 2013 (= *Z Českého ráje a Podkrkonoší*, supplementum 16), s. 216–243.

³⁰ O Paldusově osobnosti s dosud známou bibliografií viz Eva CHODĚJOVSKÁ, „*Všestranně použitelný, výjimečně svědomitý, přesný a spolehlivý důstojník*“. *Zapomenutý historický kartograf a archivář Josef Paldus a jeho podíl na československo-rakouské archivní rozluce*, in: tamtéž, s. 354–377.

v dějinách habsburských zemí. Byl to člověk s nadhledem, který získal mj. cestováním³¹ – podnikl například několikaměsíční výzkumnou cestu do španělského *Archivo general* v Simancas.³² Další zkušenosti, které později uplatnil ve službách Československé republiky, nabyt během 1. světové války, kdy kromě služby v archivu dvakrát pobýval delší čas v Bělehradě jako člen komise pro přejímání muzejních a archivních fondů. V roce 1919 se seznámil se Zdeňkem Wirthem, který jej jako plukovníka ve výslužbě zaměstnal při MŠANO.³³

Kromě soupisové činnosti, o níž se zmíníme níže, měl Paldus ještě jeden rozsáhlý úkol – (před)zpracování ikonografie a kartografie území Československa a jeho měst. V případě Prahy byl rozdělen do pěti okruhů.³⁴ Minimálně tři z nich naplnil. Vedle oddílu o Praze jako pevnosti (*Prag als Festung*)³⁵ se dochovaly výpisky i připravené studie *Prag im Kartenbilde der Zeiten*, tj. složka čítající 63 listů rukopisu o kartografickém vývoji Prahy včetně připravených a vlepených reprodukcí a vlastních obkresů a obrázků. Obrázky jsou většinou výřezy z map středních měřítek. Později byl přiložen strojopis pojednávající o tereziánském katastru, i o stabilním katastru a následují překlady do češtiny a strojopisné přepisy dvou základních Paldusových studií o Johannu Christophu Müllerovi³⁶ a o I. vojenském mapování.³⁷ Jeho dílo *Pohledy a Panorama města Prahy 1493–1885. Das Stadtbild von Prag. Ein Beitrag zur geschichtlichen Entwicklung des Stadtbildes von Prag auf Grund der in den Wiener Archiven, Bibliotheken und öffentlichen Sammlungen befindlichen Pläne, Ansichten und Panoramen der Stadt von der ältesten Zeit bis zur Gegenwart. Zusammengestellt und veröffentlicht von Oberst Josef Paldus*, podle stručného rozpisu *Ansichten von Prag*,³⁸ dostalo podobu přibližně 75 listů německého rukopisu s nalepenými ilustracemi. Práce

³¹ Josef PALDUS, *Mein Lebenslauf*, SOA v Litoměřicích – SOKA Jablonec nad Nisou, fond K. R. Fischer, kart. 23, inv. č. 65, složka Josef Paldus.

³² Cestu podnikl v roce 1897. V roce 1909 o ní vydal brožurku *Simancas und sein Archiv. Erinnerung an Spanien*. Wien 1909 Text, rozdělený do mnoha dílčích kapitol, představuje směsici novinářským způsobem sepsané cestovatelské črty a úřední zprávy ze služební cesty.

³³ Od konce roku 1920 byl přidělen československému vyslanectví ve Vídni a dále pracoval jako člen kulturněhistorické komise, placen byl z prostředků tzv. *státní akce pro podporu nezaměstnané inteligence*.

³⁴ Koncepty obsahu a předmluvy psané Wirthovou rukou i Paldusovou rukou psaný obsah díla (fragment) se nacházejí v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9; srov. obr. III.1, 2a-b.

³⁵ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 1.

³⁶ Josef PALDUS, *Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländ. Kartographie*, in: *Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs* 3. Folge, 5. Bd., Wien 1907, s. 1–121.

³⁷ Josef PALDUS, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburg. Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. in den Jahren 1763–1785. Ein Beitrag zur hist. Landeskunde von Josef Paldus*, Wien 1919 (= Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 63. Bd., 2. Abhandlung).

³⁸ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9.

plně připravená k tisku nikdy nevyšla. Naopak si do ní Zdeněk Wirth činil rukopisné poznámky a stránky týkající se J. D. Hubera si přesunul do příslušné složky přípravných materiálů k textu doprovázejícímu edici jeho plánu. Přísně pozitivistická práce napsaná Paldusovým hutným stylem by byla velmi významným, průkopnický pojetým dílem o ikonografii Prahy. Zůstává ale do dnešních dnů zcela neznámá. Paldus si připravil základní evidenci ikonografie v podobě lístků.³⁹ Další kapitoly měly pojednávat o *Kriegskarten* (plány bitev a polních ležení, které se týkají Prahy – 1648, 1741, 1742, 1744 a 1787 – zde není jasné, jestli zamýšlel jen rukopisné vojenské úřední plány nebo také související letákovou tvorbu), *Friedenslager und Manöverpläne* (tím rozumí plány manévřů, které se konaly v okolí Prahy 1770–1804) a *Stadt- und Umgebungspläne von Prag*.

Jestli si tyto úkoly sám zformuloval či je dostal od Zdeňka Wirtha zadané, není jasné.⁴⁰ Jisté je, že měl s vědeckou prací (i když přísně pozitivistickou) zkušenosti, které se ještě před rokem 1918 odrazily v poměrně bohaté publikační činnosti: vydal řadu drobných pramenných studií z rakouských vojenských dějin – tak jak se očekávalo od zaměstnance Válečného archivu,⁴¹ ale největší zásluhy má díky výše zmíněným pečlivým rozsáhlým pracím o Johannu Christophu Müllerovi a o I. vojenském mapování v habsburské monarchii, z nichž těžili všichni čeští historičtí kartografové alespoň do poloviny šedesátých let 20. století a rakouská historická kartografie se o ně do značné míry opírá dodnes.⁴²

Záhadou zůstává, proč nikdy nevyšly nejen výše uvedené pragensiální studie dovedené do podoby, kdy mohla začít sazba, ale stejně připravené práce, které by se bývaly staly

³⁹ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 151.

⁴⁰ *Od 1. ledna 1919 do 1. února 1920 jsem pracoval o díle „Vývoj polohopisu města Prahy“ pozůstávající s 5 dílů a sice I. Praha v plánech různých dob, II. Válečné plány 1648–1757, III. Plány města Prahy a okolí 1648–1910, IV. Pohledy a panoramata města Prahy, V. Praha co pevnost od počátku svého opevnění. Stať o pražské invalidovně a starých pražských zbrojnicích. 13 listů Praha, perspect. plán 1769.*

Přehled výzkumu bohemičtích zjištěných a seznamených pro Ministerstvo školství a národní osvěty v Praze. (ÚDU AV ČR, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. W-A-6, sv. 2.)

⁴¹ *Aspern. Österreichs Ehrentag 1809. Zur Jahrhundertfeier der denkwürdigen Schlacht für die Heimat geschrieben von Hauptmann Paldus. Nach der meisterhaften Darstellungen des k. u. k. Majors Max Ritter v. Hoen des Generalstabkorps der Schlacht von Aspern, Wien 1906, und anderen Quellen bearbeitet,* [Wien 1909]; *Das erste Feldmanöver Kaiser Josefs II. in Böhmen im Jahre 1766,* in: *Streffleur* [militärische Zeitschrift] 1909, sv. 2, s. 1311nn; *Zwischen Elbe und Riesengebirge. Die Kämpfe der 2. leichten Division in Böhmen 1813,* in: *Mitteilungen des Kriegsarchivs* 3. Folge, Bd. 8, 1914, s. 26–202; *Eine Ansicht von Wien und seiner Umgebung aus dem Jahre 1742. Mit einer Tafel,* in: *Berichte und Mitteilungen des Alterums-Vereines* zu Wien 46, 1914 (k dispozici jako zvláštní otisk v ÖNB, Wien); *Die Einverleibung Galiziens und der Bukowina in die österreichische Monarchie im Jahre 1772 und die Landesaufnahme durch den k. k. Generalquartiermeisterstab 1775–1783,* in: *Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft*, Bd. 59, No. 7, 1916, s. 417–455.

⁴² Mj. podle slov Jana Mokreho, ředitele Mapové sbírky Rakouské státní knihovny.

prvními pojednáními o oficiálních mapových dílech zahrnujících území Československa⁴³ a o vyobrazení Čech na starých mapách středních měřítek.⁴⁴ Paldus také přeložil do češtiny své starší práce⁴⁵ a věnoval se historii svého rodného města a jeho okolí.⁴⁶ I když se Paldus přímo neangažoval v ochraně památek, byl blízkým přítelem jabloneckého učitele, kronikáře a okresního konzervátora Karla R. Fischera, který byl v letech 1918–1934 starostou Jablonce.⁴⁷

S několika verzemi *Atlasu* byl ve dvacátých či na počátku třicátých let spojen pražský biskup, docent dějin křesťanského umění na Teologické fakultě Univerzity Karlovy, děkan pražské Metropolitní kapituly, topograf, okresní konzervátor, dlouholetý redaktor *Památek archeologických* a redaktor čtrnácti svazků *Soupisu památek* Antonín

⁴³ „*Země republiky Československé v mapovém zobrazení bývalého mocnářství rakousko–uherského. Plukovník Josef Paldus.*“ V takto nadepsané složce je samotný strojopis bez názvu rukopisné studie. „*Speciální mapa republiky Československé 1:75000 (v rámci speciální mapy býv. mocnářství rakousko–uherského) 1869–1884. a) Díl dějinný, b) Díl technický, c) Čechy.*“ Strojopis a rukopis, celkem cca 45 listů přehledné práce rozdělené do tří oddílů a datované „*Vídeň 31. X. 1922.*“ Obě uloženy v ÚDU AV ČR, ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 3. „*Františkovská výměra býv. rak. uher. mocnářství v letech 1806–1869 zahrnující země Československé republiky na základě původního výměrného materiálu zpracoval plk. Josef Paldus. Vídeň 30. IV 1926.*“ Paldusovou rukou označené desky se strojopisnou studií o II. vojenském mapování, 120 listů s úvodem o kartografii habsburské monarchie do II. vojenského mapování. Paldus dodal práci údajně vč. seznamu vyobrazení, ten zde ovšem není. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 4, německý strojopis tytéž práce tamtéž, kart. 157-W-A, sv. 1; druhá desetistránková strojopisná studie, nejspíše také Paldusova: „*Speciální a generální mapy země bývalého mocnářství v měřítku 1:144.000 a 1:288.000 na základě II. všeobecné výměry 1:28.800 v letech 1806–1869*“ je uchovávána tamtéž, kart. 150-W-A, sv. 4.

⁴⁴ Např. „*Čechy v mapovém zobrazení v době renesanční a první samostatná mapová díla evropských zemí v XV. a XVI. století.*“ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 157-W-A, sv. 2.

⁴⁵ „*Vyměrování země nynější Republiky Československé v letech 1763–1783. Přeloženo z Die militärischen Aufnahmen...*“ Paldusův vlastní překlad práce. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 2, dochováno také v knihovně Státního okresního archivu Jablonec nad Nisou, sign. B194/16 – s věnováním jabloneckému starostovi Gustavu Petrovskému ze 4. dubna 1937.

⁴⁶ Jeho bibliografii regionálních prací viz E. CHODĚJOVSKÁ, „*Všestranně použitelný, výjimečně svědomitý, přesný a spolehlivý důstojník*“. Vyvrcholením Paldusova zájmu o historickou kartografii rodného kraje a systematického shromažďování pramenů k Jablonce ve vídeňských archivech mohla být studie o Jablonci nad Nisou na starých mapách, která ovšem nejspíš nebyla nikdy publikována (dochovala se v SOA v Litoměřicích – SOKA Jablonec nad Nisou, fond Josef Meissner, kart. 53, inv. č. 444, 6 stran strojopisu). V práci, založené z velké části na rozboru map I. a II. vojenského mapování, prokázal hluboké znalosti historické kartografie. Na text je možné nahlížet jako na případovou studii, v níž Paldus využil znalosti a materiál nashromážděný pro svoji rozsáhlou práci *Die militärischen Aufnahmen* z roku 1919.

⁴⁷ Jan KAŠPAR, *Jablonečtí starostové do roku 1945. (Příspěvek k dějinám místních elit)*, Fontes Nissae. Prameny Nisy. Regionální historický sborník, Liberec 2004, s. 260–263; TÝŽ, *Jablonecký starosta Karl Richard Fischer (1871–1934). Intelektuál úspěšným politikem. (Pokus o zhodnocení osobnosti)*, tamtéž, s. 61–97, a TÝŽ, *Jablonecký starosta Karl Richard Fischer (1871–1934). Intelektuál úspěšným politikem II (nové skutečnosti)*, Fontes Nissae. Prameny Nisy. Regionální historický sborník, Liberec 2009, s. 149–155. Korespondence je uložena v SOKA Jablonec nad Nisou, fond K. R. Fischer, kart. 4, inv. č. 17, složka korespondence s J. Paldusem z let 1911–1926.

Podlaha.⁴⁸ Podlaha měl velké zkušenosti s topografií Prahy, takže i když není na žádném z Wirthových poznámkových lístků v této souvislosti jmenovitě uveden, je možný jeho vliv na zařazení *Atlasu* do uvažovaného *Soupisu památek uměleckých a historických v hlav. městě Praze coby část všeobecnou Ib Plány, pohledy, modely* tušit.⁴⁹ Další verzi ilustruje pouze dochovaný skleněný negativ, snad frontispis zamýšlené knihy nazvané *Pohledy na Prahu*.⁵⁰ O něco přesnější informace máme o zamýšlené ediční řadě *Praha a okolí v dobách minulých. Reprodukce starých pohledů na Prahu. Vydává A. Podlaha. Řada I. Dokládá ji tužkou načrtnutý titulní list edice, která se měla skládat z následujících částí: Hradčany, Malá Strana, Staré Město, Nové Město, Židovské Město, Okolí*.⁵¹

Nejkonkrétnější podobu dostal tento projekt pod názvem *Vývojový atlas plánů, panoramat a modelů hlavního města Prahy*.⁵² Dílo bylo velkoryse koncipováno a v mnoha ohledech by koncepce obstála i dnes. Některé pasáže byly blízké „atlasu krajiny“ v nejšířším možném dnešním chápání (nejen geologické a geografické podmínky území Prahy, ale i širší prostorové souvislosti pražské kotliny, od nichž se tu dostává k antropologickým a estetickým kategoriím, jakými jsou pohledové osy, horizonty apod.).⁵³ Ikonografie, rozpadající se do tří skupin na plány a mapy, veduty a modely, měla sloužit pro vytvoření rekonstrukční mapy s komentářem ilustrující *plošný a prostorový vývoj Prahy od X. do XX. století* v první kapitole knihy. Teprve pak měly následovat vlastní reprodukce s pečlivými komentáři: kapitola *Plán, panorama, model jako doklad rozvoje Prahy* se dělila na tři podkapitoly. V první z nich byly rozebrány

⁴⁸ Podlaha zemřel v roce 1932. O něm František KUTNAR – Jaroslav MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 3. vyd., Praha 2009, s. 563–565 a Josef TOMESŠ a kol. *Český biografický slovník XX. století*, 2. díl : K–P, Praha – Litomyšl Paseka 1999, s. 594.

⁴⁹ Podle Wirthova nedatovaného lístku, který je konceptem předmluvy díla. Vznikl minimálně ve dvou fázích – druhá fáze přípisů po roce 1930 a zároveň před rokem 1937 (neuveveno úmrtí Palduse).

⁵⁰ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A; viz obr. III.3.

⁵¹ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 150-W-A, sv. 5. Tamtéž jsou uloženy Wirthovy rukopisné přehledy vyobrazení k jednotlivým částem Prahy (jde o velmi ranou – neúplnou a proškrtanou verzi), rozpisy jednotlivých alb a chronologie vedut až do 20. století.

⁵² Dochovalo se několik verzí strojopisného obsahu práce (ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9), někdy opatřeného ještě Wirthovými vpisky, k tomu několik rukopisných konceptů.

⁵³ Takto zejm. rukopisná verze, kde je oproti strojopisným, i opoznámkovaným verzím, navíc řada kapitol: *Prostorový a hmotový vývoj města od 10. do konce 19. stol. I. Pražská krajina. – Uložení města do krajiny – na základě Směrného plánu. Detaily krajiny: řeka, stoupající terrain k východu, vrchy a údolí (potoky). Petřín, Vyšehrad, Žižkov (dominanty vnitřní a zevnější) – Říp a Blaník. Cesty pěší i vozové...* Ve druhé kapitole jsou v této verzi podrobně rozepsány dějiny rozrůstání Prahy, ke kategoriím přesahujícím tradiční historické a uměnovědné pohledy se vrací ve III. kapitole *Význam stav. dimonant (Hradčany, St. a N. Město). Měřítko středov. A barokní fortifikace. Hmoty různé kategorie: měšť. Domy, kostely, kláštery, hrad... Inženýrské stavby (mosty, mlýny, vodárny, jezy, vrata, lávky. IV. Podzemní Praha. Sklepy ... Vrstvy historické.*

plány, ve druhé panoramata a ve třetí modely. Podkapitola *Plán* byla pojata komplexně – od vylíčení vývoje měřických metod a přístrojů od 16. do 19. století, přes pojednání o měřičích, jejich vzdělání, pracovní praxi a institucích, v nichž byli posléze organizováni, po *Katalog plánů hlav. města Prahy*, který nás zajímá nejvíce. Pro celkovou představu o díle je ale podstatný také poznatek učiněný na základě dochovaných Wirthových výpisků a nashromážděné literatury, že pojednání o měřičích by svou koncepcí překonalo veškeré práce, které byly o zeměměřičích až do Honlových a Procházkových skript vydaných na konci osmdesátých let napsány. Wirth zařazoval reprodukce rekonstrukčních plánů, dále *plány staveb. vývoje, umělecko-historické, památkové* (v některých verzích připsány i *plány sond, vykopávek a nálezů*) a v poslední skupině *plány polohopisné, výškopisné, orientační, situační* celku města i jednotlivých čtvrtí. Další členění této kapitoly svědčí o dobrých znalostech o historické kartografii a periodizaci vycházející z vývoje kartografie: 1. *Plánové kresby ... 17. až 19. stol.*, 2. *Měřené plány (od 1:720 do 1:5000 a redukce do 1:10.000) ... od zač. 17. do 20. stol.*, 3. *Orientační, situační, pohledové, plastické grafické reprodukce (bez měřítka nebo v měřítku menším než 1:10.000) z 19. a 20. stol.* Do každé skupiny měly být řazeny s podrobným popisem jak originály, tak reprodukce nedochovaných plánů. To vypovídá o tom, že Wirtha zajímal hlavně mapový obsah – plán mu byl prostředkem pro poznání města v minulosti a jedním z pramenů pro studium jednotlivých objektů i urbanizované krajiny.

Obdobným způsobem byla koncipována kapitola o panoramatických pohledech na město, vyloučeny byly dílčí veduty. Naopak technika provedení nehrála roli – do jedné časové linie patřila panoramata rukopisná, tištěná jakoukoli technikou, i fotografie, opět bylo – se znalostí pracovního postupu a dalšího díla autora umožňujících kvalitnější historickou kritiku – podstatné „to zobrazené“. V případě třetí, nejméně obvyklé skupiny vizuálních reprezentací Prahy, můžeme doopravdy litovat, že se projekt neuskutečnil, neboť právě modely nejnadhledněji podléhají zkáze, a navíc jde dnes o téměř mrtvý žánr. Měly zde být podkapitoly *Metody modelování měst; Autoři modelů; Katalog modelů hlav. města Prahy*. V obrazové části knihy měly být připojeny reprodukce hlavních plánů, panoramat a modelů města na volných listech. (To později ve značně omezené míře realizoval A. Novotný ve své knize z roku 1945.) Třetí kapitolou mělo být srovnání Prahy s jinými evropskými velkoměsty. Wirth si také připravoval bibliografii, seznamy výstav, kde se objevila významnějším způsobem

kartografie a ikonografie Prahy,⁵⁴ medailonky měřičů, malířů, rytců a vydavatelů.⁵⁵ Měl připravené podrobné seznamy pražských i mimopražských veřejných sbírek a uvědomoval si nutnost rešerší v dalších zahraničních institucích. To by ovšem samo o sobě jako solidní základ tak rozsáhle koncipovaného díla nestačilo!

V předsíni škatule Paldus⁵⁶

Podle jedné z opoznámkovaných verzí obsahu *Atlasu* měla příslušná kapitola o plánech Prahy vzniknout *na základě Vojtíška, Hlavsy a Pudra, J. Palduse ... a sbírky plánů z P. sboru*.⁵⁷ Tím byly myšleny již existující nebo rozpracované soupisy a dostupné sbírky. Na posledním místě byla uvedena mapová sbírka Památkového sboru hlavního města Prahy, který byl zřízen pražským magistrátem v roce 1921 jako nástupce Soupisové komise. Wirth v něm zasedal a zejména během 2. světové války se jeho blízkým spolupracovníkem stal tehdy již penzionovaný dlouholetý jednatel Sboru, památkář, aktivní člen Klubu za starou Prahu, Rudolf Hlubinka.⁵⁸ Kromě Vojtíškovy *Soupisu* obě další zmínky odkazují k tehdy probíhajícím iniciativám.

Zcela nezávisle na Wirthově okruhu připravovali v první polovině čtyřicátých let soupis plánů Prahy historik a archivář Václav Hlavsa a geodet Jaroslav Pudr.⁵⁹ Ve svých výpiscích o jejich soupise avízovaném na rok 1945 Zdeněk Wirth mluví jako o *Praze v plánech*,⁶⁰ žádné takové dílo ale s největší pravděpodobností tiskem nevyšlo. Nedochoval se nejspíše ani rukopis, i když se k němu může vztahovat torzo kartotéky zachované v osobním fondu Václava Hlavsy.⁶¹ Nejspíše se tato soupisová iniciativa stala základem později publikovaných Hlavsových článků. Jejich charakter i

⁵⁴ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9.

⁵⁵ Jedna z obálek v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 151-W-A, sv. 3 je nadepsaná *Praha, Atlas plánů a pohledů. I. vedutisté a jejich práce* – Wirth si pro něj pořizoval výpisky na lístečcích, významně o Antonínu Puchernovi. Zachoval se zde strojopisný „Pokus o monografii“ Otakara Janoty.

⁵⁶ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W. Koncept přílohy připravovaného atlasu – seznam excerpovaných sbírek nazvaný *Prameny k ikonografii*.

⁵⁷ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 8 a obdobně rukopisné přípisky do obsahu *Atlasu* tamtéž, kart. XXXIX-W, sv. 9.

⁵⁸ Nejnověji s odkazy na starší literaturu: Kristina UHLÍKOVÁ, *Hlubinka, Rudolf*, in: Biografický slovník památkové péče, on-line: <http://www.npu.cz/biograficky-slovník-pamatkaru-I/hlubinka-rudolf/>, publikováno: 23.10.2013, ověřeno: 9. 5. 2014.

⁵⁹ Dopis V. Vojtíška Wirthovi z 24. 2. 1944 (ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W).

⁶⁰ *Praha v plánech*, Praha 1945.

⁶¹ Srov. zde níže.

bibliografické odkazy ale prokazují, že vznikl nezávisle na soupisech koordinovaných Zdeňkem Wirthem.

Zdeňk Wirth stál během své kariéry u několika zásadních soupisových projektů.⁶² Dobře věděl, co taková práce obnáší, a proto i v případě soupisu ikonografických a kartografických „památek“ Prahy soustředil kolem sebe spolehlivé a pro věc nadšené spolupracovníky. Jak již bylo naznačeno, klíčovou osobou byl Josef Paldus. Pro týmovou a často rutinní a nevděčnou práci měl výborné osobnostní předpoklady; dokázal potlačit své vědecké ambice a naplno pracovat na zadaném úkolu. Na soupisu českých kartografických a ikonografických bohemik ve vídeňských a dolnorakouských institucích začal pracovat v roce 1919. Výhodou mu jistě byla znalost místního prostředí, ale nechyběl mu přehled v oboru. Jeho perspektiva přesahovala nejenom obzor „domovského“ Válečného archivu,⁶³ ale i ostatních vídeňských institucí. Ještě před rokem 1918 si vytvářel přehledy sbírek a shromažďoval jejich katalogy.⁶⁴

V letech 1919–1934 odvedl Paldus ohromné množství práce dokumentované dobře jeho dílčími soupisy prostudovaných sbírek a sepsaného materiálu a především měsíčními a ročními výkazy a celkovým přehledem práce. Tento *Přehled výzkumu Bohemik zjištěných a seznamenanych pro ministerstvo školství a národní osvěty v Praze* vytvořil v roce 1927, kdy ukončil ve Vídni heuristickou část svého úkolu, a doplňoval jej až do roku 1934, kdy již bydlel v Jablonci nad Nisou a do Vídně jen příležitostně zajížděl.⁶⁵

⁶² V období před první světovou válkou byl konzervátorem c. k. Centrální komise pro památkovou péči pro okresy: Německý Brod, Ledec nad Sázavou a Přibyslav. Již v té době se také aktivně zapojil do činnosti Archeologické komise České akademie věda a umění, po smrti Karla Chytila byl roku 1934 zvolen jejím předsedou a tuto funkci zastával až do 2. pol. 40. let. *Soupis památek historických a uměleckých v království Českém od pravěku do počátku XIX. Století* vycházející po sešitech podle jednotlivých okresů. Genezi soupisu, vydané, nedokončené i v současnosti z pozůstalosti autorů publikované svazky zrekapitulovali účastníci konference *Historie a současnost soupisů památek (Odborný seminář o umělecko-historické topografii a její úloze v památkové péči, Liberec 5. 11. 2009)*. Příspěvky byly publikovány ve *Zprávách památkové péče* 70, 2010, 1. Zdeňk WIRTH et al. (ed.), *Umělecké památky Čech*, Praha 1957 (abecední soupis dochovaných uměleckých památek v jednotlivých obcích) byl „předstupněm“ moderního kulturně-topografického díla *Umělecké památky Čech*, Praha 1977–1982. 4 sv. a *Umělecké památky Prahy*, Praha 1996–2012, dosud 5 sv.

⁶³ O tom, jak své pracoviště znal a jaký nadhled nad jeho fondy získal, svědčí studie *Die Kartenabteilung des k. u. k. Kriegsarchivs*, in: *Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft* 57, 1914, 9, s. 395–435, a dvě verze (rukopis i strojopis) studie *Vědecké rozdělení katalogu kartografického oddělení válečného archivu ve Vídni*, b. d., ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeňk Wirth, kart. 157-W-A, sv. 5, 6.

⁶⁴ Srov. *Uebersicht einiger bestehenden Kartensammlungen. Zusammengestellt von Oberst. Josef Paldus* – nedatovaný přehled mapových sbírek v Evropě. Pravděpodobně vznikl už před r. 1918, neboť nad Oesterreichisch-ungarische Monarchie je ručně připsáno *Ehemalige* (10 listů). Dále *Verzeichniss aus dem Theatrum Europeanum nebo Index der Kartensammlung des k. u. k. Kriegs-Archivs*, vše v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeňk Wirth, kart. 157-W-A, sv. 2.

⁶⁵ *Přehled výzkumu Bohemik zjištěných a seznamenanych pro ministerstvo školství a národní osvěty v Praze* uchovávaný v osobním fondu Zdeňka Wirtha shrnuje činnost v letech 1918–1934, do roku 1927 podrobně v tabulce, od roku 1928 v bodech. Opírá se o *Přehled výzkumu bohemik...* sepsaný 31. srpna

Společným rysem Paldusovy práce a domácí soupisové iniciativy směřující k podchycení kartografických památek byla – při nesporné erudici všech aktérů – jejich až naivní představa o množství materiálu a náročnosti úkolu. Paldus odhadoval svoji práci na začátku, když předložil svůj *Pracovní program*, na dva roky!

Když v roce 1927 heuristiku prakticky dokončil, měl za sebou studium v minimálně patnácti institucích,⁶⁶ v nichž objevil a formou kartotéčních lístků a různě podrobných seznamů evidoval více než 16 000 listů bohemikálního kartografického a ikonografického materiálu, z kterých nechal pořídit 2001 list reprodukcí. Ty zhotovoval vídeňský *Vojenský zeměpisný ústav*. Jejich pořízení,⁶⁷ převezení z Vídně a předání do českých institucí⁶⁸ je dobře doloženo. Reprodukce se dostaly zčásti do *Archivu Pražského hradu*,⁶⁹ jádro ovšem do SÚF, kde na ně byl pořizován obalový materiál a desky; v rámci archivní rozluky přejímané originály byly restaurovány.⁷⁰ Vzhledem k tomu, že definitivní podoba inventáře sbírek – originálů i kopií – nejspíš

1927. Oba jsou uloženy v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 6-W-A, sv. 2.

⁶⁶ Podle jeho vlastní zprávy *Přehled výzkumu bohemik... to byly Válečný archiv, Národní knihovna, Nejvyšší hofmistrovský úřad, Dvorní stavební departement (archiv plánů), Generální ředitelství správy Habsbursko-lotrinského majetku, Archiv rak. stát. úřadu pro vnitř. a vyučování, Albertina – Kabinet zeměpisných map býv. arcivévodů Bedřicha (přiděl. Geogr. odděl. Narod. knihovny), Liechtensteinská sbírka mědirytin, Harrachovská sbírka map, Knihovna spolkového ministerstva pro obchod a dopravu, Archiv státního úřadu vnitra a spravedlnosti, Knihovna akademie výtvarných umění (sbírka mědirytin a ručních kreseb), Dolnorakouský zemský archiv a knihovna, Sběrka podobizen národ. knihovny, býv. svěřenská knihovna, Archiv dvorské komory (plánová sbírka).*

⁶⁷ Např. rozpis reprodukováných plánů i se sumami za ně zaplacenými v letech 1922–1923, sepsány J. Paldusem 21. 3. 1923, a znovu 31. 12. 1923 (za právě tehdy končící rok). Přepečlivý Paldus na závěr dodává rozvahu:

„V roce 1922 stálo reprodukování 170 plánů 10 599 795 krak = ca 9096 Kč. V roce 1923 obnášela reprod[ukční] vydání [za] 266 plánů 16 624 860 krak [!] = ca 9066 Kč. Průměrně přišel 1 list v roce 1922 na 62 352 krak = ca 53,5 Kč; průměrně přišel 1 list v roce 1923 na 62 500 krak [!] = ca 34 Kč. Dle tohoto srovnání se reprodukční ceny slevily vzdor zvýšeným cenám v kartograf[ickém] ústavu vlivem lepšího agia v roce 1923 oproti roku 1922 a sice při 1 listu průměrně o 19 Kč = ca 38 000 krak [!].“ NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3247, příloha č. j. 74653/1923.

⁶⁸ Např. pro rok 1924 jsou dochovány účty, kde jsou vypsány jednotlivé mapy, jejichž kopie nechal J. Paldus pořídit. Na přehledech účtů sepsaných opět J. Paldusem je jinou rukou dopsáno, kam byly plány uloženy – např. „APH“ [Archiv Pražského hradu]. 30. ledna 1923 Z. Wirth píše na košilce ke spisu s vyúčtováním za léta 1920–1922, že „dodávky reprodukci kus po kuse byly zde řádně převzaty (od kurýrní pošty) a uloženy ve zvláštní skříni pro památkový archiv. Inventář všech kusů, s nímž bylo právě před nedávnem započato, bude dodatečně předložen zdejší účtárně.“ NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3247, č. j. 144428 aj.

⁶⁹ V Archivu Pražského hradu je doloženo pořízení 22 ks kopií (42 listů), dvou fotografií a čtyři reprodukce plánů, přičemž J. Paldus zařídil pouze fotografie a reprodukce. Ostatní kopie si pořídili zaměstnanci APH sami přímo. S ikonografickými a kartografickými fondy vídeňských institucí byl dobře obeznámen zejm. Jan Morávek, některé kopie pořídil Rudolf Horálek. Srov. dále studii Martina HALATY, *Archivní rozluka 1919–1925. Vznik a úkoly Archivu Pražského hradu*, in: Karel Kazbunda, s. 264–292.

⁷⁰ Obalový materiál pro „řádne uložení materiálu získaného ze soupisu bohemik ve Vídni (fotografie, kopie plánů a maleb, listkový rejstřík)“ dodávali ve dvacátých letech SÚF např. Hugo Ulč a Václav Jedlička, knihaři z Prahy. Prováděli také konzervaci tohoto materiálu, řádově stovek listů. NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3247, passim.

nikdy nevznikla,⁷¹ přesné informace o konkrétních dokumentech chybí. Ve zprávě z roku 1939⁷² Zdeněk Wirth rekapituloval, že se v SÚF nalézá z činnosti plukovníka J. Palduse soupis plánů a vedut z vídeňských sbírek vzniklých z čs. prostředí a uložených ve vídeňských sbírkách s podrobným rejstříkem autorským, místním a věcným, celkem v 16 krabicích. K tomu skříň fotografických reprodukcí vybraných plánů a vedut. Dále se v prostorách ústavu nacházelo, pokud jde o sledovaný typ dokumentů, několik složek vedut a jako depositum materiál z Ústřední komise památkové ve Vídni. (Uloženo MŠANem 1922.) Fotografie a plány ve 23 foliových fasciklech abecedně srovnaných. Sbírkky této instituce byly ve druhé polovině 20. století rozptýleny⁷³ a s nimi i jedna vrstva Paldusovy práce – podrobné popisy se základními údaji o zhotovení mapy a jejím obsahu – jakési registry připojené k jednotlivým reprodukcím.

Josef Paldus pracoval velmi systematicky: přečetl dostupné archivní pomůcky či sám nastudoval strukturu archivu, spisovny či sbírky a popsal ji. Následně rozepsal příslušný oddíl zahrnující mapy a ikonografický materiál a pak teprve studoval jednotlivé dokumenty, z nichž tvořil ony zmíněné „registry“ – lístky formátu A5 se základními údaji a popisem. Nejspíše až následně se vybíraly jednotliviny k reprodukování. Od března 1929 pracoval na soupise nashromážděných pramenů, který on sám označoval za *rejstřík autorů*. V roce 1934, kdy jej dokončil, zahrnoval 2560 autorů a byl vypracován na 5729 listech čistopisu.

Signatury v Paldusových seznamech uvedené jsou dodnes platné a reprodukce se staly cenným studijním materiálem, protože dohledat veškerý materiál, který viděl v první polovině dvacátých let, se dnes v rakouských institucích nedaří.

⁷¹ Pravděpodobně podklady k němu jsou uloženy v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. W-A-7.

⁷² *Přehled sbírek Státního ústavu fotoměřického v Praze* sepsaný Z. Wirthem 24. 2. 1939. NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3245, č. j. 16204. Inventář map a plánů národopisného oddělení SÚF (jiný detailní se nedochoval) byl založen a veden až po 2. světové válce a obsahuje dokumenty, které se dostaly do fondů ústavu jistě po roce 1945. NA Praha, fond Státní ústav fotoměřický, kniha č. 3.

⁷³ Základní údaje o ústavu včetně odkazů na prameny viz Kristina UHLÍKOVÁ, *Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939): doplněno bibliografií Wirthova díla*, Praha 2010, s. 101–104; Martin KRUMMHOLZ – Kristina UHLÍKOVÁ – Štěpán VÁCHA, *Pozůstalost Zdeňka Wirtha v oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR*, in: Jiří Roháček – Kristina Uhlíková (edd.), *Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby: soubor příspěvků*, Praha 2010, s. 281–301, zde především s. 287–291. Podrobněji ovšem Zdeněk Wirth ve zprávě *Přehled vývoje a organizace Státního ústavu fotoměřického v Praze, kterou předložil na vyzvání MŠANO* 26. 9. 1938 a která se dochovala v opise pod č. j. 139942/1938 v NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3245.

Monumenta Cartographica Bohemiae, Moraviae, Silesiae atque Slovaciae?

Zájem o staré mapy ale byl značný, jak ukázala již na počátku existence samostatné Československé republiky výstava uspořádaná v Technickém muzeu Františkem Fialou,⁷⁴ kurátorem sbírky, autorem brožury věnované Johannu Christophu Müllerovi a jeho předchůdcům, autorům přehledných map Čech.⁷⁵ V odborných kruzích se brzy začalo mluvit jednak o soustředění všech map v péči státu do jedné instituce, dále o vytvoření soupisu všeho kartografického materiálu a o jeho důstojném edičním zpřístupnění. Tyto myšlenky formuloval na I. Sjezdu československých geografů a etnografů Václav Švambara.⁷⁶ Za vzor byl dáván například německý soupis map W. Rugeho *Älteres kartographisches Material in deutschen Bibliotheken*⁷⁷ a edice Viktora Hantzche *Die ältesten gedruckten Karten der sächsisch-thüringischen Länder 1550–1593*.⁷⁸ Na knihovníky apeloval Bohuslav Horák. Konstatoval sice, že *většina knihoven by se dokonce ráda zbavila svého kartografického materiálu, s nímž si namnoze neví rady, a který pocituje spíše jako ballast*,⁷⁹ což použil jako argument pro podporu myšlenky vytvoření centrální mapové sbírky, ale jinak vyzýval, aby si map všímali, a podal praktický návod, jak katalogizovat s příkladem katalogizačního lístku.

Iniciativa pražského univerzitního i brněnského akademického geografického ústavu prezentovaná V. Švambarou, K. Kuchařem a Bohuslavem Horákem ve spolupráci s Ivanem Honlem a dalšími, vyznívala po celá dvacátá a třicátá léta spíše naprázdno. Byla založena na apelech v odborném i denním tisku,⁸⁰ aby byly hlášeny či do

⁷⁴ Zprávu o výstavě napsal Václav Švambara, katalog vydán nebyl. Šv [Václav ŠVAMBERA], *Výstava map v Technickém muzeu*, Sborník české společnosti zeměvědné 24, 1918, s. 53.

⁷⁵ František FIALA, *Jan Kryštof Müller, inženýr-kartograf a jeho práce při vydávání první správné mapy Čech z r. 1720*, Praha 1922, soupis mapové sbírky muzea publikoval pod názvem *Seznam map a plánů Čech, Moravy, Slezska i Českosl. republiky (1518–1923)* v *Geodetickém oddělení Technického musea československého* (= Věstník Technického musea československého 11), Praha 1924.

⁷⁶ *Sborník I. sjezdu slovanských geografů a etnografů v Praze 1924*, Praha 1926, s. 447.

⁷⁷ Walter RUGE, *Älteres kartographisches Material in deutschen Bibliotheken*, Nachricht der K. Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, phil.-hist. Klasse 1904, s. 1–69, 1906 s. 1–39, 1911, s. 35–166.

⁷⁸ Viktor HANTZCH, *Die ältesten gedruckten Karten der sächsisch-thüringischen Länder 1550–1593*, Leipzig 1905. Obojí podle Bohuslav HORÁK, *Návrh na uspořádání a soupis kartografických památek v Československé republice*, in: *Knihy a knihovny* 1, 1920, 2–3, s. 106–109.

⁷⁹ Tamtéž, s. 106.

⁸⁰ Karel KUČAŘ, *Soupis starých map našich zemí*, Časopis Národního muzea 107, 1933, s. 153; TÝŽ, *Katalog starých map našich zemí*, in: Sborník II. sjezdu čs. geografů, Bratislava 1933, s. 45–47; TÝŽ, *Soupis starých map našich zemí*, Sborník Československé společnosti zeměpisné 36, 1930, s. 262–263 (v rámci referátu o vydávání kartografických památek v Československu) a následující ročníky (zejm. Sborník Československé společnosti zeměvědné 39, 1933, s. 77–78); *Soupis historických map a plánů. Práce pro zachování starých archivních památek*, Moravské slovo, Brno 15. 2. 1941. Iniciativy Karla

publikovaného katalogizačního listku evidovány mapy v držení (mimopražských) institucí a soukromníků. Úspěšnější byla, pokud jde o usnesení I. sjezdu československých geografů, ediční práce na *Monumenta Cartographica Bohemiae*. Celkovou redakci edice měli na starosti Václav Švambers a Bedřich Šalomon. Spolupracovali na ní opět vedle Václava Švambery a Karla Kuchaře Ivan Honl a František Roubík. Nezávisle vycházela německá kartografická edice.⁸¹

Pražské albertovské pracoviště usilovalo v poválečném období i o podchycení plastických map, po několik desetiletí velmi oblíbeného způsobu znázorňování konkrétních oblastí – v českém prostředí zejména turisticky atraktivních lokalit.⁸² Modely vznikaly často jako školní práce či jako výsledky zájmové vlastivědné činnosti učitelů středních škol. Jak z regionálních sond vyplývá, drtivá většina těchto modelů zanikla. Apel k popsání a nahlášení plastických modelů publikovala Olga Kudrnovská.⁸³

V roce 1960 připravil Karel Kuchař do tisku reprezentativní publikaci *Monumenta Cartographica Bohemiae, Moraviae, Silesiae atque Slovaciae*. Z politických důvodů ovšem nevyšla.⁸⁴

Dva největší soupisy první poloviny století

Po smrti Josefa Palduse přišel Zdeněk Wirth o nejloajálnějšího spolupracovníka. Ten za sebou sice zanechal ohromné a – což není vždy obvyklé – dobře uspořádané a pro jiné badatele skvěle využitelné dílo, to ale leželo nepublikováno a z velké části nevyužito. Vztah Paldusova díla k soupisovým iniciativám Kuchařovým a Horákovým se zatím nepodařilo osvětlit.

V roce 1939 se ujal iniciativy tehdejší ředitel Státního historického ústavu František Roubík. Díky zrušení Památníku osvobození převzalo MŠANO několik desítek

Kuchaře, Bohuslava Horáka, Ivana Honla atd. zrekapituloval František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, Praha 1951, s. 5–6.

⁸¹ Přehled jednotlivých sešitů tamtéž, s. 272–273, a srov. příslušnou pasáž ve 2. kapitole této práce.

⁸² Významná je ale například sbírka modelů v pařížské Invalidovně, kterou si nechal pořídit Ludvík XIV. Několik soupisů modelů terénu pořídili například ve Švýcarsku v Alpinském muzeu v Bernu.

⁸³ Olga KUDRNOVSKÁ, *Soupis plastických map*, Kartografický přehled 11, 1957, s. 177.

⁸⁴ Ludvík MUCHA, *100. výročí narození prof. Dr. Karla Kuchaře (1906–1975)*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 14, 2010, s. 5–7, zde s. 5–6; Jiří MARTÍNEK, *Geografové v českých zemích 1800–1945*, Praha 2008, kap. *Kuchař Karel*, s. 136–139; rozsáhlé zhodnocení díla a životopis publikoval Ludvík MUCHA, *Život a dílo profesora Karla Kuchaře*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 11, 1976, s. 9–26; úplný přehled biografických článků, bibliografie a vybraná díla jsou dostupná na portálu, který byl připraven v Mapové sbírce Univerzity Karlovy a je dostupný na <http://web.natur.cuni.cz/gis/kuchar/>.

zaměstnanců této instituce a Roubík vyjednal jejich zaměstnání na koordinovaném a podle předem vytvořených pravidel prováděném soupise. Jeho výsledkem bylo do roku 1955 přes 22 000 záznamů o mapách a plánech Čech a Moravy evidovaných na předtištěných evidenčních lístcích ukládaných SÚF. Zdeněk Wirth měl na koncepci soupisu i samotných karet svůj podíl.⁸⁵ Některé evidenční karty⁸⁶ se dostaly i do Wirthova osobního fondu, i když kartotéka byla uložena v Historickém ústavu (HÚ) Akademie věd a odtud byla po roce 2000 předána do Archivu Akademie věd. Do *Československého* státního historického ústavu *vydavatelského* (předchůdce HÚ) se dostala i převážná většina Paldusových „evidenčních karet“. K předání Františku Roubíkovi v rámci příprav vydání jeho *Soupisu map českých zemí* mohlo samozřejmě dojít jakkoli jinak, ale nabízí se hypotéza o jednoduché „delimitaci“ v rámci sdílených přístupových prostor, o které se Historický ústav vedený Františkem Roubíkem dělil v pražském Klementinu se Státním ústavem fotoměřickým.

První díl *Soupisu map českých zemí* vyšel po náročné redakční práci až v roce 1951. Evidenční karty nebyly využity v plném rozsahu. Do tohoto svazku byly zařazeny přehledné mapy Čech, další oddíl tvoří mapy krajů, dále mapy zemí koruny české a poslední „historické mapy českých zemí“ (současnou terminologií tedy mapy rekonstrukční). Jednotlivé záznamy jsou uspořádány abecedně, pročíslvány a orientovat se v nich lze pomocí rejstříků. Každý záznam obsahuje řadu údajů o mapě jako titulu,⁸⁷ specifické údaje o jednotlivých exemplářích zůstaly pouze na katalogizačních lístcích. Informace o uložení jednotlivých exemplářů jsou ovšem dnes již v drtivé většině neplatné (vzhledem k reorganizaci československého archivnictví a četným delimitacím v padesátých letech 20. století a později) a *Soupis* tak ztratil funkci „rozcestníku“, který mohl sloužit badatelům hledajícím konkrétní mapu. Zachován ale zůstal hlavní smysl publikace – podchycení mapového bohatství Československa (České republiky).

⁸⁵ Připravený materiál ke kartám a několik desítek vyplněných karet k Praze je uloženo v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 151-W-A, sv. 6, taktéž korespondence s F. Fialou o podobě katalogizačního lístku a několik cvičných karet a strojopisný návod k jejich vyplňování a seznam institucí i s kontaktními osobami. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 8 obsahuje rukopisné poznámky a pak 2 listy strojopisu s rkp. úpravami – stanovování „katalogizačního lístku“ – pravděpodobně pro soupis map – rozhodně z doby po roce 1919, ale b.d.

⁸⁶ Kartotéční lístky z Roubíkova soupisu evidující plány Prahy ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. 151-W-A, sv. 4.

⁸⁷ Srov. k podrobnosti archivního popisu map a plánů Eva BÍLKOVÁ [Chodějovská] – Tomáš DVOŘÁK, *Možnosti evidence a zpřístupnění starých map v České republice se zvláštním zřetelem k mapám Prahy v pražských archivech*, in: *Historická geografie – Supplementum 1*, Praha 2006, s. 39–58.

Jestliže představy o množství dochovaného kartografického materiálu byly v době vzniku samostatné Československé republiky více než mlhavé,⁸⁸ o třicet let později je soupisová akce Františka Roubíka konečně významně zpřesnila. V roce 1955 byl vydán druhý díl. Oba díly *Soupisu* podávají základní informaci o nejvýznamnějších excerpovaných sbírkách, o genezi soupisu, evidují velké množství literatury k jednotlivým mapám a sbírkám a přinášejí také podrobný popis katalogizačního lístku. První díl je uvozen obsáhlým shrnutím vývoje kartografického zobrazení Čech, obdobná stať ve druhém svazku pojednává o Moravě a Slezsku.

Roubíkův *Soupis* plány měst včetně Prahy pomíjí, proto mohly příslušné karty zůstat v instituci spravované Zdeňkem Wirthem a dostat se tak do jeho osobního fondu, kde se dochovaly vyčleněné do zvláštních obalů.⁸⁹ Wirthův záměr využít je pro své dílo dokládá zařazení některých z nich mezi výpisky a koncepty textů o pražských plánech. Zbytek výsledku Paldusova soupisového úsilí uložený v Historickém ústavu Akademie věd se vinou četných stěhování a nedocení Paldusova soupisového díla dnes podařilo dohledat pouze jako torzo ze *soupisu plánů a vedut ... s podrobným rejstříkem autorským, místním a věcným, celkem v 16 krabicích*.⁹⁰

*Vývojový atlas plánů, panoramat a modelů hlavního města Prahy*⁹¹ v jeho nejrozsáhlejší a nejpropracovanější podobě lze pravděpodobně ztotožnit s plánovanou velkou publikací o Praze, kterou Wirth připravoval ve spolupráci se Štencovým nakladatelstvím. V roce 1932 od ní bylo nicméně upuštěno. Důvodem mohla snad být ekonomická krize. Byla vydána alespoň jedna část plánovaného díla – známá *Praha v obraze pěti staletí*.⁹² Zdeňk Wirth se ale nevzdával. Při odchodu z MŠANO k 31. 12.

⁸⁸ B. HORÁK, *Návrh na uspořádání*, s. 109.

⁸⁹ Praha byla jako celek vyjmuta (z kart. 148-W-A) a nachází se nejspíš v ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeňk Wirth, kart. 151-W-A: Paldus: Kaligraficky nadepsané desky *Praha a okolí* obsahující soupis vedut Prahy z Fideikomisi knihovny. *304 lístky obsahující 512 děl, od 1 VII – 1 X 1928*. Jde o krátké registry vedut rozdělené do pěti částí:

1. *Celkové pohledy (1493–1879)*
2. *Staré Město a Josefov (1621–1871)*
3. *Nové Město (1743–1879)*
4. *Malá Strana s Hradčany a Petřínem (1562/92–1880)*
5. *Ostrovky a předměstí (1794–1880)*

A pravděpodobně doplňuje materiál ve sv. 5 a 6 v kart. W-A-148. Jde o zcela zásadní výsledek Paldusovy činnosti vzhledem k ikonografii Prahy.

⁹⁰ Přitom ještě v roce 1991 jej na pracovišti ústavu v Panské ulici viděl Ivan Kupčík. Ivan KUPČÍK, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech, pohřešovaného rukopisu mapy Moravy a tiskové desky mapy okolí Chebu*, *Sborník české geografické společnosti* 100, 1995, s. 25–34, zde s. 25. Srov. také František Roubík v předmluvě ke druhému dílu *Soupisu* na s. 6. Srov. obr. III.4a.

⁹¹ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeňk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9.

⁹² Zdeňk WIRTH, *Praha v obraze pěti staletí*, Praha 1932; TÝŽ, *Prag in Bildern aus fünf*

1938 požádal, aby byl bezplatně pověřen vedením SÚF, neboť jeho založení, vybudování a nehonorovaná správa patřily po celých dvacet let mé služby v ministerstvu k dobrovolným povinnostem. Zároveň věnoval ústavu ze svého majetku všechnen materiál, nastřádaný za čtyřicet let, který má vztah k jeho programu a sbírkám, čímž se majetek ústavu zdvojnásobil.⁹³ V čele ústavu zůstal pouze do srpna 1940, kdy ho nahradil dlouholetý spolupracovník Antonín Friedl.⁹⁴ Wirth měl tak sice více času na vědeckou práci, výrazně se ale zmenšily jeho možnosti získávat finance a ovlivňovat dění. Poválečná reorganizace ani řešení prostorových problémů SÚF nebyly úspěšné, shodnou náplň práce získala jiná pracoviště (*Kabinet pro teorii a dějiny umění ČSAV*). Ústav byl zrušen a stal se součástí *Státní památkové správy* (dnes *Národního památkového ústavu*)⁹⁵. Sem přešly také jeho sbírky, ovšem ne v úplnosti.⁹⁶

Jahrhundertern, Praha 1933; 2. německé vyd. Praha 1939; 3. německé vyd. Praha 1954; TÝŽ, *Prague in pictures of five centuries*, Praha 1933; TÝŽ, *Prague en images: cinq siècles d'histoire*, Praha 1933 a 2. francouzské vyd. Praha 1948.

⁹³ Dopis Zdeňka Wirtha MŠANO z 28. 1. 1939. NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3245.

⁹⁴ Antonín Friedl byl od roku 1931 koncipista ústavu, v letech 1928–1930 placen ze stejného zdroje jako J. Paldus a realizoval soupis bohemik – miniatur ve Vídni a v Římě. Po jmenování A. Friedla do funkce ředitele je patrná snaha – snad také pod tlakem vnějších okolností – o systemizaci a přísnější organizaci ústavu. Byla provedena reorganizace. Wirth zůstal členem trojčlenného sboru (spolu s V. Wagnerem a O. Stefanem). Viz spis MŠANO č. j. 111960 a dopis MŠANO úřadu říšského protektora ze 6. 9. 1940. Všechny dokumenty uloženy v NA Praha, fond Ministerstvo školství, obd. 1918–1949, kart. 3245.

⁹⁵ Národní památkový ústav uchovává mapy a plány v Plánovém archivu. Zde se dnes nachází asi polovina korpusu černobilých fotografických kopií ve Vídni během československo-rakouské archivní rozluky ponechaných plánů. Tyto pravděpodobně jinak neoznačené kopie získaly teprve v šedesátých letech signatury, což komplikuje identifikaci plánů a slovního popisu k nim se vztahujícího. Článek o této sbírce publikoval Josef HOBZEK, *Staré plány ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody*, in: *Acta regionalia: sborník vlastivědných prací Společnosti přátel starožitností*. 1965, edd. Jiří Špět – Josef Klik, Praha 1965, s. 191–197. Část map a plánů předal Národní památkový ústav Národnímu archivu (resp. v roce 1977 Státní ústav památkové péče a ochrany přírody Státnímu ústřednímu archivu), kde jsou dnes součástí Sbírký map a plánů. (*Příloha ke skartačnímu protokolu ze dne 18. 1. 1977*, NA Praha, neevidovaný dokument z 24. 1. 1977 (strojopis, nepodepsaný průklep). Seznam uvádí souhrnně následující mapy se signaturami NPÚ: *mapy v měřítku 1:75 000*, PPOP–994–5–0084 až 994–5–0625, *Generální mapy 1:200 000*, PPOP–994–5–0626 až 994–5–0731, *Německé armádní mapy 1:50 000*, *Speciální mapy*, PPOP–994–5–5000 až 994–5–5045, *Sekce speciálky 1:25 000* 994–5–1669 až 994–5–1747, *Mapy pro plánování a statistiku 1:75 000* 994–5–3930 až 994–5–3960. V současné době probíhá katalogizace těchto map, za informaci děkuji Mgr. Filipu Paulusovi! Jde většinou o speciální a topografické mapy III. vojenského mapování. Na některých z nich je charakteristický podpis Josefa Palduse, který tímto způsobem stvrdil doplňky do map učiněné – mapové sekce používal např. pro zanesení vojenských objektů v okolí Prahy a tvořil vlastní pro rekonstrukční mapy. Není vyloučeno, že se tyto konkrétní dokumenty mohou vztahovat k některé z jeho studií. (Např. III. vojenské mapování, mapa 1:75 000, sekce 3953: Praha z roku 1925.)

⁹⁶ Podstatné části zejména Památkového archivu se po smrti Zdeňka Wirtha v roce 1961 dostaly v rámci jeho pozůstalosti do Ústavu pro teorii a dějiny umění a zde (nyní v Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky) jsou uchovávány dosud. (M. KRUMMHOLZ – K. UHLÍKOVÁ – Š. VÁCHA, *Pozůstalost Zdeňka Wirtha v oddělení dokumentace Ústavu dějin umění*, zejm. s. 287.) Fond je rámcově uspořádán (signatury W-A značí bývalý Památkový archiv); v nedávné době z něho byly do Sbírký staré plánové dokumentace vyčleněny mapy a plány. (Tamtéž, s. 290–291.)

Během 2. světové války sondoval možnosti vydat dílo alespoň jako zvláštní číslo nebo supplementum některého z periodik. Radil se například s Václavem Vojtíškem⁹⁷ a připravoval značně redukováné verze. Jednou z nich byl *Umělecko-topografický atlas hl. města Prahy*. Náčrt titulního listu naznačuje, že na této podobě spolupracoval s Rudolfem Hlubinkou. Měl poměrně sevřenou strukturu. Plánovalo se zařazení reprodukcí *Vrstevnicového sádrového reliéfu Prahy s okolím z roku 1908; ke každé čtvrti katastrální plán (1840); 19 barevných plánů čtvrtí – dnešní stav; románské podzemí čtvrtí I–IV; v textu fot. vynikající architektury a krajinný charakter čtvrtí a zachované celky (ulice a náměstí, hřbitovy, bloky)*.⁹⁸ Druhou prací vycházející z materiálu nashromážděného pro *Atlas* byl *Plán historických a uměleckých památek hlavního města Prahy...*, který měl být jistou protiváhou plánu přírodních památek z roku 1941. Lístkový katalog památkových objektů podle čtvrtí jako základ pro tento plán sestavili v letech 1941–1944 Wirth a Hlubinka, uvažovalo se o zařazení fotografií (Vojta, Alexander), využit měl být *Plán Prahy 1:5000*, do nějž objekty zakreslil Josef Hájek z 2. magistrátního odboru. Ke spolupráci měl být přizván i Václav Hlavsa!⁹⁹ Wirth si také dále vedl výpisky a sledoval nové publikace. Když v roce 1944 vyšla kniha Jana Hofmana věnovaná dílu Josefa Daniela Hubera (srov. níže), napsal Wirth recenzi¹⁰⁰ a obnovil také práce na vlastním doprovodném textu k edici plánu. Ten, jak již bylo řečeno, byl ve Vídni zkopírován už v roce 1919. Ve třicátých letech se měla edice s komentářem stát prvním dílem *Atlasu*, když se přemýšlelo o jeho vydání ve formě sešitů.¹⁰¹ Tehdy Wirthovi Erich Winkler zjišťoval zběžně ve Vídni Huberova životní data, zařizoval pořízení nové reprodukce a dojednal reprodukční práva, která mohl Wirth výhradně využít do konce roku 1934.¹⁰² V polovině čtyřicátých let se

⁹⁷ Dopis V. Vojtíška Z. Wirthovi z 24. 2. 1944 (ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W); s tím nejspíš korespondují i Wirthovy lístečky, na nichž má přehled formátů možných při vydání jako supplementa některého z periodik.

⁹⁸ V konceptu je rozepsána i osnova textu, viz ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9.

⁹⁹ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 8, 9. Zajímavé je, že Hlavsa později několik skromnějších, ale stejně tematicky zaměřených plánů Prahy vydal.

¹⁰⁰ Zdeněk Wirth, *Jan Hofman, Obraz barokní Prahy*, Umění 16, 1944–1945, s. 316–320.

¹⁰¹ *Obálka sešitů. Atlas plánů, panoramat a modelů hlav. města Prahy (Práce Státního ústavu fotoměřického v Praze) I. Jos. Huber, Pohled na Prahu 1769. Vydal Zd. Wirth. Praha J. Štenc 1935.* ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9. Jednotlivé sešity měly mít rozměry 30 (35) x 55 cm, měly mít obálku z drsného papíru, francouzské resumé a paralelní popisky, uvažovalo se o tom, že vyjdou 2–3 sešity ročně a náklad bude 1500 výtisků. Podle jiné verze měly být reprodukcí tištěny *na dobrých listech, k tomu tištěné vysvětlivky, rozborů a analyzy ... u panoramat paralely plánů*. Širší výběr plánů a panoramat pro edici ukazuje obr. III.5. (ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 9).

¹⁰² V roce 1932 zjišťoval Huberova osobní data Erich Winkler. Viz dopisnice adresovaná Z. Wirthovi 15. 10. 1932, ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 2. Ve složce

zřejmě uvažovalo o vydání plánu s Wirthovým komentářem jako o prémii pro členy Klubu za starou Prahu. Wirth byl upomínán o text ještě v roce 1948; k vydání ale nikdy nedošlo.¹⁰³ Wirthově pozornosti neušla ani práce Gustava Hofmanna, s nímž byl i v písemném kontaktu.¹⁰⁴

Zdeněk Wirth se v bezprostředně poválečných letech věnoval nové organizaci péče o nemovité památky i záchraně konkrétních z nich.¹⁰⁵ Byl si nejspíše vědom, že *Atlas* by nemohl vyjít v takové podobě, v jaké jej před rokem 1932 zamýšlel. V roce 1945 vydal svou knihu o pražských vedutách Antonín Novotný, čímž de facto znovu vyčerpал kapitolu o pražské vedutě a druhým svazkem s velkoformátovými reprodukcemi základních pohledů na Prahu nahradil obdobně koncipovanou část *Atlasu*.¹⁰⁶ V první polovině padesátých let dostal Zdeněk Wirth nabídku od nakladatelství Orbis, aby v podobě brožur či kratších statí vydal své přednášky *Měření a zobrazení Prahy* a *Stavební vývoj Prahy* proslovené v letech 1953 a 1954 pro krajskou odbočku Praha *Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*. To ale Wirth odmítal – na obálce s dopisy, které si vyměnil s nakladatelstvím, je jeho rukou připsáno *publikace nerealizovány*.¹⁰⁷

Boj o místo na slunci Jana Hofmana – peripetie

vydávání knihy o jednom ze zásadních plánů Prahy

Knihy věnovaná jednomu z nejpozoruhodnějších plánů Prahy raného novověku – plánu Josepha Daniela Hubera z roku 1769 a dalším dílům tohoto vojenského kartografa

k Huberovi jsou kromě Wirthových podrobných výpisků a koncepce díla i Paldusovy výpisky – 14 listů v češtině a němčině, b. d., Hlubinkovy *Poznámky z plánu Jos. Daniela Hubera z r. 1765* [!] napsané v roce 1946. Roku 1933 byla připravena reprodukce plánu 1:4060.

¹⁰³ Plán měl nejspíš vyjít v reprodukci s Wirthovým textem v roce 1944, ale ještě v březnu 1948 Klub za starou Prahu urgoval dodání textu. To, že Wirth na doprovodném textu pracoval, dokládají lístečky s výpisky vč. podrobného rozpisu obsahu plánu a rozvahy: kdyby vyšla jako „Praha v obraze“, tak by měla rozměry 29,5 x 20,5 cm. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 2.

¹⁰⁴ Dopis Gustava Hofmanna Z. Wirthovi z 8. 8. 1951; nedatované Wirthovy výpisky z jeho práce na malém lístku (ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W).

¹⁰⁵ Kristina UHLÍKOVÁ, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

¹⁰⁶ O Novotného knize srov. podrobněji zde níže. V té době se ikonografie Prahy dotkl také František Roubík, když proslovil v rozhlasě přednášku *Pražské prospekty a panoramata*, [1945], 5 listů strojopisu, Masarykův ústav a archiv Akademie věd České republiky, Praha, fond František Roubík, kart. 10, inv. č. 526.

¹⁰⁷ ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 10. Druhá z přednášek je označena také jako *Budování socialistické Prahy*. Nepodařilo se ověřit, zda se tak opravdu jmenovala, nebo jestli tento název použil až redaktor.

rakouské armády – přináší podrobnou analýzu plánu s řadou kvalitních reprodukcí v širokém kontextu pražské i evropské městské kartografie. Její autor, historik umění, památkář a archivář Klubu za starou Prahu Jan Hofman¹⁰⁸ v úvodní a závěrečné kapitole vyličil okolnosti objevení plánu, zařadil se bez rozpaků vedle Josefa Emlera, který ve Vratislavi objevil v roce 1902 panorama Kozla a Petřleho, a Vladimíra Zákřeje, který publikoval v roce 1907 zásadní informaci o Hergetově plánu Prahy, a spolu s Huberovým plánem označil objevení těchto tří vyobrazení Prahy za zásadní události, které se na poli pražské kartografie a ikonografie udály od počátku 20. století. Velmi záslužně zrekapituloval podstatné starší studie a soupisy pražských vedut a plánů a zejména v kapitole *Huberův plán ve vývoji pražské kartografie* (s. 30–50) se snažil vystavět příběh vývoje pražské kartografie v kontextu evropské (snad až příliš stručný až heslovitý) i pražské městské kartografie doplněný několika vyobrazeními Prahy na mapách a plánech různých měřítek. V pasážích o české a pražské kartografii projevil znalost Paldusových studií – poprvé někdo ve studii o pražské kartografii reflektoval existenci vojenských mapování. Hofman znal i drobné články o rukopisných plánech částí Prahy (Teige, Honl, Chytil), vyslovoval nové hypotézy. Uvědomoval si, že bude nutné pražské plány studovat i v zahraničních sbírkách (kromě Vídně také Mnichov, Berlín).

Na tomto místě je ale Hofmanovu práci třeba zmínit také kvůli závěrečné kapitole. Tato emotivní a jistě jednostranně napsaná stať líčí konkurenční prostředí, které panovalo v oblasti studia pražské ikonografie v prvních desetiletích 20. století.¹⁰⁹ Josef Paldus, ještě v pozici ředitele Mapového oddělení Kriegsarchivu, údajně Hofmanovi při jeho studijní cestě ve Vídni odmítl vydat archiválie, na základě nichž chtěl Hofman sestavit úvodní studii k vydání Huberova plánu, který před tím objevil ve Dvorské knihovně a Paldusovi o něm vyprávěl. Navíc jej dvakrát odmítlo Štencovo nakladatelství a dříve v *Památkách archeologických* nestihl svůj vydavatelský záměr před smrtí Antonína Podlahy uskutečnit. Dodané tiskové desky s Huberovým plánem se v Podlahově pozůstalosti nenašly. Mezitím vyšla *Praha v obraze pěti staletí*, kde byl objev plánu připisán Josefu Paldusovi a reprodukována část plánu; různé výřezy se pak staly součástí mnoha knih o Praze včetně například katalogu výstavy *Tvář Prahy*.¹¹⁰ Hofman nechal pro potřeby své knihy v roce 1941 plán díky pomoci Archivu hlavního

¹⁰⁸ Publikoval spolu se Zdeňkem Wirthem titul *Ochrana památek*, Praha 1921.

¹⁰⁹ Kap. *Habent sua fata libelli. (Epilog.)* in: Jan HOFMAN, *Obráz barokní Prahy*, Praha 1944, s. 61–65.

¹¹⁰ Zdeněk WIRTH (ed.), *Tvář Prahy*, katalog výstavy konané v Praze 7. června 1939 – 27. srpna 1939, Praha 1939, č. 71.

města Prahy ve vídeňské Rakouské národní knihovně znovu nafotografovat a o tři roky později konečně *Obraz barokní Prahy* vyšel. Ať už je tato historie pravdivá plně, nebo jen zčásti, ukazuje na náročnost práce s ikonografickým a kartografickým materiálem v mnoha ohledech. Navíc ony reprodukce, které zůstaly jako výsledek této objednávky v Archivu hlavního města Prahy, jsou pravděpodobně tytéž, které se používaly do řady publikací vydávaných v Československu po celou druhou polovinu 20. století. Jako zdroj nebyl využit originál, a dokonce nebylo udáváno ani jeho uložení. Huberův plán je v tomto směru ilustračním příkladem toho, jak obecná znalost ikonografických a kartografických fondů ve druhé polovině 20. století postupně upadala.

Monumenta cartographica Pragae

V roce 1951 obhájil na Univerzitě Karlově disertační práci s názvem *Monumenta Cartographica Pragae. Příspěvek k historické topografii města Prahy se zřetelem k vývoji českého zeměměřičství* pozdější západočeský archivář, odborník na historickou metrologii a dějiny hutnictví Gustav Hofmann. V Archivu Univerzity Karlovy¹¹¹ se ovšem dochovala pouze první část jeho disertační práce – bez pročíslovaného soupisu map a plánů, na něž autor ve studii průběžně odkazuje. To velmi snižovalo výpovědní hodnotu Hofmannova textu a komplikovalo jeho kritické posouzení a případné rozpracování tématu v Hofmannově linii.¹¹² V ucelené podobě se práci podařilo objevit až v osobním fondu Gustava Hofmanna ve Státním oblastním archivu v Plzni – pracoviště Klášter.¹¹³ V Praze je mezitím druhý kompletní exemplář k dispozici od ledna 2008, kdy jej získal *Ústřední archiv zeměměřičství a katastru*.¹¹⁴

Hofmannova disertace nebyla jako celek nikdy publikována. Autor se ji – po neúspěšných pokusech o knižní vydání v nakladatelství Orbis již na začátku padesátých

¹¹¹ Archiv Univerzity Karlovy v Praze, sign. dis. č. 2729c.

¹¹² Tento exemplář měla autorka práce k dispozici jako jediný v době psaní magisterské diplomové práce Eva BÍLKOVÁ [Chodějovská], *Mapy Prahy v raném novověku. Katalog pražských map do roku 1800* obhájené 30.1. 2006 na Katedře pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a v době publikování studie [Eva Bílková], *Plány Vltavy v Praze do konce 18. století*. In: *Město a voda. Praha – město u vody*, edd. Olga Fejtová – Václav Ledvinka – Jiří Pešek (= Documenta pragensia 24), Praha 2005, s. 47–58.

¹¹³ Gustav HOFMANN, *Monumenta Cartographica Pragae. Příspěvek k historické topografii města Prahy se zřetelem k vývoji českého zeměměřičství*. Disertační práce [Univerzity Karlovy, Praha 1951], 2 svazky, 1. díl 122 s. strojop., 2. díl: Chronologický soupis plánů (označován jako příloha), 67 s. strojop. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., oddíl MI 2, složka Praha v plánech 17. a první poloviny 18. století. Za upozornění děkuji Mgr. Jakubu Mírkovi! V této kapitole je citováno právě podle tohoto exempláře (nejsou opravovány chyby v paginaci).

¹¹⁴ Za upozornění děkuji RNDr. Tomáši Grimovi, Ph.D.!

let¹¹⁵ – pokusil dvakrát vydat alespoň v podobě studie. V šedesátých letech ji nabídl do Pražského sborníku historického.¹¹⁶ K úpravám doporučeným posudkem¹¹⁷ pravděpodobně nepřistoupil a práci nijak nedoplnil a nepozměnil (snad jen připojil soupis plánů). Na to je možné usuzovat z posudku Františka Holce z roku 1979,¹¹⁸ kdy – snad pod dojmem studie Václava Hlavsy publikované roku 1974 – se pokusil práci ještě jednou uplatnit, a to ve *Sborníku archivních prací*. František Holec ji ale nedoporučil kvůli neaktuálnosti. V posudku vybízí k doplnění literatury a především heuristiky. Gustav Hofmann se pak definitivně začal věnovat jiným tématům. Nelze ovšem vyloučit, že zájem o historickou kartografii jej přivedl k historické metrologii, tedy oboru, v němž později úspěšně publikoval.¹¹⁹

Hofmannovi šlo v disertační práci o *pokud možno úplný soupis starých pražských plánů, které jest možno nalézt zejména v pražských archivech a museích* (úvod), vyrovnával se s Vojtiškovým soupisem ve smyslu nových objevů i bilance ztrát způsobených zejména požárem Staroměstské radnice v roce 1945. Kriticky se vyrovnal také se zmíněnou

¹¹⁵ Dopis nakladatelství Orbis Gustavu Hofmannovi z 8. 6. 1951 s odmítavým stanoviskem. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., kart. s korespondencí z let 1943–1954, viz obr. III.6.

¹¹⁶ *Praha v mapách a plánech 17. a první poloviny 18. století*. Gustav Hofmann, vědecká studie, 22 listů strojop. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., oddíl MI 2, složka Praha v plánech 17. a první poloviny 18. století.

¹¹⁷ Posudek Václava Hlavsy na studii Gustava Hofmanna *Praha v mapách a plánech 17. a první poloviny 18. století*, 20. července 1965, 2 listy strojop. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., oddíl MI 2, složka Praha v plánech 17. a první poloviny 18. století. Kromě nevyhovující struktury (postup po jednotlivých autorech) Hlavsa vytykal nezpracování nejnovější literatury. Měl nejspíše na mysli dvě rozsáhlé studie o zemských měřičích (František ROUBÍK, *Rukopisné mapy od 16. do poloviny 18. století ve Státním ústředním archivu v Praze*, Sborník archivních prací 11, 1961, s. 138–186; TÝŽ, *Příspěvky ke kartografii českých zemí v 17. a 18. století*, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 247–271; TÝŽ, *Zemští měřiči v Čechách v 16. až 18. století*, Sborník archivních prací 15, 1965, s. 269–301), k nimž by bylo vhodné přičíst ještě jednu zásadnější studii z roku 1950 (František ROUBÍK, *Z české oficiální kartografie před rokem 1785*, Časopis Společnosti přátel starožitností 58, 1950, s. 129–142) a několik drobných pozdějších textů (taktéž se týkajících zejména práce /zemských/ měřičů). Jako realistické řešení pro autora navrhoval 1. do *Sborníku 1966 udělat soupis plánů z tohoto článku, jestliže to autor bude chtít a stačit připravit do daného termínu*. 2. ve *Sborníku 1967 vydat soupis ostatních, Vojtiškem ani Roubíkem neuveřejněných plánů, z Hofmannovy disertace, pokud mají význam pro topografické studium vývoje Prahy*.

¹¹⁸ Posudek Františka Holce z roku 1979 (odeslán sekretariátem 22. listopadu 1979, sám nedatovaný), 3 listy strojop. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., oddíl MI 2, složka Praha v plánech 17. a první poloviny 18. století. Holec vytykal zejména neaktuálnost práce – bylo třeba ji doplnit jak o literaturu, tak provést revizi mapových sbírek, které se v mezidobí rozrostly, či byly nově uspořádány, navíc by měly být vzaty v potaz některé archivy a fondy, které autor původně nezařadil: např. řádové archivy, kde doporučuje alespoň Archiv pražského arcibiskupství, Kapitolu Vyšehradskou, benediktini Břevnov, Varia, Statky nejv. purkrabství. Vytyká také nejednoznačné tematické i prostorové vymezení práce.

¹¹⁹ Již v polovině 50. let se zabýval převodními tabulkami měř a vah. Nejvýznamnější prací v tomto oboru je HOFMANN, Gustav. *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*. Plzeň: Státní oblastní archiv, 1984. Další publikace viz Jan PELANT (ed.), *Bibliografie prací Gustava Hofmanna do roku 1994* (= příloha sborníku *Minulostí západočeského kraje* 31), Plzeň 1996, a heslo *Hofmann Gustav*, in: J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 232–233, i když je autorem hesla sám Hofmann, práce z oboru historické kartografie zmíněny nejsou.

studií Jana Hofmana *Obraz barokní Prahy*. K Hofmanovým obecnějším kapitolám pojednávajícím o vývoji plánů Prahy předcházejícímu pracím Josefa Daniela Huberem se vyjádřil kriticky. K tématu přistupoval s větším nadhledem a vývoj plánů Prahy zasadil – při znalosti prací Kuchařových a koncepce edice *Monumenta cartographica Bohemiae* – do kontextu vývoje kartografického zobrazení Čech, v potaz vzal jak mapy úřední – civilní (katastrální), i ty vzniklé pro vojenské potřeby – tak i soukromé. Odmítl také Hofmanovu periodizaci plánů Prahy i Erbenovu periodizaci map Čech¹²⁰ a v rámci časového záběru studie sahajícího od vrcholného středověku (první zmínky o činnosti zeměměřičů na území Prahy) až do poloviny 19. století navrhl vlastní členění do pěti údobí:¹²¹

1. do poč. 15. století – zakládání měst; zeměměřiči a přísežní mlynáři, o jejichž činnosti jsou ojedinělé zprávy
2. od poč. 15. století do 1618 – období rozmachu české kartografie, zejména od 16. století, ze kdy se zachovaly první mapy
3. 1618 – 1781
 - a) 1618 až do počátku 18. století (kap. V. až VI.)
 - b) 18. stol. do roku 1764 – Müllerovy práce (kap. VII. – X.)
 - c) od druhé poloviny 18. století – I. vojenské mapování, Huberovy a Hergetovy plány (kap. XI.)
4. období přechodu 1781–1848 – stabilní katastr a Jüttnerův plán
5. od 1848 do současnosti.

Periodizace sice vychází na jedné straně z tradic (historické) kartografie (bere v potaz vývoj zeměměřictví i kartografie), ale příliš akcentuje činnost měřičů oproti jiným autorům map a plánů a ještě větším prohrškem je nadřazování událostí celozemských politických dějin jako mezníků nad vše ostatní, neboť autor vychází primárně z periodizace českých dějin Václava Husy.¹²² Hofmann zařadil do své práce i veduty, i když pouze ve vyčleněné kapitole.¹²³ Jeho pojednání je nástinem vývoje kartografického obrazu Prahy (Prahu vymezuje jako Velkou Prahu před rozšířením 1960). Snažil se pojmut veškeré mapy Prahy jako celku i plány dílčí (velkého měřítka

¹²⁰ Cit. zde v pozn. 8.

¹²¹ Kap. 2, zejm. s. 22–23.

¹²² Václav HUSA, *Epochy českých dějin*. 2., rozš. vyd. Praha 1949.

¹²³ V kap. 4, s. 30–35, pojednal stručně celkové veduty Prahy od Schedelovy kroniky po panorama Folperta Ouden Allena.

a omezeného území), sleduje provenienci plánu, ale příliš nebral v potaz důvod jeho vzniku. Ještě závažnější je, že v takto – i když vágně – vymezené práci mu řada dokumentů, známých již v jeho době, chyběla. *Chronologický soupis plánů* čítá 263 položek a eviduje staré plány z necelé desítky institucí. Postrádáme zde mnoho fondů a sbírek, v nichž se nacházejí rukopisné plány (například ty, které vytýkal Holec ve svém posudku, nynější Mapovou sbírku Univerzity Karlovy či dnešní Spisovnu Útvary rozvoje Magistrátu hlavního města Prahy), zásadnější ovšem je, že vůbec nevěděl o činnosti a sbírkách SÚF, Paldusových statích a soupisu bohemik ve vídeňských institucích (je zřejmé, že podmínky pro případný výzkum ve Vídni byly v době vzniku práce omezené), Wirthově *Atlasu*, ať už v jakékoli podobě, ani o Roubíkem organizovaném soupisu map, jehož výsledky začaly v době Hofmannovy obhajoby vycházet tiskem. Neznal dopodrobna ani problematiku katastrů a vojenských mapování a popisů krajiny. Hofmann v seznamu uvedl stručný regist plánu (název, datace, autor, vnější a vnitřní popis), jeho uložení a literaturu k němu. Oponenti článků vytvořených na základě disertace Hofmannovi vyčítali nedokonalou metodiku popisu jednotlivých položek soupisu a Václav Hlavsa doporučoval inspirovat se u Vojtíška nebo Roubíka: *ještě lépe* [strukturoval registry jednotlivých plánů v dnešním Národním archivu] *Roubík v uvedených člancích, který v popisu metodicky předstihuje Vojtíška*, napsal ve svém posudku.¹²⁴ V kontextu propracovaných a otestovaných formulářů pro evidenci map František Roubík se jeví Hofmannova evidence poněkud amatérsky.

Revize Vojtíšková seznamu je nanejvýš potřebná¹²⁵

V době, kdy měly pražské veduty na svém kontě kromě Wirthovy knihy vydané v několika jazykových mutacích ještě dvě další monografická zpracování z pera Antonína Novotného a Václava Hlavsy (jeho *Praha očima staletí* vyšla do poloviny šedesátých let dvakrát), postrádala kartografie stále monografické zpracování, neboť Hofmannova práce ji nahradit nemohla. V roce 1964 napsal Karel Kuchař krátkou hutnou, ovšem spíše popularizační, nepoznámkovanou stat' o vývoji pražské kartografie. Byla součástí sborníku textů o Praze určených učitelům. Záměrně se názvem hlásí

¹²⁴ Posudek Václava Hlavsy na studii Gustava Hofmanna *Praha v mapách a plánech 17. a první poloviny 18. století*, 20. července 1965, 2 listy strojop. SOA v Plzni, pracoviště Klášter, osobní fond Gustava Hofmanna, neusp., oddíl MI 2, složka Praha v plánech 17. a první poloviny 18. století.

¹²⁵ Karel KUCHAR, *Staré plány pražské*, in: Antonín Lippert – Antonín Bendl – Jaromír Janka (edd.), Praha: Sborník statí pro učitele, Praha 1964, s. 50–56, zde s. 50.

k Vojtíškovu soupisu – kromě toho, že podrobněji rozebírá v chronologickém sledu několik rukopisných i tištěných zásadních plánů, čtyřicet let starý soupis aktualizuje a především v posledním odstavci vybízí čtenáře ke spolupráci, neboť *nový soupis pražských map a plánů začalo v minulém roce pořizovat oddělení pro kartografii Geografického ústavu ČSAV*.¹²⁶

Osudy soupisu pražských map a plánů snad realizovaného od roku 1963 nejsou známy, i když se částečně překrýval s časovým vymezením soupisových prací Václava Hlavsy. Hlavsa znal dobře fondy Archivu i Muzea hlavního města Prahy, neboť v obou institucích pracoval (v letech 1949–1960 byl ředitelem archivu, od roku 1960 pět let ředitelem muzea, později byl zaměstnán v Útvaru hlavního architekta).¹²⁷ Ke kartografii Prahy se poprvé dostal v období 2. světové války, kdy spolu s Jaroslavem Pudrem pracoval na soupise plánů Prahy a byl také přizván k tvorbě *Plánu historických a uměleckých památek hlavního města Prahy*.¹²⁸ Ikonografií a kartografií Prahy se zabýval zejména v šedesátých a v první polovině sedmdesátých let. Jeho soupis map a plánů Prahy „dlouhého 19. století“ vyšel ve *Sborníku archivních prací* v roce 1974.¹²⁹ Hlavsa se rozhodl zpracovat období, které Václav Vojtíšek i Gustav Hofmann ve svých pracích ponechali stranou. Jedním z důvodů bylo narůstající množství plánů po roce 1800. Tento argument Hlavsov soupis čítající 1290 položek potvrdil. Autor v úvodu zdůraznil výjimečné postavení plánu v rámci pramenů pro studium dějin města, zejména postupující urbanizace. Zrekapituloval dosavadní pokusy o periodizaci plánů Prahy a přiklonil se k Hofmannovu členění postaveném na politických dějinách. *Vzhledem k tomu, že periodizace Gustava Hofmanna zhruba odpovídá historickému vývoji města Prahy, možno ji z historického hlediska – bez zřetele na vývojové rysy kartografie – pokládat za vyhovující.* Ani on si při svých hlubokých znalostech pražské historie i kartografie nepřipustil vhodnější možnost naznačenou již Josefem Teigem, že by mezníkem mohl být rok 1784, nebo neupřednostnil přístup Wirthův vycházející z dějin kartografie. Přitom další část úvodní studie uvozuje konstatováním, že *tyto plány se podstatně liší od starší produkce*. V nejrozsáhlejší podkapitole úvodu charakterizoval materiál; největší pozornost věnoval katastrálním mapám.

¹²⁶ Tamtéž, s. 56.

¹²⁷ Archivní časopis 31, 1981, s. 56–59 a Archivní časopis 45, 1985, s. 181–182 a heslo *Hlavsa Václav*, in: J. HOFFMANNOVÁ – J. PRAŽÁKOVÁ, *Biografický slovník archivářů*, s. 225–226, autorem hesla je Miloš Dvořák.

¹²⁸ Obdobný, i když oproti Wirthově koncepci značně zredukovaný vydal Hlavsa sám několikrát po roce 1960 (Václav HLAVSA, *Praha: plán kult. památek*, Praha 1960 atd.).

¹²⁹ Václav HLAVSA, *Plány města Prahy a okolí 1801–1918*, Sborník archivních prací 24, 1974, s. 137–259.

Veduty – syntézy a soupisy

Těžiště práce Václava Hlavsy týkající se vyobrazení Prahy ovšem leží v oblasti vedut. Završením jeho práce v této oblasti byla monografie *Praha očima staletí*,¹³⁰ která vyšla poprvé v roce 1960 a do roku 1984 se dočkala pěti vydání. Nahradila tak nejen knihu Wirthovu, ale také dvojdílnou publikaci *Grafické pohledy Prahy*¹³¹ historika umění a dlouholetého ředitele Muzea hlavního města Prahy Antonína Novotného. Špatná typografická kvalita knihy z roku 1945 i druhého vydání z roku 1946 je zapříčiněna možnostmi v době vydání. Vyšla v rámci edice Zmizelá Praha vedené Emanuelem Pochem v nakladatelství Václava Poláčka. Ve své době byla vysoce hodnocena právě proto, že Novotný zpřístupnil v příloze v podobě rozměrných reprodukcí zásadní celkové pohledy na Prahu. Šlo o podstatným způsobem přepracovanou autorovu disertaci, částečně vydanou časopisecky v roce 1930,¹³² jejíž základy položil pravděpodobně v době spolupráce se Zdeňkem Wirthem na počátku dvacátých let, a proto se zveřejněním v knižní podobě ve snaze nekonkurovat Wirthovu zamýšlenému *Atlasu* otálel.¹³³ Pro knižní vydání ji ale zásadně rozšířil a doplnil na základě dlouholetého studia ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy. Pro Novotného byla Praha celoživotním badatelským tématem. Jeho spisy byly zčásti vydány až v nedávných letech z pozůstalosti. Jsou vesměs založeny na zajímavých narativních pramenech,¹³⁴ které autor zpřístupňuje široké obci čtenářů čtivým způsobem, nepostrádajícím osobní zaujetí. Stejným způsobem jsou představeny pražské veduty. Knihu ale doprovází podrobný poznámkový aparát a rejstříky. Novotný koncipoval své pojednání jako popis vývoje podob zobrazení Prahy v rámci žánru veduty. Zmíněnou stále aktualizovanou Hlavsovu monografii doplňovala, i když s časovým odstupem od prvního vydání knihy, série soupisů publikovaných ve formě

¹³⁰ Václav HLAVSA, *Praha očima staletí. Soubor grafických listů a fotografií*, Praha 1960; 2. vyd. Praha 1962; 3. přeprac. vyd. Praha 1967; 4., přeprac. vyd. Praha 1972; 5. přeprac. a dopl. vyd. jako Václav HLAVSA, *Praha očima staletí: pražské veduty 1483–1870*, Praha 1984.

¹³¹ Antonín NOVOTNÝ, *Grafické pohledy Prahy 1493–1850* (= Zmizelá Praha. 6), 2 sv., 2. vyd., Praha 1946; TÝŽ, *Grafické pohledy Prahy 1493–1850* (= Umělecké památky. Řada II, sv. 7), 1. vyd., Praha 1945.

¹³² *Ikografie Prahy od konce XV. do polovice XIX. stol.*, Památky archeologické 36, 1930, S. 219–240.

¹³³ Srov. předmluvu k 1. vyd.

¹³⁴ Podílel se se svým učitelem Z. Wirthem a E. Pochem a C. Merhautem a V. V. Štechem na: Zdeňk WIRTH a kol., *Zmizelá Praha: starý obraz města a jeho památek zničených v druhé polovině 19. a ve 20. století*, 6 sv., Praha 1945–1948: 1 sv. Umělecké památky. Řada II; sv. 6, 10–11, 13, 16, 7. Ve 30. a 40. letech publikoval kromě tisků Muzea hl. města Prahy (např. katalog k výstavě V. Morstadta) řadu knih, v nichž převyprávěl prameny převážně z období rakéno novověku do podoby oblíbených čtivých textů. Jako *Staropražské špalíčky* je v edici *Praga Caput regni* nově vydává pražské nakladatelství Vladimír Bystrov.

časopiseckých článků evidující 450 vedut z desítky pražských institucí. Jako první vyšla na konci šedesátých let v *Pražském sborníku historickém* stať *Obrazy barokní Prahy. Soupis grafických listů druhé poloviny 18. století*.¹³⁵ V úvodu k tomuto soupisu se autor vyrovnal se starší literaturou a vyzdvihl hodnotu veduty jako historického pramene. Konstatoval naléhavou potřebu soupisu. Charakterizoval hlavní skupiny evidovaného materiálu a upozornil, kde jsou především uloženy. Tvrdil, že až na torzovitě dochovanou sérii vydanou Marco Berrou v roce 1814, postihl vše, co bylo ve sledovaném období vydáno. Na tuto studii navázaly dva články pokrývající předcházející období.¹³⁶ Úvod i členění soupisu prozrazuje větší důraz autora na – z mého pohledu diskutabilní – výpověď o zachycení „života ve městě“. Vedle seznamu vedut připojil i užitečný rozpis alb a sérií a přehled dokumentace k jednotlivým panovnickým korunovacím ze sledovaného období. Menší pozornost byla věnována, pravda více probádaným, celkovým pohledům na město. Těmi se naopak zabýval více v úvodu k poslednímu z publikovaných soupisů: *Pražská barokní veduta. Tvář a život města Prahy 1650–1750*. V druhé části textu se zaměřil na vyobrazení jednotlivých monumentů – Karlova mostu apod., od nichž přešel k autorům sérií (F. B. Werner), dokumentaci slavností atd. Soupis je rozdělen opět jiným způsobem, tentokrát do pěti oddílů: pohledy na město a jeho části, významné budovy, veřejná plastika, okolí města a dokumentace událostí. Hlavsa chápal sice vedutu především jako historický pramen (odmítal její posuzování primárně z umělecko-historického pohledu), byla mu tedy zdrojem informací o proměnách města, jak jsme ale ukázali, v některých etapách vývoje pražské veduty se snažil upozornit čtenáře na možnosti poznání života v pražských ulicích. Tato interpretace bez podrobného rozboru a přesně vymezených vedut může být silně zavádějící. Míra „fotografické přesnosti“ nejen u stafáže na běžných vedutách, ale i na „reportážních sériích“ dokumentujících korunovace či slavnostní panovnické vjezdy může být velmi různá.

Největší slabinou Hlavsova díla z mého pohledu je, že nikdy nepropojil výpovědní hodnotu dobře prostudovaných pražských vedut s plány a mapami. Sice obsáhle odůvodňoval zařazení Huberova perspektivního plánu do svého soupisu vedut druhé poloviny 18. století, ale tento přístup dále nerozvinul a případné starší poznatky

¹³⁵ Václav HLAVSA, *Obrazy barokní Prahy. Soupis grafických listů druhé poloviny 18. století*, Pražský sborník historický 1967–68, s. 167–210.

¹³⁶ Václav HLAVSA, *Praha a její život do poloviny 17. století v grafických listech*, Pražský sborník historický 6, 1971, s. 145–183; TÝŽ, *Pražská barokní veduta. Tvář a život města Prahy 1650–1750*, Pražský sborník historický 9, 1975, s. 19–77.

nashromážděné během válečných let nezužitkoval. Nejvíce se ke komplexnímu zpracování obrazu města přiblížil v případě 19. století. V jeho osobním fondu se zachovalo totiž vedle konceptů uvedených studií a torza kartotéky několik verzí studie (či knihy) *Ikonografie města Prahy 1801–1880* dokončené v roce 1970,¹³⁷ která mohla tvořit protějšek k uvedenému soupisu plánů. Studie ovšem nebyla k otištění v Pražském sborníku historickém přijata¹³⁸ a nemám informace o tom, že by se autor ucházel o její otištění v jiném periodiku. Přitom právě 19. století se Hlavsa věnoval i v jednotlivých studiích z oboru historické kartografie a ikonografie.¹³⁹

Hlavsovy soupisy jsou pečlivé, prakticky uspořádané a opatřené rejstříky, těžší z mnoha veřejných sbírek a Hlavsa vyjádřil přesvědčení o jejich úplnosti. Pozoruhodné je, že i když spolupracoval na několika drobnějších pracích vyšlých tiskem s Františkem Roubíkem a Karlem Kuchařem,¹⁴⁰ jejich soupisové aktivity cituje ve zcela nedostatečné míře (na Wirtha a Roubíka se odvolává jedině v otázce metodiky soupisu /prvků popisu/). Navíc v období 2. světové války spolupracoval se Zdeňkem Wirthem na topografii uměleckých památek Prahy¹⁴¹ a o jeho pracích na *Atlase* a souvisejících soupisech musel vědět. Těžko si představit, že by mu je Wirth a Roubík utajili. Proč se Hlavsa vyhýbal (jinak si to snad není možné vysvětlit) odkazům na Wirthovu soupisovou činnost, není jasné. Přitom evidentně ctil stejně náročný pracovní postup jako on či Karel Kuchař,¹⁴² totiž založit syntézu na pečlivé heuristice a systematickém soupisu.

¹³⁷ Autor rozdělil soupis grafických listů (dle obsahu) na pět částí: 1. *Praha: Panoramata města a jeho částí; Veřejná prostranství, Světské stavby, Církevní architektury*; 2. *Pražské okolí*; 3. *Veřejné plastiky*; 4. *Život v Praze*; 5. *Série a obrazová díla*. AMP, osobní fond Václav Hlavsa, neusp., kart. 3 (rámcově uspořádáno).

¹³⁸ Pravděpodobně sám Hlavsa další složku nacházející se v kartonu 3 nadepsal *Praha XIX stol. Soupis rytin, nabízeno pro PSH (nepřijato)*, uvnitř je strojopis *Praha devatenáctého století*. Jde o 17tistránkovou úvodní studii, na níž navazuje seznam vedut i s rejstříkem – celkem 137 stran strojop. s rkp. úpravami. AMP, fond Václav Hlavsa, neusp.

¹³⁹ Spolu s K. Kuchařem a F. Roubíkem připravili edici plánu Prahy Josefa Jüttnera s komentářem: *Plán Prahy z r. 1816*, 3. vyd., Praha 1983 (vyšel v několika vydáních); sám zpracoval rozsáhlou monografii o díle Vincence Morstadta: Václav HLAVSA, *Praha v obrazech Vincence Morstadta*, Praha 1973; brožuru o Langweilově modelu Prahy: Václav HLAVSA, *Praha let 1826–1834*, Praha 1962. Nepublikovaná zůstala studie o plánu hr. Velasquez Pinase. AMP, osobní fond Václav Hlavsa, neusp., kart. 3.

¹⁴⁰ Josef JÜTTNER, *Plan der könig Hauptstadt Prag*, 1. vyd., Praha 1972, a v dalších vydáních do 80. let 20. století.

¹⁴¹ Wirth spolu s Hlubinkou, Honlem a Hlavsou měli pracovat na *Plánu historických a uměleckých památek hl. města Prahy*, který by byl paralelou k plánu přírodních památek z r. 1941. ÚDU AV ČR, Praha, Odd. dokumentace, fond Zdeněk Wirth, kart. XXXIX-W, sv. 8.

¹⁴² V oblasti map Čech jej korunoval syntetickými pracemi *Naše mapy odedávna do dneška*, Praha 1958, a zásadním podílem na díle *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* (= Vývoj mapového zobrazení Československé republiky I), Praha 1959.

Hlavsovo dílo týkající se kartografie a ikonografie Prahy má dva základní rysy. Jednak autor odděloval striktně knižní obrazovou syntézu a časopisecky vydané soupisy, jednak chápal veduty a plány (mapy) jako dvě samostatné skupiny archivního materiálu, jejichž výpovědní hodnota se neprotíná. Ovlivněn snad studiem kartografie 19. století nepřipouštěl, že by plán mohl být ovlivněn něčím jiným než stupněm poznání a zvládnutí geodetických a kartografických postupů. Je podle něho dílem objektivním, v němž se neprojevují emoce ani nezrcadlí osobnost autora.¹⁴³

Václav Hlavsa vyjádřil sice ve svých publikacích přesvědčení, že sepsal veškerý materiál, toto tvrzení není ale obtížné zpochybnit. Jedním z problémů je vůbec definice veduty z hlediska zobrazeného i z hlediska techniky provedení, dalším postupné zpřístupňování jednotlivých sbírek a fondů, v rámci kterého vycházejí na veřejnost nové objevy. Daleko od pravdy není konstatování Jana T. Kozáka o tom, že kompletní soupis vizuálních reprezentací Prahy je pouhou iluzí.¹⁴⁴ O jiným způsobem pojatou evidenci pražských vedut se pokusili Jiří Lukas a Markéta Lazarová. Jejich *Praha: obraz města v 16. a 17. století: soupis grafických pohledů*,¹⁴⁵ na kterou naváže snad pokračování pro století 18., vykazuje oproti starším evidencím několik inovací. Autoři vzali v potaz starší zahraniční soupisovou literaturu, kterou vesměs uvádějí ve druhé kapitole své knihy, studovali ale v jednotlivých sbírkách konkrétní dokumenty. Zásadní součástí katalogového hesla je i obrázek některého z exemplářů a v neposlední řadě je podstatné, že publikace je paralelně vedena kromě češtiny také v angličtině a němčině. Dosud poslední monografií o pražské vedutě je kniha Jiřího Kropáčka,¹⁴⁶ která vyšla poprvé v roce 1995. Měla sice velký dopad do zahraničí, neboť byla přeložena do řady jazyků, nesplňuje ovšem všechny náležitosti vědecké publikace (chybí například velmi důležitý osobní rejstřík). Autor zohlednil krajinářství, zařadil veduty provedené širokým spektrem technik. Do čtivého textu jsou zařazeny výňatky z cestopisů a zpráv návštěvníků Prahy. Novinkou je časové vymezení práce: zatímco spodní mezník zvolil

¹⁴³ V. HLAVSA, *Plány města Prahy a okolí*, s. 137.

¹⁴⁴ Jan T. KOZÁK, *Jak je to se soupisy předfotografických pražských vedut?* Pražský sborník historický 32, 2003, s. 229–242, zde s. 229. Toto tvrzení má ještě větší váhu, vezmeme-li v úvahu, že autor je exaktní vědec.

¹⁴⁵ Markéta LAZAROVÁ – Jiří LUKAS, *Praha: obraz města v 16. a 17. století: soupis grafických pohledů = Prague: picture of the town in the 16th and 17th centuries: list of views on graphic art pieces = Prag: Stadtbild im 16. und 17. Jahrhundert: Verzeichnis graphischer Ansichten*, Praha 2002.

¹⁴⁶ Jiří KROPÁČEK, *Pražské veduty: proměny obrazu města (1493–1908)*, Praha 1995, a 2. vyd., Praha 1997 (německy: *Prager Veduten: Ansichten der Stadt 1493–1908*, Hanau 1995, anglicky *The Prague vedute: changes in views of the city (1493–1908)*, Praha 1996, francouzsky *Prague a travers les siècles: metamorphoses de l'image de la ville (1493–1908)*, Paris 1997).

autor tradičně (rok 1493), horní vymezil „dekonstrukcí klasické veduty“ v díle Antonína Slavíčka z doby kolem roku 1908.

Obě publikace se soustředí na veduty a téměř zcela pomíjejí staré plány Prahy. Prostor pro jejich soupis a zhodnocení tedy nadále zůstává otevřen.¹⁴⁷ Co je příčinou toho, že dosud není kartografie Prahy uspokojivě zpracována a proč dosud nikdo nepopsal proměny *portrétu* Prahy? Odpověď může naznačit citát ze závěru mnohokrát zde zmíněné brožury Václava Vojtíška: ... *Je patrné, že pořízení úplného soupisu plánů pražských z doby starší má do sebe mnohý význam. K urychlení jeho bylo by radno, aby úředníci jednotlivých ústavů popsali a vydali materiál jejich a aby pracovníci v ústavech zahraničních nenechávali bez povšimnutí ani této části jejich sbírek.* Vedle velmi špatné evidence a zpřístupnění jednotlivých sbírek, což se aktuálně alespoň ve značné části z nich mění (viz dále), vidím příčinu také v diskontinuitě, která postihla výzkum v oblasti historické kartografie. Na poli kartografie Zdeňkem Wirthem organizované projekty nebyly – na rozdíl od vedut – završeny monografií. Karel Kuchař i František Roubík,¹⁴⁸ kteří nepochybně měli o pražské kartografii hluboké znalosti,¹⁴⁹ dali před plány měst včetně Prahy přednost mapám. Václav Hlavsa zanechal rozsáhlé soupisové dílo, které si bohužel nese největší dobový nedostatek – postrádá náhledy popisovaných vedut. Odkazuje sice na Wirthovo dílo, ale evidentně neměl tušení o soupise pořízeném Josefem Paldusem. Kvůli reorganizaci institucí a nepochopení či neochotě mladších generací badatelů v oblasti historické kartografie dokončit náročnou a po dlouhou dobu málo efektivní práci na soupisech Josefa Palduse se dochovalo jeho bezesporu nejzásadnější, ovšem nepublikované dílo de facto v troskách, na něž se navazuje jen obtížně.

¹⁴⁷ V roce 1988 obhájí na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze diplomovou práci *Jan Loth a česká kartografie XIX. století* Tomáš Hokův. Ve druhé kapitole své práce (s. 58nn) shrnuje vývoj pražské kartografie, kriticky se vyrovnává s prací Gustava Hofmanna a dílčí literaturou k jednotlivým plánům, pracuje se soupisem Václava Vojtíška. Velký prostor věnoval v tradičním způsobem pojaté – chronologicky uspořádané kapitole rukopisným přesným plánům Prahy. Dějiny plánu města jsou mu vývojem od nedokonalějších vyobrazení k přesnějším, odsuzuje jako nezajímavé ty plány, které zobrazují Prahu schematicky (letáková produkce 18. století apod.). Soustředí se především na oficiální – úřední kartografii, zejména práci (zemských) měřičů a vojenská mapování.

¹⁴⁸ Srov. např. text přednášky proslovené v rozhlase *Pražské prospekty a panoramata*, asi 1945, 5 listů strojopisu v Roubíkově osobním fondu, Masarykův ústav a archiv Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha, kart. 10, inv. č. 526.

¹⁴⁹ Kromě příslušných pasáží v *Naše mapy odedávna do dneška* srov. např. studii *Staré plány pražské* s cenným přehledem.

SPATIAL HUMANITIES.

METODY PRO SOUPIS, ANALÝZU A PREZENTACI

PORTRÉTŮ PRAHY

Podrobný rozbor dosavadních soupisových snah ukázal dva zásadní fakty. Pravděpodobně nikdy nevznikne jedna instituce, jediné centrální pracoviště „státní sbírka mapová“, která by uchovávala a zkoumala „všechny“ mapy a plány z území České republiky. A totéž není reálné ani v měřítku Prahy. Dále podle mého názoru z uvedeného vyplývá, že i „pouhé“ sepsání všech map a plánů Prahy je v přiměřeném čase nad síly jednotlivce. Čím více informací máme o mapových fondech nejen v síti archivů všech typů, tím je tento fakt zřejmější. První rámcové představy výrazně se lišící od těch v první polovině 20. století si bylo možno udělat po reorganizaci československého archivnictví v padesátých letech 20. století, další fází bylo postupné stěhování archivů do moderních účelových budov a na opravdový vyšší, konkrétnější stupeň poznání se dostáváme po roce 2005, jak bude osvětleno v této kapitole. Dnešní doba je podle mého soudu právě proto velmi nevhodná k činění jakýchkoli závěrů o množství dochovaných map nebo k uzavírání jakkoli tematicky vymezených seznamů, neboť stále se zjednodušující přístup k technologiím, spolu se snahami o systemizaci a centralizaci některých oblastí českého archivnictví a o více než žádoucí propojování s dalšími příbuznými obory (zejména s knihovnictvím a sférou muzeí a galerií a jejich fondů), podnítil systematickou moderní katalogizaci v řadě velkých mapových sbírek a důležitých archivních fondech. Dlouhodobě rostou také nároky na hloubku popisu jednotlivých typů dokumentů. S podrobným popisem archivních dokumentů včetně map a jejich indexováním (rejstříkováním), které se děje v databázových programech, je spjata také jejich digitalizace. Jejím výsledkem jsou rastrové obrázky využitelné nejen jako archivní (záložní) kopie, ale i pro lepší zpřístupnění jednotlivých sbírek a mapového bohatství jako takového napříč institucemi, jeho utřídění, vyhledávání v něm, pro tvorbu rekonstrukčních map laiky i odborníky, pro prezentaci (publikování) i pro vědecký výzkum.

To jsou důvody, pro něž si tato práce neklade prvoplánově za cíl vytvořit soupis map a plánů Prahy, který by bezprostředně navazoval na výše popsané snahy a vyrovnal tak v rámci vizuálních reprezentací Prahy jako komplexního tématu nežádoucí „zpoždění“

map a plánů oproti relativně velmi dobře podchyceným vedutám. Smyslem je navrhnout řešení, jak takového soupisu postupně docílit. Zvolený návrh vychází ze dvou základních úvah: systém musí být otevřený, neukončený, musí umožnit zapsání nových poznatků a nesmí být samoučelný. Vložená energie by neměla sloužit jen soupisu, tj. seznamu jako takovému, ale systém evidence by měl umožnit minimálně vyhledávání, prezentaci a analýzu. Druhé základní východisko je nezbytné vztazení údajů o mapě či plánu, resp. vedutě k místu – prostoru, neboť bezprostřední vazba na prostor je základní vlastností všech sledovaných typů dokumentů. Vhodným způsobem vyjádření je pak logicky software pracující s prostorovými daty (a využívaný a rozvíjený v oblasti věd o Zemi). Základní princip systému i jednotlivé prvky popisu ikonografických dokumentů byly otestovány na několika stovkách map a plánů Prahy (i při katalogizaci ve dvou mapových sbírkách obecněji zaměřených a podrobeny konstruktivní kritice při tvorbě *Základních pravidel pro zpracování archiválií* a snahách o dosažení kompatibility katalogizačních systémů užívaných v českém archivnictví a knihovnictví). Dříve, než přistoupíme k podrobnému popisu navrženého systému, je nutné vyložit jednak stávající stav uložení sledovaných dokumentů, jednak analyzovat možnosti digitálních technologií.

Mapové a grafické sbírky

Staré mapy jsou v České republice soustředěny do několika velkých mapových sbírek a další uchovává řada archivů, knihoven, muzeí a jiných institucí většinou v samostatných odděleních. Tyto mapové sbírky byly obohacovány systematickou sběratelskou činností a nákupy a dary, ale přirozený vývoj fondu byl také nežádoucí narušen. Na počátku padesátých let 20. století docházelo k rozsáhlým přesunům z nejstarších českých institucí – z Národní knihovny do dnešní Národní galerie (předána byla grafika, proti přesunu map se již vedení knihovny ohradilo)¹ a z Národního muzea do dnešní Mapové sbírky Univerzity Karlovy (mapový materiál). Tehdy byla také do státních institucí umístěna řada konfiskátů z klášterních knihoven (delimitace mezi Strahovskou knihovnou a Památkem národního písemnictví). Po roce 1990 se zase některé fondy – někdejší klášterní či šlechtické knihovny – vracely původním majitelům. Výsledkem je poněkud nepřehledná situace daná historickým vývojem, kdy při hledání

¹ Za informaci děkuji PhDr. Janu Sobotkovi!

kartografických a ikonografických dokumentů nelze uplatnit pouze logickou úvahu, slepě se řídit názvem instituce ani kopírovat model jiných (středo)evropských států. Ve velkých knihovnách a vědeckých institucích, ale také v archivech, kam se zejména mapy dostaly zpravidla správním cestou, byly obvykle vyňaty ze spisů a uloženy do uměle vytvořené mapové sbírky. Hlavním motivem byla jejich specifická povaha a nároky na uložení.

Totéž platí pro grafické listy. Významnou roli při ukládání starých map a plánů hrají jejich fyzické vlastnosti: formát, dodatečná úprava a adjustace (podlepení, zavěšení, zarámování). Obdobně grafiky jsou uloženy ve zvláštních fondech například Národní galerie, Umělecko-průmyslového muzea v Praze, Památníku národního písemnictví, Moravské zemské galerie, oblastních galerií, v Ústavu dějin umění Akademie věd České republiky či v Národním památkovém ústavu, grafické (ikonografické) sbírky významné z hlediska této práce má Archiv i Muzeum hlavního města Prahy a nemalé množství ikonografie se nachází v Národním či oblastních archivech. Významné jsou také sbírky zahraniční – přehled o mapách v Německu podává *Verzeichnis der Kartensammlungen in Deutschland*, který zpracoval ředitel mapové sbírky *Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz zu Berlin* Lothar Zögner a inovoval tak práci svého předchůdce v úřadu H. Kramma, která vyšla v roce 1959.² Celosvětový přehled poskytuje *World directory of map collections*.³

V České republice plní tento účel příručka *Lexikon mapových archivů a sbírek České republiky* z roku 2000,⁴ která vznikla jako výsledek dotazníkové akce a i přes nevyrovnaně zpracovaná hesla přináší podstatné informace k jednotlivým sbírkám, v některých případech například včetně jinde nedostupných shrnutí geneze jejich fondů. Přehled aktualizoval o pět let později dotazníkový průzkum Abdully Azzaniho provedený v souvislosti s pracemi na *Atlasu krajiny České republiky*.⁵ Ne nepodstatné množství grafických listů i starých map a plánů je v držení soukromníků a koluje na aukcích, přehled o tomto trhu patří k základním znalostem kurátorů mapových sbírek.⁶

² *Verzeichnis der Kartensammlungen in Deutschland*, 1. vyd., Wiesbaden 1983, 2. vyd., Wiesbaden 1998. Staatsbibliothek zu Berlin vydává každoročně *Bibliografia cartographica*, která je orientována mezinárodně.

³ *World directory of map collections*, 4. vyd., München 2000.

⁴ *Lexikon mapových archivů a sbírek České republiky*, Eva Semotanová – Robert Šimůnek (edd.), Praha 2000.

⁵ Abdulla AZZANI, *Mapové sbírky ve vědeckých knihovnách a archivech ČR*, *Historická geografie* 33, 2005, s. 432–475.

⁶ Srov. pasáž o historické kartografii ve Velké Británii ve 2. kapitole a dále Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001, kap. *Krása starých map – od knihoven mocných k Christie's, Sotheby's a Nebenzahlovi*, s. 141–149.

Jediným přehledem o mapovém bohatství v České republice jako takovém je zmíněný Roubíkův *Soupis map českých zemí*. Přes nesporný přínos tohoto díla má z pohledu dnešního uživatele několik zásadních nedostatků. V předmluvě k prvnímu dílu František Roubík stále vyzýval instituce (knihovny, muzea, archivy), aby zařadily svůj materiál do evidence, jejíž nekompletnosti si byl vědom. Nešlo v žádném případě o fyzické předávání archiválií, pouze o jejich podchycení s uvedením místa uložení. Spolu s *Doplňky*, které zpracoval Günter Fiedler,⁷ je dílo Františka Roubíka stále základní orientační pomůckou, i když mnoho údajů, především o uložení map, je samozřejmě již dnes neaktuálních. Soupis odkazuje k mapovým sbírkám a fondům před jejich přesuny v padesátých letech 20. století, takže nejenom signatury, ale často i instituce jsou neaktuální a pro dohledání příslušného exempláře je nezbytná znalost vývoje českých paměťových institucí. Autor sám navíc nepublikoval některé tematické okruhy včetně plánů měst.

Na počátku 21. století se v odborných kartografických a historických kruzích uvažovalo o vytvoření portálu historické kartografie, který by zároveň sloužil jako vstupní brána k elektronickým katalogům jednotlivých sbírek a později snad k jednotnému katalogu či alespoň vyhledávači „nad“ jednotlivým databázemi. K jeho vytvoření doposud nedošlo, nastalo ovšem období masivní digitalizace jednotlivých sbírek,⁸ vytváření virtuálních kolekcí (a to nejen pokud jde o mapy jako takové – srov. *Manuscriptorium*⁹ či VD 17¹⁰) a tzv. prostorového vyhledávání; vzorovým katalogem mapové sbírky se stalo zpřístupnění Molloyovy sbírky uchovávané v Moravské zemské knihovně v Brně (k tomu podrobněji dále). Stupeň digitalizace a nezbytné prostorové umístění naskenovaných rastrových obrázků ze sbírek v České republice (i přes zapojení Mapové sbírky Univerzity Karlovy a Mapové sbírky Geografického ústavu Masarykovy univerzity v Brně a Moravské zemské knihovny do mezinárodní sítě mapových sbírek, které digitalizují své fondy a nabízejí je přes internet k prostorovému umístění)¹¹ dosud ovšem nepostoupilo do takové míry, aby umožnilo řešerše ke konkrétní problematice s uspokojivým výsledkem a nahradilo detailní znalost jednotlivých fondů.

⁷ Günter FIEDLER, *Doplňky k Soupisu map českých zemí – 2. svazek*, in: *Listy katedry historie* 8, 1995, s. 81–100; TÝŽ, *Druhé doplňky k Soupisu map českých zemí – 2. svazek*, *Východočeské listy historické* 15–16, 2002, s. 251–266.

⁸ Masivní digitalizaci mapových sbírek v USA zmiňuje Anne Kelly Knowles již v předmluvě k *Social Science History* 24, 2000, 3, s. 452.

⁹ *Manuscriptorium* se definuje jako „evropská digitální knihovna rukopisů“. Poskytuje jednotné rozhraní do virtuální knihovny, která zahrnuje digitalizované rukopisy (zejm. listiny) i staré tisky (vč. map).

¹⁰ *Verzeichnis der Drucke des 17. Jahrhunderts*: <http://www.vd17.de/index.html>.

¹¹ <http://project.oldmapsonline.org/collections>, srov. také kap. 2.

Obdobně ambiciózní projekt v oblasti vedut mi není znám. Nejúčinnějším vyhledavačem v České republice je zmíněný portál *Veduty v českých a slovenských archivech vzniklé do roku 1850*, který je výsledkem soupisové akce realizované dotazníkovou metodou v českých a slovenských archivech.¹² Základní nevýhodou je, že podchyceny jsou za českou stranu pouze veduty v síti archivů Ministerstva vnitra a Archivu hlavního města Prahy. Vzniklo ovšem také několik tematických soupisů – univerzitní teze, tovaryšské listy, tištěné veduty apod., které dosud nebyly zpřístupněny elektronicky.¹³

Digitalizace mapových a grafických sbírek umožnila překonat po desetiletí diskutovaný problém, jak účinně zkatologizovat obrazový dokument. Řada studií a metodik k inventářům a katalogům zpracovaných v oblasti knihovnictví, archivnictví i tzv. kartologie (K. Kuchař) ukázaly, že žádný popis ani výběr z přednastavených pojmů nenahradí vizuální vjem. Názorně to ukazují obr. IV.5 a IV.6. Jako zásadní součást katalogů mapových a ikonografických sbírek se tak jeví digitální obrázek prostředkující o katalogizovaném dokumentu jasnou představu. Jeho zařazení nahrazuje složitý formalizovaný popis a výrazně usnadňuje práci zejména uživateli. Standardem se zároveň stalo zveřejnění katalogu na internetu. Ten představuje v tomto ohledu nejenom zřejmé výhody, ale zpřístupnění dat nekontrolovanému počtu neregistrovaných uživatelů skýtá svá rizika. Většina institucí nechce dovolit, aby byl obrázek bez kontroly dále šířen. Proto se v zájmu ochrany instituce, která za dokument odpovídá, často aplikuje vodoznak. Dříve nejužívanější způsob ochrany obrázku proti zneužití v prostředí internetu – degradace skenu formou snížení rozlišení či rozměrů – má již další alternativy. Obrázek je publikován v aplikaci Zoomify, která umožňuje rychlé načtení velkoobjemových souborů, ale chrání dokumenty před stažením. Dovoluje pouze jejich prohlížení. Výhoda spočívá v tom, že sken není degradován, ale pouze je pomocí uvedeného software rozdělen na tzv. dlaždice. Podle požadavku uživatele (vybrané přiblížení či oddálení) pošle server na klientský počítač vždy jen ta data (výřez), která odpovídají výběru, a nenačítá se pokaždé znovu celý obraz.¹⁴ Toto umožňují Aleph i ProArchiv a aplikují hlavní sledované mapové sbírky.

¹² <http://veduty.bach.cz/veduty/>, srov. kap. 2. Dílo se bohužel vyznačuje řadou chyb.

¹³ Srov. kap. 2. Výjimku představuje soupis *Vyobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století (se vztahem k území České republiky)*, který je doplněn CD ROMem.

¹⁴ Poprvé byl volně šiřitelný software Zoomify užit pro publikování starých map Laboratoří geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v roce 2000 v souvislosti s vystavením vojenských mapování

Sofistikovanějším využitím digitalizovaných dokumentů je jejich zařazení do prostředí mapových portálů a serverů. To nemusí být omezeno pouze na mapy a plány, neboť přístup ke starým mapám bez geodetických základů a plánům, jejichž autoři nepoužili nejspíše žádné zobrazení, a k vedutám, tedy vyobrazení míst jakoukoli technikou (a de facto k jakémukoli vyobrazení reality, které lze umístit do prostoru, tj. přidělit tomu, co zobrazuje, nebo místu jeho vzniku zeměpisné souřadnice) je obdobný. Dříve, než pojednáme o této problematice, je vhodné zařadit na závěr kapitol věnovaných archivním a knihovnickým otázkám spojeným se starými mapami a grafickými listy, exkurz o digitalizaci dokumentů jako takových. Základní fakta a postupy stále nejsou dostatečně akceptovány a využívány, a dochází tak i k plýtvání vynaloženým časem i prostředky.¹⁵

Digitalizace starých map

Technické možnosti jsou dnes značné a stále se zlepšují, ať už v oblasti digitální fotografie, nebo skenování. Stoupají také nároky na jednotlivá zařízení.¹⁶ V otázce pořizování digitálního obrazu je nutné k jednotlivým druhům dokumentů přistupovat diferencovaně. Jiné podmínky si žádají tisky¹⁷ a rukopisy, záleží na rozměrech, adjustaci a stavu dochování dokumentu.¹⁸ Zásadní je ale také druh dokumentu – rozlišení nejen mezi textem a obrazem, ale odlišný přístup vyžaduje obrazový materiál v klasickém slova smyslu (grafické listy, fotografie, pohlednice apod.) a mapy. Zjednodušeně řečeno, mapu, která má být využitelná pro další analýzy, je třeba skenovat, nikoli fotografovat. Skenování minimalizuje zkreslení a deformaci geodetických základů a zeměpisné sítě mapy (zejména vzdáleností a úhlů na ní

Habsburské monarchie pro území České republiky. Vladimír Brůna, *Cesta do Vídně aneb http://oldmaps.geolab.cz osm let poté*. Studia Oecologica 4, 2, Ústí nad Labem 2010, dostupné na <http://bruna.geolab.cz/bibl.htm>.

¹⁵ Otázkám digitalizace, digitálních dat apod. se věnuje seriál každoročních seminářů *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě*, které pořádá od roku 2000 Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR, Národní archiv a Národní knihovna ČR. Programy jednotlivých ročníků i příspěvky ve formě prezentací jsou dostupné na <http://skip.nkp.cz/akcArch10.htm>.

¹⁶ Skenery, jejichž výstupy mají splňovat nároky na přesnost a kvalitu, získávají atesty. Testování skenerů pro mapy se řídí *Pokyny č. 32 ČÚZK pro skenování katastrálních map a grafických operátů dřívějších pozemkových evidencí*.

¹⁷ Na digitalizaci starých tisků se soustředí projekt Google Books, kterého se účastní například Národní knihovna ČR.

¹⁸ Testována jsou zařízení na digitalizaci glóbulů (např. VÚGTK ve Zdibech). Skenery se dělí na příruční, stolní a průtahové. Ideálně by měl být využíván stolní skener vybavený kolíbkou na svázané fascikly a knihy.

zobrazených) a nepřipraví ji tak o zásadní charakteristiku mapy, která ji odlišuje od „pouhého“ obrázku. Sice značné procento starých map vzniklo metodou *à la vue*, nemají tedy geodetické základy a z hlediska moderní kartografie nesplňují všechny nároky na mapu kladené (zakřivení země je i dnes zanedbáno u plánů a katastrálních map), nemůžeme to ovšem předem zcela vyloučit a navíc komplikujeme celkovou kartometrickou analýzu. Upřednostnění skenování před fotografováním usnadňuje připojení mapy na mapový portál (viz dále) i „pouhé“ spojování vícelistových map.¹⁹ Jak nevhodný způsob digitalizace může ovlivnit výslednou kvalitu díla, ukázaly dvě knihy o mapách stabilního katastru Prahy.²⁰

Metody skenování propracovalo v České republice několik týmů kartografů a geoinformatiků.²¹ Při skenování hrají zásadní roli dva parametry: hustota snímání udávaná v jednotkách dpi (*dots per inch*) a barevná hloubka. Při skenování map není nutné využívat barevnou hloubku *true colour*, ale postačí indexovaná paleta s 256 barvami. Ukázalo se vhodné skenovat mapy maximálně na 500 dpi, poté vznikají neúměrně velké datové soubory, přičemž kvalita obrazu roste minimálně. Výsledkem skenování či digitálního fotografování jsou rastrové obrázky. Ty jsou ukládány v plné kvalitě ve formátu TIFF či v minimálně ztrátovém – ovšem pro další využití skenu méně vhodném – formátu JPEG 2000.²² Vedle dat samotných, která jsou ideálně ukládána v zabezpečeném a kontrolovaném repozitáři, je třeba uchovávat i metadata – tedy údaje o parametrech digitalizace. Tato problematika je opět mnohem komplexnější a věnuje se jí v současné době v České republice řada odborníků v souvislosti s budováním Národního digitálního archivu aj.

¹⁹ Tímto problematickým způsobem byly digitalizovány indikační skici uložené v Národním archivu.

²⁰ Práce Barbory a Marka Lašťovkových jsou cit. ve 2. kap.

²¹ Milan TALICH, *Trendy výzkumu možnosti využívání starých map digitálními metodami*, in: Krajina jako historické jeviště: k počtě Evy Semotanové, Eva Chodějovská – Robert Šimůnek (edd.), Praha 2012, s. 373–386, zde s. 383–386, a dále zejm. Fakulta stavební ČVUT v Praze a Fakulta aplikovaných věd Západočeské univerzity v Plzni. Srov. dále Jiří CAJTHAML, *Historické mapy v prostředí mapového serveru*, příspěvek přednesený na *Geoinformatics FCE CTU*, Praha 12. 5. 2006 [seriál mezinárodních konferencí zaměřený na Free and Open Source software v geoinformaticce pořádaný Katedrou mapování a kartografie Fakulty stavební ČVUT v Praze], dostupný na http://projekty.geolab.cz/gacr/a/files/cajt_geoctu_06.pdf.

²² Jiří CAJTHAML, *Zobrazování starých kartografických děl v prostředí internetu*, in: Příspěvky z 1. mezinárodního veletrhu geodézie, kartografie, navigace a geoinformatiky GEOS 2006, ed. Milan Talich, Praha 2006, s. 74, dostupné na <http://projekty.geolab.cz/gacr/a/index.htm> [cit. 10. 5. 2014], a Jiří Cajthaml věnoval této problematice část nejnovější publikace pojednávající o práci se starými mapami v digitálním prostředí: *Analýza starých map v digitálním prostředí na příkladu Müllerových map Čech a Moravy*, Praha 2012, s. 148–160.

Digital humanities – spatial humanities

Digitální technologie – zejména databázové programy – našly velké uplatnění i v humanitních oborech včetně historie již před několika desetiletími. Šlo zprvu o historickou demografii a sociální dějiny. Tyto obory pracují s velkým množstvím statistických dat a využívají kvantitativní metody. Druhým zdrojem je *digital history*, součást *digital humanities*. Tento v anglo-americkém světě rozvinutý a akceptovaný směr historické práce neodkazuje jen k formě publikace, ale také ke zpracování a evidenci dat – v americkém prostředí vznikly například velké databáze primárních pramenů. Řada dat, s nimiž pracují uvedené obory, je úzce svázána s konkrétním prostorem – například administrativně / katastrálně vymezenou územní jednotkou.²³ Vhodným způsobem pro rozšíření a prohloubení výzkumu se tak v rámci *digital humanities* stal *geografický informační systém* (GIS), který je základní metodou v rámci specializovaného úseku *spatial humanities*. Podle předního britského historického geografa Iana Gregoryho je GIS „přístupem k nakládání s informací geografické povahy, která obsahuje odpověď na otázku CO a KDE se nachází.“²⁴ Technicko-kartografické GIS definují jako „informační systém pracující s informacemi, které mají geografickou povahu“.²⁵

Dříve, než podrobněji rozebereme povahu, přednosti i negativa GIS a popíšeme jeho aplikaci na problematiku pražské ikonografie a kartografie, je třeba věnovat pozornost druhému ideovému zdroji GIS a *spatial humanities* vedle databází. Tím je snaha propojit prostor a čas v historiografii, snaha, která má dlouhou tradici a lze ji z jistého úhlu pohledu považovat za pre-historii tohoto badatelského směru.

Dnešní *spatial humanities* těží ze zkušenosti archeologie²⁶ a historické geografie jako tradičních mezioborových disciplín, zejména v anglosaském světě, ve Velké Británii.²⁷

²³ V Evropě mezi nejlépe zpracované projekty patří *Geographic Information System for Historical Statistics in Belgium 1800–1963/2003*: http://www.hisgis.be/start_en.htm.

²⁴ Ian GREGORY– Paul ELL, *Historical GIS: technologies, methodologies, and scholarship*, Cambridge 2007, s. 1.

²⁵ Geografický informační systém (GIS) je *informační systém, který uchovává geografická data a umožňuje jejich zpracováním následně získat geografické informace*. Informačním systémem se rozumí *soubor informačních údajů spojený s nástroji a pravidly, které tyto údaje umožní zpracovávat podle zadané metody*. Informační systémy se dělí podle typu uložených dat a z nich odvozených informací. Jednou z kategorií jsou data prostorová a z nich získané prostorové informace; prostorová data jsou *polohově vázána, lokalizována, k určitému místu. Je-li toto místo na zemském povrchu nebo v jeho blízkosti, nazývají se geografická data a informace z nich získané geografické informace*. Jan KOLÁŘ, *Geografické informační systémy* (= skriptum ČVUT v Praze, Fakulta stavební), Praha 2003, s. 10–11.

²⁶ Archeologové využívali technologie pracující s prostorovou složkou (GPS i GIS) logicky velmi brzy, ale postavení archeologie je v rámci humanitních disciplín vzhledem k povaze pramenů, metodologii i pracovním postupům výjimečné.

Dalším významným pilířem je francouzská dějepisická škola Annales. Když Anne Kelly Knowles rekapitulovala v knize *Placing History* ideové zdroje dnešních *spatial humanities*, vyzvedla „kartografickou metodu v historiografii“ školy Annales a její tematizaci místa a regionu jako předmětu studia.²⁸ Alan Baker zdůraznil již dříve roli Braudelovy *geohistoire* pro vývoj a směřování anglosaské historické geografie, kdy k pochopení lidského konání přispívá zásadně kontext místa a životního prostředí.²⁹ Na konci osmdesátých let byl poprvé použit termín *spatial history*,³⁰ který se stal zastřešujícím pro všechny práce zkoumající zkušenost člověka se společenským a fyzickým prostředím. Má blízko (v pojetí některých badatelů přímo zahrnuje) kulturní geografii (cestování) a urbánní morfologii.

HIS-GIS jako metoda

GIS nelze zaměňovat s konkrétním typem software. Nejrozšířenější jsou sice produkty americké firmy ESRI (*Environmental Systems Research Institute*), ale existuje celá řada dalších i volně šiřitelných. Obecně je v GIS možné strukturovat, propojovat, vizualizovat a analyzovat velké množství dat, mezi jejichž zásadní atributy patří údaj o místě na zemském povrchu, k němuž se vztahují (*location*); jsou tedy prostorově ukotvitelná. Pomocí tzv. dotazů je schopen generovat nové údaje. Datům, shromážděným v **databázi**, mohou být přiděleny další atributy. Díky známým zeměpisným souřadnicím mohou být data zobrazena na **mapě** (tedy v tzv. vykreslovacím systému – *graphics system*), která je další základní součástí GIS. Systém se tak stává obrazem prostoru. Mapy GIS nejsou statické, ale systém umožňuje s nimi jednoduchým způsobem pracovat (přibližovat/oddalovat, odečítat v každém okamžiku měřítko mapy i geografické souřadnice zvolených bodů či měřit vzdálenosti apod.). Pracovat s daty lze jak v databázi, tak v mapě. Nejpodstatnější vlastností map je uspořádání kategorií mapové legendy (vodstvo, cestní síť, popis, inženýrské sítě apod.)

²⁷ Srov. 2. kap.

²⁸ *Placing history: how maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship*, Anne KELLY KNOWLES (ed.), Redlands 2008, kap. *Intellectual context of historical GIS*, s. 4–25, zde s. 4. Ke škole Annales aktuálně v češtině Ivana HOLZBACHOVÁ, *Škola Annales a její proměny*, in: *Filozofie dějin. Problémy a perspektivy*, Brno 2004, s. 235–255; Doubravka OLŠÁKOVÁ, *Dobová recepce školy Annales v českých historických časopisech v 60. letech 20. století*, in: *Francouzská inspirace pro společenskou vědu v českých zemích*, Praha 2003 s. 179–196 aj.

²⁹ Alan BAKER, *Geography and History: Bridging the Divide*, 2. vyd. Cambridge 2006, s. 22. V této knize shrnuty starší práce autora na toto téma.

³⁰ Paul CARTER, *The road to Botany Bay: An Essay in Spatial History* (1987) – podle *Placing history*, s. 4–5.

či rastrových obrázků (např. starých map) do vrstev, jimž lze samostatně měnit vlastnosti, připojovat je či skrývat, případně nastavit jejich poloprůhlednost. To skýtá významnou možnost komparace vrstev (např. dvou map).

Jsou-li data vložená do GIS historické povahy, je zvykem hovořit o těchto tematicky na výzkum minulosti zaměřených GIS jako o HIS-GIS (HGIS). Pravděpodobně poprvé si historici uvědomili fakt, že GIS může být využit pro studium minulosti, v devadesátých letech 20. století ve Velké Británii. První pokusy byly provedeny v oblasti výzkumu *land use* (geograf Bruce M. S. Campbell).³¹ V Británii také vznikla jedna ze základních a nejrozšířenějších knih přibližujících GIS historikům *Historical GIS: technologies, methodologies, and scholarship*, z níž bylo již citováno výše. Ian Gregory v ní na základě svých bohatých zkušeností pojednává nejen o jednotlivých fázích tvorby na historickou problematiku zaměřeného GIS včetně hlavních úskalí³² až do fáze publikování výstupů (včetně on-line verzí), ale poskytuje také velké množství konkrétních příkladů – po celém světě zpracovávaných projektů – a pohled do minulosti této mladé metody. Ještě praktičtěji zaměřenou publikací téhož autora je starší, on-line dostupná příručka *A Place in History*.³³

Jedním z prvních setkání historiků využívajících GIS, kde byly nejen prezentovány jednotlivé projekty, ale také probírány metodologické aspekty, byly sekce věnované GIS na *European Social Science History Conference* v letech 1998 a 1999.³⁴ Tato permanentní konferenční sekce se dnes přímo jmenuje *Historical GIS / History and Computing* a stejně jako další kongresy a konference, přináší každé dva roky přehled dalších a dalších projektů využívajících GIS.³⁵ Výstupem z těchto prvních zasedání bylo

³¹ První GIS sloužící nejprve v armádě, státní správě apod. začaly vznikat v Kanadě a USA v šedesátých letech 20. století. Jejich rozvoj souvisí s komputelizací, růstem počítačové gramotnosti a šířením internetu, k němuž došlo v devadesátých letech 20. století. Oddělily se od počítačového návrhářství CAD, přijaly nástroje na zpracování digitálního obrazu a čerpaly z vývoje databázových systémů. Významným mezníkem byl vedle vytvoření prvního komerčně dostupného software pro budování GIS *ArcInfo* firmou ESRI v roce 1982 také rok 1984, kdy byl ministerstvem obrany USA uveden do provozu Globální polohový systém (Global Positioning System, GPS).

³² Zejm. problém nejisté lokalizace či průběhu hranice, její proměnlivost v průběhu doby, změny názvů a vymezení (rozšiřování a administrativní srůstání) sídel apod.

³³ Ian GREGORY, *A Place in History. A Guide to Using GIS in Historical Research*, publikováno on-line, dostupné na <http://hds.essex.ac.uk/g2gp/gis/index.asp>. Obecně o GIS lze nalézt poučení i v řadě českých publikací, zejm. vysokoškolských skript, např. Jan KOLÁŘ, *Geografické informační systémy*, Praha 2003, a podporu poskytují také články publikované na webových stránkách společnosti ESRI: <http://www.esri.com/>, v České republice <http://www.arcdata.cz/Publikace/>.

³⁴ Programy z minulých ročníků konference včetně příspěvků v plném znění jsou k dispozici na <http://esshc.socialhistory.org/conferences/list> [cit. 29. 9. 2013].

³⁵ Několik desítek projektů z řady zemí světa eviduje *Placing history*, s. 15; další příklady uvádí Eva CHODĚJOVSKÁ, *Geografické informační systémy v práci historika*, Český časopis historický 109, 2011, 4, s. 794–806.

monotematické číslo časopisu *Social Science History: Historical GIS: The Spatial Turn in Social Science History*.³⁶ Dalším významným setkáním byla konference, z níž vzešla v roce 2002 publikace *Past Time, Past Place: GIS for history*, na niž navázala konference *History and Geography: Assessing the Role of Geographic Information in Historical Scholarship* konaná v Chicagu v roce 2004. Citovaná kniha *Placing history* je souborem přepracovaných příspěvků na ní přednesených.³⁷ Pod oběma sborníky i monotematickým číslem *Social Science History* je jako editorka podepsaná již zmíněná Anne Kelly Knowles, která ve druhém z nich podala zatím asi s největším nadhledem a v nejširších souvislostech, kromě shrnující závěrečné kapitoly v Gregoryho knize, historii GIS v historických oborech.³⁸ Obě knihy obsahují rozsáhlou bibliografii zahrnující jak metodologická pojednání, tak studie a konferenční abstrakty pojednávající o konkrétních projektech, neboť, jak je v literatuře věnované GIS často uváděno, paradoxně tato alternativní forma vědeckého výstupu bývá často prezentována právě prostřednictvím klasického článku či knihy. Nejvíce projektů zůstává ale ve virtuální podobě na discích počítačů či v různých podobách na internetu.

V rámci Mezinárodní kartografické asociace vyvíjí od roku 2005 činnost pracovní skupina zabývající se digitálními technologiemi v kartografickém kulturním dědictví.³⁹ A této tematice se tradičně věnují také některé sekce na Mezinárodní konferenci historických geografů.⁴⁰

V České republice má dlouhou tradici obor historická geografie, v němž lze vysledovat pět základních proudů.⁴¹ Anglosaské vlivy *new history – environmental history* Donalda Worstera přicházely do české historické geografie v devadesátých letech 20. století skrze Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, Katedru sociální geografie a regionálního rozvoje, kde se zformovala skupina historických geografů.⁴² Tyto teoretické historiografické koncepty vzniklé v severoamerickém prostředí nejsou podle

³⁶ *Social Science History* 24, 2000, č. 3. Editorka Anne Kelly Knowles.

³⁷ *Past Time, Past Place: GIS for history*, Anne Kelly Knowles (ed.), Redlands 2002; *Placing history*. Srov. tamtéž, s. XIII–XIV.

³⁸ I. GREGORY – P. ELL, *Historical GIS*, úvod s. 2–25.

³⁹ *International Cartographic Association*: <http://icaci.org/>. Digital Technologies in Cartographic Heritage – viz <http://xeeee.web.auth.gr/ICA-Heritage/>. První setkání se konalo v roce 2006 v Soluni v rámci *First International Workshop on Digital Approaches to Cartographic Heritage*.

⁴⁰ Dosud poslední, patnáctá konference se uskutečnila v roce 2012 v Praze – viz www.ichg2012.cz/, pořadatelství pro rok 2015 převzala Velká Británie.

⁴¹ Eva SEMOTANOVÁ, *Historická geografie českých zemí*, 2. vyd., Praha 2002, s. 11–25.

⁴² Pavel CHROMÝ – Leoš JELEČEK, *Tři alternativní koncepty historické geografie v Česku*, *Historická geografie* 33, 2005, s. 327–345; Leoš JELEČEK, *Environmentální dějiny a česká historiografie a historická geografie*, in: VIII. sjezd českých historiků. Hradec Králové 10. – 12. září 1999, Dolní Břežany 2000, s. 306–325.

mého soudu vždy aplikovatelné na výzkum evropských dějin s mnohem delším „historickým“ obdobím minulosti, se silnou tradicí vlastivědy na jedné straně a sociální geografie na straně druhé, nicméně environmentálně orientované myšlení našlo odezvu i v Československu, kde byl v závěru osmdesátých let založen časopis *Historická ekologie – Historical Ecology*.⁴³ Zároveň se rodil obor krajinná ekologie a téma bylo v centru pozornosti archeologů.⁴⁴ V Československu se s GIS začalo pracovat na počátku sedmdesátých let 20. století, kdy byly zahájeny práce na Informačním systému o území (ISÚ). O GIS publikoval již v osmdesátých letech 20. století rozsáhlejší odborné texty Milan Konečný.⁴⁵ V odborných historických periodikách se této problematice stručně dotkli až v roce 2002 Lenka Uhlířová a Vladimír Brůna.⁴⁶ Na konferenci *Historická krajina a mapové bohatství Česka – prameny, evidence, využívání, zpřístupňování*, pořádané v roce 2006 v Historickém ústavu AV ČR, svým způsobem navázaly semináře pořádané Českým úřadem zeměměřickým a katastrálním a Katedrou mapování a kartografie Fakulty stavební ČVUT⁴⁷ o digitalizaci starých map uchovávaných v České republice v archivech, knihovnách a mapových sbírkách. Tato problematika je také předmětem diskuse na každoročním semináři *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě*.⁴⁸ Podrobněji byly digitální metody v historickém výzkumu projednány v sekci *Využití moderních technologií v historickém výzkumu a dokumentaci* na X. sjezdu českých historiků v Ostravě,⁴⁹ reprezentativní přehled pro oblast historické geografie může poskytnout také kniha *Krajina jako historické jeviště*.⁵⁰ První projekty, které by se daly označit za HIS-GIS, začaly být v České republice rozvíjeny po roce 2000. Vždy stály v centru pozornosti proměny určitého území.⁵¹

⁴³ *Historická ekologie – Historical Ecology*. Hlavním editorem byl Jaroslav Purš, časopis vydával Ústav československých a světových dějin ČSAV a jediné číslo, které bylo zpracováno, vyšlo v roce 1988.

⁴⁴ Jaromír BENEŠ – Vladimír BRŮNA (edd.), *Archeologie a krajinná ekologie*, Most 1994 (2. vyd. Ústí nad Labem 2008).

⁴⁵ Např. Milan KONEČNÝ – Karel RAIS, *Úvod do geografických informačních systémů*, Praha 1985.

⁴⁶ Lenka UHLÍŘOVÁ – Vladimír BRŮNA, *Soubory prvního a druhého vojenského mapování v prostředí geografického informačního systému*, Český časopis historický 100, 2002, 2, s. 493–495.

⁴⁷ Digitalizace starých map a zpřístupňování mapových sbírek prostřednictvím internetu je v současné době v České republice aktuální téma. Srov. on-line katalogy Moravské zemské knihovny, především Molloyovy sbírky (<http://mapy.mzk.cz/molloya-sbirka/>), budován je katalog Mapové sbírky Univerzity Karlovy (někdejší Státní sbírky mapové) i Mapové sbírky Historického ústavu AV ČR, v souborném katalogu NK ČR jsou dostupné také staré mapy uložené v Národní knihovně. Postupně vylepšována je též brána www.archivnimapy.cuzk.cz Ústředního archivu zeměměřictví a katastru.

⁴⁸ Srov. pozn. 15 v této kapitole a v tomto kontextu zejm. příspěvky Petra Přídala.

⁴⁹ 14. – 16. září 2011: http://konference.osu.cz/sjezd2011ostrava/5_sekce.html [cit. 29. 9. 2013]. Akta sjezdu doposud publikována nebyla. Sekce A: Využití moderních technologií v historickém výzkumu a dokumentaci.

⁵⁰ *Krajina jako historické jeviště*, E. Chodějovská – R. Šimůnek (edd.).

⁵¹ Srov. např. projekty Laboratoře geoinformatické Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem:

http://mapserver.ujep.cz/fzp_projekty.aspx týkající se proměn krajiny severozápadních Čech a projekty

V Etnologickém ústavu AV ČR byl zpracován v ArcGIS pátý díl Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska: *Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*.⁵² Aktuální stav mapovala konference *Historická geografie v digitálním světě*, která se uskutečnila na začátku roku 2012.⁵³ Dnes jsou GIS využívány v oblasti humanitních věd například v archeologii⁵⁴ a památkové péči.⁵⁵ Pro evidenci starých map i jiných kartografických dokumentů slouží například ve Vojenském geografickém a hydrometeorologickém úřadu generála Josefa Churavého v Dobrušce⁵⁶ či Archivu hlavního města Prahy. Zde byl využit program *Kokeš*.⁵⁷ Výchozí jednotkou je objekt na současné mapě (jeho číslo popisné či katastrální) a k němu jsou připojeny odkazy na katalogové záznamy jednotlivých plánů, které se ve sbírce nacházejí. Systém tak vychází vstříc potřebám největší skupiny badatelů a profilu sbírky jako takové (nachází se v ní mnoho stovek stavebních plánů). Uvedený princip je využitelný také pro sbírky vedut, fotografií a dalšího ikonografického materiálu, doplněny mohou být další mapové vrstvy – vedle současné katastrální mapy a *vrstvy adresních bodů (čísel popisných)*, kterou poskytuje k připojení přes WMS například CENIA – jsou to dobově odpovídající georeferencované staré mapy.

Další využití tohoto principu spočívá v oblasti prezentace. V laickém prostředí jsou obdobně využívány Google Maps, kde si každý uživatel může vytvořit vlastní mapu a na ni umístit fotografie. Stejným způsobem může být zpracována topografie určité

českých členů komise Land Use / Cover Changes (LUCC-International Geographical Union): www.lucc.ic.cz (databáze SÚJ pro roky 1845, 1948, 1990 a 2000 zpracovaná na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze).

⁵² *Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794*, Jiří WOITSCH – František BAHENSKÝ (edd.), Praha 2007 (autoři Ivana Ebelová, Michal Řezníček, Klára Woitschová, Jiří Woitsch). Další příklady uvádí a zevrubně teorii GIS se věnuje E. Chodějovská, *Geografické informační systémy*.

⁵³ Řada českých projektů byla prezentována na 9. historickogeografické konferenci *Historická geografie v digitálním světě* 30. ledna 2013 v Praze, příspěvky byly postupně otištěny v časopise *Historická geografie* 39, 2013, 2 a 40, 2014, 1.

⁵⁴ Srov. také Martin GOJDA, *Význam moderních metod dálkového průzkumu pro studium, dokumentaci a mapování historické krajiny českých zemí. Relikty fortifikační architektury v krajině (Terezín)*, in: *Krajina jako historické jeviště*, s. 319–346, kde největší přínos GIS spatřuje „... primárně v možnostech analytického zpracování geografických dat (dálkového průzkumu) a jejich grafickém vyjádření“. Informační systém o archeologických datech (ISAD) vytvořený v letech 2002–2004 ústředním pracovištěm Národního památkového ústavu <http://twist.up.npu.cz/>; Archeologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i. v Praze www.arup.cas.cz/rrl/o_rrl.html – GIS Archeologické databáze Čech není přístupný on-line.

⁵⁵ Geografický informační systém Národního památkového ústavu: <http://gis.up.npu.cz/>.

⁵⁶ Evidence map a leteckých snímků slouží výhradně pro interní potřeby ústavu. Za konzultaci děkuji Egonu Schubertovi a jeho kolegům.

⁵⁷ <http://www.kokes.geoinfo.sk/Popis/Popis.aspx>. Princip evidence a správy metadat o starých mapách a plánech v Mapové sbírce Archivu hlavního města Prahy navrhla autorka práce, realizován byl pomocí programu *Kokeš* ve spolupráci s Marií Potěšilovou, která systém spravuje v současné době.

oblasti v proměnách času či prezentován soubor vedut jednotlivých budov či veřejných prostranství ve městě, jak ukazuje příklad Říma v obrazové příloze této kapitoly.

Portál <http://towns.hiu.cas.cz> a databáze

starých map a plánů Prahy jako jeho neveřejná součást

Stojí-li v centru pozornosti výsek zemského povrchu / kulturní krajiny, konkrétní část životního prostředí člověka, „jeviště“ minulých událostí a výtvar či otisk činnosti člověka (záleží na úhlu pohledu, z něhož objekt zájmu nahlédneme a jak téma uchopíme a na pojmosloví příslušné související disciplíny), jakým je **město**, je aplikace metod beroucích v úvahu prostor více než na místě. Na poli urbánních dějin se jako jedna z prvních začala využitím digitálních metod a GIS věnovat na katedře historie University v Bologni Francesca Bocchi.⁵⁸ Kromě krátkého textu ve sborníku *Stadtgeschichte und Historische Informationssysteme: der Ostseeraum im 17. und 18. Jahrhundert*⁵⁹ patří mezi její nejvýznamnější teoretické práce v tomto oboru monotematické číslo časopisu *Storia della Città: Informatica e storia urbana*,⁶⁰ které redigovala. F. Bocchi je členkou *International Commission for the History of Towns*, zpracovala historický atlas města Bologna, přičemž byly digitální technologie využity.⁶¹ V rámci Pracovní skupiny pro Historické atlasy měst se s GIS aktuálně experimentuje na národní úrovni (zejména Irsko, Maďarsko a nově také Německo),⁶² koordinovaný postup při jeho aplikaci do zpracovávání jednotlivých svazků Historických atlasů měst je aktuálně projednáván.⁶³ Digitálními technologiím v historickém výzkumu byla věnována také řada sborníků z kolokvií v německém Rostocku, zejména svazky *Stadtgeschichte und Historische Informationssysteme* (2002), *Städtesystem und*

⁵⁸ Francesca BOCCHI (ed.), *Atlante multimediale di Bologna. La storia, i luoghi, gli uomini. Indici e bibliografia*, CD ROM, Bologna 1999.

⁵⁹ TÁŽ, *The project Nu. M.E.: from the documentary source to the virtual reconstruction*, in: *Stadtgeschichte und Historische Informationssysteme: der Ostseeraum im 17. und 18. Jahrhundert. Beiträge des wissenschaftlichen Kolloquiums vom 21. und 22. März 2002*, Kersten Krüger (ed.) (= *Geschichte: Forschung und Wissenschaft 1*), Münster 2003, s. 52–55.

⁶⁰ *Storia della Città* 30, 1984.

⁶¹ Srov. podrobně a výsledky práce na www.storiaeinformatica.it.

⁶² Atlas města Derry/Londonderry a Braunschweigu (http://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/Forschung/interaktive_Kartographie_Braunschweig.html) mají on-line přístupné v GIS zpracované verze.

⁶³ Sarah Gaerty (Irsko), Eva Chodějovská (Česká republika) a Daniel Stracke (Německo) připravují na toto téma vyžádaný článek do *Città e storia* 2015.

Urbanisierung im Ostseeraum in der Frühen Neuzeit (2003), které mají oddíl věnovaný HIS-GIS.⁶⁴

V České republice je GIS využíván v souvislosti s Historickými atlasy měst pro zpracovávání a publikování atlasu Prahy. Výhodou je otevřenost systému, který je schopen pojmout velké množství různorodých dat, která se dají skladovat, třídít, analyzovat a prezentovat. Portál vzniká ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, jehož materiály tvoří základ map poskytnutých v mapovém prostředí k prohlížení veřejnosti. Portál <http://towns.hiu.cas.cz> je zpřístupněný na internetu a poskytuje ke studiu zejména mapy (a plány) menších měřítek, které na něj byly dosud umístěny. Databáze, kde jsou evidovány, jich obsahuje řádově více (k ní dále). *Portál Historického atlasu měst České republiky – Praha* vzniká v Historickém ústavu Akademie věd České republiky (mapový portál byl vyvinut na základě 19. svazku Historického atlasu měst České republiky: Praha – Královské Vinohrady⁶⁵ a postupně je rozšiřován na celé území Prahy. Nová verze byla spuštěna v květnu 2014.). Nejde ovšem o katalog jedné mapové sbírky ani ikonografických fondů jedné instituce. Pouze je obdobný přístup jako k výše popsanému zpřístupňování takové sbírky využít na úrovni badatelské, kdy je cílem heuristické fáze práce shromáždit všechny mapy určité lokality, v našem případě Prahy.

Towns.hiu.cas.cz fungují na principu GIS,⁶⁶ který je on-line přístupný. Mapový portál je vstupní branou k datům různé povahy. (1.) Několik webových stránek přináší **textové informace**, případně staré mapy a rekonstrukční mapy ve funkci ilustrace, statistická data v tabulkách, bibliografii a vývoj názvů ulic a veřejných prostranství pro detailně zkoumané čtvrti. Zařazeny – v podobě rastrových obrázků – jsou i 3D modely terénu těchto čtvrtí vytvořené nad vojenskými mapováními.

⁶⁴ K jednotlivým městům (Rostock: Ernst MÜNCH – Gyula PÁPAY, *Das Historische Informationssystem „Rostock um 1600“. Nutzen und Anwendungsmöglichkeiten*, in: *Städtesystem und Urbanisierung im Ostseeraum in der Frühen Neuzeit: Wirtschaft, Baukultur und Historische Informationssysteme: Beiträge des wissenschaftlichen Kolloquiums in Wismar vom 4. und 5. September 2003*, Frank Braun (ed). (= *Geschichte: Forschung und Wissenschaft* 5), Münster, 2004, s. 313–328, tak k urbánním dějinám jednotlivých severských zemí (Lars NILSSON, *Cyber City – Svenska städer på Internet. Presentation av en websida. Schwedische Städte im Internet. Vorstellung einer Website*, in: tamtéž, s. 263–280; 281–293; Søren Bitsch CHRISTENSEN, *The Digital Town Gate – a digitization and web approach to the study and presentation of the early modern Danish urban system*, in: tamtéž, s. 222–262.

⁶⁵ *Praha-Královské Vinohrady* (= Historický atlas měst české republiky), sv. 19, Eva Semotanová (ed.), Praha 2010 (autorský kolektiv: Václava Horčáková, Eva Chodějovská, Eva Semotanová).

⁶⁶ Mapový portál HAM ČR je založen na Open Source produktech jako UMN Map Server, jeho JavaScript rozhraní a dále na OpenLayers, GeoExt, MapFish, Proj4 a dalších knihovnách. Podpořen je PostgreSQL databází. O geoinformatickou stránku fungování portálu se stará Jiří Krejčí.

(2.) V tzv. **vykreslovacím systému** kombinuje aktuální mapová díla, staré mapy a rekonstrukční mapy (zejména rozvoj zástavby). Základem jsou **aktuální mapy připojené přes Web Map Service (WMS)**. Usnadňují uživateli orientaci a jsou oporou pro analýzu zvoleného území v proměnách času. Jedná se o aktuální Základní mapu 1:10 000⁶⁷ a topografickou mapu středního měřítka,⁶⁸ katastrální mapu⁶⁹ a ortofotomapu.⁷⁰ Mapový portál poskytuje ve vykreslovacím systému také obraz administrativního vývoje – v podobě hranic i plochy – Prahy jako celku⁷¹ a vývoje katastru podrobněji sledovaných čtvrtí. **Ortofotomapy** jsou k dispozici ve více časových vrstvách – jsou založeny na leteckých snímcích z roku 1938, 1953, 1975, 1989, 1996 a 2003.⁷² Nejnovější vrstvou je poloprůhledný **3D model reliéfu**.⁷³ Dále jsou připojeny souvislé mapy vytvořené ze sekcí map **II. a III. vojenského mapování**.⁷⁴ Z hlediska této práce jsou nejpodstatnější skupinou georeferencované staré mapy, k nimž se dostaneme vzápětí podrobněji.

(3.) Třetí složkou je **databáze** evidující staré mapy a plány Prahy z různých institucí. Výběr z evidovaných map je na portálu v záložce *Praha – Přehled map* prezentován v chronologickém sledu se stručným registrovým popisem a náhledem v Zoomify,⁷⁵ a umožňuje-li to povaha staré mapy, vede odtud proklik do vykreslovacího systému. Tam jsou tyto mapy v georeferencované podobě umístěny každá do zvláštní vrstvy. Je u nich možné nastavit průhlednost, což umožňuje srovnání dvou libovolných starých map (plánů) navzájem či jejich porovnání s některou z uvedených moderních map. Krom toho je možné přibližovat či oddalovat (zoomovat) a v každý moment má uživatel před sebou nejen k severu orientovanou, v aktuálním souřadnicovém systému umístěnou mapu, ale také přesně zná měřítko výřezu, který si právě zvolil (nazoomoval). Kvůli rychlosti načítání dat (kapacitě serveru) nejsou mapy poskytovány v libovolném

⁶⁷ Základní mapa v měřítku 1:10 000 připojená prostřednictvím WMS z geoportálu ČÚZK.

⁶⁸ Topografická mapa založená na satelitních a leteckých snímcích (HelpService Remote Sensing, s.r.o 2003) připojená prostřednictvím WMS z geoportálu cenia – České informační agentury životního prostředí.

⁶⁹ Katastrální mapa – a katastrální mapa inverzní připojené prostřednictvím WMS z geoportálu ČÚZK.

⁷⁰ Ortofoto mapy připojená prostřednictvím WMS z geoportálu ČÚZK.

⁷¹ Tyto informace jsou podány jednak kartografickou formou, jednak slovně na úvodních stránkách (<http://towns.hiu.cas.cz/new/praha.php>), kde administrativní vývoj české metropole popsala a nástin vývoje charakteru zástavby podala autorka práce.

⁷² Ortofota jsou připojena prostřednictvím WMS z geoportálu Prahy, originální snímky vlastní Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad generála Josefa Churavého v Dobrušce. Luděk BŘOUŠEK – Libor LAŽA, *55 let vojenské geografie v Dobrušce*, Vojenský geografický obzor 1, 2006, příloha 1.

⁷³ Stínovaný model reliéfu připojený prostřednictvím WMS z geoportálu ČÚZK.

⁷⁴ WMS CENIA.

⁷⁵ http://towns.hiu.cas.cz/new/p_prehled.php.

měřítku, ale pouze v několika přednastavených.⁷⁶ Data jsou uložena v dlaždicích, jak je u mapových portálů (geoportálů) obvyklé.⁷⁷

Metadata o starých mapách, v archivářské terminologii prvky popisu, jsou uložena v PostgreSQL databázi. Jde o open source objektově-relační databázový systém vyvíjený primárně pro Linux, který je použitelný i pro Windows.⁷⁸ PostgreSQL databáze není v mnoha směrech ideální, ale byla v podmínkách, za nichž tato část práce vznikala, jediným realizovatelným řešením. Několik desítek záznamů z této databáze, exportovaných do MS Excel tabulky, je přílohou této práce. Tuto databázi bude v brzké době třeba nahradit takovým software, který vyhoví všem nárokům kladeným na správu dat, dotazování v rámci tabulky atd. Vezmeme-li v úvahu výše popsany stav zpřístupnění mapových sbírek a fondů a různorodost, s níž je k tomuto úkolu přistupováno, bylo jediným řešením vytvořit si vlastní záznam o každé mapě či plánu, integrace databází vytvářených jednotlivými institucemi se ukázala velmi problematická až nemožná.

Každý záznam popisuje mapy a plány podle dvacítky prvků popisu. Ty byly zvoleny s ohledem na knihovnická a archivní pravidla katalogizace (viz příloha II), ale inspirována byla také *vnitřní kritikou* obrazových historických pramenů (výškopis, polohopis a popis) a doplněna o nezbytný atribut *location*. Jsou prakticky shodná s návrhem na katalogizační popis (opět srov. příloha II). Hlavní databáze je vystavěna tak, aby mohla být propojena se dvěma databázemi podpůrnými: seznamem institucí a databází původců. Zde by měly být ke všem osobám uvedeny funkce ve vztahu ke konkrétní evidované mapě a také základní životní data a další údaje z profesního životopisu s odkazy na zdroje.

Mezi základní operace, které databáze umožňuje, je chronologické řazení či výpis děl od jednoho autora. Databáze byla plněna daty vycházejícími ze studia fyzických dokumentů v jednotlivých mapových sbírkách. Jedná se o Archiv hlavního města Prahy,

⁷⁶ Některé současné mapy jsou „aktivní“ od určitého měřítka (katastrální mapa).

⁷⁷ Velmi zjednodušeně řečeno, jsou z technického hlediska *mapové portály* na rozdíl od *mapových serverů*, které na každý dotaz klienta generují originální data zde uložená a mohou je zároveň poskytovat WMS, „pouhé“ prohlížečky připravených dat. Nejznámějším příkladem jsou Google Maps nebo www.mapy.cz (ty vedle aktuální mapy či ortofotomapy poskytují pod záložkou „Historická mapa“ výsledky II. vojenského mapování). Označení *mapový portál* (geoportál) se někdy užívá pro všechny webové aplikace, včetně těch, které nejsou založeny na mapových serverech. Důvodem k zaměňování pojmů i v odborné literatuře může být fakt, že aktuální výzkum a publikování tzv. API (aplikačního rozhraní) umožnily, aby i mapové servery pracovaly s „dlaždicovanými daty“. Za konzultaci k této problematice děkuji doc. Ing. Jiřímu Cajthamlovi, PhD. z Katedry mapování a kartografie Fakulty stavební ČVUT v Praze.

⁷⁸ <http://www.postgresql.org/docs/current/static/intro-what-is.html>.

Archiv Pražského hradu, Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy (katedru Pomocných věd historických a archivního studia), Mapovou sbírku Univerzity Karlovy, Mapovou sbírku Historického ústavu Akademie věd České republiky, Muzeum hlavního města Prahy, Národní knihovnu České republiky, Národní památkový ústav, Rakouskou národní knihovnu ve Vídni, Rakouský státní archiv ve Vídni, British Library v Londýně, Ústřední archiv zeměměřictví a katastru. Ne všechny instituce poskytly práva ke zveřejnění digitalizovaných dokumentů na internetu v rámci portálu, takže řada map a plánů zůstává evidována jen v podobě databázového záznamu.

I když to není hlavním předmětem této práce, je třeba uvést, že podle mého soudu by mapový portál měl primárně poskytovat ke studiu mapy a plány, které mají vysokou výpovědní hodnotu pro studium topografie a urbánní morfologie města Prahy v dnešních hranicích (s důrazem na centrum města a obce připojené k Praze nejpozději v roce 1922). Často jde o rozměrné dokumenty, které nelze uspokojivě publikovat jinou formou, jsou obtížně dostupné (či se s nimi obtížně zachází) a přitom jsou informace, které přináší mapový obsah, nenahraditelné. Takové portfolio zahrnující staré mapy a plány s vysokou spolehlivostí topografické přesnosti od 17. století do současnosti je žádáno mnoha obory (chybí citelně archeologům,⁷⁹ umělecko-historickým topografům,⁸⁰ památkářům) a jeho vytvoření by mělo předcházet i vydání dalších svazků Historického atlasu měst zaměřených na Prahu. Mezi dnes dostupné mapy a plány zásadní pro studium topografie Prahy jako celku, které se podařilo podchytit, patří zejména Huberovy plány Prahy (1769), plán Prahy vydaný v roce 1787 Janem Nepomukem Schönfeldem, plány Františka Leonarda Hergeta a jeho spolupracovníků (kolem 1790), Jüttnerův plán (1816/20), v omezené míře Müllerova mapa Čech, ale významným způsobem mapa 1:28 800 I. vojenského mapování a také plány mladší, než je horní časová hranice sledovaného období: indikační skici, císařské otisky a plán z roku 1856 stabilního katastru, omezeně i mapa II. vojenského mapování, plány Johanna Lotha (1845, 1848), Josefa Mayra (1869), Karla Kořistky (1873, 1875), série plánů Alfreda Hurtiga z poslední třetiny 19. století. Významným informačním zdrojem jsou v mnoha vydáních zpracované speciální mapy 1:25 000 III. vojenského mapování. *Orientační plán Prahy a obcí sousedních* vyhotovený 1909–1914 zahájil sérii plánů zpracovaných v měřítku 1:5000. Pokračováním je *Orientační plán hlavního města*

⁷⁹ Osobní zkušenost autorky coby kurátorky mapové sbírky Historického ústavu AV ČR a zejména z předchozího působení na stejné pozici v Archivu hlavního města Prahy s badatelskými dotazy. Základní mapový archiv kvalitních skenů si pro běžnou potřebu budovala systematicky např. Archaia.

⁸⁰ Velmi ilustrativně to dosvědčuje obrazový doprovod *Uměleckých památek Prahy* (cit. v kap. 2).

Prahy s okolím vydaný v roce 1938, 1945 a 1948. Stranou jsou ponechány plány výškopisné a regulační.⁸¹

Z map stabilního katastru byly na portál zařazeny zatím císařské povinné otisky. Pro Prahu vznikly kolem roku 1840. Chápeme je – coby obecně akceptovaný nejzásadnější zdroj topograficky přesných informací o krajině na území někdejší habsburské monarchie⁸² – spolu s moderními mapami jako páteř mapového portálu. Zpřístupněny jsou spojené v jednu souvislou mapu.⁸³ Císařské povinné otisky (uchovávané v ÚAZK) spolu s indikačními skicami (z Národního archivu, zdigitalizované a prezentované jako jednotlivé rastrové obrázky) jsou sice dostupné na mapovém portálu ÚAZK <http://archivnimapy.cuzk.cz/> a na mapovém portálu hlavního města Prahy, ale tato data nebylo možné využít a musela být zakoupena a spojena nově.⁸⁴

Podchycením v databázi, zpřístupněním digitalizovaného dokumentu v Zoomify a u těch map a plánů, které to dovolují, prostorovým umístěním v prostředí internetové mapové aplikace byl učiněn první krok v budování virtuálního atlasu Prahy. Pro vědeckou analýzu mapového obsahu staré mapy a jejího plnohodnotného zapojení do GIS je nutné převést rastrový obrázek do vektorové formy. Při tomto procesu se z jednotlivých kategorií mapové legendy stávají samostatné vrstvy. Ty mohou mít charakter bodů, linií či polygonů.⁸⁵ Vektorizovaná mapa umožňuje interpretovat

⁸¹ Přehled regulačních plánů Prahy vzešlých z činnosti Státní regulační komise pro hlavní město Prahu a okolí (z let 1920–1939) viz *Plány Státní regulační komise pro Prahu*: <http://mpp.praha.eu/SRK/> (Nejvýznamnějším dokumentem je *Přehledný regulační a zastavovací plán Prahy* 1:2 880 (1930), nebyl ovšem nikdy schválen.) Na Výkresy územních plánů hl. města Prahy:

<http://mpp.praha.eu/VykresyUPArchiv/default.aspx> je dostupný Směrný územní plán hl. m. Prahy (1955), Návrh směrného územního plánu hl. m. Prahy (1964), Revize směrného územního plánu hl. m. Prahy (1969), Směrný územní plán hl. m. Prahy (1971), Směrný územní plán hl. m. Prahy (1975), Územní plán hl. m. Prahy (1986), Územní plán hl. m. Prahy (1994), Územní plán sídelního útvaru hl. m. Prahy (1999), Územní plán sídelního útvaru hl. m. Prahy (2009).

⁸² O něm přehledně Martin EBEL, *Stabilní katastr – informační souhrn*, in: *Dějiny staveb 2004*, Plzeň 2005, s. 5–14; v souvislosti s mapovým portálem Eva CHODĚJOVSKÁ, *Land Registers in the Czech Lands and their crucial role in studying the history of the landscape Cadastral Maps as the sources of the Historic Towns Atlas of the Czech Republic and their place in the on-line GIS Portal of Prague Historical Cartography and Iconography*, *Storia dell'urbanistica: annuario nazionale di storia della città e del territorio* 31, 2012, 4, s. 277–288.

⁸³ Tomáš MAREK, *Bezešvá mapa Prahy z povinných císařských otisků / Seamless map of Prague based on Imperial Imprints of the Stable Cadastre*, kvalifikační práce ČVUT v Praze, Praha 2010, dostupná na <http://geo.fsv.cvut.cz/proj/dp/2010/tomas-marek-dp-2010.pdf>.

⁸⁴ Geoportálu hlavního města Prahy: <http://www.geoportalpraha.cz/cs/mapove-aplikace#.VBFmKWNmgy4>, souvislá mapa z císařských povinných otisků stabilního katastru je zde dostupná vedle zdigitalizovaného Langweilova modelu.

⁸⁵ Vektorizace se provádí dosud zpravidla ručně. Automatickým rozpoznáváním objektů v mapě se zabývá projekt NAKI řešený Výzkumným ústavem geodetickým, topografickým a kartografickým, v. v. i. ve Zdíbech a Historickým ústavem AV ČR, v. v. i. *Kartografické zdroje jako kulturní dědictví* zmíněný ve 2. kap.

mapový obsah a pracovat s ním sofistikovanějším způsobem než pouhým překrýváním vrstev. Jsou takto studovány proměny využití půdy či formy zástavby, jak ukazují tradičně zařazované rekonstrukční mapy vektorizace stabilního katastru v jednotlivých svazcích Historického atlasu měst České republiky. Vektorizaci často komplikuje chybějící nebo na dnešní kategorie (do dnešního kartografického jazyka vyjádřeného mapovými znaky) obtížně převoditelná legenda původní mapy, kdy je zapotřebí spolupráce kartografa / geoinformatika s historikem, který je schopen osvětlit dobový kontext,⁸⁶ či nejednoznačně definovaná nebo v průběhu času se proměňující územní jednotka.⁸⁷ Navázat může budování další databáze zaměřené na jednotlivé objekty. Do atributové tabulky je pak vhodné zapisovat nejenom data evidenční či statistické povahy, ale lze takto rozpracovat i narativní prameny nebo zpracovat obrazovou topografii (jak je naznačeno v sekci *Praha-Vinohrady*).

Tato práce si ovšem neklade primárně za cíl analyzovat mapový obsah jednotlivých děl z hlediska topografického. Naopak se snaží nahlížet na mapu, plán či vedutu jako na objekt, který je sám ve svém celku předmětem studia v historickém kontextu. Relevantní se pak stávají všechny dokumenty vzniklé za jakýmkoliv účelem. Nevýhodou z hlediska GIS je to, že u nich umístění do souřadnicového systému a překládání přes současnou mapu postrádá smysl. V rámci evidovaných map a plánů se stávají zásadními jiné dokumenty. Obě množiny se ale v některých prvcích překrývají. Do úvah významným způsobem vstupují také nedochované plány. Deperdit je v dějinách pražské kartografie nemalé množství. Do databáze byly dosud rozepsány Vojtíškův soupis a Kuchařův přehled, připravována je jako testovací materiál příslušná část soupisu vedut z území habsburské monarchie pořízená antikváři Wagnerem a Nebehayem. Značně komplikovaná je situace ohledně Paldusova seznamu, z jehož finální verze se zachovalo pouze torzo. Pouze do databáze budou zapsány také mapy a plány z Národního památkového ústavu. Jde o reprodukce zhotovené blíže neznámým způsobem a jejich transformování do souřadnicového systému a vizualizace v mapovém prostředí (kde by se jevíly nejspíše značně pokřivené) v této fázi práce není smysluplné. Vytvořením této databáze je v rámci dnešních možností doplněna mezera v podchycení starých map a plánů Prahy. Je teoreticky možné rozepsat do ní i Hlavsovy seznamy

⁸⁶ Jiří CAJTHAML, *Vektorové modely starých map – nový přístup k výzkumu*, in: GIVS–Geoinformační infrastruktury pro vědu a společnost, III. národní kongres České asociace pro geoinformace, Brno 2010, on-line dostupné na <http://cdsbornik2010.giscagi.cz/prednasky/clanky/Cajthaml.pdf> [cit. 12. 4. 2011].

⁸⁷ Srov. problematiku stanovování základní územní jednotky pro databázi Land Use / Land Cover Changes v České republice (zde pozn. 51).

vedut aktualizované publikací Jiřího Lukase a Markéty Lazarové, ale dokud nebude udržitelným způsobem zabezpečen software pro tuto práci, považuji ji z hlediska účelu, jaký v této práci databáze map plní, za nevhodnou časovou investici.

Vize dalšího rozvoje mapového portálu

Podmínkou dalšího rozvoje je technicky dobře vyřešená databáze, jak bylo zmíněno výše. Aktualizovány by také měly být průběžně moderní mapové vrstvy – ortofotomapa, základní mapa aj. Nabízí se rozvoj v oblasti digitálních modelů terénu.⁸⁸ Průběžně bude o nové nálezy třeba doplňovat databázi, a jakmile to bude možné, zařadit relevantní údaje o mapách a plánech z těch archivů a sbírek, které jsou aktuálně nepřístupné (zásadní informace by měla přinést Sbirka grafiky Národní galerie), a pokračovat ve výzkumu v mimopražských institucích a v zahraničí. Ideální by byla spolupráce se Spisovnou Útvarem rozvoje hlavního města Prahy, kde probíhá systematická digitalizace a některé plány jsou on-line publikovány.

Obecnější je otázka koordinace na GIS založených projektů alespoň na národní, resp. mezinárodní úrovni.⁸⁹ V oblasti rekonstrukčních map je třeba rozpracovat systematictější vývoj zástavby a z jednotlivých map pokrývajících vývoj čtvrtí postupně složit celou Prahu alespoň v rozsahu Velké Prahy vzniklé v roce 1920/22 tak, jak má v programu Historický atlas měst České republiky. Nabízí se také propojení se staršími, jinými metodami zpracovanými rekonstrukčními mapami zejména z oblasti archeologie.⁹⁰

Vhodné je též propojení s písemnými a obrazovými historickými prameny. Takový informační systém, zakládající se na georeferencovaném plánu Říma z poloviny 18. století a rozsáhlém souboru časově odpovídajících vedut Giuseppe Vasiho s cílem vytvořit komplexní představu o vrcholně barokním Římě, vznikl v Urbánní laboratoři Fakulty architektury Univerzity Roma Tre.⁹¹ Ještě ambicióznějším projektem, který navíc posloužil jako základ řady metodologických úvah, je *Vision of Britain through*

⁸⁸ Ty jsou zatím prezentovány – tak, jak vznikly při práci na jednotlivých svazcích HAM – pouze v podobě rastrových obrázků.

⁸⁹ Iniciativa Přemysla Štycha z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze v roce 2013.

⁹⁰ Stávající archeologické rekonstrukční mapy hodlá uspořádat a zveřejnit tým řešitelů projektu *Integrovaný informační systém archeologických pramenů Prahy*, projekt NAKI, DF13P01OVV014 (2013–2017).

⁹¹ Mapový portál byl doplněn ještě Gregoriánským katastrem (proveden papežem Řehořem XVI. v roce 1835) a materiály z fondu římského Státního archivu zvaného *Titolo 54*, které mapují, zpravidla formou bočního pohledu a půdorysu, nástavby na domech v historických čtvrtích Říma v 19. století). Web GIS Catasto Gregoriano – přístup přes webovou stránku: www.dipsuwebgis.uniroma3.it/. Projekt vede Paolo Micalizzi a je realizován pod vedením Stefana Magaudy, srov. obr. IV.1.

Time. V tomto informačním systému byly propojeny nejrůznější prameny – k výše zmíněným plánům, mapám a vedutám přistupují zejména texty (topografické, statistické, ego dokumenty apod.) a fotografie budov a veřejných prostranství. Uživatel má možnost generovat si na základě přednastavených let a témat rekonstrukční mapy. Autoři tak umožňují uživateli získat velké množství informací různého druhu ke zvolenému regionu či městu.⁹² V tomto případě překračujeme v oblasti užití digitálních metod hranice tématu *čas-prostor* a dostáváme se do dimenze, kdy je třeba mluvit místo o prostoru o krajině (ať již *landscape* či *townscape*). Jde pak o zkoumání a prezentaci *krajiny v proměnách času* (*changing landscape*). Pojem krajina v sobě totiž obsahuje řadu dalších aspektů, s nimiž do úvah vstupují další disciplíny a jejich metody. Tím rozhodujícím momentem je zařazení pramenů osobní povahy, které obsahují emoce a názory, nejsou objektivním, úředním dokumentem (jako např. operáty sčítání lidu, údaje z katastrů apod.). Pro Prahu existuje písemných pramenů jak prvního, tak druhého typu velké množství. Do této práce byl zařazen v rámci zkoumání I. vojenského mapování jako celku pouze jeden úřední pramen – textové operáty k mapě 1:28 800 I. vojenského mapování. Technicky nepřiliš komplikované propojení tohoto objektivního popisu území Prahy s mapou bude jedním z prvních kroků rozvoje portálu. Praha sice postrádá až na malé výjimky „turistické“ průvodce ze 17. a větší části 18. století, ale právě ty jsou vhodným materiálem, který bude možné dobře prostorově umístit do mapy – dobové či moderní. Výsledkem může být nejen zajímavá prezentace, ale i odhalení dosud nepopsaných souvislostí.

Rozsáhlé možnosti z hlediska historické topografie naznačil již výše popsaný římský příklad. Na číslech popisných či jiných územně prostorových číselných identifikátorech budov je možné založit evidenci dokumentace k jednotlivým budovám, jak je tomu například v případě interního vyhledávání v Mapové sbírce Archivu hlavního města Prahy popsaném výše. Obdobně by bylo možné s mapovým portálem propojit kulturně-historicko-topografické údaje zveřejněné například v *Uměleckých památkách Prahy* či nepublikované pasporty objektů zpracovávané památkáři.

⁹² Vstup do informačního systému přes webovou stránku <http://www.visionofbritain.org.uk/>. Více informací o projektu Great Britain Historical Geographical Information System na www.port.ac.uk/research/gbhgis/ a srov. kap. 2.

NÁSTIN VÝVOJE *PORTRÉTU PRAHY*

Smyslem této kapitoly je podat celkový přehled vývoje, představit hlavní díla a jejich autory a především se pokusit překročit hranice tradičních disciplín a postavit vedle sebe mapy, plány i veduty Prahy a jejích částí tak, jak vznikaly, aniž bych primárně rozdělovala díla na kartografická a výtvarná. Vizuální reprezentace – rukopisné, tištěné, malované i zhotovené vzácněji užívanými technikami – si přisvojily jednotlivé obory. Sice je dopodrobna prostudovaly, ale podle v oboru běžných metod, v kontextu vývoje vlastního oboru, zpravidla bez ohledu na širší dobový kontext. Tento přístup naráží zákonitě na limity dané nutností vystavět ucelený text, nepřekročit hranice nepřiměřeně rozsáhlého výkladu, který by pouze parafrázoval a opakoval recentní literaturu z oboru dějin umění, historické kartografie a dějin geodézie a přitom ukázal logické souvislosti. Stav poznání velmi početných vizuálních reprezentací Prahy přes veškerou více než jedno století trvající snahu popsanou ve třetí kapitole stále není u konce a zejména v detailu, v konkrétních případech bude vyžadovat hlubší analýzy. Z praktických důvodů byl text rozčleněn do tří časových etap s mezníky spadajícími na počátek třicetileté války a k vydání Müllerovy mapy Čech. Jejich volba je odůvodněna v úvodu každé podkapitoly. Dalším přístupem, s nímž se snažím na studovanou problematiku s odstupem nahlížet, je naznačení tzv. genealogií. Tato málo uplatňovaná metoda směřuje k odhalení původního vyobrazení a jeho kopií a odvozenin. Ukázány budou v následující kapitole v podobě schémat alespoň nejzásadnější „rodokmeny“ vizuálních reprezentací Prahy, často prostupujících mnoho desetiletí. Jestliže je tedy jedním z cílů rozkrývat v chronologickém pořádku nejen nově vznikající, ale také popsát v určité době dostupná a užívaná vyobrazení Prahy, získáme aplikací této metody přehled předcházejícího a následujícího vývoje daného vyobrazení.

Mnohočetný symbolický význam Prahy v rámci Čech není třeba dlouze popisovat. Obecně přijímaný fakt, že Praha byla ve sledovaném období symbolem a někdy i synonymem celých Čech (stejně jako dnes České republiky), potvrzuje i studovaný materiál. Zvláštní význam má proto podle mého soudu komplexní studium výzdoby map Českého království. Zde je role hlavního města nezřídka podtržena nejen samotnými vyobrazeními Prahy, ale i alegorickými výjevy apod. Je také zajímavé přihlédnout k vyobrazením jiných českých měst, která se v souvislosti s portréty Prahy

vyskytují v jednom díle – ať už je jím mapa Čech, kniha či album, kam byl nejčastěji šikmý pohled na Prahu zařazen.

I. období: do roku 1620

Veduta jako knižní ilustrace

Nejstarší známé vyobrazení Prahy se nachází v *Liber chronicarum*, resp. *Das Buch der Chroniken und Geschichten* Hartmanna Schedela (obr. V.1). Latinské vydání vyšlo u Antona Kobergera v Norimberku v červenci roku 1493, německé tamtéž v prosinci téhož roku. Tyto biblické dějiny světa byly ilustrovány více než 1800 dřevořezy s různou tematikou.¹ Pracovalo na nich více autorů, největší podíl mají pravděpodobně Michael Wolgemut a Wilhelm Pleydenwurff, kteří jsou také předpokládányi autory pohledu na Prahu.² Jejich veduta je považována za věrný obraz gotické Prahy s následky husitských válek (kostely svatého Mikuláše a svatého Tomáše s poničenými věžemi). Autor předlohy, který s největší pravděpodobností Prahu navštívil, nakreslil město z pravého břehu řeky od Vyšehradu. Kdo koncipoval obrazový doprovod Kroniky, není zřejmé, každopádně zařadil ilustrace k vybraným 69 městům, na což mu ovšem stačilo pouhých 22 dřevořezů. Čtenář tak získal realitě blízkou představu jen o menšině ilustrovaných měst, u ostatních, kde byl použit obrázek představující jiné město, bylo vyhověno pouze nároku „doprovodit ilustrací text o městě, nikoli o městě ‚XY‘“. Tento přístup byl běžný ve středověké knižní ilustraci včetně umění miniatur i v malbě jako takové, setkáme se s ním na stovkách fresek a nástěnných maleb, a to jak v případě, kdy město bylo hlavním námětem, tak tam, kde bylo pouze jednou součástí kompozice (portréty světců-ochránců města, bitevní výjevy apod.). Vyobrazení města bylo redukováno na jeho hlavní atributy – hradby, shluk budov blízko sebe stojících a kostelní věže, případně vrchnostenské či panovnické sídlo. Právě počínaje těmito dominantami, které byly v zájmu estetickém i z hlediska hierarchie často disproporčně a nerealisticky převyšovány a nabývaly realistických rysů, začínala být veduta jako žánr více spjata s realitou. Ovšem ještě na konci 16. století bylo stejným způsobem jako s ilustracemi k Schedelově kronice nakládáno například také s vedutami měst v díle *Ogród królewski*, historickém spise Bartoloměje Paprockého z Hlohol pojednávajícím

¹ Alan G. HODGKISS, *Understanding maps. A systematic history of their use and development*, Folkestone 1981, s. 134–135.

² Veduta s názvem *Prag* je v latinském i německém vyd. umístěna na s. 229–230. V Praze je k dispozici číslovaná faksimile německého vydání z 23. 12. 1493 vydaná v roce 1990 v Lipsku (bez úvodní studie); srov. Elisabeth RÜCKER, *Hartmann Schedels Weltchronik. das grösste Buchunternehmen der Dürer-Zeit*, München 1988.

o dějinách od římských dob až po dobu vlády Rudolfa II. (Praha 1599). Veduty vytvořené jako ilustrace k jinému spisu téhož autora *Zrcadlu slavného markrabství moravského* (Olomouc 1593) ke kapitole *O počátku a dávnosti měst* jako realistická vyobrazení Olomouce, Brna, Jihlavy, Znojma, Uherského Hradiště, Kroměříže a Opavy, figurují v polském spisu naprosto nahodile jako ilustrace k výkladu o Toruni, Královci, Chełmnu, Malborku či Gdańsku. Vyjmuty byly pouze kartuše, do nichž v případě prvního využití štočků byly zařazeny erby příslušných měst.³

Ve století předcházejícímu vypuknutí třicetileté války se tedy veduta stala také součástí knih české a moravské provenience. Zde výběr ilustrací s topografickou tematikou nebyl příliš častý, ale na druhou stranu zase nijak ojedinělý. Podle Lenky Bártové-Blažkové⁴ bylo v Čechách a na Moravě do roku 1620 vydáno 46 tisků, kde se jako ilustrace objevily veduty. Na 144 vyobrazeních je zachyceno čtrnáct českých i zahraničních měst. Nejvíce těchto titulů bylo vydáno v Praze, především v tiskárně rodiny Schumannů, která se specializovala do značné míry na příležitostné tisky, kde veduta také brzy našla jako žánr pevné místo, a u Daniela Adama z Veleslavína a jeho dědiců. Kupodivu pouze dva vyšly u Michala Peterleho, jehož jednolist, tzv. Vratislavský prospekt, byl nejvlivnějším vyobrazením Prahy po většinu 16. století. Praha zde figurovala jako námět sedmkrát. Nejstarším pohledem na Prahu v tiscích české provenience je maličký dřevořez v knize Václava Dasypa z roku 1579 vydané u Jiřího Černého z Nigropontu – pohled na Staré Město pražské s kostelem Panny Marie před Týnem, kde čtyři postavy pozorují zvláštní astronomický úkaz na obloze nad městem.⁵

Pilným autorem pohledů na města byl Jan Willenbeg (1571–1613),⁶ malíř a grafik původem ze Slezska, jehož mládí je ovšem spjato s Přerovem a který se vyškolicil pravděpodobně v Norimberku. Pracoval pro olomouckou tiskárnu Friedricha Milichthaler, kde v době, kdy ji vedla jeho vdova Mariana, připravoval zmíněné dřevořezy jako ilustrace pro *Zrcadlo markrabství moravského*.

³ Lenka BLAŽKOVÁ, *Veduty v české tiskařské produkci do roku 1620*, in: Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové, Praha 1999, s. 11–39, zde s. 19–20.

⁴ Viz předcházející pozn.

⁵ Podrobně a s reprodukcí Bedřiška WIŽDÁLKOVÁ, *Vyobrazení Prahy z r. 1579*, in: Ročenka Universitní knihovny v Praze, 1959 (1961), s. 160–162.

⁶ Naposledy pravděpodobně Zuzana HLAVICOVÁ, *Jan Willenberg, knižní ilustrace*, kvalifikační práce obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2008, k vedutám českých a moravských měst zejm. s. 42–56. K nejvýznamnějším vedutám Petra VEČEŘOVÁ, *Diadochos Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké vůle*, in: Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové, ed. Anežka Baďurová, Praha 1999, s. 347–369.

Na konci století působil několik let v tiskárně při premonstrátském klášteře v Louce u Znojma. Zde bylo vydáno celkem šest knih s vedutami, z nichž na pěti vedutách v nich obsažených se Willenberg prokazatelně podílel. Jde o různé pohledy na klášter v Louce a na Vídeň, které byly dále používány do dalších titulů tiskárnou vydaných.⁷ Kolem roku 1600 přesídlil Willenberg do Prahy. Zde spolupracoval s tiskárnou dědiců Daniela Adama z Veleslavína, se Schumannovou tiskárnou a dalšími. Willenberg je dnes uznávaným představitelem knižní grafiky, i když jeho díla nedosahují kvalit jeho současníků, umělců z bezprostředního okruhu císařského dvora. Názorně to vysvětluje z dvousvazkového díla *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského* Bartoloměje Paprockého z Hlohol vydaného roku 1602,⁸ kde se na ilustracích podílelo více autorů. Mezi nimi vedle Willenberga například i malíř Virgil Solis. Na verso straně titulního listu se nachází Willenbergův portrét Rudolfa II. s Prahou, který se nedlouho poté objevil i na titulním listu Stehlíkova kalendáře.⁹ V páté knize tohoto díla nazvané *O počátku a dávnosti měst v Království českém* je zařazeno patnáct pohledů na česká města. Ta jsou zde uvedena v tabulce V.1. S výjimkou panoramatu Prahy označeného pouze *Jo. Willenberg fecit* (namísto obvyklého monogramu JW),¹⁰ jde o veduty malých rozměrů 8 x 14,5 cm.

Willenberg byl všestranný autor, v jehož tvorbě se objevují náměty rostlin, živočichů, nevyhýbal se figurální grafice, ale měl neoddiskutovatelný zájem o vedutu – vedle měst Blízkého východu zařazených jako ilustrace do cestopisu Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic (snad podle předloh samotného autora, vydáno u Daniela Adama z Veleslavína v Praze roku 1608)¹¹ o tom svědčí zejména jeho náčrtník dochovaný ve Strahovské knihovně.¹² Zde se nacházejí pohledy na Beroun, Čáslav, České Budějovice,

⁷ Z. HLAVICOVÁ, *Jan Willenberg*, k vedutám českých a moravských měst zejm. s. 45–46.

⁸ *Diadochos id est svccessio: Ginák Posloupnost Knížat a Králův Českých, Biskupův y Arcybiskupův Pražských, a wssech třech Stawůw Slawného Králowstwij Českého*, Praha 1602.

⁹ Kašpar Ladislav STEHLÍK, *Kalendář nový s pranostikou hvězdářskou, k létu Páně 1604*, Praha 1603; Jiří LUKAS – Markéta LAZAROVÁ, *Praha. Obraz města v 16. a 17. století. Soupis grafických pohledů*, Praha 2002, č. 11; obr. V.2.

¹⁰ Bez názvu, soulep tří listů o celkových rozměrech 13,5 × 58 cm. Reprodukce J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 10; obr. V.3. Srov. také reprodukci in: *Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy: katalog vystavených exponátů (výstava v Praze 30. května – 7. září 1997)*, ed. Eliška Fučíková et al., Praha 1997, č. k. III/237, autor katalogového hesla Ivan Muchka.

¹¹ Podrobný rozbor s oceněním topografických kvalit vedut, zejm. Jeruzaléma, Z. HLAVICOVÁ, *Jan Willenberg*, s. 19–28.

¹² Dostal se tam mezi lety 1815–1819, dochovaly se také některé kopie Willenbergových kreseb od Huga V. Seykory. Uveřejnili je a stručně popsali Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRADNÍK, *Jana Willenberga pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku 17. století*, Praha

Horažďovice, Hradec Králové, Chrudim, Kadaň, Klatovy, Kouřim, Kutnou Horu, Louny, Mladou Boleslav, Most, Pardubice, Plzeň, Prachatice, Sedlčany, Slaný, Smečno a klášter v Plasích, Žatec a fragment veduty Tábora, pohled na klášter v Milevsku a pohledy na hrady Hlubokou, Rabí, Roupov, Strakonický hrad, hrad Střela, Šelmberk u Mladé Vožice a Švihov. Vedle toho se zde zachovaly ještě veduta Zvolenu a pohled na kostel svatého Apolináře v Praze, který naznačuje, že si Willenberg dokumentoval i jednotlivé pražské stavby.

Antonín Novotný se navíc domnívá,¹³ že to byl právě Willenberg, který vnesl do pražské panoramatické veduty napříště téměř „povinnou“ součást – heraldickou složku v podobě erbů jednotlivých pražských měst, případně císařského orla a českého lva.

Willenbergova veduta Prahy se dochovala v řadě exemplářů a byla dále využívána a recipována i představiteli jiných výtvarných oborů: například řezáči drahých kamenů Giovanni Castruccimu posloužila evidentně jako předloha pro jeho mozaiku s pohledem na Pražský hrad.

Dobová publicistika a grafické jednolisty

Do roku 1620 byly veduty realizovány především technikou dřevořezu, výjimku představuje pohled na Malou Stranu a Hradčany na jednolistu z roku 1582.¹⁴ Také nejstarší mapa Čech podle předlohy Mikuláše Klaudyána byla v roce 1518 reprodukována v dílně Hyeronima (Jeronýma) Hölzela v Norimberku touto technikou. Rok vydání Klaudyánovy mapy je sice obecně považován za zásadní mezník v české historické kartografii, vzhledem ke Klaudyánovu dílu je to ale příliš velké zjednodušení. Mikuláš Klaudyán (zemř. 1521 [?]) nebyl pouze kartograf (zanechal po sobě tematicky různorodé literární dílo), a podíváme-li se na předmětný list s mapou, zjistíme, že vlastní mapa zabírá pouze jednu třetinu listu o rozměrech 46 x 55 cm. V horní části je umístěn portrét Ludvíka Jagellonského, uherského a českého krále, se znaky zemí, jimž vládl, i těch, na něž si činil nároky (Dalmácie, Lucembursko). Níže se nachází alegorie spravedlnosti a sedm malých obrázků, které, doplněny výroky z Písma, tvoří jakési zrcadlo dobrých mravů. V pěti následujících řadách jsou erby předních šlechticů – nejvyšších zemských hodnostářů, rytíři pouze jmény bez erbů po straně a pak znaky

1901 a Helena DOMANJOVÁ – Miloslav TRUC, *Jan Willenberg. Pohledy na česká města z počátku 17. století*, Praha 1987.

¹³ Antonín NOVOTNÝ, *Grafické pohledy Prahy 1493–1850*, Praha 1945, s. 20.

¹⁴ Podrobněji s reprodukcí Jan KOZÁK – Josef POLIŠENSKÝ, *Pražská veduta z 80. let šestnáctého století*, *Umění* 31, 1983, s. 441–443.

Prahy, Kutné Hory a Žatce.¹⁵ Do kontextu grafických listů s posláním informovat o určité události či poměrech v daném místě nebo zemi list s nejstarší známou mapou Čech zapadá především díky střední části, kde vidíme vůz, na němž sedí početná skupina lidí, tažený dvěma spřeženími na opačné strany. Alegorický výjev popisuje poměry v Čechách zmítaných náboženskými spory. Klaudyánovo dílo tak třemi druhy symbolického obrazového jazyka popisuje Čechy – jazyk heraldiky, alegorických vyobrazení a kartografický jazyk teprve společně přinášejí komplexní informaci a objevují se společně i v dalších desetiletích na všech typech topograficky zaměřených vyobrazení měst i zemí. Jediný známý exemplář původně z Biskupské kapitulní knihovny je dochován ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích.¹⁶ Mapová část listu byla kopírována jak v domácím prostředí, tak v zahraničí. Nejstarší dochovanou rukopisnou kopií je pravděpodobně mapa uchovávaná v Rychnově nad Kněžnou na zámku hraběcí rodiny Kolowrat-Krakowských, která je pečlivě provedena podle předlohy, odlišnosti jsou patrné pouze v grafické úpravě orámování. Z mapového obsahu byly ovšem vyloučeny komunikace. Pravděpodobně vznikla již v 16. století, jistě v době, kdy byl norimberský výtisk kompletní, neboť této kopii nechybí část východních Čech, jak je tomu na litoměřickém originálu. Další exemplář, provedený jako olejomalba na plátně, se nachází ve sbírkách Národního muzea v Praze. Kopii mapy vytvořil na počátku 19. století také, vycházející z litoměřického exempláře, František Jakub Jindřich Kreibich.¹⁷

¹⁵ Pavel R. POKORNÝ, *K heraldické výzdobě tzv. Klaudyánovy mapy Čech*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 10, Praha 2000, s. 5–9, a nově ještě jednou TÝŽ, *K heraldické výzdobě Klaudyánovy mapy*, in: *Heraldická ročenka* 2009, s. 25–30.

¹⁶ Obr. V.4. Kvalitní reprodukci originálu, zmenšenou na 7/10 původní velikosti, přináší Karel KUCHAR, *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* (= Vývoj mapového zobrazení Československé republiky I), Praha 1959, list č. 1, zde také výřez středních Čech s Prahou z českého vyd. Münsterovy Kosmografie (Z. z Püchova) 1554 (1:1). Dále Václav ŠVAMBERA – Bedřich ŠALAMON (edd.), *Reprodukce nejstarších map Čech*, Praha 1938. Klaudyánova mapa reprodukována v poměru 1:1 je zařazena v první části. Studie a rozbor mapového obsahu k této reprodukci: Ivan HONL – Karel KUCHAR (edd.), *Mikuláš Claudianus: Mapa Čech z roku 1518*, Praha 1936 (= Monumenta cartographica Bohemiae 1). Základní literatura kromě uvedeného textového svazku k edici mapy v rámci Monument František ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, Praha 1951, s. 20–23 (vč. edic a dílčích prací v sezn. lit.) a K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 9–13 (na s. 10 mapa překreslena – rekonstrukce mapového obsahu). Na tyto navazují, mnohdy velmi úzce (!), a s minimálními novými zjištěními, autoři mladších syntéz. Mladší dílčí literaturu shrnuje Eva SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*, Praha 2001, nejnověji v komentáři k faksimilovému vydání kopie mapy uchovávané ve sbírkách hrabat Kolowrat-Krakowských v Rychnově nad Kněžnou Tomáš Grim (Kopie Klaudyánovy mapy Čech ze sbírek hraběcí rodiny Kolowrat-Krakowských v Rychnově nad Kněžnou, vyd. Ministerstvo obrany ČR – Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce, Dobruška 2013).

¹⁷ Mapa o rozměrech 580 x 430 mm na listě (resp. soulepu 8 listů) o výšce 1448 mm a šířce 626 mm. Mapa byla v roce 2010 odborně restaurována a v roce 2013 ji vydal jako faksimile Vojenský geografický a hydrometeorologický úřad v Dobrušce (srov. předchozí pozn.). Donedávna nejpodrobněji I. HONL – K. KUCHAR (edd.), *Mikuláš Claudianus*, s. 15; zmenšená reprodukce Karel KUCHAR, *Naše mapy*

Někdy v druhé polovině šedesátých let 16. století vyšla v Benátkách mapa Čech, která je připisována Bologninovi Zalterimu. Mimo mapový rám nese označení *Disrizzion della Bohemia, oue son segnate le piu notabil citta e terre*.¹⁸ Mapa jednoznačně vychází z Klaudyánovi mapy, ovšem bezprostředním vzorem byla nejspíš její verze v Münstrově německém díle.

Nejstarší známá vyobrazení Prahy jako volné grafické listy se zpravodajským posláním se vážou k požáru Malé Strany a Hradčan roku 1541 a byla zařazena do *Newe zeytung vonn dem erschockenlichen fewr und brunst ... Inn der klainern statt Prag auff dem Künugklichen schloß* vydaných v Augsburgu. Jde o dvě drobné veduty zachycující část pražského souměstí. První veduta vycházela z vyobrazení Prahy v Schedelově kronice. Druhá je realitě spíše vzdálená, ale obsahuje prvky, na základě nichž lze usoudit, že jakési informace o podobě Pražského hradu autor dřevořezu měl. Zobrazil hořící Pražský hrad od Jeleního příkopu s Prašným mostem.¹⁹

Praha sama se stala střediskem publicistické produkce až v poslední třetině 16. a na počátku 17. století, a to díky tomu, že sem přesídlil císařský dvůr. Letáky se přestaly týkat pouze katastrof a podivuhodných přírodních úkazů. Kolem roku 1600 tak byla Praha považována za jedno ze středisek publicistiky ve střední Evropě, mohla se měřit s Augsburgem či Norimberkem nebo západoevropskými centry Frankfurtem nad Mohanem či Kolínem nad Rýnem, Paříží nebo Londýnem.²⁰ Námětem se staly politické události a aktuální dění na bojištích, zejména v Uhrách, kde hrozilo turecké nebezpečí. Habsburští panovníci brzy pochopili význam a moc informace šířené tiskem a snažili se toto médium využít. Grafickou tvorbu podporoval už Maxmilián I., pro něhož pracovala řada rytců v Augsburgu, Řezně, Norimberku a Wittenbergu (včetně Albrechta Dürera) a v tradici zadávání portrétů a oslavných tisků pokračovali i jeho synové a vnuci.

odedávna do dneška, Praha 1958, za s. 16. Olejomalba Klaudyánovy mapy: list má rozměry 730x1430 mm. Mapa je protažena do výšky a tudíž zkreslena. Reprodukována in: Josef KOČÍ – Vlastimil VONDRUŠKA et al., *Památky národní minulosti. Katalog historické expozice Národního muzea v Praze v Lobkovickém paláci*, Praha 1989, s. 105 (text s. 108, 110). Ke Kreibichovým kopiím Ludvík MUCHA, *Kreibichovy kopie Klaudyánovy mapy Čech*, in: Sborník prací k 80. narozeninám univ. prof. RNDr. Ing. Bohuslava Šimáka, edd. Milan V. Drápela – Milan Konečný, Brno 1988, s. 31–36.

¹⁸ *Disrizzion della Bohemia, oue son segnate le piu notabil citta e terre*. Černobílý tisk, o přibližných rozměrech 640 x 458 cm na dvou listech, orientována k severu. Dvě grafická měřítka v německých a italských mílech. Originál není dostupný, reprodukcí publikoval Karel KUCHAR, *Bolognino Zalteri's copy of Claudianus' map of Bohemia: Kopie Klaudiánovy mapy*, Praha 1960. Podle MS UK, sign. mA 7897, 2. sign. D1/122/44; obr. V.5.

¹⁹ Reprodukovala Petra VEČEŘOVÁ, *O nešťastné příhodě Václava Hájka z Libočan*, in: *Knihy a dějiny* 3, 1996, č. 1, s. 33–49; dále Jan KOZÁK – Petr CHOTĚBOR, *Ilustrace k soudobé zprávě o požáru Pražského hradu roku 1541*, *Průzkumy památek* 8, 2001, č. 1, s. 145–152.

²⁰ Jiří HRUBEŠ, *Politické a náboženské rozpory v Evropě v dobové publicistice 1590–1617* (= *Acta Universitatis Carolinae – Phil. et Hist. Monographia* 52, 1974), Praha 1974, s. 27–40.

Maxmilián II. pak u příležitosti své korunovace českým králem objednal původní vyobrazení Prahy. Panoramatický pohled na Prahu zvaný Vratislavský prospekt²¹ Jana Kozla byl vydán u pražského tiskaře Michala Peterleho (1537–1588). Při pohledu z výšin nad Smíchovem, napříště nejoblíbenějšího stanoviště autorů panoramatických pohledů na město, jsou zachycena Pražská města velmi věrně. Autor měl na zřeteli podání přesné informace. V obraze najdeme latinské popisky. Vedle všech dominant ještě převážně gotického města jsou zachyceny i moderní budovy v renesančním stylu. To se kromě letohrádku královny Anny v zahradách Pražského hradu, Ludvíkova křídla Pražského hradu a renesančního štítu Novoměstské radnice týkalo především většiny budov na Malé Straně, která byla právě přestavována po zmíněném ničivém požáru. Obraz oživuje stafáž umístěná převážně na Vltavu (Podskalí je plné plavených vorů, na několika místech právě plují přívozy), její ostrovy (na Střeleckém ostrově – Malých Benátkách cvičí střelci) a břehy. Dřevořez, který patřil k nejvlivnějším vedutám Prahy minimálně do konce 16. století, se dochoval v pouhých dvou exemplářích.²²

Funkce císařského dvorního rytce vznikla podle Dorothy Limouze²³ za Maxmiliána II., kdy ji zastával Martin Rota. Od roku 1597 jej ve službách Rudolfa II. vystřídal Aegidius Sadeler (asi 1570 – Praha 1629) z rozvětvené rodiny rytců a obchodníků s uměleckými předměty z Antverp. Město ale musel v bouřlivých letech opustit a působil převážně v Mnichově, procestoval Itálii a poté natrvalo přesídlil do Prahy. Císař chápal význam rytiny s topografickými náměty. Oceňoval ji v rovině umělecké, ale – jak dokládá zakázka na zhotovení grafických listů, které by věrně zobrazovaly „uherská města, pevnosti, hrady a budovy od počátku vlády Jeho Veličenstva až po dnešní dobu“,²⁴ – i propagandistické a politické. Zakázku Sadeler zprostředkoval augsburgskému rytcovi Peteru Zimmermannovi, který byl s pražským a širěji českým prostředím dobře obeznámen a sledoval jej, jak bude ukázáno dále. Sadeler se věnoval i knižní ilustraci,

²¹ Obr. V.6. *Praga Bohemiae Metropolis, accuratissime expressa 1562. Prag 1562. Das Prager Stadtpanorama aus dem Jahre 1562 von Jan Kozel und Michael Peterle nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Wroclaw/Breslau*, edd. Jan Kozák – Krystyna Szykula, Weissenhorn 1994; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 3; reprodukce in: *Rudolf II. a Praha: císařský dvůr a rezidenční město jako kulturní a duchovní centrum střední Evropy* (katalog výstavy v Praze 30. května – 7. září 1997), ed. E. Fučíková et al., 1. díl, Praha 1997, s. 82–83 (exemplář z Královské knihovny ve Stockholmu), *Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených exponátů*, ed. E. Fučíková et al., č. k. III/234.

²² V Královské knihovně ve Stockholmu a v Univerzitní knihovně ve Vratislavi. Stockholmský exemplář má v dolní části listu obsáhlý latinský text o Praze, dedikaci císaři Maxmiliánovi a báseň Matthäuse Colina. V Praze je k dispozici kolorovaná litografie vyd. 1904 podle exempláře v Univerzitní knihovně ve Vratislavi (sign. 4858–A): AMP, Grafická sbírka, sign. G 1 (studovaný exemplář, 600 × 1920).

²³ Dorothy LIMOUZE, *Umění rytiny na císařském dvoře v Praze*, in: *Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.*, Freren 1988, s. 172–178, zde s. 172.

²⁴ Tamtéž, s. 176.

ale těžiště jeho tvorby tkvělo v jednolístech, na nichž se nezřídka objevují topografické náměty. Sám byl inventorem i rytcem, ale vedle rytí vlastních děl – portrétů císaře a osobností jeho dvora či pohledu do interiéru Vladislavského sálu plného stánků s uměleckými předměty, který bývá interpretován jako alegorické vyjádření ústřední role umění na císařském dvoře²⁵ – reprodukoval hlavně díla dalších umělců na Rudolfově dvoře nebo díla uchovávaná v císařských sbírkách (z prací s krajinářskými a topografickými náměty například Jorise Hoefnagela (1542–1600/1), Roelanta Saveryho (1576–1639) a Pietra Stevense (1567– post 1624) či Jana Brughela, který Prahu navštívil v roce 1604,²⁶ jakož i starší předlohy). Ze sbírek to byly například Dürerovy kresby. Neméně významnou roli sehrál Sadeler jako zprostředkovatel a vydavatel, v kontextu vizuální reprezentace Prahy zejména v případě nového panoramatického pohledu na Prahu. Tzv. Sadelerův prospekt z roku 1606 ve skutečnosti vytvořil císařský vyšivač a autor řady pozoruhodných uměleckých děl Philipp van den Bossche a vyryl norimberský rytec Johann Wechter.²⁷ Na Rudolfově dvoře tedy grafika zažívala na delší dobu v Čechách poslední období rozkvětu,²⁸ i když například Aegidius Sadeler pracoval ještě pro císaře Matyáše i Ferdinanda II. až do své smrti.

V centru pozornosti dobového zpravodajství se Praha ocitla ale už v roce 1608, kdy Rudolf II. v Libni odevzdal svému bratrovi uherskou korunu.²⁹ Pro zobrazení Matyášova příjezdu do Prahy byly využity jak Vratislavský prospekt, tak Willenbergův pohled od Smíchova. Jan Willenberg navíc vytvořil vlastní originální vedutu s táborem Matyášova vojska u Štěrbohol a Dolních Měcholup.³⁰ Věrohodnost těchto výjevů je velmi nízká. Veduty zde ztrácejí své topografické poslání a stávají se pouhou kulisou, jednou polovinou výjevu (jenž sám obsahuje také pouze prvky reality), který sděluje, že scéna v popředí se odehrála u Prahy. Písemnými prameny je doloženo, že Matyáš nevstoupil do pražských měst Újezdskou branou přes Malou Stranu, jak by se z veduty mohlo zdát. Opodstatněnost takového způsobu nazírání na tuto skupinu aktualizovaných starších panoramatických vedut ukazuje jiná rytina Wilhelma Petera Zimmermanna,

²⁵ Vyryl Marco Sadeler, 1607. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 18.

²⁶ Jeho pohled na Vyšehrad vyryl Sadeler 1606. *Ruderi del castello Vissehrad...* Lept s ruinami Vyšehradu v popředí, v pozadí za řekou, kterou divák pouze tuší, Petřín a část Hradčan. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 17.

²⁷ *Praga*, 475 × 3150 (9 listů) – studovaný exemplář AMP, Grafická sbírka, sign. G 12–20. Obr. V.7. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 16. *Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených exponátů*, ed. E. Fučíková et al., č. k. I/321, autorka hesla Eliška Fučíková.

²⁸ Petra ZELENKOVÁ, *Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích* (výstava v Praze v Národní galerii – Sběrka grafiky a kresby, 22. červenec – 16. říjen 2011), Praha 2011.

²⁹ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 78–79 a 81. Obr. V.8, V.9.

³⁰ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 80.

kdy o tři roky později na totéž místo zasadil pasovské vojsko.³¹ V rámci pokračujícího konfliktu mezi císařem Rudolfem II. a arcivévodou Matyášem v roce 1611 na Rudolfovo pozvání do Prahy vstoupilo vojsko arciknížete Leopolda Pasovského a město vyplenilo. Drastické scény odehrávající se v pražských ulicích před konkrétními budovami zdokumentoval nejen Savery na ojedinělé olejomalbě, ale opět zachytily dobové letáky či celé brožury. Například Zimmermann při té příležitosti aktualizoval Willenbergovu vedutu o zástup vojáků, když informoval o pražských událostech v *Relatio. Ausführlicher Bericht, wass sich mit dem Passawischen Kriegsvolck ... in der Cron Boheimb verlossen*.³² Řada vyobrazení různé úrovně vyšla bezprostředně po události, vraceli se k ní autoři ale ještě po desítkách let. Mnohé z motivů těchto rytin se objevovaly později, až do šedesátých let 17. století opakovaně, zejména v přepracované podobě v Hogenbergových *Geschichtsblätter a Annales Ferdinandi* Franze Christiana Khevenhüllera. Pozoruhodný je zejména pohled z ptačí perspektivy do ulic Malé Strany.

Zásluhou Münsterovou se nesmírně rozšířila v tehdejším vzdělaném světě znalost naší země...³³ **Obraz Prahy a Čech v zahraničních kosmografiích a prvních atlasech**

Vratislavský prospekt z roku 1562 byl záhy po svém vydání využit v Kosmografii Sebastiana Münstera (1488–1552), aby nahradil vedutu podle vyobrazení v Schedelově kronice. Sebastian Münster dal pojmu *kosmografie* ve svém díle novou náplň. Původní význam z řečtiny pocházejícího termínu znamenal „popis světa“, jeho zobrazení matematickými postupy, odlišoval se od „popisu země“ označovaného jako *geografie*. Středověk pracoval s kosmografickým pojetím světa založeným na Bibli. Až roku 1409 byla přeložena do latiny Ptolemaiova *Geografie*, která zároveň později patřila mezi první tiskem šířené knihy. Svou představu o uspořádání světa zařazovali pak do svých spisů humanističtí učenci (Martin Waldseemüller apod.).³⁴ Münster byl humanistický vzdělanec, původně člen františkánského řádu, profesor hebrejštiny na univerzitě v Heidelbergu, konvertoval k luteránství, od konce dvacátých let začal v Basileji, kde se

³¹ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 79 a 82.

³² J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 82–96. Obr. V.10.

³³ Karel KUCHAR, *Mapy Čech v Münsterových kosmografiích*, Kartografický přehled 9, 1955, s. 87–92, zde s. 87.

³⁴ Heslo *Kosmographie*, in: Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, edd. Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (= Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, ed. Erik Arnberger, sv. C/1–2), Wien 1986, 1. díl, s. 420–422, autor hesla Franz Wawrik.

ožení s vdovou po tavním tiskaři Adamu Petrim, vyučovat na univerzitě.³⁵ Sám přeložil Ptolemaiovu *Geografii* a vydal ji roku 1540.³⁶ Prokázal tak nejenom jazykové nadání a překladatelské schopnosti, ale i hluboké znalosti v oboru kosmografie a geografie. Münster měl zkušenosti také s kartografií. Celkem vydal 142 map, první z nich byla nově publikovaná mapa Erharda Etzlauba (v podobě kalendáře na rok 1525), později nové vydání mapy Mikuláše Kusánského a roku 1536 v kosmografickém spise *Mappa Europae* publikoval návod, jak kreslit mapy. O tři roky později zveřejnil výzvu,³⁷ aby mu byly zasílány popisy a vyobrazení měst, pořízená nejlépe podle návodu, který připojil. Využil tedy všechny možnosti, které dával soudobý knihtisk: svět hodlal popsat obrazem i slovem. Přitom obojí mělo být vytvořeno na základě znalosti místa a pokud možno odbornými postupy. Nashromážděný materiál a především své znalosti a zkušenosti po letech přípravných prací využil při sestavování své *Cosmographie* [!], která vyšla poprvé v roce 1544 v němčině a v letech 1544–1628 následovala opakovaná vydání ve čtyřech jazycích (srov. tab. V.3). Dílo bylo historicko-geograficko-topografickou kompilací, původní význam *kosmografie* ve smyslu zobrazení světa matematickými postupy a vyjádřený případně mapou byl potlačen na minimum. Přesto zde mapy, zprvu přejaté z *Geografie*, své místo našly, ovšem vedle „nevědeckých“ portrétů a pohledů na města. Skladba obrazové složky se vydání od vydání proměňovala, byla aktualizována (i když často s velkým zpožděním). Do Münsterovy Kosmografie byly zařazeny i mapy Čech (od třetího vydání 1545), které vycházely z mapy Klaudyánovy a později z předlohy Johanna Crigingera (1521–1571).³⁸ Autor se v rámci Čech zaměřil pochopitelně na Prahu, které byla postupně vyhrazena zvláštní kapitola i s ilustrací (a ještě více prostoru bylo věnováno Chebu, pro něž měl od počátku Münster zvláštního informátora, i původní vyobrazení pořízené na náklady městské rady)³⁹. *Beschreibung der Statt Prag mit sampt irer Contrafehtung* představovalo půlstránkový text. Když odhlédneme od historických poznámek, je Praha

³⁵ Karl Heinz BURMEISTER, *Sebastian Münster*, 2. vyd. Basel 1969.

³⁶ Královská kanonie premonstrátů na Strahově – Strahovská knihovna, Praha (dále Strahovská knihovna), sign. AV II 4, je dostupné toto vydání z roku 1545, ovšem mapy jsou vyřezány. *Geographia universalis, vetus et nova, complectens Claudii Ptolemaei Alexandrini enarrationis libros VIII ... Basileae per Henrichum Petrum, Anno MDXLV*. Svázáno spolu se Strabonovou *De situ Orbis libri XVII... Basileae ... MDXLIX*.

³⁷ K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 12.

³⁸ Mapy Čech v Münsterově díle systematicky zhodnotil K. KUCHAR, *Mapy Čech*. Pracoval s 36 exempláři, které podchytil v českých a moravských knihovnách. Obr. V.11.

³⁹ Na Münsterovu výzvu ke spolupráci na Kosmografii zareagoval v Čechách pravděpodobně pouze Kašpar Bruschius, který roku 1549 přinesl Münsterovi do Basileje vedutu Chebu a náčrty některých míst v okolí a podrobný popis Chebska a Vogtlandu. Autorem pohledu na Cheb je Kašpar Hofreuter. K. KUCHAR, *Mapy Čech*, s. 91.

charakterizována jako tři samostatná města, popsáno jejich položení vzhledem k řece a zdůrazněn most s 24 [!] oblouky a příkop mezi Starým a Novým Městem. Veduta nejprve nebyla zařazena, v dalších vydáních byla odvozena z vyobrazení ve Schedelově kronice, později z Vratislavského prospektu – a to ještě v roce 1618, kdy byla k dispozici minimálně další dvě původní vyobrazení Prahy.⁴⁰ Vybraná další města byla zmíněna v kapitole *Von andern Stetten des Lands Böhmen*, která zahrnovala i konkordanci českých a německých názvů měst, klášterů a hradů se stručnou charakteristikou. Obešla se ale bez vyobrazení.⁴¹ Například *Hora – Kuttenberg. Man grebt Sylber hie. ... Litomierzicze – Leitmeritz. Hat gut Wein. ... Rakowink – Rakonik. Macht gut Bier. ... Glowy – Gilaw. Hie findt man Gold. Krupka – Graupen. Hie grebt man Zinn. ... Pardubitz – Pardubitz. Hie macht man die besten Klingen*. Pouze Zbraslavi je věnován větší prostor: *Zbrasslaw – Aula Regia. Königs Sal. Diss ist vor Zeiten ein mechtig Closter gewesen, nicht fern von Prag an der Molta gelegen, da die hertzogen unnd könig von Böhmen ir begrebnuss haben gahabt*. A autor celou kapitolu zakončil: *Das Wasser Elb nennen die Böhemen Labe, und die Molta Witawa*. Jednak pozornost věnovaná Zbraslavi, a pak také upozornění na nerostné bohatství i plodiny pěstované v určitých lokalitách jsou akcentem, který můžeme vysledovat v mapových legendách i výzdobě parergonu map Čech od raného 18. století.

Česká mutace Münsterovy Kosmografie byla vydána v roce 1554.⁴² Překlad latinského vydání z roku 1550 pořídil Zikmund z Púchova a vydal ji jeho syn Jan. Neutrální text Sebastiana Münstera o českém a Čechám blízkých teritoriích Zikmund z Púchova značně upravil. Nabyl podoby traktátu reagujícího na aktuální nábožensko-politickou situaci v zemi psaného z pozice katolického intelektuála obhajujícího habsburské zájmy. Popis Prahy je u Zikmunda z Púchova zcela originální a zároveň nesen v duchu oslavy krásy a bohatství města. Autorovi zabral text *O Praze* dvě a půl tiskové strany a to ještě odkazuje čtenáře, že se *o jménu tohoto mista, o je[ho] založení, obyvatelých, jejich obchodích, mravích, obyčejích, náboženství, pořádcích, právích ... [a] o jiných miestech*

⁴⁰ Studovaný exemplář německého vydání 1618 MS UK, inv. č. 21.487/560.

⁴¹ Podle německého vydání z roku 1618, s. DCXXVIII–DCXXXIII.

⁴² Ke Kosmografii naposledy Jaroslav PÁNEK, *Praha a střeoevropské metropole v Kosmografii české Zikmunda z Púchova*, in: V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, Praha 2007, s. 103–118 a Markéta KREJČOVÁ, „*Kosmografia česká*“ a její ideové pojetí, in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR 19, 2005–2006, s. 60–72.

Textem se zabýval a starší literaturu zároveň shrnul Dušan TRÁVNÍČEK, *Popis Čech v Kosmografii české od Zikmunda z Púchova*, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 61, 1956, s. 7–20. O Kosmografii České Zikmunda z Púchova z hlediska jazykovědného František ČERNÝ, *Kosmografie česká*, Listy filologické 20, 1893, s. 444–462.

se vssemi jejich corkumstantiemi v Kronice české [Václava Hájka z Libočan] může dočíst. Jediným vyobrazením je iniciála „P“ se Zvěstováním.⁴³ Do Prahy byl do tiskárny Jana Kosořského z Kosoře vypůjčen i basilejský štoček mapy Čech. Nomenklatura byla počestěna a štoček doplněn vně mapového rámu nahoře a po stranách patnácti erby českých šlechticů. V pravém dolním rohu je errata týkající se údaje v textu Kosmografie (kde bylo uvedeno, že Labe pramení na hranicích Čech a Moravy). Následně byl štoček upraven do původní podoby, vrácen a je doloženo, že se z něho tisklo ještě v roce 1679.⁴⁴

V Praze tedy na začátku padesátých let 16. století nebyla nejspíš k dispozici žádná použitelná mapa Čech. Soudí se, že Klaudyánova mapa upadla poměrně rychle v zapomnění, a nejjednodušší cestou bylo použít upravený štoček z basilejského nakladatelství. Až v roce 1568 byla vytištěna, tentokrát již z mědirytu, mapa jáchymovského duchovního Johanna Crigingera – rychle využitá Münsterovými pokračovateli do mladších vydání „Kosmografie“. Originál *Bohemiae Regni nova chorographica descriptio*⁴⁵ se nedochoval. Známý jsou dvě neúplné pozdější kopie, které vznikly snad přičiněním rytce původní mapy na konci 16. století.⁴⁶ Jedna byla objevena v roce 1930 v Salcburku v konvolutu map z arcibiskupské knihovny, který patřil původně jednomu z nejvýznamnějších salcburských arcibiskupů Wolfu Dietrichovi von Raitenau, a sloužila jako podklad antverpskému historikovi, sběrateli map a podnikateli Abrahamu Orteliovi pro mapu Čech do *Theatrum orbis terrarum*. Criginger je uveden také jako autor map Čech, Míšně a Durynska v *Catalogus auctorum*, který Abraham Ortelius pečlivě připojoval k jednotlivým vydáním svého *Theatra*.⁴⁷ Ortelius (1527–1598) byl historik, sběratel mincí a map, které chápal jako oporu pro historický výzkum. Pěstoval mezinárodní kontakty a vytvořil si velkou sbírku moderních map. Pro obživu na zakázku vytvářel „sbírkové atlasy“, nizozemskou

⁴³ Strahovská knihovna, sign. AZ II 19, s. CCCCLXv–CCCCLXXV v *O zemi Czeske*, v rámci toho o Praze CCCCLXIIr–CCCCLXIIIr.

⁴⁴ Vedle studie Kuchařovy konkrétně o mapě v Kosmografii Zikmunda z Púchova Bohuslav ŠIMÁK, *Mapa Zikmunda z Púchova a její původ*, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 51, 1946, s. 1–10 (zejména cenné jsou obrazové přílohy).

⁴⁵ Údaje podle reprodukce in: Karel KUCHAR, *Mapy českých zemí*, list č. 2. Obě známé kopie Crigingerovy mapy jsou sestaveny v jednu mapu (autoři se tak pokoušejí přiblížit originální podobě mapy, reprodukováno v poměru 2:3 oproti originálu); F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 62. Obr. V.12.

⁴⁶ K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 13–16.

⁴⁷ Studované exempláře mají mapu Čech – podle obsahu fol. 53 (i *Germanie* – podle obsahu fol. 29 a 30) vyřezanou. Strahovská knihovna, sign. AS I 23 (černobílé mapy) a AS I 28 (kolorované mapy).

obdobu *IATO-atlasů*,⁴⁸ v jejichž tvorbě vynikl například benátský tiskař Antonio Lafreri. Šlo o ad hoc sestavené soubory různých tištěných map pro konkrétního zadavatele ukládané do desek a opatřené zvláštním titulním listem. Tento fenomén přetrval až do 18. století, kdy v rámci barokního sběratelství dosáhl v podobě sbírkových atlasů (*Sammelatlanten*) z knihovny Evžena Savojského, Augusta Silného Saského či na českém území sbírky Pavla Bernarda Molla svého vrcholu. Tyto sbírky byly tvořeny z map, které byly brzy po vynalezení knihtisku jako tzv. *tabulae modernae* zařazovány do dalších vydání Ptolemaiovy *Geographie* (poprvé už v roce 1477). Činili tak vedle zmíněného Sebastiana Münstera také Martin Waldseemüller, Giacomo Gastaldi, Girolamo Ruscelli aj. Oba typy publikací, ještě společně s tzv. *isolarii* – knihami založenými na spisu *Liber insularum archipelagi*, který napsal kolem roku 1420 Christofore Buondelmonte pro kardinála Giordana Orsiniho,⁴⁹ bývají označovány za „protoatlasy“. Za první atlas podle moderní definice je považováno právě *Theatrum orbis terrarum*. I když pojem *atlas* použil Orteliův současník, kartograf a také vydavatel map a zeměpisných textů Gerhard Mercator.⁵⁰ Ten jménem obra, jehož údělem bylo nést nebeskou klenbu (a podle tradice též krále Mauretánie a zakladatele geografie), označil spis *Atlas sive cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricata figura* (tedy „Atlas čili kosmografické úvahy o vzniku světa a o podobě, kterou tím nabyl“). Dílo vyšlo v Duisburgu roku 1595 posmrtně.⁵¹ Poměrně dlouho trvalo, než se slovo atlas v moderním slova smyslu vžilo; atlasy byly zprvu označovány jako *theatra* či *zrcadla*.

Kolem roku 1565 dostal tedy Abraham Ortelius zakázku, aby pro obchodníka Hoofmanna poskládal takové mapy, které by byly vhodné pro praktické potřeby obchodu – ten na nich potřeboval sledovat pohyb svých lodí a strategicky volit jejich

⁴⁸ Tento termín ze slovníku novodobé historické kartografie je zkratkou *italian, assambled to order*.

⁴⁹ Mapy ostrovů ve Středomoří upravené do podoby knihy, první vyd. Bartolommeo dalli Sonetti kolem r. 1485/6 v Benátkách.

⁵⁰ Obecně akceptovanou definici atlasu pro historickou kartografii publikoval C. Koeman v souvislosti s prací na *Atlantes Neerlandici*: měl by splňovat následující charakteristiky

- sbírka (*collection*) tištěných map svázaná do podoby knihy s tištěným titulním listem; když kniha obsahuje text, musí být řečeno, nebo alespoň patrné z koncepce, že obrazová složka (mapy, plány, veduty) má hlavní roli oproti textové;
- formát map a úprava musí být v celém díle jednotné;
- musí být patrná snaha po standardizaci a dodržování dané koncepce ve všech exemplářích každého vydání.

Podle: Peter VAN DER KROGT, *The Theatrum Orbis Terrarum: The First Atlas?* In: Abraham Ortelius and the first atlas: Essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998, [Utrecht] 1998, s. 55–78; dále heslo *Atlas* in: Lexikon zur Geschichte der Kartographie 1, s. 35–41, autor hesla Franz Wawrik, a v češtině Ivan HONL, *O původu názvu „atlas“ v kartografické terminologii*, Kartografický přehled 9, 1955, s. 85–91.

⁵¹ Mapa jako jednolist se dochovala v ÚAZK, sign. I/1/80. Obr. V.13.

trajektorie vzhledem k aktuálním bojištím a jiným nebezpečným oblastem v Evropě. Tato „sbírka“ se stala základem *Theatra*,⁵² které vyšlo jako výpravny velkoformátový tisk v roce 1570. První vydání obsahovalo 53 map, z toho 38 ze zmíněného (*IATO-atlasu*, který Ortelius sestavil zejména z map vydaných v Římě. Všechny mapy ale dostaly jednotnou grafickou podobu a byly umístěny na listy stejného formátu. Tím se odlišovaly od „sbírkových atlasů“ vytvářených na zakázku. *Theatrum* vyšlo u Egidia Coppense van Diest v Antverpách, který měl zkušenost s kartografickými a kosmografickými tisky. Od roku 1579 následovala další vydání – latinská jako základní a vedle toho holandská, německá, francouzská, španělská, anglická a italská – již na Orteliovy náklady. Z titulu se stal velmi úspěšný podnik. Ortelius však pokračoval ve shromažďování map. Ty jednak prodával samostatně, aby si jimi mohli ti, kdo si koupili starší vydání *Theatra*, své svazky doplnit, jednak je zařazoval do nových vydání atlasu. Tyto „dodatky“ byly zvány *additamenta* a vycházely latinsky, německy a francouzsky. Na počátku 17. století obsahovalo latinské *Theatrum* už přes stovku map,⁵³ neboť ve vydávání pokračovali i Orteliovi následovníci. Ti ovšem rezignovali na samostatně prodávaná *additamenta*.

Mapa Čech, která byla zařazena již do prvního vydání, nese název *Regni Bohemiae descriptio*,⁵⁴ ryl ji pravděpodobně Frans Hogenberg (1535–1590). Na rubové straně Ortelius odkazoval na zdroj: *Hanc typicam delineationem sumpsimus ex tabula Joannis Crigingeri, Pragae Ao. 1568 edita*. Oproti předloze byl sice zkreslen sever Čech, ale na druhé straně byly do mapy doplněny četné informace, zejména na základě textu v Münsterově *Cosmographii*.

Další velmi raná kniha, která splňuje Koemanovu definici atlasu,⁵⁵ je *Civitates orbis terrarum*, a to přes to, že nejde o mapy zemí, ale „pouze“ o vyobrazení urbanizované krajiny, navíc různými metodami. Kniha byla koncipována jako pendent k *Theatrum orbis terrarum*. Přiznává to svým názvem a úpravou; je doloženo, že oba hlavní autoři byli s Abrahamem Orteliem v kontaktu. Ortelius považoval sice mapu za nejvhodnější způsob vyobrazení zemského povrchu, ale připouštěl i výhody šikmého pohledu na

⁵² Přehled jednotlivých vydání Marcel VAN DEN BROECKE – Peter VAN DER KROGT – Peter MEURER (edd.), *Abraham Ortelius and the first atlas: Essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998*, [Utrecht] 1998, příloha I, dějiny *Theatra* a jeho obsah zde na s. 65–67.

⁵³ Tamtéž, příloha II: *The plates of Ortelius' Theatrum Orbis Terrarum*, s. 383–390.

⁵⁴ Obr. V.14.

⁵⁵ Tamtéž, s. 55–78.

města.⁵⁶ Navíc bylo dílo rozvrženo a uspořádáno v souladu s Ptolemaiovým zeměpisným dělením světa, stejně jako *Theatrum*. Ne všechny svazky ovšem pokrývají celou Evropu, evidentně záleželo na tom, jaké spolupracovníky či předlohy se podařilo Braunovi (autoru textů k rytinám a vydavateli) a Hogenbergovi aktuálně získat. Shromážděné obrázky ale uspořádali vždy podle zmíněného geografického klíče, ať už leželo těžiště svazku kdekoli.⁵⁷

Předchůdce *Civitates* můžeme spatřovat v některých tiscích, které se objevily po polovině 16. století: Antoine du Pinet: *Plantz, Pourtraitz et Descriptions de plusieurs Villes et Fortresses* (Lyon 1564), Ferdinando Bertelli: *Civitatum aliquot insigniorum et locorum, magis munitorum exacta delineatio* (Benátky 1568), Giulio Ballino. *De' disegni delle piu illustri città et fortezze del Mondo* (Benátky 1569) aj. Ale mělo i své lokální pendenty vznikající zcela nezávisle, například britské *Theatre of the Empire of Great Britain*⁵⁸ a hlavně praktičtější redukované verze, které ovšem ani koncepcí, ani kvalitou vyobrazení nedosahovaly své předlohy.⁵⁹ Praha se neobjevuje v žádném z předchůdců *Civitates*.

Civitates orbis terrarum je ve skutečnosti název prvního svazku latinského vydání šestidílné ediční řady.⁶⁰ Dílo bylo vydáváno v Kolíně nad Rýnem v letech 1572–1624. Do roku 1600 vyšlo pět dílů, většina opakovaně s inovovanými dedikacemi v latinské, německé a francouzské mutaci. Se začátkem 17. století se zcela obměnil původní vydavatelský a autorský kolektiv a intenzita vydávání značně ochabla. V roce 1617 vyšel ještě šestý svazek latinsky a následujícího roku opakovaně společně s německou a francouzskou mutací. V první třetině století byly vydány ještě alespoň jednou všechny díly, kromě pátého. Celkem v šesti foliových svazcích se na 363 listech nachází 546 vyobrazení sídel v Evropě, Africe, Asii a dvě města v Americe, mezi nimi i několik českých a moravských měst (srov. tab. V.2). *Civitates* poutají dlouhodobě pozornost

⁵⁶ Shrnujícím způsobem Jan KOZÁK, *Civitates Orbis Terrarum. „Pana Francise kniha měst“*, Umění 31, 1983, s. 381–390, zde s. 381.

⁵⁷ V rámci Evropy jsou nejprve řazeny Britské ostrovy, následuje Španělsko, Francie, Nizozemí, německé země vč. Čech, severní Evropa, východoevropské země, Balkánský poloostrov a Itálie.

⁵⁸ Vydal John Speed v Londýně 1611–1612.

⁵⁹ Po skončení projektu *Civitates* získal tiskové desky amsterodamský vydavatel Johann Janssonius a po něm komplikovanou cestou Frederik de Wit a dále byly využívány až do roku 1750. Srov. níže podkapitolu *Knihy měst druhé poloviny 17. století*.

⁶⁰ 2. díl: *De praecipuis totius universi urbibus liber secundus*; 3. díl *Urbium praecipuarum totius mundi liber tertius*; 4. díl *Liber quartus urbium praecipuarum totius mundi*; 5. díl *Urbium praecipuarum mundi theatrum quintum*; 6. díl *Theatri praecipuarum totius mundi urbium liber sextus*.

vydavatelů faksimilí⁶¹ i popularizačních (umělecko)historických knih. Zde bývá k reprodukcím připojen novodobý komentář, který stručně popisuje geografii města a jeho dějiny do současnosti – uplatněn je tedy stejný přístup, s jakým koncipoval a v řadě případů sám vytvářel texty pro *Civitates* Georg Braun (1541–1622),⁶² kolínský duchovní a vzdělanec a vedle etablovaného vydavatele žurnalisticky orientovaných tiskovin Franse Hogenberga (1540–1590) hlavní tvůrce a koordinátor projektu.

Praze se pozornosti dostalo již v roce 1572, kdy vyšel první díl „encyklopedie měst světa“, v tu chvíli plánovaný jako jediný. Měl tedy obsahovat reprezentativní výběr, do něhož se vedle Prahy z českých měst vešel ještě Cheb. Na foliu 29⁶³ se tak nachází perspektivní pohled *Praga, Bohemiae metropolis accuratissime expressa*, který má svůj vzor ve Vratislavském prospektu. Je velmi topograficky nepřesný v popředí (Smíchov), autor výrazně oddělil jednotlivá pražská města, což dobře koresponduje s textem k Praze se vztahujícím. Celá kniha je uspořádána jednotně tak, že každému městu je věnován dvoulist, jehož vnitřní strany jsou vyplněny pohledem na město či města, zatímco na vnějších je umístěn text. V něm je věnována pozornost zajímavé krajině města a hned také zdůrazněno rozdělení Prahy na tři samostatná města: *Praga, Regni Bohemiae metropolis, urbs amplissima ... ad ripam Muldaviae, in amoenissima ac patentissima valle, inter colles et vineta, caelo saluberrimo sita, in tre divisa partes seu civitates ... quae singulae suam peculiarem habent iurisdictionem, suumque proprium senatum*. Následuje popis jednotlivých pražských měst počínaje Starým Městem, kde je mimořádná pozornost věnována orloji. Autora zaujal také most, kterému neproporčně věnoval tři řádky: *Est autem a veteri Praga in minore pons amplissimus supra Muldaviam quadrato saxo constructus in sedecim magnos arcus, seu fornices porrectus, habens in aditu et in exitu duas insignes turres pervias, quo ponte in tota Europa vix est celebrior alter si robus spectes. Longitudo huius est 872 cubitorum Pragensium, latitudo quantum quatuor cursus, iuxta se collocati occupare possunt*. Malá Strana je

⁶¹ *Städte der Welt: 363 Kupferstiche revolutionieren das Weltbild; Gesamtausgabe der kolorierten Tafeln 1572–1617; nach dem Original des Historischen Museums Frankfurt*, ed. Stephan Füssel, Hong Kong – Köln [etc.] 2008 – edice nakladatelství Taschen s odborným úvodem Stephana Füssela; v roce 2011 vyšlo u Taschen u ještě jednou.

⁶² Starší výběrové edice: *Alte europäische Städte-Bilder. 24 farbige Blätter nach Georg Braun und Franz Hogenberg*, úvod Ruthard Oehme, Stuttgart 1954 (zde Praha vybrána – část textu a nekvalitní barevné vyobrazení Pražského hradu a pohledu z Letné /nestr./); *Alte europäische Städtebilder. 32 Darstellungen auf 27 farbigen Blättern nach Georg Braun und Franz Hogenberg*, úvod Ruthard Oehme, Hamburg 1965 (Praha na s. 89, stejný obr. jako v předchozí publikaci). Nejnověji *Alte Städte. Karten und Asichten*, Wien 1991 a Michael SWIFT – Angus KONSTAM, *Städte der Renaissance. Civitates orbis terrarum*, [Potsdam] 2008 a 2. něm. vyd. tamtéž 2012 (podle anglického originálu z r. 2008; Praha v něm. vyd. z roku 2008 na s. 200–203 pouze obr. z 5. svazku).

⁶³ Studovaný exemplář NK ČR, sign. 19 A 13. Obr. V.15.

zmíněna pouze stručně a největší pozornost na sebe upoutala katedrála svatého Víta. Ať už autor popisu Prahy město navštívil, nebo vycházel ze zprostředkovaných informací, jisté je, že podklady pro text a hlavně veduty Prahy do pátého svazku, kde se Praha objevila podruhé, získal již Georg Braun přímo. Od roku 1590 se v Praze usadil třetí nejvýznamnější tvůrce projektu *Civitates* Joris Hoefnagel (1542–1601).⁶⁴ Původem obchodník z Antverp, který musel opustit své město, těžil ze svého skicáře, který během několika let cestování po Francii, Španělsku, Británii a Itálii plnil pro zábavu vytvářenými náčrtů měst. Ve spolupráci s Georgem Braunem a Fransem Hogenbergem pokračoval i jeho syn Jacob. Ten zajistil nebo sám je autorem většiny pohledů na středoevropská a východoevropská města v šestém díle. Pro pátý díl vytvořil Joris Hoefnagel pohled na Pražský hrad *Palatium imperatorum Pragae quod vulgo Ratzin appellatur*, který je umístěn v horní části dvoustrany (fol. 49r–50v), zatímco v dolní části se nachází *Praga regni Bohemiae metropolis* – originální pohled na Prahu z Letné.⁶⁵ Oba byly v dalších desetiletích hojně kopírovány a napodobovány.

Praha jako zastávka na cestě

Chronologicky předchází zmíněnému Vratislavskému prospektu dvě veduty Prahy pořízené méně obvyklými technikami. Prvním z nich je vyobrazení Prahy – součást kresleného cestovního itineráře falcko-neuburského falckrabího Ottheinricha, který v letech 1536–1537 vykonal cestu z jihoněmeckého Neuburgu přes Čechy do Vratislavi. Málo realistické vyobrazení Prahy s mohutnými horami v pozadí vzniklo nejspíše na základě skici pořízené během cesty s několikaměsíčním odstupem po návratu ze Slezska.⁶⁶ Takovéto soukromé rukopisné itineráře či cestovní deníky jsou v kontextu ikonografie českých měst velmi výjimečné a dochované až z pozdního 18. století a

⁶⁴ Jeho tvorbou se naposledy zabývala Lucia NUTI, *The urban imagery of Georg Hoefnagel*, in: Prag um 1600, s. 211–217 a TÁŽ, *The mapped views by Georg Hoefnagel: the merchant's eye, the humanist's eye*, in: Word & image, London 1988, s. 545–570; předtím s důrazem na bohemikální díla Jan KOZÁK, *Joris Hoefnagel a počátky ikonografie Prahy*, Staletá Praha 8, 1977, s. 274–281.

⁶⁵ Srov. také vedutu Prahy ze stejného stanoviště reprodukovanou ve studii L. NUTI, *The urban imagery of Georg Hoefnagel*, obr. č. 9 uchovávanou v Kunsthistorisches Museum, Wien.

⁶⁶ *Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37: von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig nach Neuburg, Weißenhorn* 2001; *Reise durch Europas Mitte: die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37* (katalog výstavy Reise durch Europas Mitte. Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37 in Tschechien, Deutschland und Polen), Potsdam 2003; a recenze Jiřího PEŠKA, *Pohled na Prahu 11. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky*, Pražský sborník historický 33, 2004, s. 7–23. Obr. V.16.

počátku 19. století.⁶⁷ Z druhé poloviny 18. století pocházejí také vojenské kreslené itineráře dokumentující detailně pohyby rakouské armády;⁶⁸ kreslené poštovní itineráře běžné v italském prostředí nejsou v Čechách známy.

Praha ve Florencii, Praha v Madridu

Druhé pozoruhodné vyobrazení představuje nástěnná malba na Prvním nádvoří (*Primo cortile*) Palazzo Vecchio ve Florencii. V roce 1555 přistoupil Cosimo I. Medici k zásadní přestavbě svého sídla. Práce byly svěřeny Giorgiovi Vasarimu. Výzdoba interiérů, ale i náměty fresek na nádvoří, reagovaly na aktuální situaci: zatímco výzdoba Velkého sálu oslavovala Cosimovo vítězství nad Sienou a spolu se sérií pohledů na vybraná toskánská města vytvoření velkého Toskánského vévodství pod nadvládou rodu Medici, první nádvoří bylo přebudováno a vyzdobeno u příležitosti svatby Cosimova syna Francesca s Johanou Rakouskou roku 1565. Ikonografický program není složitý, nejedná se o žádné alegorické kompozice jako v interiérech paláce, ale realitě blízké obrazy měst v habsburských zemích střední Evropy, které měly nevěstě připomenout její domov: Vídeň, Vídeňské Nové Město, Ebersdorf, Klosterneuburg, Stein, Linec, Bratislavu, Štýrský Hradec, Pasov, Innsbruck, Sterzing (Vipiteno), Kostnici, Freiburg im Breisgau, Breisach, Hall a konečně Prahu, jako jediné české město. Přestože dnešní špatný stav nedovoluje detailní popis, je patrná silueta Hradčan a Pražského hradu a most v popředí. Nad věží svatovítského chrámu je umístěn štít a v něm se zdají být postavy světců, snad zemských patronů. Lucia Nuti, která freskovému cyklu věnovala velkou pozornost, objasnila okolnosti jeho vzniku na základě archivních pramenů z florentského Státního archivu. Doklady o vyslání agentů a následně kreslířů do příslušných měst střední Evropy, aby v krátkém čase pořídili předlohy pro fresky, je třeba doplnit v oblasti hypotéz o možných starších předlohách.⁶⁹ V roce 1564 byla teoreticky k dispozici dvě vyobrazení, podle nichž bylo možné nakreslit Prahu jako celek – veduta v Schedelově kronice a tzv. Vratislavský prospekt. I přes nejasné kontury

⁶⁷ Pro kontext Luďa KLUSÁKOVÁ, *Cestou do Cařihradu: osmanská města v 16. století viděná křesťanskými očima*, Praha 2003.

⁶⁸ Dochovány jsou v Rakouském státním archivu ve Vídni a jsou předmětem výzkumu autorky.

⁶⁹ Lucia NUTI, *Le città di Palazzo Vecchio a Firenze*, *Città e storia* 1, 2006 (2007), 2, s. 345–358. 17. března 1564 byla do Vídně z Florencie odeslána *Nota delle città et luoghi del Imp. Re da fare in prospettiva*, která se týkala Vídně, Vídeňského Nového Města, Ebersdorfu, Klosterneuburgu, Steinu, Kremže, Lince, Bratislavy, Prahy, Znojma, Olomouce, Vratislavi, Štýrského Hradce a Celovce. Grafferům, medicéjským agentům v Německu, byla odeslána obdobná žádost o pořízení vedut Pasova, Innsbrucku, Sterzingu, Kostnice, Freiburgu im Breisgau, Breisachu a Hallu. Realizována tedy nebyla všechna města, o jejichž veduty byli agenti v Německu a Rakousku žádáni. Obr. V.17.

veduty tak, jak se nám dochovala, je zřejmé, že Vratislavský prospekt můžeme vyloučit. Ani veduta z roku 1593, respektive její výřez se nezdají být zdrojem. Bude tedy i pro Prahu, která v rámci celého cyklu zaujímal zvláštní postavení coby Johanino rodné město,⁷⁰ platit závěr L. Nuti, že Vasari se maximálně snažil o zajištění zcela originálního vyobrazení vybraných měst. Koho ale agent florentského vyslance ve Vídni poslal do Prahy skicovat, nebo jestli měl k dispozici nějakou dnes ztracenou vedutu Prahy, nevíme. Již v zadání se v případě Prahy objevila dvě možná pojetí veduty: měla obsahovat *Il ponte di pietra con li duo portoni su la Molda lungo br[accia] 745 riguardando verso il castello del Imp[eratore] Re* nebo *per l'oposito ponendo l'occhio dal castello dell'Imp[eratore] et risguardando Praga vecchia, mettendo in prospettiva tutto quello che si vede con la Molda, l'isola et il luogo delli Re antichi.*⁷¹ Zdá se, že autor skici si vybral první návrh a zobrazil most s oběma mosteckými věžemi směrem k Hradu. Pozoruhodný je ale druhý, nerealizovaný návrh na pohled od Hradu ke Starému Městu, s vltavskými ostrovy a Vyšehradem.

Někdy po roce 1622 vznikla olejomalba vystavená dnes v expozici v klášteře Descalzas Reales v Madridu. Rodinné vazby Habsburků byly pravděpodobně důvodem vzniku obrazu zachycujícího Prahu také v tomto případě. V klášteře žila jako jeptiška Ana Dorotea de la Concepción (1611–1694), dcera Rudolfa II. Klášter byl kulturním centrem. Rakouská markýza, jak byla Ana Dorotea zvána, pečovala o kult Pietas Austriae a především byla vyhlášenou mecenáškou. Vychována byla ve Vídni a již v deseti letech přišla do Madridu, ovšem jejím rodištěm je Praha. Je nanejvýš pravděpodobné, že buď Ana Dorotea, nebo její teta Markéta (1567–1633), dcera císaře Maxmiliána II., stály za objednávkou obrazu, jehož námětem je průvod císařovny Marie (1528–1603), matky Rudolfa II., opouštějící roku 1581 Prahu a vracející se do rodného Madridu. Málokdo je schopen tváří v tvář rozměrnému plátnu, na němž se za širokou řekou vypínají za hradbami věže „nějakého německého města“, identifikovat Prahu. Tradice nicméně přetrvala až do 21. století. Autor obrazu není znám a fantaskní vyobrazení Prahy rozhodně nepatří mezi špičková díla. Jeho cena spočívá v tom, že vidíme, jakou představu o Praze měl španělský malíř, potažmo jakou Prahu měly před očima Markétiny a Aniny spolusestry a návštěvnici kláštera.⁷²

⁷⁰ Narodila se jako nejmladší dcera Ferdinanda I. a Anny Jagellonské roku 1547 v Praze.

⁷¹ Podle L. NUTI, *Le città di Palazzo Vecchio*, s. 353.

⁷² K osobě Any Dorothey je k dispozici minimum informací. V češtině pouze krátký článek Zdeněk HOJDA, *Setkání s nemanželskou dcerou Rudolfa II.* Dějiny a současnost 35, 2013, 3, s. 7; v nedávné době vyšla studie Vanessy DE CRUZ MEDINA, *An illegitimate Habsburg: Sor Ana Dorotea de la*

Lapis pretiosior vaccae

Tato poznámka se nachází jako doplněk výjevu, na němž pasák hází po svěřeném dobytku kamení, v mapové kresbě tzv. Aretinovy mapy Čech v oblasti mezi Turnovem a Vysokým nad Jizerou. Dosvědčuje tak, že Čechy měly na počátku 17. století pověst na drahé kameny bohaté země. Z rudolfinského období pocházejí dva pohledy na Hradčany a Pražský hrad vytvořené technikou *commesse in pietre dure*, práce Giovanniho Castrucchio.⁷³ Glyptika patřila mezi Rudolfem II. preferované umělecké obory. Od počátku své vlády v Čechách nechával drahé kameny vyhledávat a skládat z nich mozaiky. Jejich výrobu ovšem nejprve zadával do Itálie, zejména do Milána. Brzy do Prahy povolal umělce vynikající v tomto původně florentském oboru. Mozaiky z drahých kamenů jako specificky „rudolfinský“ pražský styl vyvinul Ottaviano Miseroni, který se s dalšími příbuznými v Praze natrvalo usadil. Náročnou výrobu mozaikové desky stolu s námětem krajiny a Rudolfovým monogramem uprostřed zprostředkoval ve Florencii z českých drahých kamenů nejspíše Cosimo Castrucci, autor obdobné stolní desky, jakou daroval Rudolf II. bavorskému vévodovi Maxmiliánovi. Cosimův syn Giovanni netvořil práce tak vysoké kvality jako jeho otec. Po smrti císaře dílna pracovala pro další domácí objednavatele, ale stále byla i v kontaktu s Florencií, odkud dostávala část zakázek. I když Rudolf Distelberger tvrdí, že námětem *commessi in pietre dure* byla v případě krajin jako specifického castrucciovského námětu převážně témata abstraktní, dochovaly se minimálně dva pohledy na Hradčany s Pražským hradem. Datovány jsou novodobě do doby po roce 1606 a předlohou jim byl pravděpodobně pohled na Prahu od Jana Willenberga.

Kartografie v době vlády Rudolfa II.

Jak bylo naznačeno, v Praze Rudolfa II. vznikala celá řada uměleckých i technických děl vysoké úrovně. Rozvíjela se zde krajinomalba, žánr, který byl posléze považován za

Concepción, Marquise of Austria, in: Anne J. CRUZ – Maria GALLI STAMPINO (edd.), *Early Modern Habsburg Women. Transnational Contexts, Cultural Conflicts, Dynastic Continuities*, Farnham 2013, kterou ale autorka této práce neměla k dispozici. O okolnostech vzniku obrazu – předpokládáme, že byl namalován ve Španělsku už pro jeho rozměry, které téměř znemožňují transport – není nic bližšího známo a je třeba pracovat s hypotézami. Případné reprodukce se mi nepodařilo dohledat a fotografování nebylo při návštěvě povoleno.

⁷³ Rudolf DISTELBERGER, *Die Kunstkammerstücke*, in: Prag um 1600, s. 189–198, zde s. 190. Kunsthistorisches Museum, Wien, stejně jako další *commessi in pietre dure* z dílny Castrucchio i Ottavia Miseroniho. Obr. V.18.

nízký a v období vrcholného baroka v Čechách téměř nepěstovaný.⁷⁴ Rudolf II. měl ale řadu krajinomaleb ve svých sbírkách a přičiněním z Nizozemí příšlých mistrů Roelanta Saveryho,⁷⁵ Pietera Stevense a Paula van Vianena⁷⁶ vznikly v Praze jak obrazy fiktivních krajinných scénérií, tak pohledy na dílčí městské, zpravidla pražské prostory, zákoutí vltavských břehů apod.⁷⁷ Zejména Savery vynalézavě volil stanoviště, byla pro něho důležitá atmosféra místa a jeho obrazy se vyznačují intimitou a přinášejí nové prvky v zobrazování krajiny města.

Pražští umělci v době vlády Rudolfa II. tvořili dobře informováni o dění na umělecké scéně v Nizozemí i v Itálii. Nejen díky Aegidiu Sadelerovi byli v kontaktu s dalšími uměleckými centry v Evropě. Vrcholu dosahovala Praha v této době i v jiných oborech. Z kusých zpráv se lze domnívat, že kolem roku 1600 existoval podrobný plán Prahy a vedle toho reprezentativní originální perspektivní panoramatický pohled; byla zpracována i moderní mapa Čech. V Rudolfových sbírkách se nacházely astronomické a geodetické instrumenty zhotovené předními mistry v oboru, astronomická pozorování našla odraz nejen v řadě teoretických spisů, ale také v pokusech o pořízení map a plánů. Takto rozvíjel svou práci především Tadeáš Hájek z Hájku, ale pravděpodobně mapu Čech ani plán Prahy, na němž snad pracoval již v šedesátých letech 16. století, nikdy nesestavil. Roku 1604 přikázal císař zkušenému zemskému měřiči Šimonu Podolskému z Podolí (1561–1617), aby zhotovil plán Prahy podle vzoru Říma. Císař se pravděpodobně, jak se domnívá Karel Kuchař, inspiroval plánem Věčného města Andrey Tempesty z roku 1593. Půdorysný plán, který Podolský, jak je obecně přijímáno,⁷⁸ opravdu na základě měření v terénu pro Staré a Nové Město do roku 1614 zhotovil, se dochoval pouze v podobě mladších kopií jeho částí, které umožňují udělat si představu o celku jen v omezené míře. Perspektivní plán, v němž snad malíř Virgil

⁷⁴ Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ (ed.), *Krajina v českém umění 17.–20. století: průvodce stálou expozicí Národní galerie v Praze v paláci Kinských*, Praha 2005, zde *Krajinné motivy v dílech barokních mistrů* (zprac. Andrea Rousová), s. 6–21.

⁷⁵ Netradiční pohledy volil Roelant Savery – pohled z Letné na Staré Město, řeku, Malou Stranu a především Pražský hrad včetně Prašného mostu – sepiová lavírovaná kresba, 1615, reprodukoval Zdeněk WIRTH, *Praha v obraze pěti staletí*, 3. vyd., Praha 1941, č. 16–17; pohled na Pražský hrad s Prašným mostem a letohrádkem, sepiová kresba, 1610, reprodukoval Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 18, a řada zákoutí na vltavských březích, kresby reprodukovány tamtéž, č. 19–25. Dále srov. *Rudolf II. a Praha. Katalog vystavených exponátů*, ed. E. Fučíková et al., passim.

⁷⁶ Další kresby vzniklé v okruhu rudolfinských malířů reprodukoval Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 9–15 včetně pozoruhodné kresby Pražského hradu, datované do roku 1610 (č. 15).

⁷⁷ Eliška FUČÍKOVÁ, *Veduta v rudolfinském krajinářství*, *Umění* 31, 1983, s. 391–398 a později v širších souvislostech Teréz GERSZI, *Pražská krajinomalba a veduty*, in: Prag um 1600, s. 130–145.

⁷⁸ Ivan HONL – Emanuel PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřičství III/1*, Praha 1990, s. 52–55; Karel KUCHAR, *Staré plány pražské*, in: Praha: Sborník statí pro učitele, edd. Antonín Lippert – Antonín Bendl – Jaromír Janka, Praha 1964, s. 50–56, zde s. 50–51.

Solis nad půdorysem Podolského vykreslil jednotlivé budovy, se nezachoval. Podobnou práci provedli o sto padesát let později Joseph Daniel Huber a Gottfried Kurz. Pokud jde o kartografická díla, je tedy dochována pouze zběžně provedená mapa, která znázorňuje Vltavu a její břehy od Karlova mostu po soutok s Labem v Mělníku (místo je označeno *potud Vltava potracuje jmeno*). Vznikla snad kolem roku 1600, pravděpodobně v souvislosti s inspekcí toku Vltavy a Labe mezi Prahou a Litoměřicemi, o níž se dochoval protokol. Obchůzky se zúčastnili mimo jiné i dva přísežní mlynáři Opál a Bilínský, kteří jsou s největší pravděpodobností i autory plánu.⁷⁹ Jde o inkoustovou kresbu obou břehů řeky, které nepředcházelo žádné měření v terénu. Autor kreslil to, co při obchůzce viděl, a nákres opatřil českým popisem. Na téměř 3,5 metru dlouhém papírovém pruhu, kde Praha zaujímá přibližně jednu třetinu, je znázorněn pečlivě provedený Karlův most s oběma věžemi, jezy, ostrovy, ramena Vltavy, ústí Rudolfovy štoly, budovy na obou březích a přívozy. Toto dílo upozorňuje na další relativně početnou skupinu autorů, kteří – vedle měřičů – již od středověku vytvářeli mapy velkého měřítko pro úřední potřeby – přísežné mlynáře, z hlediska kartografie nejčastěji nadané laiky-samouky.⁸⁰

Pravděpodobně v pozdní rudolfínské době začala vznikat také mapa Čech označovaná tradičně jako Aretinova. Je ovšem téměř jisté, že Pavel Aretin z Ehrenfeldu (1570– asi 1640) nebyl jejím inventorem ani rytcem, nejspíše se „pouze“ zasloužil o její vydání. Jako o autoru rukopisné předlohy se uvažuje o Aegidiu Sadelerovi. Jeho osoba je ovšem sjata se vznikem více než jedné mapy Čech z této doby. Rušné události v Čechách roku 1618 a let následujících vyvolaly potřebu spolehlivější a aktuálnější mapy, která by nahradila půl století starou mapu Crigingerovu. V krátkém časovém rozpětí vyšly minimálně čtyři mapy, které se s výjimkou první vydané hned roku 1618 v Amsterdamu působícím Peterem Kaeriem (1570 – post 1630) zakládaly na aktuální předloze. Kaerius zhotovil tuto svou první mapu Čech podle Crigingerovy předlohy, respektive mapy v *Theatrum orbis terrarum*.⁸¹ Již o dva roky později ovšem, tentokrát ve spolupráci

⁷⁹ NA Praha, SMP, inv. č. 471. Ivan HONL, *Nejstarší mapa Vltavy*, Vltavské proudy 12, 1933, č. 5. Obr. V.19.

⁸⁰ Zatím nejúplněji Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000.

⁸¹ *Regni Bohemiae nova descriptio. Amstelodami Everardus Cloppenburghius excudit. Viro clarissimo Dom. Eylhar. Lubino S. S. Theologiae, in Academia Rostochiensis, D. [et] Professorum Artium Mathematicarum peritissimo, ex singulari benevolentia hanc tabulam D. consecratus Petrus Kaerius Flan. P. Kaerius Excudebat Amstelodami Anno a nato Christo 1618.* Černobílý tisk, grafické měřítko 8 českých mil = 6,8 cm, 390 × 500 mm (přibližné rozměry, dochována jako 2 listy). Studovaný exemplář: MS UK, sign. 321/24 (jiná sign. uvedena není), obr. V.20. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 513; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 179 (udávají NTM 497); František ROUBÍK, *Ke vzniku*

s Johannem Janssoniem (1588–1664), vydal v Amsterdamu mapu podle zcela nové předlohy, jejímž autorem byl právě Sadeler. *Bohemia in suas partes geographice distincta*⁸² pak vyšla samostatně ještě o deset let později a znovu v roce 1632. Byla zařazována do atlasů a provedena v řadě jazykových mutací⁸³ (jednou z nich je anglická mapa *Boemia newly decribed* z roku 1626 od Johna Speeda /1552–1629/⁸⁴).

Kaeriova druhá mapa Čech – z roku 1620 – spolu s dalšími dvěma jen o rok staršími mapami měla pravděpodobně stejnou předlohu, kterou, jak se v roce 1959 domníval Karel Kuchař, když shrnul starší bádání,⁸⁵ mohla být práce Aegidia Sadelera pořízená snad kolem roku 1605. Z této nedochované mapy měl vycházet v roce 1619 v Augsburgu Wilhelm Peter Zimmermann. Jeho mapa *Bohemia in suas partes geographice distincta*⁸⁶ je provedena poměrně nedbale a uzpůsobena pro německého čtenáře, česká toponyma jsou výrazně zkomolena, rytec evidentně neuměl česky. Mapa má širší záběr než samotné Čechy – zobrazuje ještě část Moravy a Rakous. Druhou mapou datovanou do roku 1619 a založenou podle Kuchaře na Sadelerově ztracené předloze je *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio* z roku 1619, jejímž vydavatelem byl Pavel Aretin z Ehrenfeldu, původně radní písař v Klatovech, později český sekretář Petra Voka z Rožmberka, který se roku 1612 usadil v Praze. Za účast na stavovaském

Aretinovy mapy Čech, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 59, 1951, s. 152–161 (podle Crigingera v pozdějším vydání). Existují i nedatovaná [1620–1646], velmi podobná vydání: *Regni Bohemiae nova descriptio. Amstelodami Everardus Cloppenburghius excudit. Viro clarissimo Dom. Eylhar. Lubino S. S. Theologiae, in Academia Rostochiensi, D. [et] Professorum Artium Mathematicarum peritissimo, ex singulari benevolentia hanc tabulam D. consecratus Petrus Kaerius Flan. Amstelodami Everardus Cloppenburghius excudit.* Černobílý tisk, grafické měřítko 8 českých mil = 6,8 cm, 385 × 510 mm. Studovaný exemplář: ÖNB, Wien, sign. K I 109 445, je shodná s MS UK, sign. mA 4002, 2. sign. 321/25. Obr. V.21.

⁸² *Bohemia in suas partes geographice distincta. Petrus Kaerius coelavit. Egidius Sadeler deline[avit], Joannes Janssonius excu[debat] ... Anno 1620.* Černobílá rytina, 415 × 475 mm. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 50; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 181 (uvádějí NA Praha, SMP, inv. č. 555), studovaný exemplář a obr. MS UK, sign. 231/16, 2. sign. mA 555.

⁸³ F. ROUBÍK, *Ke vzniku Aretinovy mapy*, s. 157. Například exemplář MS UK, sign. 231/17, 2. sign. mA 556 *Bohemia in suas partes geographice distincta. Petrus Kaerius coelavit. Egidius Sadeler deline[avit], Joannes Janssonius excu[debat] ... Anno 1630*, srov. také nedatovanou mapu *Bohemia* [1600–1630] připisovanou v katalogu Egidiu Sadelerovi a Petru Kaeriovi, 390 × 520 mm; ve stejné podobě se vyskytuje MS UK, sign. D1A/40, 2. sign. mA 7196.

⁸⁴ *Boemia newly decribed by Iohn Speed Anno Dom. 1626. Arc to be sold in popshead Alley by G. Humble.* F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 56; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 182. Studovaný exemplář ÖNB, Wien, K I 128058, 365 × 450 mm, grafické měřítko 7 *Germany Coman Mylles* = 6,5 cm (jen mapa bez vedutového rámu), krásný kolorovaný exemplář. Obr. V.24.

⁸⁵ K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 19; F. ROUBÍK, *Ke vzniku Aretinovy mapy*, s. 153–154.

⁸⁶ *Bohemia in suas partes geographice distincta. Bey Wilhelm Petter Zimmermann in Augsburg in Kupfer geradirt 1619.* Černobílý tisk, 650 × 675 (s vedutovým rámem), zrcadlo mapy 570x675. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 49; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 180, obr. V.25; F. ROUBÍK, *Ke vzniku Aretinovy mapy*, s. 152–161, studovaný exemplář: kopie vyjednaná F. Roubíkem, poskytnutá do Prahy z British Museum, byla uložena v HÚ AV ČR, MS, inv. č. 4063a–b, dnes nezkatalogizována; v British Library, London, sign. P 13686–27.200 (13) (převzato z British Museum, London).

odboji byl v roce 1627 vypovězen z Čech. V roce 1619 vydal v Praze mapu, kterou vyryl Pavel Bayard [?], o němž není jinak nic známo, ale v anonymitě zůstal i autor předlohy a jak řečeno, předpokládá se, že Aretin sám jím nebyl. Aretinova mapa *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio* se dochovala ve čtyřech vydáních,⁸⁷ která ovšem spadají už do následujícího období a vrátíme se k nim níže.

Také Aretinova mapa byla brzy napodobována.⁸⁸

Svým záběrem mezi uvedenými mapami (s výjimkou první Kaeriové mapy) vyniká Zimmermannova mapa, která zachycuje vedle českého území i přilehlé oblasti. Mapový obsah všech čtyř map se liší, ale upoutá celková úprava grafických listů, která vykazuje mnohé společné znaky. V horních rohových výsečích našla své stálé místo heraldická zvířata: říšský orel a český lev. V mapovém rámu se s výjimkou Zimmermannovy mapy nacházejí postavy z jednotlivých společenských vrstev v typických krojích. Nejvíce polí jim bylo ve svislých pásech věnováno na Aretinově mapě (v prvních třech vydáních), kde jsou v šesti polích vpravo postavy ženské a vlevo mužské. V prvním a druhém vydání chybí v připravených oválech popisky k těmto postavám. Podobné postavy se v rámci parergonu vyskytují bez popisek už na první Kaeriově mapě z roku 1618. Druhým námětem výzdoby v mapovém rámu byla města. Na první Kaeriově mapě jsou umístěny v parergonu při pravém a levém dolním rohu mapy dvě veduty Prahy: první je zjednodušený pohled z Letné, druhá pohled směrem k Hradčanům s jeleny v Jelením příkopu. Obě tedy převzaté z pátého dílu *Civitates*. Jak bude ukázáno dále, nabízí se hypotéza, že Kaerius měl v dílně Jana Janssonia v Amsterdamu přímo k dispozici tiskové desky pro *Civitates* nebo že mohl využít jako předlohu alespoň z nich odvozená vyobrazení v Janssoniových topografických dílech. O dva roky později Kaerius už věnoval městům v Čechách celý horní rám: je zde Praha (opět pohled z Letné převzatý z *Civitates*) a dále Cheb, Čáslav, Chomutov, Louny a Slaný. Na Speedově mapě se horní mapový rám s vedutami měst proměnil: dominantní postavení mezi sedmi městy nyní zaujala Praha (*Praga*), která již není zcela vlevo, ale dostala se doprostřed, kde je jí věnován větší prostor než ostatním. Vydavatel dále vybral Čáslav (*Czasla*), Chomutov (*Comethau*), pohled na Pražský hrad (*Corte of the Emparer*) a

⁸⁷ [*Regni Bohemiae nova et exacta descriptio*]. *Patriae honori et utilitati d[at] cons[ecrat] Paulus Aretinus ab Ehrenfeld ... Anno ... MDCXIX. Paulus Bayard [?] Sculpsit Pragae*. Měřítko asi 1:504 000 (podle K. Kuchaře). Studovaný exemplář NA Praha, SMP, inv. č. 702, sign. E VI 2, první vydání je pravděpodobně i silně poničený exemplář NA Praha, SMP, inv. č. 1256, sign. A XV 23. Obr. V.26–V.30. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 514.

⁸⁸ Jako volné listy se dochovaly atlasové dvojstrany v HU AV ČR, MS, sign. MAP A 4 (kolorovaná Aretinova mapa převzatá do některého z Janssoniových atlasů) a HU AV ČR, MS, sign. MAP A 2.

Polnou (*Poln*), Slaný (*Schlani*) a Louny (*Laun*). Ústřední pohled na Prahu je inovován – jde o zjednodušené Sadelerovo panorama s Újezdskou branou v popředí a se záběrem od Strahova k Vyšehradu. Předloha pohledu na Pražský hrad zůstala stejná a je evidentní, že Kaerius i Speed vycházeli při výběru měst do mapového rámu z *Civitates* (srov. tab. V.2). Naopak originálně postupoval Wilhelm Peter Zimmermann. V nezvykle uspořádaném mapovém rámu členěném na ovály jsou umístěny veduty měst z celé střední Evropy. To koresponduje se zobrazeným územím na této mapě. Vidíme zde Amberg, Cheb, Vratislav, Pasov, Linec, Vídeň a z českého území Plzeň a Prahu – snad opět podle Sadelera. Aretinova mapa veduty v mapovém rámu neobsahuje.

TABULKY K PODKAPITOLE PRVNÍ OBDOBÍ: DO ROKU 1620

Bechyně
Beroun
Budyně nad Ohří
Hradec Králové
Chrudim
Kouřim
Litoměřice
Mladá Boleslav
Plzeň
Praha
Praha II: portrét Rudolfa II. s Prahou
Prachatice
Rakovník
Sedlčany
Slaný
Žatec

Tab. V.1Přehled měst zobrazených na vedutách Jana Willenberga v díle *Diadochus, tj. posloupnost knížat a králů českých, biskupů a arcibiskupů pražských a všech třech stavů slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského* Bartoloměje Paprockého z Hlohol (1602).

Merian – Topografie (Theatrum Europaeum)	Civitates	Willenberg
		Bechyně
		Beroun
Brandýs nad Labem – zámek a Stará Boleslav		
		Budyně nad Ohří
Hradec Králové		Hradec Králové
Cheb	Cheb	
Chlumec nad Cidlinou – zámek		
Chomutov	Chomutov	
		Chrudim
<u>Jihlava</u>		
Karlovy Vary		
Kladsko		
Kolín		
		Kouřim
Litoměřice		Litoměřice
Loket		
Louny	Louny	
		Mladá Boleslav
Ostrov nad Ohří		
Plzeň		Plzeň
<u>Plzeň</u>		
Polná	Polná	
Praha – pohled od Vinohrad se psem ve stafáži (K. Škréta)	Praha	Praha
<u>Praha – pohled od Vinohrad s oznámením o uzavření Vestfálského míru)</u>		
<u>Praha – kopie Sadelerova prospektu</u>		
Praha – pohled z Petřína (V. Hollar)	Praha	Praha: portrét Rudolfa II. s Prahou
Praha – půdorysný plán		

(k severu)		
Praha- půdorysný plán		
(k východu)		
<u>Praha - Vyšehrad</u>		
<u>Praha – Bílá hora (dvě veduty podle Sadelera)</u>		
<u>Praha – defenestrace 1618</u>		
		Prachatice
		Rakovník
Slaný	Slaný	Slaný
Tábor, <u>Tábor</u>		
<u>Teplá</u>		
<u>Třebel</u>		
		Žatec

Tab. V. Česká města zobrazená na vedutách Jana Willenberga v díle *Diadochus* Bartoloměje Paprockého z Hlohov (1602), v *Civitates orbis terrarum* (1572 a 1598) a v dílech z Merianova nakladatelství: v Zeillerově *Topografii* (1650) a *Theatrum orbis terrarum* (podtržené položky).

Německá vydání	1544	
	1545	
	1546	
	1548	
	1550	
	1553	
	1556	
	1558	
	1561	
	1564	
	1567	
	1569	
	1572	
	1574	
	1579	
	1588	
1592		

	1598	
	1611	Strahovská knihovna, Praha, sign. P XI 10
	1614	
	1618	Přírodovědecká fakulta UK v Praze, inv. č. 21.487/560
	1628	
Latinská vydání	1550	
	1552	
	1554	Strahovská knihovna, Praha, sign. AS IV 2
	1559	
	1572	
Francouzská vydání	1552	
	1556	
	1560	
	1565	
	1568	
	1575	
Italská vydání	1558	
	1575	
Česká vydání	1554	Strahovská knihovna, Praha, sign. AZ II 19

Tab. V.3Přehled⁸⁹ vydání Münsterovy Kosmografie a studovaných exemplářů.

	Latinsky	Německy	Francouzsky
<i>I. díl Civitates orbis terrarum</i>	1572		
		1574	
	1575		1575
			1576
	1577		
			1579
	1582	1582	
	1588		
	1593		
	1599		

⁸⁹ Podle K. KUCHARŤ, *Mapy Čech v Münsterových kosmografiích*, s. 87–92.

	1612		
	1623		
V. díl <i>Urbium praecipuarum mundi theatrum quintum</i>	1598	1600	1600

Tab. V.4Přehled vydání svazků *Civitates orbis terrarum*,⁹⁰ které obsahují vyobrazení Prahy, a jejich jazykových mutací. Podrobný rozpis jednotlivých vydání a eventuelních proměn v obsahu není dostupný.⁹¹ Ve Strahovské knihovně v současné době nejsou k dispozici žádné exempláře.

Brno	6. díl
Čáslav	6. díl
Cheb	1. díl
Chomutov	6. díl
Louny	6. díl
Polná	6. díl
Praha	1. díl
Praha	5. díl
Slaný	6. díl
Znojmo	6. díl

Tab. V.5Přehled českých a moravská města ve všech dílech *Civitates orbis terrarum*.

⁹⁰ Friedrich BACHMANN, *Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian*, 2. vyd. Stuttgart 1965, s. 7–9.

⁹¹ Jediná rozsáhlejší vědecká práce o knize – nepublikovaná disertace Ingrid VON KAMPTZ, „*Civitates orbis terrarum*“. *Ein Städtebuch von Georg Braun und Franz Hogenberg*, kvalifikační práce obhájená na Univerzitě v Kolíně nad Rýnem 1953 – se v tomto ohledu plně opírá o Bachmanna, jehož soupis je neúplný, ale zůstává jedinou oporou (viz předchozí pozn.); přehled vydání s výhradou, že existuje „ještě několik desítek nedatovaných vydání“ uvádí J. KOZÁK, *Civitates Orbis Terrarum*, s. 388, a dospívá k číslu 45.

II. období: od roku 1620 do počátku dvacátých let 18. století

Rukopisné mapy a plány Prahy první poloviny 17. století

Přestože na další originální mapě Čech se začalo pracovat až na počátku 18. století, úřední domácí kartografie se po celou první polovinu 17. století rozvíjela. Výsledkem činnosti „geodetů“ byly nejčastěji rukopisné plány velkých měřitek. I když lze předpokládat značné ztráty, dochovalo se jich pro území dnešní Prahy včetně jejího centra mnoho desítek.⁹² S Vltavou je spojeno několik map dokumentujících v úzkém pásu pouze bezprostřední okolí řeky. Mezi nejstarší patří tzv. Altmannovo panorama z roku 1640.⁹³ Od vrcholného středověku byli na českém území nejschopnějšími kartografy měřiči, školení u svých starších kolegů a zaměstnaní při úřadu desk zemských, u Královské komory, ale také na jednotlivých panstvích a velmi specializovanou práci prováděli důlní měřiči.⁹⁴ Podolského plán pravobřežní Prahy měly k dispozici pravděpodobně právě další generace měřičů. Předpokládá se, že na jeho podkladě vznikl plán Starého a Židovského města Matouše Ungara z roku 1634 a někdy kolem poloviny 17. století tzv. Křižovnický plán připisovaný jednomu z předních měřičů druhé poloviny století, Samuelu Globicovi z Bučina.⁹⁵

Čechy a Praha v centru pozornosti – příběhy v obrazech

Od počátku českého stavovského povstání a s ještě větší intenzitou od bitvy na Bílé hoře byla k Čechám upřena pozornost evropského zpravodajství. Bělohorskou bitvu zachytil v různých fázích Jan II. Sadeler. Grafické listy vyryl Rafael Sadeler. Série čtyř

⁹² Stanovit absolutní číslo není dosud možné. Řada z nich se nachází v mimopražských institucích, jsou součástí fondů velkostatků příslušných šlechtických dominií a dosud nejsou zkatologizovány.

⁹³ NA Praha, fond Řád premonstrátů, Strahovská knihovna, inv. č. 136. Jan PÁREZ, *Prezentace Altmannova panoramatu v Národním archivu v Praze*, Jihočeský sborník historický 77–78, 2008 (2009), s. 481–483. Reprodukce podstatných částí naposledy in: *Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové*, edd. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek, Praha 2012, jako obrazový doprovod článku Josefa Žemličky *Krajina z lodi spatřená. Inspekční cesta Václava II. z Prahy vzhůru po Vltavě*, s. 23–40.

⁹⁴ Starší literaturu shrnuje Eva BÍLKOVÁ [Chodějovská], *Samuel Globic z Bučina a zeměměřičství v Čechách v 2. polovině 17. století*, *Historická geografie* 32, 2003, s. 31–61. K dochovaným mapám srov. zejm. František ROUBÍK, *Rukopisné mapy od 16. do poloviny 18. století ve Státním ústředním archivu v Praze*, *Sborník archivních prací* 11, 1961, s. 138–186; TÝŽ, *Příspěvky ke kartografii českých zemí v 17. a 18. století*, *Sborník archivních prací* 13, 1963, s. 247–271; TÝŽ, *Zemští měřiči v Čechách v 16. až 18. století*, *Sborník archivních prací* 15, 1965, s. 269–301 (s obsáhlým seznamem literatury a rejstříky) a k organizaci Úřadu desk zemských Pavla BURDOVÁ, *Úřad desk zemských*, *Sborník archivních prací* 36, 1986, 2, s. 273–381, speciálně seznam měřičů s. 367–370 a obecně k dějinám geodézie Ivan HONL – Emanuel PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřičství I–VI*, Praha 1981–1992.

⁹⁵ Diskuse kolem těchto plánů a plánu osady kolem kostela sv. Petra v Rybářích a jejich společné předlohy zachycující rozsáhlejší území shrnuje naposledy E. BÍLKOVÁ, *Samuel Globic*. Zde i relevantní literatura.

vedut byla vydána ve dvou mutacích – s německým a s latinským textem v letech 1621–1622.⁹⁶ Nejvýznamnější jsou z hlediska vyobrazení Prahy třetí a zejména čtvrtá část, kdy autor shlíží na bělohorskou pláň z nereálného bodu, v porovnání s ostatními v největší výšce a zároveň s odstupem. To mu umožnilo do pravé části zadního plánu umístit velkou část panoramatu Prahy – kopie veduty Aegidia Sadelera a Philippa van den Bossche. Nejde ovšem o realistickou krajinnou scénérii, ale o kompozici dvou samostatných vedut. Praha v pozadí, i když značně realistická, zde plní funkci ikony, která sděluje, u kterého města se bitva odehrála. I autoři dalších grafických listů rozdělili výpověď o bitvě na Bílé hoře většinou do čtyř polí. Vyskytují se zpravidla ale na jednom listě a jsou na Sadelerově pojetí nezávislé. Z pražské *townscape* je zde zachycena de facto pouze Strahovská brána a nejbližší okolí.⁹⁷ Tato rytina se objevila také v *Hoegenberg's Geschichtsblätter*.⁹⁸ Ovšem jiný spolupracující autor si počínal samostatněji.⁹⁹ Spojil dva výjevy do jednoho obrazu – v přední a pravé části se odehrává bitva v blízkosti obory Hvězda s dobře patrným letohrádkem, v levé zadní části dobývá katolické vojsko Prahu. Zde je popiskami k jednotlivým významným budovám opatřená kopie Hoefnagelova pohledu na Prahu z Letné z *Civitates orbis terrarum* s názvem *Praga*.

Výjevy z bělohorské bitvy s Prahou v pozadí doprovází i portrétní rytiny Domenica a Jesu Maria, který nesa štěnovický mariánský obrázek povzbuzoval v bitvě katolické oddíly.¹⁰⁰

Vyobrazení bělohorské bitvy se dočkala početných nápodob v grafice (jak ze 17. tak z 18. století), ale i v malbě. Cyklus čtyř olejomalb na motivy bitvy na Bílé hoře v klášteře bosých karmelitánů u kostela Panny Marie Vítězné v Římě je výjimečným dílem. Je doplněn ještě dvěma samostatnými plátny adjustovanými ve zlacených rámech. Ve čtyřech kartuších jsou na nich latinské legendy (vysvětlení písmen

⁹⁶ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 115–118 (německá verze ve dvou vydáních z roku 1621) a č. 120–123 (latinská verze z roku 1622, zde uveden jako rytec výslovně Rafael Sadeler. Na rytinu dostal císařské privilegium.). Obr. V.29.

⁹⁷ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 124–126.

⁹⁸ Bitva na Bílé hoře tedy v *Hogenberg's Geschichtsblätter*, XI. řadě jako samostatné listy – podrobně i s reprodukcemi viz Fritz HELLWIG (ed.), *Franz Hogenberg – Abraham Hogenberg, Geschichtsblätter*, Nördlingen 1983, č. 434, 435.

⁹⁹ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 127.

¹⁰⁰ V poslední monografii věnované otci Domenicovi se o výzdobě kostela Santa Maria della Vittoria nemluví. Silvano GIORDANO, *Domenico di Gesù Maria, Ruzola (1559–1630). Un carmelitano scalzo tra politica e riforma nella chiesa posttridentina*, Roma 1991, ale na frontispisu se nachází reprodukce v českém prostředí neznámé pravděpodobně malby na dřevě vytvořené po Domenicově smrti /životní data v rámu/ – polopostava s křížem v karmelitánském hábitu má za sebou bitevní scénu. Malíř nejspíše detaily neznal a zeď obory Hvězda značně naddimenzoval, učinil z ní městské hradby a do nich na návrší umístil siluetu města s řadou věží.)

zaznačených červeně na jednotlivých obrazech). Autor není znám, snad jej jednou prozradí zadní strany obrazů pevně připevněných ve výšce na zdi sakristie.¹⁰¹ Téměř jistě vycházel přímo ze Sadelerových rytin, neboť ilustrace v *Theatrum Europaeum* opakující se v dalších kronikách třicetileté války¹⁰² i v kronice vlády Ferdinanda III. od Gualda Galeazza Priorata vydané roku 1672 znázorňují vždy jen dvě scény.¹⁰³ Sadelerova latinská série odpovídá téměř přesně názvům jednotlivých obrazů,¹⁰⁴ které se souhrnně na plátně s legendami nazývají *Delineationis Acie et Pvgnae ad Pragam Bohemiae Metropolitim Factae, Picturis IIII expressae*, což je variace právě na název latinské série *Delineationis Acie et Pvgnae ad Pragam Bohemiae Metropolitim Factae, Tabulis quatuor expressae*. Bělohorskou bitvu namaloval několikrát také vlámský malíř Pieter Snayers, který se bitevnímu žánru soustavně věnoval.¹⁰⁵

Bílá hora se stala symbolem, místem paměti, mezinárodně dobře známým pojmem. Dokládají to ještě po více než sto letech *mapy oblasti* tvořící součást letáků informujících o obléhání a bojích v Praze v rámci válek o dědictví rakouské.¹⁰⁶

Mezi početnými vyobrazeními defenestrace jsou pozoruhodné z hlediska pražské veduty zejména dvě aktualizace pohledu na Pražský hrad z *Civitates orbis terrarum*. První kolovala jako samostatný leták a zároveň byla součástí knihy Nicolause Bella *Österreichischer Lorbeerkrantz* vydávané od roku 1617 ve Frankfurtu nad Mohanem u Johanna Theobalda Schönwettera.¹⁰⁷ Kronika vlády Ferdinanda II. přináší řadu vyobrazení Prahy, převážně aktualizovaných starších vedut, mezi nimi i emblém *Non*

¹⁰¹ Podle ústní informace bosého karmelitána vykonávajícího službu v sakristii sdělené v roce 2009 a opakovaně v roce 2013, by se na zadních stranách mělo jméno autora nacházet. Je prý ale příliš obtížné k zapamatování (tedy české?). Kostel Santa Maria della Vittoria postrádá moderní monografii a informace o tom, za jakých okolností se obrazy dostaly do kostela, kdo je objednal apod. se nepodařilo zjistit. Obr. V.30.

¹⁰² J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 143–144.

¹⁰³ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 146–147.

¹⁰⁴ *P[rim]a in qua primvs conflictvs exercitvs bavarici cvm hostibus ad ponticvlvm in avrora factvs describit[us]; Secvnda. Qvae Caesarianarvm et Boiaticarvm Copiarvm ante praelivm in ordinem digestvm faciem ostendit; Tercia. Qvae Initivm Pvgnae et flvctuantis aciei aspectvm proponit; Qvarta. In qua versa repente Martis ale a miserandam hostivm Stragem, cladem, fugam complectitvr.* Srov. s texty přepsanými J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 120–123.

¹⁰⁵ Snayersův obraz Bitva na Bílé hoře (v pozadí s Prahou) je v majetku Bayerische Staatsgemäldesammlungen, vystaven je v Bayerisches Armeemuseum v Ingolstadtu. O Snayersových obrazech bitev srov. Helge SIEFERT, *Zum Ruhme des Helden. Historien- und Genremalerei des 17. und 18. Jahrhunderts aus den Beständen der Alten Pinakothek*, kat. výstavy München, Alte Pinakothek, 23. 4. – 11. 7. 1993, München 1993, č. kat. 24, s. 110; Matthias PFAFFENBICHLER, *Das frühbarocke Schlachtenbild – vom historischen Ereignisbild zur militärischen Genremalerei*, in: 1648. Krieg und Frieden in Europa, edd. Klaus Bußmann – Heinz Schilling, Kunst und Kultur – Textband II, Münster – Osnabrück 1998, s. 493–500, zvl. 495–496; Ausstellungskatalog, č. kat. 971, s. 344; *Der Winterkönig: Friedrich V.: der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz*, kat. Bavorské zemské výstavy, 9. 5. – 2. 11. 2003, edd. Peter Wolf et al., Amberg 2003, č. kat. 7.22, s. 305.

¹⁰⁶ *K mapám oblasti* viz níže. AMP, SMP, stará sign. P 1/20.

¹⁰⁷ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 24.

bellum sed pax, k němuž se vrátíme níže. Obdobné, jen mírně upravené vyobrazení s početnější zvířecí stafáží v Jelením příkopu a lišící se v názvu jen pravopisnými odchylkami, zařadil v polovině čtyřicátých let do svých *Annales Ferdinandeae* Franz Christoph Khevenhüller. V prvním případě sice rytec připojil legendu, v níž vysvětlil písmena do obrazu umístěná odkazující k aktualitě, ale na obou rytinách je scéna defenestrace umístěna chybně.¹⁰⁸ Dvnitř města přiváděli své čtenáře také autoři letáků ilustrujících odsouzení a potrestání sedmadvaceti předáků českého stavovského odboje.¹⁰⁹ Kompozice jednolistů se až na výjimky neliší: uprostřed listu je největší pole vyhrazeno popravě na Staroměstském náměstí nahlížené od východu, s budovou radnice po levé ruce. Překvapivě tedy není identifikující stavbou kostel Panny Marie před Týnem. Tento výjev rámuje menší pole, kde v rámci exteriérů dominuje část Karlova mostu se Staroměstskou mosteckou věží, na níž byly vystaveny hlavy popravených. Listy jsou zpravidla vybaveny rozsáhlými legendami. Stejnou grafickou úpravu má i anonymní leták informující o korunovaci Friedricha Falckého českým králem v roce 1619. Tato kompozice listů vyprávějících převážně obrazem příběhy byla velmi oblíbená bez ohledu na autora a vydavatele. Velké pole uprostřed listu dávalo možnost příběh vypointovat, nejdůležitější fázi dění dodat patřičnou váhu tak, aby pochopilo i negramotné publikum.

Ke krátké vládě Friedricha Falckého se dochovalo velké množství dalších letáků a knižních ilustrací.¹¹⁰ Méně obvyklou technikou pro veduty je pak dřevěný reliéf v chóru katedrály svatého Víta v Praze, práce řezbáře Kašpara Bechtelera (zemř. 1639) z dvacátých let 17. století, který na sebe vzal úkol přispět k opravě interiéru po kalvínském vyplenění v roce 1619. Této pohromy se týkají první dvě scény, třetí a čtvrtá zobrazují naopak pražské exteriéry: na třetím reliéfu, na nějž bezprostředně navazuje čtvrtý¹¹¹ – oba společně opatřeny nápisem v podobě citátu z druhé knihy Mojžíšovy *Irruit super eos formido et pavor in magnitudine brachy tui. Exod. XV. An[n]o MDCXX* – je zachycen útěk Fridricha Falckého z Prahy 9. listopadu 1620, respektive v pravé části, na čtvrté desce, detailně svatopetrská čtvrť. Díky spojení desek vyniká Karlův most uprostřed. Pohled z ptáčích perspektivy zacílený na vltavskou kotlinu

¹⁰⁸ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 104 a 106.

¹⁰⁹ Srov. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 153, 155, 162 (*Hogenberg's Geschichtsblätter*), 165, 166, 167, a korunovace Friedricha Falckého č. 111.

¹¹⁰ Jana HUBKOVÁ, *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky: letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632*, Praha 2010, a také *Der Winterkönig*, edd. Peter Wolf et al.

¹¹¹ Mořený dub, třetí deska 125 × 455 cm, čtvrtá 120 × 180 cm. Jiří KUTHAN – Jan ROYT, *Katedrála sv. Víta, Václava a Vojtěcha svatyně českých patronů a králů*, Praha 2011, s. 462–463. Obr. V.32.

je nejstarším dochovaným vyobrazením tohoto typu. Bechteler nejspíše zpracoval detail Willenbergova pohledu na Prahu.

Václav Hollar

Početné letáky a obrazový doprovod knih z doby třicetileté války jsou založeny především na aktualizovaných starších vedutách. Soudobá domácí kartografická produkce druhé třetiny století popsaná výše je nijak neovlivnila – žádný z uvedených plánů se ani v náznaku neobjevil na grafických listech. Vizuální reprezentace Prahy jako celku od konce druhého desetiletí 17. století vznikaly převážně mimo Prahu. Za hranicemi Čech vytvořil své lepty také Václav Hollar (i když podle předloh naskicovaných v Praze). Václav Hollar z Práchně (1607–1677), jeden z nejvýznamnějších českých rytců raně novověkého období, byl nejen autorem jednoho z velkých panoramatických pohledů na Prahu, ale také řady dílčích vedut. Siluetu Hradčan umístil i na svůj autoportrét, který sám vyryl pro knihu *Images de Divers Hommes* (vyšla v Antverpách 1649). Jan Meyssens v ní představil významné osobnosti a umělce své doby. Hollar respektoval Meysensovu předlohu a na rozdíl od svých starších autoportrétů zobrazil sám sebe jako sebevědomého muže držícího desku s vyobrazením sv. Kateřiny Alexandrijské podle Raffaela, která se nacházela ve sbírkách Hollarova patrona a sběratele umění hraběte z Arundelu. Na Hollarovo zaměstnání odkazují nástroje a flakonek s kyselinou potřebné pro grafickou techniku leptu. Rytina je doplněna Hollarovým erbem a v dolní části listu stručný francouzský text shrnuje umělcovy životní osudy: *Václav Hollar – šlechtic, narozený 1607 v Praze, měl přirozené sklony k umění miniatur, obzvláště iluminací, z čehož byl zrazován svým otcem. Roku 1627 opustil Prahu a žil v různých místech Německa, nějaký čas se věnoval iluminacím a leptům. S hrabětem z Arundelu opustil Kolín [nad Rýnem] a odjel do Vídně a potom přes Prahu do Anglie, kde byl domácím sluhou vévody z Yorku. Kvůli válce se odebral do Antverp, kde nyní pobývá.*¹¹²

Svůj zvláštní vztah k rodnému městu vyjádřil Hollar také zařazením vyobrazení Prahy na titulní list souboru vedut evropských měst *Amoenissimae aliquot locorum ... effigies* vydaného u Franse Hogenberga v Kolíně nad Rýnem roku 1635. Hollar si skicoval krajinu vltavského údolí, jednotlivých objektů ve městě a nejbližšího okolí Prahy již od

¹¹² *Václav Hollar 1607–1677 a Evropa mezi životem a zmarem* (= Katalog výstavy Národní galerie v Praze), ed. Alena Volrábová, Praha 2007, I/13, s. 70–71 (s reprodukcí), autorka hesla Alena Volrábová. Obr. V.33.

mládí. Některé kresby mu v pozdějších letech posloužily jako předlohy leptů. Volil dosud neobjevené úhly pohledu a prostředkoval atmosféru Pražské kotliny dílčími vedutami. Zaujal jej coby samostatný námět také Karlův most. V případě leptu *Pons pragensis* nejde rozhodně o detail z většího celku.¹¹³

Praha v dílech vydaných Matthäusem Merianem

Produkce Merianova nakladatelství ve Frankfurtu nad Mohanem byla ve své době velmi populární a zájmu nejen odborné, ale i laické veřejnosti se těší dodnes.¹¹⁴ Matthäus Merian starší (1593–1650) pocházel z Basileje. Vyučil se rytcem v Paříži a později ve Frankfurtu nad Mohanem u rytce, vydavatele a tiskaře Theodora de Bry, s jehož dcerou se roku 1619 oženil. O čtyři roky později převzal od svého tchána vydavatelství, které produkovalo velké množství topograficky zaměřené literatury doplněné mimo jiné portréty měst a mapami. Po jeho smrti jej vystřídali ve vedení vydavatelství synové Matthäus mladší (1621–1687) a Caspar (1627–1688), oba taktéž činní jako rytci. Vydavatelství působilo ve Frankfurtu až do roku 1727.¹¹⁵

Sám Merian starší je autorem četných dochovaných kreseb, rytin a leptů měst z oblasti jihozápadního Německa a Švýcarska, které byly do *Theatrum Europaeum* i do

¹¹³ Speciálně k titulnímu listu *Amoenissimae aliquot locorum ... effigies*, tamtéž, heslo II/18, s. 176nn., autorka hesla Alena Volrábová. Obr. V.34 a dále V.35 a V.36.

¹¹⁴ Výbory z různých Merianových děl s krátkými úvody vycházely v nakladatelství Deutscher Bücherbund, Hoffmann und Campe Verlag, Oldenburg (Hamburg): *Matthaeus Merian, Die schönsten Schlösser, Burgen und Gärten. Aus den Topographien und dem Theatrum Europeum mit einer Einleitung von Elisabeth Höpker-Herberg*, Hamburg 1965; *Matthaeus Merian, Die schönsten europäischen Städte. Aus der Archontologia Cosmica und den Topographien mit einer Einleitung von Friedrich Schnack*, Oldenburg 1963, zde Praha na s. 19 s vyobrazením; *Matthaeus Merian, Die schönsten Städte Niedersachsens. Aus den Topographien mit einer Einleitung von Christian Ferber*, Oldenburg 1964; *Geographische Bilder-Lust von der Schweiz. Faksimiledruck nach der Nürnberger Originalausgabe von 1751 mit 39 Stichen hauptsächlich nach Matthaeus Merians Topographien*, edd. Lucas Heinrich Wüthrich – Willy Fischer, Kassel – Basel 1968; Lucas Heinrich WÜTHRICH, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*. *Verzeichnis der abgebildeten Orte, der Ausgaben und der Künstler*, Kassel – Basel 1967. Rejstřík uzavřel šestnáctisvazkovou faksimilovou edici Merianových Topografií vydanou v letech 1959–1966 nakladatelstvím Bärenreiter (některé svazky vyšly i v dalších vydáních – *Topographia Westphaliae*, 4. vyd. 1984), přehled do roku 1967 in *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*, s. 105–106. Většina svazků je opatřena úvodem či doslovem, s výjimkou *Topographia circuli Burgundici...* je jejích autorem Lucas Heinrich Wüthrich. *Topographia Boemiae, Moraviae et Silesiae*, Kassel–Basel 1960, patří však mezi ty, které postrádají jakýkoli vědecký aparát, dokonce není ani uvedeno, podle kterého exempláře prvního vydání byla faksimile pořízena (*Merian Topographia Germaniae. Böhmen, Mähren, Schesien 1650*, Neue Ausgabe, ... 1960). Rejstřík ke svazku je pak přílohou právě *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*, za s. 106; *Matthaeus Merian, Die schönsten Städte von Breslau bis Eisenach. Aus den Topographien mit einer Einleitung von Hugo Hartung*, Oldenburg 1964; *Merian Topographia Germaniae. Böhmen, Sachsen*, Neue Ausgabe 2005, Reprint der Ausgabe 1650. Braunschweig 2005 (jeden ze 7 svazků, opět není uvedeno, který exemplář byl předlohou pro faksimili).

¹¹⁵ Moderní monografii o Merianovi zpracoval Lucas Heinrich WÜTHRICH, *Matthaeus Merian d. Ä. Eine Biographie*, Hamburg 2007; základní heslo, kde je shrnuta taktéž další literatura, *Merian, Matthäus*, in: *Lexikon zur Geschichte der Kartographie 2*, s. 487–488, autor hesla R. Wagner.

Topografií jako nejvýznamnějších z jím vydaných děl zařazeny. Některé rytiny vznikaly podle starších předloh, většinu ilustrací ale vytvořili nově spolupracovníci Merianova nakladatelství – patřili mezi ně například Václav Hollar či Švéd Erik Dahlberg (1625–1703).¹¹⁶ Vedle těchto spolupracovníků si Merian shromáždil také okruh autorů textů. Mezi nimi přední místo náleží Johannu Philippu Abelinovi (publikujícímu pod pseudonymem Johann Ludwig Gottfried), autoru prvních dílů celkem jedenadvacetisvazkového díla nazývaného podle titulu třetího svazku *Theatrum Europaeum*, a dále zejména Martinu Zeillerovi. Zeiller (1589–1661)¹¹⁷ pocházel ze Štýrska, ale jeho život je spjat s bavorským Ulmem. Od přelomu třicátých a čtyřicátých let, již jako renomovaný autor několika úspěšných cestovatelských příruček,¹¹⁸ začal spolupracovat s Merianovým nakladatelstvím. *Itinerarium Italiae* z roku 1640 bylo již doplněno Merianovými rytinami. Vznikl tak projekt na velkou topografii Německa a Švýcarska, která byla rozšířena i na další evropské země. Po úvodní *Topographia Helvetiae* (1642) vycházel pak každý rok jeden svazek až do roku 1658, kdy se řada třicátým svazkem *Topographia Italiae* – od roku 1650 vydávaných ovšem již péčí Merianových synů – uzavřela (ještě v roce 1671 vyšel rejstřík jako 31. svazek). Zeiller však na titulních listech většiny svazků není uveden, později se objevily alespoň iniciály M. Z. a celé jméno až poté, co vydavatelství převzali Merianovi synové. Matthäus Merian starší zemřel 19. června 1650 a míra přímé účasti na redakci a dotváření Topografie Čech, Moravy a Slezska zůstává kvůli delší Merianově nemoci otázkou. Martin Zeiller je znám jako autor cestopisné a topografické literatury a cestovních příruček a psal ale také morality a filosoficko-náboženské texty. V letech 1608–1612

¹¹⁶ Peter ENGLUND, *Nepokojná léta: historie třicetileté války*, Praha 2000; Wilhelm NISSER, *Die italienischen Skizzenbücher von Erik Jönson Dahlberg und David Klöcker Ehrenstrahl*, Uppsala 1948, 2 díly; reprint jeho nejvýznamnějšího díla Erik DAHLBERG, *Teckningarna till Svecia Antiqua et Hodierna* – ve 4 dílech, Stockholm 1963, a k vedutám z území dnešního Polska Jakub SITO, *Dahlberg i inni. O szwedzkich rysownikach-weducistach doby wojennej w Polsce i ich dziele*. [Dahlberg and Others. On Swedish vedute artists in wartime Poland and their works], in: Jan HARASIMOWICZ – Piotr OSZCZANOWSKI – Marcin WISŁOCKI (edd.), *Po obu stronach Bałtyku. Wzajemne relacje między Skandynawią a Europą Środkową*, Wrocław 2006, 2. díl, s. 511–521.

¹¹⁷ Walter BRUNNER, *Martin Zeiller (1589–1661): ein Gelehrtenleben*, 2. přepracované vyd., Graz 1990 – tato kniha je cenná hlavně díky životopisu a vylíčení ulmské etapy života – tam je založena na pramenech, hodnocení díla je povrchnější. Zmínku o pobytech v Čechách a znalosti češtiny uvádí stručně Alena KLOKOČNÍKOVÁ, *Poštovní topografické příručky*, in: Sborník poštovního muzea 1984, Praha 1984, s. 40–62, zde s. 59, pozn. 4.

¹¹⁸ Ve stručném přehledu 1632: *Itinerarium Germaniae nov-antiquae*, další opravená vyd. 1639, 1640, 1658, 1672, 1674; 1634: *Itinerarium Galiae, das ist Reyss-Beschreibung durch Frankreich*. Strassburg 1634, další vyd. Amsterdam 1656, 1674; *Itinerarium Magnae Britanniae, das ist Reyss-Beschreibung durch England, Schott- und Irland*, Strassburg 1634 a později tamtéž 1674; 1637: *Itinerarium Hispaniae oder Raissbeschreibung durch die Königreich Hispanien und Portugal*, Ulm 1637, dále Nürnberg 1637, Amsterdam 1656. (Podle W. BRUNNER, *Martin Zeiller*.)

studoval ve Wittenbergu teologii a hlavně dějiny a právo. Poté se stal hofmistrem (vychovatelem, domácím učitelem i průvodcem na vzdělávacích cestách) v rakouských protestantských šlechtických rodinách. Procestoval se svými svěřenci Německo, Itálii a Francii. V roce 1629 se usadil v Ulmu, získal zde městské právo a oženil se. Na Akademickém gymnáziu nebylo místo, takže se živil jako spisovatel. Všechna Zeillerova cestopisná a topografická díla jsou, jak sám přiznal v *Itinerarium oder Reysbuch durch Hoch und Niederdeutschland* z roku 1632, založena na jeho cestách z let 1601–1629, dále už pouze na vyprávění jiných a na cestovních příručkách a další literatuře. Informace o Čechách a Moravě mohl nabýt během pobytu se svými svěřenci nejprve v Soběslavi (1615–1616) a později v Ivančicích (1617); doloženy jsou i jeho další cesty po Čechách a Moravě. Z Zeillerova deníku je známo, že systematicky studoval dostupnou literaturu v knihovnách svých zaměstnavatelů, na univerzitách, kam doprovázel své svěřence, i později v Ulmu. Do svých děl zařazoval seznamy literatury, první kniha odkazuje na 356 knih, z toho jen 75 v němčině. Lucas Heinrich Wüthrich uvádí seznam knih, z nichž Zeiller čerpal. Měl k dispozici i pět dílů *Theatrum Europaeum* a využíval též svou vlastní cestovní příručku *Itinerarium Germaniae Nov-Antiquae. Teutsches Reysbuch* (Strassburg 1632), která zaznamenala bezprostředně po vydání velký úspěch. Ve druhém vydání z Ulmu roku 1651 nesla známé označení *Fidus Achates*. Wüthrich se domnívá, že právě „český“ svazek *Topografie* patří z hlediska stylistického k vrcholům Zeillerova díla a „jeho dlouhý popis Prahy patří k tomu nejlepšímu, co nám zanechal.“¹¹⁹

Ve všech 30 svazcích *Topografie* se nachází historicko-geografický úvod o příslušné zemi a pak abecedně řazený popis měst a míst. I tyto kapitoly – které se v případě některých měst ovšem rozrostly na mnoho stran (Ulm, ale také Praha) – mají ustálenou strukturu: I. etymologie názvu, založení, poloha, správní příslušnost, veřejné a slavné budovy, trhy apod.; II. politické poměry, správa, školy, nejnovější dějiny, III. přehled literatury. V úvodní pasáži o Čechách se Zeiller věnuje nábožensko-politické situaci. Zná protestantské sekty včetně herrnhutských či novokřtěnců, a i když poukazuje na krutost husitů, snaží se být objektivní a nevyjadřovat své sympatie či antipatie. Uvědomuje si i složité národnostní poměry – soužití Čechů a Němců. Dějiny líčí od antiky až po žhavou současnost (švédská tažení v Čechách a na Moravě 1636–1648).

¹¹⁹ Lucas Heinrich WÜTHRICH, *Das Druckgraphische Werk von Matthaeus Merian d. Ae. 4: Die grossen Buchpublikationen 2: Vorläufer, Topographie von Deutschland, Frankreich, Rom, Italien*, Hamburg 1996, s. 291–306, zde s. 293.

Lucas Heinrich Wüthrich¹²⁰ eviduje čtyři vydání „Topografie Čech, Moravy a Slezska“: 1650 (č. 48 W-seznamu), kolem 1660 (Merianovi dědicové, č. 49 W-seznamu), kolem 1680 (č. 50 W-seznamu) a po roce 1700 (č. 51 W-seznamu). Ve Strahovské knihovně jsou dochovány celkem čtyři exempláře vydání z roku 1650 (obecně se zdá, že v České republice nejčastěji zastoupeného), ani jeden není úplný z hlediska map a portrétů měst.¹²¹ První vydání nese název *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae das ist Beschreibung und eigentliche Abbildung der Vornehmsten und bekantisten Stätte und Plätze in dem Königreich Böheim und einverleibten Landern: Mähren und Schleisen. An Tag gegeben unndt verlegt durch Matthaeum Merian In Franckfurt 1650* uvozené iniciálami autora M. Z.¹²² Za titulním listem následuje mapa Čech *Bohemia* se lvem a orlicí v parergonu a názvem a grafickým měřítkem ve zdobené kartuši, postrádající značkový klíč.¹²³ Její předlohou byla jistě mapa Aretinova. Následuje *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae. Das ist Beschreibung der vornehmsten und bekantisten Stätte und Plätze in dem Königreich Böheim und seinen einverleibten Ländern Mähren und Schlesien*, devadesátistránkový text je doplněn 37 rytinami, na nichž je zachyceno 38 měst (srov. tab. V.6). Po oddíle věnovaném Moravě a Slezsku knihu uzavírá rejstřík.

Kritéria pro výběr měst nejsou zřejmá. Jistě byla na prvním místě zařazena ta, jejichž veduty byly k dispozici ze starší doby. To může vysvětlit vedutu Chebu, Chomutova, Loun, Slaného a Polné, které se nacházejí již v *Civitates*, naopak vliv Willenbergových vedut se neprojevil, i když v některých případech se výběr shoduje. V Merian-Zeillerově Topografii převažují města královská, ale je zde řada dalších. Aktuálnost jistě hrála svou roli, ale nebyla zásadní. Jinak bychom zde museli najít například vedutu Jičína jako hlavního města Valdštejnova Frýdlantského vévodství nebo významná sídelní vrchnostenská města (například Pardubice či jihočeská slavatovská sídla). Hierarchie měst jako správních center také nebyla podstatná – chybí většina krajských měst; o vyváženém geografickém rozložení nemůže být řeč (převažují severo- a západočeská města). Výběr ovlivnila jistě historická tradice (Čáslav se stylizovanou hrobkou Jana Žižky v popředí či Tábor).

¹²⁰ TÝŽ, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*, s. 67 a 83–84, a podrobněji viz předchozí pozn.

¹²¹ Nejkompletnější je Strahovská knihovna, sign. AS XI 29, obr. V.38, ale pouze v exempláři sign. AS XI 30 jsou dochovány všechny tři portréty Prahy. L. H. WÜTHRICH, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*, s. 107 (přehled vyobrazení v *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*).

¹²² Podle exempláře Strahovská knihovna, sign. AS XI 29 (popis Prahy s. 55–69), souhlasí s L. H. WÜTHRICH, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*, s. 84.

¹²³ *Bohemia*. Černobílý tisk, grafické měřítko 4 *Miliaria Germanica commonia* = 3 cm, 270 × 355 mm.

Portréty měst nejsou zpravidla signované. Výjimku tvoří veduty Brandýsa nad Labem, Chlumce nad Cidlinou, Kolína a Hradce Králové, jejichž autorem je Carlo Cappel (*Carlo Cappel Ingeniuer delineavit*). Ten se vždy se v názvu odvolává k válečným událostem roku 1639. Stylově blízké jsou si pohledy na Cheb a Litoměřice (které autor vztahuje k roku 1639), kde jsou nad schematicky půdorysně znázorněnými bloky domů axonometricky vykresleny z vysokého nadhledu důležité budovy a zejména opevnění města.

Šikmý pohled je uplatněn u zbývajících vedut – pohled z ptačí perspektivy v případě Plzně, Tábora a pohledu na zámek a přilehlou zahradu v Ostrově nad Ohří, které jsou si stylově velmi podobné; u Loun, Slaného, Čáslavi, Chomutova, Polné, Kladska a Karlových Varů se autor veduty snažil o navození dojmu, že divák stojí na některém z okolních návrší, obklopen vegetací v polodivoké krajině spolu s dalšími postavami (stafáží) a shlíží na město pod sebou. Největší úhel shledáváme v případě Karlových Varů, kde ani vrcholy Krušných hor v okolí neposkytují takovou vyhlídku, aby bylo možné shlížet až k patám domů v ulicích v centru města. Zadní plán je sice zpravidla dosti schematický (neprokreslená pahorkatina společná všem vedutám), nicméně pojetí těchto vedut naznačuje, že minimálně skici pro ně vznikly na místě samém, se znalostí města a jeho polohy v krajině. Wüthrich připisuje většinu ryteckých prací Casparu Merianovi, tehdy triadvacetiletému. Za jeho „umělecký podpis“ označuje typicky provedenou (polo)rozvinutou nápisovou pásku. Matthäus Merian starší vytvořil podle Wüthricha pohled z ptačí perspektivy na Kolín a pohledy na Chomutov, Čáslav, Plzeň a Louny. Hradec Králové a Litoměřice zpracoval neznámý spolupracovník. Na tyto atribuce se ovšem nelze spolehnout zcela, neboť například u Škrétova pohledu na Prahu Wüthrich neuvádí rytce ani autora. Většina vedut z obou skupin nese název města umístěný nahoře uprostřed. Legendu, kdy čísla odkazují k významným budovám či místům, mají jen některé veduty, ale napříč popsanými skupinami.

Obrazový doprovod textu o Praze dobře koresponduje s ostatními zmíněnými vyobrazeními, zejména v případě půdorysného portréту města – nejstaršího dochovaného kolmého pohledu (půdorysného plánu)¹²⁴ Prahy. Ten má velmi blízko ke zmíněným pohledům na Hradec Králové či Litoměřice. Opatrně jej lze tedy připsat Carlo Cappimu. Autora nejspíš limitovalo místo, a musel výběr budov, které zakreslí axonometricky, aby o nich podal konkrétnější představu, výrazně omezit. Vedle

¹²⁴ K této terminologické otázce se ještě vrátíme v 6. kap. Obr. V.41.

omezeného prostoru můžeme nalézt ještě jiné vysvětlení, které nabízí studium plánu v kontextu díla, do nějž bylo původně zařazeno. Pravděpodobně již od začátku bylo počítáno s více *portréty* Prahy a půdorysný plán měl být pouze jedním z nich. Při pohledu z reálného místa v okolní krajině, jen z mírného nadhledu, nelze například jasně sdělit, že Praha je de facto souměstím skládajícím se ze čtyř samostatných celků, a úplně ani to, jak je rozložena po obou březích Vltavy. Pohled z ptačí perspektivy by byl při nároku na detailní topografickou informaci obsaženou v portrétu města velmi rozměrný (srov. např. o století mladší Huberův plán). Na *Eigentlicher Grundtriss der Königlichen Stadt Prag* tak můžeme nahlížet jako na výchozí dokument, na němž chtěl redaktor svazku ukázat rozložení pražských měst a zdůraznit nejdůležitější objekty. Mezi ty patřil tradičně Karlův most a nově bastionové opevnění. O jeho stavbě bylo rozhodnuto právě v době, kdy byla Topografie připravována do tisku, takže autor zde schematickým zachycením hradeb předběhl svou dobu zdůrazněním Prahy coby pevnosti. Plán vznikl nejspíše zcela autonomně. Rozhodně nebyl zvětšením zákresu Prahy v některé starší mapě (srov. tab. V.2). Také s předpokládaným Podolského plánem nemá nejspíš žádnou souvislost.¹²⁵

Druhým vyobrazením věnovaným Praze v Merianově-Zeillerově Topografii byl pohled na pražská města z Petřína podle kresby Václava Hollara z roku 1636. Umělecky vysoce ceněné panorama nese název *Praga* a Hollar přímo na grafickém listu v rámu zdobeném barokní kartuší popsal jeho genezi: *Wenceslaus Hollar a Lewengrun et Bareyt hanc Regni Bohemiae Metropolim Patriam suam ex Monte S.ti Laurentii. Ao 1636 exactissimé delineavit et aquaforti in hac forma aeri insculpsit, Antwerpiae Ao 1649.*¹²⁶ Následuje legenda o dvaceti položkách vysvětlující čísla rozmístěná v samotné vedutě. Autor zvolil stanoviště nad kostelem Panny Marie Vítězné od pobožené hradební věže. Tato ruina – vysunutá oproti realitě pro zvýšení vývarného účinku do popředí – se stala charakteristickým prvkem Hollarova pohledu na Prahu, který přejali i někteří jeho napodobitelé. V pravé části prvního plánu Hollarovy grafiky ohraničuje výhled část Hladové zdi. Václav Hollar zvolil neobvyklé stanoviště – ze svahů nad Smíchovem se přesunul blíže městu samému. Jeho zachycení města je věrné, zmíněná legenda odkazuje ke snaze o topografickou přesnost a informativní rovinu, ale na rozdíl

¹²⁵ Studovaný exemplář součástí Strahovská knihovna, sign. AS XI 30. Anonymní, nedatovaný plán Prahy. Černobílý tisk, bez měřítka, 290 × 375 mm [přibližný rozměr kvůli hřbetu knihy].

¹²⁶ Literaturu naposledy shrnují J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 44, a *Václav Hollar 1607–1677*, heslo II/50 a II/34 (kresba ze stejného místa také z r. 1636). Studované exempláře – součást Topographie Strahovská knihovna, sign. AS XI 30, 275 × 1120. Samostatně jako jednolist Strahovská knihovna, Grafická sbírka, sign. GS 28233. Obr. V.37.

od předchozích vyobrazení pražského souměstí přidává k topografické popisnosti ještě rovinu uměleckou. Rafinovaně natočil fasády některých objektů. Autor pracuje se světlem – Praha vystupuje ze stínu tmavého popředí. Největší předností díla je zachycení celkové atmosféry města a jeho plastické zasazení do krajiny modelované tokem Vltavy. Jde v pravém slova smyslu o vyobrazení urbanizované krajiny.

Rozměrné panorama si vyžádalo speciální formát listu, stejně jako druhý pohled na Prahu. Autor, jímž byl v tomto případě Karel Škréta, opět shlížel na město z nezvyklého stanoviště – z dnešních Vinohrad. Veduta nese název *Praga. Prag.*¹²⁷ Místo kladlo na autora značné nároky – terén v oblasti dnešních Riegrových sadů není ve vztahu k topograficky přesnému zachycení většiny městské krajiny tak příznivý jako Petřín či svahy nad Smíchovem. Vybral si snad Škréta novoměstské předpolí proto, že tato místa dobře znal, na Novém Městě žil a věnoval mu další, detailní vyobrazení, která Merianovo nakladatelství zařadilo do *Theatrum Europaeum*? V obou případech jde o nadčasový „popis“ města z nového, neobvyklého úhlu pohledu. Ovšem teprve když položíme všechny tři *portréty* Prahy závěru první poloviny 17. století – v řadě mapových sbírek dochované jako volné listy a většinou také reprodukováné odděleně – vedle sebe, získáme komplexní obraz města nahlíženého ze třech různých míst – tedy tak, jak jej redaktor svazku nejpíše zamýšlel podat čtenáři Topografie.

Všechna tři vyobrazení Prahy byla nesmírně vlivná v následujících desetiletích a založila samostatně se rozvíjející linie vizuálních reprezentací Prahy. Nejčastěji je to připomínáno u Hollarova panoramatu, ale – jak ukazuje schéma v šesté kapitole – platí to i pro půdorysný plán Prahy (který můžeme označit rozhodně za jeden z nejnapodobovanějších kartografických dokumentů zachycujících Prahu 17. a 18. století) a také pro Škrétův pohled na Prahu z Vinohrad. V první řadě je třeba zdůraznit, že Škréta s tímto svým panoramatem Prahy dále pracoval. Použil jej jako základ pohledu na Prahu zařazeného do *Theatrum Europaeum*. Zde tvoří v šestém díle spolu s dalšími menšími dílčími vedutami a novým půdorysným plánem ilustraci k válečným událostem bouřlivého podzimu 1648 v Praze. *Wahrer Abryß der beyden Königlichen Haupt Alt und Newstatt Prag wie dieselben von des königl. schwedischen Generalissimi Fürstl. ... Carl Gustavo ... den 5 Octobris belagert mit approci, Minen, Canoniren und*

¹²⁷ Studovaný exemplář součástí Topographie, Strahovská knihovna, sign. AS XI 30. Anonymní, nedatovaná veduta Prahy, 195 × 620 mm [přibližný rozměr kvůli hřbetu knihy]. Předpokládá se jako inventar Karel Škréta. Srov. nejnověji Zdeněk HOJDA, *Švédové před Prahou a Karel Škréta*, in: Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23.–24. března 2010, ed. Lenka Stolárová, Praha 2011, s. 139–145; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 45. Obr. V.43.

*Stürmben starckh betrangt, unnd dann am 2 Novembris 1648 wiederumben verlassen ... worden*¹²⁸ je veduta aktualizovaná zejména v přední části (poničené novoměstské hradby a do vzduchu vyhozená Horská brána a krajina v prvním plánu) a spolu s obširným titulem de facto vypráví dějiny švédského obležení a útoků na Prahu a jeho šťastný konec v podobě uzavřeného Vestfálského míru. O něm přináší zprávu švédskému veliteli Karlu Gustavovi posel v popředí. Škréta tu vzdal hold nejvyššímu vojenskému veliteli Prahy Rudolfu Jeronýmu Eusebiovi Colloredo-Wallsee a Innocenzovi Contimu, který řídil opevňovací práce a vystřídal Colloreda v roce 1649 ve velení Prahy. Do jejích vojenských dějin se zapsal především jako zastávce vybudování moderního opevnění. Colloredo byl oslaven ještě samostatně – na jednodílné grafice z roku 1655 je v horní části zjednodušená kopie Škrétova pohledu na Prahu z Vinohrad.¹²⁹ Kopie tohoto Škrétova panoramatického pohledu reprezentovaly Prahu v knihách vydávaných v poslední třetině 17. a v první polovině 18. století v Norimberku.¹³⁰ Šlo o cestovní příručky (*Der getreue Reis-Gefert durch Ober- und Nieder-Teutschland* z roku 1686) i topograficko-geografické knihy (*Ausfuhrliche Beschreibung des ganzen Elbstromes* z roku 1687) či ilustrované topografie o jednotlivých evropských zemích a regionech vydávané menšími nakladatelstvími, která vystřídala produkci Merianova nakladatelství (*Das Welt-beruhmte Ertz-Haus Oesterreich. Nach dessen Landern, Staedten, Vestungen und Schlossern, welche dasselbe ... in Germanien erblich besitzt* Georga Gottlieba Müllera z doby kolem roku 1700). Navíc byl tento pohled, ať už odvozený přímo z veduty v Zeillerově Topografii nebo na základě veduty v *Theatrum*, využit pro výzdobu umístěnou do parergonu několika map, jak bude ukázáno dále. Aktualizován o obléhací vojska byl použit ještě i na ilustraci sestávající z mapy oblasti a právě šikmého pohledu na Prahu obleženou uherským vojskem v roce 1742.¹³¹

Škréta vytvořil pro šestý svazek *Theatrum* ještě pozoruhodnou vedutu *Bestürmung der Prager Stätte. 1648*. Jde o reportážní zprávu zachycující pravděpodobně velmi věrně úsek hradeb mezi Koňskou a Horskou branou v okamžiku proražení hradeb u kostela

¹²⁸ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 172. Dochován v řadě sbírek i jako jednodíl – např. NG, inv. č. R 95074, 295 × 580 mm, reprodukce Karel Škréta: *1610–1674: doba a dílo* (= Katalog výstavy konané v Praze), Lenka Stolárová – Vít Vlnas (edd.), Praha 2010, č. k. XVI.18, s. 597. Obr. V.44.

¹²⁹ Petra ZELENKOVÁ, *Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích* (= katalog výstavy v Národní galerii v Praze, 22. 7. – 16. 10. 2011), Praha 2011.

¹³⁰ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 69.

¹³¹ *Diarium Der Königlich-Ungarischen Armee vor Prag...* s. I. [1742], za s. 46 (podle Lenka BÁRTOVÁ – Anežka BAĐUROVÁ, *Výobrazení měst a jiných lokalit v tiscích 16.–18. století /se vztahem k území České republiky/*, Praha 2008, CD ROM.).

svatého Jindřicha na Novém Městě.¹³² Vedle zmíněných Škrétových vyobrazení se v šestém svazku *Theatrum* nachází ještě *Profil der Statmauren* a *Grundtriss von der Attaquae und Approcci* – dvě drobné veduty na jednom listě, které se do Wüthrichova přehledu nedostaly.¹³³ Komplexní přehled o událostech konce třicetileté války v Praze dovoluje získat *Grundtriss der Prager Stätte* – schematický půdorysný plán pražských měst orientovaný k východu.¹³⁴ Slouží jako přehledné zachycení míst, kde se odehrály srážky mezi švédskými obléhateli a obránci města. Redaktor šestého dílu *Theatrum* tak snad uplatnil stejnou strategii při koncipování obrazového doprovodu jako v případě kapitoly o Praze v Merian-Zeillerově Topografii. Předložil čtenáři Prahu zobrazenou nejrůznějšími způsoby, v celku i v detailu.

Theatrum Europaeum navazovalo na ilustrovanou *Historische Chronik od[er] Beschreibung der Geschichte von Anfang der Welt bis 1619* Johanna Philippa Abelina. Matthäus Merian začal dílo tohoto německého učenice vydávat v roce 1635, poslední dvacátý první díl Merianovi dědicové vydali roku 1738.¹³⁵ Povahu díla vyjadřuje již název prvního svazku (vyšel jako třetí v pořadí): *Theatrum Europaeum Oder Außführliche und Wahrhaftige Beschreibung aller ... denckwürdiger Geschichten so sich hin und wider in der Welt ... vom Jahr Christi 1617 biß auff das Jahr 1629 ... begeben und zugetragen haben*.¹³⁶ Název i podtitul se sice proměňovaly, ale *Theatrum* si podrželo povahu žurnalisticko-kronikářských záznamů, které předkládalo slovem i

¹³² Ryl Matthäus Merian, kreslil Karel Škréta. Škréta zvolil stanoviště u Koňské brány. Analýzu veduty provedl Z. HOJDA, *Švédové před Prahou a Karel Škréta*. Obecněji ke všem vyobrazením Nového Města z doby konce třicetileté války Jaroslava MENDELOVÁ, *Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620–1650)*, Pražský sborník historický 31, 2000, s. 149–185 a Miroslava PŘIKRYLOVÁ, *Nové Město pražské v grafických listech*, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 327–351.

¹³³ Rozměr obou vedut dohromady je 290 × 230 mm, graf. měřítko spodního plánu 500 Gemeine Schritt = 7,5 cm. Dochováno jako jednolist např. AMP, SMP, sign. MAP P 1 A/4, inv. č. 4, stará sign. P 1/4.

¹³⁴ Černobílý tisk, bez měřítka, 290 × 17/18,5. Dochováno jako jednolist např. AMP, SMP, sign. MAP P 1 A/3a–c, inv. č. 3a–c, stará sign. P 1/3a–c (tři shodné exempláře). Obr. V.42.

¹³⁵ Lucas Heinrich WÜTHRICH, *Das Druckgraphische Werk von Matthaeus Merian d. Ae. Bd. 3: Die grossen Buchpublikationen 1: Die Merianbibel, Gottfrieds Chronik, Theatrum Europeum, De Brys Reisen, Archontologia Cosmica, Basler Totentanz, Verlagskataloge, (ohne die Topographien)*, Hamburg 1993, s. 115–118.

¹³⁶ *Theatrum Europaeum Oder Außführliche und Wahrhaftige Beschreibung aller und jeder denckwürdiger Geschichten so sich hin und wider in der Welt fürnämlich aber in Europa und Teutschen Landen so wol im Religion- als Prophan-Wesen vom Jahr Christi 1617 biß auff das Jahr 1629 Bey Regierung deren beyden Glorwürdigkeiten Allerdurchleuchtigkeiten und Unüberwindlichsten Römischen Keysern Matthiae allerhöchstseeligster Gedächtnuß und Ferdinandi deß Andern unsers jetzt regierenden Keysern sich begeben und zugetragen haben [et]c. Beschrieben durch M. Joannem Philippum Abelinum, Argentoratensem.*

Mit schönen in Kupffer gebrachten Land-Tafeln vieler fürnehmer Herren und Potentaten Contrafacturen wie auch fürnehmer und berühmter Stätten, Vestungen, Pässen, Schlachten und Belägerungen eigentlichen Delineationen und Abrissen gezieret und verlegt durch Matthaeum Merian, Buchhändler und Kupfferstechern in Franckfurt. Mit Röm. Keyserlicher Maiestät sonderbahrer Gnade und Priuilegio. Gedruckt zu Franckfurt am Mayn, bey Wolffgang Hoffmann, Im Jahr nach Christi Geburt 1635 – 1. vyd. z roku 1635. Studovaný exemplář: Strahovská knihovna, sign. AS XI 8.

obrazem čtenáři zajímavějším se o události v soudobé Evropě. Zdůraznění, že jde o „podrobné a pravdivé“ popsání událostí, mělo dodat dílu váhu. Někdy bývá charakterizováno jako kronika třicetileté války, zdaleka však nešlo jen o politické či vojenské události, ale pozornost je věnována výjimečným přírodním úkazům, zařazeny jsou obsáhlé genealogické a historické exkurzy apod. To, že text byl bohatě doprovázen ilustracemi, zdůrazňuje například podtitul šestého dílu, kde se praví, že „[dílo je] ... vyzdobené portréty vysokých hodnostářů, kurfiřtů, hrabat, pánů, vojenských generálů a vysokých důstojníků, jakož i mnoha vyslanců [a] vedle toho jsou [čtenáři] předloženy v přesných mědirytech vojenské operace, bitvy, obléhání a dobytí [měst a míst] a tak dále.“¹³⁷

Většina svazků byla vydána opakovaně, některé kromě němčiny vyšly také latinsky a holandsky. Rozmístění vyobrazení Čech a Prahy ovšem dobře koresponduje s tím, zda Čechy byly či nebyly dějištěm válečných operací.¹³⁸ Vyobrazení Prahy se objevuje celkem ve čtyřech svazcích (srov. tab. V.8), v největší koncentraci v prvním a šestém. Jednotliviny lze nalézt ve druhém svazku pojednávajícím o událostech let 1629–1633, který vyšel poprvé v roce 1633.¹³⁹ Měl by obsahovat také mapu Čech, ale úplný exemplář se nepodařilo dohledat. Stejně tak pouze osamocené bohemicum je v osmém svazku z roku 1667.¹⁴⁰ Pozoruhodný pohled z výšky na jedinou pražskou citadelu –

¹³⁷ *Theatri Europaei Sechster und letzter Theil: Das ist Außführliche Beschreibung der Denckwürdigsten Geschichten, so sich hin und wieder durch Europam, als in Hoch- und Nieder-Teutschland, Franckreich, Hispanien, Italien, Groß-Britannien, Dennemarck, Schweden, Polen, Moscau, Schlesien, Böhmen, Ober- und Nieder-Oesterreich, Hungarn, Siebenbürgen, Wallachey, Moldau, Türckey und Barbarien, so wohl im Weltlichen Regiment, als Kriegs-Wesen ... biß auff das Jahr 1649 daselbst gepflogen, auch geschlossen-endlich aber durch Göttliche Verlehnung in des H. Reichs Statt Nürnberg Anno 1650 vollzogenen General Friedens-Tractaten vom Jahr Christi 1647 biß 1651 allerseits begeben und zugetragen. Auß unzehlich vielen glaubhafften Documentis, und trewlich communicirten Berichten zusammen getragen und beschrieben durch Johannem Georgium Schlederum ... Mit hoher Potentaten, Chur-Fürsten, Grafen, Herren, Kriegs-Generalen und Obristen wie auch sehr vieler derselben Bottschaffter und Abgesandten Bildnussen ausgezieret. Dabenebenst die vornehmste militarische Actiones, Schlachten, Beläger- und Eroberungen etc. in deutlichen Kupfferstücken vor Augen gestellt. Franckfurt am Mayn auff Kosten Weyl. Matthaei Merians Seel. Erben. Druckts Daniel Fievert Anno MDCLXIII.* Studovaný exemplář: Strahovská knihovna, sign. AS XI 13.

¹³⁸ Těmto vedutám se věnoval Václav Matoušek a kol., srov. literaturu cit. v kap. 2.

¹³⁹ *Theatri Europaei, Das ist: Historischer Chronick Oder Warhaffter Beschreibung aller fürnehmen und denckwürdigen Geschichten so sich hin und wider in der Welt, meisten theils aber in Europa von Anno Christi 1629 biß auff das Jahr 1633 zugetragen ... Der Ander Theil: Anfänglich zusammen getragen von M. I. P. A., jetzo aber guten theils verbessert und revidirt Durch Iohannem Flitnerum, Francum. Mit schönen in Kupffer gebrachten LandTafeln auch vieler Stätten, Vestungen, Pässe, Schlachten, Belägerungen und dergleichen eigentlichen Delineationen wie nicht weniger hoher und fürnehmer Personen Contrafacturen gezieret, verlegt und nunmehr zum andern mal in Truck gegeben Durch Matthaeum Merianum, Buchhändlern und Kupferstechern zu Franckfurt am Mayn. Gedruckt im Jahr nach Christi Geburt MDCXXXVII.* Studovaný exemplář: Strahovská knihovna, sign. AS XI 9, č. 34 za s. 466 by měla být mapa Čech, ovšem chybí.

¹⁴⁰ *Irenico-polemographiae continuatio I. Das ist der historisch-fortgeführten Friedens- und Kriegsbeschreibung zweiter- oder des Theatri Europei Achter Theil ... zusammen getragen und beschrieben*

Vyšehrad – s Vltavou a smíchovským břehem v pozadí zachycuje fantaskní podobu pevnosti s tureckou věží uprostřed areálu, královským palácem, mostem přes řeku a předsunutým opevněním na levém břehu. Vyobrazení i obsáhlý název veduty *Abbildung dess weitberümbten Pragerischen alten Schlosses Wiserat wie solches von ... Ferd[nand] III A[nn]o 1653 fortificiren angefangen und von ... Leopoldo I durch H[errn] Obristen Joseph Priami ... vollführet würt* byly ve značném rozporu s realitou.¹⁴¹

První svazek má poměrně málo vyobrazení, i když Čechy a Praha stály v centru pozornosti.¹⁴² Je zde zařazena mapa Čech s názvem *Bohemia*¹⁴³ s mnoha chybami v mapovém obsahu. Její předloha není zřejmá. Největší koncentrace chyb a nejhůře provedená generalizace v oblasti východních Čech by snad mohla odkazovat ke Klaudyánově mapě, doplněné ovšem o některé lokality, které na sebe poutaly v 17. století pozornost coby dějiště bitev třicetileté války. Kromě vyobrazení defenestrace místodržících z oken Pražského hradu v květnu 1618,¹⁴⁴ dvou reportážních pohledů na bělohorské bojiště Rafaela Sadelera¹⁴⁵ a schématu rozestavení jednotek před vypuknutím bitvy¹⁴⁶ sem byla zařazena veduta Prahy – kopie Sadelerova panoramatu z roku 1606.¹⁴⁷ Veduta označená v horní části jako *Praga* a mimo rám *Wahrhaffte Contrafectur der weit beruhmbten koniglichen HauptStatt Prag in Bohmen, wie solche jetziger Zeit im wesen steht* není oproti své předloze nijak aktualizovaná, navíc i rytecká práce je méně kvalitní. Toto panorama nicméně patří k nejčastěji otiskovaným, a to minimálně až do konce první třetiny 17. století. Objevilo se ještě ve dvacátém díle *Theatrum Europaeum* v roce 1734, předtím jej převzal a věrně napodobil Christoph

[von] Martin Meyer vom Hayn in Schlesien. Mit unterschiedlichen ... bildnüssen ... zur erläuterung der historien annehmlichen Sachen in deutlichen kupffer-figuren ausgezieret und verlegt durch weyl. Matthäi Merians seel. Erben in Franckfurt am Mayn Anno Christi MDCLXVII. Studovaný exemplář Strahovská knihovna, sign. AS XI 15, za s. 110.

¹⁴¹ Toto vyobrazení, v mírně pozměněné podobě s názvem *Aigentliche abbildung des weitberuhmdten pragerischen alten Konig. und Hertzog. Residenz Schloss Wiserat* bylo zařazeno do knihy *Praga caput virtutum, studiis asperrima belli* Giuseppe Priamiho z roku 1664. (J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 54.) Obr. V.40.

¹⁴² Například na s. 70 je zmíněn plán na vybudování pevnosti na Petříně, který nebyl nikdy realizován. Dochovaly se ale rukopisné náčrty Giovanni Pieroniho pro tuto stavbu.

¹⁴³ *Bohemia*, grafické měřítko 5 *milliaria Germanica* = 2,7 cm, 185 × 240 mm [přibližný rozměr kvůli hřbetu knihy], za s. 2.

¹⁴⁴ Za s. 18. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 105.

¹⁴⁵ Bílá hora č. 16 a 17 na s. 462, podle předlohy Jana II. Sadelera. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 143 a 144. Vznikly podle předloh, které jsou součástí čtyřdílného cyklu J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, 120–123.

¹⁴⁶ Za s. 460. A dále text o popravě na Staroměstském náměstí v červnu 1621, který doprovází pouze portrét Jana Jesenia, s. 537–543, zejm. s. 539.

¹⁴⁷ Č. 7 na s. 154, J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 36.

Friedrich Krieger; dostalo se i do Vogtova *Das jetzt-lebende Königreich Böhmen*. Toto vyobrazení bylo použito opakovaně v letech 1638–1695 také v *Archontologia cosmica*, dalším původně Abelinově historicky zaměřeném díle.¹⁴⁸

Míra pozornosti věnovaná zde dvěma hlavním dílům vzešlým z Merianova nakladatelství odpovídá významu Topografie a *Theatrum Europaeum* pro další tiskem šířená vyobrazení Prahy a českých měst v následujících mnoha desetiletích. Dalším důvodem pro to, aby byl Merianovu nakladatelskému dílu věnován dostatečný prostor, je původnost nebo alespoň aktuálnost jeho ilustrací. Sice „putovaly“ mezi jednotlivými tituly – ať již upravovány nebo nikoli – v minimální míře ale byly přebírány starší vzory. To odlišuje jak Topografii, tak také *Theatrum*, které mělo blíže ke zpravodajským žánrům, od produkce často v anonymitě zůstávajících vydavatelů zpravodajských letáků, kteří používali starší vyobrazení Prahy a doplňovali pouze aktuální výjev. Tato praxe přetrvávala v kontextu vizuálních reprezentací Prahy ještě po celé 18. století.

***Bohemia in suas partes geographice distincta* – mapy a plány z druhé poloviny 17. století**

Na dílech pocházejících z Merianova nakladatelství nezávislou prací je mapa Čech Jacoba Sandrarta z roku 1666 *Bohemia in suas partes geograph[ice] distinc[ta]*. V kartuši, kterou drží dva zrudění lvi: český (dvouocasý a českou královskou korunou) a habsburský (jednoocasý s císařskou korunou), je umístěna obsáhlá dedikace císaři Leopoldovi I. V parergonu je opět český lev. Sandrart, jinak pracující pro Merianovo vydavatelství a usazený v této době v Norimberku,¹⁴⁹ zvolil velmi zajímavý výběr měst, jejichž veduty tvoří mapový rám.¹⁵⁰ Kromě Prahy jsou tu Kutná Hora, Mladá Boleslav,

¹⁴⁸ L. H. WÜTHRICH, *Das Druckgraphische Werk von Matthaeus Merian d. Ae. Bd. 3: Die grossen Buchpublikationen* 1. O *Archontologia cosmica*, s. 307–344. Studované exempláře: *Neue Archontologia cosmica* z roku 1688, Strahovská knihovna, sign. AT II 16 (1. něm. vydání (W: NAC 1, s. 321–322), a *Vermehrte Archontologia cosmica* z roku 1695, sign. AT II 24 (nepodařilo se ztotožnit ani s jedním vydáním popisovaným ve Wüthrichově práci s. 316), mají ovšem drtivou většinu ilustrací vyřezané, je nutné se v tomto případě opřít pouze o literaturu: J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 36.

¹⁴⁹ Naposledy objeveně Štěpán VÁCHA, *Škréta, Sandrart a Merian. Několik úvah nad životopisem Karla Škréty* v *Teutsche Academie*, in: Karel Škréta (1610–1674): Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny, edd. Lenka Stolárová – Kateřina Holečková, Praha 2013, s. 31–49.

¹⁵⁰ *Imp. Caes. D. Leopoldo Pio Felici Inclito Victori et Triumphatori P. P. Augusto Regnorum suorum Germaniae Pacifico Conservatori, Hungariae Contra-Turcas Assertori, Bohemiae Inter-Austriacos Regi Undecimo Austriae quod Vovemus et Speram[us] Propagatori. Sunt, quae dorsa tument, BOIEMI lustra LEONIS. Haec HABSBURGIACUS tesqua cubile legit. En Scep[tr]is, LEOPOLDE, Tuis LEO gaudet*

Hradec Králové, Chrudim, Kouřim, Čáslav, Bechyně, Sedlčany, Tábor, Kolín, Polná, Kunětická Hora, Plzeň, Cheb, Žatec, Litoměřice, Slaný, Rakovník, Beroun, Prachatice, Louny, Chomutov, Karlovy Vary, Ostrov nad Ohří a Křivoklát.¹⁵¹ Jaký byl klíč k jejich výběru, není jasné. Převažují města krajská, ale jsou doplněna několika městy královskými; Ostrov nad Ohří „zpopularizoval“ již Merian. Pohled na Prahu *Praag. Praha* zahajuje levý sloupec vedut. Jde o nepříliš elegantní zkratku celkového pohledu na město ze svahů nad Smíchovem. V topografii města je obecně řada nepochopení. Autor, monogramista GS, obehnal malostranskou fortifikaci ze smíchovské strany vodním příkopem, zástavbu rozdělil do izolovaných bloků a rezignoval na větší část Nového Města. Nezdá se proto, že by předlohou byla Sadelerova veduta. Mapu doprovázela knížečka *Register An die Böhmische Land-Carten des Königreich Böhheim gehörig / Registrum k mappie kralowstwy Czeskeho naleziegiczy. Nürnberg. Zu finden bey Jacob Sandrart ... gedruckt bey Christoph Gerhard Im Jahr 1666*. Jde o německý a český návod, jak používat tabulku souřadnic, která tvoří její jádro. Na závěr umístil autor přehled českých panovníků.

Tuto mapu i mapy z Merianovy Topografie bude třeba analyzovat v kontextu map zařazených do velkých atlasových děl. Centrem jejich produkce byl převážně Amsterdam (zejména šestnáctidílný *Atlas maior sive Cosmographia Blaviana*), v Německu Norimberk. Stav zpřístupnění atlasů ze 17. a 18. století je ale jak ve Strahovské knihovně, tak v Národní knihovně v současné době nevyhovující a zejména z důvodu neúplnosti jednotlivých vydání i poškození konkrétních svazků neumožňuje základní výzkum, který by mohl vést k objektivním závěrům.¹⁵²

V domácím prostředí vznikaly převážně mapy velkého měřítká (mapy pozemků) a dílčí půdorysné městské plány. Jde zpravidla o kolorované tušové kresby různých rozměrů. Z této skupiny se vymyká rozměrný pohledový plán sledující z vysokého nadhledu tok Vltavy a její břehy od Karlova mostu dále po proudu do Bubenče. Jeho autorem je

*uterque Optat uterque Tua POSTERITATE frui. Humill. et Subjectissae Devotionis Studio D. D. D.
Iacobus Sandrart*

Anno 1666. Jacob[us] Sandrart sculpsit et Excudit Norimbergae. Čenobílý tisk, bez měřítká, 560x630. Studovaný exemplář ÖNB, Wien, sign. AB 55 A 13 (související níže zmíněná knížečka o rozměrech 13x8 cm). ÖNB uchovává ještě jeden exemplář: sign. K II 110735; stejné vydání MZK, Brno, sign. AA-T-XX-17, několik exemplářů MS UK, Praha, sign. 93 a A 16, 2. sign. 321/45 (obr. V.47 – detaily, celek MZK, sign. AA-T-XX-17), vše shodné vydání z roku 1666. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 53; J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 183.

¹⁵¹ Na studovaném exempláři mají rozměr 4 × 5,5 cm.

¹⁵² Za konzultaci, obětavou pomoc a především několik pokusů zajistit podmínky pro studium atlasů děkuji zejména Hedvice Kuchařové ze Strahovské knihovny a Janu Sobotkovi z NK ČR! Studované exempláře: NK ČR, sign. 65 A 8 a 65 A 10 (španělský exemplář s předmluvou datovanou 1659 z Černínské knihovny *Atlas mayor sino Cosmographia Blaviana*).

velmi pravděpodobně opět strahovský opat Kryšpín Fuk a plán pořídil v souvislosti s pokračujícím úsilím o splavnění řeky.¹⁵³ Postupně budovanou infrastrukturu pražských měst zachycují rukopisné plány již od 17. století. Jsou dochovány plány pražských vodovodů a posléze odpadních stok a kanalizace.¹⁵⁴ Jedním z nejstarších je rozvod vody z Malostranské vodárny na Smíchově zachycující podstatnou část Malé Strany.¹⁵⁵ Roku 1729 pak vznikl pečlivý plán Starého Města, který ovšem podlehl zkáze v roce 1945 a zachoval se jen v novodobých kopiích,¹⁵⁶ v městských knihách se nachází několik plánů týkajících se Nového Města¹⁵⁷ apod.

Požár Prahy roku 1689, který poničil především Židovské město,¹⁵⁸ zaznamenaný též dobovými letáky,¹⁵⁹ byl důvodem k pořízení série plánů této oblasti. Jejich autorem byl Ondřej Bernard Klauser (1656–1721),¹⁶⁰ žák Samuela Globice z Bučina, který zpracoval například také mapy Uhříněvsi či Proseka.¹⁶¹ Již několikrát jsem zmínila práci měřičů pracujících při úřadu desk zemských, pro Dvorskou komoru nebo ad hoc i dlouhodobě pro šlechtické majitele rozsáhlejších panství. Těžiště jejich práce spočívalo především ve vytváření rukopisných plánů konkrétních lokalit či nevelkých území pro konkrétní potřebu – ať už pro případ sporu o pozemky, dědického řízení či jako podklad pro náročnější terénní úpravy nebo komplikovanější stavby. Teprve v 18. století byli organizovaně využiti při dlouhodobějších mapovacích akcích, jakými bylo zakreslování zemské hranice, mapování silnic či Josefský katastr. Měřiči zmapovali na území dnešní

¹⁵³ NA Praha, fond ŘP Strahov, kart. 443. O něm Jan PAŘEZ, *Krajina a sídla na třech mapách z historických fondů Strahovského kláštera*, in: Acta Universitatis Carolinae – Phil. et Hist. 5, Z pomocných věd historických 14, 1996, s. 185–192 s černobílou reprodukcí na s. 191.

¹⁵⁴ Srov. Jaroslav JÁSEK, *Klenot města: historický vývoj pražského vodárenství*, Praha 1997 (s několika reprodukcemi plánů), a další práce tohoto autora.

¹⁵⁵ Část tohoto *Verzeichnus der Orther in welche das Röhrwasser geleitet wird* [název legendy mapy] z r. 1685 naposledy reprodukována in: Eva CHODĚJOVSKÁ a kol., *Historický atlas měst České republiky – sv. 24: Praha-Smíchov*, Praha 2013, mapa č. 12 na listu č. 5, originál uložen v SOA Třeboň – odd. Jindřichův Hradec, fond Historica, nezpracováno.

¹⁵⁶ Jeho autorem byl Václav Josef Veselý. Dochován jako AMP, SMP, sign. MAP P 1 B/8, inv. č. 8, stará sign. P 1/8 (rekonstrukce plánu provedená roku 1948 ve vodárnách hl. m. Prahy V. Mayerem). Srov. Josef TEIGE, *Plán Starého města pražského z roku 1729*, zvl. otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých 18, Praha 1910.

¹⁵⁷ Dva plány zařazené do knihy *Extractus ex libris lokationum a conditionum Nobilis Oficii seu Viratus Regiae Novae Urbis Pragenae...*, AMP, Sbirka rukopií, č. 497, které znázorňují rozvod vody po Novém Městě Pražském, jsou datovány 1728 a 1774. Dále fondy Archivu pražských vodáren a knihu J. Jáška cit. výše.

¹⁵⁸ Podrobně Jana PAŽOUTOVÁ, „Francouzský“ požár Prahy (1689), Praha 2011 (= Documenta Pragensia – Monographia 27).

¹⁵⁹ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 176–177.

¹⁶⁰ Edmund ORIÁN (ed.), *Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích*, Praha 2003, s. 48–49.

¹⁶¹ O uhříněveských mapách i s reprodukcemi a starší literaturou naposledy Bohuslav VEVERKA – Monika ČECHUROVÁ, *Zaniklé rybníky uhříněveské na mapách O. B. Klausera a J. K. Müllera*, in: *Krajina jako historické jeviště*, s. 143–158; o proseckém plánu Jaroslav PUDR, *Klauserův plán Proseka z r. 1695*, *Technický obzor* 53, 1945, 4, s. 55–57.

Prahy včetně nejužšího centra desítky lokalit, aniž by, zdá se, vycházeli z nějakého jednotného podkladu, i když nelze vyloučit uchovávání Podolského plánu či jeho kopií i v tomto období. První známý plán celé Prahy z dílny zemských měřičů se datuje až do závěru první třetiny 18. století a vrátíme se k němu v souvislosti s dílem Jana Josefa Dietzlera. Opakovaně byla mapována zejména Stromovka a ostrovy v Troji, vltavské břehy a ostrovy na jiných místech Prahy a obora Hvězda. Nechybí ale plány jednotlivých vsí a dvorů na území dnešní Prahy (Proseka, Vysočan, Zbraslavi, Smíchova apod.).

Mezi výrazné osobnosti v měřičském oboru přelomu 17. a 18. století patřili Jan Jakub Knittel (1686–1734) a v první polovině 18. století vedle Václava Františka Procházky, Jan Glocksperger (1689–1771),¹⁶² autor plánu Letné a Holešovic z roku 1722 a obory Hvězda ze stejné doby, a František Antonín Leopold Klose. Ten podrobně zmapoval některé části Hradčan, Královskou oboru a ostrovy ve Vltavě v Troji a především Židovské město. Tato práce náleží do kontextu rozsáhlého mapování židovských obydlí, respektive jejich vzdálenosti od křesťanských kostelů, provedeného v Čechách i na Moravě v roce 1727, které se dotklo i řady dnešních pražských čtvrtí.¹⁶³

Na tomto místě je třeba opět zdůraznit blízký vztah kartografie a výtvarného umění. Ukazuje to například to, že otec Františka Antonína Leopolda Kloseho byl malíř Jan Bartoloměj, který vytvářel mimo jiné kresebné návrhy s topografickými náměty pro univerzitní teze. Řada měřičů malířské řemeslo přímo vykonávala (na přelomu 16. a 17. století například Matouš Ornys z Lindperka, naopak později Jan Václav Tschoeper, autor fresek v Českém Krumlově a Mostě, který v sedmdesátých letech kopíroval Kloseho plán fortifikace na Petříně).¹⁶⁴

Důvodem pro pořízení několika stovek plánů z celého sledovaného období byla pražská fortifikace, která vystupuje do popředí na všech půdorysných plánech pražských měst jako celku – rukopisných i tištěných – až do svého zboření ve druhé polovině 19. století.¹⁶⁵ Drtivá většina rukopisných, pro vojenské potřeby vzniklých plánů je uložena ve vídeňských institucích, zejména v Rakouském státním archivu, a jejich reprodukce pořízené Josefem Paldusem v Národním památkovém ústavu v Praze. Pro druhou

¹⁶² K jeho osobě a krajským mapám naposledy Jitka MOČÍČKOVÁ, *Zemský měřič Johann Glocksperger a jeho mapy krajů*, Historická geografie 39, 2013, 1, s. 7–20.

¹⁶³ František ROUBÍK, *Plánky židovských obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727*, Časopis společnosti přátel starožitností českých 9, 1931, s. 49–68 a TÝŽ, *Rukopisné mapy*, č. 86.

¹⁶⁴ Adam HNOJIL, *Pohledový situační plán barokního opevnění na pražském Petříně z roku 1774*, Zprávy památkové péče 66, 2006, 4, s. 330–331.

¹⁶⁵ Naposledy Vladimír KUPKA, *Pražská opevnění*, Praha 2008.

polovinu 17. století mezi nimi vynikají práce Martina Josepha Ecka.¹⁶⁶ Přesto se najdou významné výjimky. V rámci budování nových hradeb pořídil rukopisný plán ve spolupráci s vojenským inženýrem Philippem Talduccim Samuel Globic z Bučina,¹⁶⁷ zvláštní pozornost byla věnována Vyšehradu.¹⁶⁸ Podrobné plány fortifikace měla k dispozici vojenská komise českého gubernia v 18. století.¹⁶⁹ Bastionová fortifikace vybudovaná pozvolna v letech 1654–1737 se stala jedním ze symbolů Prahy.

Tištěné veduty z druhé poloviny 17. století a intelektuálně náročná grafika s topografickými náměty

Od čtyřicátých let 17. století stoupla úroveň grafických listů i knižních ilustrací, zejména díky Karlu Škrétovi. Škréta ovládal knižní grafiku, devocionální rytiny i grafické podobizny. Obzvláště ceněny jsou jeho univerzitní teze, kde mohl naplno rozvinout svou invenci, cit pro kompozici, obecné znalosti (i velký přehled v rámci svého oboru, jak dokládá jeho pozůstalost) i orientaci na poli ikonografie.¹⁷⁰ Vedutě se ale příliš nevěnoval. Výjimku představují jeho uvedené pohledy na Prahu vydané v Merianově nakladatelství a rozměry nevelký pohled na Prahu od jihu – z vltavského údolí směrem ke Karlovu mostu s Hradčany v levém zadním plánu – který byl součástí univerzitní teze.¹⁷¹ Byl v následujících letech mnohokrát napodoben, často ještě technikou dřevorezu, a zdobil titulní listy svatováclavských kalendářů.¹⁷²

Od šedesátých let působil v Praze Daniel Wussin (Vusín) původem ze Štýrského Hradce, jehož dílnu převzal později syn Kašpar. Oba vydali znovu Aretinovu mapu Čech. Později zakázky směřovaly především do Augsburgu, v Praze nastalo oživení

¹⁶⁶ Plán bez názvu z roku 1696. Barevná kresba, grafické měřítko [asi 1:11 000], 450 × 410 mm, ÖStA – Kriegsarchiv, Wien, sign. K VII c 89–200 e (1696).

¹⁶⁷ Globicův plán části novoměstských hradeb z roku 1679, NA Praha, SMP, sign. B XV 9, inv. č. 1637.

¹⁶⁸ Dochovaly se plány vojenského inženýra Norberta Václava von Lincka z roku 1739, známy jsou starší rukopisné plány z druhé poloviny 17. století před postavením citadely (Karel KUCHAR, *Plán Vyšehradu /hory Psar/ z let 1671–1681*, Kartografický přehled 7, 1953, s. 38–40); F. ROUBÍK, *Příspěvky ke kartografii*, č. VI, s. 254–255.

¹⁶⁹ Tři nedatované rozměrné plány NA Praha, SMP, inv. č. 1754, 1755 a 1756, popisuje F. ROUBÍK, *Rukopisné mapy*, č. 115.

¹⁷⁰ Zatím poslední zhodnocení jeho grafického díla Petra ZELENKOVÁ, *Karel Škréta a jeho současníci jako inventoři grafiky*, in: Karel Škréta 1610–1674, s. 367–419; ke knižním ilustracím Petr VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2006, s. 859–861.

¹⁷¹ Grafickému listu dominuje sv. Kateřina, patronka pražské univerzity, veduta se nachází v dolní části. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 60.

¹⁷² Na rok 1716: *Neuer Titular-Calendar, Zu Ehren deß H. Wenceslai ... Beschrieben durch Christian Joachim von Chotieschau Auff das M.D.CC.VI Jahr*, [Praha] 1715, tiskl Josef Antonín Schilhart, a s víceméně stejnou úpravou titulního listu jsou doloženy až do konce šedesátých let 18. století. (podle L. BARTOVÁ – A. BAĐUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM.)

v sedmdesátých a osmdesátých letech díky rytcům nizozemského původu Gerardovi de Groos a Balthasaru van Westerhoutovi,¹⁷³ na konci století přišel z Norimberka Johann Christoph Sartorius a ze Štrasburku Johann Jacob Thummer. Vedle těchto špičkových umělců působili v Praze průměrní tvůrci grafiky (Samuel Dvořák aj.).¹⁷⁴

V letech 1676–1679 pořídil panoramatický pohled na Prahu z ptačí perspektivy Folpertus Ouden-Allen. Vyryl jej Conrad Decker a vytiskl Johann van Ghelen ve Vídni v roce 1685.¹⁷⁵ Dvorský malíř nizozemského původu dostával zakázky i od předních šlechticů Českého království,¹⁷⁶ jeho pohled na Prahu, který byl vytištěn ještě jednou kolem poloviny 18. století, zůstal kopírován minimálně. V souvislosti s pobytem císařského dvora v Praze v letech 1679–1680 byl vydán skromný leták nikoli s původní vedutou města, ale vycházející z pohledu na Prahu z Vinohrad Karla Škréty.¹⁷⁷

Praha se stávala provinčním městem, které na čas přestávalo být v centru pozornosti autorů i vydavatelů působících mimo Čechy. V poslední třetině století ovšem vycházejí v Praze klíčová díla Bohuslava Balbína. Ani *Epitome historica rerum Bohemicarum* (Praha 1677), ani *Miscellanea historica regni Bohemiae* (první kniha vyšla v roce 1679) nebyly doprovázeny klasicky pojatou mapou Čech nebo plánem Prahy, nicméně právě tato díla měla značný vliv na výzdobu map Čech vrcholně barokního období.¹⁷⁸

V rámci dějin kartografie jsou mapy jednotlivých evropských zemí v podobě zvířat nebo mapa Evropy v podobě Panny považovány za kuriozity. Zkusíme-li se na ně podívat trochu jinou optikou, která se vymaní ze sféry jednoho oboru, zjistíme, že spíše než mezi kartografickou produkcí, kde jsou opravdu poněkud výstřední a nerespektují „vývojovou linii“ stále se zdokonalujícího a zpřesňujícího zachycení zemského povrchu na dvourozměrné ploše papíru, najdou své místo v kontextu intelektuálně náročné barokní grafiky v nejširším smyslu. Jejich čtení a porozumění kladlo na uživatele značné nároky a předpokládalo kvalitní všeobecné vzdělání. Do této skupiny můžeme zařadit vedle „kartografických kuriozit“ emblémy a také univerzitní teze.

¹⁷³ Z jeho topografických prací srov. zejm. obrazový doprovod ke spisu Jana Norberta Zatočila z Löwenbrugku *Leto- a dennopis...* Praha 1685. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 175.

¹⁷⁴ P. ZELENKOVÁ, *Skrytá tvář baroka*.

¹⁷⁵ 800 × 2057 (6 listů). Studovaný exemplář AMP, Grafická sbírka, sign. G 37. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 68; *Pražská barokní veduta (Tvář a život města Prahy 1650–1750)*, Pražský sborník historický 9, 1975, s. 19–77, č. 6 (vydání z 18. století údajně MMP).

¹⁷⁶ Například od Humprechta Jana Černína.

¹⁷⁷ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 64.

¹⁷⁸ Tuto myšlenku zdůraznil Pavel PREISS, *Václav Vavřinec Reiner: dílo, život a doba malíře českého baroka*, Praha, 2013, kap. XII, s. 281.

Výjimku ze stanoveného měřítka map sledovaných v této práci, respektive územního záběru učiníme v případě Panny Evropy¹⁷⁹ – proslaveného a několikrát rozpracovaného námětu, kde Praha hraje významnou roli. Panna, jejíž hlavou je Iberský poloostrov, má na krku zavěšený medailon – Čechy ověšené horami se znakem pro město – Prahu uprostřed. Tento námět vnesl do literatury Johannes Putsch, humanista působící v Innsbrucku, který ji vydal v roce 1537 v Paříži u Christiana Wechela.¹⁸⁰ V roce 1548 ji vydal neznámý rytec „CP“ jako *Europa prima pars terrae in forma virginis*. Jiné přepracování motivu bylo zařazeno do *Itinerarium sacrae scripturae* Heinricha Büntinga (poprvé ve Wittenbergu 1581), v češtině jako *Putování svatých Daniela Adama z Veleslavína* vyšlo roku 1592. Pro druhé české vydání z roku 1610 byl použit jiný štoček.¹⁸¹ Příbuzné vyobrazení – poněkud zestárlá Evropa – bylo součástí německé mutace Münsterovy Kosmografie.¹⁸²

Podobnými kuriozitami jsou i dvě vyobrazení Prahy, která spadají do hranic vytýčených pro tuto práci, neboť jejich námětem jsou samotné Čechy. *Bohemiae rosa* – mapa Čech v podobě růže – je součástí spisu *Epitome historica rerum Bohemicarum* Bohuslava Balbína.¹⁸³ „Výtah z českých dějin“ byl hotov již v roce 1669, ale po komplikacích s řádovou cenzurou vyšla až o osm let později (Praha 1677). Frontispis navrhoval Karel Škréta.¹⁸⁴ Knihu doprovázela mapa Čech v podobě růže rytá Wolfgangem Kilianem v Augsburgu podle Kristiana Vettera, kterou Balbín použil i v dalším svém díle: *Rozmanitosti z historie Království českého* měly ve dvaceti svazcích obsáhnout nejen dějiny Čech, ale také přírodní podmínky a místopis. Za Balbínova života vyšlo osm knih první dekády a dvě z dekády druhé (1679–1688), *Bohemia docta* a *Liber curialis* byly vydány z pozůstalosti na konci 18. století.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Kolorovaný exemplář ze Strahovské knihovny, Grafická sbírka, sign. GS 18.372, 2 černobílé vevázány v Büntingově knize, sign. AS XI 4/1 a BD IV 9.

¹⁸⁰ Originál dřevořezu se zachoval v Innsbrucku v Tyrolském zemském muzeu.

¹⁸¹ Dochovaný v muzeu v Kolíně.

¹⁸² Ludvík MUCHA, *Panna Evropa*, Lidé a země 32, 1983, 2, s. 96; Pravoslav KNEIDL, *Skvost panny Evropy*, Strahovská knihovna 10, 1975, s. 263–265.

¹⁸³ Studovaný exemplář Strahovská knihovna, sign. AO III 19, vlepena před titulní list. Černobílý tisk, 390 × 260, orientovaná k severozápadu.

¹⁸⁴ Karel Škréta: 1610–1674, s. 182, autorkou hesla je Petra Zelenková. V pracích historických geografů a kartografů: E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 143 oříznutá reprodukce exempláře z NTM, sign. 221; starší literatury: Ivan HONL, *Kartografické kuriosum (Vetterova Bohemiae rosa) z r. 1668 aj. mapová kuriosa*, in: Ročenka čsl. knihtiskařů 12, 1928, s. 100–104; Jiří MOJDL, *Kartografické kuriozity*, Ročenka Lidé a země 1978, s. 50–57.

¹⁸⁵ Karel Škréta: 1610–1674, č. k. XV.15 na s. 574, autor hesla Vít Vlnas s reprodukcemi a odkazy na starší literaturu.

Bohemiae rosa je dodnes inspirací vědců a umělců zabývajících se (svěrázným způsobem) výzkumem krajiny.¹⁸⁶ Je to alegorické vyjádření postavení, správního rozdělení i estetických kvalit Čech: růže o čtrnácti okvětních lístcích odpovídajících tehdejšímu krajům vyrůstá z kořene ve Vídni. Napravo i nalevo od stonku se rozbíhají listy – útržky map Rakous a Moravy, další lístky, z nichž se rozvinul květ, představují okolní Bavorsko, Míšeňsko a Slezsko a opět Moravu. Vykvétá ve slunci vlády Leopolda I. (královská koruna a žezlo a devíza *Iustitia et Pietate (Spravedlnost a úctou)*). Vpravo přihlíží český lev. Grafický list je uměleckým dílem, které ovšem splňuje základní nároky na mapu kladené. Je zde grafické měřítko 10 německých mil, což odpovídá asi [1:1.270.000], legenda ve spodní části je seznamem krajů, které odkazují k číslům v mapě, a dále jsou uvedeny Praha a Loketsko, Chebsko a Kladsko.

Na frontispisu první knihy první dekády *Miscellanea historica Regni Bohemiae: Miscellaneorum historicorum Bohemiae ... qui historiam naturalem Bohemiae complectitur*, vydané v Praze roku 1679, se nachází schematická mapa Čech (*imago clipeata*).¹⁸⁷ Mapa je umístěna v kartuši, kterou nesou český lev a svatováclavská orlice s knížecí čapkou. Kruhová mapa na způsob středověkých *mappae mundi* nazvaná *In gentilitum augustissimae domus Austriacae clypeum, simulque in eo adumbratam Bohemicae telluris effigiem* znázorňuje Čechy jako kruh s pohraničními horami (*Sudeti montes, Hermundurorum Gigantei silva, Lunae Hercinya silva, Gabreta*), je orientovaná k západu, ve středu na řece Vltavě (*Moldava fl.*) leží Praha (*Pra-ga*) – schematicky zachycené město rozkládající se na obou březích řeky spojené mostem a obehnané bastionovou hradbou. Dále k severu (v tomto případě doprava) je nad soutokem Vltavy s Labem (*Albis fl.*) na správném břehu popiska *Mělník*, aniž by bylo město vyznačeno. Mapa je připisována Karlu Škrétovi mladšímu,¹⁸⁸ zda byl také autorem pojetí mapy upomínajícího na středověké tzv. T-O mapy, vycházející z představy o světě popsané především Izidorem ze Sevilly v 7. století,¹⁸⁹ a zda sám

¹⁸⁶ Václav CÍLEK, *Krajiny vnitřní a vnější: texty o paměti krajiny, smysluplném bobrovi, areálu jablkového štrúdlu a také o tom, proč lezeme na rozhlednu*, Praha 2002, s. 190–209; TÝŽ, *Makom: kniha míst*. 1. vyd., Praha 2004, s. 54–55 projekt Miloše Šejna: <http://www.bohemiaerosa.org/>.

¹⁸⁷ Studovaný exemplář Strahovská knihovna, sign. AO III 19, verso titulního listu. E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 144 (zde reprodukce exempláře HÚ AV ČR, Praha, sign. 1889, špatně oříznutá v dolní části), podle Karel KUCHAR, *Škrétova kruhová mapa Čech*, Zprávy Geografického ústavu ČSAV 7, 1965, s. 12–14.

¹⁸⁸ *Car. Screti del., S. D. sc.*, [Karel Škréta mladší a Samuel Dvořák], bez měřítka, 170 × 170 mm (mapový rám).

¹⁸⁹ Naposledy Eva SEMOTANOVÁ, *Svět podle Kosmy*, in: Eva SEMOTANOVÁ – Jiří CAJTHAML a kol., *Akademický atlas českých dějin*, Praha 2014, s. 49–50, mapa II.12.

vytvořil také narážku na Kosmův popis Čech coby země obkroužené horami, kterou v názvu spatřují, se zatím nepodařilo prokázat.

Dešifrování obsahu univerzitních tezí a emblematických patřilo k oblíbené zábavě jak humanistických, tak barokních vzdělavců.¹⁹⁰ Nezřídka zásadní roli v rámci obrazové složky těchto grafických listů hrál topografický námět. Vybraným univerzitním tezím bude věnována pozornost v šesté kapitole, zde upozorníme pro dokreslení celé škály vizuálních reprezentací Prahy v raném novověku na alegorická vyobrazení vlády Fridricha Falckého v Čechách, jeho dalších osudů a bitvy na Bílé hoře,¹⁹¹ která tvořila podstatnou část objemu letákové produkce vztahující se k české válce, a zejména na emblemata. Ta s vyobrazením Prahy jako součásti *picture* se dotýkala též událostí třicetileté války. Nejrozšířenější byla pravděpodobně grafika s mottem *Non bellum sed pax* známá ve dvou velmi si blízkých verzích. Hlavním motivem v rámci *picture* je zde Praha (*Prag/Praga*) provedená zjednodušeně podle Sadelerova prospektu z roku 1606. V popředí vidíme na jedné straně orače a muže zasévajícího obilí, na druhé straně vojenský tábor. Oba tyto výjevy odděluje dominantní, slavnostním ubrusem opatřený kulatý stůl, na němž se dvě holubice sklánějí nad mečem obtočeným olivovou snítkou. Epigram – v latině i němčině – zní, volně přeloženo: „Člověk nehledá mír na zemi, aby mohl k jeho dosažení válčit, ale válka je vedena kvůli tomu, aby mohl být znovu nastolen mír.“ Poprvé byla grafika publikována v roce 1623 a zřetelně demonstrovala touhu po skončení války před nedávnem započaté právě v Praze. Byla zařazena do knihy emblematických Daniela Meissnera *Thesaurus philo-politicus. Hoc est emblemata sive moralia politica...* vydané Eberhardem Kieserem ve Frankfurtu nad Mohanem.

¹⁹⁰ Emblem je umělecký žánr na pomezí literatury a výtvarného umění. Skládá se ze tří základních částí: nadpisu – *inscriptio*, obrázku – *pictura*, v rámci něhož bývá umístěno heslo – *lemma* či *motto*, a krátkého textu ve verších či v próze, *epigramu* majícího dvě části – tvrzení a vysvětlení. O emblematické obecně i pro české a moravské prostředí 16. – 18. století Lubomír KONEČNÝ, *Mezi textem a obrazem*, Praha 2002, a zejm. nepublikovaná kvalifikační práce Petry ZELENKOVÉ obhájená na Univerzitě Karlově v Praze, *Ratione duce. Obraz a slovo v univerzitních thesích podle Antonína Martina Lublinského (1636–1690)*, Praha 1999; dále nepublikovaná kvalifikační práce Kateřiny DOLEJŠÍ, „*Naše zvědavé století se chce bavit novotou a nenadálou krásou.*“ *Symboly ilustrované barokní tisky olomouckých jezuitů*, Brno 2014, obhájená na Masarykově univerzitě v Brně.

¹⁹¹ Například jednolistový leták z roku 1620 alegoricky oslavující vítězství Ferdinanda II. nad českými stavy – lvičaty kolem něho seskupenými s bělohorskou bitvou, Karlovým mostem a mosteckou věží v pozadí (J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 131 a 130 – dvě varianty: první anonymní, druhá dedikovaná Adamu Míchnovi z Vacínova, autor a rytec Gaspar Doonus); výjev z české války včetně bitvy na Bílé hoře na jednolistovém letáku *Keyserliche Schlacht und Victoria in Bohmen*. V horní části listu jsou vyobrazena města Heidelberg jako sídelní město Fridricha Falckého a jeho dočasná rezidence – Praha. Jako vzor zde byl použit pohled z na město z Letné z *Civitates*. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 119.

Následně vyšla ještě několikrát až do konce 17. století v Norimberku jako součást obrazové knihy evropských měst *Sciographica cosmica*.¹⁹²

Knihy měst druhé poloviny 17. století

Tiskové desky *Civitates orbis terrarum* putovaly mezi nizozemskými, zejména amsterdamskými vydavateli až do roku 1750. Mezi pokračovateli Brauna a Hogenberga vynikl teolog, historik, geograf a kartograf Petrus Bertius (1565–1629). V roce 1616 vydal v Amsterdamu u Jana Janssonia historický spis *Commentariorum rerum Germanicarum libri tres*, zahrnující mimo jiné poznámky o *Tabula Peutingeriana*. Ve třetím díle, kde se pojednávalo o historii jednotlivých měst, je zařazeno 100 vyobrazení.¹⁹³ To vydal Janssonius ještě jednou roku 1619 v rámci vlastního šestidílného atlasu měst, kde je seskupil podle oblastí.¹⁹⁴ Větší část desek upravil Václav Hollar. Zhruba polovinu ze tří set vyobrazení zajistil Janssonius nově, přičemž jejich autorem mohl být Petrus Kaerius, Bertiusův švagr, který zpracoval už jeho *Tabularum geographicarum contractarum libri quinque* (Amsterdam – Arnheim 1607). Byl-li to opravdu Kaerius, pak by se vysvětloval zdroj, z něhož čerpal veduty měst do rámu své mapy Čech.

Od šedesátých let s nimi pracoval Janssoniusův zeť Janssonius-Waesberghe, který se ale vydání vlastního díla *Toonel der ... Koopsteden* (1682) nedožil. Tiskové desky pak v dražbě získal jiný amsterdamský nakladatel a kartograf Frederik de Wit, který v roce 1695 vydal vlastní *Theatrum praecipuarum totius Europae urbium*, v němž se objevil o dekorativní rám a stafáž v popředí obohacený, jinak ovšem zjednodušený pohled na Prahu z Petřína Václava Hollara s nadpisem *Praghe*.¹⁹⁵ V Amsterdamu působil před polovinou století ještě Pieter Mortier, který desky prokazatelně využíval, a poslední zmínka o nich praví, že se nacházely v 19. století v nakladatelství Covens a Mortier.¹⁹⁶ Již roku 1579 vydal Francesco Valegio *Raccolta di le piu illustri et famose citta di tutto il mondo*, které vyšlo přibližně ve stejné době jako *Theatrum urbium* Abrahama Saura s dřevořezou podle Sebastiana Münstera. Velmi produktivní ohledně map, atlasů a

¹⁹² J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 24.

¹⁹³ *Praha (Prag)* na s. 642, 2. vyd. 1632, *Praha* na stejné straně (podle L. BARTOVÁ – A. BAĐUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM).

¹⁹⁴ Srov. *Praecipuarum urbium Germaniae Superioris Iconismi et effigies, graphice delineatae*, Amstelodami apud Ioannem Ianssonium [1519] [!] (podle originálu ze Staatsarchiv Hamburg vyd. v Unterschneidheimu 1972).

¹⁹⁵ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 50.

¹⁹⁶ Starší literaturu v tomto ohledu shrnuje J. KOZÁK, *Civitates Orbis Terrarum*.

obrazových alb s vedutami měst byl na konci 17. století benátský františkán Vincenzo Coronelli (1650–1718).¹⁹⁷ Na počátku 18. století vydal nizozemsko-německý rytec a obchodník s mapami Peter Schenk (1660–1711) svoji knihu měst, z části také založenou na vedutách z *Civitates*, jejichž některé desky se mu dostaly do rukou.¹⁹⁸ Jeho *Hecatompolis sive Totius orbis Terrarum oppida nobiliora centum; exquisite collecta atque eleganter depicta* vyšla v roce 1702. Praha je zde reprezentována opět vedutou podle Václava Hollara *Praag de Hofstadt von Bohemen, legende op de rivier Molda* s pozměněnou stafáží v popředí, umístěna do dekorativního rámu navozujícího dojem zarámování. Po roce 1700 se jako vydavatel alb měst proslavil mimo jiné augsburský vydavatel Gabriel Bodenehr. Jeho *Europens Pracht und Macht*¹⁹⁹ předcházela soubor 200 kolmých pohledů na města a pevnosti *Curioses Staats und Kriegs Theatrvm*.²⁰⁰ V předmluvě se vydavatel přiznal, že využil kromě svých vlastních děl také práce Johanna Stridbecka, různá *Kriegstheatra* apod. Bodenehrové byli známí jako kompilátoři,²⁰¹ což se ukazuje na vyobrazeních Prahy. To je zařazeno jako č. 146. List se jmenuje *Praag* a jde o kopii Merianova kolmého pohledu z *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*.²⁰² V *Curioses Staats und Kriegs Theatrvm* je převzat – skrze vedutu Frederika de Wita – Hollarův pohled na Prahu z Petřína.²⁰³ Bodenehr nebyl jediný, kdo vytvářel alba měst v této době. Například Joseph Friedrich a Johann Christian Leopoldové vydali ve dvacátých letech 18. století 222 okázale vyzdobených pohledů na 216 měst. Jejich hlavním zdrojem byl Friedrich Bernhard Werner.

¹⁹⁷ Vincenzo CORONELLI, *Teatro delle città e porti principali dell'Europa*, Venezia 1693; TÝŽ, *Città, fortezze, isole e porti principali dell'Europa*, Venezia 1689.

¹⁹⁸ *Hecatompolis sive Totius orbis Terrarum oppida nobiliora centum; exquisite collecta atque eleganter depicta*, 1702, Unterschneidheim 1971 (podle originálu z Bayerische Staatsbibliothek Mnichov). Praha podle původního obsahu na listu 40, edice nestr.

¹⁹⁹ Studovaný exemplář NK ČR, sign. 65 D 1158 (restaurovaný svázaný soubor vedut evropských měst s novou vazbou a původním titulním listem *Europens Pracht und Macht in 200 Kupfer-Stücken...verlegt von Gabriel Bodenehr, Burger und Kupferstecher in Augspurg*, post 1716 [?]).

²⁰⁰ *Curioses Staats und Kriegs Theatrvm Dermahliger Begebenheiten in Boehmen, durch Unterschiedliche Geographische, Hydrographische, Topographische, Chronologische, Genealogische, Historische &c. Carten Abrisse und Tabellen Erlaутert...* (podle katalogu AMP). Studovaný exemplář NK ČR, sign. Sd 1895 (dostí poničený soubor bez desek a titulního listu).

²⁰¹ Michael RITTER, *Der Augsburger Landkartendruck*, in: Helmut GIER – Johannes JANOTA (edd.), *Augsburger Buchdruck und Verlagswesen. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Wiesbaden 1997, s. 405–422.

²⁰² Dochoval se i jako jednolist např. AMP, SMP, sign. MAP P 1 B/6a–c, inv. č. 6a–c, stará sign. P 1/a–c.

²⁰³ AMP, Sbírka grafiky, sign. G 29.

Mapy Čech přelomu 17. a 18. století a dílo Mauritia Vogta

Aretinova mapa Čech byla ve druhém, pozměněném vydání publikována údajně roku 1632. Podle Karla Kuchaře se tisklo ze stejné měděné desky jako vydání první a bylo aktualizováno v názvu, kde byl do písmene „O“ vložen text, který mapu datuje: *Ab auctore recognita et aucta Anno Salutis 1632.*²⁰⁴ Třetí vydání ryl Daniel Vusín a nese název *Regni Bohemiae nova et exacta descriptio. Prostat apud Daniel Wussim [!] ... Qui pro honore ac Utilitate Patriae opus hoc renovavit et excudit. An[no] MDCLXV.*²⁰⁵ Čtvrté je označeno jako *Hec Tabula Regni Bohemiae. Prostat Pragae apud Casparii Wussin*²⁰⁶ a muselo vzniknout někdy kolem přelomu 17. a 18. století. Poprvé je zde titul umístěn v rámci mapového rámu v kartuši, kde předtím byl pouze údaj o původcích, případně v roce. Toto poslední vydání je nedatované, ryl jej syn Daniela Vusína Kašpar. Exempláře dochované ve Sbírce map a plánů Národního archivu sloužily prokazatelně ještě více než sto let od prvního vydání Aretinovy mapy praktické úřední potřebě, a to bez ohledu na to, že mapový obsah byl mezitím aktualizován;²⁰⁷ do exempláře nejmladšího vydání v roce 1736 úředníci České dvorské kanceláře zaznačili ke dvěma již Aretinem zakresleným zemské stezky a soukromá mýta. Kuchař v citované studii dokládá, že druhé vydání sloužilo v době třicetileté války vojenským potřebám.

V roce 1712 vyšla ve Frankfurtu nad Mohanem a Lipsku u Johanna Ziegera kniha *Das jetzt-lebende Königreich Böhmen* („Nynější království české, představené v historicko-zeměpisném popisu, jak jej můžeme nyní spatřit v městech, klášteřích, zámcích, panstvích a léčivých pramenech etc. spolu s krátkými životopisy všech českých vévodů a králů až k současně vládnoucímu římskému císařskému majestátu Karlu VI.“).

... so überlasse es der gütigen Censur des geneigten Lesers, wenigstens bin ich bey mir selbst versichert, daß sowohl ich, als der nun seel. Herr Verleger bey Edirung dieses Wercks keinen Fleiß noch Kosten gespahret hat, wie denn nicht allein die vornehmsten Städte, Clöster, Schlösser, Herrschaften etc., wie nicht weniger die berühmtesten

²⁰⁴ Exemplář druhého vydání se nepodařilo dohledat. Podle Karel KUCHARĚ, *Mapy českých zemí do poloviny 18. století* (= Vývoj mapového zobrazení Československé republiky I), Praha 1959, s. 17; dále Václav ŠVAMBERA – Bedřich ŠALAMON (edd.), *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae*, Praha 1934; TÍŽ, *Paulus Aretinus ab Ehrenfeld: Regni Bohemiae nova et exacta descriptio MDCXIX (renov. Daniel Wussin MDCLXV)*, Praha 1936; František ROUBÍK, *Ke vzniku Aretinovy mapy Čech*, ČSPSČ 59, 1951, s. 152–161; K. KUCHARĚ, *Mapy českých zemí*, s. 16–20, reprodukce výřezů List 3.

²⁰⁵ NA Praha, SMP inv. č. 474, sign. D V 9.

²⁰⁶ NA Praha, SMP, inv. č. 935, sign. F V 19. V obou případech srov. obr. V.26–V.28.

²⁰⁷ Studované exempláře 1. i 3. vydání využívala podle dorsálních poznámek v roce 1706 Česká dvorská komora.

*Gesund-brunnen und Bäder als das Kayser Carls-Bad wie auch auf ... Graf von Sporckischen Herrschaft sich befindliche vortrefl. Kuckes-Bad [!], Eger, Tepl und andere mehr, sondern auch eine dergleichen noch nie gesehene accurate Land-charte von dem gantzen Königreiche Böhmen im Kupffer dabey gestochen ist, dass es also ein Werck, welches so wohl den Einheimischen viel Ergötzlichkeit, als Fremden grossen Nutzen und von diesen herrlichen Reiche ein schönes Licht giebt.*²⁰⁸ Předmluvu datoval Mauritius Vogt *in meinem Musaeo 1712, den 2. Jan.* Tento spis přináší kromě geograficko-historické charakteristiky celých Čech (zakončené církevně správním a krajským členěním) popis šporkovských panství (spolu s pohledy na Lysou nad Labem a její okolí, na Kuks, Konojedy a na Valkeřice²⁰⁹), panství Brandýs nad Labem a město Děčín Johanna Arnošta z Thunu, opět s vedutami. Druhá část spisu, kterou představuje pojednání o „městech a klášterech“, je uvozena básní o českých městech: *Praga caput Regni vallo tres circuit urbes. / Semper Pilsna tenax fidei Regique, Deoque / Cutna dat argentum praeclara authore typorum / Comis Egra affatu: Crossique Nepotula Launa ...*

Stručný popis či alespoň charakteristiku tří set klášterů a měst na 72 stranách text doprovází další veduty (srov. tab. V.9). Kniha byla koncipována jako ilustrované dílo, ještě lépe řečeno jako dílo, které promlouvá jak textem, tak obrazem – přímo v textu je na obrázky odkazováno, na popis navazuje legenda, nevešla-li se na list s vedutou.²¹⁰ Často bývá konstatováno, že výběr lokalit, které budou ilustrovány, ovlivnila dostupnost vyobrazení²¹¹ – část byla otištěna dříve v Merianových dílech, ale Vogt prokázal, že byl schopen i samostatné veduty: na vedutě plaského kláštera *Closter Plassen, p. 115* stojí pod řekou Střelou (*F. Sagitta*) *F. M. Vogt delineavit*. Jméno rytce je uvedeno pouze jedinkrát: *p. 118 Prospect der Weit-berühmten königl. Haupt Statt Prag in Böhmen wie solche jetziger Zeit anzusehen ist. Christ. Fried. Krieger fecit*. Patrný je zájem o nejbližší okolí Vogtova působiště, když zařadil vedle Plas i Kaceřov a Rabštejn nad Střelou.

²⁰⁸ Nepag. předmluva.

²⁰⁹ K vedutě Lysé nad Labem srov. studii Evy SEMOTANOVÉ, *Vogtova veduta Lysé nad Labem – „naučná stezka“ Šporkovou barokní krajinou*, in: Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky, Praha 2007, s. 494–514.

²¹⁰ Děčín, s. 54.

²¹¹ O vymezení určitých skupin vedut ve Vogtově topografii se pokusil Zdeněk HOJDA (poster *Současné Království české Mořice Vogta* prezentovaný na konferenci *Krajina města – město v krajině* konané v Praze, 20. leden 2010). Dělí je na originální veduty panských sídel, zčásti originální veduty měst zasazených do krajiny a na vyobrazení, kde Vogt navazuje na starší předlohy (J. Willenberg, veduty v dílech vzešlých z Merianova nakladatelství). K Vogtovi srov. také Irena BUKAČOVÁ, *Mauritius Vogt – příspěvek k barokní vzdělanosti v Čechách*, in: Severní Plzeňsko – vlastivědná ročenka 1994, s. 7–47.

O Praze čtenář dostal ve Vogtově díle komplexní informaci. Je jí věnován bezkonkurenčně největší rozsah textu,²¹² dvě veduty a půdorysný plán. Plán byl převzat z Merianovy Topografie a aktualizován. Nese název *Eigentlicher Grundriß der Königlichen Statt Prag*²¹³ a v porovnání s předlohou byla pouze mírně obohacena legenda. Na frontispisu se nachází další vyobrazení Prahy – tentokrát šikmý pohled na město od Smíchova provedený podle Sadelerova prospektu s názvem *Praga*. V řadě dochovaných exemplářů je tato veduta zařazena v otočené podobě, správně je pouze název (srov. obr. V.51).²¹⁴ Vogt v předmluvě ke své knize doporučuje pro vážnější zájemce o Prahu spis *Das sehens-würdige Prag...* od Carla Adolpha Redela z roku 1710 vydaný Johannem Friedrichem Rüdigerem v Norimberku a Praze,²¹⁵ který později vyšel ještě minimálně dvakrát (v letech 1728 a 1766). Zde byl jako jediná ilustrace na frontispisu umístěn pohled na Prahu opět s názvem *Praga* vykazující nápadnou shodu. Posledním vyobrazením Prahy je rozměrný *Prospect der Weit-berühmten königl. Haupt Statt Prag in Böhmen wie solche jetziger Zeit anzusehen ist. Christ. Fried. Krieger fecit*,²¹⁶ umístěný za stranou 118. Jde opět o aktualizovanou napodobeninu Sadelerova prospektu vycházející pravděpodobně přímo z již zmíněné veduty zařazené do *Theatrum Europaeum*: na Karlově mostě vidíme již několik soch. Na obloze najdeme šest erbů – Starého Města, Malé Strany, Hradčan, Nového Města a Vyšehradu a českého lva a císařského orla v postavení aliančních erbů.

Das jetzt-lebende Königreich Böhmen obsahovalo navíc i mapu Čech.²¹⁷ Ta byla, snad nezávisle na knize, vydána ještě několikrát – ve třicátých a čtyřicátých letech 18. století. Dosavadní literatura je velmi opatrná v určení jednotlivých vydání i jejich celkové počtu.²¹⁸ Jisté je, že ve čtyřicátých letech mapu vydal znovu Johann Friedrich Rüdiger – upraven je název a údaje o původci v kartuši – a spojil s ní seznam míst a vzdálenosti

²¹² V popisu č. 203, s. 118–125.

²¹³ Studované exempláře NK ČR, sign. 50 E 1, za s. 118 (taktéž NK ČR, sign. 50 E 2, za s. 118), shodný jako jednolist AMP, SMP, sign. MAP P 1 A/5b, stará sign. P 1/5, inv. č. 5b a ÖNB, Wien, sign. K I 97006.

²¹⁴ *Praga*, 130 × 170 mm. Na obrázku exemplář z NK ČR, sign. 50 E 103.

²¹⁵ Datace předmluvy. *Das sehens-würdige Prag ... Denen Fremden und Einheimischen Liebhabern der Antiquitäten und Novitäten zu Dienst und weiterer Nachforschung — abgefasset D. Carl Adolph Redel ... Nürnberg und Prag, Johann Friedrich Rüdiger [1710]*. Největší počet exemplářů má nejspíše Knihovna Národního muzea.

²¹⁶ 230 × 685 mm. Jako jednolist dochován ve Strahovské knihovně, Grafická sbírka, sign. GS 28234; reprodukoval (bez uvedení, který exemplář) Vít VLNAS, *Jan Nepomucký: česká legenda*, 2. vyd, podstatně rozš. a přeprac., v nakl. Paseka 1., Praha 2013, s. 194.

²¹⁷ V žádném ze studovaných exemplářů se mapa nedochovala. V HÚ AV ČR je uložena odděleně a nelze prokázat, že byla součástí knihy zde v jiném oddělení uchovávané. Obr. V.55.

²¹⁸ Rozhodně nelze přijmout názor Pavlína MARVANOVÉ, která hovoří o pěti vydáních, které ovšem časově neurčuje a má na mysli jednotlivé dochované exempláře. *Kartometrická a semiotická analýza Vogtovy mapy Čech*, kvalifikační práce Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze, Praha 2013.

mezi nimi *Poliometria praecipuarum civitatum regni Bohemiae ... Accurater Meilen Zeiger derer vornehmsten Staedte in dem Königreich Böhmen wie viele Meilen solche voneinander entlegen ... Zu finden in Prag und Nürnberg bey Ioh. Friedrich Rudiger.*²¹⁹ Mauritius (Johann Georg) Vogt byl synem zeměměřiče původem z Dolních Frank, s nímž přišel do západočeských Plas. Po studiích v Praze vstoupil v roce 1692 do cisterciáckého řádu a působil v klášteře v Plasích; plně jeho mnohostranné aktivity vystihuje označení polyhistor – jako historik, geograf, geolog, hudebník i hudební teoretik a skladatel byl autorem řady spisů z uvedených oborů i dalších map. Okolnosti vzniku ani rukopisná předloha mapy Čech nejsou známy. V rukopise se dochovaly jiné Vogtovy mapy, ovšem menšího území (panství plaského kláštera). Podíl autora a vklad rytce tedy není možné přesně popsat. Karel Kuchař vyslovil hypotézu o lichoběžníkové síti (je zobrazena pouze v mapovém rámu) s délkově zachovaným středním poledníkem a dvěma rovnoběžkami. Podle odchylek míst snad mapa vznikala na čtyři části a dodatečně byla opatřena mapovým rámem. Pozoruhodná je výzdoba v parergonu shodná ve všech dostupných exemplářích. V levé horní rohové výseči je umístěn pohublý český lev, poněkud osamocený, jako by tato koutová výplň nebyla dokončena. V levém dolním rohu se nachází alegorie české země v podobě hor a řek – říční božstva rozesazená po skalách, z nichž *Riesengebirge a Fichtelberg* jsou označeny. Odmyslíme-li si Sálu (*Saal*), Mohan (*Main*) a Nábu (*Naab*), které ochraňuje Neptun a vylévá je směrem k divákovi, pak ještě z jeho hájemství vytékající Ohře (*Egera*) společně s *Badebach*, Jizera (*Isara*), *Mulina*, Cidlina (*Cydlina*), Labe (*Albis*), Orlice (*Aquila*), Vltava (*Moldava*), Otava (*Ottava*), Radbuza [?] (*Raditzka*), Sázava (*Sazava*) a Berounka (*Berauna*) tvoří jednu velkou řeku tekoucí prostředkem výjevu. Všechny řeky, s výjimkou Labe a Sázavy, vylévají z váz mladé dívky. Labe ochraňuje stařec a Sázavu – v narážce na Sázavský klášter – mnich. Tato část parergonu je de facto mapou Čech vyjádřenou jinými prostředky než mapovými znaky. Kolem titulu mapy umístěného na kamenné stéle v pravém dolním rohu alegorie úrodné české země: ženská postava se srpem a snopem (Vesna?, Ceres?), Bacchus s vinnými hrozny a dále lesní zvěř i hospodářská zvířata. Na základě parergonu je možné vidět i jistou grafickou souvislost s Rüdigerovým ukazatelem vzdáleností, snad snahu graficky sjednotit či přiblížit oba listy, které se měly doplňovat: pravý horní roh listu vyplňuje opět korunovaný český lev (originální rytina – v detailu je odlišně zpracovaný) a říční božstvo, tentokrát v podobě

²¹⁹ 500 × 580 mm, ryl v Norimberku Johann Friedrich Rüdiger, HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 28.

starého muže. Dvojice opírající se o štít, na němž je umístěn název, na sebe nedůvěřivě hledí. Na ukazateli vzdáleností z konce století, který vyryl Jan Balzer, obdobně graficky rozvrženém, zůstal jen lev, bez koruny a odpočívající pod stélou, na níž je umístěn název listu.²²⁰

Obecně je přijímán názor, že Vogtova mapa zůstala současníkům více méně neznámá, neboť ji brzy nahradila Müllerova mapa, jíž se dostalo širokého využití a rozšíření. Není sice známá žádná odvozenina Vogtovy mapy v některém zahraničním atlase, nicméně zprávu o Vogtově topografickém spise přinesla třeba *Acta Eruditorum*²²¹ a jak bylo zmíněno, mapa vyšla ve více vydáních na různých místech Německa; rozšířeno – už jen z počtu dochovaných výtisků soudě – bylo i Vogtovo historicko-geograficko-topografické pojednání. To je v českém prostředí poměrně ojedinělým zástupcem od konce 17. století oblíbených ilustrovaných topografických kompendií, která již po smrti Matthäuse Meriana, resp. jeho dědiců nebyla vydávána v jednom vlivném nakladatelství, ale jako autorská díla topografů, jakými byli například rakouský Georg Matthäus Vischer nebo slovinský Janez Vajkard Valvasor,²²² v různých městech Evropy.

²²⁰ *Meilen-Zeiger der vornehmsten Städte im Königreich Böhmeim... Prag zu finden an Johann Balzerischen Kupferstich Verlag 1790.*

²²¹ *Acta Eruditorum* 13, 1713, s. 46–48.

²²² *Archiducatus Austriae Superioris Descriptio facta Anno 1667. Archiducatus Austriae Inferioris Accuratissima Geographica Descriptio*, Wien 1670; *Topographia Austriae superioris modernae. Archiducatus Austriae Inferioris Geographica et Noviter Emendata Accuratissima Descriptio*, Wien 1697; *Topographia archiducatus Austriae Inferioris modernae 1672*, Wien 1672; *Topographia Ducatus Stiriae*, Graz 1681.

**TABULKY K PODKAPITOLE DRUHÉ OBDOBÍ:
OD ROKU 1620 DO POČÁTKU DVACÁTÝCH LET 18. STOLETÍ**

	AS XI 29 s jistotou 1. vyd., (č. 48 W- seznamu)	AS XI 30 1. vyd., (č. 48 W-seznamu)	HS I 3 1. vyd., (č. 48 W-seznamu)	AT III 15 1. vyd., (č. 48 W-seznamu)
Mapa Čech (před s. 3)	X	X	X	X
Brandýs nad Labem – zámek a Stará Boleslav (za s. 12)	X	X	X	X
Čáslav (první za s. 22)	X	-	-	X
Hradec Králové (za s. 32)	X	X	X	X
Cheb (druhý za s. 22)	X	X	X	X za s. 16
Chlumeck nad Cidlinou – zámek (za s. 18)	X	X	X	X
Chomutov (druhý za s. 20)	X	X	X	X
Karlovy Vary (za s. 16)	X	X	-	-
Kladsko (za s. 30)	X	-	-	X
Kolín (první za s. 20)	X	X	X	X
Litoměřice (druhý za s. 42)	X	X	X	X

Loket ²²³ (za s. 26)	-	-	-	X
Louny (první za s. 42)	X	-	X	X
Ostrov nad Ohří (za s. 74)	X	X	X	X (před s. 117, za mapou Slezska, před začátkem popisu Slezska)
Plzeň (za s. 50)	X	X	-	-
Polná (první za s. 54)	X	X	X	X
Praha – pohled od Vinohrad se psem K. Škréta (třetí za s. 54 – vyklápěcí)	X	X	-	X
Praha – pohled z Petřína (V. Hollar) (čtvrtý za s. 54 – vyklápěcí)	-	X	-	-
Praha – půdorysný (druhý za s. 54)	X	X	-	X
Slaný (za s. 76)	X	-	-	X
Tábor (za s. 80)	X	X	-	X

²²³ L. Heinrich WÜTHRICH, *Register zu Merians „Topographia Germaniae“*. Loket v seznamu vyobrazení neuvádí. V rámci exemplářů dochovaných ve Strahovské knihovně se veduty Lokte objevuje pouze v jednom případě – sign. AT III 15, kde byly ovšem provedeny zásadní restaurátorské úpravy (podložení všech vedut tvrdším papírem) a některé veduty jsou zařazeny na jiných místech ve svazku než v ostatních studovaných exemplářích. Nelze vyloučit, že sem byla veduta vložena omylem.

Tab. V.6 Přehledná tabulka ve Strahovské knihovně dochovaných exemplářů 1. vyd. Topografie M. Zeillera vydané M. Merianem a jejich map a vedut v části „Čechy“ (na předchozích stranách).

	Wüthrich	AS XI 13
Polní tábor u Plané a Třebele	Č. 3	Za s. 14: <i>Abriss des Kayserischen und schwedischen Feldlagers zwischen Plan und Tribel in Böhmen den 9. Augusti 1647</i>
Bitva u Třebele	Č. 4	Za s. 6: <i>Action so zwischen den Kayserl. und den königlichen schwedischen Völckern den 12. Augusti 1647 bey Tribel in Böhmen vorgangen</i>
Polní tábor u Teplé	Č. 5	Za s. 8: <i>Abriss des kayserlichen und königl. Schwedischen Veldlagers bey Töppel den 30. Aug. 1647</i>
Obležení Jihlavy	Č. 6	za s. 22: <i>Belagerung der Statt Iglaw durch Herrn Feldtzeug ... Pucheim so den 7 December 1647 erobert worden</i>
Dobití Tábora	Č. 15 [za s. 320]	-
Praha – obležená 5. 10. – 2. 11. (K. Škréta)	Č. 16 [za s. 332]	<i>Wahrer Abryß der beyden Königlichen Haupt Alt und Newstatt Prag (podle NG)</i>
Praha – novoměstské hradby a jejich předpolí (K. Škréta)	Č. 17 [za s. 334]	<i>Bestürmbung der Prager Stätte. 1648. (podle NG)</i>
Praha	Č. 18	za s. 339: <i>Grundtriss der Prager Stätte</i>
Praha – Nové Město	není v seznamu	Před s. 337: <i>Profil der Stattmauren a Grundtriss von der Attaquae und Approcci</i>

Tab. V.7 Praha a další česká města v 6. sv. *Theatra Europea* (ve druhém vydání).

Theatrum Europeum 1. díl	Vyd. 1635 Strahov, sign. AS XI 8	Vyd. 1643	Vyd. 1662	Vyd. po 1662	
Theatrum Europeum 2. díl	Vyd. 1633	Vyd. 1637 Strahov, sign. AS XI 9	Vyd. 1646	Vyd. 1679	Vyd. po 1679
Theatrum Europeum 6. díl	Vyd. 1652	Vyd. 1663 Strahov, sign. AS XI 13	Vyd. po 1663		
Theatrum Europeum 8. díl	Vyd. 1667 Strahov, sign. AS XI 15	Vyd. 1693			

Tab. V.8 Přehled vydání svazků Theatrum Europeum, které obsahují vyobrazení Čech či přímo Prahy,²²⁴ a studovaných exemplářů.

²²⁴ Podle L. H. WÜTHRICH, *Das Druckgraphische Werk von Matthaeus Merian d. Ae. Bd. 3: Die grossen Buchpublikationen 1*, s. 113–272, zde s. 120.

	Das Jetzt-lebende Königreich Böhmen, vyd. z roku 1712
Bezděz	<i>Schloss Besen. Bezdiecz olim Tiffenbach, p. 76 – za s. 76</i>
Brandýs nad Labem	<i>Brandeis, p. 82 – za s. 82</i>
Čáslav	<i>Czaslaw, p. 88 – za s. 88</i>
Česká Lípa	<i>Bömisch Leippa, p. 81 – za s. 80</i>
České Budějovice	<i>Die königlich befreyte Bergstadt Bomisch Budweis, p. 78 – za s. 78</i>
Děčín	<i>Tätschen, p. 55 – za s. 55 [? – stránka vytržena]</i>
Hradec Králové	<i>Königingratz, p. 102 – za s. 102</i>
Cheb	<i>Eger, p. 91 – za s. 90</i>
Chlumec nad Cidlinou	<i>Schloss Chlumnitz, p. 86 – za s. 86</i>
Chomutov	<i>Commotau, p. 88 – za s. 88</i>
Chrudim	<i>Crudin, p. 87 – za s. 86</i>
Kaceřov	<i>Kätzer Hoff, p. 101 – za s. 100</i>
Karlovy Vary	<i>Carlsbad, s. 84 – za s. 84</i>
Kladsko	<i>Glatz, p. 96 – za s. 96</i>
Klatovy	<i>Glattau, p. 96 – za s. 96</i>
Kolín	<i>Colin, p. 87 – za s. 86</i>
Konojedy	<i>Konogedt, p. 50– za s. 50</i>
Kuks	<i>Prospect des heilsamen Bad Kuckus, p. 45 – za s. 42</i>
Kuks 2	<i>Kloster oder Spithl, p. 45 – za s. 42</i>
Kuks 3	<i>Das heilsame Kukus Bad, p 46. – za s. 46</i>
Kuks 4	<i>Kuckus Brun, p. 45 – za s. 46</i>
Litoměřice	<i>Leitmeritz, p. 106 – za s. 106</i>
Loket	<i>Ellenbogen, p. 91 – za s. 90</i>
Louny	<i>Laun, p. 106 – za s. 106</i>
Lysá nad Labem	<i>Herrschaft Lyssa, p. 41 - před s. 41</i>
Mapa Čech	-
Osek	<i>Closter Osseg..., p. 113 – za s. 112</i>
Ostrov nad Ohří	<i>Schlaccowerdt sambt den Lust Garten, p. 132 – za s. 132</i>
Plasy	<i>Closter Plassen, p. 115 – za s. 114. F. M. Vogt delineavit</i>
Plzeň	<i>Pilsen, p. 114 – za s. 114</i>

Praha 1	Veduta <i>Praga</i> – krom názvu otočený štoček – pohled na Prahu od Smíchova podle Sadelera (s bránou v popředí), formát knihy
Praha 2	<u>Paq.</u> 118 – za s. 118
Praha 3	p. 118 <i>Prospect der Weit-berühmten königl. Haupt Statt Prag in Böhmen wie solche jetziger Zeit anzusehen ist. Christ. Fried. Krieger fecit.</i>
Rabštejn nad Střelou	<i>Raabstein</i> , p. 126 – za s. 126
Roudnice	<i>Raudnitz</i> , p. 127 – za s. 126
Rožmberk	<i>Rosenberg</i> , p. 128 – za s. 128
Sedlec	<i>Closter Sedletz</i> , p. 133 – za s. 132
Slaný	<i>Schlan</i> , p. 132 – za s. 132
Sloup	<i>Neu Birckstein</i> , p. 77 – za s. 76
Strakonice	<i>Strackona</i> , p. 136 – za s. 136
Tábor	<i>Thabor</i> , p. 137 – za s. 136
Valkeřice	<i>Allgersdorff</i> , p. 51 – za s. 50
Vimperk	<i>Winterberg</i> , p. 141 – za s. 140
Zelená Hora	<i>Grünberg</i> , p. 97 – za s. 97

Tab. V.9 Ikonografie ve Vogtově *Das Jetzt-lebende Königreich Böhmen* podle NK ČR, sign. 50 E 1 a HÚ AV ČR, C 15.161 (není zcela jisté, že mapa v HÚ AV ČR, MS, byla součástí tohoto exempláře).

III. období: od mapy Čech Johanna Christopha Müllera do počátku 19. století

Müllerovy mapy Čech

Mapa Čech Johanna Christopha Müllera z roku 1720/23 je pro své kartografické zpracování i estetickou kvalitu, kterou jí dodali rytci Michael Kauffer (1685–1727) a Joseph Daniel Hertz (1693–1754) dotvářející kvalitní podklad Müllerův a v případě parergonu předlohu Václava Vavřince Reinera, ceněna již několika generacemi historických kartografů a po právu patří k nejznámějším starým mapám Čech vůbec.²²⁵

²²⁵ Naposledy shrnula bohatou literaturu k Müllerově tvorbě a osobě E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 69–78. Stav poznání v 50. letech 20. století shrnul nejprve F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, s. 42–46, a pak do značné míry vyčerpávajícím způsobem, mj. s celostránkou reprodukcí mapové legendy, K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 22–30. Poslední uvedená i všechny starší práce vycházejí z obsáhlé pozitivisticky zpracované, pečlivé a na pramenech založené studie Joseph PALDUS, *Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländischer Kartographie*, Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs 3. Folge, Bd. 5, Wien 1907, s. 1–121. Kartometrickou analýzu tištěných map Čech a Moravy provedl Jiří CAJTHAML, *Analýza starých map v digitálním prostředí na příkladu Müllerových map Čech a Moravy*, Praha 2012, a zabýval se jí také Václav ČADA, *Kartometrická kvalita Müllerovy mapy Čech aneb vychází Müllerovy mapy Čech z astronomicky určených zeměpisných souřadnic?*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 14, 2010, s. 14–20) a tým Václava Čady se věnoval zejm. rukopisným mapám krajů (Martina VICHROVÁ – Václav ČADA, *Kartografické vyjadřovací prostředky a interpretace obsahu map druhého vojenského mapování*, in: *Historické mapy*. Zborník referátov z vedeckej konferencie, Bratislava 2005, s. 246–255). Přehled dochovaných rukopisných Müllerových map Čech, Moravy a jejich částí podal aktuálně Ivan KUPČÍK, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech, pohřešovaného rukopisu mapy Moravy a tiskové desky mapy okolí Chebu*, *Sborník české geografické společnosti* 100, 1995, s. 25–34 v tab. na s. 33–34, který vyzdvihl význam plánů na tzv. císařském exempláři Müllerovy mapy (o nich jinak v českojazyčné literatuře Karel KUCHAR, *Jüttnerův plán Prahy a některé předcházející i následující pražské plány*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* 1–2, 1971, s. 81–88, a František ROUBÍK – Karel KUCHAR – Václav HLAVSA, *Plán Prahy z roku 1816*, Praha 1972, zejm. s. 5–6). Parergon a mapovou legendu ve zmenšené podobě publikoval František FIALA, *Jan Kryštof Müller, inženýr-kartograf a jeho práce při vydávání první správné mapy Čech z r. 1720*, Praha 1922; celá mapa byla zařazena jako druhý svazek do edice *Monumenta Cartographica Bohemiae: Karel KUCHAR, Mappa geographica regni Bohemiae et conspectus generalis regni Bohemiae a J. Chr. Müller, A. C. MDCCXX*, Praha 1934 (= *Monumenta Cartographica Bohemiae* II) v úvodním textu k svazku II K. Kuchar stručně, ovšem hutně podal životopis autora, vznik mapy, popis a analýzu obsahu, kartometrickou analýzu. Výřez byl reprodukován také v K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, list č. 5 (1:1, část středních Čech vč. Prahy) a list č. 6 (ukázky rukopisných map berounského a budějovického kraje 1:1) a E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 21, obr. č. 14 (výřez okolí Mělníka, zmenšeno), s. 74, obr. č. 58 (výřez okolí Prahy, zmenšeno), malý zmenšený výřez okolí Jindřichova Hradce publikoval v příloze č. 6 F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1. Příslušné výřezy jsou také pevnou součástí jednotlivých svazků *Historického atlasu měst České republiky*. Výřezy bývají často zařazovány do mnoha publikací nejrůznějšího charakteru. Müllerova mapa byla vydána na CD ROM (jde o exemplář z HÚ AV ČR, fotografie ve formátu JPEG jednotlivých sekcí mapy pořízené z exempláře sign. MAP A 11, tentýž je dostupný na <http://oldmaps.geolab.cz>). O tomto exempláři: Eva SEMOTANOVÁ, *Cimélie v Mapové sbírce Historického ústavu Akademie věd České republiky*, in: *Vlast a rodný kraj v díle historika*. Sborník prací žáků a přátel věnovaný profesorovi Josefu Petráňovi, usp. Jaroslav Pánek, Praha, 2004 s. 551–569), její odborně pořízené skeny jsou přístupné na internetu na mapových portálech ČVUT a VÚGTK (<http://maps.fsv.cvut.cz>, resp. <http://mapy.vugtk.cz/muller/index.php?rs=2>). I přes bohatou bibliografii, z níž jsou tu vybrány nejzávažnější tituly českých badatelů, bývá Müllerova tvorba vztahující se

To samo o sobě by ovšem nestačilo k tomu, abychom ji stanovili za mezník ve vývoji obrazu Prahy. Vedou mě k tomu zejména tři důvody. Prvním jsou okolnosti jejího vzniku a její poslání a využití, druhým téměř neznámý Müllerův plán Prahy umístěný v parergonu tzv. císařského exempláře mapy a třetím pak pozoruhodná veduta Prahy provedená podle návrhu Václava Vavřince Reintera v parergonu tištěné podoby mapy. Z pohledu vývoje mapového zobrazení Čech zaujímá Müllerova mapa opravdu výjimečné postavení, je dílem přechodného období rakouské kartografie. Zařazení J. Ch. Müllera mezi soukromé kartografy, jejichž přičiněním vznikaly původní mapy Čech v předchozích obdobích, je sporné. Müller pracoval sice sám, spolehnout se mohl maximálně na pomocníky, ale netvořil jako soukromá osoba. Jeho mapa představuje dílo zadané státem – císařem, na němž byly donuceny participovat zemské a krajské úřady. Mělo sloužit mimo jiné pro vojenské účely (a zhotovoval je vojenský kartograf), přesto jeho vznik nepodléhal plně armádě. Zásadním momentem je podle mého soudu to, že bylo první mapou pořízenou z vůle státu a jím posléze také využíváno. Došlo k tomu ovšem v době těsně před modernizací rakouské armády, i když zapadá dobře do kontextu snah císaře Karla VI. o modernizaci monarchie. Potřeba nových map jednotlivých zemí habsburského soustátí se ukázala například při stanovování strategie pro budování nových komunikací: v Čechách byly stavy vyzvány, aby podaly přehled – nejlépe zakreslily do mapy – soukromá i královská mýta a hlavní silnice (pro potřeby přesunů vojska). Tomu nebylo možné hned vyhovět, protože chyběla vhodná aktuální mapa země.²²⁶ Ve srovnání se známými státními kartografickými díly následujícími (vojenskými mapováními) se Müllerova mapa může jevit jako první a základní mapa podávající přesné informace o krajině příslušné země jako nevhodná, příliš generalizovaná, nepřesná. Na druhou stranu Josef Paldus ve své zásadní pramenné studii o Müllerovi upozorňuje,²²⁷ že pro své kvality byla ještě v roce 1809 v polním archivu (*Feldarchiv der Arme*), neboť mapa 1:28 800 I. vojenského mapování nebyla v poli vždy prakticky použitelná. Sloužila tedy praktické potřebě až do konce sledovaného období.

k Čechám v bohemikální odborné literatuře často redukována na jeho rozměrné mapy Čech (1723) a Moravy (1716). Málo pozornosti bylo věnováno přehlednému (26.) listu k tištěné mapě Čech; další výzkum mapového obsahu i výtoby si žádá rozhodně tzv. císařský exemplář i tisková předloha dochované ve vídeňské Rakouské národní knihovně.

²²⁶ F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, s. 43. Takto byly stavy urgovány již roku 1708.

²²⁷ J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, s. 113.

Johann Christoph Müller (1673–1721) byl mapováním Čech pověřen císařským patentem ze 4. května 1712. Měl za sebou mapování Moravy,²²⁸ zkušenosti z Uher²²⁹ a předchozí vzdělání v rodném Norimberku a od roku 1696 službu v rakouské armádě u Luigiho Ferdinanda Marsigliho. Mapa Čech vznikala v letech 1712–1717. Müller se svými pomocníky v letních měsících postupně v terénu mapoval jednotlivé kraje a vždy v zimě odevzdal čistopisy map příslušných krajů (poslední v lednu 1718). Roku 1720 byla hotova souvislá mapa celých Čech a odevzdána do České dvorské kanceláře. Čeští stavové vypsalí soutěž na vyrytí mapy, nakonec byla práce zadána augsburskému rytcí Michaelu Kaufferovi. Tiskové desky se vrátily do Čech a jsou uloženy v Národním technickém muzeu.²³⁰ Teprve poměrně nedávno byla identifikována rukopisná předloha, s níž Kauffer nejspíš pracoval.²³¹ Stejně jako tato mapa a Müllerova mapa Chebska je v Mapové sbírce Rakouské národní knihovny uchovávan i Müllerem zpracovaný rukopis souvislé mapy Čech dedikovaný Karlu VI. a označovaný jako císařský exemplář Müllerovy mapy Čech.²³² Johann Christoph Müller opatřil tento exemplář souvislé mapy Čech nejen v literatuře připomínanými statistickými údaji o Čechách *Brevissima Regni Bohemiae descriptio geographico-politica*,²³³ ale také půdorysnými plány Prahy, Plzně a Českých Budějovic, pravděpodobně pro něho tři nejvýznamnějších měst království. Zajímavé je v této souvislosti připomenout, že již Šimonu Podolskému bylo uloženo pořídít plány Prahy a Plzně. Práce na plánu Plzně ale

²²⁸ Müllerovy mapy Moravy – literaturu shrnuli naposledy I. KUPČÍK, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech* (objevně) a E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 72–73; ukázka levé horní části mapy ve vyd. z roku 1790 uchovávaného v ÚAZK, sign. I/1/108, E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 73, obr. č. 57. Müllerova tištěná mapa Moravy je uchovávaná např. v MZA v Brně, fond D 22: SMP, mapa č. 1499, inv. č. 1329.

²²⁹ Tištěná reprezentativní mapa Uher (založená na starších rukopisných Müllerových pracích) na 4 listech v měřítku 1:550 000 vyd. 1709 (podle F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, s. 42–43), repro např. Katalin PLIHÁL, *The finest illustrated maps of Hungary 1528–1895*, Budapest 2009, s. 136–139.

²³⁰ Tiskové matrice Müllerovy mapy Čech analyzovala Jana MALIMÁNKOVÁ, *Analýzy původních tiskových matic a tisků Müllerovy mapy Čech*, Praha 2010, kvalifikační práce ČVUT v Praze.

²³¹ Barevná kresba bez názvu, 25 listů, každý o přibližných rozměrech 580 × 490 mm. ÖNB, Wien, sign. FKB C.51.1–25. Michael RITTER, *Der Augsburger Landkartenstecher Michael Kauffer (1685–1727)*, *Cartographica Helvetica* 41, 2010, s. 37nn a I. KUPČÍK, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech*.

²³² *Mappa geographica totius Regni Bohemiae in duodecim circulos noviter divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano quam augustissimo invictissimoque principi ac domino domino Carolo VI. Romanorum imperatori semper augusto Germaniae Hispaniarum Hungariae Bohemiae regi propagatori rei christianae publicaeque felicitatis optimo maximo summa cum pietate dedicat Maiestatis Eius infinus servus Joh. Christoph. Müller S. C. M. capitán. et ingen. Author.* (V pravém dolním rohu ve zdobné kartuši, kde je nahoře český lev s korunou a dole říšský orel s mečem a jablkem, podle něho rohy hojnosti.) Barevná kresba, 21 (?) nestejných listů – mapa byla asi dodatečně rozstříhána. Reprodukce dvou výřezů I. KUPČÍK, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech*, s. 28 a 29 se sign. ÖNB, Wien, sign. Kar AB 55 A 1*. Největší pozornost jí dosud věnoval J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, s. 108–111, a Karel KUCHAR, *Plány tří měst na císařském exempláři Müllerovy mapy Čech*, *Zprávy Geografického ústavu ČSAV* 1967, 2.

²³³ Text umístěný v levém dolním rohu přepisuje J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, s. 109–111.

ustaly v samých počátcích. Plány v parergonu Müllerovy mapy tak představují velmi raná a zároveň velmi přesná zachycení rozsáhlých českých lokačních měst. Zatímco uvedené České Budějovice a Plzeň se nacházejí těsně vedle sebe v rámech v pravé horní rohové výseči mapy, plán Prahy je samostatně umístěn v levém horním rohu. Nese název (přecházející volně v mapovou legendu): *Praga regni Bohemiae metropolis ichnographicè delineata in quatuor divisa civitates, quae sunt germano nomine sequentes A. Kleine Seiten, B. Altstadt, C. Neustadt, D. Iudenstadt.*²³⁴ Díky celkovým rozměrům mapy 3100 x 2870 mm má i „pouhá“ výzdoba v parergonu rozměry dosahující samostatně zpracovaného plánu: 515 x 570 mm. Nejsou mi sice známy žádné jisté informace o rozšíření tohoto exempláře Müllerovy mapy Čech a jeho dostupnosti současníkům, ať už z jakýchkoli kruhů, ale s ohledem na charakteristickou orientaci mnoha dalších rukopisných plánů Prahy dnes dochovaných v Rakouské státní knihovně a především Rakouském státním archivu v bývalém Válečném archivu a v České republice téměř neznámých,²³⁵ které vznikly z činnosti Štábu generálního ubytovatele rakouské armády od šedesátých let 17. století či na vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě, nabízí se možná souvislost. Karel Kuchař, František Roubík a Václav Hlavsa uvedli v jediné mně známé zmínce o tomto plánu v literatuře (s výjimkou krátké Kuchařovy informace)²³⁶ před vydáním uvedené studie Ivana Kupčíka, že byl „přibližně orientován k tehdejšímu magnetickému severozápadu“. Obdobnou orientaci navíc vykazují i znovuobjevené plány Jana Josefa Dietzlera, o nichž bude řeč níže.

Třetím důvodem volby Müllerova díla jako časového mezníku ve vývoji portréту Prahy je součást výzdoby v parergonu tištěné podoby mapy, pro niž předlohu připravil Václav Vavřinec Reiner a vyryl ji Johann Daniel Hertz (taktéž z Augsburgu). V levé horní rohové výseči je umístěn pohled na Hradčany s Pražským hradem viděné z úrovně Vltavy při jejím pravém břehu přes Karlův most, tedy dnes jeden z nejcharakterističtějších pohledů na Prahu. Jak bude ukázáno v následující kapitole, nejde o úplně nejstarší dochovaný pohled tohoto druhu, ale v každém případě to, že byl součástí výzdoby Müllerovy mapy Čech, zásadním způsobem přispělo k jeho rozšíření a zpopularizování.

²³⁴ Barevná kresba v kartuši, kterou tvoří rozvinutý list papíru o přibližných rozměrech 515 × 570 mm, grafické měřítko 2000 *Prager Elen* = 14,2 cm.

²³⁵ Vinu na tomto stavu bádání má nevyužívání a následná ztráta Paldusova soupisu ve Vídni po ukončení archivní rozluky zanechaných starých map a plánů. Rešerše zejména v ÖStA – Kriegsarchivu vzhledem k absenci moderních orientačních pomůcek dosud není u konce. Tyto podrobné, pečlivě zpracované rukopisné plány českají na své zhodnocení a provedení kartometrické analýzy. Poté bude možné zpřesnit i zde prezentované předběžné závěry o souvislostech mezi jednotlivými kartografickými díly.

²³⁶ F. ROUBÍK – Karel KUCHAR – Václav HLAVSA, *Plán Prahy*, zejm. s. 5–6.

*Mappa Geographica Regni Bohemiae In Duodecim Circulos Divisae*²³⁷ vyšla na 25 listech v měřítku 1:132 000²³⁸ spolu s jedním listem se zmenšenou mapou a zjednodušenou výzdobou (o němž bude pojednáno níže) v roce 1723. Johann Christoph Müller stihl ještě část korektur měděných desek, ale vydání mapy se nedožil, zemřel ve Vídni 21. června 1721. V literatuře se spekuluje o tom, kdo přizval ke spolupráci Václava Vavřince Reinerera. Jeho umělecké kvality byly známy jak Janu Josefovi z Valdštejna, pro něhož později pracoval například na fresce *Nanebevzetí Panny Marie* ve špitále v Duchcově, tak nejvyššímu purkrabímu Janu Josefovi z Vrtby a nepochybně i oběma rytčům. Pavel Preiss se domnívá, že v duchu patriotismu, hojně rozvíjeného například na univerzitních tezích – v jejichž kontextu dvakrát podal hluboce založenou interpretaci parergonu Müllerovy mapy²³⁹ – musel práci dostat zadanou tuzemský umělec. Neznámý autor skici dochované v souboru českých barokních kreseb v majetku Waltera Gutwillingera ve Stuttgartu-Wangenu nebyl vybrán nejen pro výrazně horší uměleckou kvalitu, než vykazují skici Reinerovy.²⁴⁰ V každém případě obě varianty výzdoby mají společné prvky, takže se lze domnívat, že umělci dostali nějaké zadání. Preiss posuzuje v uvedených studiích vedutu Hradčan v levém horním rohu mapy v kontextu celé Reinerovy tvorby. Upozorňuje mimo jiné na to, že zde umělec poprvé použil motiv „obrazu v obraze“, který si ve dvacátých letech oblíbil. Celá scéna se odehrává na rozvinutém koberci lemovaném třásněmi, který nesou andělé: k nejvýše umístěnému staroboleslavskému paladiu – slunci vyzařujícímu paprsky – se obrací svatý Václav na oblaku s anděly, kteří nesou jeho atributy. Václav ukazuje na Hrad nad Vltavou překlenutou mostem symbolizujícím spojená pražská města. Jde tak o mistrovskou výtvarnou „zkratku“ celé Prahy.

Další tři části parergonu jsou algorickou oslavou plodnosti, úrodnosti a nerostného bohatství země, kde Reiner uplatnil své krajinářské zkušenosti. Námětově je

²³⁷ Podle HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 11, titul na 25. listě, jedna sekce přibližně 550 × 490 mm.

²³⁸ Určil K. KUCHAR, *Mappa geographica regni Bohemiae*, další výsledky výpočtů měřítka tištěné Müllerovy mapy Čech shrnuje Ivan Honl, *Nález originálních mapových kreseb Jana Kryštofa Müllera*, *Časopis Společnosti přátel starožitností* 65, 1957, s. 40–41; F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, s. 132, č. 376.

²³⁹ Dle Kuchaře 1959 napsal P. Preiss rozbor Reinerovy předlohy pro Monumenta a měl by být uložen v MS UK, což se dosud nepodařilo ověřit. Samostanou studii na toto téma publikoval ve sborníku věnovanému Karlu Beránkovi: Pavel PREISS, *Alternativní návrh parergonu Müllerovy mapy Čech*, in: Sborník prací k sedmdesátým narozeninám Dr. Karla Beránka, Praha 1996, s. 15–20 a jako samostatnou kapitolu zařadil do knihy *Václav Vavřinec Reiner*, kap. XII.

²⁴⁰ Námětově byla mírně odlišná, ale také v pravé dolní rohové výplni počítala s vedutou Prahy – autor si na prázdné místo vymezené načrtnutou kartuší s Janem Nepomuckým (!) a anděly a starým říčním bohem vylévajícím z vázy Vltavu (*Mulda*) poznamenal *hierher die Statt Prag*. Viz reprodukci kresby P. PREISS, *Václav Vavřinec Reiner*, s. 288.

pozoruhodný zejména pravý horní roh mapy, kde se kromě alegorie plodnosti nalézá obdobný výjev, který jsme popsali už na mapě Čech Mauritia Vogta: říční božstva v podobě mladých dívek i mužů různého stáří, celý výjev je dynamický, všichni asistují svalnatému mladíkovi Labi, který vylévá vodu z nejnvýše položené vázy. Do kotliny, kam se všechny řeky stékají, je putti a říšským orlem s korunou a mečem přinášen na štítě dekorovaném řádem zlatého rouna český lev. Zde tedy Reiner nebyl plně originální, i když výjev z Vogtovy mapy zpracoval odlišným a umělecky kvalitnějším způsobem. Také Pavel Preiss upozornil, že parergony nejsou v rámci soudobé výzdoby map plně originální a horníci, průhledy do krajiny, pobíhající koně a pasoucí se dobytek se objevují například na mapě Saska Adama Friedricha Zürnera, kterou ryl Moriz Bodenehr.²⁴¹ V komplexu vykazuje parergon Müllerovy mapy Čech promyšlený ikonografický program, který se vhodně snoubí s Müllerovou bohatou mapovou legendou. Dvojím způsobem – kartografickým (vědeckým) a obrazovým (uměleckým) jazykem – je zde podána důmyslná výpověď „o bohatství a rozmanitosti“ země.

Zcela opomíjen bývá titulní (26.) list Müllerovy mapy Čech. Nese název *Regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum Comitatu Glacensi et Districtu Egerano Conspectus generalis ... a Joh. Christoph. Müller.*²⁴² Kauffer v tomto případě provedl pravděpodobně celou rytinu. Toto dílo, které může být pojímáno jako samostatná mapa, je spojovacím můstkem k celé řadě map odvozených z Müllerovy mapy, o nichž pojednává další podkapitola.

Tiré d'une Carte faite p. M. Müller.

Praha na mapách odvozených od Müllerovy mapy Čech

Jak už bylo naznačeno, Müllerova mapa byla využívána jako nejspolehlivější či jako jediná dostupná mapa Čech téměř sto let, a to nejen v rakouské armádě. Tiskové desky se v Německu neutajily a soukromí komerční nakladatelé začali vydávat napodobeniny a odvozeniny nové mapy. Vycházeli přitom nejen z Müllerovy mapy vydané roku 1723, ale také z tzv. menší Müllerovy (Müller-Wielandovy) mapy Čech. 30. dubna 1722 bylo

²⁴¹ Tamtéž, s. 288–9.

²⁴² *Regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum Comitatu Glacensi et Districtu Egerano Conspectus generalis cujus sectiones XXV uti junctim hic minori forma[m] repraesentatur ita singulae seorsim [?] totium laminis aeneis insculptae tabulaeq[ue]. Praesentis magnitudinem habentes specialissima quaeque totius Regni accurate et distincte oculis spectanda exhibent. Opus ex geometricis dimensionibus et accurata totius Regni perlustratione concinnatum a Joh. Christoph. Müller. ... Michael Kauffer Sculpsit Augustae Vindelic.* Černobílá rytina, měřítko asi 1:649 180, 465 × 550 mm. Studovaný exemplár: MS UK, sign. D1/17/19/2 (= 93 aB 20). Další exempláře, kolorované i černobílé, tamtéž. Stručně o mapě K. KUCHAR, *Mapy českých zemí*, s. 24.

totiž císařským reskriptem nařízeno Johannu Wolfgangu Wielandovi, který byl již dříve jmenován Müllerovým nástupcem a věnoval se především mapování Slezska,²⁴³ vyhotovení mapy Čech podle Müllerova díla.²⁴⁴ Wieland zachoval rozdělení na 25 sekcí, každou zmenšil na 4/7, takže měřítko výsledné mapy je asi 1:230 000. Vyrytí mapy se opět ujal Michael Kauffer, parergon tentokrát vyryl Hyeronimus Sperling a vyšla v Augsburgu roku 1726. Mapa vyšla nejspíše ve dvou vydáních (srov. obr. V.58, V.60).²⁴⁵ Mladší vydání je pravděpodobně otiskem stejných, pouze upravených desek, jak se domnívá Josef Hůrský v dosud jediném systematickém pojednání o Müller-Wielandově mapě.²⁴⁶ Ke zjednodušení došlo v levém horním rohu v sousedství parergonu, byly aktualizovány hranice krajů podle reformy z roku 1751, přizpůsobeny jejich názvy apod.

Současný stav zpřístupnění Müller-Wielandovy mapy není zcela vyhovující. Není jisté, zda sekce mapy nebyly pomíchány a nebyly uměle vytvořeny chybné celky. Nesrovnalosti vykazují i ve starší době v jeden celek adjustované listy.²⁴⁷ Müller-Wielandova mapa Čech si tedy ještě vyžádá podrobnější studium. Na tomto místě pracujeme s teorií, která počítá se dvěma vydáními.²⁴⁸ Ta se podařilo identifikovat v dostupných mapových sbírkách takto:

Vydání z roku 1726 s uvedením všech původců nese název *Mappa chorographica novissima et completissima totius regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egrano ... ex accurata totius Regni perlustratione et geometrica dimensione mandato caesareo instituta in hanc formam redacta et ad usum commodum nec non omnia et singula distinctius cognoscenda XXV sectionibus exhibita*

²⁴³ K Wielandovi a jeho mapám slezska naposledy přehledně E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 77–78; aktuální je stále článek Josefa HŮRSKÉHO, *Dvoji podoba menší Müllerovy mapy Čech*, *Kartografický přehled* 10, 1956, s. 88–89; F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 380.

²⁴⁴ Podle K. KUCHARĚ, *Mapy českých zemí*, s. 27, pozn. 13.

²⁴⁵ Domnělé třetí vydání by mohlo být snad ztotožněno, jak uvádí J. HŮRSKÝ, *Dvoji podoba menší Müllerovy mapy Čech*, s. mapou Čech pruského dvorního rady Karla Ludwiga Oesfelda, který hodlal v letech 1779–1780 vydat 25 listů mapy. Důvodem měla být vysoká cena původní Müllerovy mapy a nespokojenost s Homannovými mapami jednotlivých krajů. Několik listů této mapy se podřilo dohledat v roce 1956 v Kabinetu pro kartografii ČSAV, dnes by se tudíž měly nacházet v MS UK.

²⁴⁶ Cit. výše.

²⁴⁷ V některých exemplářích těsně pod parergonem v levé horní rohové výseči na sebe zřetelně nenavazují jednotlivé sekce mapy (např. MS UK, sign. 303/2 / = 4 B 2y).

²⁴⁸ Podle údajů v literatuře se měly dochovat tiskové desky, které byly v roce 1956 uloženy v Národním technickém muzeu, předtím je zmiňuje J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, s. 94, s tím, že podle informace dr. Nováčka byly desky Müllerovy i Müller-Wielandovy mapy v registratuře Zemského výboru v Praze a měly by být časem předány do Archivu země české. Jejich analýza by mohla mnohé osvětlit.

a Joh[ann] Christoph[orus] Müller ... A. C. MDCCXX.²⁴⁹ Wieland uvedl přesně svůj podíl: ... *reducta a Ioh[ann] Wolfg[ang] Wieland ... 1726* a do titulu mapy v kartuši v pravé dolní rohové výseči se vešlo ještě jméno rytce: *Michael Kauffer sculpsit Augustae Vindelicorum*, kdežto Sperling se podepsal a vysvětlil svůj podíl petitem pod třásněmi kartuše, na níž je veduta Prahy v levém horním rohu mapy: *W[enceslaus] L. Reinner inv[enit] et del[ineavit] Prag[ae,] Hieronymus Sperling Sculps[it] Aug[ustae] V[indelicorum]*.

Druhé vydání nese naprosto totožný název,²⁵⁰ pouze není uveden autor výzdoby v parergonu – v levém horním rohu mapová kresba bezprostředně navazuje na kartuši lemující vedutu Prahy. Toto vydání se vyznačuje tím, že sekce pod parergonem v levé horní rohové výseči na sebe zřetelně nenasazují – sekce při levém okraji mapy mají hustší mapovou kresbu. Snad bylo ve druhém vydání – z neznámých důvodů – jen nahrazeno několik sekcí při levém okraji sestavené mapy. Detailní analýza mapového obsahu není předmětem této práce a ani se nepodaří srovnat zakreslení Prahy coby mapové značky v obou vydáních, neboť spolehlivě určitelný exemplář uchovávaný v Mapové sbírce Historického ústavu je torzem, kterému chybí několik sekcí včetně č. 13, na níž je zachycena Praha. Z komparace vedut v parergonu vyplývá, že Sperling se věrně přidržel předlohy. Také veduta na druhém vydání mapy je poměrně elegantní, rytec zachytil jak postavy, tak budovy s pochopením původní koncepce. Nejnápadnější jsou kromě drapérie změny v samém popředí scény.

Müllerova mapa i její zmenšená Wielandova verze ve všech svých vydáních sloužily praktickým potřebám a byly velmi rozšířeny.²⁵¹ Ukazuje to příklad amatérsky vyrobeného, ovšem okázalého, v kůži vázaného příručního atlasu dochovaného ve Strahovské knihovně.²⁵² Jednotlivé listy Müller-Wielandovy mapy byly přehnuty v půli

²⁴⁹ *Mappa chorographica novissima et completissima totius regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egrano ... ex accurata totius Regni perlustratione et geometrica dimensione mandato caesareo instituta in hanc formam redacta et ad usum commodum nec non omnia et singula distinctius cognoscenda XXV sectionibus exhibita a Joh. Christoph. Müller ... A. C. MDCCXX, hanc in formam reducta a Ioh. Wolfg. Wieland ... 1726. ... Michael Kauffer sculpsit Augustae Vindelicorum* (název v kartuši) *W. L. Reinner inv. et del. Prag. Hieronymus Sperling Sculps. Aug. V.* (pod vedutou Prahy v parergonu). Grafické měřítko [ca 1:230 000], kolorovaná mědirytina, 25 sekcí, rozměry jedné sekce 28,5 × 33,5 cm (studovaný exemplář: HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 49).

²⁵⁰ Studované exempláře: HÚ AV ČR, sign. MAP A 13 (torzo) je shodné s exemplářem v ÖNB, Wien, sign. C 58 a 1, a ÖNB, Wien, sign. ALB 270-1. Jde o 25 sekcí adjustovaných na plátně a dochovaných jako celek.

²⁵¹ Srov. zejména F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, s. 45 a s. 132–134.

²⁵² Strahovská knihovna, sign. AT III 5. *Mappa chorographica novissima et completissima totius Regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egerano ... in hanc formam*

a svázaný do podoby knihy, každá sekce byla opatřena pečlivým rejstříkem, takže abecedně seřazené názvy lokalit bylo možné vyhledat podle dokreslené sítě v příslušných čtvercích A-a, B-b apod. Na listy jsou přikreslena měřítka. Vzadu ve svazku se nachází podrobný rejstřík a přehled zdanění jednotlivých panství k roku 1732 a 1748.

Obdobně si jiný neznámý vlastník nechal vyrobit na svůj exemplář Müller-Wielandovy mapy speciální desky (krabičku) s nápisem *Allemagne. La Bohème par Müller en 25 Feuils* a 25 plátnem podlepených ale v podobě 25 listů dochovaných sekcí opatřit konkordancí krajů se sekcemi *Verzeichniss der zu jedem Kreise gehörigen Sekzion*. Na každé sekci je navíc zezadu nalepen štítek, na němž je zopakováno číslo sekce, vypsána nejdůležitější města tam spadající a uveden název celé mapy.²⁵³

Další ukázkou je Müller-Wielandova mapa adjustovaná na plátně a poskládaná do pečlivě vyrobených desek s českým lvem a zkráceným názvem v kartuši.²⁵⁴ Byl do ní přikreslen tematický obsah a nově přitištěn zvláštní list, který vysvětluje, k čemu mapa ještě na počátku 19. století sloužila: *Tabellarisches Verzeichniss der in jedem Kreise des Königreiches Böh. liegenden Staatsgüt[er]. Wie selbe nach dem Stande vom Jahre 1804 in der mittlern Müllerischen Karte in ihrer geographischen Lage mit Zahlen und viererlei Farben, nach Verschiedenheit der ..., zu welchen sie gehören, ausgezeichnet worden sind. Von der k. k. böhmischen Staatsgütter Administration. Prag am 4ten October 1804. geschrieben von Küsel [Rüsel?] in Diensten Sr. Excellenz Grafen Wratislaw.*

Pokud je mi známo, nebyla zpracována žádná studie, která by sumarizovala přehled vydání Müllerovy a Müller-Wielandovy mapy. V případě napodobenin a dalších odvozenin mapy poskytují základ studie Josefa Palduse a Františka Fialy.²⁵⁵ „Genealogie“ Müllerovy mapy ani identifikace jednotlivých vydání Wielandovy mapy ale není hlavním cílem této práce, a nemusí být zásadním omezením pro uskutečnění analýzy zobrazení Prahy (v podobě mapového znaku či ve výzdobě mapy). Jednotlivé

redacta et ad usum commodum nec non omnia et singula distinctius cognoscenda XXV sectionibus exhibita à Joh. Christoph Müller ... A. C. MDCCXX hanc informam redacta a Joh. Wolfg. Wieland ... 1726 ... Michael Kauffer sculpsit Augustae Vindelicorum. W. L. Reiner inv. et del. Prag Hieronymus Sperling sculps. Aug. V.

²⁵³ ÖNB, Wien, sign. ALB 270-1.

²⁵⁴ ÖNB, Wien, sign. C 58 a 1.

²⁵⁵ Zatímco J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, uvádí konkrétní exempláře většinou ze „svého domovského“ ÖStA s plnými názvy a konkrétními signaturami, F. FIALA, *Jan Kryštof Müller*, se omezuje na víceméně narativní přehled bez odkazu na konkrétní exempláře, který obsahuje řadu evidentních chyb.

mapy vydávané v západoevropských nakladatelstvích vznikaly stejně dosti nezávisle na své předloze, ať už jí byla kterákoli z uvedených map. Z dostupných zdrojů byl kombinací zmínek v literatuře a rešeršemi ve velkých mapových sbírkách (kde zvláště v tomto případě citelně chybí aktuálně uzavřená mapová sbírka Národního technického muzea) sestaven jako základ pro analýzu následující korpus map. V rámci dobových zvyků neuvádění zdroje či předlohy si uvědomuji limity zkoumání některého jevu či prvku pouze na těch mapách, které uvádějí výslovně jako předlohu Müllerovu mapu.

Celkovou úpravou má nejblíže k Müllerově mapě – na niž se v názvu ostatně odvolává – mapa s názvem *Carte chorographique de la Boheme divisée en 12 Cercles avec le Comté de Glatz et le Territoire d'Egra*.²⁵⁶ Pařížský královský geograf Georges-Louis Le Rouge (asi 1712 – asi 1790) mapu zmenšil z 25 na devět listů. Praha je v mapě zobrazena velmi schematicky, podstatná je ovšem – celkově velmi uměřená, výrazně méně monumentální než na Müllerově a Müller-Wielandově mapě – výzdoba v parergonu. V levém horním okraji autor ponechal pohled na Hradčany přes Karlův most *Veue de Prague*, ovšem stanoviště si posunul ještě více do středu řeky. Jde o velmi zjednodušenou starší, výše popsanou vedutu Reinerovu potažmo vedutu z Müller-Wielandovy mapy, neobsahuje žádné aktualizace – na mostě neshledáváme jedinou sochu, i když mapa musela vzniknout kolem poloviny 18. století, a celkový výtvarný dojem je rozpačitý. Do téže rohové výseče byl vměstnán ještě poměrně rozsáhlý text charakterizující jednotlivé české kraje a sumarizující historii Čech (k roku 1749 zmiňuje „přesun“ České dvorské kanceláře do Vídně).²⁵⁷

V nakladatelství dědiců Johanna Baptisty Homanna (známém jako *Heredes Homanni, Homannische Erben*)²⁵⁸ v Norimberku, tiskařském a vydavatelském centru provázaném s děním v Čechách, bylo vydáno několik map podle Müllerovy mapy *Čech. Bohemiae*

²⁵⁶ *Carte chorographique de la Boheme divisée en 12 Cercles avec le Comté de Glatz et le Territoire d'Egra. En neuf Feuilles égales aux vingt cinq Petites de l'Illustré Muller ... par Le Rouge ... A Paris, chez l'Auteur ... MDCCLVII.* Podle exempláře MS UK 286 (9. list) *Martinet Inv. & sculp.* (u parergonu na 1. listu). Černobílý tisk na 9 listech, sestavená 138 × 164 cm, na listech 54 × 72 cm (obr. V.60), grafické měřítko [ca 1:233 300] (podle MS UK); celkové rozměry 162 × 141 cm, každý list 54 × 74 cm podle ÖNB, měřítko asi [1:226 800]. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 90.

²⁵⁷ *Depuis 1749 la Chancellerie fut transportée à Vienne.* Ve skutečnosti byla Česká dvorská kancelář zrušena a spojena s Rakouskou dvorskou kancelář, ze spojení obou pak vzniklo *Directorium in publicis et cameralibus*.

²⁵⁸ O Homannovi a dále srov. expozici ve Stadtmuseum Fembohaus v Norimberku, kde nakladatelství přímo sídlilo, s ukázkami kartografické tvorby a Christian SANDLER, *Johann Baptista Homann, die Homannschen Erben, Matthäus Seutter und ihre Landkarten. Beiträge zur Geschichte der Kartographie*, Amsterdam 1979.

*regnum in XII Circulos divisum cum Com[itatu] Glac[ensi] et Distr[ictu] Egerano.*²⁵⁹ Mapa není datovaná. Má výrazně zjednodušenou výzdobu, která spočívá ve zdobné kartuši kolem názvu s bohyní Vesnou a výjevem z práce vinařů na vinici v pozadí. Legenda je oproti Müllerovým mapám silně redukována. Praha si přesto podržela svou výjimečnost opevněného města na dvou březích řeky překlenuté mostem, i když rytce evidentně nepochopil, proč je Praha takto výjimečně značena, a levobřežní Praha nabývá oproti zastavěnému území na pravém břehu obřích rozměrů. Chyby jsou v zákresu silnic aj. Studovaný exemplář v Mapové sbírce Historického ústavu AV ČR je pečlivě kolorován.

Inovovanou podobou této mapy, opět nedatovanou, ovšem se stejnou výzdobou a ve stejném měřítku, byla stejnojmenná mapa Homannových dědiců lišící se v podtitulu. Byla umístěna na listě opatřeném ještě dvěma nápisy mimo mapový rám.²⁶⁰ Nahoře jsou vypočteny jednotlivé kraje: *Le Royaume de Boheme divisé en XII Cercles, appellés 1) Saatz, 2) Leitmeritz, 3) Bunzel, 4) Koenigsgraetz, 5) Chrudim, 6) Czaslau, 7) Kaurzim, 8) Rakonitz, 9) Pilsen, 10) Beraun, 11) celui de Prachin, 12) celui de Bechin. d'ou appartient aussi la Comte de Glatz & le pays d'Eger* a pokračuje pod mapovým rámem: *On a marqvé aussi dans cette carte les cercles d'Elnbogen, de Slany, et de la Moldau qu'on dit etre de l'institution de Charles IV.* Vzor je, zřejmě v zájmu dodání větší váhy a spolehlivosti mapě, přiznán: *tiré d'une Carte faite p. M. Müller.* List snad patřil do některého atlasu vydaného Homannovými dědici. Praha (*Prag*) stále ve stejně špatných proporcích byla obkroužena tečkovanou linkou značící hranici kraje, která byla při kolorování obtažena.

Ani jedna z těchto přehledných map Čech nijak ve své výzdobě nevyzdvihuje Prahu, mapová značka, i když se vymyká zachycení dalších velkých měst, nesvědčí o snaze autora / rytce dodat Praze nějaký mimořádný význam.

²⁵⁹ *Boemiae regnum in XII Circulos divisum cum Com. Glac. et Distr. Egerano ceterisq. circumjacentibus terris ex Müllerianis alijsq. chorographicis subsidys delineatum. Per Homannianos Heredes.* Grafické měřítko [asi 1:680 000], b. d. Studovaný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 22, kolorovaný tisk, reprodukován E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 81 obr. č. 67, uvádí J. PALDUS, *Johann Christoph Müller*, s. 113–114, jako ÖStA, Wien, Kriegsarchiv, Kartensammlung, sign. B IX a 62. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 63.

²⁶⁰ *Boemiae regnum in XII Circulos divisum cum Com. Glac. et Distr. Egerano ceterisq. circumjacentibus terris ex Müllerianis alijsq. chorographicis subsidys delineatum nunc noviter revisum et emendatius. Per Homannianos Heredes.* Kolorovaný tisk, grafické měřítko [asi 1:680 000], b. d., 46,5 × 55 cm. Studované exempláře HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 24, mapa ze sbírkového atlasu ÖNB, sign. FKB 281-4 Kar, č. 15. Není známo, kdo si atlas nechal sestavit a posléze svázat. Má koženou vazbu s nápisem *ATLAS* provedeným zlatým písmem, je foliového formátu a bylo do něj zařazeno více map Čech zejm. z počátku druhé poloviny 18. století.

Významnou součástí produkce nakladatelství Homannových dědiců byly mapy jednotlivých krajů v Čechách. V roce 1776 vyšly jako soubor nazvaný *Atlas Regni Bohemiae Consistens In Quindecim Mappis*,²⁶¹ dochovány jsou ale ve většině mapových sbírek samostatně jako jednolisty, různým způsobem adjustované a doplněné popiskami, na dorsální straně štítky s nejdůležitějšími městy v příslušném kraji, statistickými údaji získanými z jiných zdrojů apod.²⁶²

Integrální součástí atlasu byla v řadě sbírek jako jednolist dochovaná mapa středních Čech z roku 1742 *Die Gegend um Prague*.²⁶³ Nápadné je to, že téměř všechny známé exempláře vykazují velmi podobné kolorování – hranice krajů jsou obtaženy žlutou a růžovou linkou. Praha se vyskytuje i na mapách Rakovnického a Kouřimského kraje, které byly evidentně vytvořeny zcela nově, zatímco „Okolí Prahy“ se jeví jako redukovaná podoba Müllerovy či Müller-Wielandovy mapy. *Atlas* byl uvozen přehlednou mapou Čech *Bohemiae regnum in XII circulos divisum*.²⁶⁴ Ani jeden z dostupných exemplářů *Atlasu* není kompletní a právě tato mapa zde chybí. Lze se ovšem domnívat, že jde o výše popsanou a na obr. č. V.62 reprodukovanou mapu.²⁶⁵

Zřejmě v souvislosti s válečnými událostmi odehrávajícími se od roku 1741 na území Čech, které poutaly pozornost současníků, reagovali vedle Homannových dědiců také další nakladatelé vydáním svých map Čech. Stejně vročení jako uvedená norimberská mapa má i dílo s názvem *Le Royaume De Boheme. Carte Reduite Sur celle de 25*

²⁶¹ *Norimbergae, Homannianis Heredibus* [1776]. Studovaný exemplář, HÚ AV ČR, Knihovna, sign. 1014, je ovšem neúplný, resp. namísto kompletního atlasu, kterému by odpovídal na obr. V.63 uvedený obsah, jde o konvolut různých map vydaných J. B. Homannem a jeho pokračovateli. – jednotlivé mapy v řadě sbírek: HÚ AV ČR, MS, MZK, Strahovská knihovna. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 62a.

²⁶² V HÚ AV ČR, MS se dochovaly tři řady map. Nejzachovalejší je soubor podlepený plátnem a poskládaný do papírových pevných obalů: MAP A 55, 57, 60, 63, 67, 70, 74, 77, 79, 82, 84, 86.

²⁶³ Studovaný exemplář: nepag. list v konvolutu uvedeném v předchozí pozn.: *Die Gegend um Prag oder der alte Prager Kreyß nebst den angränzenden Landschaften des Rakonizer, Boleslawer u. Kaurzimer Cr. aus dem Müllerischen und anderen Original. genommen. Les Environs de Prague, ou sont marqués les limites des cercles et des provinces selon la carte de Mr. Müller et selon la division ancienne de l'Institution de Charles IV. dessinés par les Heritiers de Homann. A MDCCXLII*. Kolorovaný tisk, grafické měřítko [ca 1:140 000], 495 × 600 cm. Dále HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 86; AMP, stará sign. P 1/38a–b; ÖNB, Wien, sign. FKB 281–4, 16 (č. 16 ve sbírkovém atlase uvedeném zde výše). Obr. V.64.

²⁶⁴ Název určen na základě podrobného rozpisu obsahu atlasu v Columbia University Library, New York. V souboru map v HÚ AV ČR, MS chybí.

²⁶⁵ Tato mapa i mapa „Okolí Prahy“ se nacházejí za sebou ve sbírkovém atlase ÖNB, Wien, sign. FKB 281-4 Kar. Navíc mají podobnou úpravu mapového listu včetně oblasti mimo mapový rám. Bude ji tedy možné ztotožnit i s HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 24.

Feuilles. Faite a Prague par Müller vydané již zmíněným Georges-Louisem Le Rouge v Paříži.²⁶⁶

V levém dolním rohu je seznam míst v okolí Prahy, jejichž názvy se do mapové kresby již nevešly. (Jde o dvanáct lokalit, s výjimkou Chrášťan na území dnešní Prahy.) Mapová kresba zasahuje také na Moravu, do Saska a do Bavorska (stejně jako například v případě Lidlovy mapy, o níž se zmíníme dále). V těchto oblastech je mapa více generalizovaná. Mapa byla upravena pro praktickou potřebu (chyběl modernější spolehlivý podklad): jsou zde vyznačeny například pošty (v legendě *P – Postes*), a také tak využívána, jak dokládá exemplář uchovávaný v Rakouské národní knihovně.²⁶⁷ Nemá žádnou výzdobu krom dvou kartuší.

Do čtyřicátých, respektive padesátých let jsou datovány dvě mapy vydané v Amsterdamu, které mají velmi podobný titul. Roku 1744 vyšla mapa *Le Royaume de Boheme divisée en ses douze cercles* v renomovaném nakladatelství Covens et Mortier²⁶⁸ a snad kolem roku 1750 u Petera Schenka – převzatá z atlasu Nicolase Vischera.²⁶⁹ Schenkova-Vischerova redukce Müllerovy mapy je velmi nepřehledná, zejména v okolí Prahy, kdy se autor snažil vměstnat co největší množství sídel a jejich názvů a nezvolil přitom řešení jako Le Rouge. Z hlediska zobrazení Prahy je ale výrazně pozoruhodnější první z nich. Zatímco Schenk se omezil na jednoduchou kartuši obklopenou v popředí vojenskou symbolikou a v navazujícím parergonu fantaskní krajinou bitevního pole s typicky holandskými prvky (včetně větrného mlýna), na mapě z nakladatelství Covens et Mortier byla zachována nejen celková úprava grafického listu, ale také plně napodobena výzdoba v parergonu původní Müllerovy mapy. Veduty

²⁶⁶ *Le Royaume De Boheme. Carte Reduite Sur celle de 25 Feuilles. Faite a Prague par Müller. A Paris par et chez le Sieur le Rouge. A. P. D. R. 1742.* Studovaný exemplář ÖNB, Wien, sign. FKB C.56.1. Kolorovaný tisk, grafické měřítko: *VI Lieues de Boheme 12 heures de Chemin* = 8 cm, 505 × 640 cm; shodný exemplář, z něhož pochází reprodukované výřezy, MS UK, sign. mA 11582, 2. sign. 260/10. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 528.

²⁶⁷ ÖNB, Wien, sign. FKB C.56.1 evidentně sloužil vojenským potřebám rakouské armády – po pravé straně poznámky o pevnostech v severozápadních Čechách, tato místa jsou barevnou tužkou vyznačena také v mapě.

²⁶⁸ *Le Royaume de Boheme divisée en ses douze cercles. Carte reduite sur celle de 25 feuilles par Müller a Amsterdam chez Covens et Mortier* (název v kartuši). *Mappa totius regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egrano etc.* (mimo mapový rám). Kolorovaný tisk, grafické měřítko [ca 1:700 000], 47 × 55 cm; Amsterdam, Covens et Mortier, 1744. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 384. Studovaný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 23, reprodukována zde a E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 80, obr. č. 65 a na s. 257. Dochovaná taktéž např. MS UK, sign. 260/15 (= mA 11590), 322/1 (= mA 5225).

²⁶⁹ *Le Royaume de Boheme Divisée en Ses Douze Cercles. Carte Reduite Sur celle de 25 Feuilles par I. C. Muller ... a Amsterdam chez Pierre Schenk ... Dans le Atlas de N. Vischer.* Grafické měřítko [ca 1:780 000], kolorovaná mědirytina, 46 cm × 62,5 cm. Studovaný exemplář MS HÚ, sign. MAP A 21 (obr.); dále např. MS UK, sign. 322/68 (= mA 1523). F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 529.

jsou ovšem výrazně – zejména oproti Reinerovi / Kaufferovi zjednodušené a Pražský hrad na vedutě Prahy splynul s Belvederem, má pozměněné proporce a poněkud orientální věže. Pracující kameníci v sousedství mapové legendy ztratili dynamiku a gesta atlantů a zvířata i postavy antické mytologie mají nepřítomné výrazy. Na první pohled mapa působí, také díky malé ploše, kterou měl rytec k dispozici a musel na ni umístit vše z předlohy, monumentálním dojmem. Mapová kresba ovšem obsahuje řadu nepřesností – příslušností Prahy k Rakovnickému kraji počínaje a komunikacemi nebo proporcemi pražských měst konče. Parergová výzdoba: v levém horním rohu pohled na Pražský hrad s Karlovým mostem a s putti, v levém dolním rohu alegorie hospodářství, v pravém horním rohu alegorie řek, v pravém dolním rohu alegorie hospodářství.

Ani Augsburg, další přední centrum produkce map a grafických listů ve střední Evropě, neopomněl mapy Čech podle Müllera. Mapa,²⁷⁰ pod níž je podepsán Matthäus Seutter (1678–1757)²⁷¹ již jako císařský geograf, a lze ji tak datovat do doby po 1732, je sice poměrně nepřesná, v její kresbě pražská města nerespektují vzájemné proporce, autor neměl tušení o Vyšehradě a o tom, že právě tudy vycházela silnice na Vídeň a celé město náleží do Berounského kraje (!), ale list jako takový je zpracován zcela nezávisle na ostatních zde zmíněných odvozeninách od Müllerovy mapy a doplněn vedutou Karlových Varů v pravé horní rohové výseči. Autor zvolil stejnou mírou generalizace i na území Moravy, Rakous, Bavorska a Saska, což upozorňuje na nutnost kompilovat více zdrojů dohromady. Nepřesnosti v mapě *Bohemia regnum juxta XII circulos divisum* s ohledem na Prahu kompenzoval Seutter ve své produkci minimálně dvěma dalšími pozoruhodnými kartografickými díly. *Pragae metropolis regni Bohemiae cum adjacentibus terris accurata descriptio geographica*²⁷² má blízko k mapám krajů podle Müllera vydaných Homannovými dědici. Mapa není datovaná, ale musela vyjít po roce 1757, neboť je zde zmíněna bitva u Štěrbohol (chybně zakreslena severně od Žižkova – obr. V.69). Vydali ji tak spíše než Seutter sám jeho pokračovatelé – synové a spolupracovníci, mezi něž náležel jako jedna z nejvýznamnějších postav Tobias Conrad

²⁷⁰ *Bohemia regnum juxta XII. circulos divisum, cum comitatu Glacensi et ditone Egrana, nec non confinibus provinciis in mappa geographica accuratissime delineatum par Matthaum par Matthaum Seutter ... Aug. Vind.* Kolorovaný tisk, grafické měřítko [ca 1:680 000], 490 × 570 mm. Studovaný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 29, zde reprodukován exemplář otiskla také E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 82, obr. č. 69. Dochován např. taktéž MS UK, sign. 258/27 (= mA 9007). F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 58.

²⁷¹ Srov. Michael RITTER, *Seutter, Probst and lotten an eighteenth-century map publishing house in Germany*, *Imago mundi* 53, 2001, s. 130–135.

²⁷² *Pragae metropolis regni Bohemiae cum adjacentibus terris accurata descriptio geographica cura et studio Matth. Seutter ... Aug. Vindel.* B. d. Kolorovaný tisk, grafické měřítko [ca 1:60 000], 490 × 560 mm. Studovaný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 775.

Lotter. Kartuši s názvem doplňují v pravé dolní rohové výseči vojenské motivy, vlevo nahoře naopak našla místo stéla, na níž se nacházejí znaky pražských měst. Topograficky nepřiliš přesná a přehledná mapa obsahuje řadu omylů, ale její obsah je bohatý a v mnohém překvapivý. Autor musel vycházet v případě zakreslení pražských měst z podrobného plánu či alespoň dobrého popisu, neboť uvedl názvy některých bran, správně rozložil jednotlivé části souměstí a zaznačil některé drobné církevní objekty (kapli svaté Maří Magdaleny u Vltavy pod Letenským svahem). Chybu učinil ale v zákresu hradeb na levém břehu Vltavy, kde předpokládá bastiony i podél břehu, *Weise Berg* je pro něho vedle místa bitvy, kam umístil kapli S. Maria Victoria i pohoří (srov. obr. V.71). Vyobrazení Prahy doplňuje pozoruhodný a hojně rozšířený list sestávající ze dvou polí, přičemž horní je vyplněno napodobeninou plánu poprvé otištěného v Merianově-Zeillerově Topografii a předlohou pro vedutu v dolní části listu byl Hollarův pohled na Prahu zařazený původně tamtéž. Seutter se zde tak přiznává ke svému zdroji informací, respektive předloh, ale nepřebírá je slepě. Nejde mu ovšem o kronikářský záznam událostí konce třicetileté války v Praze, pro nějž by mohla svědčit poznámka při strahovské hradbě, která informuje, že tudy se Švédové dostali do Prahy, ale o aktualitu – o zakreslení onoho místa, kde byl umučen Jan Nepomucký, snad ve chvíli vydání listu čerstvý světec? List nemohl vyjít u příležitosti umístění Brokoffovy sochy svatého Jana Nepomuckého na most v roce 1683, protože zde již vidíme, zdá se, kompletní galerii soch. Na rozdíl od plánu vedutu aktualizoval Seutter jen v omezené míře – zde sochy na mostě nejsou, ale umístil tu (na špatnou stranu mostu ovšem) scénu svržení Nepomuka do Vltavy. Seutter se podepsal pouze jako *M. Seutter Kupferst[echer] in Augsburg*, takže list byl zpracován nejspíše před rokem 1732 a tedy u příležitosti blahoslavení či svatořečení.²⁷³

Seutterův pokračovatel Lotter (1717–1777) prokázal dále samostatnost augsburských tvůrců, mezi jejichž přední osobnosti se od čtyřicátých let 18. století řadil.²⁷⁴ Přednosti spočívají především v celkové úpravě mapových listů a námětech umístěných do parerg a jejich vlastní provedení. Po stránce kartografické, zejména v otázce topografické přesnosti, pokračoval Lotter v chybách svého učitele a tchána Matthäuse Seuttera a na

²⁷³ *Praga celeberrima et maxima totius Bohemiae metropoli set universitas florentissima ad Muldam Fl.* [totéž německy]. Vyd. Matthäus Seutter v Augsburgu. HÚ AV ČR, MS, sign. MAP B 774, srov. schéma v 6. kap.

²⁷⁴ Aktuálně mu byla věnována výstava s katalogem Michael RITTER, *Die Welt aus Augsburg. Landkarten von Tobias Conrad Lotter (1717–1777) und seinen Nachfolgern*, Berlin – München 2014.

Mappa Geographica Totius Regni Bohemiae in XII. Circulos divisae,²⁷⁵ z roku 1758 umístil zprávu o šterboholské bitvě na levý břeh Vltavy, kde mu splynula s lokalitou označenou číslem 1: s Bílou horou!

Zajímavým způsobem ale naložil s legendou mapy, respektive s problémem nedostatku prostoru v okolí Prahy a zařadil vysvětlivky mapových znaků i *Explicatio Regionis et vicinorum locorum Civitatis Pragensis* ještě spolu s grafickými měřítky do levého dolního rohu mapy na kamennou stělu, na níž je odložena česká a říšská koruna. Výjevy v pravé dolní a horní rohové výseči se zdají být syntézou motivů obsažených v parergonu na Müllerově mapě: vpravo dole shlíží říšský orel usazený na kartuši s názvem mapy na pracujícího kameníka a horníky, vpravo nahoře se odehrává v pozadí lovecká scéna, zatímco v popředí tři nymfy a dva říční bohové s poněkud unylými výrazy vylévající z dóz vodu a posedávající či polehávající na úpatí skalnatých hor konverzují. Na skále, jako by odložen, se nachází štít s českým lvem. Rytec tedy viděl předlohu, prostudoval ji, ale nepochopil Reinerův záměr ani logiku výjevů a nedosahoval Kaufferových kvalit. Samostatně si pak Lotter zkusil poradit v případě výjevu v levé horní rohové výseči. Umístil sem, stejně jako autor jeho vzoru, vedutu Prahy, ovšem aktualizovanou o svatojánský motiv. Říční bůh ležerně se opírající o vázu s vodou a držící pádlo sedí na vltavském břehu u mostecké věže. Přes řeku se klene most a nad ním město. Na řece se nic neodehrává, pouze na mostě stojí v rámci galerie soch jedna neúměrně velká – svatý Jan Nepomucký. Z předlohy zůstaly i trásně lemující stylizovanou oponu či standartu, na níž je celý výjev umístěn. Provedení veduty je velmi blízké ostatním výjevům v parergonu mapy, vykazuje však jediný problém, korespondující dobře s chybami v mapovém obsahu a prozrazující, že Lotter nejspíš Prahu neznal: na první pohled zdánlivě zcela nové pojetí pohledu na Prahu je chybou – převráceným otiskem. Otočíme-li výjev, proporce zástavby jsou najednou v pořádku – tam, kde očekáváme Hradčany, se opravdu zvedá zástavba apod. A svatojánská socha je tedy zakreslena na špatné straně mostu – ovšem shodně se staršími Seutterovými plány a vedutami! Pak se opět zřetelně ukáží až příliš zjednodušené, respektive realitu jen obtížně naznačující dominanty Hradčan a Starého Města.

²⁷⁵ *Mappa Geographica Totius Regni Bohemiae in XII. Circulos divisae, annexis Comitatu Glacensi et Districtu Egerano nec non aliis Principatib. Finitimis. noviter et exactissime elaborata cura et sumptibus Tobiae Conradi Lotter Calcogr. Aug. Vindel.* Kolorovaný tisk, grafické měřítko [1:740 000], 47 × 55 cm. Studovaný a zde reprodukováný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 30, reprodukovala také E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 25, č. 19; Exemplář uchovávaný v MS UK, sign. D1/17/11/1 (= 93 aB 12) lépe umožňuje odečíst dataci. Dále srov. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí* 1, č. 379.

Jan Josef Dietzler

Nejvýznamnější osobností mezi domácími, v Praze žijícími a působícími měřiči a kartografy nejen první poloviny 18. století je Jan Josef Dietzler (1694/1710–1744). Měřičství bylo sice jeho hlavním zaměstnáním, nicméně zasáhl velmi významným způsobem i do oblasti vědy. Dietzler byl zaměstnán při úřadu desk zemských (podílel se na pláncích židovského osídlení²⁷⁶ i na mapování česko-bavorské hranice) a jako měřič pracoval i pro různé šlechtické zadavatele. Tak vznikly například jeho mapy některých lokalit na dnešním Smíchově, který patřil ke schwarzenberskému jinonickému panství.²⁷⁷

Dietzler byl také schopný kartograf. Sice už byly zmíněny jeho zeměměřické práce, ale pod označením kartograf vidím Dietzlera jako autora plánu Prahy jako celku – celého souměstí s nejbližším okolím. Jsou známy dva velmi si podobné plány, oba s názvem *Grund Rieß der Königl. Haupt- und Residenz Stadt Prag sambt dero Fortifications Werckern wie auch allen Kirchen und Clostern*.²⁷⁸ Jejich srovnání ale komplikuje to, že plán, který reprodukoval Václav Vojtíšek v roce 1912, shořel v závěru druhé světové války při požáru Staroměstské radnice společně s dalšími fondy pražského městského archivu.²⁷⁹ Drobné odlišnosti spočívají v umístění popisek, obsahově, zdá se, se plány shodují. Pozornost zaslouží zejména orientace plánu k severozápadu. Nabízí se zde hypotéza o inspiraci Müllerovým plánem umístěným v parergonu císařského exempláře mapy Čech nebo o jejich společné nedochované předloze. Vyloučit nelze při nejistém datu narození Dietzlera ani osobní setkání obou mužů. V každém případě Dietzlerovy

²⁷⁶ Budňany pod Karlštejnem, NA Praha, SMP, inv. č. 1125, sign. F XI 22.

²⁷⁷ SOA v Třeboni, fond Velkostatek Jinonice, č. mapy 195: složka zahrnuje tři mapy pozemků při vltavském břehu na Smíchově, z nichž *No 2* [bez názvu]. Barevná rukopisná mapa, grafické měřítko 5 *böhmische Landsahlen* = 10,5 cm, 260 × 345 mm, je signovaná *Johann Joseph Dietzler*. Dietzler kreslil také mapu uloženou tamtéž, č. 198, která zachycuje okolí Dívčích Hradů roku 1739, a č. 199, což je kopie mapy Ondřeje Bernarda Klausera z roku 1688 – hranice Jinonic a Klukovic. Dosud je známa asi desítky jeho rukopisných map velkého měřítka (kromě SOA v Třeboni, NA Praha, SMP, SOKA Ústí nad Labem – srov. výřez: <http://www.severnipolabi.cz/docs/kabatk.pdf>), ale lze očekávat, že bude ještě řada jeho prací z tohoto oboru objevena.

²⁷⁸ Předpokládám přitom, že plán, který otiskli Vít Vlnas a kol. jako barevnou přílohu III v knize Vít VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna: česká korunovace 1723*, Praha 2009, je totožný s plánem, kterému Vít Vlnas věnoval heslo v rámci katalogu *Artis pictorie amatores* III/2–6, s. 123 (zde bohužel bez vyobrazení, ale zase je oproti monografii *Karel VI. a Alžběta Kristýna...* uvedena signatura: Národní galerie v Praze, inv. č. DK 1212: *Grund Rieß der Königl. Haupt- und Residenz Stadt Prag sambt dero Fortifications Werckern wie auch allen Kirchen und Clostern. Johann Josephus Dietzler fec. 1741*. Perokresba a akvarel, grafické měřítko 2000 *Prager Ellenen*, 430 × 640 mm; plán nebyl autorce dostupný.)

²⁷⁹ Toto je informace tradovaná v literatuře. V. VOJTÍŠEK, *Staré plány pražské*, příloha II, obr. V.74. Naposledy byla reprodukována část plánu podle Vojtíška v *Historickém atlasu měst České republiky*, sv. 24 – *Praha-Smíchov*.

plány podávají podrobnou informaci o topografii Prahy na počátku čtyřicátých let 18. století – především díky početnému popisu zaměřenému v duchu názvu plánu na opevnění (bastiony a brány) a kostely. Současníkům byl ale plán nejspíše utajen a o důvodech jeho pořízení můžeme jen spekulovat. Snad sloužil Dietzlerovým kolegům v úřadě desk zemských, i když žádné jeho mladší kopie provedené domácími kartografy a měřiči nejsou známy. Naopak obdobné měřítko i orientaci vykazují některé rukopisné plány vzniklé ve vídeňských vojenských kruzích. To by mírně napovídalo souvislosti s mapou Čech Johanna Christopha Müllera.

S jistou pravděpodobností byl ale Dietzlerův plán využit jako předloha pro grafické listy informující o pruském obléhání Prahy v roce 1757. S rezervou to platí o *Entwurf der K. König. Hauptstadt Prag, wie solche A. 1757 von Friderico König in Preussen grausam bombardiret worden* Ignáce Salzera (1728–1806).²⁸⁰ List sestává ze dvou částí – dominantní složkou je plán, pouze v pravé horní rohové výseči se nachází pohled na Prahu od Vinohrad. Plán je orientován stejně jako plány Dietzlerovy, ovšem pokrývá o něco větší území, především k západu a východu. Na těchto plochách není mnoho lokalit zakresleno, autor upřednostnil schematické umístění vojenských jednotek před sídly, komunikacemi a charakterem terénu, které potlačil. Najdeme zde několik drobných odchylek v mapové kresbě a byl vypuštěn Dietzlerův popis (ve prospěch rozsáhlé tematické legendy), ale plán je natolik podrobný, že nemohl mít předlohu v žádné známé *mapě oblasti*. Na tomto grafickém listu není Dietzler jako autor výslovně uveden, na rozdíl od jiného jednolistu: *Praga caput regni Bohemiae*. Jeho většinu zaujímá kopie pohledu na město pořízeného Folpertem Ouden-Allenem, zjednodušená a aktualizovaná o sochy na mostě. Grafický list je znám ve dvou verzích a obě reagují na aktuální dění. Na té pozdější,²⁸¹ datovatelné do padesátých let 18. století, je město od východu i od Strahova ostřelováno pruskou armádou, jak vysvětluje česká a německá legenda v dolní části listu. V latinské legendě v prostředním sloupci jsou tyto údaje vynechány, respektive autor se omezil jen na vysvětlení čísel vztažených k důležitým objektům. Nejspíše potřeboval získat místo (celkově poslední položky legendy vykazují snahu vměstnat co nejvíce dodatečných údajů, s nimiž se v původním rozvržení listu nepočítalo), aby se vešel text *Ex cubias Leo Czechus agit pro Caesare; sed Austriacis Aquilis tutus et ipse cubat* [!]. Vyčítavá slova komentující vyobrazenou

²⁸⁰ V. HLAVSA, *Pražská barokní veduta*, č. 176, reprodukce tamtéž, obr. č. 17. Obr. V.75.

²⁸¹ *Praga caput regni Bohemiae. Ioan. Ios. Dietzler del. Birckhart sculpsit et vendit Pragae*. Nedatovaný kolorovaný tisk [počátek 40. let 18. století]. AMP, Grafická sbírka, sign. G 2835. V. HLAVSA, *Pražská barokní veduta*, č. 178. Obr. V.73.

situaci se vztahují bezprostředně ke štítu s českým lvem, kolem něhož jsou v prvním plánu veduty seskupení tři putti. Rakouský orel drží v zobáku v levém dolním rohu půdorysný plán Prahy umístěný na rozvinutý prapor. Plán zachovává dobře proporce pražských měst, obsahuje základní popis (jednotlivá pražská města a brány) a vyznačeny jsou základní orientační body (most a mostecké věže, hranice mezi Starým a Novým Městem, ostrovy, jezy, směr toku řeky, potok Brusnice), mapová kresba přesahuje městské hradby. Plán se zdá být výsledkem práce kartografa, nikoli pouhým obrázkem do parergonu. Toto tvrzení podporuje zjištění, že když list otočíme o 90°, bude plán orientován k severozápadu přesně tak, jako větší Dietzlerovy plány. Druhou aktualizací je veliká postava Jana Nepomuckého hledícího ke Kristu na kříži, který drží v rukou, stoupajícího do nebe, kde jej vítá anděl přinášející mu mučednickou palmu a vavřínový věnec. Nepomucenská tematika byla hlavním důvodem pořízení první verze grafického listu, samozřejmě v tomto případě bez vojenské tematiky. Tuto první verzi lze tak datovat přibližně do roku 1729.²⁸²

V obou případech je Dietzler uveden jmenovitě. Není ale jasné, jestli vytvořil jenom zjednodušenou verzi svého plánu nebo i panoramatický pohled. S jistotou víme ovšem, že Dietzler byl zkušený vedutista, který v šikmém úhlu dobře zvládal jak *townscape*, tak krajinu okolí města. Vyhledával zajímavá stanoviště a úhly pohledu, jak dokládají dochované lavírované kresby – pohledy na Pražský hrad z malostranských střeš z roku 1720,²⁸³ veduta třetího nádvoří Pražského hradu s katedrálou svatého Víta z roku 1733,²⁸⁴ pohled z věže chrámu svatého Víta přes Jelení příkop z roku 1742²⁸⁵ a nejnověji objevený jednolist, jehož dolní část vyplňuje pohled z předpolí Hradčan, z dnešních Dejvic směrem k Bruskové bráně s názvem *Prospect des Carls Thor wie solches von denen königl. Polnisch- und Chur Fürstli. Saxischen Troupen den 26 Novem. 1741 früh zwischen 4. und 5. Uhr erobert worden*. Název horní části listu, ještě obsáhlejší, přechází v legendu půdorysného plánu, který zachycuje stejné území jako šikmý pohled dole. Společně kolmý a šikmý pohled a slovní popis podrobně vysvětlují

²⁸² V. HLAVSA, *Pražská barokní veduta*, č. 25, reprodukce tamtéž, obr. č. 3.

²⁸³ Známý jsou dvě části (dvě samostatné kresby, které na sebe navazují): Nesignovaná kresba označená *Von Prager Schloss ein Prospect gegen der Kleinseite*, [1720], soukromá sbírka. O ní Adam HNOJIL, *Příspěvek k poznání ikonografie severního předpolí Pražského hradu. Dobývání Karlovy brány saskými a polskými jednotkami 26. listopadu 1741 mezi pátou a šestou hodinou ráno od Jana Josefa Dietzlera* (rukopis článku, za jehož zapůjčení autorovi děkuji!), a podepsaný a k 1. 4. 1720 datovaný *Ein Prospect gegen den Rhadschin*, reprodukce a podrobnosti Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 51.

²⁸⁴ Později vyrytá A. Birckhartem a zkopírovaná na počátku 19. století J. Venutem. Srov. Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 52; reprodukoval nejnověji V. VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna*, s. 193.

²⁸⁵ *Prospect von den Prager Schlos Thurm...* Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 53; reprodukoval nejnověji V. VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna*, s. 138.

saský vpád do Prahy 26. listopadu 1741.²⁸⁶ Z reprodukce je známo ještě obdobně popisné vyobrazení útoku uherských jednotek na novoměstské hradby 29. srpna 1742.²⁸⁷ Z pohledů na několik klášterních objektů v Čechách a ve Slezsku včetně pražského Strahova (list rozdělen na čtyři části a klášterní areál vyobrazen ze všech čtyř světových stran) je patrné, že Dietzler pracoval i pro církevní objednavatele a vytvářel reprezentativní veduty jejich klášterů.²⁸⁸ Nejpozoruhodnější ale zůstává rozměrné panorama Malé Strany a Hradčan s Karlovým mostem *Prospect der königlichen Residens und Kleineren Stadt Prag sambt der Renomirten Brucken welche von Carolo IV im Jahr 1368 erbauet*. Veduta je sice signovaná, ale nedatovaná. Zdeněk Wirth její vznik klade do doby kolem roku 1730.²⁸⁹ Domnívám se, že byla pořízena o něco dříve, pokud tedy jiná – neoznačená a zběžně provedená veduta²⁹⁰ pořízená ze stejného stanoviště, tedy z náměstí před vstupem do křižovnického kostela – je z této pečlivě a rozměrněji odvozena. S jistotou podle ní byla provedena ilustrace do knihy Christiana Schramma o slavných mostech *Historischer Schauplatz, in welchem die merckwürdigsten Brücken aus allen vier Theilen der Welt ... in saubern Prospecten ... vorgestellt und beschrieben werden*. Knihu vydal v roce 1735 v Lipsku Bernhard

²⁸⁶ Soukromá sbírka. Reprodukce in: Jaroslava MENDELOVÁ – Pavla STÁTNIKOVÁ – Jana BĚLOVÁ, *Pražské rokoko: kulturní a společenský život v Praze 1740–1791* (= publikace k výstavě v AMP v Clam-Gallasově paláci v Praze, 16. 11. 2011 – 22. 1. 2012), Praha 2011, s. 62; Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK, *Praha*, Praha 2000, s. 387; Adam HNOJIL, *Nekonečné perspektivy: krajina a veduty 19. století ze sbírky Patrika Šimona*, Praha 2013, s. 8–42, zde reprodukce na s. 8–9; A. HNOJIL, *Príspevek k poznání ikonografie*.

²⁸⁷ Dietzlerem signovaný *Prospekt von der Königl: Stadt Prag und die Gegend das Reychs. Thor wie selbiges von der König. Ungarischen Armee angegrifen, und die Attaque formirt, welche den 29. Augusti und hat 15. Tag und Nacht Höfftig gedauret mit Cannoniren und bombarturren Ao 1742*. NPÚ, Plánový archiv, i. č. PPOP-996-5-533, originál pravděpodobně v některé z vídeňských sbírek.

²⁸⁸ Strahovská knihovna, Grafická sbírka, sign. GS 28248 jako jednolist, původně zařazený do *Sacri et Canonici Ordinis Praemonstratensis Annales* vyd. 1736, s. 921, studovaný exemplář: *Sacri et canonici ordinis praemonstratensis annales, in duas partes divisi, pars prima. ... Tomus II. Nanceii ... MDCCXXXVI*. Jako faksimili vydal C. L. Hugo, Averbode 1999, podle této faksimile za s. 923; reprodukce jedné čtvrtiny V. VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna*, s. 109. Dále pohled na Broumov: SOA v Zámrsku – SOKA Náchod, Sběrka fotografií a rytin Broumova (kart. č. 14): *Prospectus Septemtrionalis liberi, ac Exempti Monasterij Sancti Wenceslai Martyris, Ord. Scti. Benedicti in Regno Bohemiae in Civitate Brauna ad confinia Silesiae Siti*, ryl Antonín Birekhart, Praha, 1738–1739; jako novotisk součást souboru: *Šest rytin z Břevnovského opatství*, vydáno 1940; Pohled na klášter na Lehnickém Poli v Dolním Slezsku: *Prospectus Occidentalis Monasterij Wahlstadiensis Ordinis Sancti Benedicti in Silesiae Ducatu Lignicensi situati in Honorem Sanctae Crucis et Sanctae Hedwigis Viduae constructi et libero ac Exempto Monasterio Brzevnoviensi prope Prag in Bohemia pleno Filiationis jure incorporati*, Dietzler – Antonius Birekhart, Praha, volný list, součást souboru: *Šest rytin z Břevnovského opatství*, vydáno (novotisky) 1940, orig. NA Praha, fond Benediktini Břevnov (grafické listy, inv. č. 245) *Prospectus Occidentalis Monasterij Wahlstadiensis Ordinis Sancti Benedicti in Silesiae Ducatu Lignicensi Situati in Honorem Sanctae Crucis et Sanctae Hedwigis Viduae constructi et libero ac Exempto Monasterio Brzevnoviensi prope Prag in Bohemia pleno Filiationis jure incorporati. Spectat ad pag: 191*. Jako novotisk tamtéž. Srov. také *Tisíc let benediktinského kláštera v Břevnově* (= katalog výstavy v Praze, 17. 4. – 14. 10. 1993), Praha 1993, s. 129.

²⁸⁹ Černobílá reprodukce barevné kresby Z. WIRTH, *Praha v obraze*, č. 54, uvidí sign. mapa VII č. 45.

²⁹⁰ Strahovská knihovna, Grafická sbírka, sign. GS 23256.

Christoph Breitkopf.²⁹¹ Pražský most byl tedy zařazen mezi „pozoruhodné mosty všech částí světa“ a byla tak potvrzena jeho výjimečná role nejen coby komunikace, ale také jako symbolu Prahy. Poutal na sebe tou dobou již několik desetiletí také pozornost kvůli galerii soch a zejména od dvacátých let také coby místo spjaté s mučednickou smrtí Jana Nepomuckého kanonizovaného roku 1729.²⁹² Karlovu mostu ve všech jeho zmíněných charakteristikách věnujeme pozornost ještě v šesté kapitole.

Poznání tvorby Jana Josefa Dietzlera provázejí minimálně tři nezodpovězené otázky: nejistá datace některých klíčových děl (panorama s mostem), důvod jejich vzniku (zejména plánů) a otázka, proč plány a řada vedut, kterých – předpokládám – vzniklo výrazně více, se nedočkaly s výjimkou panoramatu s mostem a grafického listu se svatým Janem Nepomuckým, potažmo s pruským obléháním v roce 1757, vytištění. Výjimku představují čtyři vyobrazení významných prostranství Starého a Nového Města – Staroměstské, Malé a Karlovo náměstí, které vydala *Académie Impériale d'Empire des Arts* v roce 1743 v Augsburgu jako dobově oblíbené kukátkové pohledy.²⁹³ A především pohledy na pražská náměstí dokumentující slavnostní vjezd Marie Terezie do pražských měst v květnu 1743 při příležitosti korunovace českou královnou.

Registrátor úřadu desk zemských Jan Bedřich Ramhofsý byl pověřen popsáním slavností provázejících pražskou korunovaci Marie Terezie. Na vydání spisu *Trojí popsání / Drei Beschreibungen* – vyšel paralelně v české a německé obsahově shodné mutaci – dostal císařské privilegium.²⁹⁴ Zda si Ramhofsý sám vybral Dietzlera jako

²⁹¹ AMP, Grafická sbírka, sign. 3706, *Prospect der Mulden = Brücke zu Prag, nebst der Stadt*.

²⁹² K mostu nejnověji František KAŠIČKA, *Karlův most v přehledu stavebních proměn a katastrof*, Za starou Prahu. Věstník Klubu Za starou Prahu, 2, 2001, 1–2, s. 4–8; a Pavla STÁTNIKOVÁ – Ondřej ŠEFCŮ – Zdeněk DRAGON, *Kamenný most v Praze: obrazové svědectví historie Juditina a Karlova mostu*, Praha 2013; ke kultu Jana Nepomuckého V. VLNAS, *Jan Nepomucký*.

²⁹³ *Collection des Prospects*, Augsburg 1743, vyd. Academie Imperiale d'Empire des Arts, Joseph Christoph Nabholz.

²⁹⁴ Plný titul v češtině zní: *Trojí popsání, Předně: Slavného vjezdu královského Její Královské Výsosti Nejjasnější a Velikomocné Kněžny a Paní, Paní Mariae Theresiae ... do Královských Měst Pražských; Za druhé: Slibu dědičné poddanosti, který Její Královské milosti jakožto královně české, společní věrnoposlušní stavové v Království českém, totiž Praelati, Páni, Rytíři, též stav Městský nejpoddaněji složili; Za třetí: Nejveš-dotčené Její Královské Milosti Král. korunování v Čechách; vše na Její královské milosti nejmilostivější poručení okolostojičně a gruntovně popsáno skrze P. Jana Bedřicha Ramhoffského při Královských Dskách zemských registrátora v Království českém. Cum gratia et Privilegio Regio. Vytištěné v Praze u Karla Frant[iška] Rosenmüllera, královského dvorského impresora. Studované exempláře: NK ČR, sign. 54 B 1 (česky); sign. L A 38, 22 A 7 (oba německy s rytinami); sign. 65 B 90 (český i německý exemplář svázan dohromady, kompletně zachované rytiny, z Lobkovické knihovny. Podle něho cit. dále.); Strahovská knihovna, sign. AZ XI 9 (český a německý exemplář svázan dohromady, v české části chybí vyobrazení). Kromě toho několik listů dochováno samostatně v Grafické sbírce Strahovské knihovny.*

autora obrazového doprovodu, či zda ho pověřil někdo další, není nikde uvedeno. Vzhledem k zaměstnání v jednom úřadě se ale přikláním k první možnosti.

Příležitostné tisky dokumentující slovem i obrazem slavnosti v řadě evropských měst byly běžné po celý raný novověk. Měly zdokumentovat a uchovat pro paměť pomíjivé divadlo slavnosti: efemérní architektury, hudby, vůní, světel a ohňostrojů, výzdoby ze snadno skáze podléhajících materiálů apod., ale také vysvětlit celkovou ideu a vůdčí myšlenku, s níž byla výzdoba koncipována. Proto byl často autorem takovýchto drobných tisků sám režisér či tvůrce slavnosti nebo jako v tomto případě vznikly na oficiální zadání hlavního aktéra. Ten tak mohl upevnit svou pověst a šířit slávu „nezkresleně“, přesně podle svých představ. Proč byla ale Praha při této příležitosti zachycena obrazem tak podrobně, zcela originálně a věrně, že si slavnost samotnou můžeme odmyslet a používat veduty samotné jako vyobrazení jednotlivých pražských veřejných prostranství? Dokonce se tu formují kodifikované pohledy na jednotlivá náměstí, které byly v oblibě v dalších desetiletích (pohled z jižní strany Malostranského náměstí k Hradčanům, prostranství před křižovnickým kostelem svatého Františka apod.). K těmto otázkám se vrátíme v šesté kapitole. Nejde tedy jen o oficiální, objednanou reportáž. Ramhofský a Dietzler zanechali podrobný obraz Prahy roku 1743. Dietzlerovy veduty jsou špičkovým dílem své doby. Kombinují barokní teatrálnost s dokonalým zvládnutím řemesla a se znalostí města. Průvod se odvíjí vždy v předním plánu, zatímco v zadním máme před očima téměř autonomní vedutu Karlova náměstí s Novoměstskou radnicí, Staroměstského náměstí s radnicí po levé a Týnským chrámem po pravé ruce, Malého náměstí, Křižovnického náměstí proti kostelu křižovníků se Staroměstskou mosteckou věží po levé ruce a postupně dolní a horní části Malostranského náměstí. Dietzlerovy předlohy vyryli němečtí rytci Johann Andreas Pfeffel a Martin Tyroff, interiéry pak Michael Jindřich Rentz. Celou knihu otvírá průhled na Karlův most viděný z levého břehu vkomponovaný do alegorického výjevu korunovace Marie Terezie českou královnou na titulním listě. Jeho autorem je Johann Daniel Hertz.

Praha v grafice první poloviny 18. století a tvorba Friedricha Bernharda Wenera

Jan Josef Dietzler tedy přišel do kontaktu s většinou rytců, kteří vytvářeli veduty s topografickými náměty v první polovině 18. století. Z pražských rytců to byl vedle již

uvedeného Antonína Birckharta (1677–1748) právě zmíněný Michael Jindřich Rentz, všestranný rytec, jehož tvorbu vztahující se k určitým lokalitám můžeme rozdělit do dvou skupin. Dokumentaristicky zachytil jako dvorní rytec hraběte Sporcka Kuks (především na tzv. Velké vedutě Kuksu), alegorie zastupuje titulní list ke spisu Jana Floriána Hammerschmieda *Prodromus gloriae Pragenae* z roku 1723 podle předlohy Jana Hiebela (1681–1755). Praha je zde reprezentována plánem na praporci připevněném k pozounu Fámy, která rozhláší slávu autora – týnského faráře Hammerschmieda – vypořetovaného v medailonku v horní části rytiny. V dolní části reprezentuje lev České království a mužská postava genia Vltavy, který vylévá z nádoby Vltavu i s pěti hvězdami svatého Jana Nepomuckého.²⁹⁵ Jednotlivé náměty jsou tedy opět velmi podobné těm, které se objevují v parergách map Čech Vogtovou a Müllerovou počínaje. Doplněny jsou o aktuální nepomucenskou tematiku.

Michael Rentz měl úzké vazby na Norimberk, kde se vyučil, i na Augsburg, kde působili zmínění Johann Daniel Hertz (1693–1754), Johann Andreas Pfeffel (1674–1748) i Michael Kauffer, rytec mapového obrazu Müllerovy mapy Čech. Snad s výjimkou posledně jmenovaného se všichni podíleli na rytinách spojených s kultem Jana Nepomuckého, jak na devočních grafikách, tak na dokumentaci oslav blahoslavení a svatořečení.

S Augsburgem úzce souvisí i tvorba vedutisty-samouka Friedricha Bernharda Wenera (1690–1776). Wenerova spolupráce s augsburskými tiskaři Jeremiasem Wolffem (1663–1724) a jeho dědici (Johannem Balthasarem Probstem) a Martinem Engelbrechtem proslavila Prahu zásadním způsobem. Věnoval jí velkou pozornost, obdobně jako například Vratislavi ve svém rodném Slezsku. Werner si naskicoval Prahu již v mládí²⁹⁶ – kresba ve skicáři je datována 27. září 1711. Toto Panorama Prahy od východu využil v roce 1735, kdy vyšla v Augsburgu u J. Wolffa jeho veduta *Prag in Böhmen*. Wolff se věnoval vydávání panoramat evropských měst poměrně intenzivně, navazuje na starší, zejména amsterdamskou tradici, jeho dědicové v této činnosti

²⁹⁵ Jiří Šerých, autor recentní monografie o Rentzovi, hodnotí tento grafický list velmi vysoko jako vyzrálou práci mladého rytce. Jiří ŠERÝCH, *Michael Rentz, fecit: Michael Jindřich Rentz, dvorní rytec hraběte Šporka*, Praha 2007, s. 99–103, reprodukce s. 100.

²⁹⁶ Angelika MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776; Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*, Weissenhorn 2010, o albu s. 265–294. Starší práce: Jan HARASIMOWICZ (ed.), *Friedrich Bernhard Werner (1690 – 1776), życie i twórczość; Leben und Werk. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Miedzi w Legnicy w dniach 21 – 23 listopada 2002 r.*, Legnica 2004, a z české literatury Alois KUBIČEK, *Barokní Praha v rytinách B. B. Wenera*, Praha 1966. Album vedut Prahy je v kompletní podobě uchovááno v MMP (studovaný exemplář).

pokračovali a přibližně v letech 1700–1800 vyšlo v tomto nakladatelství 118 vedut evropských měst, z toho 90 kreslil Werner.²⁹⁷ Velkoformátové a topograficky relativně přesné Wolffovy-Probstovy portréty měst byly populární například jako výzdoba interiéru bytu až do přelomu 18. a 19. století.²⁹⁸ Ze spolupráce Wenera s Jeremiasem Wolffem a zejména Johannem Balthasarem Probstem vzešly celkem tři pohledy na Prahu: od Smíchova, od Vinohrad a pohled na most.²⁹⁹ V nakladatelství Martina Engelbrechta byl Wernerův pohled na Prahu zařazen jednak do série 29 pohledů na města,³⁰⁰ jednak do rozsáhlejší série 94 pohledů. Zde našel opět uplatnění pohled z novoměstského předpolí a panorama *Praga/Prag*.³⁰¹ Jan Josef Dietzler jako první v dějinách *portrétu* Prahy obrátil pozornost k městskému interiéru – veřejným prostranstvím, což je typické také pro pragensiální tvorbu Friedricha Bernharda Wenera. Ten se soustředil ještě více na jednotlivé objekty – zdokumentoval především vybrané paláce na Starém Městě, Novém Městě, Malé Straně, na Hradčanech i v areálu Pražského hradu a připojil i několik pohledů na mimopražská šlechtická sídla v Čechách. Tomuto albu *Delineatio et Repraesentatio notabilissimorum Prospectuum Pragae*, vydaného v Augsburgu u Martina Engelbrechta a datovaného do závěru třicátých let 18. století, bude věnována pozornost v šesté kapitole. Werner je autorem vedut stovek evropských měst. Znal je z autopsie, neboť hodně cestoval a pilně si navštívená místa skicoval, jak podrobně ukázala Angelika Marsch. V jeho uměleckém itineráři ale nápadně chybí Vídeň. Zde ve stejné době působil a svá díla zaměřená na městský interiér obdobně koncipoval (s větším nadáním) Salomon Kleiner (1700–1761).³⁰²

Nouveau plan de la ville et des environs de Prague

V Rakouské národní knihovně se dochoval list označený dodatečně na rubové straně štítkem *Plan de la Bataille de Prag donnée en 1757*.³⁰³ Autor lavírované kresby

²⁹⁷ O spolupráci F. B. Wenera s Wolffem a Probstem A. MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner*, s. 98–153.

²⁹⁸ Strahovská knihovna, Grafická sbírka, sign. GS 28219, 28220 aj.

²⁹⁹ A. MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner*, reprodukce na s. 126, obr. 138–140, varianty s. 146.

³⁰⁰ Tamtéž, reprodukce na s. 203, seznam na s. 193.

³⁰¹ Ještě jednou využil F. B. Werner své kresby pro *Topographie Böhmen und Mähren*, která podle A. Marsch vznikla snad až po roce 1752, kdy Werner navštívil Prahu znovu. Vyznačují se o něco větším úhlem nahladu. Tuto sérii se zatím nepodařilo studovat přímo.

³⁰² Peter PRANGE, *Salomon Kleiner zum 300. Geburtstag: 1700–1761. Meisterwerke der Architekturvedute*, Salzburg 2000 (= katalog výstavy v Salzburku, v Augsburgu a ve Vídni); TÝŽ, *Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts*, Augsburg 1997.

³⁰³ Formát 390 × 695 cm, podlepený plátnem. ÖNB, Wien, ALB Port 17b,28. Obr. V.75.

vytvořené v roce 1780 vedle sebe na stylizované rozvinuté listy papíru umístil dva plány Prahy. Levá část patří *Original Plan der königl. Haupt Stadt Prag, sambt denen herum liegenden Orthern*, pravá *Plan der Bataille welche den 6. May zwischen der Kayserlich und königl. Ungarischen und königl. Preussischen Armée bey Prag geliefert worden. 1757*. První plán neobsahuje žádný tematický popis, jen vysvětlivky k jednotlivým objektům. Je poměrně podrobný, orientovaný k severozápadu a vykazuje určitou podobnost s plány Prahy Jana Josefa Dietzlera. Autor předlohy, podle níž důstojník rakouské armády François de Meyer v roce 1780 pracoval, není uveden. Přesto se nabízí jeden možný zdroj. Jedním z pilných informátorů o vojenských událostech druhé třetiny 18. století v celé střední Evropě byl vídeňský nakladatel, rytec a tiskař Johann Jakob Lidl (1696–1771). Vydával mapy střední Evropy, kde se neomezoval jednotlivými státními celky – smyslem nebylo jako u většiny raněnovověkých velkých nakladatelských domů vytvořit reprezentativní mapu příslušné země, ale pořídít mapu, na níž by uživatel našel to teritorium, kudy probíhalo válečné tažení a kde se odehrály pamětné bitvy. Uvádění několika jednotek v rámci měřítka cílil na mezinárodní publikum,³⁰⁴ na jeho praktické cestovní potřeby i na pouhý hlad po aktuálních informacích. I jeho mapa Čech zahrnuje ve stejném měřítku a s mapovou kresbou ve stejném stupni generalizace okolní regiony. Mapa s názvem *Nova et accurata Descriptio Geographica Totius Regni Bohemiae Eidemque incorporati Comitatus Glacensis nec non majoris partis trium Bohemiae confinium Circulorum Imperialium Franconici, nimirum Saxonici et Bavarici ... diligentissime repraesentantur*³⁰⁵ byla vydána ve Vídni snad kolem poloviny století; není přesně datována, jako většina Lidlovy produkce. V levé části mapového listu je připojen rejstřík, autor kladl důraz na

³⁰⁴ Toto byla v 18. století poměrně obvyklá praxe, srov. Hesla *Maßstab* a *Maßstabsangabe* in: *Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg*, edd. Ingrid Kretschmer – Johannes Dörfinger – Franz Wawrik (= *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie*, ed. Erik Arnberger, sv. C/1–2), Wien 1986, 2. díl, Wien 1986, s. 469–475, autorkou hesel je Ingrid Kretschmer.

³⁰⁵ *Nova et accurata Descriptio Geographica Totius Regni Bohemiae eidemque incorporati comitatus Glacensis nec non majoris partis trium Bohemiae confinium circulorum imperialium Franconici, nimirum Saxonici et Bavarici, in quibus omnes ferè episcopatus, ducatus, et principatus, in illis contenti diligenlissime repraesentatur. His accedit exactissima delineatio cunctarum stationum veredariorum locorum[ue] praelio aliquo, aut singulari eventu memorabilium. Opera et studio Joannis Jacobi Lidlii* (v kartuši v pravém horním rohu). *Neue und accurat verfaste geographische Landkarte deß gantzen Königreichs Böhmen sambt der darzu incorporirten schlesischen Graffschafft Glatz. Wie auch einen großen Theil deren drey daran gränzenden Hoch. Löbl. Fränckischen, Chur Sächsischen und Chur Bayrischen Reichs Crayssen. Mit denen darin sich befündtenden Bisthumen, Herzogthumen, und allen anderen Landschafften. Sambt außführlicher Verzeichnung aller Poststraßen, wie auch deren Örtern, bey welchen sich Zeit etlichen hundert Jahren her eine merckwürdige Schlacht ereignet. Mit sonderlicher Mühe und Fleiss an das Licht gebracht durch J. J. Lidl*. Kolorovaný tisk, grafická měřítka, 455 × 790 mm. Studovaný exemplář HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 26. Reprodukovala E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 81, č. 66. Obr. V.78.

poštovní trasy a – jak řečeno v podtitulu – na místa, *bey welchen sich seit etlichen hundert Jahren her eine merckwürdige Schlacht ereignet*. V oblasti Ruzyně tedy shledáváme dva zkřížené meče, ovšem s datací 1634. Naopak u Štěrbohol žádná zmínka o slavném bojišti není, můžeme tedy mapu datovat před rok 1757. Výzdoba mapy je výrazně jiná než na výše uvedených mapách, i když některé motivy se opakují v parergonu (říční bůh, koně, putto s Merkurovými atributy), ale je zde například pozoruhodná scénka muže s čertem u skalní pukliny – pravděpodobně narážka na krkonošskou pověst tematizovanou už na Aretinově mapě. Na válečné dění v Čechách na počátku vlády Marie Terezie reagoval aktualizací pravděpodobně nedlouho před tím vzniklého plánu,³⁰⁶ který po roce 1742 nazval *Neuer und Accurater Original-Plan der Königl. Haupt-Stadt Prag sambt denen nahe herum-ligenden Orthern mit dem ganzen königl. Hung. Laager und Attaque*.³⁰⁷ Lidlovy mapy ani pražský plán nejsou příliš elegantními díly. Není spolehlivě určena žádná rukopisná předloha pro jeho díla, neví se, s jakými autory spolupracoval. Na plánu Prahy se uvedl jako *Ioh. Iacob Lidl, Königl. priv. univers. Kupferstecher sculp[isit] et ex[cudit]* – plán tedy nenakreslil. Až další výzkum ukáže, jestli nemohly být předlohou plány Jana Josefa Dietzlera nebo uvažovaná ztracená (?) společná předloha, případně není-li nějaká souvislost (s ohledem na užitý typ písma a stejnou tematiku) mezi Lidlovým plánem a grafickým listem, pod nímž je podepsán Dietzler společně s Antonínem Birckhartem.

Ani jeden z Lidlových plánů není datován. Meyer první plán použil pro obecnou podrobnou informaci o Praze, aby bylo zřejmější, jak město a okolí vypadá, neboť z druhé kopírované mapy nelze vyčíst přesné informace. Ta ukazuje bitvu u Štěrbohol svedenou v roce 1757 v rámci sedmileté války, tedy jiné etapy válek vedených Marií Terezií. To pravděpodobně s odstupem času zapříčinilo také chybné datování Lidlových plánů v katalogu Rakouské národní knihovny.

Nejen díky válkám vedeným Marií Terezií, ale již dříve v době tažení Evžena Savojského byla různá *Kriegs-Theatra* / *Théâtre de la guerre* / *Theatra belli* velmi

³⁰⁶ *Neuer und Accurater Original-Plan der Königl. Haupt-Stadt Prag sambt denen nahe herumligenden Orthern. Ioh. Iacob Lidl sculp. Et ex. Viennae*. Černobílá rytina, dodatečně dokreslené grafické měřítko 100 Kl. = 4,6 cm, 340 × 425 mm. ÖNB, Wien, sign. FKB 281-4,106 [Sammelatlas]. List 106. Katalog ÖNB uvádí mylnou dataci kolem 1760. Obr. V.76.

³⁰⁷ Znám je exemplář v MZK v Brně: *Neuer und Accurater Original Plan, der Königl. Haupt Stadt Prag sambt denen nahe herum ligenden Orthern mit dem gantzen Königl. Hung. Lager und Attaque. Viennae Ioh. Iacob Lidl, Königl. priv. Univers. Kupferstecher sculp. et ex.* Černobílý tisk, 340 × 430 mm, [1742 – ručně připsáno], bez sign. Digitalizovaný exemplář na <http://imageserver.mzk.cz/mzk03/001/033/802/2619267490>; studovaný exemplář ÖNB, Wien, sign. FKB 2390 je kolorovaný.

oblíbena a od počátku čtyřicátých let byla příležitost vytvořit nová, týkající se Prahy. K sedmileté válce vyšlo *Dermahliges Kriegs-Theatrum oder Neue und accurate Landkarte das gantze Königreich Böheim, Hertzogtum Schlesien und die Marggrafthümer Mähren, Ober- und Nieder Lausitz ... begreifend*. Ve Vídni je tiskl nejenom Johann Jakob Lidl, ale také například Johann Thomas Trattner (1717–1798). Z jeho dílny vzešlo alespoň dvacet map bojišť a obležení, pro něž pravděpodobně čerpal vědomosti a možná i předlohy vojenských kartografů, které mohly být uvolněny Dvorskou radou válečnou k propagandistickým účelům.³⁰⁸ Kromě již zmíněných map a půdorysných i šikmých pohledů na Prahu většího měřítka zachycujících válečné události čtyřicátých a šedesátých let 18. století v Praze a nejbližším okolí vznikla celá řada dalších dobových dokumentů majících kartografickou povahu a vytvořených kvůli těmto událostem. Pomineme teď vojenské plány a polní náčrtky jako takové a zaměříme se na tištěné mapy, často jednolistové letáky sestávající z krátkého textu a rozměrného obrazu – zpravidla kolmého pohledu na město jako celek ve středním měřítku, značně generalizovaného, respektive schematického. Zahrnují jak Prahu samotnou, tak její zázemí. Město má zpravidla větší dimenze, než by v poměru k okolnímu území odpovídalo. K okolní krajině za městskými hradbami kartograf také přistupoval odlišným způsobem – méně pečlivě a velmi výběrově zakreslil to, co právě potřeboval vzhledem k tématu mapy. Základní charakteristikou těchto map typických zejména pro 18. století a zvaných česky *mapy oblasti* (*Umgebungskarten / environsmaps*) je právě tematická náplň. Město bylo podstatné pro orientaci na mapě a také proto, že zobrazená událost se právě kvůli strategickému významu města sběhla.³⁰⁹ Odehrála se pak na jeho periferii nebo častěji v jeho okolí, zázemí. Proto mohou být názvy map podobné tomu, který byl vybrán do názvu této kapitoly, velmi zavádějící. Vedle map vojenských jsou pro Prahu známy také – i když v omezené míře – mapy spadající do skupiny – moderní

³⁰⁸ Johannes DÖRFLINGER, *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Privatkartographie zwischen 1780 und 1820* (= Österreichische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 427. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Mathematik, Naturwissenschaften und Medizin, Heft 42), 1. Band, Wien 1984, s. 57–58.

³⁰⁹ Pojem zavedl v historické kartografii Jan MOKRE, *The Environs Maps: Vienna and its Surroundings c. 1600 – c. 1850*, *Imago Mundi* 49, 1997, s. 90–103. Na příkladu map Vídně rozlišil autor *Umgebungskarte* vojenské, administrativní, právní, hospodářské a mapy využití volného času. Ve stejném duchu úspěšně tento pojem použila při klasifikaci dochovaných map Porýní Gabriele RECKER, *Von Trier nach Köln 1550–1800. Kartographiehistorische Beiträge zur historisch-geographischen Verkehrswegeforschung. Betrachtungen zum Problem der Altkarten als Quelle anhand eines Fallbeispiels aus den Rheinlanden*, Rahden 2003, především s. 102–103. Srov. Eva CHODĚJOVSKÁ, *Mapy oblasti – nový pojem v české historické kartografii*, in: *Regiony – časoprostorové průsečíky?*, ed. Robert Šimůnek, Praha 2008, s. 26–37.

geograficko-kartografickou terminologií řečeno – tematických map volného času: totiž mapy císařských honebních revírů východně od Prahy.³¹⁰

Tzv. *Armée Journal* – nejen kolmé, ale i šikmé pohledy na město, na nichž je ukázáno, odkud bylo město ostřelováno a kde se pohybovaly konkrétní jednotky (případně jsou v několika oknech grafického listu ukázány fáze bitvy nebo vyčleněny speciálně klíčové momenty ve větším detailu), jsou v případě Prahy velmi početné. Pozornost si zaslouží třídílná série *Kriegs-Expeditions-Karte* z nakladatelství Homannových dědiců³¹¹ ilustrující válku o dědictví rakouské, další Salzerovy práce či tisky k sedmileté válce prodávané samostatně nebo v rámci větších souborů.³¹² Gustav Hofmann jich pro území Velké Prahy napočítal 260 a je třeba souhlasit s Tomášem Hokův,³¹³ že skutečný počet bude výrazně vyšší. Aktuální stav zpřístupnění mapových sbírek a archivů ale neumožňuje udělat kvalifikovaný závěr, a je proto třeba ponechat celou problematiku k detailnějším analýzám do budoucna. Jisté je, že se Čechy a zejména Praha (a Cheb) dostaly opět do centra pozornosti, letáky vycházely v řadě jazyků včetně holandštiny.³¹⁴ Mapy jsou často nedatované, autoři se vážali předlohami jen volně či pracovali podle různě spolehlivých informátorů. Dochované letáky bude třeba zkonfrontovat s dějinami sedmileté války sepsanými nedlouho po jejím skončení,³¹⁵ které obsahují řadu map. Některé listy, jak jsme už ukázali, byly také doplněny šikmým pohledem. V mapové kresbě najdeme aluze na starší vojenské události v Praze, zejména Bílá hora plnila funkci orientačního bodu. Opět se objevuje motiv, s nímž jsme se již setkali na

³¹⁰ Archiv Pražského hradu, sign. 165/10. Srov. dále J. PAŘEZ, *Krajina a sídla na třech mapách* (s reprodukcí) a ÖNB, Wien, sign. ALB Port 191,14: *Situationsplan des ... Jagdbezirks. Joannes Svida* [?] del. A[anno 1]798. Barevná kresba, grafické měřítko 1000 N. Ö. Klafter = 7,6 cm, 470 × 675 mm.

³¹¹ *Kriegs-Expeditions-Karte in Böhmen. I. Blatt, in welchem die Hauptstadt PRAG mit der Französischen und Saechsichen Belagerung und Eroberung, so den 26. Novembre 1741 geschehen, vorgestellt wird.* [Totěž francouzsky] *Ans Licht gestellt von Homaen. Erben A. 1743. Dessiné par Meyer Liute[nent]. Dessiné par Sinsart Ingenieur Francois.* AMP, SMP, ve dvou kolorovaných exemplářích sign. MAP P 1 C/18, inv. č. 18a–b, stará sign. P 1/18a–b, obr. V.79; *Kriegsexpeditionskarte von Böhmen. II. Blatt in welchem die Kriegsoperationen von Prag und Eger vorgestellt werden* [Totěž francouzsky]. *Nach französ. Originalien heraus gegeben von Homan. Erben A. 1743.* Kolorovaný exemplář: AMP, SMP, sign. MAP P 1 C/2228b, inv. č. 2228b, stará sign. P 1/19b (také HÚ AV ČR, MS, sign. MAP B 845).

³¹² Anonymní mapa *No. 5. Plan der bataille welche d. 6. Mai zwischen der kayserlich-königlich-ungarischen und königlich preussischen Armée bey Prag geliefert worden. 1757.* AMP, SMP, sign. MAP P 1 D/19, inv. č. 19, stará sign. P 1/21.

³¹³ Tomáš HOKŮV, *Jan Loth a česká kartografie XIX. století*, kvalifikační práce obhájená na Filozofické fakultě univerzity Karlovy, Praha 1988, 1. díl, s. 68–71.

³¹⁴ *PLAN van de Stadten de Beleegering van PRAAG. 1742. A. Iohnson excudit, T. Otten sc.* V AMP, SMP dva exempláře: sign. MAP P 1 C/16a–b, inv. č. inv. č. 16a–b, stará sign. P 1/16a–b a její varianta doplněná o vedutu *Grundriß der königl. bohmischen Hauptstadt PRAG mit der königl. ungarschen Belagerung und Attaquen A. 1742.* AMP, SMP, sign. MAP P 1 C/2863, inv. č. 2863, stará sign. P 1/20a.

³¹⁵ Lloyd G. F. TEMPELHOF, *Geschichte des Siebenjährigen Krieges in Deutschland zwischen dem Könige von Preussen und der Kaiserin Königin mit ihren alliirten*, 1783.

grafickém listu Karla Škréty, když aktualizoval své panorama Prahy z Vinohrad jako dějiště posledních momentů třicetileté války: své místo zde nacházejí medailony s portréty důležitých aktérů – vojenských velitelů.

I. vojenské mapování

Kolem poloviny 17. století většina evropských států přistoupila k pořízení podrobné, topograficky přesné mapy svého území. Šlo o tajné dokumenty pořízené armádou a sloužící jejím potřebám. Mapování celé habsburské monarchie nařídila císařovna Marie Terezie na popud maršála Leopolda Dauna po prohraných válkách s Pruskem a jeho spojenci v roce 1763. Vlastním mapováním byl po reorganizaci armády pověřen štáb generálního ubytovatele rakouské armády (*Generalquartiermeister-Staab*, jenž v rámci armády zajišťoval logistiku a informace a byl zodpovědný Dvorské radě válečné) ve spolupráci s důstojníky místních posádek. Mapování území habsburského soustátí začalo v roce 1764 v Čechách – na exponovaném území sousedícím bezprostředně s pruským nepřítelem – a bylo ukončeno v roce 1785. V letech 1780–1783 se přistoupilo k přemapování severní části českého území, kde byly původní práce shledány nekvalitními, což se projevilo během války s Pruskem o bavorské dědictví (1778–1779). Dochovaný soubor I. vojenského mapování pro Čechy³¹⁶ se tak skládá z původních 130 „jihočeských“ sekcí a 143 rektifikovaných nebo nově zmapovaných „severočeských“ sekcí.

Celý soubor materiálu nese název *Kriegs-Karte des Königreiches Böhmen, aufgenommen auf den Befehl eines höchlöbl. k. k. Hof-Kriegs-Raths in den Jahren 1764–1767*. Postup prací prováděných na počátku osmdesátých let a důvody, resp. míru přepracování zaznamenává *Manuale über die von denen bey Rectification der Böhmischen Kriegs-Operationskarte angestellt gewesenenen Herrn Officiers verfasste und unter ihrer Fertigung eingereichte Corrections Anmerkungen vom Sommer 1780, 1781, 1782 et 1783*.³¹⁷ Edice zápisů ukazují, jak obsáhlé mohla odůvodnění pro přemapování být. Dataci celého souboru dále komplikuje fakt, že kolem roku 1800 byly pořízeny nové čistokresby některých sekcí základní mapy 1:28 800 – například pro „pražskou“ sekci 107.

³¹⁶ ÖStA – Kriegsarchiv, Wien, Kartensammlung, sign. B IX a 92, mapa okolí Prahy obr. V.81.

³¹⁷ Přehledně Karel KUCHAR, *Mapové prameny ke geografii Československa*, in: Acta Universitatis Carolinae – Geographica 2, Praha 19[67], s. 57–97, zde k I. voj. map. s. 57–80, kde je shrnuta starší literatura; „Manuál“ ÖSA – Kriegsarchiv, Wien, Kartensammlung, sign. B IX a 92.

Ani vojenské mapování není pouze kartografickým dokumentem. Skládá se z map, topografického popisu krajiny a dalších písemných materiálů.³¹⁸ Základní mapa, zhotovená v tzv. jednoduchém měřítku 1:28 800, kdy jeden vídeňský palec na mapě odpovídal 400 vídeňským sáhům ve skutečnosti, pokryla území Čech jako soubor 273 sekcí, přičemž jedna sekce má rozměry 23,5 x 15,5 vídeňských sáhů a zobrazuje plochu 209 km².³¹⁹ Takto určené sekce se staly základem pro postup prací – pro mapování i popis území, které vznikly současně. Pro zpracování území Čech bylo vytvořeno šest skupin, přičemž v každé byl jeden člen pověřen popisem daného území.

Jednotlivé sekce mapy zhotovené v měřítku 1:28 800, původně zakreslované v terénu do zvětšené Müllerovy mapy Čech, byly vypracovány ve dvou verzích: originály (*brouillon*) mají uvedené mimo mapový rám číslo sekce, jméno důstojníka a případně letopočet zpracování. Na jejich kopiích (čistokresbách) se opět mimo mapový rám nachází název kraje (*Theil des ... Crayses*) a grafické měřítko *Maasstab von einer halben Meile oder 6000 Schritt*, které odpovídá 1:28 000, a na pravém okraji pak *Designation derer in dieser Section befindlichen Ortschaften* – seznam obcí se statistickými údaji o obyvatelstvu a počtu koní.

Legenda k mapě se nedochovala, což komplikuje její čtení a interpretaci. V nedávné době byly učiněny pokusy o její rekonstrukci, ale autoři v článku, který byl výsledkem semináře v roce 2002, konstatovali že „v podstatě každá sekce mapy je originál nejen ve smyslu výtvarném nebo řemeslném, ale do jisté míry i ve smyslu kartografické symboliky“.³²⁰ Ke stejnému závěru dospěl při své analýze mapy i Josef Paldus, který se vznikem a rozbohem I. vojenského mapování systematicky zabýval a na jehož práce navazují novější studie.³²¹

³¹⁸ Jde o sumáře, rejstříky, výtahy apod., z nichž nejpodstatnější je přehled sídel k roku 1766 utříděný podle krajů *Summarium der in dem Königreiche Böhmen und in dessen Kreisen befindlichen Ortschaften und was darin an Mannschaft untergebracht werden kann* (ÖStA – Kriegsarchiv, Wien, Kartensammlung, sign. K VII c 13 ε, 1766) a *Tabellen über die Ortschaften des Königreichs Böhmen, nach deren Kreisen eingeteilt* (útlé přehledy měst a městeček podle jednotlivých krajů s odkazem na sekci a majitele, tamtéž, sign. K VII c 13-1 F).

³¹⁹ František BOGUSZAK – Josef CÍSAŘ, *Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. do počátku 20. století* (= Vývoj mapového zobrazení území Československé socialistické republiky III), Praha, Ústř. správa geodézie a kartografie 1961, s. 9–11.

³²⁰ Výsledky z pracovního semináře, který se uskutečnil v roce 2002 v Historickém ústavu Akademie věd ČR v Praze publikovali Vladimír BRÚNA – Ivan BUCHTA – Lenka UHLÍŘOVÁ, *Interpretace prvků mapy prvního a druhého vojenského mapování*, *Historická geografie* 32, 2003, s. 93–114, dále srov. TÍŽ, *Identifikace historické sítě prvků ekologické stability krajiny na mapách vojenských mapování* (= Acta Universitatis Purkynianae 81, *Studia Geoinformatica II*), Ústí nad Labem 2002, dostupné také na <http://projekty.geolab.cz/cd/klic1.htm>), citát na s. 109–110.

³²¹ Joseph PALDUS, *Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburgischen Länder aus der Zeit Josephs II. Ausgeführt durch den k.k. Generalquartiermeisterstab in den Jahren 1763–1785. Ein Beitrag*

Mapa 1:28 800 patří k nejvyužívanějším kartografickým pramenům. Je uchovávána ve Vídni, ale již v roce 2001 byly její skeny publikovány na portálu <http://oldmaps.geolab.cz> Laboratoře geoinformatiky Univerzity J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, pracoviště Most.³²² Oproti tomu textové části zůstávají téměř neznámé. Upozornili na ně v sedmdesátých letech 20. století Olga Kudrnovská a Karel Kuchař³²³ a k dispozici jsou již několik desetiletí v podobě mikrofilmů v dnešním Národním archivu v Praze.

Po dokončení základního mapování Čech vznikla v roce 1769 péčí podplukovníka Motzela odvozená mapa *Kleine Mappa des Königreichs Böhmeim...*³²⁴ Dochovala se jako 36 ručně kreslených listů formátu 45 x 39 cm, má měřítko přibližně 1:115 200 a je neodborně generalizovaná a dosti nepřehledná. Nebyla nikdy vydána tiskem, i když to byl pravděpodobně Motzelův záměr a některé jiné výseky mapy I. vojenského mapování se tohoto přepracování dočkaly. V Horních Rakousích vznikla tzv. *Stavovská mapa Horních Rakous*, která byla vyryta se svolením Josefa II. Carlem Schützem a Franzem Müllerem ve Vídni 1787. I tato mapa byla však z obav před zneužitím nepřitelem distribuována pouze omezenému počtu (50) důvěryhodných osob a za zvláštních podmínek.³²⁵

Topografický popis krajiny podle jednotlivých sekcí mapy 1:28 800 vznikal současně s mapou. Dodatečně byl přepsán a dochoval se pro území Čech v 19 svazcích.³²⁶ Orientaci v popisu území každé sekce usnadňuje pevná struktura textu: sídla jsou pročíslována a každé popsáno v několika krátkých odstavcích. Obce (bez ohledu na velikost a status), samostatně stojící objekty atd. nejsou seřazeny abecedně, pořadí je dáno patrně polohou sídla. Začíná se většinou od levého horního rohu sekce mapy. Po popisu obcí následuje zpravidla „Extract“, kde je celá oblast shrnuta tematicky (obecný úvod, vodoteče, úvozové cesty, lesy, bažiny, rybníky, povrch, zemské silnice, závěrečné

zur historischen Landeskunde (= Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse. Denkschriften, 63. Band, 2. Abhandlung), Wien 1919, s. 42.

³²² Vladimír BRŮNA, *Cesta do Vídně aneb <http://oldmaps.geolab.cz> osm let poté*, in: *Studia Oecologica* IV, č. 2, 2010, s. 101–106, dostupné na <http://bruna.geolab.cz>, [cit. 10. 5. 2013].

³²³ Olga KUDRNOVSKÁ – Karel KUCHAR, *Ukázka topografických popisných textů k Josefskému mapování ze šumavského pohraničí*, in: *Studia geographica* 52, Brno 1975, s. 83–102.

³²⁴ ÖStA – Kriegsarchiv, Wien, Kartensammlung, sign. B IX a 93. Klad listů F. BOGUSZAK – J. CÍSAŘ, *Mapování a měření českých zemí*, s. 11.

³²⁵ Jejím podkladem byla rukopisná *Mappa von dem Land ob der Enns*, která byla sestrojena na základě I. vojenského mapování v měřítku asi 1:86 400. J. DÖRFLINGER, *Die österreichische Kartographie* 1, s. 63–65.

³²⁶ *Anhang zu der Kriegskarte des Königreichs Böhmeim*, přibližně 11 500 stran textu, ÖStA – Kriegsarchiv, Wien, sign. B IX a 92, „pražské sekce jsou zapsány ve svazku VIII, IX a X“. V České republice jsou k dispozici (místy nekvalitní) mikrofilmy v NA Praha (bez sign., dostupné v centrální badatelně).

poznámky), a rejstřík lokalit – abecední seznam odkazující k číslu, pod nímž je obec v rámci sekce popsána.³²⁷ Popis je formulován do vět a i přes nepříliš bohatou slovní zásobu jde o poměrně živý popis krajiny, který nebyl zdaleka v rámci mapování monarchie standardem.³²⁸ I když se nedochovala instrukce pro mapovací tým, je zřejmé, že autoři odpovídali textem (heslovitě v tabulce či narací) i mapou na předem dané otázky, které tvořily osnovu celého textu. K popisu je přistupováno přísně věcně, osobní hodnocení reality nebo vyjádření vlastního názoru na možnou strategii je zcela výjimečné.³²⁹ Hlavním hlediskem při popisu nebyla kategorie, význam či administrativní hierarchické uspořádání příslušného sídla, ale jeho fyzická podoba. Celé mapované území bylo nahlíženo podle stejných kritérií s ohledem na jeho využitelnost a případná rizika pro pohyb vojska. Postupovalo se důsledně bez ohledu na správní hranice (reflektovány jsou vedle hranic zemských pouze hranice krajů, zmínky o hranicích církevně správních celků ani o hranicích panství zde nenajdeme).

Podrobné plány Prahy druhé poloviny 18. století

Významnou osobností v dějinách pražské kartografie je Joseph Daniel Huber. Jeho dílo, které zahrnuje dva plány a podíl na středočeských sekcích mapy 1:28 800 I. vojenského mapování, se nepromítlo do povědomí o Praze ve druhé polovině 18. století, neboť i přes veškerou snahu autora zůstalo v rukopise. Vztah mezi oběma dochovanými Huberovými plány Prahy není dosud zcela vyjasněn. Podle posledních výzkumů se zdá,³³⁰ že půdorysný *Plan der königl. Haupt Stadt Prag im Königreich Böhmeim*³³¹ nebyl, jak se dříve soudilo, podkladem pro monumentální *Wahre Laage der Königlichen Haupt und Residentz Statt PRAG des Königreich Böhmeim in Orthographischen Aufzug*

³²⁷ Každý z devatenácti svazků popisu Čech je ještě opatřen rejstříkem pro daný svazek, kde se odkazuje na číslo sekce a číslo dané obce.

³²⁸ Srov. např. popis a mapování Haliče, na jehož edici pracuje Polnische Akademie der Wissenschaften – Wissenschaftliches Zentrum in Wien (Bogusław Dybaś a kol.).

³²⁹ Olga KUDRNOVSKÁ, *Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis (s rozбором popisu pražské sekce)*, *Historická geografie* 24, Praha 1985, s. 55–104, v pozn. 1, s. 76–77, na strategickou úvahu důstojníka popisujícího v rámci sekce č. 107 pražskou Bílou horu; srov. také TÁŽ, *Vojensko-zeměpisný popis české sekce 107 z Josefského mapování*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 2, 1982, s. 66–81.

³³⁰ Eva CHODĚJOVSKÁ – Jiří KREJČÍ, *Eighteenth-century Prague. Joseph Daniel Huber's "images" of the Capital City of Bohemia*, in: *Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe (= Studies in European Urban History 31)*, edd. Katrien Lichtert – Jan Dumolyn – Maximilian P. J. Martens, Turnhout 2014, s. 49–66. Zde je shrnuta i staší literatura a otištěny reprodukce Huberových plánů Prahy.

³³¹ *Plan der königl. Haupt Stadt Prag im Königreich Böhmeim*. Barevná kresba, grafické měřítko [1:4060], 110 x 96 cm. ÖNB, Wien, sign. FKB P 67.

*von Osten bis Westen anzusehen ... aufgenommen u. gezeichnet im Jahr 1769.*³³² Huber je v Praze doložen od května 1763 a patrně zde setrval až do roku 1769. Vedle mapování pro štáb generálního ubytovatele se ve volných chvílích věnoval samostatnému mapování Prahy. Nad půdorysem, který sám sestrojil, vyrýsoval axonometricky Huberem najatý kreslíř (snad podle zjištění Jana Mokre Gottfried Kurz³³³) velmi realisticky budovy v pražských městech i v nejbližším okolí za hradbami. Obraz doplnili početnou stafáží a obsáhlou legendou. V březnu 1769 adresoval Huber českému guberniu dopis s žádostí o podporu při vydání plánu Prahy, který sestrojil, a po zamítavé odpovědi předložil v dubnu 1769 plán s prosbou o privilegium k vytištění a prodeji Marii Terezii. I přes podporu nadřízeného, generála Lacyho, Huberův perspektivní plán Prahy vytištěn nebyl. Marie Terezie si jej ponechala ve Dvorské knihovně a Huberovi a jeho kresličovi přiznala ze své soukromé pokladny finanční odměnu. V lednu 1769 byl Huber povýšen na majora a v sedmdesátých letech působil ve Vídni a pracoval na plánu města, který se tentokrát vydání dočkal.

Z jiného důvodu – přísně pro praktickou potřebu – byl pořízen před rokem 1790 podrobný plán pražských měst v hradbách. Vypracovali jej Johann Oppelt a Karl Lutz pod vedením Františka Antonína Linharta Hergeta (1741–1800).³³⁴ Plán se dochoval minimálně ve třech verzích a sloužil praktickým potřebám pražského magistrátu. Hergetovi žáci zde osvědčili své dovednosti nabyté při studiu na stavovské inženýrské škole. Tato instituce – v počátcích spjatá s působením ve Francii vzdělaného Christiana Josefa Willenberga a orientovaná na vojensko-fortifikační nauku a kartografii – se po

³³² WAHRE LAAGE Der Königlichen Haupt und Residentz Statt PRAG des Königreich Böhme in Orthographischen Aufzug von Osten bis Westen anzusehen ... aufgenommen u. gezeichnet im Jahr 1769 ... Josepus Daniel v. Huber. Obrist-Wacht: v. Grossen General-feld Staab. Kolorovaná kresba, grafické měřítko [1:1700], celkové rozměry 224 × 239 cm, 12 digitálně spojených částí (dodatečně rozstříhaný). ÖNB, Wien, sign. K II 92.

³³³ Jan MOKRE, *Joseph Daniel von Huber. Leben und Werk eines österreichischen Militärkartographen des 18. Jahrhunderts basierend auf Forschungen in Wiener Archiven und Sammlungen*, Wien 1990, nepublikovaná kvalifikační práce Universität Wien. Za možnost studovat rukopis děkuji Mag. Janu Mokremu, řediteli Mapové sbírky Rakouské státní knihovny ve Vídni!

³³⁴ *Grundris Der Kay. König. Haupt Stadt Prag Im Königreich Böhme ... Unter Der Direction Dero Ober Bau Director und Ingenieur Professor Franz Leonard Herget. Aufgenommen Von Seinen gewesten Schüllern ... Gezeichnet von Ioh. Oppelt, Ing. und Karl Lutz, Ing.* Barevná kresba, grafické měřítko [1:1730], 2780×2290. AMP, SMP, sign. MAP P 1 B/1, stará sign. P 1/1, inv. č. 1. *Grund-Riss Der Kai. König. Haupt Stadt Prag, im Königreich Böhmen: Unter Gloreicher Regierung Seiner Majestaet, Leopolds des II ten ... Unter der Direction Dero Ober-Baudirektor und Ingenieur Professor Franz Leonard Herget. Aufgenommen im Jahr 1791. Gezeichnet von Carl A. Lutz und Johann Oppelt.* ÖNB, Wien, sign. FKB C.60.1; *Grund-Riss der königlichen Hauptstadt Prag im Königreich Böhmen: Unter Gloreicher Regierung Sr. Majestaet Leopolds des II. ... Unter der Direktion Dero Oberbaudirektors und Ingenieurs-Professors Franz Leonard Herget aufgenommen im Jahr 1790. Gezeichnet von Karl Lutz und Johann Oppelt, Ingenieurs.* ÖNB, Wien, sign. FKB C.61.1. K plánu Ota POKORNÝ, *Hergetův plán Prahy*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 1, 1981, s. 52–59.

roce 1726 začala pod vedením Jana Ferdinanda Schora orientovat na civilní inženýrství. Škola, nově tříletá, připravovala mimo jiné i odborníky na splavňování (a mapování) řek a vycházeli z ní tak nejenom odborně připravení měřiči-geodeti působící ve vrchnostenských službách na jednotlivých velkostatech a nadále při úřadu desk zemských, ale také odborníci nahrazující v péči o řeky zemské mlynáře. Připomeňme alespoň mimořádné dílo Jana Aloise Kolbeho (1624–1804), který zmapoval strahovský vodovod s podstatnou částí Hradčan a dále sídla podél vodovodu až k Hostivicím a Litovicím.³³⁵ Příchod Františka Antonína Linharta Hergeta v roce 1767 znamenal další zkvalitnění výuky. Herget vyučoval paralelně také na univerzitě a zastával funkci vrchního stavebního ředitele. Vychoval několik stovek žáků. Roku 1783 byl sice zrušen úřad desk zemských, ale měřiči nacházeli uplatnění při rektifikaci tereziánského katastru, raabizaci v letech 1775–1782 a především při mapování josefského katastru. Herget sám předsedal od roku 1785 komisi, před níž museli uchazeči prokázat znalosti a dovednosti nutné k měření složitějších pozemků. Po ukončení prací v Čechách roku 1786 se zkušeni zeměměřiči mohli přesunout do jiných zemí rakouské monarchie.

Katastry a II. vojenské mapování

Josefský katastr poprvé evidoval podle stejných měřítek rustikální i dominikální půdu. To mimo jiné znamená, že se dá považovat za první soustavný, i když nemapový podrobný obraz české krajiny pořízený pro civilní účely. Účast měřičů spočívala ve vytyčování základních jednotek pro soupis půdy – parcel, z níž se skládaly jednotlivé katastrální obce – především v případě měření složitějších pozemků. Katastr byl vyhlášen 1. listopadu 1789, ale již roku 1790, tedy ihned po smrti svého iniciátora císaře Josefa II., byl jeho bratrem a nástupcem Leopoldem II. částečně zrušen na nátlak šlechty a pro vrchnostenskou půdu byl zaveden zpět katastr tereziánský.³³⁶

³³⁵ Souhrnně Pavel KŘIVSKÝ, *Popis Strahova a jeho vodovodu z roku 1782 a jeho autor J. A. Kolbe*, Praha 1983.

³³⁶ I když historie katastrů sahá v českých zemích do středověku, moderní evidence půdy za účelem zdanění má své počátky na území Čech v Berní rule z roku 1654. Její revizitace i katastr tereziánský se obešly primárně bez map, i když v letech 1717–1783 vzniklo minimálně 200 náčrtků a map pořízených nejčastěji kvůli sporům o pozemky. Jsou uchovávány v NA Praha v rámci písemností tereziánského katastru. Jejich autory byli často zemští měřiči nebo přísežní měřiči v krajích, faráři či úředníci. Několik rukopisných plánek se týká také Prahy: Hostivař a Chodov, Jinonice, Nové Město, Smíchov, Staré Město, Průhonice. NA Praha, fond Rukopisné mapy v TK 1717–1783 (Inventář Marie Lišková, Praha 1975) a Emil HRADECKÝ, *Tereziánský katastr. Rozbor fondu*, Sborník archivních prací 6, 1956, 1, s. 105–135; řada autorů analyzovala Tereziánský katastr pro konkrétní lokality, pro Prahu Antonín HAAS, *Praha ve světle údajů Tereziánského katastru*, Pražský sborník historický [3], 1966, s. 108–129, v souvislosti s demografickými a ekonomickými otázkami pro řadu českých měst srov. zejm. Eduard MAUR, *Velikost*

V rámci výuky geodézie na pražské Stavovské inženýrské škole vznikly od devadesátých let 18. století desítky podrobných rukopisných map nejbližšího zázemí pražských měst, které dokazují, že jejich autoři dobře zvládli řemeslo. Byly vytvořeny i mapy středního měřítká celé Prahy. Žáky při pracích v terénu vedl Josef Havle (1763–1840). Jako žák Františka Linharta Hergeta na stavovské inženýrské škole a zároveň absolvent kurzů malíře Ludvíka Kohla přebíral postupně od roku 1788 výuku budoucích zeměměřičů na této škole; působil taktéž na pražské univerzitě.³³⁷ Jeho osobnost dokládá přetrvávající úzkou souvislost mezi kartografií a výtvarným uměním – žánrem krajinomalby a veduty.

Absolventi reformované stavovské inženýrské školy³³⁸ se uplatnili také při zakládání stabilního katastru. Jeho pravidla stanovil císařský patent z 23. 12. 1817, realizován byl pak podle dalších předpisů. Stabilní katastr je rozsáhlým souborem mapového i písemného materiálu, který čeká na své systematické zpracování.³³⁹ Zásadním krokem bylo vytýčení katastrální obce coby jednotky vlastního soupisu majetku, který sloužil k vyměření pozemkové daně. Hranice katastrálních obcí byly detailně popsány a zakresleny přímo v terénu v Čechách v letech 1827–1843 za účasti geometra, zástupce dominia a obcí. Indikační skici z těchto terénních prací vzešlé a pozdější císařské

českých městských obcí podle tereziánského katastru. (*Edice statistických dat*), Historická demografie 19, 1995, s. 169–205.

³³⁷ František JÍLEK – Václav LOMIČ – Pavla HORSKÁ, *Dějiny Českého vysokého učení technického*, 1. díl, sv. 1 a 2, Praha 1973–1978 nebo František JÍLEK – Václav LOMIČ (edd.), *Z dějin technické výchovy*, sv. 1 a 2, Praha 1971 a výše citovaná vysokoškolská skripta I. HONL – E. PROCHÁZKA, *Úvod do dějin zeměměřičství*. Nejnověji se školním výkresům z oboru geodézie věnuje stručně Adam HNOJIL, *Studentské práce na pražské polytechnice z první poloviny 19. století v Plánové sbírce Národního památkového ústavu, ústředního pracoviště v Praze*, Zprávy památkové péče 66, č. 5, 2006, s. 418–422. Práce studentů Stavovské inženýrské školy a polytechniky uchovává především NTM, NPÚ, HÚ AV ČR, ÚDU AV ČR, AMP a MMP. Zde se také nachází pozoruhodný anonymní rukopisný plán celé Prahy, ovšem až z roku 1835: *Plan der königl. Hauptstadt Prag mit ihrem Umgebungen*. Orientovaný k severozápadu, sign. H 018259.

³³⁸ Snahy o přebudování pražské inženýrské školy po vzoru École polytechnique v Paříži založené roku 1794 vyústily v založení Českého stavovského polytechnického ústavu schváleného roku 1802, prakticky vyučujícího od roku 1806 a definitivně osamostatněného od univerzity roku 1815. Ředitelem se stal někdejší profesor vyšší matematiky na univerzitě Josef Gerstner.

³³⁹ Stabilní katastr se skládá z následujících základních částí: 1. Indikační skici, 2. císařské povinné otisky, 3. popisy hranic katastrálních obcí, 4. originál Stabilního katastru (především podstatné Protokoly pozemkových a stavebních parcel), 5. duplikát. Sem přibýval v průběhu doby další materiál. Nejpodstatnějšími součástmi jsou a) protokol pozemkových parcel (*Grundparzellen-Protokol*), b) protokol stavebních parcel (*Bauparzellen-Protokol*) z let 1826–1843, dále katastrální oceňovací elaborát (*Cadastral Schätzungs-Elaborat der Catastralgemeinde...*), což je zevrubný všestranný popis obce, c) konečný elaborát z let 1858–1865, což jsou tabulky shrnující základní statistická data Stabilního katastru – především hlavní sumáře pro celé území Čech (1865). Uložen je v NA Praha v samostatných fondech a v ČUZK v Praze.

povinné otisky vznikly ale až v letech 1840-1843 a později.³⁴⁰ Tyto mapy jsou dlouhodobě považovány za základní zdroj informací o krajině a sídlech v předindustriálních Čechách. Jako takové byly chápány již v době svého vzniku – detailní, přesná a aktualizovatelná evidence nemovitostí byla hlavním důvodem zakládání stabilního katastru.

Stabilní katastr v Čechách poměrně úzce souvisí s II. vojenským mapováním. Nutnost nahradit zastaralé mapové podklady, které využívala armáda, se ukázala během napoleonských válek. V roce 1806 založený topografický ústav ve Vídni (roku 1839 sloučený s milánským *Deposito della guerra* přeneseným do Vídně, nově nesla instituce název Vojenský zeměpisný ústav) zahájil o rok později práce na tzv. II. vojenském mapování. Čechy byly zmapovány v letech 1842–1852. Po neúspěšných pokusech s revizí mapy I. vojenského mapování bylo rozhodnuto o pořízení zcela nové, původní mapy, jejímž podkladem nebyla bezprostředně, jako v případě některých jiných částí monarchie trigonometrická síť, ale zjednodušené mapy katastrální. Mapa byla pořízena v měřítku 1:28 800, Čechy jsou zachyceny na původních rukopisných 267 sekcích mapy; Praha se nachází na sekci O-8-II.

Pouze v případě stabilního katastru byla Praze v rámci této skupiny oficiálních státních mapových děl věnována mimořádná pozornost. V souvislosti s mapováním pro stabilní katastr byl pořízen i podrobný plán historických pražských měst a Vyšehradu v měřítku 1:720, který se skládá z 289 čtvercových karet. Jeho dokončení spadá ale až do doby po polovině 19. století.³⁴¹

Mapy Čech a plány Prahy vzniklé ve Vídni po polovině 18. století

Ve Vídni, která byla z hlediska produkce map a náročných rytin do té doby provinčním městem, se kolem poloviny 18. století usadilo několik soukromých rytců a vydavatelů map – již zmínění Johann Thomas Trattner, Johann Jakob Lidl a Johann Christoph Winkler (asi 1701–1770).³⁴²

³⁴⁰ Barbora a Marek LAŠŤOVKOVI, *Plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru (1840–1842)*, Praha 2005 (= Documenta Pragensia – Monographia 20); císařské povinné otisky jsou dostupné na <http://towns.hiu.cas.cz>, na archivnimapy.cuzk.cz nebo na Mapovém portálu hlavního města Prahy.

³⁴¹ Barbora a Marek LAŠŤOVKOVI, *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)* (= Documenta Pragensia – Monographia 23), Praha 2008.

³⁴² Přehledně Johannes DÖRFLINGER, *Verlagskartographie*, in: Ingrid KRETSCHMER – Johannes DÖRFLINGER – Franz WAWRIK, *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, Wien 2004, s. 85–90.

Zejména Winkler vytvořil řadu bohemikálních děl včetně mapy, která byla přílohou již zmíněné práce *Notitia illustris Regni Bohemiae scriptorum geographica et chorographica*³⁴³ jezuita Bernardina Erbera. Dílo má v mnoha ohledech obdobnou kompozici jako *Atlas Regni Bohemiae* vydaný Homannovými dědici v polovině sedmdesátých let 18. století, ovšem Erberova práce vyšla již v roce 1760. Tento topograficko-zeměpisný spis o Čechách zaznamenala již starší odborná literatura především proto, že do něho autor zařadil přehled starších map Čech; nebylo ale známo nic o jeho osobě. Podařilo se zjistit, že Bernardinus Erber (1718–1773) byl od roku 1734 členem rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova. Působil na různých místech po celé provincii, nejdéle v rodné Lublani, v Kremži a ve Vídni v Theresianu. Zastával mimo jiné funkce historika řádového domu v Lublani, knihovníka ve Vídni a vyučoval v různých třídách jezuitského gymnázia včetně matematiky. Tento profil, jak jej prozrazují řádové prameny a historiografie,³⁴⁴ koresponduje se zaměřením jeho díla o českém království, i když v Čechách nejspíše nikdy dlouhodobě nepobýval. Kniha vyšla v době jeho působení ve Vídni a není známo, kdy byla napsána. Nezpracoval ani žádný další podobně zaměřený spis o jiné zemi. Jednosvazková kniha byla původně nejspíše koncipována ve větším rozsahu, neboť v obsahu se mluví o „volumen primum“. Nepodařilo se ovšem objevit nejenom další svazky, ale ani čtvrtou část tohoto prvního dílu, v níž Erber hodlal popsat jednotlivá města a místa v Čechách. Po obecném popsání Čech mělo být sedm kapitol věnováno Praze, kapitola devátá pak pražskému okolí a desátá komunikacím vycházejícím z hlavního města.

Kapitoly třetí části byly věnovány jednotlivým krajům. K tomuto oddílu knihy, zejména ke kapitole XXV: *Sistitur syllabus omnium Bohemiae locorum, quae notantur in mappis chorographicis singularum provinciarum*, se vztahují mapy, které byly do knihy vevázány. Mapy ryl Johann Christoph Winkler, dole v pravém rohu v mapovém rámu je připsáno, na kterou stranu knihy patřily. Mapy byly vytvořeny v jednotném měřítku a označeny písmeny A–M. Jejich parerga jsou tematicky zaměřena podle toho, čím byl

³⁴³ *Notitia illustris Regni Bohemiae scriptorum geographica et chorographica collecta a Bernardino Erber S. J. ... Vindobonae 1760*, Strahovská knihovna, sign. AO III 28.

³⁴⁴ Po noviciátu ve Vídni studoval tamtéž filosofii a později ve Štýrském Hradci teologii. Pater quatuor votorum roku 1752. Působil na různých místech po celé provincii, nejdéle v rodné Lublani, v Kremži a ve Vídni v Theresianu (1743, 1759–1764 a 1767). Ioannes STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriae S.I.*, Viennae 1855, s. 74; Sommervogel III/405–6. Za pomoc se zjišťováním Erberových životopisných údajů děkuji Kateřině Bobkové-Valentové!

příslušný kraj typický – tato kompozice se později výrazně uplatňuje na mapách krajů po celé 19. století.³⁴⁵

I když měla být – z obsahu soudě – Praze věnována velká pozornost, v žádném studovaném exempláři se ale nejen tento text, ale ani případný samostatný plán Prahy nepodařilo najít a nikde se na něj také neodkazuje. Praha však dostala speciální prostor v rámci zde dosud nezmiňené mapy celých Čech, která spolu s mapami jednotlivých krajů většinu dochovaných exemplářů v českých knihovnách doprovází (nebo jsou alespoň patrné stopy po jejich vyřezání).³⁴⁶

Zatím se zdá, že Erberova kniha vyšla v jediném vydání. Přesto se do knihy vložená mapa vyskytuje v mapových sbírkách ve dvou podobách (vždy s odkazem na číslo stránky, kam má být vložena – srov. obr. V.81). Obě nesou název *Mappa geographica totius regni Bohemiae in XII. provincias divisae*, ovšem pouze verze rytá Johannem Christopherem Winklerem přiznává jako předlohu Müllerovu mapu.³⁴⁷ Winklerova práce se zdá být také mladší než verze Philippa Gütle (zemř. 1767), který tuto poslední část názvu mapy – v kartuši poněkud „natlačenou“ – neuvedl.³⁴⁸ Pozoruhodná je výzdoba mapy, která odkazuje k výše zmíněné Lotterově mapě Čech s převráceným otiskem pohledu na Hradčany s Karlovým mostem.

Winkler byl zkušený rytec, podílel se mimo jiné na vídeňském vydání příručky Giovanniho Jacopa de Marinoni, kde hrály mapy, plány a ilustrace s návodem, jak je sestojit, ústřední úlohu.³⁴⁹ Vyryl také pohled z ptačí perspektivy na Prahu *Ichnographia et orthographia metropolis pragensis*. Jde o výjimečné dílo neznámého autora³⁵⁰

³⁴⁵ Mapy z exempláře ÚAZK, sign. I/4/c 53 jsou uloženy v archivu odděleně. Ty, které byly součástí atlasu, vyřezal Zdeněk Kučera. Dr. Tomáš Grim je dohledal zpět, ale byly mezitím novodobě kolorovány a tím zničeny.

³⁴⁶ Tak byla mapa Čech vyřezána ze studovaného exempláře ve Strahovské knihovně, sign. AO III 28, zde mezi s. 40 a 41 byla nejspíše mapa Čech.

³⁴⁷ *Mappa geographica totius regni Bohemiae in XII. provincias divisae, adjunctis comitatu Glacensi regione Egrana et limitibus finitimarum provinciarum. Secundum Mülleri magnae memoriae geometriae originale mappam. Johan Christoph Winkler sc. et excudit Vien.* Kolorovaný tisk, grafické měřítko [asi 1:1 080 000], 46 × 54 cm. Studovaný, zde reprodukován exemplář MS UK, sign. 1/17/18 (= 93 aB 19).

³⁴⁸ *Mappa geographica totius regni Bohemiae in XII. provincias divisae, adjunctis comitatu Glacensi regione Egrana et limitibus finitimarum provinciarum. Philipp Gütl sculpsit Viennae.* Černobílý tisk, 460 × 545 mm. MZK v Brně, Moll-1588,A. Další exempláře ÖNB, Wien, sign. ALB kleinPort 621a a ALB kleinPort 621-1. Obě verze společně F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 377.

³⁴⁹ Giovanni Jacopo DE MARINONI, *De re ichnographica: cujus hodierna praxis exponitur, et propriis exemplis pluribus illustratur: inque varias, quae contingere possunt, ejusdem aberrationes, posito quoque calculo, inquiritur*, Viennae 1751, s plánem Vídně na titulním listě.

³⁵⁰ Patří k hojně reprodukováným portrétům Prahy. Naposledy *Praha Mozartova: kulturní a společenský život v Praze 1780–1800* (publikace k výstavě v Praze, 21. 11. 2011 – 28. 12. 2012), Praha 2006, s. 189. Dochováno v řadě exemplářů, např. AMP, SMP, sign. MAP P 1 B/25c, inv. č. 25c, stará sign. P 1/28a. Zde je využit jako podklad pro rekonstrukční mapu trasy slavnostního vjezdu Leopolda II. u příležitosti korunovace českým králem. Srov. kap. 6.

zachycující Prahu z vysokého nadhledu od jihozápadu, doplněné jednoduchým půdorysným plánem města v kartuši lemované znaky jednotlivých pražských měst. Grafický list byl údajně přílohou *Die Königskrönung in Prag im Jahre 1792*.³⁵¹

Předním vydavatelským centrem monarchie v oblasti map a vedut byl také Terst. Ve Vídni od roku 1770 provozovali své *Kunsthandlung* bratři Carlo a Francesco Artariové, od nichž se roku 1798 osamostatnil Tranquillo Mollo, jehož produkci J. Dörflinger nehodnotí příliš vysoko. Jeho mapa Čech z roku 1804 se vyznačuje uměřenou úpravou bez jakýchkoli topografických námětů.³⁵² Pokračovatelem firmy Artaria je vydavatelství Freytag a Berndt, které do nedávna sídlilo ve Vídni na původním místě na Kohlmarkt. Artariové vydali v roce 1790 rozměrnou mapu Čech sestavenou komerčním inspektorem Josefem Ferdinandem Bockem, nobilitovaným jako Bock-Polach. Bock působil řadu let v Čechách a své znalosti a zkušenosti z praxe hodlal využít při sestavení nové mapy země. Patrně si uvědomoval zastaralost a limity Müllerovy mapy. Mapu předložil v polovině sedmdesátých let Štábu generálního ubytovatele a Českému guberniu.³⁵³ 30. května 1777 dostal privilegium, které jej opravňovalo mapu vydávat po 20 let. Mapa s tradičně koncipovaným názvem *Mappa totius regni Bohemiae in XVI circulos divisae*³⁵⁴ netajila svou předlohu: *Mappa hæc ex sect. XXV Müllerian. in hodiernos XVI circulos divisa est ab equite I. F. de Bock et Polach*, ale již uvedením aktuálního počtu českých krajů prozrazovala podstatné aktualizace. Mapový obsah Bock orientoval k hospodářství – zemědělství, těžbě a (proto)průmyslu, což bylo lépe patrné z názvu druhého vydání z roku 1808: *Totius Regni Bohemiae Mappa Chorographico-Mineralogico-Hydraulic-Commercialis*.³⁵⁵ Mapa byla ovšem poměrně konzervativní v grafické úpravě listu „vsazeného“ do komplikovaného stylizovaného

³⁵¹ *Die Königskrönung in Prag im Jahre 1792 ... In der von Schönfeldschen Buchhandlung, und bei Albrecht und Kompagnie [Prag] 1792*. Zatím se nepodařilo objevit kompletní exemplář.

³⁵² HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 133 a MAP A 134 (2. vyd. 1810).

³⁵³ E. SEMOTANOVÁ, *Mapy Čech, Moravy a Slezska*, s. 83–84 podle Františka ROUBÍKA, *Ke vzniku Bock-Polachovy mapy Čech z r. 1808*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* 47, 1939, s. 58–67.

³⁵⁴ *Mappa totius regni Bohemiae in sexdecim circulos divisae cum comitatu Glacensi et districtu Egrano* (mimo mapový rám). *Mappa hæc ex sect. XXV Müllerian. in hodiernos XVI circulos divisa est ab equite I. F. de Bock et Polach ... MDCCXC* (v kartuši v pravém dolním rohu); *K. Ponheimer sculp. Viennae*. Kolorovaný tisk, 44,5 x 52,5 cm, grafické měřítko [ca 1:700 000] (exemplář MS UK, sign. D1/17/5 (= 93 aB 6). F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 385.

³⁵⁵ *Totius Regni Bohemiae Mappa Chorographico-Mineralogico-Hydraulic-Commercialis. Cum Comitatu Glacensi Et Districtu Egrano (v horní části mapového rámu). Bohemia in XVI circulos divisa, notitiis plurimis illustrata. Limitibus, viis etc. post Milleri editionem ex actis publicis emendatis opera Jos. Ferd. S. R. J. Equitis A Bock et Polach ... Publiée par Artaria et Comp. 1808*. Kolorovaný tisk, grafické měřítko [ca 1:340 000], 100 × 120 cm (celek podlepený plátnem) – podle HÚ AV ČR, MS, sign. MAP A 44 (a tamtéž další dva kolorované exempláře, srov. obr. V.83.). Reprodukován Semotanová 2001, s. 83, obr. č. 69 (otištěna v černobílé podobě). F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 602.

rámu. Ta zcela odpovídá stylu vrcholného baroka a nezapře svou předlohu. V levé horní rohové výseči byl ponechán prostor šikmému pohledu na Prahu. Na stylizovaném rozvinutém svitku papíru ji reprezentuje pohled z Petřína na Hradčany, Malou Stranu a část Starého a Nového města. Andělé tento obraz přinášejí jako doprovod svatého Václava se svatým Janem Nepomuckým, kteří klečí před Nejsvětější Trojicí (znázorněnou božím okem). Reinerova výzdoba zde tedy byla inovována. V levé dolní rohové výseči se nachází v kartuši legenda, vedle ní geometrické instrumenty a především miniaturní přehledná mapa Čech *Regnum Bohemiae* s jejich rozdělením na kraje. V dalších rozích jsou opět již známé náměty – heraldická zvířata lev a orel, pohled do úrodné krajiny, který volně přechází v alegorie českých řek a v sousedství názvu mapy kamenická scéna, kde je zakomponován i medailon snad s portrétem autora. V obou posledně uvedených částech parergonu sledujeme aktualizace v podobě výjevu s obchodníky nakládajícími zboží na loď a hamru.

V roce 1801 ke zmíněným nakladatelstvím přibyl *Kunst- und Industrie- Comptoir* a následovaly další. Velmi produktivním vydavatelem map byl Franz Johann Joseph Reilly (1766–1820). Proslavil se zejména díky mapám krajů a atlasové tvorbě. I když i *Schauplatz der fünf Theile der Welt von und zu Anton Friedrich Büschings grosser Erdebeschreibung* zůstal torzem, čítal 830 map. Byl vydáván v letech 1789–1802, každý týden jedna mapa. Vydával také školní atlasy, první úplný rakouský velkoformátový atlas *Grosser deutscher Atlas* (o 28 listech v letech 1794–1796) a atlas poštovních spojů *Atlas universae rei veredariae* (o 40 listech, 1799). Ve Vídni, Praze a Karlových Varech měl své pobočky knihkupec Franz Haase, jako místa vydání uváděla Vídeň a Prahu také Schönfeldská tiskárna.

„Moderní“ plány Prahy

Úkol přinést informaci o městě jako celku s rozvojem moderní kartografie přejímal postupně půdorysný plán. Oddělení funkce veduty a plánu je patrné v případě Prahy na příkladu produkce zmíněného vídeňského nakladatele Lidla. Vedle popsané mapy Čech zahrnovala také speciální plán Prahy. Lidlovi šlo ale primárně vzhledem k profilu jeho nakladatelské produkce o zachycení aktuálních válečných operací. Ještě lepší ilustrací uvedeného trendu je v rámci pragensiální kartografie 18. století ojedinělý *Grundriss der kais. königl. Hauptstadt Prag in Königreich Böhmen*, který zařadil do své dvoudílné knihy o Praze *Vollständige Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt*

*Prag von den ältesten bis auf die ietzige Zeiten. Besonders für Fremde und Reisende bearbeitet. Nebst einem Anhang von 24 Kupfern und einem Plane. Prag und Wien, in der von Schönfeldschen Handlung 1787*³⁵⁶ Johann Ferdinand Opitz. Díky němu mohl vyznačit nedlouho před vydáním knihy zavedená čísla popisná a zapsat názvy ulic. Plán byl určen pro orientaci, zamýšlen jako praktická pomůcka. Ve studovaném exempláři chybí plán i obrázky, i když jsou v předmluvě avizovány: *Überdies erhält auch die Topographie eine wichtige Vermehrung durch einen eigenen Grundriss der Plätze und Gassen der Stadt, wie nicht minder der ansehnlichsten Prospekte, die theils zur Gemeinnützigkeit, theils Verschönerung des Wercks sehr viel beitragen.* (nepag. předmluva)

Další známý tištěný plán Prahy před vydáním Jüttnerova plánu je zcela netypický, k jihu orientovaný plánek *Prag*, který se stal v roce 1806 přílohou *Kleiner deutscher Städte-Atlas* vydaného v Hamburgu.³⁵⁷ Vyryl jej Johann David [?] Schlein, autorem atlasu byl snad Heinrich August Ottokar Reichard. Nejsou známy jeho další kopie ani jiný stejně orientovaný plán.

V roce 1820 byl vydán plán Prahy s názvem *Grundriss der königlichen Hauptstadt Prag*, první moderní plán hlavního města Království českého.³⁵⁸ Zpracoval jej důstojník dělostřelectva rakouské armády Josef Jüttner (1775–1848) v letech 1812–1813. Jüttner získal zkušenosti při trigonometrickém měření, na němž v Čechách od počátku 19. století pracoval astronom Martin Alois David, mimo jiné kritik Bock-Polachovy mapy Čech. O Davidovo měření se opíral ve své kartografické tvorbě František Jakub Jindřich Kreibich.³⁵⁹ Kreibich se zaměřoval na mapy středního a malého měřítka. Ohledně mapování Prahy na Davida navázal svým vlastním astronomickým zaměřováním zeměpisných souřadnic důležitých bodů na území Prahy právě Jüttner. Takto vzniklou

³⁵⁶ Studovaný exemplář NK ČR, sign. 65 E 1329/1–2. Úhledný, nepříliš opotřebovaný exemplář, který ale veduty ani plán neobsahuje.

³⁵⁷ AMP, SMP, sign. MAP P 1 B/31, stará sign. P 1/31, inv. č. 31.

³⁵⁸ K. KUCHAR, *Jüttnerův plán Prahy*; F. ROUBÍK – K. KUCHAR – V. HLAVSA, *Plán Prahy z roku 1816* (faksimile plánu se zásadní úvodní studií).

³⁵⁹ *Charte von Boehmen. Nach den Ortsbestimmungen des k. Astronoms H. Can. Alois David und nach zuverlässigen geographischen Hilfsmitteln neu bearbeitet und gezeichnet von Fr. Jac. H. Kreybich P. zu Nürnberg et typ. A. S. Schneider u. Weigelsche Kunst- und Landkartenhandlung.* 525 × 685 mm, asi 1: 570000. 1807–1836 alespoň 9 vyd., v letech 1818–1836 pak nejméně dvakrát Marco Berra v Praze. *Charte von Boehmen. Nach den astronomischen Bestimmungen des Hrn. C. David's, mehreren Aufnahmen und mit sorgfältiger Benützung aller statistischen und topographischen Nachrichten berichtigt. Entworfen und gezeichnet von K. I. Kipferling. Wien. Im Verlage des Kunst u. Industrie Comptoirs 1806.* Kolorovaný tisk, 490 × 585 mm, bez měřítka, studovaný exemplář ÖNB, Wien, sign. FKB C.55.11 (další exemplář FKB C.57.2), shodný s MS UK, sign. D1/53/51, 2. sign. 93 a C 21. Další vyd. této mapy 1816 a 1819. Mladší mapy, hojně dochované v českých i vídeňských sbírkách. F. ROUBÍK, *Soupis map českých zemí 1*, č. 199 a 209 a s. 63–64.

síť vztaženou k trigonometrickému bodu v observatoři pražského Klementina použil k vytvoření plánu Prahy. Následovalo přesné zaměření všech ulic, vyměření jednotlivých domů a dvorů a topografický popis. Práce byly přerušeny Jüttnerovým nasazením do válek proti Napoleonovi. Čistokresbu plánu vytvořil v Praze během šestitýdenní dovolené v roce 1816 a trvalo další tři roky, než bylo možné plán předložit císaři, který ovšem o dílo neprojevil velký zájem, i když byl Jüttner vypracováním plánu Prahy v roce 1812 císařem formálně (ovšem na přímluvu hraběte Kolovrata) pověřen. Mezitím se rozhodlo plán na vlastní náklady vydat České museum. Touto složitou cestou získala Praha – poté, co plán vyryli do mědi Josef Alois Drda, Caspar Pluth a František Alois Musil a vytiskla pražská tiskárna Františka Hoffmanna – svůj první přesný plán.

Plán v měřítku přibližně 1:4 320 zachycuje Staré a Nové Město pražské, Malou Stranu, Hradčany, Vyšehrad a nejbližší okolí města. Vysokou úroveň mapového obsahu snižuje fakt, že Jüttner byl před publikováním plánu donucen ze strategických důvodů vypustit přesné informace o pražské fortifikaci. Hradby s městskými branami a hradební pásmo jsou tedy zachyceny pouze schematicky. Znázornění terénu šrafami také není precizní, nicméně zásadním přínosem Jüttnerova plánu je přesné a velmi podrobné vyobrazení vnitřního města: plán zobrazuje uliční bloky i půdorysy jednotlivých domů označených domovními čísly platnými v roce 1805, německé názvy ulic a veřejných prostranství, vodárny a sklady dřeva na vltavských březích, kašny, sochy i zeleň. Křížem jsou označeny kostely, hvězdou synagogy; jejich názvy spolu s pojmenováním „předních budov“ přináší legenda.

Jüttnerův plán posloužil jako podklad pro Langweilův model, na němž začal Antonín Langweil pracovat v roce 1826,³⁶⁰ a vycházel z něho například hrabě Karl Vasquez Pinas, který pravděpodobně v letech 1842–1845 vytvořil *Plan der königl. böhm. Hauptstadt Prag* v měřítku cca 1:4320 na čtyřech mapových listech dedikovaný hraběti Chotkovi a české šlechtě. Karl Vasquez Pinas vytvořil i další, podobně upravené plány měst habsburské monarchie: Vídně, Badenu, Budína, Pešti a Terstu.³⁶¹ Praktičtější

³⁶⁰ Naposledy Kateřina BEČKOVÁ – Miroslav FOKT, *Svědectví Langweilova modelu Prahy*, Praha 1996.

³⁶¹ Studované exempláře AMP, SMP, sign. MAP P 2 B/1005, inv. č. 1005 a sign. MAP P 2 B/41a–d, stará sign. P 2/11a–d, inv. č. 41a–d. Naposledy o něm Walter ÖHLINGER (ed.), *Die Pläne der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien von Carl Graf-Vasquez*, Schleinbach 2011, v úvodní studii k řadě redukcí Vasquez-Pinasových plánů Vídně a jejích okresů.

odvozeninou Jüttnerova plánu byl v roce 1824 ve Vídni vydaný půdorysný plán Prahy s nejbližším okolím.³⁶²

Jüttnerův plán Prahy sám o sobě ovšem představoval ve své době obchodní neúspěch. Jeho výpovědní hodnota byla snížena povinností vypustit údaje o pražském hradebním pásmu, navíc jeho rozměry byly značné. Vyšel v době, kdy již Artaria, Franz Haase, Kunst- und Industrie Comptoir a další vídeňská či pražská nakladatelství a vydavatelé produkovali plány v praktičtější formátu. Mezi těmito plány Prahy vyniká plán vydaný u Artariů a zhotovený vojenským kartografem Le Roy, jehož podklad byl hotov již v roce 1812, ale vyšel u Artariů o deset let později.³⁶³ Aktivním kartografem pracujícím podle starších předloh byl také pozdější ředitel zemského silničního ředitelství Leopold Wöllner, kterému se podařilo vydat první plán 1823.³⁶⁴ Počet tištěných a pro praktickou potřebu určených plánů, které se opíraly především o Jüttnera a Le Roye, ale i starší předlohy pozvolna narůstá a od poloviny století se stává množství nedatovaných velmi si graficky podobných a nakladatelskými údaji jen výjimečně označených plánů téměř nepřehledné.³⁶⁵

Je nutné zde upozornit na to, že nejspíše v Jüttnerově okruhu, snad péčí Františka Aloise Musila, vznikla na konci dvacátých let anonymní rukopisná kolorovaná mapa Prahy a jejího okolí *Plan der kön. Hauptstadt Prag samt der Umgegend im Umfange von 3 Stunden* v měřítku 1:19 200.³⁶⁶ Zobrazené území odpovídá přibližně rozsahu Velké Prahy vymezené roku 1922. Terén byl znázorněn šrafováním, autor rozlišil barevně pražské čtvrtě a zemědělské kultury, především za hradbami města - zahrady, vinice, louky, lesy a zachytil komunikace a dobové názvosloví. Cenné jsou zejména místopisné údaje pro topografii části dnešní pražské aglomerace; zachyceny jsou např. usedlosti, hostince, vinice, kostely a kláštery za tehdejšími hradbami Prahy. Mapa

³⁶² *Grundriss der königlichen Hauptstadt Prag in Bohmen. Nach Jüttners für das böhmische Nationalmuseum gefertigten Grundrisse verbessert, mit Zuratheziehung anderer guter Hilfsmitteln.* AMP, SMP, sign. MAP P 2 A/32, sign. P 2/4, inv. č. 32.

³⁶³ *Militaerisch Topographischer Plan von der Königl. Hauptstadt Prag nebst Umgebungen* z roku 1822. Benedikt Le Roy, vryl C. Ribiczka. Vyd. Artaria a prodával se v Praze u Marco Berry. Studovaný exemplář ÖNB, Wien, sign. MGI 100. Obr. V.86.

³⁶⁴ *Grundriss der k. k. Hauptstadt Prag und ihrer nächsten Umgebungen.* ÖNB, Wien, sign. AB 80 (30) Praha orientovaná k SV s legendou vpravo (pokračují až do 60. let, někdy je na nich zakresleno povodňové území). Srov. F. ROUBÍK – K. KUCHAR – V. HLAVSA, *Plán Prahy z roku 1816.*

³⁶⁵ O jejich soupis se pokusil Václav HLAVSA, *Plány města Prahy a okolí 1801–1918*, Sborník archivních prací 24, 1974, s. 137–259.

³⁶⁶ Karel KUCHAR, *Praha a její okolí v letech dvacátých minulého století. Faksimile mapy neznámého autora (1:19 200)*, Praha 1949; Karel KUCHAR, *Praha a její okolí v letech dvacátých minulého století*, Kartografický přehled 5, 1950, s. 56–59.

nevyšla tiskem a zůstala tudíž veřejnosti neznámá, tak jako obdobným způsobem zpracované mapy vojenských kartografů rakouské armády.³⁶⁷ Upozorňuje ale na důležitý fakt: s rozvojem moderní kartografie – v rakouském prostředí od šedesátých let 18. století – přestává být na urbanizovanou a řídko zastavěnou nebo volnou krajinu za jeho hradbami nahlíženo dvojí optikou.

Profesionalizace kresby a malby a vedutová alba

V období vrcholného baroka byla krajinomalba nizozemských či italských malířů předmětem sběratelského zájmu, ovšem v Čechách byl tento žánr pěstován jen okrajově, především formou osamostatňování krajinných motivů z figurální malby.³⁶⁸ Původní česká plátna zachycující Prahu – v celku i v detailu – jsou výjimečná.³⁶⁹ Až žáci Karla Postla a Ludvíka Kohla, samouk Vincenc Morstadt a posléze další zachytili pražská města a jejich bezprostřední okolí nejen v kresbě převáděné případně do podoby rytin, ale také v malbě.³⁷⁰ Hlavním žánrem jejich tvorby byla ale tištěná veduta (některé krajinomalby byly také převáděny do podoby tištěných vedut³⁷¹).

Když v roce 1806 přišel z Vídně do Prahy na nedlouho předtím založenou Akademii výtvarných umění (1799/1800) Karl Postl, měl za sebou mimo jiné již zpracování vedutového alba z českého prostředí – na *Collection des vue les plus intéressantes et pittoresques de la Bohême*³⁷² spolupracoval se slovinským malířem a grafikem Lorenzem Janschou a bylo jedním z výsledků jeho práce pro různá vídeňská nakladatelství, zde konkrétně pro Artariu. Kromě pohledů na Teplice, Karlovy Vary, Bechyni, Český Krumlov, Rožmberk, labskou soutěsku u Vrchlabí, Trosky a Karlštejn zde byl zařazen také pohled na Hradčany s Karlovým mostem pořízený z pravého břehu

³⁶⁷ Dva příklady těchto nedatovaných rukopisných map uchovávaných nejčastěji v ÖNB a v ÖStA–Kriegsarchiv, Wien, otiskla autorka této práce ve studii *I. vojenské mapování jako pramen pro poznání krajiny druhé poloviny 18. století. Komunikace v pražském regionu*, in: *Krajina jako historické jeviště*, s. 159–184.

³⁶⁸ N. BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ, *Krajina v českém umění 17.–20. století*.

³⁶⁹ Obléhání Prahy pruským vojskem v roce 1757 pravděpodobně Ignáce Raaba ze sbírek Pražského hradu (podle Z. Wirth, 1941, č. 67), pohled na Stromovku a Troju z druhé poloviny 18. století (tamtéž, č. 68) apod.

³⁷⁰ Srov. např. Zdeněk MÍKA, *Zapomenuté obrazy. Praha 19. století*, Praha 2007, a Naděžda BLAŽÍČKOVÁ-HOROVÁ, *Praha v akvarelu a kolorované grafice 19. století*, Praha 1997 (= katalog MMP) a především Jiří KROPÁČEK, *Pražské veduty. Proměny města (1493–1908)*, Praha 1995.

³⁷¹ Karl Postl zpracoval takto některá Grundova díla. Srov. Jan KŘÍŽ, *Norbert Grund 1717–1767*, Wien 1967.

³⁷² Vienne [1800–1820].

Vltavy, z místa jižněji položeného, než je Novotného lávka, tak, aby mohla být zachycena špička Střeleckého ostrova, a od Petřína přes Smíchov přes řeku směrem k jihozápadu obrácený do zázemí města.³⁷³

„Městská alba“ se stávala stále populárnější, byla koncipována pro různé zákazníky – pro domácí či cizince, doplňována aktuálními vedutami, obměňována, aby se stala atraktivnější.³⁷⁴

Mezi nejstarší alba vedut Prahy patří neoznačený soubor dvaceti čtyř vedut vydaný v letech 1793–1794 Janem Jiřím Balzerem st.³⁷⁵ podle předloh Josefa Antonína Scottiho de Cassano a Leopolda Paukerta s francouzským a německým textem.³⁷⁶ Podruhé vydal sérii kolem roku 1814 Marco Berra, ovšem v horší kvalitě.³⁷⁷ Ještě rozsáhlejší je – taktéž neoznačené – album Filipa Hegera a jeho syna Františka Antonína Jindřicha z let 1792–1796, které čítá dvacet osm listů. Veduty ryli Kašpar Pluth, Josef Koch, Josef Gregory a Jan Berka (1759–1838).³⁷⁸

Srovnání dvou nejstarších alb s albem Antonína Pucherny a Ludvíka Buquoye z roku 1810³⁷⁹ zapsané ve stejné tabulce v šesté kapitole ukazuje proměnu, kterou prošla koncepce alb vedut Prahy v poměrně krátkém období patnácti let. Proměna námětů – míst, jejichž vyobrazení byla do alb zařazována, odrážela vývoj žánru veduty jako takové vyvíjející se v tomto období souběžně s krajinomalbou³⁸⁰ i se zájmem o přírodu (osvícenským i později romantickým), obratem pozornosti k zázemí měst a okolí šlechtických sídel. To jsou obecnější trendy, které se odrazily také v ikonografii dalších evropských měst. V českém prostředí k těmto tendencím přistupuje ještě obrozenecký zájem poznat místa spjatá s národními dějinami.

³⁷³ *Die Hauptstadt Prag sammt den Königl. Schlosse von der Alt-Stadt aus, anzusehen. Vue de la ville de Prague capitale de la Bohême, du côté du château royal a Ansicht des Wissehrad und Podskal von Laurenziberg in Prag – Vue de Wissehrad et Podskal, du coté de la Montagne St. Laurent a Prague.*

³⁷⁴ Srov. Eva BUŽGOVÁ (ed.), *Vincenc Morstadt: popisný seznam grafického díla*, Praha 1958.

³⁷⁵ L. BROŽKOVÁ, *Jan a Antonín Balzer: grafika: katalog výstavy, Praha 1968* (= katalog NG v Praze).

³⁷⁶ AMP, Sbirka grafiky, 1. G 183, 2. G 185, 3. G 163, 4. G 186, 5. –, 6. G 187, 7. G 188, 8. G 175, 9. G 174, 10. G 189, 11. G 190, 12. G 191, 13. –, 14. G 192, 15. G 193, 16. G 194, 17. G 195, 18. –, 19. G 196, 20. G 197, 21. G 173, 22. G 210, 23. G 211, 24. G 212.

³⁷⁷ V. HLAVSA, *Obrazy barokní Prahy*, s. 186–187, č. 38–48, Hlavsovi se nepodařilo sérii zkompletovat.

³⁷⁸ AMP, Grafická sbírka, 1. G 116, 2. G 117, 3. G 121a–b, 4. G 119, 5. G 120a–b, 6. G 118, 7. G 122, 8. G 123, 9. G 124, 10. G 125a–b, 11. G 126a–b, 12. G 127, 13. G 128a–b, 14. G 129, 15. G 130–131, 16. G 132–133, 17. G 134a–b, 18. G 135, 19. G 136, 20. G 137, 21. G 138a–b, 22. G 139, 23. G 140, 24. G 141, 25. G 142, 26. [?] G 145, 27. [?] G 145b, 28. [?] G 144a

³⁷⁹ Podle AMP, osobní fond Václav Hlavsa, kart. 3, nepag. strojopisné přípravné materiály ke studii s pracovním názvem *Rytiny XIX. stol.*

³⁸⁰ Ke vztahu veduty a krajinomalby jako uměleckým žánrům, vývojovým trendům a hlavním osobnostem *Dějiny českého výtvarného umění III/1*, Praha 2001, kap. Naděždy BLAŽÍČKOVÉ-HOROVÉ na s. 113–136, a J. KROPÁČEK, *Pražské veduty*, s. 122–167. Širší kontext vedutistů zajímajících se o krajinu Čech a Moravy Marie MŽYKOVÁ, *Díla moravského vedutisty Johanna Venuta z auersperských sbírek*, Zprávy památkové péče 66, 2006, 4, s. 310–317.

Stále četnější jsou již v 18. století série pohledů na šlechtická sídla (někdy v podobě nástěnných maleb v hlavním rodovém sídle, jak bylo běžné již v renesanční Itálii) i například hospodářské dvory,³⁸¹ série pohledů na klášterní objekty patřící jednomu řádu.³⁸² K těmto řadám vzniklým z podnětu majitele nyní přistupují ediční podniky soukromých vydavatelů a nakladatelů – určitou oblastí či jinak tematicky vymezené soubory vedut, které reagují na poptávku rodícího se turistického ruchu³⁸³ či na zájem o hrady a zámky.³⁸⁴ Mnohé veduty zůstaly v rukopisné podobě.³⁸⁵ Těmito soubory jsou inspirované kreslené cestovní deníky z tematicky zaměřených putování po Čechách.³⁸⁶ Od přelomu století vznikaly jednak série pohledů na pražská veřejná prostranství a hlavní budovy navazující na výše uvedené, laděné většinou v duchu *biedermaieru*, oživené pestrou stafáží. Ta začíná žít vlastním životem, v popředí pohledu na budovu či veřejné prostředí jsou zobrazeny samostatné scény, odehrávají se vlastní příběhy – stafáž se stává téměř rovnocennou složkou veduty a přechází v žánrové obrázky z městského prostředí.³⁸⁷ Karl Postl, i když sám maloval, soustředil se především na kresbu a k jejímu dokonalému zvládnutí vedl i své žáky. I když i nadále se studenti cvičili především kopírováním starších předloh v ateliéru, stále větší význam dostávala práce v plenéru. Jako malíř krajinných výjevů se prosadil mezi Postlovými žáky Antonín Mánes,³⁸⁸ který krajinářský ateliér, zaniklý na Akademii po smrti svého učitele v roce 1818, opět obnovil. Pod vlivem německých romantiků prakticoval ještě více

³⁸¹ Starší literatura k tématu je shnuta nejnověji Eva CHODĚJOVSKÁ, *Příspěvek k ikonografii hospodářských budov na schlikovských panstvích Jičínska*. Z Českého ráje a Podkrkonoší, in: Šlechtické rody a jejich sídla v Českém ráji. Sborník referátů z vědecké konference konané ve dnech 24. – 25. dubna v Turnově, ed. Ivo Navrátil Semily 2009, s. 332–346, kde je citována další literatura. Ikonografií hospodářských dvorů se zabývá zejm. Jan Žižka. Srov. Jan ŽIŽKA, *Hospodářské dvory kláštera v Plasech. (Několik poznámek k barokním klášterním hospodářským stavbám)*, in: 850 let plaského kláštera (1145–1995). Sborník příspěvků semináře „Vývoj a význam plaského kláštera pro české dějiny“ pořádaného v Mariánské Týnici ve dnech 31. 5. - 2. 6. 1995, ed. Jiří Fák, Mariánská Týnice 1995, s. 58–66.

³⁸² Srov. výše cit. práce, do nichž přispíval Jan Josef Dietzler apod.

³⁸³ V českém prostředí soubory věnované Karlovým Varům či Teplicím.

³⁸⁴ Nejznámějším dílu Alexandra Hebera předcházely např. August Gottlieb MEISSNER, *Historisch-malerische Darstellungen aus Böhmen*, Prag 1798.

³⁸⁵ Například většina díla Antonína Jana Venuta, plodného autora pohledů na města severovýchodních Čech. Naposledy srov. Eva CHODĚJOVSKÁ, *Jičínský vikariát roku 1812. Nově nalezená církevní správní mapa*, Z Českého ráje a Podkrkonoší 25, Praha 2015, s. 170–179, kde je shrnuta dosavadní literatura. Z ní je nejvýznamnější studie Marie MŽYKOVÉ, *Díla moravského vedutisty Johanna Venuta, passim*. Venutovým dílem, jehož značná část je uchovávána v ÖNB ve Vídni, se zabývá dlouhodobě Jana Croy.

³⁸⁶ Nejen Karel Hynek Mácha (Bohumír MRÁZ, *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*, Praha 1988), ale např. také v nedávné době zpřístupněný Karel KRAMERIUS, *Putování po českých hradech (1814–1818)*, ed. Marcela Kalašová, přeložili Jindřich Schwippel a Michaela Váňová, Praha 2010.

³⁸⁷ J. KROPÁČEK, *Pražské veduty*, s. 135, toto pojetí stafáže označuje za předzvěst realismu druhé poloviny století.

³⁸⁸ E. REITHAROVÁ, *Antonín Mánes*, Praha 1967.

práci v plenéru. Se svými žáky i svou rodinou podnikal studijní výlety nejen do pražského okolí. Vedle dokonale zvládnuté kresby viděného pro něho začala být významná barva, s ním se krajinomalba dostala do romantického období.³⁸⁹ Sám ovšem dával před divokými a neobydlenými lokalitami vysokých hor přednost poklidné a harmonické, alespoň z části urbanizované české krajině, často právě v okolí Prahy. Stovky dochovaných vedut Prahy a jejího okolí z prvních desetiletí 19. století jsou dílem nejen Karla Postla a jeho žáků vychovaných na Akademii. Druhý významný dobový trend v krajinomalbě – reálné i fantaskní antické motivy – oslovily v českém prostředí například Ludwiga Kohla, který působil na normální škole v Praze a ve večerních a nedělních kurzech vzdělával řadu schopných kreslířů a malířů.³⁹⁰ Vedle zájmu o antiku navíc jeho tvorba, jejíž podstatnou část tvoří opakovaná vyobrazení svatovítského chrámu, vykazuje fascinaci gotikou, „právě objeveným“ slohem záalpského středověku.³⁹¹ Z hlediska pražské veduty patří mezi jeho nejvýznamnější díla sedmidílná série pohledů na vltavské břehy z let 1792–1794.³⁹²

³⁸⁹ *Dějiny českého výtvarného umění* III/1, Praha 2001, s. 128.

³⁹⁰ Srov. o něm katalog *Ludvík Kohl 1746–1821*, ed. Marcela PÁNKOVÁ, katalog výstavy v Národní galerii v Praze, Praha 1984, č. kat. 150–156.

³⁹¹ K tomuto tématu pro širší kontext urbánních dějin a cestování velmi inspirativní v nedávné době vyšlou knihu Rosemary SWEET, *Cities and the Grand Tour. The British in Italy, c.1690–1820*, Cambridge – New York 2012.

³⁹² AMP, Sběrka grafiky, sign. G 213–221. Obr. VI.15.

POHLEDY NA PRAHU – ZÁVĚR

V předchozí kapitole byly popsány hlavní obrysy proměn obrazu Prahy v časovém rozmezí tří století tak, jak se dochovaly. Tak se nám na základě dochovaných dokumentů a informací o deperditech jeví vývoj vizuálních reprezentací Prahy. Takto jsou popsány jako *ikonografické prameny*, které má historik k dispozici. Mohou posloužit při hledání tradičních otázek po podobě a prostorových vztazích jednotlivých budov, po rozrůstání města apod. Budeme-li ale hledat nadále odpověď na v úvodu práce položenou otázku, musíme počet sledovaných map, plánů a vedut výrazně zredukovat. Vyloučit musíme v každém případě dokumenty pořizované pro osobní potřebu anebo dokumenty utajované. Zpravidla to budou mapy a plány, v drtivé většině rukopisné. (S jistotou víme, že z nastíněného vývoje portréту Prahy musíme vyloučit základní starou mapu dnes používanou napříč obory jako informaci o podobě sídel v předindustriální éře: stabilní katastr včetně císařských povinných otisků, dále všechny součásti I. i II. vojenského mapování, téměř všechny výsledky práce zemských měřičů i přísežných mlynářů, vojenských inženýrů pracujících pro rakouskou armádu. Z druhé poloviny 18. století je nezbytné „odmazat“ všechny plány Huberovy i Hergetovy.) I když musíme předpokládat značné povědomí o vizuálních reprezentacích Prahy v rámci jisté ne zcela zanedbatelné skupiny studentů vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě, kteří kopírovali plány měst v rakouské monarchii včetně Prahy, studenty stavovské inženýrské školy, přísežné měřiče v kanceláři desk zemských apod., nebyla – až na zvláštní výjimky, jaké představuje například pořízení rukopisného sbírkového atlasu Ludvíkem XIV. pro své generály¹ – šířena vyobrazení Prahy v raném novověku jinak než tiskem. Roli tohoto masového média pro šíření obrazu města chápeme jako zásadní.² O tom, v jakých nákladech knihy a volná grafika vycházely, kdo si je kupoval,

¹ Peter BARBER, *Deutsche Cartographica und Topographica im Department of Manuscripts der British Library*, *Speculum orbis* 2, 1986, s. 117–119; kodex ve zdobných deskách s rukopisnými pečlivými kopiemi plánů evropských měst, kde se nachází také plán Prahy podle plánu v Merianově-Zeillerově Topografii, viz British Library, London, Add. MS 64109, Praha na fol. 10 (dle původního obsahu), fol. 16–17 (moderní foliace): *Prague capitale du Royaume de Boesme* [!] (v ozdobné kartuši vpravo dole), bez měřítka, 350 x 465 mm.

Atlas vázaný v červené kůži se zlatým dekorem a přezkami koupila British Library v 90. letech 20. století od dědiců markýze Louvois. Jde o jeden z atlasů s plány měst, které nechal Ludvík XIV. pořídit roku 1684 v pařížské Invalidovně pro své ministry. Svazek zahrnuje asi 150 měst, výjimečně jsou zařazeny i mapy jejich okolí či větších území (Porýní u Špýru, okolí Casale Monferrato, okolí Vídně).

² Nejnověji Petr VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé*,

zda je také četl, komu byly předčítány a ukazovány a jak byly pochopeny, víme opravdu málo.³ Závěry se tedy opírají o málo exaktní, nicméně ve většině případů jedinou dostupnou indicií, kterou je četnost dochování, případně existence více jazykových mutací.

Tento přístup může objasnit, proč byly používány často starší, již neaktuální předlohy, když bylo třeba informovat obrazem o události, k níž v Praze došlo. – Nebyl k dispozici moderní tiskem vydaný podklad. Pořízení spolehlivého půdorysného volně šířitelného plánu Prahy bylo v 18. století značně komplikované. Názorně to ukazují peripetie Josepha Daniela Hubera, který se nedočkal vytištění svého plánu Prahy. Dostatek lidí schopných vytvořit kvalitní podrobný plán města, či podrobnou mapu byl dlouhodobě k dispozici. Marie Terezie ve Vídni založila ryteckou školu (1766, od 1768 Akademie), která postupně zajistila dostatek domácích odborníků schopných rukopisnou předlohu rytecky zpracovat, a v roce 1799/1800 k nim přibyla Akademie výtvarných umění v Praze,⁴ nicméně i přes tyto zlepšující se podmínky pro vytváření vedut i moderního plánu města nebyly dlouho masově využity. Poptávka v řadách veřejnosti nebyla zřejmě nijak obrovská, zájem o mapy a plány se zvýšil až na konci století spolu se zvyšující se gramotností a vzdělaností obyvatelstva.⁵ Ukazuje to také fakt, že v Rakousku do konce 18. století neexistoval velký nakladatelský dům, který by se živil vydáváním map, plánů a vedut. Prostorové vztahy a detailní topografie města byla předmětem vojenského tajemství. Praha byla pevností a nebylo žádoucí některé druhy informací sdělovat široké veřejnosti. Městský geometr začal působit až roku 1799.⁶

Nové panoramatické pohledy na město v 18. století již téměř nevznikaly. Vystřídaly je od raného 18. století jednak půdorysné plány, jednak série vedut. Jim se budeme věnovat v první části této kapitoly. Hlubší analýza ukázala, že originálních tištěných šikmých pohledů je pro starší období (před rokem 1720) celkem osm, půdorysné plány

knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod, 2. vyd., Praha 2008.

³ Bernd ROECK, *Das historische Auge. Kunstwerke als Zeugen ihrer Zeit. Von der Renaissance zur Revolution*, Göttingen 2004, s. 282–283.

⁴ Johannes DÖRFLINGER, kap. *Verlagskartographie*, in: Ingrid KRETSCHMER – Johannes DÖRFLINGER – Franz WAWRIK, *Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert*, Wien 2004, s. 85–90.

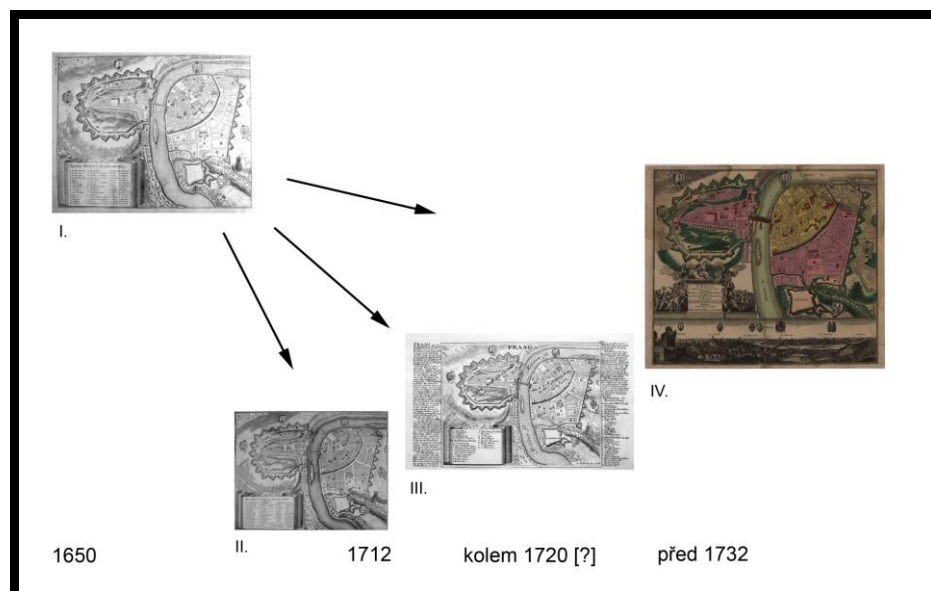
⁵ Zajímavá je statistika, kterou připravil Johannes DÖRFLINGER, *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Privatkartographie zwischen 1780 und 1820*, 1. sv., Wien 1984, s. 74–78, 104–105, 154–155 a shrnul zde na s. 87: v Rakousku bylo ročně vydáno tiskem v letech 1700–1779 průměrně asi 5 listů, 1780–1785 asi 12, 1786–1790 60, 1791–1800 téměř 100.

⁶ Jan PUDR, *Zeměměřiči ve službách obce pražské*, Praha 1942 (= zvl. otisk z časopisu Zeměměřický obzor 3).

dva. V následujícím období 1720–1820 se dochovalo šest originálních pohledů na Pražská města jako celek; z toho tři šikmé pohledy a čtyři půdorysné plány (srov. tab. VI.1, jejich počet začne narůstat výrazně od třicátých let 19. století). Co vedlo k tomu, že se poměr mezi šikmými pohledy a kolmými pohledy (plány) obrací? V souvislosti s hledáním odpovědi na tuto otázku rozebereme formální vztah mapy, plánu a veduty. Dalším typickým jevem, platným ovšem napříč sledovanými obdobími, je kopírování a napodobování významných vedut a plánů. Prvním okruhem, kterému se budeme v této kapitole věnovat, je naznačení „genealogií“ několika zásadních vyobrazení Prahy. Ty nejkopírovanější vizuální reprezentace spolu s nejčastěji zobrazovanými objekty a panoramaty z oblíbených stanovišť pomohou na závěr definovat „ikonický pohled na Prahu, „ikonu“ Prahy.

„Genealogie“

Příkladem této *obrazové intertextuality* (intertextualita v užším slova smyslu v pojetí Jiřího Homoláče⁷), jak ukazuje schéma, může být nejstarší tištěný kolmý pohled na Prahu: první půdorysný plán pražských měst, který zařadil do *Topographia Regni Bohemiae, Moraviae et Silesiae* Martina Zeillera Matthäus Merian (1650).

⁷ Jiří HOMOLÁČ, *Intertextovost a utváření smyslu v textu*, Praha 1996; k metodě genealogií Keith LILLEY, *Mapping the realm: a new look at the Gough Map of Britain (c. 1360)*, *Imago Mundi* 61, 2009, 1, s. 1–28, referát přednesený na XV. International Conference of Historical Geographers, Prague 2012, a osobní konzultace.

I. *Eigentlicher Grundtriss der königlichen Statt Prag* v Merianově-Zeillerově Topografii (1650).

(AMP, SMP, sign. MAP P 1 A/5a, inv. č. 5a, stará sign. P 1/5)

II. *Eigentlicher Grundtriss der königlichen Statt Prag* v *Das Jetzt-lebende Königreich Böhmen*, Mauritia Vogta, vyd. Johann Zieger ve Frankfurtu nad Mohanem a Lipsku 1712, obr. H.

(AMP, SMP, sign. MAP P 1 A/5b, inv. č. 5b, stará sign. P 1/5)

III. *Praag* v *Curioses Staats und Kriegs Theatrvm*, vyd. Gabriel Bodenehr v Augsburgu, s. 146.

(NK ČR, sign. Sd 1895)

IV. *Praga celeberrima et maxima totius Bohemiae metropoli set universitas florentiſsima ad Muldam Fl.* [totéž německy]. Vyd. Matthäus Seutter v Augsburgu.

(HÚ AV ČR, MS, sign. MAP B 774)

Plán z Merianovy Topografie byl potom ve zjednodušené podobě převzat Gabrielem Bodenehrem, vydavatelem a rytcem z Augsburgu, a zařazen do alba 200 pohledů na evropská města (kolem 1720). Ve stejném vydavatelském centru přibližně o 20 let později tentýž plán vydal jako jednolist v kombinaci s napodobeninou perspektivního pohledu na Prahu Václava Hollara Matthäus Seutter a ještě před tím jej využil pro plán zařazení do *Das jetzt-lebende Königreich Böhmen* Mauritius Vogt, resp. vydavatel jeho knihy Johann Zieger. Všechny čtyři podoby tohoto „obrazu Prahy“ jsou zachovány v desítkách exemplářů nejen v českých, ale také zahraničních sbírkách. Smyslem „genealogické metody“ tedy je odhalit vzájemné souvislosti vizuálních reprezentací města, stanovit předlohy, a naopak kopie a odvozeniny. Pro vytvoření takovéto linie je nutné poznat okolnosti vzniku dokumentu a především jej přesně datovat. Podrobné studium mapového obsahu takto uspořádaných dokumentů může ukázat zajímavé souvislosti, stejně jako komplexní kartometrická analýza. Zvláště žádoucí by bylo její provedení pro rukopisné plány vzniklé v prostředí vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě, plán Prahy v parergonu císařského exempláře Müllerovy mapy Čech, půdorysný Huberův plán a Dietzlerovy plány a nejstarší pražské plány tištěné. „Genealogickou metodou“ připravená schémata vzájemných vztahů mohou sloužit jako pevný základ, vstupní hypotéza pro takovou analýzu. Výsledky kartometrické analýzy zpětně mohou obohatit historické a umělecko-historické bádání. Pozitivní vliv tohoto postupu a mezioborové spolupráce obecně by se projevil také v případě studia map

středních měřítek⁸ a také šikmých pohledů (dobře shromážděný materiál je například pro panoramatický pohled z Petřína Václava Hollara).

⁸ Na ČVUT v Praze vzniklo v posledním zhruba desetiletí několik kvalifikačních prací, jejichž autoři se věnovali možnostem publikování starých map na internetu (Filip ANTOŠ, *Problematika skenování historických map a jejich následné prezentace na internetu*, kvalifikační práce Fakulty stavební ČVUT v Praze, Praha 2006, aplikace na základě diplomové práce <http://www.staremapy.cz/antos/index.html>), analyzovali za použití různých softwarů kartografické prvky těchto map. Aneta Pomykaczová popsala postup přenesení Klaudyánovy mapy Čech do prostředí GIS. Autorka provedla základní analýzy přesnosti, při nichž dospěla k závěru, že chyba se pohybuje kolem deseti kilometrů. Libuše Vejrová dospěla v případě Klaudyánovy mapy k hodnotám okolo 15 kilometrů, provedla kartometrickou analýzu Klaudyánovy, Crigingerovy, Aretinovy, Vogtovy a Müllerovy mapy pomocí softwaru MapAnalyst. Celkově autoři dospívají např. ohledně měřítka map k odlišným závěrům, než jaké byly dosud v literatuře uváděny. Práce vedle těchto užitečných poznatků obsahují z hlediska historika řadu chyb a nepřesností (jak v reáliích, tak v terminologii), nejpodstatnější v kontextu této práce ovšem je, že mnohdy není jasné, s jakým konkrétním exemplářem byly testy prováděny. Přitom pečlivá volba analyzovaného dokumentu může výrazně posunout poznání v oblasti historické kartografie i dalších oborů. Srov. Aneta POMYKACZOVÁ, *Analýza Klaudyánovy mapy v prostředí GIS*, kvalifikační práce Fakulty stavební ČVUT v Praze, Praha 2007. Dostupné na <http://projekty.geolab.cz/gacr/b/files/pomykaczova.pdf> a Libuše VEJROVÁ, *Vizualizace kartometrických charakteristik našich nejstarších map v softwaru MapAnalyst*, kvalifikační práce Fakulty stavební ČVUT v Praze, Praha 2008. Dostupné na http://maps.fsv.cvut.cz/gacr/student/2008_Bc_Vejrova.pdf.

Originální vyobrazení do roku 1720:

- šikmé pohledy
 - ▶ veduta zařazená roku 1493 do *Liber chronicarum / Weltchronik* Hartmanna Schedela
 - ▶ Vratislavský prospekt 1562
 - ▶ pohled na Prahu z Letné v *Civitates* 1598
 - ▶ pohled na Prahu Jana Willenberga 1601
 - ▶ pohled na Prahu Philippa van den Bossche a Johanna Wechtera vydaný Aegidiem Sadelerem 1606
 - ▶ pohled na Prahu Václava Hollara 1649
 - ▶ pohled na Prahu Karla Škréty 1650
 - ▶ pohled na Prahu Folperta Ouden Allena 1685
- tištěná půdorysná vyobrazení – plány
 - ▶ plán pražských měst v Merianově Topografii 1650
 - ▶ plán pražských měst v 6. svazku *Theatra Europea* 1652

Od roku 1720:

- šikmé pohledy
 - ▶ dva pohledy na Prahu Friedricha Bernharda Wenera [kolem 1740]
 - ▶ pohled na pražská města rytý Johannem Christophem Winklerem – příloha korunovačního spisu Leopolda II. *Ichnographia et orthographia metropolis pragensis*
- tištěná půdorysná vyobrazení
 - ▶ desítky schematických plánů Prahy, respektive *Umgebungskarten*, které zachycují pražská města pouze schematicky, často s řadou topografických chyb. Jejich předlohy nejsou zřejmé.
 - ▶ k západu orientovaný plán Johanna Jacoba Lidla z doby kolem poloviny 18. století [před 1771]
 - ▶ *Grundriss der kais. königl. Hauptstadt Prag in Königreich Böhmen* 1787 – příloha k Johann Ferdinand Opiz, *Vollständige Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag* z roku 1787
 - ▶ plán Prahy Josepha Jüttnera 1816/20
 - ▶ plán Prahy Benedicta Le Roye z roku 1812/1822

Tab. VI.1 Přehled tištěných originálních vizuálních reprezentací Prahy do roku 1720 a po roce 1720.

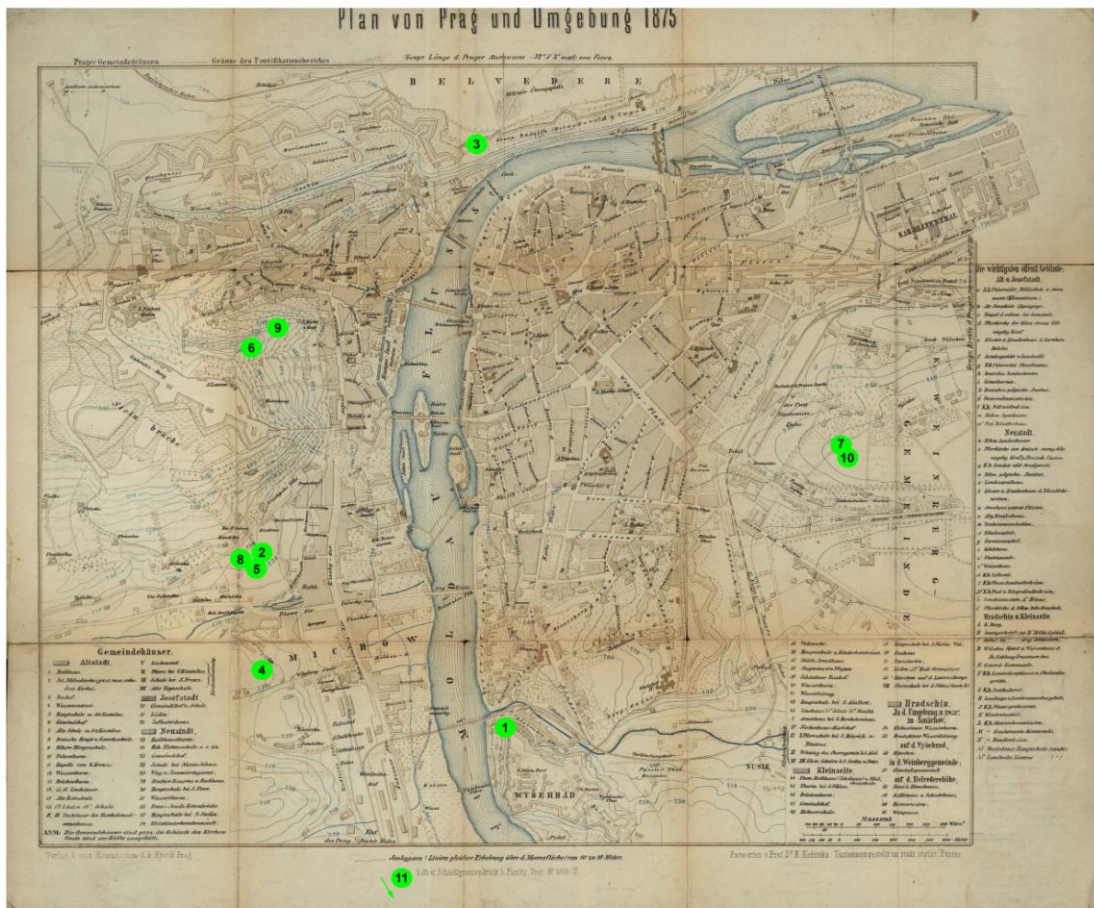
Panoramatické pohledy na Prahu do konce 18. století

Panoramatický pohled na Prahu Václava Hollara vydaný v roce 1650 v Zeillerově-Merianově Topografii je výjimečný v mnoha ohledech. Mimořádné je už to, že Hollar uvedl přímo na listě genezi díla včetně místa, odkud město portrétoval: *Wenceslaus Hollar ... hanc Regni Bohemiae Metropolim ... ex Monte S[anc]ti Laurentii A[nn]o 1636 exactissimé delineavit et aquaforti in hac forma aeri insculpsit, Antwerpiae A[nn]o 1649*. Hollar si tedy zvolil z pražských návrší dosud nevyužitý Petřín. Troufl si tak kreslit celek města, aniž by měl dostatečný odstup, který si zajistili jeho předchůdci. Autor veduty zařazené do světové kroniky Hartmanna Schedela zvolil pravý břeh Vltavy, pravděpodobně vyšehradskou skálu. Je až zarážející, že žádný další vedutista toto místo v dalších staletích nevyhledal. Vysvětlením může být to, že z Vyšehradu nebylo možné zachytit nejdůležitější součást pražského souměstí: Staré Město pražské. Na dlouho se potom preferovaným místem, odkud byla Praha portrétována, staly kopce nad Smíchovem, respektive levý břeh Vltavy jižně od Malé Strany. Sérii zahajuje Vratislavský prospekt a podobné místo si vybrali Jan Willenberg i Philipp van den Bosche a stejný úhel pohledu, ovšem z větší výšky, nabídl i Folpertus Ouden Allen. Z ještě většího nadhledu a s odstupem (z místa ve výšce nad Dívčími hrady) shlíží na Prahu neznámý autor pohledu zařazeného do korunovačního spisu Leopolda II. Naopak bližší stanoviště – ve vinicích pod Petřínem – si zvolil pro vedutu v prvním svazku *Delineatio et Repraesentatio notabilissimorum Prospectuum* Friedrich Bernard Werner. Zcela výjimečný, ale až do konce 18. století opomíjený, se stal v roce 1598 Jorisem Hoefnagelem „objevený“ pohled na Prahu z Letné. Poslední místo, odkud byl pořízen originální panoramatický pohled na Prahu, zvolil poprvé Karel Škréta v polovině 17. století, když využil zdvihajícího se terénu za novoměstskou hradbou v prostoru dnešních Vinohrad. Po něm obdobné stanoviště vyhledal ještě Friedrich Bernard Werner (úvodní rytina ve druhém svazku zmíněného alba věnovaného Praze). Většina autorů si vypomohla v zájmu zvýšení informační hodnoty „natočením“ některých budov či jejich převýšením. I když nejde o „fotograficky přesná“ panoramata, poskytují značnou míru topografické výpovědi (byť pohled zařazený do Schedelovy kroniky, jakkoli výjimečný v kontextu dalších v této knize zařazených vyobrazení, tak Wernerovy práce obsahují řadu zjednodušení).

O nalezení konkrétního místa, odkud byla Praha „portrétována“, se v případě van den Bosschovy, Hollarovy, Ouden-Allenovy a Škrétovy veduty pokusil Zdeněk Hojda.⁹ Ve snaze nejen identifikovat tato místa, ale také přiblížit pohled, který se naskýtal kresličovi na příslušném stanovišti, byla zpracována následující mapa. Ukazuje výše popsaná místa v podobě bodů zakreslených do jednoho z nejstarších vrstevnicových plánů Prahy od Karla Kořistky. Výskopis považujeme pro Pražskou kotlinu a pro pohledy na město v ní za naprosto zásadní. Bylo třeba vybrat dosti podrobnou mapu, která by zachycovala pražská města s jejich dostatečně širokým okolím, pokud možno co nejstarší, aby zobrazovala podobnou realitu jako veduty samé. První vojenské mapování, které by dobou svého vzniku více vyhovovalo analyzovaným panoramatickým perspektivním pohledům na město, má terén zakreslený nedostatečným způsobem, a rekonstrukce by tak nepřinesla požadovaný výsledek. Podstatné je, že Kořistkův plán ještě zachycuje barokní bastionovou fortifikaci vystavěná v letech 1649–1727 a bořenou postupně od poloviny roku 1874. Právě opevnění Prahy hrálo podstatnou roli na všech panoramatických pohledech. Barokní bastionové fortifikaci předcházelo starší opevnění v podobě jednodušší hradby středověkého původu, zdokonalované při různých příležitostech během 16. a válečných let první poloviny 17. století.¹⁰

⁹ U prvních tří jmenovaných Zdeněk HOJDA, *Obraz a text na pražských vedutách 17. století*, in: Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica 5, Z pomocných věd historických 14 (= Sborník k 70. narozeninám Jaroslava Kašpara), Praha 1999, s. 85–91; u Škrétových pohledů z dnešních Vinohrad TÝŽ, *Švédové před Prahou a Karel Škréta*, in: Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia pořádaného Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23. – 24. března 2010, Lenka Stolárová (ed.), Praha 2011, s. 139–145.

¹⁰ Vladimír KUPKA a kol., *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002; TÝŽ, *Pevnost Praha, 2.*, opr. vyd. Dvůr Králové nad Labem 1998; *Pevnost Praha: vliv opevnění na rozvoj města* (= katalog výstavy v Praze), Praha 2000.

- 1 veduta zařazená roku 1493 do Liber chronicarum / Weltchronik Hartmann Schedels
- 2 Vratslavský prospekt 1562
- 3 pohled na Prahu v *Civitates orbis terrarum* 1598
- 4 pohled na Prahu Jana Willenberga 1601
- 5 pohled na Prahu Philippa van den Bosche a Johanna Wechtera vyd. Aegidii Sadelerem 1606
- 6 pohled na Prahu Václava Hollara 1649
- 7 pohled na Prahu Karla Škréty 1650
- 8 pohled na Prahu Folperta Ouden Allena 1685
- 9 pohled na Prahu z Petřina Friedricha Bernharda Wenera (I. díl *Repraesentatio notabilissimum Prospectuum*)
- 10 pohled na Prahu od dnešních Vinohrad Friedricha Bernharda Wenera (II. díl *Repraesentatio notabilissimum Prospectuum*)
- 11 pohled na pražská města rytý Johannem Christophem Winklerem *Ichnographia et orthographia metropolis pragensis* (příloha korunovačního spisu Leopolda II.)

Mapa VI.1 Místa, odkud byly pořízeny panoramatické pohledy na Prahu, zakreslená do plánu Prahy Karla Kořistky z roku 1875.
(AMP, SMP, inv. č. 58)

Počínaje první polovinou 18. století se pozornost vedutistů obrátila k „interiéru města“ – k jednotlivým budovám, ale i k ulicím a veřejným prostranstvím (podobně například Vídeň). Panoramatické pohledy na město již vznikaly zcela výjimečně. V jistém smyslu je ale nahradil pohled na Pražský hrad od Karlova mostu – napříště oblíbeného stanoviště vedutistů, které se nyní posunulo dovnitř města. Panoramatický pohled na město zažil revival na počátku 19. století. Těšil se také obecné oblibě v řadách veřejnosti. Ukazuje to již dílo Karla Postla, který v Boudě na Koňském trhu vystavil v roce 1805 rozsáhlé panorama Prahy. V souvislosti s hledáním nových stanovišť pro portrétování města vzniklo i kruhové panorama pořízené z Malostranské mostecké věže

Antonínem Sacchettim před rokem 1828.¹¹ Kruhová panoramata kreslená a později fotografovaná z kostelních věží, výrazných krajinných dominant a ještě později z rozhleden se stala velmi populární součástí turistických průvodců a dalších tisků vycházejících vstříc požadavkům turistů po celé 19. století i později (oblíbená byla malovaná dioramata a panoramata, „pevná“ i putovní)¹². Znovu oblíbené se staly i pohledy z ptačí perspektivy.¹³

Přestože autoři vedut počátku 19. století znovu vyhledali osvědčená stanoviště na Petříně či na Letné (Peukertův třídílný pohled, Šemberův panoramatický pohled z Petřína 1831, Morstadtův pohled z Petřína od Nebozízku před rokem 1930 jako „hlavní pohled na Prahu“ v *Malerische Darstellungen von Prag* či klasičtější pátý list¹⁴) a kreativně objevovali nová (pohled od Strahova či z Kinského zahrady na Smíchově¹⁵ atd.),¹⁶ jejich široce rozevřené pohledy neměly ambici zachytit město jako úplný celek (bylo by to také čím dál složitější, protože pražská aglomerace se rozrůstala). Tyto panoramatické pohledy případně tvořily součást sérii vedut a alb věnovaných Praze, neboť dílčí veduty veřejných prostranství a jednotlivých budov nacházely čím dál větší oblibu. Rejstřík míst uvnitř města, která se stala námětem dílčích vedut, se v posledním desetiletí 18. století mnohonásobně rozšířil a navíc byl obohacen o lokality v blízkém okolí.

Série vedut a definování klíčových pohledů na Prahu

Pomineme zde alba evropských měst či série zaměřené na města určitého teritoria, která jsou zmíněna v páté kapitole, a zaměříme se na série vedut, alba věnovaná jednomu městu. Můžeme je rozdělit na dvě skupiny: zaprvé alba reportážní, která spolu s podrobným vyprávěním měla podat zprávu o určité události (předmětem podrobného rozboru budou dvě alba vzniklá u příležitosti českých královských korunovaci), za druhé série vedut dávajících nahlédnout do různých městských prostorů a ve svém

¹¹ Antonín NOVOTNÝ, *Ikografie Prahy od konce XV. do polovice XIX. stol.*, Památky archeologické 36, 1930, s. 219–240, zde s. 237.

¹² Srov. např. Pavla MACHALÍKOVÁ, *Panorama a techniky iluze*, in: *Člověk a stroj v české kultuře 19. století*, Praha 2013, s. 103–114.

¹³ V případě Prahy jsou dochované pohledy z ptačí perspektivy *Praha roku 1865*. HÚ AV ČR, MS, sign. MAP B 785.

¹⁴ AMP, Sběrka grafiky, sign. G 380.

¹⁵ 6. list v *Malerische Darstellung von Prag*. A. Borrosch, Praha 1829–1830. AMP, Sběrka grafiky, sign. G 381.

¹⁶ AMP, osobní fond Václav Hlavsa, neusp., kart. 3.

komplexu umožňujících vytvořit si po prohlédnutí jednotlivých listů dojem celku. Náhradou za celkový obraz si čtenář „poskládal obrázek“ Prahy, dostal tak sice fragmentarizovanou informaci, ale zato více detailů, lepší představu nejen o jednotlivých budovách, ale i o atmosféře města – lépe než z celkových panoramat. Mohl se cítit téměř jako návštěvník. Jednotlivé listy ze souborů vedut byly prodávány také samostatně, na zakázku kolorovány. Dochovaly se tak v různých sbírkách jako jednolisty, barevně ale často různým způsobem upraveny.¹⁷ Množství pramenů, které jsme schopni k učinění závěrů v této otázce dnes shromáždit, je jistě omezené. Nasvědčuje tomu skicář Jana Willenberga, kde se dochovalo vyobrazení kostela svatého Apolináře. Jistě to nebyla jediná (církvní) stavba, kterou si Willenberg naskicoval nebo i vyryl. Jediný obrázek ale neumožňuje vytvořit si jakoukoli představu o případném celku nebo spekulovat o autorových eventuálních záměrech vydat album. Dříve, než rozeberu podrobněji přelomové období na konci 18. století, je třeba zmínit se o starších dílech, která byla koncipována jako jeden celek sestávající z více částí, který obrazovým jazykem promlouval o městě. Zcela výjimečné je nejstarší album *Amoenissimae aliquot locorum ... effigies* Václava Hollara. Jeho dílo není promyšlenou reprezentativní sekvencí, kde by autorovi šlo o topografický popis nejvýznamnějších či podle nějakého klíče vybraných objektů a veřejných prostranství. Hollar také vyniká tím, že jeho dílčí pohledy se vyhýbají hustě zastavěné krajině. Přitom ale využívá dominanty – lokální v podobě vodárenských věží při Vltavě apod., nebo ty „celopražské“ – Hradčany s areálem Pražského hradu, ale svou pozornost soustředí na údolí Vltavy či na pražské periferie (Prokopské údolí, Smíchov a Zlíchov). Jde spíše o krajinářství – dokonale zvládnutými výtvarnými postupy zprostředkovaný nápaditě vybraný záběr, který je realistický, ale jeho hlavním posláním je sdělení atmosféry. Zcela jiného charakteru je série vedut doprovázející korunovační album ilustrující korunovaci Marie Terezie na českou královnu, které pojednám v souvislosti s obdobným albem pořízeným ke korunovaci Leopolda II., a svébytné je i dílo Friedricha Bernharda Wernera.

¹⁷ Ralph ANDRASCHEK-HOLZER, *Gesetz der Serie? Ansichtenfolgen aus vier Jahrhunderten* (= Sonder- und Wechselausstellungen der Niederösterreichischen Landesbibliothek 34, výstava 17. 10. – 14. 12. 2012), St. Pölten 2012.

Wernerovo album věnované Praze *Delineatio et Repraesentatio notabilissimorum Prospectuum Pragae* čítá celkem 54 listů¹⁸ a je rozděleno do tří částí – první zahrnuje Hradčany a Malou Stranu, druhá Staré Město a třetí Nové Město (srov. tab. VI.3). Do posledního dílu bylo ale přidáno ještě sedm vedut zachycujících mimopražské lokality.¹⁹ Werner se soustředil na světské objekty – šlechtické paláce, opomíjel téměř úplně kostely. Nezobrazoval primárně ani radnice nebo hlavní náměstí. Jeho výběr je velmi svérázný. Autoři o půl století mladších alb pracovali pak zcela nezávisle. Zvolená prostranství, úhly pohledu na ně a vybrané objekty jsou v drtivé většině odlišné.

Korunovační alba ke slavným rokům 1743 a 1791

Od Wernerova souboru se v mnoha směrech odlišuje i časově nepříliš vzdálené album Jana Josefa Dietzlera. Soubor vedut Prahy zařazených do alba popisujícího detailně korunovaci Marie Terezie na českou královnu a související slavnosti odehrávající se na jaře roku 1743 v Praze, je jedním z jeho nejvýznamnějších děl. Pro Ramhofského *Trojí popsání / Drei Beschreibungen* vytvořil Dietzler celkem devět kreseb, které lze rozdělit na interiéry a exteriéry. (K nim je třeba připočíst titulní list s průhledem na Karlův most a alegorií korunovace Marie Terezie, který je celý dílem Johanna Daniela Hertze.²⁰) Interiéry svatovítské katedrály a Vladislavského sálu vyryl Michael Jindřich Rentz, exteriéry byly svěřeny Johannu Andreasi Pfeffelovi a Martinu Tyroffovi. Máme tedy před sebou dvě poměrně stylově odlišné skupiny vyobrazení. Soustředím se nyní na druhou uvedenou.

Jan Bedřich Ramhofský ve svém spise nejprve krátce uvádí čtenáře do situace. Charakterizuje vojensko-politické poměry, za nichž se korunovace Marie Terezie na českou královnu odehrála, a od této stručné, jednostránkové pasáže se rychle obrací k podrobnému popisu cesty z Vídně do Prahy, respektive Brandýsa nad Labem, kde byla s manželem ubytována. 28. května navštívila Starou Boleslav a *dne 29. Její Královská Milost svou cestu dáleji až do Hlaupětína ... a tu obědvati, po obědě ale ... dáleji ku Praze až na to před Novou Koňskou branou půl hodiny od města vzdálené a*

¹⁸ Angelika MARSCH, *Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisemanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren*, Weißenhorn 2010, s. 268–294. Srov. obr. VI.3–VI.7.

¹⁹ III/9. Zámek v Brandýse nad Labem; III/10. Zámek v Roudnici nad Labem; III/11. Zámek v Roudnici nad Labem – pohled od Labe; III/12. Hrad Sřtekov v Ústí nad Labem; III/13. Zámek v Nelahozevsi; III/15. Zámek v Chlumci nad Cidlinou; III.16. Zámek v Náchodě.

²⁰ Srov. 5. kap, podkapitolu *III. období: od mapy Čech Johanna Christopha Müllera do počátku 19. století* - Jan Josef Dietzler. Cit. Podle NK ČR, sign. 65 B 90. *Johann Daniel Herz invent. delin. et sculps. Aug. Vind.*

*prve dědicům Voříkovským náležející pole, na které léta 1723 nejpoddanější přivítání též se stalo, jeti ráčila.*²¹ Popis ještě více zvolní, zaměřuje se na každý detail. Jakmile slavnostní průvod vstoupil na konci Žitné ulice do pražských měst, přidává se k Ramhofskému Dietzler. Text doprovodil šesti vedutami: zvolil šest veřejných prostranství tak, aby se dobře vešla vždy velká část průvodu. Jednotlivé skupiny účastníků vysvětlil v popiskách. Můžeme vysledovat i určitou hierarchii mezi zvoleným prostorem a částí průvodu, která je na něm zachycena (Marie Terezie a František Štěpán Lotrinský jsou zobrazeni v kočáře, jak projíždějí Staroměstským náměstím. Jde o největší a nejpropracovanější vedutu, která by – i s ohledem na text na ni umístěný – mohla být jakýmsi titulním listem celého souboru), ale především nad každou z vedut bychom si mohli říci: „Zastihujeme průvod ve chvíli, kdy...“ Autoři připravili tedy pečlivou reportáž, popsali slavnostní vjezd nejen slovem, ale i obrazem – veduty jsou natolik promyšlené, že mohou stát samostatně a podávají obsírnou výpověď nejen o slavnosti samé, ale i o městě, kde se konala.²² Tradičně byly slavnostní průvody a kavalkády zobrazovány stylizovaně – dlouhá řada postav a koní se vinula po grafickém listě ke schematicky zobrazenému městu. Další variantou byla aktualizace starší panoramatické veduty, u níž byl pouze změněn přední plán, kam byl průvod umístěn.²³ V případě Dietzlerových vedut ilustrujících korunovační slavnosti Marie Terezie jde ale o něco jiného – o dokumentaci v pravém smyslu. Popsané tradice se přidržuje v tom smyslu, že popisky na jednotlivých vedutách směřují výhradně k „hlavnímu ději“ – k průvodu a především osobám, které v něm kráčely nebo průvod zdravily. Schematickou siluetu města nebo starší panorama ovšem Dietzler inovativně nahradil – pozval diváky dovnitř města, rozdělil průvod na jednotlivá veřejná prostranství. Čtenář absolvoval prohlídku města a – v duchu ideje vedutových alb – poskládáním si dohromady více obrázků získal celkovou představu o městě. Těmto „nepovinným“ kulisám věnoval Dietzler jako profesionální kartograf a zkušený vedutista – a v neposlední řadě jistě výborný znalec Prahy – mimořádnou pozornost. Vykresluje nejen stafáž, která odpovídá popisům (lidé na Malostranském náměstí v pozadí přebíhají, aby lépe viděli), ale velká péče je věnována budovám, dozvíme se mnohé o

²¹ Odvolávky na korunovaci Karla VI. a Alžběty, která byla ještě v živé paměti. Jan Bedřich RAMHOFSKÝ, *Trojí popsání / Drei Beschreibungen*, s. 3.

²² Naznačují to i názvy jednotlivých listů. Dochovány jsou také v řadě sbírek často jako jednotlivosti.

²³ Vjezd Karla VI. do Prahy, MMP, sign. 16461, reprodukoval Vít VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna: česká korunovace 1723*, Praha 2009. K ikonografii korunovaci Václav HLAVSA, *Praha a její život do poloviny 17. století v grafických listech*, Pražský sborník historický 6, 1971, s. 145–183, zde s. 178–179; TÝŽ, *Pražská barokní veduta (Tvář a život města Prahy 1650–1750)*, Pražský sborník historický 9, 1975, s. 19–77, zde s. 56–61.

drobných stavbách na náměstích – kašny, sloupy, strážní domky, domovní znamení, nápisy na sochách a domech. Vytvořil tak vždy živé jeviště slavnosti odehrávající se v popředí a zároveň věrohodný dokument o Praze roku 1743.

Do ikonografie Prahy Jan Josef Dietzler svými šesti vedutami vnesl „záběry“, které později využili mnozí další autoři, a staly se tak nejzobrazovanějšími městskými prostory 18. a 19. století. Zřetelně to vyplývá ze srovnání Dietzlerových vedut s obrazovou dokumentací korunovace Leopolda II. v roce 1791, jak ukazuje tab. VI.2 a obr. VI.1 a VI.2. Autorem těchto vedut byl jeden z renomovaných pražských rytců Kašpar Pluth, který v letech 1802–1808 vycházel ze starších vedut zkušených kreslířů, architektů Filipa a Františka Antonína Jindřicha Hegerů, kteří ojedinělou událost korunovace Leopolda II. na českého krále zohlednili už ve svém souboru pražských vedut z let 1792–1796, o němž bude ještě zmínka níže. Podkladem pro sled událostí byl spis dvorského sekretáře Johanna Debroise *Aktenmaesige Kroenungs-Geschichte des Koenigs von Böhmen ...* vydaný v Praze roku 1792. Veduty vyšly jako součást Debroisovy druhé knihy *Urkunde über die vollzogene Krönung ... des Königs von Böhmen Leopold des Zweiten und ... der Gemahlin des Königs Marie Louise*.²⁴ Do prvního vydání z roku 1808 je zařazeno dvanáct vedut, z toho osm exteriérů.²⁵ Nestačí-li legenda přímo na vedutě vztažená k číslům v obrázku, umístěná vždy pod názvem veduty, text dovysvětluje, kdo kde stál a jakým způsobem zdravil průvod. Důraz na osoby dodávající slavnosti lesk je patrný také z koncepce rejstříků odkazujících k vedutám. Ty se ale vztahují výhradně k osobám (aniž by šlo o individuální portréty!), nikoli k místům a budovám samotným.

Opět je zde na každé vedutě průvod znázorněn v určité fázi (pročíslování legendy u Debroise přímo prochází celým spisem). Shodné je i mimořádné postavení Staroměstského náměstí, kam také Pluth umístil kočár s nejdůležitějšími aktéry – Leopoldem a Marií Louisou.

Ikdyž jsou veduty exteriérů velmi topograficky přesné a v rámci ikonografického jazyka jsou stylově shodné s detailním reportážním slovním popisem slavností, přesto se nepodařilo vždy sloučit snahu po detailním, realitě odpovídajícím popisu s uměleckými

²⁴ Takto genezi obrazové dokumentace a korunovačních spisů Leopolda II. popisuje Jiří KROPÁČEK, *Pražské veduty. Proměny města (1493–1908)*, Praha 1995, s. 129–131. Debroisovy knihy se nacházejí např. ve Strahovské knihovně, sign. AO VII 75 (spis z roku 1792) a sign. AO XI 23 (vydané v Praze ve dvou vydáních 1808 a 1818) (druhý spis ve vyd. z roku 1818 s rytinami), v NK ČR, sign. 50 A 37 (první vyd.,), sign. 65 B 85 (druhý spis ve vyd. z roku 1808) – podle něho rozpis vedut.

²⁵ Ve studovaném exempláři jsou vevázány společně vzadu, i když čísla pagin vytištěná na vedutách mimo mapový rám je určují k příslušným stranám.

nároky a prostorem, který skýtaly standardizované archy pro veduty určené. Patrné je to na vedutě zachycující průvod Leopolda II. před hyberským kostelem. Kdybychom neměli k dispozici popis, který praví: *Der Zug gieng durch die Zeltnergasse zu dem Altstädter grossen Platze ...*,²⁶ dalo by se usuzovat z nasměrování kočárů v průvodu, že se snad průvod odchýlil z Královské cesty a pokračoval dále po Příkopech. Trasa obou slavnostních vjezdů se totiž v první části neshodovala – Marie Terezie vstoupila do pražských měst Novou branou, kdežto Leopold II. Poříčskou. K Prašné bráně (Královu dvoru), kde začíná pražská „via magna“, se tedy dostaly průvody různými způsoby. Průvod Marie Terezie zachytil Dietzler už na rohu Karlova náměstí z Žitné ulice, kdežto Hegerové nenašli zřejmě na trase od Poříčské brány vhodné stanoviště a jako chronologicky první zobrazili průvod až před Prašnou branou.²⁷ Bylo tak ovšem vyhověno tomu, aby se některá veduta vztahovala i k Novému Městu, na což autoři obou pamětních spisů dbali v souladu s koncepcí slavnostních vjezdů.

Velká část trasy slavnostního vjezdu habsburských panovníků do pražských měst byla dána tradicí. S výjimkou novoměstské etapy se ubírala po Královské cestě (pražské *via regia, via magna*) – trase vedoucí od Prašné brány (Králova dvora) přes Staré Město k mostu a přes Malou Stranu na Hradčany a do svatovítské katedrály. Z trasy korunovačního průvodu, kterou takto poprvé projel Albrecht Habsburský v roce 1438,²⁸ se stala po roce 1526 trasa slavnostních vjezdů do pražských měst, která byla první ze slavností spjatých s vlastní korunovaci na českého krále. Srovnáme-li oba obrazové doprovody korunovačních spisů po stránce zvolených veřejných prostranství, kam bylo zachycení průvodu situováno, zjistíme, že Pluth se věrně přidržel Dietzlerem „navržených“ „jevišť“. Byl pouze donucen nahradit Karlovo náměstí prostranstvím před Prašnou branou a přidal Hradčanské náměstí a pohled do areálu Pražského hradu.

Již od poloviny 18. století se Praha dostala mezi města, jejichž veduty byly šířeny moderním a velmi oblíbeným mediem kukátkových pohledů. Jedno z center produkce těchto vedut se nacházelo v Augsburgu. Tamní nakladatelství *Académie Impériale d'Empire des Arts libéraux* tak vydávalo francouzským a německým textem opatřené dílčí pohledy na evropská i zámořská města a vedle například New Yorku či Quebecku

²⁶ Johann DEBROIS, *Urkunde über die vollzogene Krönung*, s. 38.

²⁷ Leopolda II. vjíždějícího Poříčskou branou do Prahy zachytila zběžná kresba na letáku AMP, Sbirka grafiky, sign. G 1718, obr. VI.8.

²⁸ Jiří PEŠEK – Bohdan ZILYNSKYJ – Jiří VŠETEČKA, *Královská cesta*, Praha 1988; ke korunovacím obecně Jiří HRBEK, *České barokní korunovace*, Praha 2010; o korunovaci Karla VI. a Alžběty V. VLNAS a kol., *Karel VI. & Alžběta Kristýna* a konkrétně ke korunovaci Marie Terezie a Františka Štěpána Lotrinského Eduard MAUR, *12. 5. 1743 – korunovace na usmířenou: Marie Terezie*, Praha 2003.

zařadilo nejprve sérii čtyř pohledů na pražská veřejná prostranství, které podle Johanna Josepha Dietzlera vyryl Joseph Christoph Nabholz. *Collection des Prospects* z roku 1743 zahrnovala dva pohledy na Staroměstské náměstí,²⁹ Malé náměstí³⁰ a Karlovo náměstí³¹ (obr. VI.16). Kolem roku 1780 se objevila šestidílná série podle předloh Josefa Carmine nazvaná *Prospect de Prague*. Autor opět vybral několik pražských náměstí: Křižovnické náměstí,³² Ovocný trh,³³ pohled od Prašné brány ke klášteru hybernů,³⁴ Václavské náměstí,³⁵ Hradčanské náměstí směrem k Toskánskému paláci,³⁶ vstup do areálu Pražského hradu od Arcibiskupského paláce.³⁷

V roce 1784 postihla Prahu ničivá povodeň. *Académie Impériale d'Empire des Arts liberaux* na tuto událost reagovala vydáním listu dokumentujícího valící se vodu u Karlova mostu.³⁸ Obdobně obrazové zpravodajství o zkáze mostu šířil například Franz Erban.³⁹ Karel Salzer naopak posléze vydal poměrně výjimečný grafický list *Perspectivische Vorstellung desjenigen-Theils der Prager Brücke welche den 28. Februarii A. 1784 von dem großen Eystoss ... beschädiget worden ist...* informující detailně o opravě poničeného mostu.⁴⁰ Pozornost autorů grafických listů na sebe poutaly katastrofy dlouhodobě,⁴¹ ovšem pozornost věnovaná Karlovu mostu nebyla dána jenom jeho poničením aktuální povodní.

²⁹ *Prospect von dem Altstädter Rathhauss nebst dem Fischmarckt zu Prag auf der Altstadt. Vuë de la Maison de la vieille Ville, et du Marché aux Poissons a Prague.* V několika exemplářích (pravděpodobně totožných) AMP, Sbíрка grafiky, sign. G 3743, 159a–b, 161; na druhém není Dietzler uveden, ale předpokládá se, že autorem předlohy byl opět on (například naposledy Miroslavou Přikrylovou vypracovaný katalog Sbířky grafiky AMP).

³⁰ *VUË DE LA PETITE PLACE DITE KLEINE RINGL, DANS LA VIELLE VILLE A PRAGUE. Prospect des so genannten kleinen Ringl, in der Königl. alten Stadt Prag. Vuë de la petite Place dite kleine Ringl, dans la vielle ville a Prague.* AMP, Sbířka grafiky, sign. G 160.

³¹ *VUË DE LA PLACE OU MARCHE AUX BETES A PRAGUE. Prospect des Plazes, bey dem Neustädter Rath=Hauss, oder des so genannte Viehmarckt in Prag. Vuë de la Place ou Marche aux Betes auprès de la Maison de la neuf = Ville a Prague.* AMP, Sbířka grafiky, sign. G 158a–b.

³² Č. 1, AMP, Sbířka grafiky, sign. G 150.

³³ Č. 2, AMP, Sbířka grafiky, sign. G 149a.

³⁴ Č. 3, AMP, Sbířka grafiky, sign. G 153.

³⁵ Č. 4, AMP, Sbířka grafiky, sign. G 155.

³⁶ Č. 6, AMP, Sbířka grafiky, sign. G 156.

³⁷ Č. 5, MMP, sign. 16790. Další exempláře se nacházejí kromě AMP a MMP i v dalších pražských sbírkách a byly z nich vydány moderní reprodukce (např. zarámovány na chodbách v budově HÚ AV ČR). Čtyři obr. VI.16.

³⁸ AMP, Sbířka grafiky, sign. G1909, MMP, sign. H 8258.

³⁹ MMP, sign. 125.387 (reprodukce Pavla STÁTNÍKOVÁ – Ondřej ŠEFCŮ – Zdeněk DRAGON, *Kamenný most v Praze: obrazové svědectví historie Juditina a Karlova mostu*, Praha 2013, s. 120).

⁴⁰ MMP, sign. H 1324 (reprodukce P. STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 121), Strahovská knihovna, Sbířka grafiky, sign. GS 28343.

⁴¹ Již v roce 1581 byla nehoda na smíchovském přivozu zachycena na ilustraci v knize *Prátelē Pánu Bohu milī, z toho strašlivého obrazu a figury, o kteréž prve Pan Buoh předpovídati ráčil*, Praha 1582. Autor Michal Peterle. Dobřenskeho kodex, Strahovska knihovna, sign. DR I 21, č. 317, fol. 102, reprodukce J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 76. Nedlouho před pražskou velkou povodní Evropa zažila bleskové šíření informace o zkáze Lisabonu v důsledku zemětřesení a vlny tsunami v roce 1755.

Welt-berühmt Prager Bruck

Kamenný most se řadil mezi nejvýznamnější pražské monumenty a to nejen díky své nezastupitelné funkci komunikační a architektonickým kvalitám a stáří. Vnímána byla také rovina symbolická – propojení, pouto pražských měst. To se odráželo v jeho ústřední roli v rámci „vizuálního textu“ (je na panoramatech opomenut zcela výjimečně – na pohledech z Vinohrad). Mosty obecně byly považovány za pozoruhodné stavby – jsou zmiňovány mezi základními charakteristikami daného města v topografických pojednáních, cestovních příručkách, cestopisech a korespondenci zasílané z cest apod. a nemění pozornost jim byla věnována autory vedut a plánů. Již v roce 1735 vyšla v Lipsku kniha *Historischer Schauplatz, in welchem die Merkwürdigsten Brücken aus allen vier Theilen der Welt ... in saubern Prospecten, Münzen und andern Kupferstichen vorgestellt und beschrieben werden*.⁴² Čechy „zastupoval“ pražský most – kopie pohledu od vstupu do kláštera křížovníků Jana Josefa Dietzlera, o němž bude řeč níže. Pražský kamenný most patřil jistě mezi nejproslulejší stavby svého druhu ve střední Evropě; platil za jeden ze symbolů Prahy, jehož vyobrazení byla věnována náležitá péče – například na kopiích panoramatických pohledů na Prahu z počátku 18. století odvozených ze Sadelerovy veduty je doplněna galerie soch, kdežto jiné objekty, které v mezidobí rovněž prošly stavební proměnou, upraveny nebyly.⁴³

Kvůli vysokým nákladům a opakovaným vydáním se tento pohled na Prahu, byť nekoloval osamoceně, ale „pouze“ jako součást rozměrné mapy, značně rozšířil. Můžeme předpokládat, že právě tato veduta ovlivnila další autory, a prohlásit, že ona stojí na počátku definování nejtypičtějšího pohledu na Prahu.

Obdobný úhel pohledu volil i Friedrich Bernhard Werner. Jeho předlohu vyryl Johan Georg Ringle a vydal Martin Engelbrecht v rámci druhého svazku alba *Delineatio et representatio...* na konci třicátých let 18. století.⁴⁴ I v dalších svých pohledech na Prahu se Werner vracel k mostu přes Vltavu, hojně později kopírovaných.⁴⁵ Špatná dostupnost a vysoká cena knihy *Historischer Schauplatz* údajně inspirovaly rytce a nakladatele Jiřího Baltazara Probstu v Augsburgu, aby vydal pohled na most jako samostatný list.

⁴² Karl Kristian SCHRAMM, *Historischer Schauplatz, in welchem die Merkwürdigsten Brücken aus allen vier Theilen der Welt ... in saubern Prospecten, Münzen und andern Kupferstichen vorgestellt und beschrieben werden*, Bernhard Christoph Breitkopf, 1735. Veduta Prahy AMP, Sbirka grafiky, sign. G 3706. Obr. VI.9.

⁴³ Např. pohled na Prahu zařazený do Vogtovy knihy, který ryl Christian Friedrich Krieger.

⁴⁴ MMP, sign. H 61.706, kvalitní reprodukce P. STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGOUN, *Kamenný most v Praze*, s. 112, srov. také tab. VI.3 a obr. VI.7.

⁴⁵ MMP, sign. H 33.321 (kvalitní reprodukce P. STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGOUN, *Kamenný most v Praze*, s. 115).

Kresbou pověřil právě Friedricha Bernharda Wenera, který zpracoval vedutu *Prager Brucke*,⁴⁶ jež se brzy dočkala méně elegantních nápodob.⁴⁷

Jako samostatný námět se objevuje již v díle Václava Hollara – na leptu *Pons Pragensis* (obr. V.35) autor hledí na Karlův most od severu z místa položeného o málo výše, než je vodní hladina. Pilíř sloupu zdobí Ukřižování, v levé části se tyčí staroměstská mostecká věž a staroměstská vodárna s cibulovou střechou při mlýnech na dnešní Novotného lávce. Vše ostatní s výjimkou shluku budov na malostranském břehu zakrývá most; v pozadí vystupuje Petřín s hladovou zdí. Most pak nechybí ani v jednom z alb vedut vzniklých do konce 18. století: významnou roli hrál v díle Wernerově, Dietzlerově a později Balzerově i otce a syna Hegerů (srov. tab. VI.3).

Miniaturní pohled na Prahu od jihu – z vltavského údolí směrem ke Karlovu mostu s Hradčany v levém zadním plánu, kde most hraje ústřední roli, také po několik desetiletí tvořil dekoraci titulního listu svatováclavských kalendářů.⁴⁸ Tentýž pohled, který má pravděpodobně svůj základ v jedné z tezí zpracovaných Karlem Škrétou,⁴⁹ se uplatnil i na příležitostné grafice, když jej využili autoři oslavných listů pražských arcibiskupů Jana Josefa Breunera (1695) a Ferdinanda Khünburga (1714).⁵⁰ Již v šedesátých letech se podobný pohled ve zjednodušené podobě objevil v rámci ilustrace zobrazující města, kde působil svatý Ignác z Loyoly v knize připisované Matěji Tannerovi.⁵¹

Závažným důvodem, pro který na sebe most strhával pozornost, byla galerie soch, která na něm byla osazena ve své většině v krátkém období let 1707–1714. Ze staršího období se na celkových vedutách Prahy uplatňuje především Ukřižování (od 1657). Kromě alb

⁴⁶ MMP, sign. H 2965 (kvalitní reprodukce Kamenný most v Praze, s. 115). Mimořádně veliká rytina 1100 x 360 mm. Dochován jako jednolist Strahovská knihovna, sign. GS 23984 – velká propagace Prahy.

⁴⁷ Nedatovaná anonymní napodobenina, MMP, sign. H 33.321. Srovnání obou vedut přináší P.

STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 115.

⁴⁸ Na rok 1716: *Neuer Titular-Calendar, Zu Ehren deß H. Wenceslai ... Beschrieben durch Christian Joachim von Chotieschau Auff das M.D.CC.VI Jahr*, [Praha] 1715, tiskl Josef Antonín Schilhart, a s víceméně stejnou úpravou titulního listu jsou doloženy až do konce šedesátých let 18. století. Obr. V.46. (Podle L. BÁRTOVÁ – A. BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM.)

⁴⁹ Univerzitní teze se sv. Kateřinou. J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 60, obr. V.45.

⁵⁰ Khünburgův vjezd byl zařazen do Iosephus Franciscus HELFFER, *Biduum solennis Celebritatis, Quó Sabbatho ante Dominicam Boni Pastoris ad Tripolim ipsa verò Dominicâ ad Sacram Metropolitanam Ecclesiam Pragensem. Intrat per ostium Pastor. ... Ferdinandus e Comitibus de Khünburg, ... Archi-Episcopus Pragensis*, Praha [1714], za fol. [B 2]; příjezd arcibiskupa Jana Josefa Breunera do Prahy, in: *Sol super horizonte Prageno Primum Conspicius, Seu Festivus partim in Urbem, partim in Ecclesiam Metropolitanam Pragensem ingressus ... Domini Ioannis Josephi e Comitibus de Breüner, Archi-Episcopi Pragensis...* Praha 1695. (Podle L. BÁRTOVÁ – A. BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM.)

⁵¹ *Sacer Sapientiae Senatus in applausum AA. LL. & Philosophiae Neo Baccalavreorum congregatus et a Physica Pragensi oblatus Anno: M DC. LXIII*, [Praha] 1663, Johann Friedrich Hess a Wawrzyniec Willatz. (Podle L. BÁRTOVÁ – A. BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM.)

rytin dokumentujících výhradně jednotlivé sochy⁵² vyšel roku 1716 také „průvodce“ po sochách, na jehož titulním listě byl pohled na most.⁵³ Titul veduty Eliase Bäcka von Heldemüth *Die Welt-berühmt Prager Bruck...* z roku 1729 spojuje nejen výše zdůrazněné charakteristiky, díky kterému byla pražskému mostu věnována pozornost, ale propojuje je také se třetí, v následujících letech pravděpodobně nejzásadnější – její název pokračuje ... *860 Elen lang und 18 Elen breit, worüber der H. Nepomucenus durch den König Wenceslao in die Moldau gestürzt worden, nebst denen darauff stehenden kunstreich 28 Statuen.*⁵⁴

Úcta k Janu Nepomuckému se v Čechách šířila již několik desetiletí před jeho blahoslavením, k němuž došlo roku 1721. Svědectvím z oblasti výtvarných umění byly v tomto období především sochy, mezi něž patřila i socha pro Karlův most objednaná Matyášem Bohumírem Wunschwitzem v Norimberku, z roku 1683. Tu pak ve stylizované podobě nacházíme na pražských vedutách, například na Seutterových listech. Vedle kláštera cyriaků, u něhož bylo údajně Janovo tělo vyloveno z Vltavy, se předním místem spjatým s Janem Nepomuckým stal právě Karlův most, místo jeho umučení. Vznikly četné devoční grafiky, na nichž má scéna shození Janova těla nezastupitelné místo.

První vrchol zažila příležitostná grafika spjatá s Janem Nepomuckým v roce 1721, oslavy blahořečení v Praze 4. července, malba Jana Ferdinanda Schora na západní stěně nedostavěné katedrály, theatrum honoris atd. zachytila četná obrazová dokumentace, na níž se podílel Michael Heinrich Rentz aj. Ještě intenzivněji jsou dokumentovány oslavy svatořečení o osm let později. Na svátek svatého Josefa roku 1729 byl Jan Nepomucký prohlášen v Lateránské bazilice v Římě za svatého. Řím zažil velkolepou oslavu, k níž se váže řada vyobrazení – jak příležitostných, určených k výzdobě přímo v bazilice a na dalších „rakouských a českých místech“ v Římě, tak dokumentárních. Velkolepá oslava proběhla ale především v Praze. Slavilo se v oktávu od 9. do 16. října 1729.

⁵² Augustin Neurütter podle předlohy Karla Kuklíka *Statuae pontis pragensis*, Prag 1714 (kvalitní reprodukce v MMP uložených grafických listů P. STÁTNIKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 49–107). Na základě alba, které konfrontoval s realitou první poloviny 90. let 20. století, postavil svou studii o donátorech soch na Karlově mostě Zdeněk HOJDA, *Karlův most jako barokní znaková galerie. Donátoři mosteckých soch a jejich znaky*, in: *Seminář a jeho hosté: sborník prací k 60. narozeninám doc.dr. Rostislava Nového*, edd. Zdeněk Hojda – Jiří Pešek – Blanka Zilynská, Praha 1992, s. 247–261.

⁵³ Podle P. STÁTNIKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 45, vyobrazení se nepodařilo získat.

⁵⁴ Veduta vyšla jako jednolist u Romana Heida v Augsburgu (reprodukce exempláře z MMP, sign. H 3348. P. STÁTNIKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 45).

Složitý program výzdoby katedrály a slavobrány od Jana Ezechiela Vodňanského i dalších dekorací a efemérních architektur před ní vysvětlovaly nejen nápisy na nich, ale také průvodce, které si bylo možné opatřit v češtině, němčině a latině, a do dnešních dnů je prostředkují rytiny Antona Birckhardta.⁵⁵ V oficiální výzdobě Praha jako taková místo nenašla. Byl dán prostor abstraktnějším tématům, na konkrétní místo nezasazeným. I když severovýchodní věž pod vládou hvězdy Srdce Lva (*Cor leonis*) představovalo Království české – alegorie dvanácti krajů – Berounský nenese dar a prosí, aby si smělo Janovu relikvii přidat do klenotnice, kterou střeží – na Karlštejn.

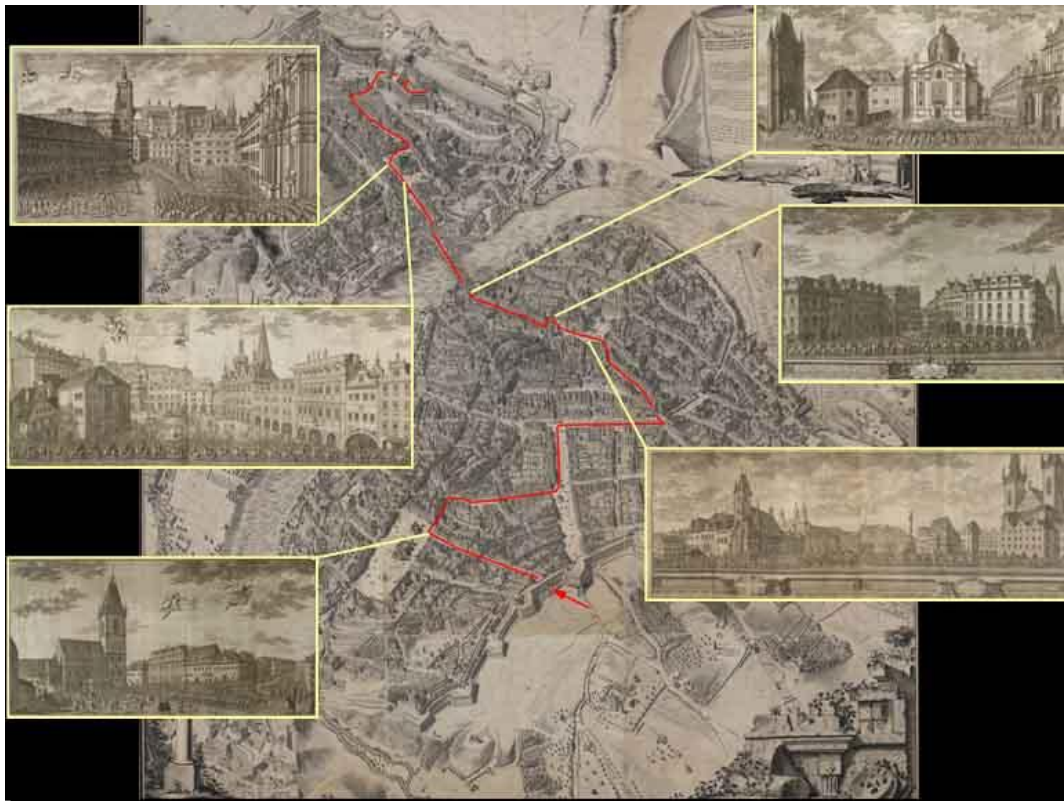
Vraťme se ale k mostu. Od počátku 19. století jej pak nevynechal ani jeden z produktivních vedutistů, o nichž bude řeč níže. Oblíbené byly nejprve pohledy od jihu z úrovně vodní hladiny („objevený“ již Václavem Hollarem, kterého následovali Filip a František Antonína Jindřich Hegerové, a stejný pohled je také v albu Jana Jiřího Balzera st., Josefa Antonína Scottiho de Cassano a Leopolda Paukerta), od severu z úrovně řeky (Hegerové), část mostu z úrovně hladiny řeky směrem ke Starému Městu s dominantním komplexem křížovnických budov (Balzer-Peukert-Scotti de Cassano, Hegerové) a k nim se přidávají další – takové, které zachycují most jako součást města a zároveň aspirují na kvalitně umělecky komponovaný grafický list. V zadním plánu tak nacházíme při pohledu od severovýchodu Petřín, při pohledu od jihovýchodu Hradčany. K těmto kontext města s výhodou reflektujícím pohledům patří i pohled od severu, ale z výše položeného stanoviště na Letné (již Balzer-Peukert-Scotti de Cassano) a záběr z ostrova Kampa, s nímž přišel pravděpodobně jako první Ludwig Kohl: linie mostu graduje v pravé části grafického listu skupinou křížovnických budov, Staroměstské mostecké věže a mlýnů na Novotného lávce. Všechna tato stanoviště využil pro své kolorované lepty datované do roku 1815, jejichž umělecká úroveň je ovšem diskutabilní, A. Gustav.⁵⁶

Shrneme-li výše řečené, pak nejportrétovanějšími typy objektů a veřejných prostranství do osmdesátých let 18. století v Praze byly vedle kamenného mostu náměstí. V podání Jana Josefa Dietzlera to byly Staroměstské, Malostranské a novoměstské náměstí

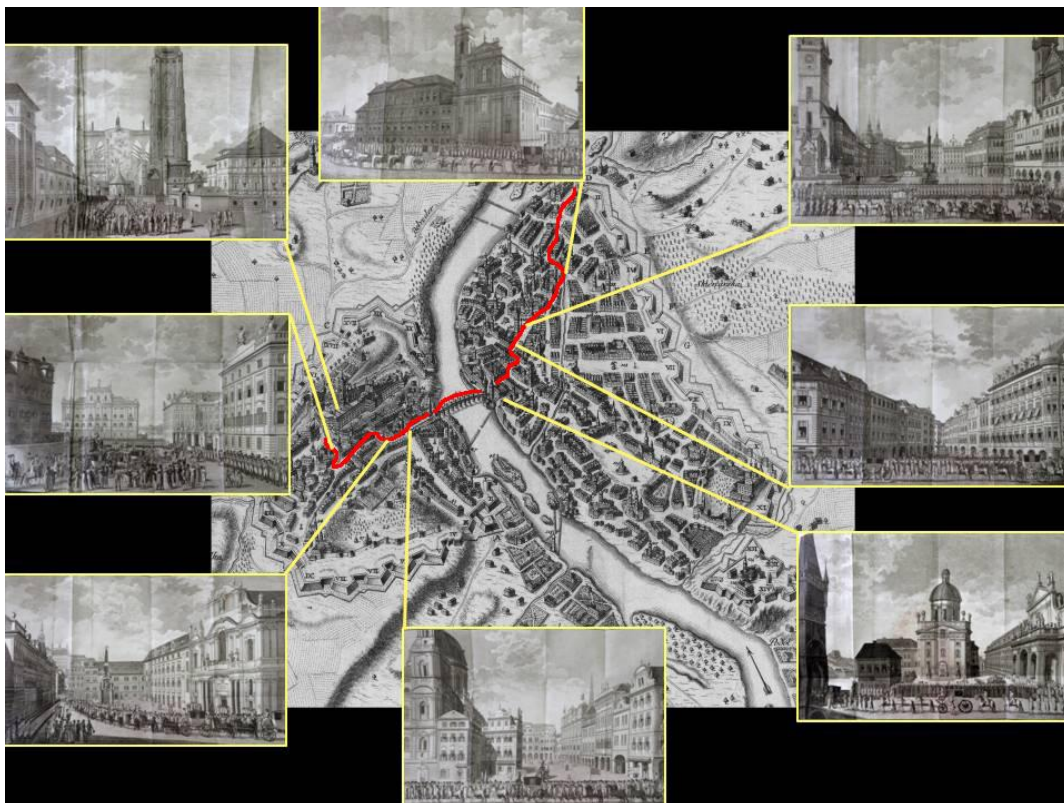
⁵⁵ O dekoracích k pražským oslavám blahoslavení i svatořečení Jana Nepomuckého Lubomír SRŠEŇ, *Příležitostné dekorace pražských barokních slavností*, in: Barokní umění a jeho význam v české kultuře: sborník symposia, které pořádala Národní galerie v Praze k připomenutí osobnosti a díla Oldřicha J. Blažička ve dnech 11. a 12. prosince 1896, Praha 1991, s. 154–160; přehledně nejnověji v širokém kontextu s řadou vyobrazení Vít VLNAS, *Jan Nepomucký: česká legenda*, vyd. 2., podstatně rozš. a přeprac., v nakl. Paseka 1, Praha 2013.

⁵⁶ Celá série MMP, sign. H 19.694, kvalitní reprodukce P. STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGOUN, *Kamenný most v Praze*, s. 148–149.

s radnicemi a dále Malé a Křížovnické náměstí na Starém Městě. Rejstřík dál rozšířil Josef Carmine. Přidal Ovocný trh, pohled od Prašné brány ke klášteru hybernů, Václavské náměstí, Loretánské náměstí a především Hradčanské náměstí. Otec a syn Hegerové potom příliš nových prostorů neobjevovali, ale pojednali některé z nich tvořivě (například dolní část Malostranského náměstí). Pouze v některých případech můžeme nalézt průnik s pražským albem Friedricha Bernharda Wenera (Křížovnické náměstí, horní část Malostranského náměstí), který se soustředil na jednotlivé budovy. Díky Dietzlerovým ilustracím spojeným s korunovací vystupují do popředí místa na Královské cestě.

Obr. VI.1 Trasa slavnostního vjezdu Marie Terezie do pražských měst 29. dubna 1743 zakreslená do plánu Prahy Josepha Daniela Hubera z roku 1769, se stanovišti, odkud Jan Josef Dietzler kreslil své veduty.

Obr. VI.2 Veduty ryté Kašparem Pluthem podle Filipa a Františka Antonína Jindřicha Hegerů dokumentující slavnostní vjezd Leopolda II. 31. srpna 1791. Trasa vjezdu zakreslená do pohledu z ptačí perspektivy Johanna Christopa Winklera (AMP, SMP, stará sign. P 1/29).

Jan Josef Dietzler	Kašpar Pluth podle Filipa a Františka Antonína Jindřicha Hegerů
Karlovo náměstí-Novoměstská radnice: <i>Prospect des Plazes bey dem Neustädter Rath hauss oder sogenandte Vieh Marckts...</i>	
Staroměstské náměstí: <i>Prächtiger Einzug der Allerdürleuchtigste[n] Großmächtigsten Frauen Frauen Mariae Theresiae die hungarn und Böheim Königin wie solcher neben den Altstädter Rathauß und Fischmarckt vorbeý gezogen ist. Prospect des Alt Städter großen Ring oder Marckts...</i>	VI.: <i>Ansicht des Einzuges auf dem altstädter grossen Ring</i>
Malé náměstí: <i>Prospect des so genannnten Kleinen Ringl in der Königl. Alten Stadt Prag...</i>	V.: <i>Ansicht des Einzuges auf dem altstädter kleinen Ring</i>
Křižovnické náměstí: <i>Prospect des Platzes bey den Creutz Herren an der Brücken in der Altstadt...</i>	IV.: <i>Ansicht des Einzuges auf dem Plaze an der Kreuzherrnkirche naechst der Brücke</i>
Malostranské náměstí: <i>Prospect des so genandten Klein-Seitner Rings in der königl. Kleinern Stadt Prag...</i>	III.: <i>Ansicht des Einzuges auf dem kleinseitner Ringe</i>
Horní část Malostranského náměstí – „Vlašský plácek“: <i>Prospect des so genannnten Wallischen Platzes in der königl. Klein Stadt Prag...</i>	II.: <i>Ansicht des Einzuges auf demkleinseitner waelschen Plaze</i>
	I. Hradčanské náměstí: <i>Ansicht des Einzuges auf dem Hradschin vor dem k. k. Burggebäude und der erzbischöflichen Wohnung</i>
	VII. prostor u hybernů před Prašnou bránou: <i>Ansicht des Einzuges auf dem Hibernerplatze</i>
	VIII. Druhé nádvoří Pražského hradu před sv. Vítem: <i>Ansicht des Einzuges vor der Prager Domkirche</i>

Tab. VI.2

Exteriéry v korunovačních spisech Marie Terezie a Leopolda II.

Hlavní soubory dílčích vedut dokumentující Prahu na přelomu 18. a 19. století – proměna vybraných míst

Mezi nejstarší alba vedut patří neoznačený soubor dvaceti čtyř vedut vydaných v letech 1793–1794 Janem Jiřím Balzerem st.⁵⁷ podle předloh Josefa Antonína Scottiho de Cassano a Leopolda Paukerta s francouzským a německým textem.⁵⁸ Podruhé vydal sérii kolem roku 1814 Marco Berra, ovšem v horší kvalitě.⁵⁹ Ještě rozsáhlejší je – taktéž neoznačené – album Filipa Hegera a jeho syna Františka Antonína Jindřicha z let 1792–1796, které čítá dvacet osm listů. Veduty ryli Kašpar Pluth, Josef Koch, Josef Gregory a Jan Berka.⁶⁰ Autoři zohlednili i nedávnou událost korunovace Leopolda II. na českého krále a vedle pohledů na veřejné prostory zařadili i několik vyobrazení dokumentujících detailněji konkrétní budovy s korunovačními slavnostmi spojené. Hegerové plánovali zpracovat daleko rozsáhlejší album, které by zachytilo významné objekty v celých Čechách – zejména hrady a kláštery. Jejich žádost o finanční podporu České gubernium v roce 1792 zamítlo, a projekt se nerealizoval.⁶¹ I některé konkrétní motivy a „záběry“ obsažené v pražské sérii Hegerů byly později mnohokrát napodobeny. Typickými se staly například pohledy na svatovítskou katedrálu ze třetího nádvoří Pražského hradu, které využil i Vincenc Morstadt v *Ansichten von Prag* z poloviny dvacátých let. (Jen na okraj, jako základ pro další výzkum, je vhodné poznamenat, že stejnou rukopisnou vedutu známe již od Jana Josefa Dietzlera.)

Srovnání Balzerova alba a alba otce a syna Hegerů, obou z devadesátých let 18. století, ukazuje několik věcí. Obě alba pokrývají celkem vyváženým způsobem všechna pražská města. Autoři dali prostor nejen již osvědčeným prostranstvím na Královské cestě (srov. tab. VI.3), věnovali pečlivou pozornost mostu a znovunalezli s odstupem sto padesáti let stanoviště na úrovni Vltavy (pohledy ze Štvanice či Střeleckého ostrova na Hradčany). Přidali také zcela nové pohledy – „aktuality“ v podobě v letech 1760–

⁵⁷ Libuše BROŽKOVÁ, *Jan a Antonín Balzer: grafika*. Katalog výstavy NG v Praze, Praha 1968.

⁵⁸ AMP, Sběrka grafiky, 1. G 183, 2. G 185, 3. G 163, 4. G 186, 5. –, 6. G 187, 7. G 188, 8. G 175, 9. G 174, 10. G 189, 11. G 190, 12. G 191, 13. –, 14. G 192, 15. G 193, 16. G 194, 17. G 195, 18. –, 19. G 196, 20. G 197, 21. G 173, 22. G 210, 23. G 211, 24. G 212.

⁵⁹ Václavu HLAVSOVI, *Obrazy barokní Prahy. Soupis grafických listů druhé poloviny 18. století*, Pražský sborník historický [4], 1967–1968, s. 167–212, č. 38–48 se nepodařilo sérii zkompletovat.

⁶⁰ AMP, Sběrka grafiky, 1. G 116, 2. G 117, 3. G 121a-b, 4. G 119, 5. G 120a-b, 6. G 118, 7. G 122, 8. G 123, 9. G 124, 10. G 125a-b, 11. G 126a-b, 12. G 127, 13. G 128a-b, 14. G 129, 15. G 130–131, 16. G 132–133, 17. G 134a-b, 18. G 135, 19. G 136, 20. G 137, 21. G 138a-b, 22. G 139, 23. G 140, 24. G 141, 25. G 142, 26. [?] G 145, 27. [?] G 145b, 28. [?] G 144a

⁶¹ František ROUBÍK, *Přehled vlastivědného popisu Čech*, Praha 1940, s. 38.

1788 nově upravených prostranství na pomezí Starého a Nového Města.⁶² Hegerové vytvořili velmi uniformní cyklus v lineární perspektivě zobrazených městských prostorů působících jako divadelní scéna oživená stafáží. Více se soustředili na uzavřené prostory náměstí či na jednotlivé objekty a nevyhledávali daleké pohledy, oproti Balzerovi pojednali některá místa nebo náměstí z více úhlů pohledu. I když Jan Jiří Balzer vedle pohledů na Prahu jako celek od Strahova či z Letné zařadil ještě veduty zámků v Troji a na Zbraslavi a rozšířil tak svůj zájem i za hranice pražských měst, aniž by kopíroval Hollarovy nebo Wernerovy motivy (Prokopské údolí), jsou oba nejstarší cykly soustředěny dovnitř města. Oproti tomu alba vzniklá po roce 1810 zahrnují čím dál častější veduty ze širšího okolí Prahy, jak ukazuje rozpis alba Antonína Pucherny a Ludvíka Buquoye z roku 1810.⁶³

⁶² Na to v souvislosti s pohledem na kostel Panny Marie Sněžné upozornil J. KROPÁČEK, *Pražské veduty*, s. 131.

⁶³ Podle AMP, osobní fond Václav Hlavsa, kart. 3, nepag. strojopisné přípravné materiály ke studii s pracovním názvem *Rytiny XIX. stol.*

Friedrich Bernhard Werner ([1739])	Jan Jiří Balzer st. – Josef Antonín Scotti de Cassano a Leopold Paukert (1793–1794)	Filip Heger – František Antonín Jindřich Heger (1792–1796)	Antonín Pucherna – Ludvík Buquoy (1810)
I/1. Pohled na Prahu z Petřína			Celkový pohled na Prahu
II/1. Pohled na Prahu z Vinohrad			
I/2. Pohled na Pražský hrad od Vltavy přes malostranské střechy			
I/3. Třetí nádvoří Pražského hradu s katedrálou	2. Třetí nádvoří Pražského hradu s katedrálou	9. Třetí nádvoří Pražského hradu s katedrálou	
		23. Pohled na katedrálu ze třetího nádvoří	
I/4. Vstup do Pražského hradu z Hradčanského náměstí s Arcibiskupským palácem	1. Vstup do Pražského hradu z Hradčanského náměstí	1. Vstup do Pražského hradu z Hradčanského náměstí	
		28. Vstup do Pražského hradu z Hradčanského náměstí – pohled od rampy	
		2. Druhé nádvoří Pražského hradu	
		3. Třetí nádvoří Pražského hradu – vstup do paláce	
I/5. Horní část Malostranské náměstí – tzv. Vlašský plácek		21. Horní část Malostranské náměstí – tzv. Vlašský plácek	
I/6. Loretánské náměstí – pohled na čelní fasádu areálu Lorety			
I/7. Rampa vedoucí k Pražskému hradu a Eggenberský (Schwarzenberský) palác			
I/8. Hradčanské náměstí směrem k Toskánskému paláci	3. Hradčanské náměstí směrem k Toskánskému paláci	5. Hradčanské náměstí směrem k Toskánskému paláci	

I/9. Černínský palác s kaplí sv. Matouše	4. Černínský palác a Loretánské náměstí	22. Černínský palác a Loretánské náměstí	
I/10. Černínský palác na Malé Straně se zahradou			
I/11. Dolní část Malostranského náměstí s Malostranskou radnicí			
	6. Dolní část Malostranského náměstí s Hradčany v pozadí	20. Dolní část Malostranského náměstí	
		24. Dolní část Malostranského náměstí – od Malostranské radnice	
I/12. Valdštejnský palác z Valdštejnského náměstí			
I/13. Kolovratský palác vedle kostela theatinů v Nerudově ulici			
I/14. Morzinský palác v Nerudově ulici			
I/15. Martinický palác na Hradčanském náměstí			
I/16. Nostický palác na Maltézském náměstí			
I/17. Thunovský palác ve Sněmovní ulici			
I/18. Colloredovský (Schönbornský palác) na Tržišti			
I/18 [!]. Petřín a nejjihnější část Malé Strany při pohledu z Malých Benátek (Střeleckého ostrova)			
I/20. Strahovský klášter			

	7. Pohled na Hradčany s Karlovým mostem od Sovových mlýnů		
II/2. Karlův most s Pražským hradem od jihovýchodu			
	8. Karlův most od jihu	16. Karlův most od jihu	Karlův most
	9. Karlův most od severu	15. Karlův most od severu	
	15. pohled na Karlův most z Letné		
II/3. Staroměstská radnice a prostranství před orlojem			
II/4. Staroměstské náměstí	10. Staroměstské náměstí při pohledu od kostela sv. Mikuláše	12. Staroměstské náměstí	
II/5. Staroměstské náměstí s palácem Kinských a Týnským chrámem	11. Staroměstské náměstí směrem k paláci Kinských		
II/15. Chrám sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí			
II/6. Karolinum z Rytířské ulice			
II/7. Havelské tržiště s kostelem sv. Havla			
II/8. Křížovnické náměstí		4. Křížovnické náměstí	
II/13. Křížovnické náměstí od kostela sv. Františka			
II/9. Malé náměstí	12. Malé náměstí	11. Malé náměstí	
II/11. Mariánské náměstí se vstupem do Klementina a kostelem Panny Marie na Louži			
II/12. Clam-Gallasův palác			
II/14. Celetná ulice směrem k Prašné bráně			
II/16. Kolovratský palác na Ovocném trhu			

	14. Stavovské divadlo z Rytířské ulice		
III/1. Kostel sv. Cyrila a Metoděje v Resslově ulici			
III/2. Kostel sv. Kateřiny v Kateřinské ulici			
III/3. Kostel a klášter Voršilek na Národní třídě			
III/4. Novoměstský ústav šlechticů u sv. Andělů na Karlově náměstí			
III/5. Kostel sv. Josefa a přilehlý kapucínský klášter s průhledem na Belveder na Letné			
III/6. Kostel Panny Marie na Slupi s kostelem sv. Apolináře			
III/7. Šporkovský palác v Hybernské ulici			
	16. Pohled od Štvanice k Hradčanům	25. Pohled od Štvanice k Hradčanům	
	17. Václavské náměstí směrem ke Koňské bráně		
	19. Prašná brána a Příkopy	6. Prašná brána a klášter hybernů	
		10. klášter u hybernů	
	20. Náměstí za kostelem Panny Marie Sněžné		
	21. Karlovo náměstí směrem k Novoměstské radnici		
	22. Pohled na Prahu od Strahovského kláštera		
I/19. Prokopské údolí			
II/10. Troja	23. Troja		Troja
III/8. Vyšehrad, vltavské údolí a			

Zlíchovský kostel od jihu			
	24. Zbraslav		
		17. Vyšehrad	
		7. Sál pro hostinu při korunovaci Leopolda II. 1791	
		8. Sál pro hostinu při korunovaci Leopolda II. 1791 – 2. výjev	
		13. půdorys Stavovského divadla	
		14. čelní pohled a řez Stavovským divadlem	
		18. Národní třída	
		19. Pohled Karmelitskou ulicí k Malostranskému náměstí	
III/14. Zámek ve Víně			
			Jelení příkop
			Kanála
			Císařský mlýn
			Stromovka
			Stromovka
			Chuchle
			Hvězda
			Šárka
			Podbaba

Tab. VI.3 Alba Jana Jiřího Balzera st., Filipa Hegera – Františka Antonína Jindřicha Hegerů a Antonína Pucherny – Ludvík Buquoye s albem Friedricha Bernharda Wenera.

Morfologie Pražské kotliny jako klíč k povaze celkových pohledů na město

V rámci *portréту* Prahy se nesetkáváme s frontálními pohledy – *profily*. Nelze vyloučit, že nějaká vyobrazení – zvláště v kontextu Nového Města pražského a koncepce Nového Jeruzaléma zde Karlem IV. uplatněné – vznikla, ale nedochovala se, aniž bychom o nich měli zmínky v jiných pramenech. Šťastná, geomorfologií terénu daná poloha Prahy umožnila „portrétovat“ město z okolních vyvýšenin (Letná, Vinohrady, kopce nad Smíchovem či Dívčí hrady) – pod úhlem. Proto jsou v rámci celkových pohledů na město nejčastější šikmé pohledy – *perspektivní veduty*. Nechybí ani pohledy z ptačí perspektivy. Obecně velmi obvyklý pohled na město od řeky, která byla chápána jako jeden ze základních prvků městské topografie a atribut sídla určité úrovně, se v Praze uplatňuje výjimečným způsobem. Rozložení Prahy na obou březích Vltavy neumožňovalo využít hladinu řeky coby první plán obrazu zachycujícího celek. Proto autoři celkových pohledů z nejstarší doby nezvolili vltavský břeh jako místo pozorování. Vltava ale stojí rozhodně v centru pozornosti, a to daleko intenzivněji, než v případě dalších evropských měst, která mají srovnatelnou geomorfologickou a prostorovou konstelaci (Florence).

Břehy řeky bývaly zpravidla vnitřní periferií, smetištěm a skladištěm dřeva, zázemím města. Přesto vltavské údolí jako prostor se zajímavými zákoutími objevili už rudolfínští vedutisté. Posléze se mu systematicky věnoval zejména Václav Hollar (obr. V.34–V.36). V jeho pojetí nejsou břehy Vltavy periferií, jak se jeví na současných rukopisných plánech. Hollar si skicoval krajinu vltavského údolí a nejbližšího okolí Prahy již od mládí. Některé kresby mu v pozdějších letech posloužily jako předlohy leptů a na mnohých z nich je zobrazeno právě vltavské údolí. Jeho pozornost upoutaly jednotlivé vodárny a mlýny na Vltavě. Velmi často ale Hollar využil možnost, kterou vltavské údolí poskytovalo, a zvolil vzdálené pohledy na hradčanskou dominantu – od dnešního Karlína a Libně nebo z levého břehu pod Letnou či od jihu, kde se zaměřuje také na Petřín. A objevuje se také pohled z levého břehu Vltavy – stanoviště muselo být pod Vyšehradskou skálou naproti Malostranské vodárenské věži na Smíchově. Až do konce 18. století na Hollara nikdo nenavázal. V roce 1794 vytvořil Ludwig Kohl „*nach der Natur*“ ojedinelý soubor sedmi pohledů z úrovně řeky; vyleptal je Joseph Gregory (obr. VI.15).

Erster Theil der westlichen Ansicht vom altstaedter Ufer Prags an der Moldau zachycuje směrem ke Starému Městu obrácenou polovinu Karlova mostu a nejbližší budovy kolem mostecké věže. *Zweiter Theil der westlichen Ansicht vom alt- und neustaedter Ufer Prags an der Moldau* a *Dritter Theil der westlichen Ansicht vom neustaedter Ufer Prags an der Moldau* navazují na předešlý pohledem na Staré a Nové Město postupujícím od východu k jihu až k Vyšehradu na obzoru. Pro druhou polovinu cyklu zvolil Kohl stanoviště v prostoru dnešního Smetanova nábřeží jižně od Novotného lávky a nabídl opět ve třech částech *Erster Theil der östlichen Ansicht vom kleinseitner Ufer Prags an der Moldau*, *Zweiter Theil der östlichen Ansicht vom kleinseitner Ufer Prags an der Moldau* panorama Malé Strany a Hradčan, přičemž druhá a třetí část společně zapadají do skupiny pohledů na Hradčany přes Karlův most, o níž bude řeč níže. Na třetím listě je zachycena opět staroměstská strana mostu s mlýny na Novotného lávce, na nichž je značka výše hladiny vody z roku 1784, která byla pravděpodobně stále v živé paměti Pražanů. Soubor uzavírá *Oestliche Ansicht der zunächst der Kleinseite Prags an der Moldau gelegenen Vorstadt Smichow* pořízený z Novotného lávky.

Vltava a most přes ni hrají klíčovou roli také v rámci „ikonických pohledů“ na město. Jaké jsou tyto „ikony“ Prahy? Synekdochy (části zastupující celek) ikonického textu? První ikonou Prahy je Pražský hrad – masa budov rozložených po návrší, z níž vyčnívají věže katedrály (ve sledovaném období pouze jediná), svatojiřské baziliky a Černé věže. Věže, ve slovním popise tolik asociované s Prahou, se ve vizuálním textu v rovině ikony příliš neuplatňují.

Přirozená dominanta Hradčan, kde je situována jak katedrála, tak královské sídlo, nenutilo vedutisty převyšovat či jinak zdůrazňovat význam těchto objektů, stačilo zvolit správné místo pozorování – zadní plán, „vyvrcholení“ obrazu se nabízelo samo. Proto také chybí pohledy na Prahu čistě od severu či severozápadu. Pohled od východní paty Karlova mostu přes řeku s dominantou Hradčan v pozadí na sebe převzal roli celkových panoramatických pohledů, které v 18. století téměř vymizely. Tato „zkratka“ taktéž jednoznačně evokovala v očích čtenáře Prahu. Navíc jde o pohled esteticky působivý. Utvářet se začal již v závěru 17. století (nejprve z Křížovnického náměstí, později z Novotného lávky), masově byl využíván autory v 19. století a přetrvával až do éry fotografické veduty (a patří k nezákladnější pohledům na Prahu i v době naprosté „popularizace“ fotografického média). Rozhodně tedy zájem o řeku, jejíž břehy představovaly – tak jako v jiných městech – „odvrácenou tvář“ města, předcházela

vybudování nábřeží – promenády a moderní komunikace, jednoho z atributů modernizace města v 19. století. Šťastná architektonicko-urbanistická tvář Prahy se vedle morfologie Pražské kotliny podílela na utváření jedinečného *genia loci*.⁶⁴ Autorům vedut počátku 19. století s malířským, krajinářským vzděláním byla nabídnuta jedinečná příležitost a ti ji využili ku prospěchu vývoje portrétu Prahy, rozvinuli směrem k veleúspěšné „ikoně“ města.

Charakteristický pohled na Prahu

V literatuře se objevil názor, že prvním, kdo vytvořil dnes nejtýpější pohled na Prahu z pravého břehu Vltavy s Karlovým mostem na Hradčany s dominantou Pražského hradu byl Jan Josef Dietzler. To bude třeba poopravit. Celá otázka je složitější, pohled se formoval postupně, a to již v poslední třetině 17. století.

Do čtyřicátých let 18. století, kdy Jan Josef Dietzler zemřel, shledáváme několik tištěných vizuálních reprezentací odpovídajících uvedenému popisu. Dají se rozdělit na dvě skupiny, přičemž ta první do detailu neodpovídá dnešnímu nejcharakterističtějšímu pohledu. Dietzlerovu kresbu *Prospect der königlichen Residenz und Kleineren Stadt Prag sambt der Renomirten Brucken welche von Carolo IV im Jahr 1368 erbauet*, se v Liechtensteinských sbírkách ve Vídni dnes nepodařilo dohledat, jako jediný ji dosud reprodukoval Zdeněk Wirth.⁶⁵ Jde o topografické zachycení části Prahy a v názvu veduty je jednoznačně pojmenováno, které zobrazené monumenty autor považuje za podstatné. Veduta není datována. Její vznik můžeme opatrně klást do doby před rokem 1729, neboť na jejím základě Dietzler nezpracoval jen zmíněnou vedutu *Prospect der Mulden-Brücke zu Prag nebst der Stadt* zařazenou do knihy o slavných evropských mostech *Historischer Schauplatz* vydanou roku 1735,⁶⁶ ale také grafický list, bez názvu, ovšem signovaný *Jan [?] Ditzler delin* s verši pod vyobrazením: *Urbis Pragenae parvum nunc cernite partem / Lignea quae primo tempore casa fuit / ferrea si tantam*

⁶⁴ Christian NORBERG-SCHULZ, *Genius loci: krajina, místo, architektura*. 2. vyd., Praha 2010.

⁶⁵ Za konzultaci děkuji Dr. Arturu Stögmanni, archiváři Knížecích sbírek ve Vídni. Černobílá reprodukce barevné kresby Zdeněk WIRTH, *Praha v obraze pěti století*, Praha 1932, č. 54, uvádí sign. mapa VII č. 45. Obr. VI.11.

⁶⁶ AMP, Sbíрка grafiky, sign. 3706, *Prospect der Mulden = Brücke zu Prag, nebst der Stadt*. Pohled na Hradčany a Karlův most: AMP, Sbíрка grafiky, sign. 3706, *Prospect der Mulden = Brücke zu Prag, nebst der Stadt*, Dietzler – Breitkopf, Bernhard Christoph (Lipsko, nakladatel) číslo 19 v Carl Christian Schramm, *Historischer Schauplatz, in welchem die merckwürdigsten Brücken aus allen vier Theilen der Welt, Insonderheit aber die in den vollkommensten Stand versetzte Dresdner Elb-Brücke, in saubern Prospecten, Münzen und andern Kupferstichen, vorgestellt und beschrieben werden. Durch brauchbare Anmerkungen und besondere Urkunden erläutert, Auch mit nöthigen Registern versehen von Carl Christian Schramm, Reichsgräfl. Solm. Amts-Rath. Leipzig: Breitkopf, 1735*. Dále je zde ještě půdorys 19b: Grundriss der Moldau Brücke zu Prag.

*struxerunt tempora malem / (Dante Deo) quantas aurea saecula struent.*⁶⁷ Jde o velmi zběžně provedenou rytinu, komponovanou obdobně jako uvedené práce, kde nad Hradčany stoupá do výšin na oblaku Jan Nepomucký, kterého za asistence svatého Václava Boží Trojice přijímá do nebe. Scénu lemují postavy Čechie a Austrie. Most je osazen sochami. Tato veduta vznikla velmi pravděpodobně kolem roku 1729. Jak již bylo ukázáno výše, Dietzler byl zkušený a velmi nadaný kreslíř a kartograf, který výborně znal Prahu a uměl nalézt netradiční pohled (do té doby neužívanými pohledy na dílčí pražské prostory, které přicházejí v jeho tvorbě, jsou například pohled z věže svatovítské katedrály či naopak pohled přes malostranské střechy k hradčanské dominantě). Zaujmut jej tak jistě mohla kvalita výtvarné kompozice, kterou pohled od křížovnického kláštera, z prostranství mezi Staroměstskou mosteckou věží a vstupem do kostela svatého Františka, s mostem po levé ruce a panoramatem Malé Strany převýšeným svahy Petřína a Strahovem a doprava se zvedající siluetou Hradčan se svatovítskou katedrálou nabízí. Prostranství u křížovníků navíc Dietzler zvolil jako jednu ze scén, na níž vyobrazil slavnostní vjezd Marie Terezie do pražských měst, a vnesl tak toto místo do ikonografie českých královských korunovacích. Nelze ovšem zcela vyloučit, že Dietzler se nechal inspirovat staršími předlohami. K dispozici měl teoreticky tři, které se dochovaly do dnešní doby.

Pravděpodobně poprvé se motiv objevuje na oslavném grafickém listu k počtě císaře Leopolda I. Nápis v dolní části obsahuje chronogram:

LeopoLDVs Caesar AVgVstVs pIVs, IVstVs, benIgnVs

PaX eVropae paCIsqVe reCVperator.

NoX fVge pro soLe nostro feLICIANO

Vestra CVrVate CapIta sVperba LVnatICI et Vos genVa

RebeLLeS.

Jde o ilustraci v knize *Prodromus Speculi Judicum...* Johanna Jakoba Weingartena, která vyšla v Praze u Jana Arnolta z Dobroslavína st. Leopold coby bůh slunce sedí na slunečním voze se čtyřspřežím, nad ním se vznáší orel s českou a rakouskou korunou v drápech. Vzlétá k němu andílek nesoucí erb Prahy; pohled na město od křížovníků vyplňuje spodní část listu. Nejde o propracovanou vedutu, ale rozložení Malé Strany, Petřína a Hradčan v terénu je výstižné, vlevo se klene dominantní most se sousoším

⁶⁷ Frontispis *Pragerischer Ehren-Calender* na rok 1762. Jako jednolist se dochoval ve Strahovské knihovně, Grafická sbírka, sign. GS 23256. Nedatovaná černobílá tištěná veduta. Obr. VI.10.

kalvárie.⁶⁸ Grafický list prozrazuje inspiraci ikonografií Ludvíka XIV. Tentýž pohled nacházíme na univerzitních tezích. První z nich zpracoval Jan Jiří Heinsch roce 1688. Vedle výrazné postavy Jana Nepomuckého vzhlížejícího k panteonu českých světců v čele se svatým Václavem na nebi vyplňuje střední část listu pohled na Prahu – divák shlíží z terasy s balustrádou, na níž stojí i Jan, a naskytá se mu obdobný pohled jako výše. Tezi vyryl v roce 1688 Bartoloměj Kilián.⁶⁹ Více pozornosti se doposud dostalo tezi z roku 1699:⁷⁰

Conclusiones ex Universa Aristotelis Stagyrtae Philosophia Scholastica devotissimae Venerationi D. Joannis Nepomuceni Martyris et Philosophi Sub faventissimis Auspiciis ... D. Georgii Ignatii Pospichal Sacri et Militaris Ordinis Crucigerorum cum rubea stella per Boëmiam Moraviam Silesiam ac Poloniam Supremi et Generalis Magistii I in Regno Boëmiae Praelati Infulati Domini et Patroni Sui Gratosissimi, in Alma Caesarea Regiaque Universitate Carolo Ferdinanda Pragensi. Praeside ... Patre Daniele Schürer Societatis Jesu AA. LL. et Philosophiae Doctore, ejusdemque in eadem Universitate Professore Publico et Ordinario, pro Suprema Philosophiae Laurea publice propugnatae ab ... Carolo Ullrich Silesio Libaviensi AA. LL. et Philosophiae Baccalaureo Metaph. et Eth. Auditore. Anno 1699. die [vynechané místo], horis [vynechané místo] meridiem consvetis.

Text je umístěn na kartuši, kterou drží defendent jednou rukou, druhou v pokorném gestu ukazuje na Jana Nepomuckého, vyobrazenému v celé postavě v horní polovině listu. Na kolenou drží otevřenou knihu s citátem z Písma.⁷¹ Je zde obklopen putti, kteří nesou atributy jeho mučednické smrti, medailony s výjevy z nepomucenské legendy o zpovědním tajemství a nápisové pásky s nepomucenskými aforismy. V dolní části po levé straně tvoří grafickou protiváhu defendentovi říční bůh, který z mohutné vázy vylévá vodu do Vltavy (*Moldava*) a u jeho nohou vedle kartuše drží putti křížovnický erb. Záštitu nad obhajobou převzal totiž převor křížovníků s červenou hvězdou Jiří

⁶⁸ Podle L. BÁRTOVÁ – A. BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM.

⁶⁹ Podle L. BÁRTOVÁ – A. BAĎUROVÁ, *Vyobrazení měst*, CD ROM, srov. také Petra ZELENKOVÁ, *Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích* (výstava v Praze v Národní galerii – Sběrka grafiky a kresby, 22. červenec – 16. říjen 2011), Praha 2011.

⁷⁰ J. LUKAS – M. LAZAROVÁ, *Praha*, č. 72 (reprodukce), v katalogovém hesle chybně Jiří Ignác Pospíšil [!]; repro také P. STÁTŇÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGON, *Kamenný most v Praze*, s. 41; Anna FECHTNEROVÁ, *Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze*, Praha 1984, č. 47; NK ČR, sign. Th 44. Obr. VI.14.

⁷¹ Je zde první polovina tohoto verše Eccl. 27 verš 12: Homo sanctus in sapientia manet sicut sol nam stultus sicut luna inmutatur.

Ignác Pospíchal a Karl Ulrich Libavský – defendent – se svěřuje pod ochranu Jana Nepomuckého.

Obě teze jsou ranými doklady úcty k tehdy ještě ani ne blahoslavenému Janu Nepomuckému. Otázka je, jaké místo má vyobrazení Prahy na grafickém listu. Pokud by mělo jít o sdělení, že defendent studoval v Praze a tamtéž se bude konat jeho obhajoba (obdobně jako například schematické panorama Hradčan nad levým ramenem Václava Hollara na jeho portrétu z roku 1649 upomíná na jeho pražský původ /obr. V.33/), pak by byl pravděpodobně převzat výřez z některého z již existujících celkových pohledů na město. Zde jde ovšem o nový úhel pohledu. Vyloučíme-li možnost, že by šlo o výřez z dnes ztraceného celkového pohledu na Prahu, pak se musíme ptát po důvodech tohoto nového pohledu. Ty jsou vysvětlitelné právě širším kontextem celého grafického listu. O Bartoloměji Kiliánovi ani o Karlu Ulrichu Libavském se sice nepodařilo zjistit nic bližšího, než to, co je na tezi uvedeno. Ve druhém případě není znám ani autor předlohy, ani rytec, ovšem klíčem – pravděpodobně k oběma tezím – jsou osoby, jejichž záštity se Libavský dovolává. Zobrazená část Prahy zachycuje místo umučení Jana Nepomuckého na Karlově mostě a hledíme na něj od kláštera křížovníků, kteří již od druhé poloviny 17. století budovali svatojánský kult.⁷²

Dosud jsme tedy neviděli onen „ikonický záběr“ Prahy, naprosto shodný s nejtýpickejší pohledem na Prahu, kterým je pohled z pravého břehu jižně od Novotného lávky, eventuelně s posunutým stanovištěm autora mírně nad řeku. Jsem přesvědčena, že tento úhel pohledu vnesl do ikonografie Prahy Václav Vavřinec Reiner v rámci výzdoby v parergonu Müllerovy mapy Čech. Vyryl ji Johann Daniel Hertz a v mladším přepracování Müllerovy mapy (Müller-Wielandově mapě) na jednotlivých vydáních buď opět Hertz, nebo Hyeronimus Sperling.⁷³ Touto vedutou se inspirovali, jak bylo ukázáno v páté kapitole, autoři výzdoby odvozených map (Covens-Mortier apod.). Důvodem posunu a stabilizování nejoblíbenějšího stanoviště pro nejčastější pohled na Prahu mírně k jihu – nad mlýny na Novotného lávce byla pravděpodobně snaha zachytit pohodlně také Karlův most v jeho úplnosti. Nejtýpickejšímu pohledu se

⁷² V. VLNAS, *Jan Nepomucký*.

⁷³ Nejasnosti kolem jednotlivých vydání Müller-Wielandovy mapy dokládá absurdní popiska, kdy pod reprodukcí Müller-Wielandovy mapy se jménem rytce Sperlinga je popisek vztahující se k nikde nereprodukované Müllerově mapě Čech z roku 1721 (P. STÁTNÍKOVÁ – O. ŠEFCŮ – Z. DRAGOUN, *Kamenný most v Praze*, s. 39).

přiblížil už Friedrich Bernhard Werner na vedutě *Prospectus pontis Pragensis* z druhé části alba věnovaného Praze, ovšem kvůli nezvládnutým proporcím a perspektivě a volbě nereálného místa nad budoucím nábřežím ve výšce a – jak název napovídá – soustředění se na Karlův most, veduta nevyznívá tak jako pozdější pohledy.⁷⁴ Již na konci století místo dále k jihu využili Karl Postl a Lorenz Janscha pro vedutu vydanou v rámci *Collection de vues les plus intéressantes et pittoresques de la Bohème* z let 1803–1807. Z budoucího Smetanova nábřeží pořídil několik pohledů později také Vincenc Morstadt.⁷⁵ Jakýmsi přechodným typem může být veduta Ludwiga Buquoye vydaná Jacobem Michellottem kolem roku 1820, kdy si autor vybral za své stanoviště některý z domů na Anenském náměstí.

Mapový znak pro Prahu

Třetím „ikonickým“ pohledem na Prahu je kolmý pohled, pohled na město z výšky, a nezastupitelnou roli zde hraje vltavský meandr. Dnes dovoluje rozpoznat Prahu na satelitním snímku, na schematické mapce tvořící součást letáku přibližujícího události čtyřicátých let 18. století plného topografických chyb Prahu nezastupitelným způsobem charakterizoval. Vltava je atributem Prahy, což je často ve výzdobě map středních měřítek zdůrazněno v podobě říčního božstva – urostlého či staršího muže s dózou, z níž vylévá řeku. Poprvé vltavský meandr zakreslil na svou mapu Čech Mauritius Vogt (obr. V.55). Co ale Prahu na mapách symbolizovalo předtím? Shrňme nyní základní rysy zobrazení Prahy na mapách středních měřítek tak, jak se jeví na základě studia těchto map, z nichž byly pořízeny výřezy do obrazové přílohy k páté kapitole.⁷⁶

Způsob, kterým mapa prostředkuje informace, se obecně nazývá grafikace. Tento komunikační jazyk používá dvě dimenze prostoru pro znázornění geografického prostředí (stejně jako veduty, fotografie a grafy). Grafikace v případě map se označuje jako jazyk mapy. Ten používá ke svému vyjádření mapové prvky.⁷⁷ Jazyk mapy se

⁷⁴ AMP, Sběrka grafiky, sign. G 76. Obr. VI.7.

⁷⁵ Pohled v *Ansichten von Prag*. AMP, Sběrka grafiky, sign. G 412; V. Morstadt, AMP, Sběrka grafiky, sign. G 364 (kolem 1830); 2. list v *Malerische Darstellung von Prag*. A. Borrosch, Praha 1829–1830 (AMP, Sběrka grafiky, sign. G 377a).

⁷⁶ Analýzu sídel na nejstarších mapách Čech provedli stručně Miroslav MIKŠOVSKÝ – Růžena ZIMOVÁ, *Staré mapy Čech – vybrané aspekty kartografického jazyka*, Kartografické listy 15, 2007, s. 87–95.

⁷⁷ Ján PRAVDA, *Mapová semiotika*, Geografický časopis, 47, 1995, 2, s. 107–118. Díky počítačové technologii, která umožňuje mj. zpracování velkého množství statistických dat, se kartografická semiologie v posledních desetiletích rozvíjí. Od šedesátých let 20. století tento vývoj svým způsobem předznamenal francouzský geograf Jacques Bertin, když v roce 1967 vydal poprvé *Sémiologie graphique*, která se stala klasickým dílem svého oboru, přeloženým dnes do angličtiny i němčiny a uznávaným po

skládá z velkého množství znaků a jejich kombinací. V moderní kartografii má soustava znaků (symbolismus) vyhovovat poslání mapy a celek musí být sladěn v působivý grafický obraz. Znaky by měly být snadno pochopitelné a jednoduše a objektivně vyjadřovat nejen umístění, ale i podobu a vlastnosti určitého jevu či prvku. Znaky jsou abstraktní symboly složené z grafických elementů.

Cíl zakreslit do mapy srozumitelně vše, co autor zamýšlel, stejně jako snaha dosáhnout esteticky hodnotného díla, provází kartografickou tvorbu již několik století. Chápání těchto kategorií bylo ale v různých dobách odlišné, navíc jej u tištěných map omezovaly reprodukční techniky. V moderní kartografii na zcela abstraktních mapách se mapové znaky podle způsobu zobrazení rozdělují do tří skupin:⁷⁸ na bodové, liniové a plošné; podle formy na obrazové („mluvící“), geometrické, číselné, písmenné znaky a podtrhovací linky. První skupinu je ještě možné rozdělit na půdorysné, nárysné a symbolické. Možnosti symbolického vyjádření dále rozšiřuje užití barev.

Velmi obecně řečeno, užívaly se mapové znaky v evropském kulturním okruhu od renesančního období. Historii mapových znaků lze ale sledovat až do starověku. Např. již na babylonských mapách se města stejně jako dnes značila kolečkem. Zejména vynález knihtisku a reprodukování rukopisných map technikou dřevořezu si vyžádal zjednodušení znaků a i nadále procházely jednotlivé znázorňované prvky a jejich symboly vlastním vývojem.

Vývoj mapových znaků se vyznačoval především čtyřmi charakteristikami: stoupající mírou abstrakce, upřednostňování půdorysných mapových znaků před nárysnými, mapové znaky začaly obsahovat také kvalitativní informaci a postupem času barva přestávala hrát především estetickou úlohu a stávala se nositelkou významu.

Nárysový znak je vlastně redukcí portréту města jako celku na významné budovy. Svůj význam neztrácejí ani vzájemné prostorové vztahy mezi nimi. O jaké objekty se jedná? Obecně město charakterizovaly brány, věže a hradby.⁷⁹ Nárysové znaky se užívaly

celém světě. Jádrem knihy jsou různé metody, jak se dá znázornit kvantita (statistická data) na papír. Dále srov. hesla *Signatur* (s. 743–744), *Grundrißsignatur* (s. 283–284), *Aufrißrignatur* (s. 49–50), autorem všech hesel je W. F. Bär, *Geländedarstellung* (s. 248–255), autorka hesla Ingrid Kretschmer, v *Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg 1*, Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (edd.) = *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, Band C 2*, Erik Arnberger (ed.), Wien 1986 (s odkazy na starší literaturu), a Václav NOVÁK – Zdeněk MURDYCH, *Kartografie a topografie*, Praha 1988, s. 15.

⁷⁸ Hans Friedrich GORKI – Heinz PAPE, *Stadtkartographie* (= *Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie*, sv. III/1–2), Wien 1987, s. 56nn.

⁷⁹ Peter JOHANEK, *Bild und Wahrnehmung der Stadt. Annäherungen an ein Forschungsproblem*, in: *Bild und Wahrnehmung der Stadt* (= *Städteforschung* řada A, sv. 63), ed. Peter JohaneK, Köln – Weimar – Wien 2012, s. 1–23, zde s. 10–11.

dlouho pro zdůraznění. Příkladem může být plán Říma Lievyňa Cruyla z roku 1665, kdy zkušený vedutista a kartograf zobrazil věrně město z pahorku Janikul, pro zobrazení jednotlivých bloků domů použil půdorysný znak obdélníku, ale mnohé budovy zachytil nárysem. Analýzou bylo zjištěno, že jde o budovy postavené v nedávné době – o ty, které byly vesměs postaveny za pontifikátu papeže Alexandra VII., kterému je také plán dedikován. Stejný postup byl mnohokrát využit také pro zdůraznění důležitých budov ve městě – významných orientačních bodů či obecně známých objektů. Praha takové plány více méně postrádá (některé zdůrazněné budovy nachází např. na plánu v Merianově-Zeillerově Topografii).

Související otázkou je problém generalizace – výběr toho, co bude mapa obsahovat. Jedna ze základních charakteristik mapy je, že obsahuje velké množství různých informací, které člověk obsáhne na jediný pohled. Množství zakreslených informací závisí na rozměrech mapy, měřítku a druhu mapy – účelu, pro který je vyhotovena; pro generalizaci musí být vytvořena kritéria. Starší mapy se ale vyznačují porušováním této objektivní. Míra subjektivní volby autora směrem do minulosti narůstá. Je dána nejen „zaujatostí“ autora, ale i mírou jeho znalostí a dostupností informací v určité době obecně.

V moderní kartografii jsou obrazové (mluvící) znaky omezeny na minimum. Jsou sice vysoce asociativní, usnadňují pochopení a tím orientaci v mapě, ale jsou graficky komplikované, mají nárok na prostor, takže lokalizace obrazovým znakem zachyceného sídla se stává nejasnou, mají také problematickou opakovatelnost a z toho pramenící neustálenost a nestandardnost, která byla jednou z hlavních charakteristik mapového jazyka ve středověku a raném novověku.

I v době, kdy se na mapách Čech ustálil znak pro sídlo, znázornění Prahy jako nejdůležitějšího města království se vymykalo. A to nejen vzhledem k vyobrazení ostatních sídel v Čechách, ale také v porovnání se srovnatelnými městy v okolních zemích. – Pro Prahu byl užíván „individualizovaný mapový znak“ (nejnápadněji na Crigingerově mapě, mapě zařazené v *Theatrum orbis terrarum*, Sadelerově, resp. Aretinově mapě Čech a jejich odvozeninách a mladších kopiích včetně Merianovy Topografie). Ten vycházel z reálné podoby města, vyjadřoval ve výtvarné zkratce hlavní charakteristiky siluety Prahy i morfologii Pražské kotliny a to jak v případě půdorysného, tak nárysného znaku. Je zde evidentní souvislost s vedutami (linie abstrahování vede od panoramatických pohledů ke zjednodušeným vyobrazením

v mapovém rámu) a plánem města. Mapový znak je tak v mém pojetí vizuální reprezentace města, která dosáhla nejvyšší míry abstrakce a miniaturizace.

Definování mapy, plánu a veduty

Může se zdát, že plán vstoupil do portrétu Prahy jako svébytný žánr v polovině 17. století. Jde ale opravdu o plán, nebo jen o jeden z úhlů pohledu na město? Propojení kartografie a dějin umění (studia vedut) v *portrétu* města umožňuje nahlédnout tuto otázku z jiné perspektivy. Vrátime-li se k definicím plánu a mapy v první kapitole,⁸⁰ pak Merianův plán nesplňuje charakteristiky a na první pohled neodpovídá účelům, které jsou od plánů měst v moderní době vyžadovány. Jde sice o půdorys, ale rozhodně nemáme před sebou orientační plán. Podle mého soudu motivovala autora k volbě kolmého úhlu, pod nímž město zobrazil, snaha o přehledné vyjádření prostorových souvislostí jednotlivých měst tvořících pražské souměstí. Je tedy svým posláním spíše blíže perspektivním pohledům. Měli bychom tedy – nemajíce vhodný pojem – hovořit o kolmém pohledu na město. Plán v pravém slova smyslu⁸¹ se vyvinul v závěru 18. století. Stojí na jiných základech v porovnání s půdorysnými schematickými „plány“ staršími. V případě Prahy splňuje tyto nároky *Grundriss der kais. königl. Hauptstadt Prag in Königreich Böhmen* (obr. V.84), který zařadil do své dvoudílné knihy o Praze *Vollständige Beschreibung der königlichen Haupt- und Residenzstadt Prag* Johann Ferdinand Opitz, a pak především Jüttnerův plán (obr. V.85). Zformování moderního plánu souvisí s řadou procesů, které došly určitého stádia právě na konci 18. století: jde o byrokratizaci a zároveň profesionalizaci státního aparátu, zavádění evidencí a rozvoj statistiky, rostoucí obecnou úroveň vzdělání a v neposlední řadě o rozšíření nových tiskařských technik (litografie). Konkrétní odraz dostaly uvedené trendy například v pojmenovávání ulic a přidělování čísel domům (v Čechách v roce 1770). Tyto údaje šly jen obtížně zapsat do perspektivního pohledu na město. „Přečtení“ půdorysného plánu klade na uživatele ale určité nároky oproti názornějším a snáze pochopitelným perspektivním pohledům. Půdorysný plán jako takový je abstrahovaným obrazem reality, bloky domů nejsou zobrazeny v podobě shluků střech, ale stávají se geometrickými tvary – mnohoúhelníky, polygony. Od počátku 19. století už ale půdorysný plán i v českém prostředí nacházel své uživatele. Dosvědčuje to narůstající produkce soukromých nakladatelství – bohatá zejména od třicátých let, jak ukazuje Hlavsův soupis – v porovnání s tím, že v 17. a 18. století je drtivá většina půdorysných plánů v rukopisné podobě. Neměly se dostat do rukou široké veřejnosti, byly praktickou

⁸⁰ Heslo *Stadtplan* v *Lexikon zur Geschichte der Kartographie* 2, s. 772–775, autory hesla jsou Ingrid Kretschmer a Wilhelm Leitner.

⁸¹ Dobře to vyjadřuje formulace *echter Grundrißdarstellung* ve zmíněném hesle.

pracovní pomůckou (například měřičské plány, Hergetův plán). S tímto vysvětlením koresponduje i to, že ten z Huberových plánů, který měl být vytištěn, nebyl ponechán jen jako půdorys, ale pro pohodlnější užívání širší veřejností byl upraven do podoby estetičtějšího a reálnému vidění bližšího půdorysu s axonometricky vykreslenými budovami.

Vedutě je přisuzována také reprezentativní funkce. Ani „půdorysný plán“ (kolmý pohled) ovšem nemusí být nutně chápán jako praktická, „pracovní“ pomůcka. I on v období raného novověku mohl sloužit jako prostředek reprezentace.⁸² Kolmý i šikmý pohled na město byly využívány podle potřeby. Stály-li vedle sebe, „veduty“ a „plány“ se v tomto smyslu doplňovaly zejména na tematicky zaměřených listech v zájmu vykreslení prostředí, ve kterém se odehrála důležitá událost, často vojenská či slavnostní vjezd či korunovace.

Také zvládnutí šikmého pohledu klade na autora značné nároky (zejména ovládnutí perspektivy), a pravděpodobně také proto tradičním způsobem chápaná veduta zaniká s rozšířením fotografie.⁸³ Toto medium splňuje nárok na autentičnost, názorný obraz reality, je výrazně méně pracná a v oblasti reportážní vyniká zřejmými přednostmi. Tištěná veduta jako nejlevnější medium přesto fungovala až do konce 19. století.

Plány a mapy jako pragmatické pomůcky nacházely své místo v atlasech. V těchto publikacích záhy nebylo místo pro jiné typy vyobrazení města. Veduty jako méně exaktní informace se stávaly součástí alb anebo – jako doplňková informace – doprovázely plán v mapovém rámu (Vasquez-Pinas). Nahlédnuto z opačné perspektivy: plány měst nebyly zařazovány jako ilustrace do knih (s výjimkou jednoho plánu v rozmáhajícím se žánru turistických průvodců).⁸⁴ V knihách si stále zachovaly své postavení veduty. Dějiny veduty jako knižní ilustrace ovšem nezačínají až v tomto bodě, zde je nutné polemizovat s Jiřím Kropáčkem⁸⁵ a připomenout již Schedelovu kroniku, Willenbergovy ilustrace apod.

⁸² Srov. Marion HILIGES, *Der Stadtgrundriss als Repräsentationsmedium in der Frühen Neuzeit*, in: Aufsicht – Ansicht – Einsicht. Neue Perspektiven auf die Kartographie an der Schwelle zur Frühen Neuzeit (= Frankfurter Kulturwissenschaftliche Beiträge 3), Tanja Michalsky – Felicitas Schmieder – Gisela Engel (edd.), Berlin 2009, s. 351–367.

⁸³ Václav HLAVSA, *Nejstarší fotografie Prahy*, Pražský sborník historický 1969–1970, s. 178–182; Zdeněk WIRTH, *Stará Praha: obraz města a jeho veřejného života v 2. polovici XIX. století podle původních fotografií*, Praha 1940.

⁸⁴ Např. Julius SEIDLITZ, *Wanderung durch Prag*, Praha 1844 s plánem Prahy.

⁸⁵ J. KROPÁČEK, *Pražské veduty*, s. 134, hovoří o tom, že v *I. polovině 19. století veduty Prahy vstoupila do ilustrace*. Na knižní vedutu upozornila již Mirjam BOHATCOVÁ, *Topografické motivy v české knize 17. století*, Umění 31, 1983, s. 462–465.

„Mapa je dnes definována jako zmenšené zevšeobecněné zobrazení povrchu Země ... sestrojené podle matematického zákona na rovině a vyjadřující pomocí smluvených znaků rozmístění a vlastnosti objektů ...“⁸⁶ Z této perspektivy je relevantní pochybnost některých autorů o zařazení *map oblasti* do kartografie.⁸⁷ Předmětem zobrazování je *zemský povrch* jako celek, kartograf k němu přistupuje nediferencovaně – bez ohledu na to, co se na zemském povrchu nachází, jinými slovy zobrazení *landscape* a *townscape* podléhá stejným pravidlům. Kulturní krajina byla takto po staletí rozdělována na „volnou“ („venkovskou“) a městskou. Neznamená to sice, že by nebyly mapovány a zobrazovány mimoměstské výseky krajiny – jednak příměstské objekty a areály vil, zajímavých zákoutí (ojediněle již Hollar a rudolfinští malíři, v 18. století cykly vedut hospodářských dvorů apod.), ale obraz města trpěl rozdílným nahlížením, oddělováním městského a mimoměstského a v neposlední řadě zásahy do mapové kresby ze strategických a vojenských důvodů, když bylo na tištěných plánech upravováno zakreslení hradebního pásma. Nejlépe je to patrné na *mapách oblasti*, které zachycují nepřilíživě rozsáhlé území. V jejich případě nejde o předchůdce plánů měst v moderním slova smyslu, i když je zde město (urbanizovaná krajina) zachyceno v kolmém pohledu podobném právě plánu. Logické je chápat toto vyobrazení jako naddimenzovanou půdorysnou mapovou značku. Díky obecné znalosti Merianova plánu a jeho odvozenin a Müllerovy mapy Čech byl tento „nepřesný a řadu chyb obsahující“ náčrt pražského půdorysu vysoce asociativní, bylo na první pohled většině čtenářů zřejmé, že jde o Prahu.

Teprve na prahu druhého desetiletí 19. století zažívala Praha situaci, kdy měla oficiálně šiřitelný a veřejnosti dostupný moderní, vědeckými postupy pořízený plán, mapu okolí města, k dispozici bylo několik nově zpracovaných map Čech středního měřítká a každoročně se v prodeji objevovaly desítky nových perspektivních pohledů na město, jeho části i nejbližší okolí zpracovaných školenými autory. Každé z těchto vyobrazení pražské *townscape* mělo svůj účel a obracelo se k určité skupině „čtenářů“, které jsou již velmi blízké dnešním.

Ve sledovaném období tří století byly kolmé a šikmé pohledy na město různě kombinovány:

⁸⁶ Zkráceně s ohledem na zaměření práce podle definice ICA uvedené v 1. kap.

⁸⁷ Tomáš HOKŮV, *Jan Loth a česká kartografie XIX. století*, Praha 1988, kvalifikační práce obhájená na Filozofické fakultě univerzity Karlovy, 1. díl, s. 68–71.

- kolmý a šikmý (perspektivní) pohled na totéž město ve dvou mapových rámech (samostatných polích). Obě složky se doplňují, jsou rovnocenné. Každá jiným způsobem podává informaci o zobrazeném městě. V případě Prahy jde často o *mapu oblasti* a starší vedutu aktualizovanou o obléhací scénu. Takový leták ilustroval boje o Prahu v rámci válek o dědictví rakouské a sedmileté války. Důležitou složkou vedle verbálního textu vysvětlujícího situaci byla také heraldická výzdoba a medailony důležitých aktérů (již od aktualizovaného Škrétova pohledu na Prahu ze závěru třicetileté války).⁸⁸ Velmi rozšířený byl i list se svatojánskou tematikou vydaný Matthäusem Seutterem využívající Merianův „plán“ a Hollarův panoramatický pohled na město.

- šikmý (perspektivní) pohled na „plán“ města (kolmém pohledu). Dominantní je půdorysný „plán“, perspektivní pohled se uplatňuje jako dekorace, doplňková informace. Veduty bývají umístěny nejčastěji v parergonu. Vyskytují se i opačné případy, kdy vedutu doplňuje zjednodušený půdorys (Dietzlerův aktualizovaný plán k roku 1741, .

- „plán“ či veduta města na mapě. Perspektivní pohled i zjednodušený půdorysný „plán“ mohou doplňovat mapu středního měřítka. Mohou se vyskytnout v parergonu a nebo v podobě jedné z řady miniatur umístěných v mapovém rámu. Jde buď o půdorysy měst (známá italská nebo holandská pevnostní města z příslušných map zemí) nebo o veduty. V obou případech jsou silně abstrahované, nejde ovšem o mapový znak, ale stále by mělo být příslušné město identifikovatelné. Proto se používaly nejznámější „obrazy“ – starší veduty, které přinesly pohled na město z takového úhlu, který byl již zakotvený v povědomí vzdělaných Evropanů a spolehlivě asocioval příslušné město. Veduty, příp. zjednodušené půdorysy se střídaly s postavami v kostýmech tradičních pro různé společenské vrstvy v příslušné oblasti, heraldickou výzdobou či medailony panovníků. List měl podat komplexní informaci o zmapované oblasti.⁸⁹

Tyto mapy byly oblíbené zejména v první polovině 17. století. Malý exkurz ukáže, že toto místo v mapovém rámu na mapách Sváté říše římské často zaujímal Praha a vyskytovala se zde nejčastěji ze všech měst. První mapa Německa s vedutami měst

⁸⁸ Srov. zejm. AMP, SMP, stará sign. P 1/17, P 1/20.

⁸⁹ Aretinova mapa Čech, Zimmermannova mapa Čech, Keariova mapa Čech, Sandrartova mapa Čech aj. Obr. V.20–25.

v mapovém rámu byla vytištěna v roce 1607 v Amsterdamu (Jodocus Hondius, veduty jsou převzaty z *Parvum theatrum urbium* Abrahama Saura) a tento typ dekorace map byl v následujících desetiletích velmi oblíben. Většinou takové mapy vycházely jako jednolisty. Později byly zařazovány holandskými nakladateli do atlasů.

Na sledovaném vzorku map Německa⁹⁰ se nejčastěji objevovala vedle Norimberka vedutka Prahy. Tato dvě města jsou následována Kolínem nad Rýnem, Frankfurtem nad Mohanem a teprve potom Vídní, Štrasburkem, Mohučí, Heidelbergem a Augsburgem se stejným počtem výskytů. Početné je ještě zastoupení Lipska, Špýru a Trevíru, pak teprve následují Řezno a Hamburk. Kritérium pro výběr měst do mapového rámu není zřejmé. Přední pozice Prahy může být dána jak tím, že si současníci byly vědomi jejího významu (pak ale chybí jiná říšská neméně důležitá a „hezká“ města), tak faktem, že pravděpodobně nejstarší mapa tohoto druhu byla vydána s portrétem a intitulací Rudolfa II. *regis Hungar[iae] et Bohe[miae]*, císaře vládnoucího tehdy z Prahy.

Panorama Prahy, resp. morfologie pražské kotliny nabízejí ideální stanoviště zejména na levém břehu Vltavy (Petřín, Dívčí hrady, Letná) a možnost zachytit město jako celek s tím, že panoramatická veduta bude splňovat výtvarné kompoziční nároky (dominanta Pražského hradu, stoupající terén Nového Města při pohledu z Petřína a Dívčích hradů). Panoramatické veduty tak byly kompozičně zajímavé a zároveň sdělné – vypovídající o rozložení pražských měst. Vyvýšené místo, resp. později pohled z ptačí perspektivy, při němž stanoviště zůstalo více méně zachováno (F. Ouden Allen) ještě umožnil „nahlédnout do interiéru města“ – do ulic, což dovolilo mj. město „zalidnit“ – přidat stafáž a zvýšit tak atraktivitu veduty. Toto splňují pohledy z levého břehu, pohledy od Vinohrad jsou „klasičtější“ – podobnější vyobrazení jiných měst. V době před polovinou 18. století nastává proměna – pozornost vedutistů se obrací k „interiéru města“ – jednotlivým budovám, ale i ulicím a veřejným prostranstvím (podobně například Vídeň). Panoramatické pohledy na město již nevznikají. V jistém smyslu je ale nahradil pohled na Pražský hrad od Karlova mostu – napříště oblíbené stanoviště vedutistů se přesunulo dovnitř města. Nebyli tak schopni postihnout celek čtyř pražských měst v hradbách, ale bylo-li cílem zobrazit Prahu jako symbol Českého

⁹⁰ Závěry mohou být pouze orientační, neboť Klaus Stopp nepopisuje vzorek map s miniaturami v mapovém rámu, který nashromáždil, příliš do detailů. Studoval několik desítek map (ve smyslu titulů), nepátral ovšem po jejich variantách a pozdějších vydáních, ze 17. století, přičemž těžiště je rozhodně v jeho první polovině. Je pravděpodobné, že od roku 1967, kdy jeho studie vyšla, byly objeveny další exempláře. Klaus STOPP, *Maps of Germany with Marginal Town Views*, The Map Collectors' Circle 35, 1967 (podle separátu dostupného v Mapové sbírce Staatsbibliothek zu Berlin, sign. Kart LS 3 Lbm 88).

království, „promluvit obrazovým jazykem“ o Praze tak, aby bylo zřejmé, o které město se jedná, pak tento dodnes nejcharakterističtější pohled na Prahu začal velmi brzy splňovat tento požadavek.

SEZNAM LITERATURY

- Achtnich Walter Hermann – Staudenmann Christiane, Schweizer Ansichten. Verzeichnis der Ortsansichten in Chroniken und Topographien des 15. bis 18. Jahrhunderts 1477–1786, Bern 1978, 2. vyd. 1987
- Die alte deutsche Stadt. Ein Bilderatlas der Städteansichten bis zum Ende des 30jährigen Krieges, ed. Friedrich Bachmann, Leipzig 1941–1949
- Alte Städte. Karten und Ansichten, Wien 1991
- Andraschek-Holzer Ralph, Historische Bildkunde – Geschichte, Methoden, Ausblick, in: Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit 6, 2006, č. 2, s. 6–20
- Andraschek-Holzer Ralph, Methodische Überlegungen zur wissenschaftlichen Auswertung topographischer Ansichten, in: Die Städte und Märkte Niederösterreichs im Spätmittelalter und in der frühen Neuzeit, edd. Willibald Rosner und Reinelde Motz-Linhart, St. Pölten 2005, s. 247–267
- Andraschek-Holzer Ralph, Ortsansichten der Frühen Neuzeit: Komposition, Kontinuität und Rezeption, in: Plus ultra: die Welt der Neuzeit. Festschrift für Alfred Kohler zum 65. Geburtstag, edd. Friedrich Edelmayr et al., Münster 2008 s. 765–792
- Andraschek-Holzer Ralph, Österreichische Stadtansichten in der Frühen Neuzeit, in: Bild und Wahrnehmung der Stadt Linz 2004, s. 1–25 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 19)
- Andraschek-Holzer Ralph, Topographische Ansichten Österreichs (in den Grenzen der Republik) 1500–1800, in: Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert), edd. Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer, Wien 2004, s. 1048–1059
- Andraschek-Holzer Ralph, Topographische Ansichten und Wahrnehmungsgeschichte: eine Erkundung, St. Pölten 2011 (= Studien und Forschungen aus dem Niederösterreichischen Institut für Landeskunde 51)
- Andraschek-Holzer Ralph, Zur wissenschaftlicher Nutzung Topographischer Ansichten, in: Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 56, 2002, s. 336–343
- Arnscheidt Grit, Vom Prospectus zum Prospekt: Die graphische Stadtdarstellung zwischen Repräsentation und Werbung, in: Stadt und Repräsentation, edd. Bernhard Kirchgässner – Hans-Peter Becht, Sigmaringen 1995, s. 9–23 (= Stadt in der Geschichte 21, 31. Arbeitstagung in Pforzheim 1992)
- Austria picta. Österreich auf alten Karten und Ansichten, edd. Franz Wawrik – Elisabeth Zeilinger, Graz 1989
- Azzani Abdulla, Mapové sbírky ve vědeckých knihovnách a archivech ČR, Historická geografie 33, 2005, s. 432–475
- Bachmann Friedrich, Die alten Städtebilder. Ein Verzeichnis der graphischen Ortsansichten von Schedel bis Merian, Leipzig 1939, 2. vyd. Stuttgart 1965
- Baker Alan, Geography and History: Bridging the Divide, 2. vyd. Cambridge 2006
- Bann Stephan, The truth in mapping, Word & Image 4, 1988, č. 2, s. 498–509
- Barber Peter, Deutsche Cartographica und Topographica in Department of Manuscripts der British Library, Speculum orbis 2, 1986, č. 2, s. 117–129
- Bártová [Blažková] Lenka – Baďurová Anežka, Vyobrazení měst a jiných lokalit v tisících 16.–18. století (se vztahem k území České republiky). II. Bibliografie cizojazyčných bohemikálních tisků z let 1501–1800, Praha 2008

- Bártová [Blažková] Lenka – Baďurová Anežka, Vyobrazení měst a jiných lokalit v tisících 16.–18. století (se vztahem k území České republiky), Praha 2008, CD ROM
- Bečková Kateřina – Fokt Miroslav, Svědectví Langweilova modelu Prahy, Praha 1996
- Beer Cyril – Křivský Pavel (edd.), Mapový obraz Malé Strany a Strahova ze 17. století, Praha 1977
- Bertin Jacques, Sémiologie graphique, 1. vyd. Paris 1967, angl. vyd. Semiology of Graphics, Medison 1983
- Bevilacqua Mario – Fagiolo Marcello (edd.), Piante di Roma dal Rinascimento ai Catasti, Roma 2012
- Das Bild der Stadt in der Neuzeit 1400–1800, edd. Wolfgang Behringer – Bernd Roeck, München 1999
- Bild und Wahrnehmung der Stadt, ed. Ferdinand Opll, Linz 2004 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 19)
- Das Bild und die Wahrnehmung der Stadt und der städtischen Gesellschaft im Hanseraum im Mittelalter und in der frühen Neuzeit, ed. Roman Czaja, Toruń 2004
- Bild und Wahrnehmung der Stadt, ed. Peter Johaneck, Köln – Weimar – Wien 2012 (= Städteforschung řada A, sv. 63)
- Bílková [Chodějovská] Eva – Dvořák Tomáš, Možnosti evidence a zpřístupnění starých map v České republice se zvláštním zřetelem k mapám Prahy v pražských archivech, in: Historická geografie – Supplementum 1, Praha 2006, s. 39–58
- Bílková [Chodějovská] Eva, Samuel Globic z Bučina a zeměměřičství v Čechách v 2. polovině 17. století, Historická geografie 32, 2003, s. 31–61
- Biller Josef H., Jemniště ist einer Reise wert. Kostbarkeiten holländischer Kartographie und Vedutenkunst in Böhmen, Speculum orbis 1, 1985, č. 2, s. 39–52
- Blažičková-Horová Naděžda (ed.), Krajina v českém umění 17.–20. století: průvodce stálou expozicí Národní galerie v Praze v paláci Kinských, Praha 2005
- Blažičková-Horová Naděžda, Praha v akvarelu a kolorované grafice 19. století. Katalog výstavy v Muzeu hl. m. Prahy, Praha 1997
- Blažková Lenka, Vyobrazení měst a jiných lokalit v tisících 16.–18. století (se vztahem k území České republiky). I. Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII. století, předmluva a úvod Anežka Baďurová, Praha 2002
- Blažková Lenka, Veduty v české tiskařské produkci do roku 1620, in: Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové, Praha 1999, s. 11–39
- Boguszak František – Císař Josef, Mapování a měření českých zemí od poloviny 18. století do počátku 20. století, Praha 1961 (= Vývoj mapového zobrazení Československé socialistické republiky III)
- Brožková Libuše, Jan a Antonín Balzer: grafika. Katalog výstavy NG v Praze, Praha 1968
- Brožová Jarmila, Neznámý pohled na rudolfinskou Prahu, Historická geografie 31, 2001, s. 11–29
- Brůna Vladimír – Buchta Ivan – Uhlířová Lenka, Interpretace prvků mapy prvního a druhého vojenského mapování, Historická geografie 32, 2003, s. 93–114
- Brunner Walter, Martin Zeiller (1589–1661): ein Gelehrtenleben, 2. vyd. Graz 1990
- Burmeister Karl Heinz, Sebastian Münster, 2. vyd. Basel 1969
- Bužgová Eva (ed.), Vincenc Morstadt: popisný seznam grafického díla, Praha 1958

- Cajthaml Jiří, *Analýza starých map v digitálním prostředí na příkladu Müllerových map Čech a Moravy*, Praha 2012
- Cajthaml Jiří, *Vektorové modely starých map – nový přístup k výzkumu*, in: GIVS–Geoinformační infrastruktury pro vědu a společnost, III. národní kongres České asociace pro geoinformace, Brno 2010, dostupné on-line na <http://cdsbornik2010.giscagi.cz/prednasky/clanky/Cajthaml.pdf>
- Cajthaml Jiří, *Zobrazování starých kartografických děl v prostředí internetu*, in: Příspěvky z 1. mezinárodního veletrhu geodézie, kartografie, navigace a geoinformatiky GEOS 2006, ed. Milan Talich, Praha 2006
- Calabi Donatella, *Storia delle città. L'età moderna*, Venezia 2001
- Le città dei cartografi. Studi e ricerche di storia urbana*, edd. Cesare De Seta – Brigitte Marin, Napoli 2008
- Città d'Europa. Iconografia e vedutismo dal XV al XIX secolo*, ed. Cesare De Seta, Napoli 1996
- La città e le mura*, edd. Cesare De Seta – Jacques Le Goff, Bari 1989
- Clark Peter, *European Cities and Towns: 400–2000*, Oxford 2009
- Čada Václav, *Kartometrická kvalita Müllerovy mapy Čech aneb vychází Müllerovy mapy Čech z astronomicky určených zeměpisných souřadnic?*, in: *Z dějin geodézie a kartografie* 14, 2010, s. 14–20
- Čada Václav – Vichrová Martina, *Rukopisné mapy kraje Jana Kryštofa Müllera. Krajina a sídla v Čechách na počátku 18. století*, in: *Krajina jako historické jeviště. K počtě Evy Semotanové*, edd. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek, Praha 2012, s. 123–142
- Černý František, *Kosmografie česká*, *Listy filologické* 20, 1893, s. 444–462
- „Das ist die Stat Wienn“. *Wanderung durch ein halbes Jahrtausend Wiener Stadtkartographie: vom Albertinischen Plan bis zur Computerstadtkarte*. Katalog výstavy uspoř. Wiener Stadt- und Landesarchiv a Historisches Museum der Stadt Wien, 12. 9. – 29. 10. 1995, ed. Karl Fischer, Wien 1995
- De Seta Cesare, *All'ombra del Vesuvio: Napoli nella veduta europea dal Quattrocento all'Ottocento*. Katalog výstavy v Castel Sant'Elmo v Neapoli 12. 5. – 29. 7. 1990, Napoli 1990
- De Seta Cesare, *Roma: cinque secoli di vedute*, Napoli 2006
- De Seta Cesare, *Vedutisti e viaggiatori in Italia tra Settecento e Ottocento*, Torino 1999
- De Vecchi Pierluigi – Vergani Graziano Alfredo (edd.), *La rappresentazione della città nella pittura italiana*, Milano 2003
- Domanjová Helena – Truc Miloslav, Jan Willenberg, *Pohledy na česká města z počátku 17. století*, Praha 1987
- Dörflinger Johannes – Hühnel Helga, *Atlantes Austriaci. Österreichische Atlanten 1561–1994*, Band 1: Österreichische Atlanten 1561–1918. Band 2: Österreichische Atlanten 1919–1994, Wien 1995
- Dörflinger Johannes – Wagner Robert – Wawrik Franz, *Descriptio Austriae: Österreich und seine Nachbarn im Kartenbild von der Spätantike bis ins 19. Jahrhundert*, Wien 1977
- Dörflinger Johannes, *Die österreichische Kartographie im 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts unter besonderer Berücksichtigung der Privatkartographie zwischen 1780 und 1820*, I–II, Wien 1984–1988 (= Österreichische Akademie der Wissenschaften.

- Philosophisch-historische Klasse Sitzungsberichte, 427. und 515. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte der Mathematik, Naturwissenschaften und Medizin, Heft 42 und 47)
- Drápela Milan V. a kol., Dějiny kartografie. Multimediální učebnice, dostupné on-line na <http://oldgeogr.muni.cz/ucebnice/dejiny/oprojektu.php>
- Drugulin Wilhelm Eduard, Historischer Bilderatlas. Verzeichnis einer Sammlung von Einzelblättern zur Kultur- und Staatengeschichte vom fünfzehnten bis in das neunzehnte Jahrhundert, Hildesheim 1964
- Dvorský František, Historické zprávy o kartografii české, Sborník historický 2, 1884, s. 321–331
- Eisler Max, Historischer Atlas des Wiener Stadtbildes, Wien 1919 (= Arbeiten des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien 16)
- Erben Josef, Historický přehled kartografie země české, Památky archeologické 4, 1861, s. 136–140
- L'Europa moderna. Cartografia urbana e vedutismo, edd. Cesare De Seta – Daniela Stroffolino, Napoli 2001
- Evropská veduta 17. století. Obraz proměny světa v uměleckém díle, Umění 31, 1983, č. 5 a 6
- Fauser Alois, Repertorium älterer Topographie, I–II, Wiesbaden 1978
- Fechtnerová Anna, Katalog grafických listů univerzitních tezí uložených ve Státní knihovně ČSR v Praze, Praha 1984
- Ferschke Hans, Militärperspektive – Kavalierverspektive, Allgemeine Vermessungs-Nachrichten 1953, s. 122–129
- Fiala František, Jan Kryštof Müller, inženýr-kartograf a jeho práce při vydávání první správné mapy Čech z r. 1720, Praha 1922
- Fiala František, Seznam map a plánů Čech, Moravy, Slezska i Českosl. republiky (1518–1923) v Geodetickém oddělení Technického musea československého, Věstník Technického musea československého 11, Praha 1924
- Fiedler Günter, Doplnky k Soupisu map českých zemí – 2. svazek, in: Listy katedry historie [Pedagogické fakulty v Hradci Králové] 8, 1995, s. 81–100
- Fiedler Günter, Druhé doplnky k Soupisu map českých zemí – 2. svazek, Východočeské listy historické 15–16, 2002, s. 251–266
- Foret Martin, O interpretaci vizuálního textu, 2008, dostupné on-line na http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Bocak1/pdf_doc/foret.pdf
- Fučíková Eliška, Veduta v rudolfinském krajinářství, Umění 31, 1983, s. 391–398
- Gerszi Teréz, Pražská krajinomalba a veduty, in: Prag um 1600, s. 130–145
- Gorki Hans Friedrich – Pape Heinz, Stadtkartographie (= Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, sv. III/1–2), Wien 1987
- Gregory Ian – Ell Paul, Historical GIS: technologies, methodologies, and scholarship, Cambridge 2007
- Gregory Ian, A Place in History. A Guide to Using GIS in Historical Research, publikováno on-line, dostupné na <http://hds.essex.ac.uk/g2gp/gis/index.asp>
- Harasimowicz Jan (ed.), Friedrich Bernhard Werner (1690–1776), życie i twórczość / Leben und Werk. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Miedzi w Legnicy w dniach 21–23 listopada 2002 r., Legnica 2004

- Helfert Josef Alexander, *Drei Stadtpläne und eine Stadtansicht vom alten Prag*, Mitteilungen der Zentralkommission 19, Wien 1893, vyšlo i samostatně, Prag 1893
- Hellwig Fritz (ed.), *Franz Hogenberg – Abraham Hogenberg, Geschichtsblätter*, Nördlingen 1983
- Hiliges Marion, *Der Stadtgrundriss als Repräsentationsmedium in der Frühen Neuzeit*, in: *Aufsicht – Ansicht – Einsicht. Neue Perspektiven auf die Kartographie an der Schwelle zur Frühen Neuzeit (= Frankfurter Kulturwissenschaftliche Beiträge 3)*, Tanja Michalsky – Felicitas Schmieder – Gisela Engel (edd.), Berlin 2009, s. 351–367
- Hillbrand Erich, *Die Kartensammlung des Kriegsarchivs Wien*, in: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 28, 1975, s. 183–196
- Historická geografie v digitálním světě*, konference konaná 30. ledna 2013 v Praze, příspěvky postupně otiskovány in *Historická geografie* 39, 2013, č. 2 a 40, 2014, č. 1
- Hlavicová Zuzana, *Jan Willenberg, knižní ilustrace, kvalifikační práce* obhájená na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2008
- Hlavsa Václav – Vančura Jiří, *Malá Strana – Menší Město pražské*, Praha 1983
- Hlavsa Václav, *Obrazy barokní Prahy. Soupis grafických listů druhé poloviny 18. století*, *Pražský sborník historický* [4], 1967–1968, s. 167–212
- Hlavsa Václav, *Plány města Prahy a okolí 1801–1918*, *Sborník archivních prací* 24, 1974, s. 137–259
- Hlavsa Václav, *Praha a její život do poloviny 17. století v grafických listech*, *Pražský sborník historický* 6, 1971, s. 145–183
- Hlavsa Václav, *Praha let 1826–1834*, Praha 1962 [o Langweilově modelu]
- Hlavsa Václav, *Praha očima staletí*, Praha ⁵1984
- Hlavsa Václav, *Praha v obrazech Vincence Morstadta*, Praha 1973
- Hlavsa Václav, *Pražská barokní veduta. Tvář a život města Prahy 1650–1750*, *Pražský sborník historický* 9, 1975, s. 19–77
- Hnojil Adam, *Nekonečné perspektivy: krajina a veduty 19. století ze sbírky Patrika Šimona*, Praha 2013, s. 8–42
- Hnojil Adam, *Pohledový situační plán barokního opevnění na pražském Petříně z roku 1774*, *Zprávy památkové péče* 66, 2006, č. 4, s. 330–331
- Hobzek Josef, *Staré plány ve Státním ústavu památkové péče a ochrany přírody*, in: *Acta regionalia: sborník vlastivědných prací Společnosti přátel starožitností*, edd. Jiří Špét – Josef Klik, Praha 1965, s. 191–197
- Hodgkiss Alan G., *Understanding maps. A systematic history of their use and development*, Folkestone 1981
- Hoffmann Robert, *Mythos Salzburg. Bilder einer Stadt*, Salzburg – München 2002
- Hofman Jan, *Obraz barokní Prahy: plán Josepha Daniela Hubera 1769*, Praha 1944
- Hojda Zdeněk, *Obraz a text na pražských vedutách 17. století*, in: *AUC Philosophica et historica* 5, *Z pomocných věd historických* 14 (= *Sborník k 70. narozeninám Jaroslava Kašpara*), Praha 1999, s. 85–91
- Hojda Zdeněk, *Osvícenský příspěvek k dějinám veduty (edice rukopisu J. Q. Jahna)*, *Umění* 31, 1983, s. 468–472 (s edicí)
- Hojda Zdeněk, *Švédové před Prahou a Karel Škréta*, in: *Karel Škréta a malířství 17. století v Čechách a Evropě: sborník příspěvků z odborného kolokvia* pořádaného

- Národní galerií v Praze v klášteře sv. Anežky České ve dnech 23.–24. března 2010, Lenka Stolárová (ed.), Praha 2011, s. 139–145
- Hokův Tomáš, Jan Loth a česká kartografie XIX. století, kvalifikační práce obhájená na Filozofické fakultě univerzity Karlovy, Praha 1988
- Honl Ivan, Kartografické kuriosum (Vetterova Bohemiae rosa) z r. 1668 aj. mapová kuriosa, in: Ročenka čsl. knihtiskařů 12, 1928, s. 100–104
- Honl Ivan, Nález originálních mapových kreseb Jana Kryštofa Müllera, Časopis Společnosti přátel starožitností 65, 1957, s. 40–41
- Honl Ivan, Nejstarší mapa Vltavy, Vltavské proudy 12, 1933, č. 5
- Honl Ivan – Procházka Emanuel, Úvod do dějin zeměměřictví, I–V, Praha 1976–1992
- Horská Pavla – Maur Eduard – Musil Jiří, Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa, Praha – Litomyšl 2002
- Hrbek Jiří, České barokní korunovace, Praha 2010
- Hrubeš Jiří, Politické a náboženské rozpory v Evropě v dobové publicistice 1590–1617, Acta Universitatis Carolinae – Phil. et Hist., Monographia 52, Praha 1974
- Hrůza Jiří – Zajíc Josef, Vývoj urbanismu, I–II, 2. vyd. Praha 2002–2007
- Hrůza Jiří, Praha v plánech a projektech: od středověku po současnost. Katalog výstavy Útvaru rozvoje hlavního města Prahy na Staroměstské radnici, Praha 1999
- Hrůza Jiří, Urbanismus světových velkoměst I, Praha, Vydavatelství ČVUT 2003
- Hubková Jana, Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky: letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619–1632, Praha 2010
- Hůrský Josef, Dvojitá podoba menší Müllerovy mapy Čech, Kartografický přehled 10, 1956, s. 88–89
- Hůrský Josef, K 60. výročí mapové sbírky Národního musea, Kartografický přehled 10, 1956, s. 23–27
- Chodějovská Eva, Geografické informační systémy v práci historika, Český časopis historický 109, 2011, č. 4, s. 794–806
- Chodějovská Eva a kol., Historický atlas měst České republiky, sv. 24: Praha-Smíchov, Praha 2013
- Chodějovská Eva, Land Registers in the Czech Lands and their crucial role in studying the history of the landscape Cadastral Maps as the sources of the Historic Towns Atlas of the Czech Republic and their place in the on-line GIS Portal of Prague Historical Cartography and Iconography, Storia dell'urbanistica: annuario nazionale di storia della città e del territorio 31, 2012, č. 4, s. 277–288
- Chodějovská Eva, Mapy oblasti – nový pojem v české historické kartografii, in: Regiony – časoprostorové průsečíky?, ed. Robert Šimůnek, Praha 2008, s. 26–37
- Chodějovská Eva, „Všestranně použitelný, výjimečně svědomitý, přesný a spolehlivý důstojník“. Zapomenutý historický kartograf a archivář Josef Paldus a jeho podíl na československo-rakouské archivní rozluce, in: Karel Kazbunda, kulturní dědictví a mezinárodní právo: referáty z vědecké konference konané ve dnech 19.–20. dubna 2013 v Jičíně, Semily 2013 (= Z Českého ráje a Podkrkonoší, suppl. 16), s. 354–377
- Chodějovská Eva – Krejčí Jiří, Eighteenth-century Prague. Joseph Daniel Huber's "images" of the Capital City of Bohemia, in: Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe, edd. Katrien Lichtert – Jan Dumolyn – Maximilian P. J. Martens, Turnhout 2014 (= Studies in European Urban History 31), s. 49–66

- L'iconografia delle città svizzere e tedesche nel contesto europeo: dai prototipi alla fotografia, edd. Cesare De Seta – Daniela Stroffolino, Napoli 2012
- Imago urbis Romae: l'immagine di Roma in età moderna. Katalog výstavy v Kapitolských muzeích v Římě, 11. 2. – 15. 5. 2005, ed. Cesare De Seta, Milano 2005
- Imago urbis. L'immagine della città nella storia d'Italia. Atti del convegno internazionale, Bologna 5. – 7. 9. 2001, Roma 2003
- Jacob Frank-Dietrich, Historische Stadtansichten. Entwicklungsgeschichtliche und quellenkundliche Momente, Leipzig 1982
- Jásek Jaroslav, Klenot města: historický vývoj pražského vodárenství, Praha 1997
- Karel Škréta: 1610-1674: doba a dílo. Katalog výstavy NG v Praze, 26. 11. 2010 – 10. 4. 2011, edd. Lenka Stolárová – Vít Vlnas, Praha 2010
- Keller Harald, Das alte Europa. Die hohe Kunst der Stadtvedute, Stuttgart 1983
- Kelly Knowles Anne (ed.), Placing history: how maps, spatial data, and GIS are changing historical scholarship, Redlands 2008
- Ketelsen Thomas, Böhmen liegt am Meer. Die Erfindung der Landschaft um 1600, Hamburg 1999
- Koepf Hans, Das Stadtbild als Ausdruck der geschichtlichen Entwicklung, in: Stadt und Kultur, ed. Hans Eugen Specker, Sigmaringen 1983 (= Stadt in der Geschichte, sv. 11, 21. Arbeitstagung in Ulm 1982), s. 9–28
- Kolář Jan, Geografické informační systémy (skriptum ČVUT v Praze, Fakulta stavební), Praha 2003
- Konečný Lubomír, Mezi textem a obrazem, Praha 2002
- Kozák Jan T., Jak je to se soupisy předfotografických pražských vedut?, Pražský sborník historický 32, 2003, s. 229–242
- Kozák Jan, Civitates Orbis Terrarum. „Pana Francise kniha měst“, Umění 31, 1983, s. 381–390
- Kozák Jan, Joris Hoefnagel a počátky ikonografie Prahy, Staletá Praha 8, 1977, s. 274–281
- Kozák Jan – Polišenský Josef, Pražská veduta z 80. let šestnáctého století, Umění 31, 1983, s. 441–443
- Krajina jako historické jeviště. K poctě Evy Semotanové, edd. Eva Chodějovská – Robert Šimůnek, Praha 2012
- Krejčová Markéta, „Kozmografía česká“ a její ideové pojetí, in: Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků NK ČR 19, 2005–2006, s. 60–72
- Kretschmer Ingrid – Dörflinger Johannes – Wawrik Franz, Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert, Wien 2004
- Kretschmer Ingrid, Kartographiegeschichte als wissenschaftliche Teildisziplin, in: Vorträge und Berichte, edd. Wolfgang Scharfe, Ingrid Kretschmer und Franz Wawrik, Berlin 1987, s. 1–10
- Kreuzieger Milan (ed.), Praha na nejstarších grafických listech 1493–1757. Katalog výstavy v Muzeu hl. m. Prahy, Praha 1996
- Kropáček Jiří, Pražské veduty. Proměny města (1493–1908), Praha 1995
- Kubiček Alois, Barokní Praha v rytinách B. B. Wenera, Praha 1966

- Kuča Karel, heslo „Praha“ in *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku V*, Praha 2002, s. 429–650
- Kudrnovská Olga, Josefské mapování českých zemí a jeho topografický popis (s rozborem popisu pražské sekce), in: *Historická geografie 24*, Praha 1985, s. 55–104
- Kučař Karel, Jüttnerův plán Prahy a některé předcházející i následující pražské plány, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica 1–2*, 1971, s. 81–88
- Kučař Karel, Mapové prameny ke geografii Československa, in: *Acta Universitatis Carolinae – Geographica 2*, Praha 19[67], s. 57–97
- Kučař Karel, *Mappa geographica regni Bohemiae et conspectus generalis regni Bohemiae a J. Chr. Müller, A. C. MDCCXX*, Praha 1934 (= *Monumenta Cartographica Bohemiae II*)
- Kučař Karel, *Mapy Čech v Münsterových kosmografiích*, *Kartografický přehled 9*, 1955, s. 87–92
- Kučař Karel, *Mapy českých zemí do poloviny 18. století (= Vývoj mapového zobrazení Československé republiky I)*, Praha 1959
- Kučař Karel, *Naše mapy odedávna do dneška*, Praha 1958
- Kučař Karel, *Plán Vyšehradu (hory Psar) z let 1671–1681*, *Kartografický přehled 7*, 1953, s. 38–40
- Kučař Karel, *Plány tří měst na císařském exempláři Müllerovy mapy Čech*, *Zprávy Geografického ústavu ČSAV 1967/2*
- Kučař Karel, *Praha a její okolí v letech dvacátých minulého století. Faksimile mapy neznámého autora (1:19 200)*, Praha 1949
- Kučař Karel, *Staré plány pražské*, in: Antonín Lippert – Antonín Bendl – Jaromír Janka (edd.), *Praha: Sborník statí pro učitele*, Praha 1964, s. 50–56
- Kučař Karel, *Škrétova kruhová mapa Čech*, in: *Zprávy Geografického ústavu ČSAV 7*, 1965, s. 12–14
- Kupčák Ivan, *Nález rukopisné předlohy tisku Müllerovy mapy Čech, pohřešovaného rukopisu mapy Moravy a tiskové desky mapy okolí Chebu*, *Sborník české geografické společnosti 100*, 1995, s. 25–34
- Kupčák Ivan, *Půdorysný plán Prahy ze šedesátých let 18. století ve vídeňské Národní knihovně*, in: *Z dějin geodézie a kartografie 13*, 2007, s. 35–59
- Kupčák Ivan, *Vývoj mapového zobrazení českých zemí na mapách poutnických cest do poloviny 16. století*, in: *Z dějin geodézie a kartografie 8*, 1995, s. 34–39
- Kupka Vladimír, *Pevnost Praha*, 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem 1998
- Kupka Vladimír, *Pražská opevnění*, Praha 2008
- Lafrenz Jürgen, *Historische Ortspläne als kognitive Repräsentationen*, in: *Kartographiehistorisches Colloquium Lüneburg '84, Vorträge*, edd. Wolfgang Scharfe – Eckhard Jäger, Berlin 1985, s. 73–86
- Laš'ovkovi Barbora a Marek, *Plán Prahy a Vyšehradu na základě mapování stabilního katastru (1856)*, Praha 2008 (= *Documenta Pragensia – Monographia 23*)
- Laš'ovkovi Barbora a Marek, *Plán Prahy podle indikačních skic stabilního katastru (1840–1842)*, Praha 2005 (= *Documenta Pragensia – Monographia 20*)
- Ledvinka Václav – Pešek Jiří, *Praha*, Praha 2000

- Lexikon zur Geschichte der Kartographie. Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, edd. Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik (= Die Kartographie und ihre Randgebiete. Enzyklopädie, sv. C/1–2), Wien 1986
- Líbal Dobroslav – Muk Jan, Staré Město pražské, Praha 1996
- Limouze Dorothy, Umění rytiny na císařském dvoře v Praze, in: Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II., Freren 1988, s. 172–178
- Lipp Wilfried, Stadt – Image – Identität, in: Stadtkultur – Kultur(haupt)stadt., edd. Ferdinand Opll – Walter Schuster, Linz 2012 (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 23), s. 105–112
- Loeb-Larocque Louis, Karten deutscher Gebiete aus der Produktion französischer Verleger des 17. Jahrhunderts, Speculum orbis 1, 1985, č. 1, s. 3–23
- Lorenc Vilém, Nové Město pražské, Praha 1973
- Luigi Vanvitelli e la sua cerchia (Comitato Nazionale per le Celebrazioni del III Centenario della Nascità di Luigi Vanvitelli /1700–2000/, katalog výstavy v Casertě 16. 12. 2000 – 16. 3. 2001), ed. Cesare De Seta, Napoli 2000
- Lukas Jiří – Lazarová Markéta, Praha. Obraz města v 16. a 17. století. Soupis grafických pohledů, Praha 2002
- Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung. Beiträge zum I. Veduten-Colloquium zum Rahmenthema „Die Rolle der Vedute in der Kulturgeschichte“, ed. Eckhard Jäger, Lüneburg 1983
- Lüneburger Beiträge zur Vedutenforschung II. Beiträge zum II. Veduten-Colloquium in Lüneburg 7. – 9. 10. 1983 und III. Veduten-Colloquium in Regensburg 3. – 6. 10. 1985, edd. Angelika Marsch – Eckhard Jäger, Lüneburg 2001
- Macek Josef, Historická sémantika, Český časopis historický 89, 1990, 1, s. 1–30
- Pavla Machalíková, Panorama a techniky iluze, in: Člověk a stroj v české kultuře 19. století, Praha 2013, s. 103–114
- Marsch Angelika et al. (edd.), Die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/1537: von seinem Ritt von Neuburg a. d. Donau über Prag nach Krakau und zurück über Breslau, Berlin, Wittenberg und Leipzig, I–II., Weißenhorn 2001
- Marsch Angelika, Friedrich Bernhard Werner 1690–1776. Corpus seiner europäischen Städteansichten, illustrierten Reisanuskripte und der Topographien von Schlesien und Böhmen-Mähren, Weißenhorn 2010
- Martínek Jiří, Geografové v českých zemích 1800–1945 (biografický slovník), Praha 2008
- Matoušek Václav – Blažková Tereza, Česká, moravská a slezská města v ikonografických pramenech ke třicetileté válce, Historická geografie 37, 2011, č. 1, s. 69–85
- Maur Eduard, 12. 5. 1743 – korunovace na usmířenou: Marie Terezie, Praha 2003
- Mendelová Jaroslava, Třicetiletá válka a Nové Město pražské (1620–1650), Pražský sborník historický 31, 2000, s. 149–185
- Menk-Bertrand Ève, L'image de Vienne et de Prague à l'époque baroque (1650–1740). Essai d'histoire des représentations, Strasbourg 2008
- Meurer Peter H., Karten und Topographica des Nürnberger Kupferstechers Balthasar Jenichen, Speculum orbis 4, 1988–1993, č. 1–2, s. 35–62
- Míka Zdeněk, Zapomenuté obrazy: Praha 19. století, Praha 2007

- Mikšovský Miroslav – Zimová Růžena, Müllerovo mapování a první vojenské mapování českých zemí (se zřetelem k digitalizaci a centrální evidenci map v Česku), in: Historická krajina a mapové bohatství Česka. Prameny, evidence, zpřístupňování, využívání, Praha 2006, s. 14–25
- Mikšovský Miroslav – Zimová Růžena, Staré mapy Čech – vybrané aspekty kartografického jazyka, Kartografické listy 15, 2007, s. 87–95
- Močičková Jitka, Zemský měřič Johann Glocksperger a jeho mapy krajů, Historická geografie 39, 2013, č. 1, s. 7–20
- Mokre Jan, Grundriss contra Aufriss. Die Stadt in der Kartographie, in: Kartographische Zimelien. Die 50 schoensten Karten und Globen der Oesterreichischen Nationalbibliothek, edd. Franz Wawrik et al., Wien 1995, s. 19–27
- Mokre Jan, Joseph Daniel von Huber. Leben und Werk eines österreichischen Militärkartographen des 18. Jahrhunderts basierend auf Forschungen in Wiener Archiven und Sammlungen, nepublikovaná kvalifikační práce Universität Wien, Wien 1990
- Mokre Jan, The Environs Map: Vienna and Its Surroundings c.1650–c.1850, in: Imago mundi 49, 1997, s. 90–103
- Mucha Ludvík, Život a dílo profesora Karla Kuchaře, in: Acta Universitatis Carolinae – Geographica 11, 1976, s. 9–26
- Nebhay Ingo – Wagner Robert, Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten. Die Monarchie in der topographischen Druckgraphik von der Schedel'schen Weltchronik bis zum Aufkommen der Photographie, Graz 1984
- Norberg-Schulz Christian, Genius loci: krajina, místo, architektura, 2. vyd. Praha 2010
- Novotný Antonín, Grafické pohledy Prahy 1493–1850, Praha 1945
- Novotný Antonín, Ikonografie Prahy od konce XV. do polovice XIX. stol., Památky archeologické 36, 1930, s. 219–240
- Nuti Lucia, Cartografie senza carte: lo spazio urbano descritto dal Medioevo al Rinascimento, Milano 2008
- Nuti Lucia, Le città di Palazzo Vecchio a Firenze, Città e storia 1, 2006 (2007), č. 2, s. 345–358
- Nuti Lucia, Ritratti di città: visione e memoria tra Medioevo e Settecento, Venezia 1996
- Nuti Lucia, The mapped views by Georg Hoefnagel: the merchant's eye, the humanist's eye, in: Word & image, London 1988, s. 545–570
- Nuti Lucia, The perspective plan in the sixteenth century: the invention of a representational language, The Art Bulletin 76, 1994, č. 1, s. 105–128
- Nuti Lucia, The urban imagery of Georg Hoefnagel, in: Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II., Freren 1988, s. 211–217
- Öhlinger Walter (ed.), Die Pläne der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien von Carl Graf-Velasquez, Schleinbach 2011
- Opll Ferdinand, Wien im Bild historischer Karten. Die Entwicklung der Stadt bis in die Mitte des 19. Jahrhunderts, 2. vyd. Wien – Köln – Weimar 2004
- Opll Ferdinand – Vocolka Karl – Csendes Peter (edd.), Wien: Geschichte einer Stadt 2. Die frühneuzeitliche Residenz (16. bis 18. Jahrhundert), Wien 2003
- Orián Edmund (ed.), Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, Praha 2003

- Paas John Roger (ed.), Augsburg, die Bilderfabrik Europas. Essays zur Augsburger Druckgraphik der Frühen Neuzeit, Augsburg 2001
- Pabel Angelika – Pleticha-Geuder Eva – Schmid Anne – Schmidt Hans-Günter, Reise, Rast und Augenblick. Mitteleuropäische Stadtansichten aus dem 16. Jahrhundert. Katalog výstavy v Universitätsbibliothek Würzburg, Dettelbach 2002
- Paldus Josef, Die Kartenabteilung des k. u. k. Kriegsarchivs, in: Mitteilungen der k. k. Geographischen Gesellschaft 57, 1914, č. 9, s. 395–435
- Paldus Josef, Die militärischen Aufnahmen im Bereiche der Habsburg. Länder aus der Zeit Kaiser Josephs II. in den Jahren 1763–1785. Ein Beitrag zur hist. Landeskunde von Josef Paldus, Wien 1919 (= Akademie der Wissenschaften in Wien, philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 63. Bd., 2. Abhandlung)
- Paldus Josef, Johann Christoph Müller. Ein Beitrag zur Geschichte vaterländ. Kartographie, in: Mitteilungen des k. u. k. Kriegsarchivs 3. Folge, 5. Bd., Wien 1907, s. 1–121
- Pánek Jaroslav, Praha a středoevropské metropole v Kosmografii české Zikmunda z Púchova, in: V komnatách paláců, v ulicích měst. Sborník příspěvků věnovaných Václavu Ledvinkovi k šedesátým narozeninám, Praha 2007
- Pánková Marcela, Ludvík Kohl (1746–1821). Katalog výstavy NG v Praze, Praha 1984
- Pasáková Jana, Josef Šembera: (1794–1866): Praha a památná místa Království českého v grafice a kresbách, Praha 1995
- Pešek Jiří, Pohled na Prahu 11. 12. 1536 aneb falckrabí Ottheinricha cesta do Krakova a zase zpátky, Pražský sborník historický 33, 2004, s. 7–23
- Pešek Jiří – Zilynskyj Bohdan – Všetečka Jiří, Královská cesta, Praha 1988
- Pfaffenbichler Matthias, Das frühbarocke Schlachtenbild – vom historischen Ereignisbild zur militärischen Genremalerei, in: Klaus Bußmann – Heinz Schilling (edd.), 1648. Krieg und Frieden in Europa, Kunst und Kultur – Textband II, Münster – Osnabrück 1998, s. 493–500
- Podlaha Antonín – Zahradník Isidor, Jana Willenbergova pohledy na města, hrady a památné stavby Království českého z počátku 17. století, Praha 1901
- Poche Emanuel, Zdeněk Wirth a práce na umělecko-historické topografii Čech, Časopis Společnosti přátel starožitností 46, 1938, s. 129–132
- Pokorný Ota (ed.), Plán Prahy z roku 1791, Praha 1980
- Pokorný Ota, Hergetův plán Prahy, in: Z dějin geodézie a kartografie 1, 1981, s. 52–59
- Polišenský Josef, Veduta jako historický a etnografický pramen, Umění 31, 1983, č. 5, s. 377–380
- Portraits of the City. Representing Urban Space in Later Medieval and Early Modern Europe, edd. Katrien Lichtert – Jan Dumolyn – Maximilian P. J. Martens, Turnhout 2014 (= Studies in European Urban History 31)
- Prag um 1600. Beiträge zur Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II., Freren 1988
- Prange Peter, Salomon Kleiner und die Kunst des Architekturprospekts, Augsburg 1997
- Prange Peter, Salomon Kleiner zum 300. Geburtstag: 1700–1761. Meisterwerke der Architekturvedute. Katalog výstavy v Salzburger Barockmuseum, 19. 7. – 27. 8. 2000, Salzburg 2000
- Pravda Ján, Mapová semiotika, Geografický časopis, 47, 1995, č. 2, s. 107–118
- Preiss Pavel, Alternativní návrh parergonu Müllerovy mapy Čech, in: Sborník prací k sedmdesátým narozeninám Dr. Karla Beránka, Praha 1996, s. 15–20

- Preiss Pavel, Václav Vavřinec Reiner: dílo, život a doba malíře českého baroka, Praha 2013, kap. XII
- Pro Civitate Austriae 12, 2007: Stadtansichten
- Pro Civitate Austriae 15, 2010: Kartographie
- Pro Civitate Austriae N.F. 5, 2000
- Přikrylová Miroslava, Nové Město pražské v grafických listech, Documenta Pragensia 17, 1998, s. 327–351
- Pudr Jan, Zeměměřiči ve službách obce pražské, Praha 1942 (= zvl. otisk z časopisu Zeměměřický obzor 3).
- Quellen zur Militärgeschichte. 200 Jahre Kriegsarchiv, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 49, 2001, Wien 2002
- Reeves Eileen, Reading maps, Word & Image 9, 1993, č. 1, s. 51–65
- Reise durch Europas Mitte: die Reisebilder Pfalzgraf Ottheinrichs aus den Jahren 1536/37, katalog výstavy, Potsdam 2003
- Reitharová Eva, Antonín Mánes, Praha 1967
- Ritter Michael, Der Augsburgener Landkartenstecher Michael Kauffer (1685–1727), Cartographica Helvetica 41, 2010, s. 37nn.
- Ritter Michael, Die Welt aus Augsburg. Landkarten von Tobias Conrad Lotter (1717–1777) und seinen Nachfolgern, Berlin – München 2014
- Ritter Michael, Seutter, Probst and Lotten. An eighteenth-century map publishing house in Germany, Imago mundi 53, 2001, s. 130–135
- Roeck Bernd (ed.), Schweizer Städtebilder: urbane Ikonographien (15.–20. Jahrhundert) / Portraits de villes suisses / Vedute delle città svizzere, Zürich 2013
- Roeck Bernd, Das historische Auge. Kunstwerke als Zeugen ihrer Zeit. Von der Renaissance zur Revolution, Göttingen 2004
- Roháček Jiří – Uhlíková Kristina, Zdeněk Wirth pohledem dnešní doby: soubor příspěvků, Praha 2010
- Romagnoli Daniela, Storia e storie della città, Parma 1988
- Roubík František, Ke vzniku Aretinovy mapy Čech, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 59, 1951, s. 152–161
- Roubík František, Ke vzniku Bock-Polachovy mapy Čech z r. 1808, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 47, 1939, s. 58–67
- Roubík František, Plánky židovských obcí v Čechách s vyznačením židovských obydlí z roku 1727, Časopis společnosti přátel starožitností českých 9, 1931, s. 49–68
- Roubík František, Přehled vývoje vlastivědného popisu Čech, Praha 1940
- Roubík František, Příspěvky ke kartografii českých zemí v 17. a 18. století, Sborník archivních prací 13, 1963, s. 247–271
- Roubík František, Rukopisné mapy od 16. do poloviny 18. století ve Státním ústředním archivu v Praze, Sborník archivních prací 11, 1961, s. 138–186
- Roubík František, Soupis map českých zemí 1–2, Praha 1951–1955
- Roubík František, Z české oficiální kartografie před rokem 1785, Časopis Společnosti přátel starožitností 58, 1950, s. 129–142
- Roubík František, Zemští měřiči v Čechách v 16. až 18. století, Sborník archivních prací 15, 1965, s. 269–301
- Roubík František – Kuchař Karel – Hlavsa Václav, Plán Prahy z roku 1816, Praha 1972

- Rücker Elisabeth, Hartmann Schedels Weltchronik: das größte Buchunternehmen der Dürer-Zeit. Mit einem Katalog der Städteansichten, München 1988
- Sandler Christian, Johann Baptista Homann, die Homannschen Erben, Matthäus Seutter und ihre Landkarten. Beiträge zur Geschichte der Kartographie, Amsterdam 1979
- Semotanová Eva (ed.), Historický atlas měst české republiky, sv. 19: Praha-Královské Vinohrady (=), Praha 2010 (autorský kolektiv: Václava Horčáková, Eva Chodějovská, Eva Semotanová)
- Semotanová Eva, Atlas zemí Koruny české, Praha 2002
- Semotanová Eva, Historická geografie českých zemí, Praha 2002
- Semotanová Eva, Kartografie v historické práci, Praha 1994
- Semotanová Eva, Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí, Praha 2001
- Semotanová Eva, Prague – the Town, Space and Society in Cartographic Representation, Historická demografie 18, 1990, s. 247–273
- Schefold Max, Bibliographie der Vedute, Berlin 1976
- Schilling Heinz, Die Stadt in der Frühen Neuzeit, 2. vyd. München 2004 (= Enzyklopädie deutscher Geschichte 24)
- Schmitt Michael – Luckhardt Jochen, Realität und Abbild in Stadtdarstellungen des 16. bis 19. Jahrhunderts. Untersuchungen am Beispiel Lippstadts, Münster 1982 (= Beiträge zur Volkskultur in Nordwestdeutschland 31)
- Schmitt Michael – Restle Marcell, Stadtansicht und Stadtbild, in: Lexikon des Mittelalters VIII, Lfg. 1, München 1996, sl. 8–12
- Schmitt Michael, Das Stadtbild in Druckgraphik und Malerei. Neuss 1477–1900, Köln – Wien 1991 (= Städteforschung C/5)
- Schmitt Michael, Vorbild, Abbild und Kopie. Zur Entwicklung von Sehweisen und Darstellungsarten in druckgraphischen Stadtabbildungen des 15. bis 18. Jahrhunderts am Beispiel Aachen, in: Civitatum Communitas. Studien zum europäischen Städtewesen. Festschrift für 65. Geburtstag von Heinz Stoob, ed. Helmut Jäger, 1–2, Köln – Wien 1984 (= Städteforschung, řada A, sv. 21)
- Siefert Helge, Zum Ruhme des Helden. Historien- und Genremalerei des 17. und 18. Jahrhunderts aus den Beständen der Alten Pinakothek. Kat. výstavy v Alte Pinakothek v Mnichově, 23. 4. – 11. 7. 1993, München 1993
- Srdce města: historický, urbanistický a architektonický vývoj Staroměstského náměstí a soutěže na přestavbu a dostavbu radnice 1899–1988, texty Eva Skalická, Praha: Útvar rozvoje hlavního města Prahy 2008
- Sršeň Lubomír, Příležitostné dekorace pražských barokních slavností, in: Barokní umění a jeho význam v české kultuře: sborník symposia, které pořádala Národní galerie v Praze k připomenutí osobnosti a díla Oldřicha J. Blažíčka ve dnech 11. a 12. prosince 1896, Praha 1991, s. 154-160
- Stadt Salzburg: Ansichten aus fünf Jahrhunderten, ed. Erich Marx, Salzburg 2008
- Stadt und Region. Internationale Forschungen und Perspektiven. Kolloquium für Peter Johanek, edd. Heinz Duchhardt und Wilfried Reininghaus, Köln – Weimar – Wien 2005
- Stadtbilder der Neuzeit, ed. Bernd Roeck, Ostfildern 2006 (= Stadt in der Geschichte 32, 42. Arbeitstagung in Zürich 2003)
- Die Städte Mitteleuropas im 17. und 18. Jahrhundert, ed. Wilhelm Rausch, Linz 1981 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 5)

- Städte der Welt: 363 Kupferstiche revolutionieren das Weltbild: Gesamtausgabe der kolorierten Tafeln 1572–1617. Nach dem Original des Historischen Museums Frankfurt, ed. Stephan Füssel, Hong Kong – Köln [etc.] 2008
- Stadtgeschichtsforschung: Aspekte, Tendenzen, Perspektiven, ed. Fritz Mayrhofer, Linz 1993
- Städtische Kultur in der Barockzeit., ed. Wilhelm Rausch, Linz 1982 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 6)
- Státníková Pavla – Šefců Ondřej – Dragoun Zdeněk, Kamenný most v Praze: obrazové svědectví historie Juditina a Karlova mostu, Praha 2013
- Stopp Klaus, Die Handwerkskundschaften mit Ortsansichten, I–XVII, Stuttgart 1982–1992. (Část týkající se českých materiálů se nachází ve sv. 6–8, které vyšly v letech 1984–1985.)
- Swift Michael – Konstam Angus, Städte der Renaissance. Civitates orbis terrarum, [Potsdam] 2008, 2. vyd. tamtéž 2012
- Šerých Jiří, Michael Rentz fecit: Michael Jindřich Rentz, dvorní rytec hraběte Šporka, Praha 2007, s. 99–103
- Šimák Bohuslav, Mapa Zikmunda z Púchova a její původ, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 51, 1946, s. 1–10
- Švambers Václav – Šalamon Bedřich (edd.), Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae, Praha 1934
- Švambers Václav – Šalamon Bedřich (edd.), Paulus Aretinus ab Ehrenfeld: Regni Bohemiae nova et exacta descriptio MDCXIX (renov. Daniel Wussin MDCLXV), Praha 1936
- Švambers Václav – Šalamon Bedřich (edd.), Reprodukce nejstarších map Čech, Praha 1938 (= Monumenta cartographica Bohemiae)
- Teige Josef, K vydání nejstaršího plánu Starého Města Pražského, Časopis Společnosti přátel starožitností 18, 1910, s. 6–10
- Teige Josef, Plán Starého města pražského z roku 1729, zvl. otisk z Časopisu Společnosti přátel starožitností českých 18, Praha 1910
- The Early Modern Town, ed. Peter Clark, London 1976
- Tietze Hans, Alt-Wien in Wort und Bild: vom Ausgang des Mittelalters bis zum Ende des XVIII. Jahrhunderts, Wien 1924
- Tra Oriente e Occidente. Città ed iconografia dal XV al XIX secolo, ed. Cesare De Seta, Napoli 2004
- Trávníček Dušan, Popis Čech v Kozmograffii české od Zikmunda z Púchova, in: Sborník Československé společnosti zeměpisné 61, 1956, s. 7–20
- Uhlíková Kristina, Zdeněk Wirth, první dvě životní etapy (1878–1939): doplněno bibliografií Wirthova díla, Praha 2010
- Uhlířová Lenka – Brůna Vladimír, Soubory prvního a druhého vojenského mapování v prostředí geografického informačního systému, Český časopis historický 100, 2002, č. 2, s. 493–495
- Václav Hollar 1607–1677 a Evropa mezi životem a zmarem. Katalog výstavy NG v Praze, ed. Alena Volrábová, Praha 2007
- Vácha Štěpán, Škréta, Sandrart a Merian. Několik úvah nad životopisem Karla Škréty v Teutsche Academie, in: Lenka Stolárová – Kateřina Holečková (edd.), Karel Škréta (1610–1674): Dílo a doba. Studie, dokumenty, prameny, Praha 2013, s. 31–49

- Van den Broecke Marcel – van der Krogt Peter – Meurer Peter (edd.), Abraham Ortelius and the first atlas: Essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998, [Utrecht] 1998
- Van der Krogt Peter, The Theatrum Orbis Terrarum: The First Atlas?, in: Abraham Ortelius and the first atlas: Essays commemorating the quadricentennial of his death, 1598–1998, [Utrecht] 1998, s. 55–78
- Vančura Jiří, Hradčany, Pražský hrad, Praha 1976
- Večeřová Petra, Diadochos Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké vůle, in: Sborník k 80. narozeninám Mirjam Bohatcové, Praha 1999, s. 347–369
- Verzeichnis der Kartensammlungen in Deutschland, Wiesbaden 1983, 2. vyd. Wiesbaden 1998
- Vichrová Martina – Čada Václav, Kartografické vyjadřovací prostředky a interpretace obsahu map druhého vojenského mapování, in: Historické mapy. Zborník referátov z vedeckej konferencie, Bratislava 2005, s. 246–255
- Vilímková Milada – Pokorný Ota (edd.), Plán Pražského hradu a části Hradčan z poloviny 18. stol., Praha 1985
- Vlnas Vít, Jan Nepomucký: česká legenda, vyd. 2., podstatně rozš. a přeprac., v nakl. Paseka 1, Praha 2013
- Vlnas Vít a kol., Karel VI. & Alžběta Kristýna: česká korunovace 1723, Praha 2009
- Voit Petr, Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století: papír, písmo a písmolijectví, knihtisk a jiné grafické techniky, tiskaři, nakladatelé, knihkupci, ilustrátoři a kartografové, literární typologie, textové a výtvarné prvky knihy, knižní vazba, knižní obchod, 2. vyd., Praha 2008.
- Vojtíšek Václav, Staré plány pražské, Sborník české společnosti zeměvědné 17, 1911, s. 145–162, 236–255; samostatně otištěno jako Staré plány pražské, Praha 1912
- Wacha Georg, Stadtansichten als historische Quelle, in: Städtische Kultur in der Barockzeit, ed. Wilhelm Rausch, Linz 1982 (= Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas 6), s. 53–78
- Ingrid Kretschmer – Johannes Dörflinger – Franz Wawrik, Österreichische Kartographie: von den Anfängen im 15. Jahrhundert bis zum 21. Jahrhundert, Wien 2004
- Wawrik Franz, Zur Vorgeschichte und Entstehung der Kartensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek, in: Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 47/48, 1993, s. 141–161
- Wirth Zdeněk, Praha v obraze pěti století, Praha 1932, 3. vyd. Praha 1941
- Wirth Zdeněk, Stará Praha: obraz města a jeho veřejného života v 2. polovici XIX. století podle původních fotografií, Praha 1940
- Wižďálková Bedřiška, Vyobrazení Prahy z r. 1579, in: Ročenka Universitní knihovny v Praze, 1959 (1961), s. 160–162
- Wolf Peter et al. (edd.), Der Winterkönig: Friedrich V: der letzte Kurfürst aus der oberen Pfalz. Kat. Bavorské zemské výstavy v Ambergu, 9. 5. – 2. 11. 2003, Amberg 2003
- Wolff Hans (ed.), Vierhundert Jahre Mercator. Vierhundert Jahre Atlas. „Die ganze Welt zwischen zwei Buchdeckeln“. Eine Geschichte der Atlanten, Weißenhorn 1995
- World directory of map collections, 4. vyd., München 2000
- Wüthrich Lucas Heinrich, Matthaeus Merian d. Ä. Eine Biographie, Hamburg 2007

- Wüthrich Lucas Heinrich, Register zu Merians „Topographia Germaniae“. Verzeichnis der abgebildeten Orte, der Ausgaben und der Künstler, Kassel – Basel 1967
- Zákrejs Vladimír, Mapa Prahy z konce 18. století, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 15, 1907, s. 55–58, 98–101 a 160–164; 13, 1905, s. 23–29, 62–65 a 86–93
- Zelenková Petra, Ratione duce. Obraz a slovo v universitních thesích podle Antonína Martina Lublinského (1636–1690), Praha 1999, kvalifikační práce obhájená na Univerzitě Karlově v Praze
- Zelenková Petra, Skrytá tvář baroka: grafika 17. století v českých zemích. Katalog výstavy v NG v Praze, Sběrka grafiky a kresby, 22. 7. – 16. 10. 2011, Praha 2011
- Zögner Lothar – Klemp Egon – Maurer Gudrun, Verzeichnis der Kartensammlungen in Deutschland, Wiesbaden ²1998
- Zögner Lothar, Kartographische Sammlungen in Berlin. Geschichte, Standorte, Informationen, Gotha 2001
- Zögner Lothar, Von Ptolemaeus bis Humboldt. Kartenschätze der Staatsbibliothek. Katalog výstavy k 125. výročí Mapového odd. Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz v Berlíně, Berlin 1984
- Zrod evropské krajinomalby 1570 / 1630. Katalog výstavy v NG v Praze, červenec – srpen 1972, Praha 1972